

સ્વાનુભવ ચિંતન

ચિતક અને લખક

શ્રી કૃતેહ્યંદ ઝવેરભાઈ

આશીર્વાચન

પૂ વિદ્વારન મુ શ્રી ચક્રમલનાગજી (ચિતખાતુ)

તથા

દ્વાદશારનપચક મહાન્ મલ

સ પાદક

પૂ મુ શ્રી જળૂંજપલ

આમુખ

સોજન્યમૂતિ શ્રી મનસુખવાલ તારાયદ મહેતા

પ્રમુખ

શ્રી અધ્યાત્મજ્ઞાન પ્રસારક મહાજી

પ્રકાશક

શ્રી અધ્યાત્મજ્ઞાન પ્રસારક મહાજી-મુંબઈ.

ઈ સ ૧૯૧૨ વી સ ૨૪૮૮ વિ સ ૨૦૧૮

મુદ્રક

અબાલાલ હીરાલાલ પટેલ એન. એમ પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ,

દિવાપુર રાજગઢવાડ, અમદાવાદ



શાહ અવેગ્ગબાઈ ભાઈચંદ

જન્મ મ ૧૯૨૦

કાલિંક શુભ ત્રયાલ્લી

સ્વ સ ૧૯૬૭

નાનણ કુખ્યા અષ્ટમી

સમર્પણ

સ્વ પુ પિતાથીના અમર આત્મા પ્રતિ

આપથી ભૌતિક દૃષ્ટિએ જ મ આપનાર મારા પિતાશ્રી
હતા પરંતુ તે સાથે આધ્યાત્મિક દૃષ્ટિએ મારામાં જાગૃત્વથી
ધાર્મિક સરકારો સિયન કરનાર જર્મિગુરુ પણ હતા તે સરકારો
દ્વારા ધાર્મિક દૃષ્ટિએ અનેક સેવાના અને કાર્યોના વધામણ સેખક
તરીકે, ધાર્મિક પુસ્તકોનાં વાચનને અંગે તેમજ પૂ મુરુવર્ણના
આખ્યાન શ્રવણને અંગે પ્રતિ કી રહો છું તે આપથીએ રોપેલા
બીજાને આભારી હ આપથીએ સુદાતાગીશ વર્તની ઉમરે સમાપ્તિ
મૃત્યુ પૂર્વક સ્વર્ગવાસ થયો તિ સ ૧૯૫૬ માં અનેક દુઃખો
સાથે આપણી પણ દુઃખ ભરેલ અગ્નિથી બરબીજીત થવાના સમય
સમયે જે અદ્ભુત ધૈર્ય રાખી રિધનપ્રદ રજા હતા સ ૧૯૬૭
વે. સુદી ૮મે જીવનની કોટકીના પગે, અનેક વર્ષોથી અનુગત કરતા
ચોવિદ્યારની ટેવ પાશન કરું હતું —જે દલીલ આપથીની જીવન
રેખામાં સાવનગર શ્રી જૈન આત્માનંદ સમાજે સ ૧૯૭૧ માં
પ્રત્ય કહેલી છે સ ૧૯૧૭ માં વહી ૮ થયેલા આપના અવસાનને
પચાસ વર્ષ થઈ ગયા છે તેની સ્મૃતિ-સૌરભ તરીકે મુવર્ણ
મદોદારસવના મનવમવ પ્રસન્ને આપથીના અમર આત્મા પ્રતિ
પ્રસ્તુત સમર્પણ સાર કરું । જાવાજવિ પૂર્વક અપારી જ્ઞાત
યજી છું

મુવર્ષ તિ સ ૨૦૧૭

આશિન શુકલ દશમી

(વિજયા દશમી)

ફોટોગ્રાફ ડાહ્યાવાળા

ના

આત્મિક નમન

આસીર્વાચન

માનવીનું જીવન એટલે અનુભવનો સમદ

માનવીનું એટલા માટે

માનવી અનુભવમાંથી કંઈક સધરી શકે છે મેળવી શકે છે
જૂનોનું પુનરાવર્તન ન થાય એ રીતે એ ઉપર ચડી શકે છે

ત્યારે પણ અને પખીઓ માટે એ વાત શક્ય નથી

અનુભવ તો એમને પણ છે ઠોકરો તો એ પણ ખાય છે
પણ તેમાંથી તે કંઈ તારવી કે મેળવી ઉપર આવી શકતા નથી
એ હતા ત્યાં જ રહે છે

પણ માનવી માટે એમ નથી

દાખલા તરીકે - કામડો દળરો વર્ષ પહેલાં જે રીતે મળે
બાધતો હતો તે જ રીતે આજે પણ બાધે છે

પણ માણસ ?

દળર વર્ષ પહેલાં બાધતો હતો એવું મહાન આજ નથી
બાધતો

પહેલાં એ ઝુપડીમાં રહેતો હતો પણ આજે એણે બાધકામની
કળામાં કેવો વિકાસ સાધ્યો કે આજ એઓને આઠ માળનું મહાન
બાધી મન યુખીની ઉચ્ચાર્ધમાં મદાલી શકે છે

કૌતિક રીતે આમ માનવીએ ધણું ધણું મેળવ્યું છે મેળવતો
જાય છે

પણ માલનારો માનવી ય નોની પાંખથી દળરો ફીટની ઉચ્ચાર્ધે
મગનમાં ઉડી શકે છે

ધરતી પર ચાલતી સગમરીન દ્વારા માનવી સાગરના પેગળમાં પહોંચી શકે છે

પણ અફમોસ એ છે કે—માનવે માનવ સાથે કેમ જીવવું અને જ્યાં રહે છે ત્યાં સહઅસ્તિત્વની જાવના કેમ કેળવવી એ મારે એના અનુભવનો જાણે એ ઉપયોગ જ કરતો નથી અને તેથી માનવ આજે વિજ્ઞાન દ્વારા શોધાયેલી શક્તિઓની ટોચે પહોંચવા છતાં જીવનની ભૂમિકામાં તો વામણો માનવ જ છે જાણે આદિ માનવ જ નોર્થ સે।

એ જ એના રાગ અને એ જ એના દુઃખ

એ જ એના લોભ અને એ જ એના મોહ

એ જ એનો સ્વાર્થ અને એજ એની શત્રુતા

ભગવાન શ્રી મહાવીર સ્વામી જેવા મહાપુરુષોએ મૈત્રી અને પ્રેમની અમૃત-સરિતા વહાવી પણ માનવીએ તો જાણે એમાંથી એક પરાનુ પણ નથી ભણું—નથી પીધું

આજનું આપણું જીવન જોતાં એન નથી લાગતું ?

આજે આપણે આપણા જીવનમાં ફેટલા ખડો નક્કો કર્યો ?
ક્યા ક્યા પ્રમોદથી આપણે આપણા જીવનને નથી હેણ ?

—દેશના સીમાડાઓથી

—ભાષાના બેદથી

—જ્ઞાનના ધમકડી

—વાડાઓની વાહથી

—અને સપ્રદાયની જડનાથી

અને આ માનવ માનવથી વેગે જાય એ નજીક આવવાના બદલે દૂર ગયો

કારણ કે એણે બધું મેળું યુ પશુ વિચારોની નિશાળના ન મેળની. અનુભવમાંથી અનેકાનું ન તાર યુ અને દૃષ્ટિમાં સ્પાહનાદનું અમી ભયું અજનન ન આજનું અને તેથી તે દેખે છે, પણ એક આંખે બેથી નહિ તે સભળે છે પણ એક કાનથી બે થી નહિ એ જીવે છે પણ જ્ઞાન અને ક્રિયાના બે પગથી નહિ, પણ એક પગથી કહો! કે જીવનને લકવે તો નથી થયો ને ?

આનો આ રાગનો ઉપાય એક જ છે અને તે ભગવાન શ્રી મહાવીર પ્રભુના ઉપદેશનું ઔપચ એવું કે એકાંત નહિ પણ અનેકાંત એકાંગી નહિ પણ સર્વાંગી સ્વે ય નહિ પણ સર્વોપ્ય

આ ભાવનાના પાયા ઉપર આપણા જીવનની ઈમારત અધ્યાય તો જ આપણને જીવનનું તેજોમય દર્શન લાધે વિચારનાની ભાવના જાગે પણ આ મેળવવા માટે આપણી આસપાસ જે સક્રિયતાના કાયલા છે તે તોડવા જ પડશે

જેમ ઇડાંમાં રહેલાં પખીને પૂછો કે - જમત કેટલું છે ? તો કહેશે કે ઇડાં જોટલું

કારણ એના દર્શનની આસપાસ ઇડાંનું કાયલું - આવરણ બનીને ઉભું છે

કાયલું તૂટતા માળામાં આવેલા એ જ પખીને પૂછો કે હવે જમત કેટલું છે ?

તો એ કહેશે કે - માળા જોટલું

પણ એને પાંખો અને આંખો આવનાં - એ જમારે મગનમાં ઉડવન કરે છે ત્યારે પૂછો કે જમન કેટલું ?

તો કહેશે કે - અનત અનત અનત

જીવન માટે પણ એમ જ

આપણી આસપાસ - જડતાના ડાયલો છે અને મમતાના માળા છે ત્યાં સુધી અનતતાનું દર્શન કેમ લાધે ?

અનતતાનું દર્શન લાધે - આખો અને પાંખોથી

આખ એટલે અનેકાત

પાંખ એટલે ચારિત્ર

આવી આખો અને પાંખોની વાતો - શ્રી કૃતેહ્યદ્વિષાદ્ય એ જે પોતાના લાંબા જીવનના અનુભવનાંથી મેળવી અને કેળવી તેનો આ એક સમદ જીવિની ત્રણ - ત્રણ પચ્ચીથીઓ પૂરી કરનાર જીવનના લાંબા પથ અને પ્રવાસને કાપનાર, ખા. ૧ અને ટેકરામાંથી પ્રવાસ કરનારની પ્રવાસમુદ્ધનો આ એક અનુભવ નિચોડ

આને મળે વધારે કહેવું એનાં કરતાં વાચીને માણવું - એમાં વધારે શ્રેય છે

આજ તો એનું જ ઈન્દુ છુ કે -

આ અનુભવની સરિતામાંથી સૌ પલાતુ ભરીને પીધા કરે પોતાના દીધ જીવનમાં શ્રી કૃતેહ્યદ્વિષાદ્ય એ દર્શન માન અને ચારિત્ર સબધમાં એનાં વિસિષ્ટ કાર્યો કર્યા છે હજી પણ અનેક શુભ કાર્યો કે વા શ્રી કૃતેહ્યદ્વિષાદ્ય દીર્ઘાયુ થાઓ

મુદ્રુન્દ

માતશર વર્ષ ૧૦

શ્રી પાર્થજ મ કલ્યાણક

મુનિ શ્રી ચદ્રવલસાગર

[ચિત્રલાલુ]

(૨) આસ્તીચન

॥ શ્રી શંભુશ્વરપાશ્વનાથાય નમઃ ॥

॥ સદ્ગુરુદય મુનિરાજ શ્રી મુવનવિજયજી પાદપદમેશ્વરા નમઃ ॥

ધમ એ વિશ્વની સૌથી શ્રેષ્ઠ કળા છે જે મનુષ્ય એ કળાને જીવનમાં ખીલવે છે તેનું જીવન અને મરણ બંને ધન્ય બની જાય છે. જીવન દરમ્યાન મનુષ્યે એ રીતે જીવવું જોઈએ કે જન્મતના કાર્મિક પણ પ્રાપ્તિએને એ મન વચન કે કામા દ્વારા પીડા ન લેવાતવે અને જન્મનમાં અનેક રીતે ઉપમાગક બનીને જીવે જીવન જીવવાની આ સાચી કળા છે કારણ કે મનુષ્યે જો પોતે સુખી થવું હોય તો ખીલને પીડા ન ઉપજાવી અને ખીલના દિનમાં-સુખમાં સદાક્રમત થવું એ જ સુખી થવાનો અમોઘ ઉપાય તેજ પ્રમાણે અતસમયે હવે પર્મા પરમશાંતિ હોય પાછળ સુવામ પ્રસરે અને પુનર્જન્મમાં આત્મવિકાસની ઉત્તમ સામગ્રીયુક્ત નવજીવન પ્રાપ્ત થાય—એવા પડિતમરણને પ્રાપ્ત કરવું એ મૃત્યુને એવાની કળા છે ચક્રન બંને તો પણ પ્રકાશને અને સુવાસને ફેલાવવું જીવ છે તેમ આપણું મરણ પણ પ્રેરણાને પ્રકાશ અને પવિત્રતા તથા સત્કાર્યોની સુગંધ પાછળ મૂકવું જાય એવું બને તો એ ખરેખર પડિતમરણ છે જે માણસ જીવનમાં ધર્મકળાન ખીલવે છે તેજ માણસ જીવી પણ જાણે છે એવા મનુષ્યનું મૃત્યુ એ ખરેખર ઉચ્ચકોગ્નિ નવજીવન જ હોય છે વ્યક્તિનો સમાજનો દેશનો અને વિશ્વનો સર્વાંગીણ અભ્યુદય ધમથી જ થાય છે.

1

પરમાત્મપત્ની પ્રાપ્તિ એ ભાસ્તવ્યના આસ્તિક દર્શનોનો મુખ્ય આદર્શ છે આત્મા જ્યારે પરમાત્મા બને જે ત્યારે એના સર્વકુળોનો અને અજ્ઞાનનો સર્વથા વિલય થાય છે અને અન્યાનાથ

અપરિમિત અક્ષય સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે આત્માનું સાચુ સ્વરૂપ આ અવસ્થામાં જ પ્રગટ થાય છે દુઃખો અને દુઃખોનાં સર્વ કા જોખાથી આ સમિચ્છાનંદ સ્વરૂપ અવસ્થામાં મુક્તિ થતી હોવાને ક્ષીધે એને મોક્ષ કહેવામાં આવે છે અને એમાં આત્માનું પરમશ્રેય થનું હોવાથી એને નિ શ્રેયસ પશુ કહેવામાં આવે છે ભારતવર્ષના તત્ત્વજ્ઞાનીઓએ સ્વીકારેલા જે નિ શ્રેયસ પ્રાપ્તિનો પરમ આદર્શ તે પશુ ધર્માચરણથી જ સિદ્ધ થઈ શકે છે

આ પ્રમાણે અબુદ્ધ અને નિ શ્રેયસની (મોક્ષની) પ્રાપ્તિ ધર્મદ્વારા જ થતી હોવાથી 'યતાઽમ્યુદ્યનિ શ્રેયર્મસિદ્ધિ સ ધર્મ' 'જેનાથી અબુદ્ધ અને નિ શ્રેયસ-મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય તેનું નામ ધર્મ' એનું ધર્મનું લક્ષણ તત્ત્વજ્ઞાનીઓએ સ્વીકાર્યું છે

ધર્મી મનુ થનું બાલ અને અભ્યતર સમગ્રજ્ઞાન એવું પવિત્ર હોય છે કે જેનાથી એ પોતે તો પરમજ્ઞાનિ અને જ્ઞાનઃ અનુભવે છે જ, તે ઉપરાંત એનું જીવન જનનને અનકરૂં તે ઉપકારક હોવાથી એનું અસ્તિત્વ પશુ જન્મતને-મૃતિ આરીર્ષાઃ ૧૫ શ્ર્લેષ ૫૩ છે અને અનેક રીતે પ્રેમજ્ઞાનપ્રક બન છે આથી જ ભારતવર્ષના તત્ત્વચિંતકો અને મહાપુરુષોએ ધર્મ ઉપર હમેશા વિશેષ નર મૂક્યો છે

ધર્મનો પ્રાકુર્ષાઃ અત કરણમા થાય છે અને પત્રી વચ્ચન અને વર્તન દ્વારા બહાર પ્રગટ થાય છે પરમાત્મપદની પ્રાપ્તિ પશુ હ ધર્મ ઉઠા ઉતરવાથી જ થઈ શકે છે તમાત્મસ્ય ચેડુપદ્યન્તિ ધીરાન્તપા સુખ શાશ્વતમ - આત્મામાં જે ધીર પુરુષો પર માત્માનાં ર્ચન કરે છે તેઓ શાશ્વત સુખને પ્રાપ્ત કરે છે" આથી જે મનુષ્ય અત પ્રજ્ઞામાં પ્રવેશ કરીને એનું નિરીક્ષણ તથા શુદ્ધિકરણ કરે છે તે મનુષ્ય જ જીવનમાં ધર્મજ્ઞાને યથાર્થરૂપે ખીલવી શકે અને અબુદ્ધ તથા પરમાત્મપદને પ્રાપ્ત કરી શકે છે

મોક્ષ એ પરમ પુનઃાર્થ છે માટે તેના હિપાવબૂત ધર્મદ્વારા
 જીવનનું ધકતર કરવા માટે પ્રાપ્ત પણ પરમ દેવો જોઈએ તે
 માટે જીવનનું સદૃશ નિરીક્ષણ કરવું જોઈએ પરંતુ અનાદિ કાળના
 મિથ્યા સરકારોથી ભરેલા અતકરણનું આબ્યતર નિરીક્ષણ
 કરવું એ એવું અત્યંત અટપટું કામ છે કે દમેશાં એમાં તત્ત્વ
 ચિત્તોના માર્ગદર્શનની અપેક્ષા રહે છે જન્મતના ભતમતા માણ્યો
 પણ આ વિષયમાં જૂત-ચાપ ખાઈ જાય છે શુ વિચારવું કેમ
 વિનારવું શુ જોતવું કેમ જોતવું જન્મતમાં કેમ વર્તવું વગેરે વિષયો
 બહુ જ વિચારણા નામી લે છે પૂર્વના તરવચિતક મદ્યિઓએ
 આ વિષયમાં ધણું ધણું માર્ગદર્શન આપેલું છે તેમાં પણ રિવેચકોની
 ધણી જરૂર પડે છે આત્માના બાહ્ય તથા અબ્યતર જીવનનો વિકાસ
 અને ઉદ્ધાર કેમ સધાય એ વિશે પ્રમુખ પુનઃકર્મ શ્રી
 રૂતેહ્યદ્વાર તરફથી અનેક લેખોમાં કીણવટથી
 વિચારણા કરવામાં આવેલી છે નજીકમાં આત્માના
 સમા (લાવનગર) તરફથી પ્રકાશિત થનારા નવચક મહાશાસ્ત્ર
 અંગેની ટેકનીક કાર્યવાહીમાં મારે ચિત્ત રામયેનું હોવાથી આ
 પુસ્તક સાદૃશ વાચવાનો અને સમજ મળ્યો નથી છતાં જે કંઈ
 મેં વાંચ્યું છે તે ઉપરથી અને આ પુસ્તકનું લખાણ ધણું મધ્યુ છે
 જીવનના અનેક ત્રણો વિશે આમાં રિતાગ્રપૂર્વક વિશ્લેષ રીતે વિચારણા
 કરવામાં આવી જાણ અને અબ્યતર બને પ્રકારના જીવનના
 વિકાસ અને ઉદ્ધારમાં ઉપયોગી થાય એવી અનેક નાતો ના પુસ્તક
 કમીથી વાચકોને મળી શકશે શ્રી આનંદચનજી જેવા મહાન
 આધ્યાત્મિક શોધીશ્રવના ટેકવાક પડેને કામરૂપે સુમોક્ષનામાં
 લેખકે જે ઉનામાં છે તે લેખકના કવિત્વ માટે અરેખર આનંદ
 ઉપજાવે છે જાણા પ્રૌ જતાં સુખ છે વિષયોનું પ્રતિપાદન
 વ્યવસ્થિત વિશ્લેષ અને રાચક છે લમજમ ૫૦ વર્ષ પૂર્વે લખેલું

લખાણ પછી તાત્ત્વ જ લખ્યું દોષ એવું જણાય છે લેખક શ્રી
ફેતેહુલ્લ્ય દલ્લાઈ ધધાદાગી વ્યક્તિ હોવા છતાંયે ધધે કરતાં કરતાં
ભર યુવાવસ્થામાં અતર્કુષ્ણ બનીને જે સુગંધ વિચારધારાઓ તેમણે
રજુ કરી છે તે ખાત્ર પ્રશ્ન સાપાત્ર છે જૂનમળના આવકો ગૃહસ્થા
વસ્થામાં પણ જે આત્મચિંતનપરાયણ ગ્રહેતા હતા તેની ઉંમર
વલ્લ પર પરાતુ આ યુગમાં થી ફેતેહુલ્લ્ય દલ્લાઈ એક ઉદાદત્ત પુર
પાડે છે આજે સમગ્ર સત્તોતેર વયની વય પણ અનેક ધાર્મિક
સંસ્થાઓની સેવા કરવાની તેમની ધન્ય અને સારીરિક તથા
માનસિક સ્ફુર્તિ યુવાનને પણ ચરમાવે તેવા છે ફેતેહુલ્લ્ય દલ્લાઈ
માત્ર શુદ્ધ વિચારક કે શુદ્ધનેષક જ નથી એમણે જીવનમાં કરેલાં
સધવાત્રા પ્રતિદી આદિ અનેકવિધ ધર્મ માર્ગો એમનો વિવિધવિધયક
ધાર્મિક અભ્યાસ વગેરે વગેરે જોતાં આપણને સૌને સ્પષ્ટ રીતે એ
જણાઈ આવે છે કે, તેઓ મહા જ્ઞાન અને આચરણ ગ્રંથોના અનુયાયી
અને પાલક છે આ લેખોના સમ્રદ્ધ દ્વારા અને વિવિધ રીતે ધર્મની
સેવા કરવા દ્વારા સ્વ-પર ઉપકાર કરવામાં ફેતેહુલ્લ્ય દલ્લાઈને ખૂબ
ફેતેહુ મજા-એ જ શુભેચ્છા અને અભિલાષન

વિક્રમ સ ૨ ૧૮
પો. ૧ વદિ ૪
ગુરુવાર
શેરીસા તીર્થ

પૂજ્યપા. શુદ્ધેન મુનિરાજ શ્રી
જીવનવિજયાન્તેનાની
મુનિ જ બૂવિજય

નિવેદન

પ્રસ્તુત મહાત્મા સ ૧૯૬૫ માં માણસામાર ૨૧ પૂ આ શ્રી
 બુદ્ધિસાગરજીએ સ્થાપના કરી હતી તેઓશ્રી મદાન, ચોગી, પ્રખર
 શક્તિ અને શીઘ્રક્રિયા હતા તેમનું અખિલ જીવન લોકભોજ
 વિદ્યુદ્ભોજ, અને રચનાત્મક સાહિત્યસર્જક તરીકે સુવિખ્યાત છે
 ત્યાગી અવસ્થામાં એકમેા અગ્રીઆર ઉપરાંત મયો તેમજે લખ્યા
 છે લગભગ દશ વા પહેલા પૂ આ શ્રી હીર્નિસાગરજી મુનર્મમાં
 ચાતુર્માસ હતા ત્યારે લગભગ ચાલીસ હજારનું ભડોળ તેમની
 નિશામાં થયું હતું આપણા વર્ષમાં તેમના મયો લગભગ છપાઈ
 મયા છે કર્મયોગ અને આનંદઘનપં સમૃદ્ધની લગભગ ત્રણ
 આવૃત્તિઓ થઈ છે એમની સ્વર્ગારોહણ તિથિ દર વરે ઉત્સવપૂર્વક
 ઉજવાય છે દાસમાં આ મહાત્મા પ્રમુખ શ્રી મન મુખવાય તારાચક્ર
 મહેતા ઉપપ્રમુખ શ્રી હીરાવાન જુઠાભાઈ શાહ અને મનીઓ
 ગૌતમભાઈ અ શાહ || ૧ || ૧ || ૧ || રમણવાય ચીમનલાલશાહ
 (ગ્રાં સેટ ઝેરીઅર્સ હોનેજ) અને ની જયતિનાલ લલ્લુભાઈ
 શાહ છે સ્વ શ્રી લલ્લુભાઈ દરમચંદ અને સ્વ શ્રી મણીવાલ
 પાદરોહર પ્રથમથી જ મહાત્મા આત્માઓ હતા દાસમાં નાની દ્રેહો
 છપાવાનું કામ ચાતુ છે જ્ઞાનામૃત અને કર્મયોગ ની કડિકાનો
 એક વિભાગ પ્રકાશિત થઈ ગયો છે અને મીઝે વિભાગ છપાય છે
 વિજયપુર્મમાં સ્વ આચાર્યશ્રીના વિવિધ પુસ્તકો મારેતુ સમ્પ્રદાયના
 “અધ્યાત્મ સુનન” તેવાર થઈ ગયું છે ઉદ્ધાટન વેશાકમાસમાં
 ચાતુ વર્ષમાં મયા સંભવિત છે

ભાર્મીની રૂત્તદંચક ઝંનેરલાઈ મે વર્ષ મુખી ઉપપ્રમુખ હતા
 અને ત્રણ વર્ષ મહાત્મા પ્રમુખ હતા તેમાં તેમજે “કર્મયોગ”
 તથા “આનંદઘનપં સમૃદ્ધ”નાં વિશાળકાવ્ય મયોનું સંશોધન

હરી આમુખો લખી આપ્યા છે “આત્મપ્રકાશ” અને “સાવનસનિક દ્વિમાપના” તથા પૂ આ શ્રી કીર્તિમાગરજી કૃત આત્મરસ્યોતિ ભાગ ૧-૨ અને સમજનપદ્ય મહા વાનાર્થની પ્રતાવનાઓ પણ વિદ્યોત્તમ સ્વીચી તેમજે લખી આપી છે, તેમજ મડળને માટે અવારનવાર લાઈક મેગ્નેટ, પેટ્રોલ તથા સીરીઝ માટે આર્થિક સદાય મેળવના રહ્યા છે-એ તેમની સેવાને લક્ષ્યમાં લઈને પ્રસ્તુત મડળ પોતાની દરજ્જા તરીકે તેમના જ્ઞાવનમન-આત્માનંદ પ્રકાશમાં આસીસ પચાસ વર્ષ પહેલાં આવેલા વિવિધ લેખોનો સમહ તથા એમના કાવ્યોનુ સાદર પ્રકાશન કરે છે

પ્રસ્તુત લેખો પરત્વે પૂ વિદ્યોત્તમ પ્રખ્યાતા મુ શ્રી ચંદ્રપ્રભમાગરજી તથા દ્વાદશારનપદ્યક જેવા મહાન મથના સપાદક પૂ મુ શ્રી જીભૂવિજયજીના આશીર્વાચન શ્રી કૃતેદ્ય-લાઈકને મળ્યા છે તે આ પુસ્તકમાં આપવામાં આવ્યા છે

પ્રસ્તુત પુસ્તકને રવાનુભર-ચિતન નામ આપવામાં આવ્યું છે તે મથાર્થ છે તેમનું આત્મ-નિર્દર્શન, તેમનો જીવન-પરિચય તથા અભ્યાસના વિરો વિરોધનાં પરિસિદ્ધો, પાછળ જુદાં આપવામાં આવ્યા છે

વાચકપત્ર તેનો અવસ્ય લાભ લેશે એવી સુમેચ્છા સાથે વિરમીએ છીએ

મુબઈ, તા ૧૯-૧૨-૧૯૬૧

વિ સ ૨૦૧૮ શ્રી અધ્યાત્મજ્ઞાન પ્રસારક મળા
માનદર મુદી ૧૨ ભોમવાડ

સાહિત્યરસિક સૌજન્યમૂર્તિ શ્રી કૃતેહ્યંદ્રભાઈ

[જીવન - પરિચય]

લેખક - સાહિત્યવારિધિ શતાવધાના પડિત

શ્રી ધીરજલાલ ટાકરશી શાહ

*

ઉપક્રમ

અથની વસ્તુને સારી રીતે સમજવા માટે તેના પ્રારંભે પ્રાદ્ય કથન, પ્રસ્તાવના, પુરોવચન, ઉપેદ્યાન આમુખ આદિ લખવામાં આવે છે. આજ રીતે તેના પ્રારંભમાં અથ લેખકનો દુઃક જીવન-પરિચય આપવો જોઈએ એમ હું માનું છું. કારણ કે તેથી અથમાં રજૂ થયેલા વિચારો કે અનુભવોનું વાસ્તવિક મૂલ્યાંકન કરવાની પાઠકોને તક મળે છે અને તે એમનાં જીવનમાં-જીવન ધડતરમાં ઘણી ઉપરોગી નીવડે છે. આ કારણે પ્રસ્તુત અથના પ્રકાશકો તરફથી તેના પ્રારંભમાં અથ લેખક શ્રી કૃતેહ્યંદ્ર ભાઈએ જીવન-પરિચય આપવાનો નિર્ણય લેવાયો તેને હું ઉચિત સમજું છું અને તે માટે અથ પ્રકાશકોને અભિનંદન આપું છું.

શ્રી કૃતેહ્યંદ્રભાઈને હું વરોધી ઓગણી છું. હોવા એ દસકામાં તો તેમના માટે પરિચયમાં આવવાનો પ્રસંગ પણ સંપડ્યો. તેમની સરલતા, નમ્રતા અને સાહિત્યરસિકતા કાર્ષ્ણ્યે પણ મુગ્ધ કરે એવી વગી તેઓ સૌજન્યમૂર્તિ છે અને થોડા પરિચયે પણ મનુષ્યને સ્નેહીતરુથી બાંધી લેવાનું અજબ નૈપુણ્ય ધરાવે છે. એટલે 'આ જીવન-પરિચય' મારે લખવો એવો સરવાળા કાર્યવાહકો તરફથી



મથના લેખક

દ મનેગમાઇ

પ્રસ્તાવ થયો તેનો મેં સદર્પ સ્વીકાર કર્યો અને આ કાર્યમાં પ્રવ્રત થયો.

જીવન રેખા આલેખવાનું કાર્ય કેવળાક માને છે તેનું સરળ નથી જો એમાં માત્ર દષ્ટીકતોનો દારડો જ રજૂ કરવો હોય તો એ સરળ - સહેલું જાની શકે ખરું પણ એવી જીવનરેખાની ઉપયોગિતા શી? જીવન એક મહાન વન સમું છે તેમાં વિવિધ પ્રવૃત્તિઓ રૂપી વિરયો અને વેનીઓ ઉગે છે, વિવિધ ભાવનાઓ રૂપી કળાઓ અને કુસુમો ખીને છે તથા અનેક રંગી પુરુષાર્થનાં પ્રરણાં દ્રુત - વિવિધગત ગતિએ વહે છે લેખકે તેનું મથાર્થ દર્શન કરવું જોઈએ અને તેમાં પ્રવતી રહેના સૌદર્યને સારી રીતે માણવું જોઈએ એમાંથી જ સાવસવેન જાગે તેના આધારે જીવનની વિવિધ રેખાઓને વ્યક્તિ કરી એક ભાવપ્રધાન સુવર્ણિત ચિત્ર ખડું કરવું જોઈએ શું આ કામ કઠિન નથી?

પરંતુ જ્યાં ઉત્સાહ છે પ્રયત્ન છે, ત્યાં કઠિનતા પોતાની કઠિનતા ત્યજ દે છે અને સમ્બતામાં પરિણમે છે-આ મારો જાતિ અનુભવ છે એવો આ જીવન-પરિચયની સામગ્રી મેળવવા માટે મેં ઉત્સાહભેર પ્રયત્ન આદર્યો શ્રી કૃતેહ્ય દ્વિયાધ્યએ પોતાનાં જીવનસંબધી કેવળાક ઉપયોગી નોંધો લખી તાખી છે, એ દું જાણતો હતા તેને મેં પ્રાપ્ત કરી અને પૂરા પ્રેમથી વાંચી એ નોંધના કાગળો સામાન્ય હતા, પણ તેનાં પર દપકેલી સામગ્રી ઉચ્ચ કોટિની હતી તેમાં જીવન-મંડારનો સુંદર સજાર જોઈ હતા તેણે મને ખૂબ જ આનંદ આપ્યો અને 'આ જીવન-પરિચયને કઈક નવાવ આપી સડીશ' એવી આશાનો દીપ મારા હૃદયમાં પ્રજ્વલ્યો.

ત્યાંથી મારી નજર શ્રી પ્રાપ્તજીવનસાગર દ્વારાથી ઉપર પડી કે જેઓ મુખર્ષ જોન ધાર્મિક ત્રિલોકસંધના વર્ણોચી મની છે

અને બીજી પણ અનેક સરથાઓમાં પોતાની મેવાઓ આપી રહેલા છે તેઓ શ્રી કૃતેહૃથ દલાઈના સારા પરિચયમાં આવેલા છે અને તેમના સારિયક મેવાઓની જીવનથી પ્રભાવિત છે તેમજ શ્રી કૃતેહૃથ દલાઈના જીવન અંગે કેટલુંક ટાંચણ કરી રાખેલું અને કેટલીક માર્મિક મેધા પણ કરેલી, વળી તેમના વચન એક જણ પણ બનાવેલું તે બધું મે રસપૂર્વક અવનોડી લીધું તેજો મારા આશા દીપને વધારે તેજસ્વી બનાવ્યો.

આ બાબતમાં હું શ્રી મન મુખસાવ તારાથક મહેતાને પણ કેમ જૂની યદુ : તેઓ શ્રી કૃતેહૃથ દલાઈના ચિરપરિચિત મિત્ર છે, અને તેમના મારે ભારે સમાનની લાગણી ધરાવે છે, તેમની સાથેનો પામલ પંજ અને આ વિષયમાં ધોળો ઉપયોગી નીવડે.

પ્રાપ્ત સામગ્રીથી સતુષ્ટ થતા મે આ વિષય પર ચિંતન કરવા માંડ્યું અને એક અગત્ય પ્રમાણે બ્રાહ્મ મુહૂર્તે શ્રી કૃતેહૃથ દલાઈનો જીવન-પરિચય આલેખવાનો આરંભ કર્યો તેનું જે પરિણામ આ પુ તે પાઠકો સમક્ષ રજૂ થાય છે.



જન્મ અને જન્મભાતા

હા દૂર બીહુ બીહુ દસી રહી હતી થાયુ મહ મહ વહી રહી હતો રજનીએ અતુર્થ પ્રદરમાં પ્રવેશ કર્યો હતો અને તેનો ત્રીજો ભાગ વગવી દીધો હતો સધળું જ્ઞાન હતું સર્વત્ર નીરવતા જવાઈ રહી હતી એવામાં મંસાની ચાળી રજુકવા લાગી એ પાલીતાણાના નગરસૈંદ કુટુંબમાં વાગી રહી હતી અને સકુને પુત્ર જ મની વધાઈ આપી રહી હતી એ હતી વિ સ ૧૯૪૧ની સાલ એ હતો શરદ ઋતુનો આસો માસ, એ હતી શુકલ પક્ષની (નવમી,

પર) વ્યભીની તિથિ ચવદારમા એ વિજ્યા દશમીના શુભ દિવસ તરીકે અંગિત થયેલ છે એવે શ્રી કૃતેહમ્યદશાષ્ટનો જ મ શુભ અવસરે શુભ દિવસે થોનો છે

શ્રી કૃતેહમ્યદશાષ્ટનું દીર્ઘ આયુષ્ય સાત્ત્વિક જીવન અને ધર્મ તથા સાદિત્ય પ્રત્યેનો માઠ પ્રેમ જોતાં મારા મનમાં વિકલ્પ ઉદયો હોય છે આ બધી પૂર્ણાંકની અસરો છે, શું તે જન્મ સમયના વર્ષ માસમાં છૂપાયેલી હતી? અને મારા આશર્વ વચ્ચે દુર્ગ્ગ જોઈ શકાયો કે એ અસરો તેમાં જરાય છૂપાયેલી છે ૧૯૪૧ નો અંક $૧ + ૯ + ૪ + ૧ = ૧૫ = ૧ + ૫ = ૬$ હોઈ તે $૧ + ૨ = ૩$ નો ઘટક રજૂ કરે છે આમ ૬ અને ૩ નો ઘટક જરાયર ૯ નો અંક રજૂ કરે છે જે પૂર્ણતાનો સૂચક છે

પાલીતાણા શ્રી કૃતેહમ્યદશાષ્ટનું મોસાળ હતું તેમનું મૂળ વનન ભાવનગર છે હેલાસૈકામાં ભાવનગરે જન સમાજને ઈતીક અગ્રમણ્ય વ્યક્તિઓ આપી તેમના તેઓ એક છે

-તેમના પિતા શ્રી ઝંડેરભાઈ ભાઈચંદ વીસાશ્રીમાળી રાષ્ટ્રીય બાવનગરના એક આદર્શ જૈન ગૃહસ્થ હતા ત્યાંની શ્રીમદ્ વૃદ્ધિચંદ્રજી જૈન વિદ્યાશાળા અને સામાયિક શાળાને સોંકપ્રિય બનાવવામાં તેમણે અગત્યનો ભાગ ભજવ્યો હતો જૈન સૂત્ર-સિદ્ધાંતની સેકડો માયાઓ તેમને કંઈસ્ય હતી અને રોજ પ્રાત કાગમાં તેમની અગત્યની માયાઓ તેઓ સ્મરણ કરતા હતા વળી તેમણે જૈન ધર્મનો મર્મ પ્રકાશના અનેક મથોનું અવનોકન-અધ્યયન કયું હતું અને આપારમાંથી ચોડી પશુ કુરસદ મળે કે સદ્મથોનું વાચન ચાલુ કરવાની ટેવ પાળી હતી સ ૧૯૭૧માં ભાવનગરની શ્રી જૈન આત્માનંદ સંસ્થાએ નવાણુ પ્રમરી પૂજા-અતર્મત તેમના જીવનની જે રૂપરેખા રજૂ કરી છે, તે આપણા મન પર બળ્યતાની છાપ અંકિત

કરે છે અને આપણાં મસ્તકને તેમના પ્રત્યે નમાવી કે છ શ્રી કૃતેહથદલાઇને આ આદર્શ પિતા પામેથી સરકારનો બંધ વારમો મળે છે જે માટે તેમને બાવળાળી માનવા જોઈએ, તે સાથે એ નેધિ પણ કરવી જોઈએ કે માતાનું સુખ તેમના નરીમર્મ સખાયેનું ન હતું માતા દબલ બહેન તેમને માત્ર આઠ માસના મૂકી સ્વર્ગે સીવાવી ગયા હતા જેમ સામરર્મ બગતી અને એા બને આવે છે અથવા દિવસર્મ તડો અને હાથે બને હોય છે, તેમ જીવનર્મ પણ સુખ અને દુખ બને હોય કે, તેને સમભાવે વેદી લેવા એ જીવનની સફળતા છે જે સુખર્મ હકા કે દુખર્મ લયકરા તે જીવન નિર્મળતાના રંગે રંગાવાનું—એ નિમિત્ત છે

પ્રેમની હુકમ

એ વખતે શ્રી કૃતેહથદલાઇના દાદી પ્રેમબા જીવતા હતા તેઓ નામ જેવા ગુણવાળા હતા તેણે શ્રી કૃતેહથદલાઇને ખૂબ મમતાથી ઉછેર્યા અને કદી માતાની ખોટ જણાવા દીધી નહિ. બાર વય મુધી તેઓ પોતાની પ્રેમભરી હુકમ શ્રી કૃતેહથદલાઇને આપી રહ્યા એને પણ આપણે કુદરતનો એક ગૂંધ સંકેત જ સમજવો જોઈએ

બહુઓ

દબલ બહેનનાં સ્વર્ગમન પછી પત્ની શ્રી કૃતેહથદલાઇના પિતાશ્રીએ બીજાવાર લગ્ન કર્યા હતા પણ એ પત્ની અને તેની પુત્રીએ અવસાન પામ્યા હતા ત્રીજા લગ્નનું પરિણામ પણ આવું જ આવ્યું હતું છેવટે તેમણે કમળેજવાળા મહેતા મગનલાલના પુત્રી હેમચંદ સાથે લગ્ન કર્યા હતા તેમનાથી તેમને ત્રણ પુત્રનો પ્રાપ્ત થતાં હતાં (૧) શ્રી બદનજીલાઇ (૨) શ્રી અનોપથદ

આંખળતા, ચૂંટી ખણ્ણતા કે સોટીનેા ઉપયોગ કરતા પરંતુ શ્રી કૃતેદ્રવ્ય દેહાઈ નેા કાન કોઠવાર અંખળાયેા ન દતો કે તેમને મોટી ખાવાનેા પ્રસંગ આવ્યેા ન હનેા

આ વખતે તેમની જીવનચર્યા કેવી હતી ? તેનું પણ એક આપ્તુ અવસોકન કરી લઈએ સવારે પાંચ વાગે તેમના પિતા શ્રી તેમને નિદ્રામાંથી જાગૃત કરતા અને પોતાની સાથે ગામથી દૂર શૌચક્રિયા માટે લઈ જતા એથી ચાલવાની કસરત થતી ખુફતી હવાનેા લાભ મળતો પક્ષીઓનાં મધુર કલગ્વ સહગાતો અને કેન્દ્રાક ચિરપગિચિત ચહેરા પણ બે । જતા આજના સડામેા મનુષ્યની સમવડ સાચવે છે પણ તેને આ બધા લાભોથી વચિત 1ખે છે દરેક સમવડમા લાભની સાથે હાનિ પણ રહેલી છે—એ આપણે જૂનવાનુ નથી

ધરે આવીને હાથ-પગ ધોઈ ને પિતા-પુત્ર બને પૂજા અને અને સામાયિક કરવા દહેરાસર સાથે જતા લાવનજરના ગૈન સમાજમાં તે વખતે ધાર્મિક જ્ઞાન તથા ધાર્મિક અનુષ્ઠાનેા માટે અનહ પ્રેમ હતો અને તે બાળકથી માંડીને વૃદ્ધ સુધી દેખાઈ આવતો હતો તેનું મુખ્ય કારણ સામાયિકશાળા હતી આજે પણ એ સામાયિક શાળા વિદ્યમાન છે અને ત્યાં પુરુષો તથા બાળકો પોતાના નિત્ય નિમમ મુજબ એક બે કે ત્રણ સામાયિકો કરે છે

સામાયિકની મુખ્ય ક્રિયા સ્વાધ્યાય છે તે અહીં જતાજર કરાવવામાં આવતી દરેક જણાને તેની સક્રિત મુજબ એક, બે કે ત્રણ સપોની ગાથાઓ આપનામાં આવતી, તેના અર્થ પણ શીખવાતા અને તે અંગે જે પ્રશ્નો ઊંઠે તેનું સમાધાન પણ કરવામાં આવતું વધુ અભ્યાસ કરનાર ઝોણ અભ્યાસવાળાને શીખવતા અને તેથી પોતાનું કર્તવ્ય અદ્ય થયું સમજતા અહીં વિદ્યાર્થીની દાખરી

નોંધાતી મહિનામાં કેટલો અભ્યાસ થયો તેની નોંધ રખાતી સમયે સમયે પરીનાઓ લેવાતી તેમાં આગળ આવનારને ધનામે અપાતાં અને સર્વ વિદ્યાર્થીઓને ધાર્મિક શિક્ષણના ઉત્તેજનાથે પ્રભાવનાઓ અપાતી તથા જમાડનામાં પણ આવના આથી વિદ્યાર્થીઓને ધાર્મિક શિક્ષણ લેવા માટે હોંસ ગંદેની અને વાતાવરણ ઉત્સાહ બધું જણાતું

શ્રી કૃત્તેહુયદભાઈએ યાનની પરખ સમી આ પાઠશાળાને યોગ પામીને બાર વર્ષની ઉંમર સુધીમાં પચપ્રતિકમણ નવરમરણ જીવિચર નવનરવ કડક અને સમુસમગ્રી આ પાધાની વરતુઓ કંઠસ્થ કરી લીધી ત્યાં પછી તેમણે મુનિતાને આગળ કર્મમથોને અભ્યાસ કરો શ્રી કૃત્તેહુયદભાઈના જીવનમાં ધાર્મિક શિક્ષણ અને સાદિત્ય પ્રત્યે જે અસાધારણ પ્રેમ દેખાય છે, તેના મૂળ આ રીતે નખાયા હતાં ગાળાવચ્ચામાં જે કઈ વાગ્યું દોષ તે જ પુવાનીમાં ઉમે છે અને તેનાં મધુર કે મડવા ફગો આવે છે

માધ્યમિક શિક્ષણ

આજે જેને માધ્યમિક શિક્ષણ કહેવામાં આવે છે તે શ્રી કૃત્તેહુયદભાઈએ પૂરે પૂરું લીધું છે સ ૧૯૫૭ સુધી તેમને વિદ્યાભ્યાસ ચાતુ રહ્યો હતો અને તેઓ મેટ્રીક સુધી પહોંચ્યા હતા ત્યાર બાદ તનિયતના કારણે તેમને પોતાનો વિદ્યાભ્યાસ ઊંડી દેવા પડ્યો હતો. અમ જ્યાં તેમનો વિદ્યાભ્યાસ થતો કદીએ ધમ્મો નથી આજે સત્તોતેર વર્ષની ઉંમરે પણ તે એવો ને એવો જ ગદો કે તેઓ ધણી વખત કહે છે કે 'જીવન એ મોગી નિશાળ છે તેમ જ દરેક દરેક વસગે કઈને કઈ થીખવાનું હોય છે રૂ ચેટ્ટે ૬૭ વિદ્યાર્થી જ છુ અને જીવનની ઉંડી ધણી મુધી નિશાળ ૧૨ માગુ છું કેવી નખા! કેવી નિખાલસના!

સાસારિક જીવન

એ જમાનો બાળ લગ્નનો હતો જેમનાં છોકરા છોકરી વહેલા વરે તે વધારે ખાનદાન એવી એ વખતની માન્યતા હતી અને તેથી કેટલાક છોકરા-છોકરીના સગપણ તો ઘોડિયામાં જ થઈ જતા અને તેઓ તેરચૌક વર્ષની ઉંમરના થાય કે તેમનાં લગ્ન કરી નાખવામાં આવતા. આજે આ દેશમાં બાળ લગ્નનો કાયદાથી નિષેધ છે અને લગ્નની વય મર્યાદા વધવા પામી છે હજીએ વય મર્યાદા વધારવાની કોશીશ થઈ રહી છે પણ તેમાં રહેલાં ભય સ્થાનોથી દેશના અગ્રમુખ પુરુષો વાંકે છે એટલે તેમ થવાનું સંભવિત લાગતું નથી.

આ સંયોગોમાં શ્રી કૃત્તેહચંદ્રલાલના પ્રથમ લગ્ન જ્યારે તેઓ ચૌક વર્ષની ઉંમરના હતા અને પાંચમી અગ્રેજીએ અબ્દાસ કરના હતા, ત્યારે વલ્મીપુર વાળા મહેતા લલ્લુલાલ કાલિદાસની પુત્રી કસ્તૂરી બહેન સાથે થયા હતા આ લગ્નજીવનનાં ફળરૂપે તેમને જમુમતી તથા લીલાવતી નામનાં બે પુત્રીરત્ને પ્રાપ્ત થયા હતાં, જે આજે વિદ્યમાન છે તેમાં જમુમતીબહેન જેન મહિતાઓના ઉદ્ધારની પ્રવૃત્તિમાં સારો રસ લેખવી રહેલ છે શ્રી કસ્તૂર બહેન સ ૧૯૮૩ માં સ્વર્ગે સીધાબ્યા હતા કેવાકે વિચિત્ર પ્રસંગોને લઈ શ્રી કૃત્તેહચંદ્રલાલના બીજા લગ્ન સ ૧૯૧૬ ની સાલમાં ભાવનગરની ફોટોગ્રાફર શ્રી પ્રભુદાસ રામચંદ્રની પુત્રી હરમોહર બહેન સાથે થઈ હતાં તેમનાથી હિમતલાલ નામના એક પુત્રરત્નની અને કુસુમ નામની એક પુત્રીરત્નની પ્રાપ્તિ થઈ હતી તે બંને આજે વિદ્યમાન છે અને

શ્રી હિમતલાલ સ્વર્ગ
મને મુખ્ય રસ આપાર

છે તે
અવનવે

અનુભવ સર્ધને પ્રગતિ કરી રહેલ છે દરેક બ્યક્તિને પોતાના સરખાર દેાય છે પોતાની કૃત્તિ દેાય છે અને તે પ્રમાણે જ તેનું વતણું ધડાય છે પિતાને જે જે બાબતોમાં રસ દેાય તે સપળા બાબતોમાં પુત્રને પણ રસ હોવો જ જોઈએ એવું નથી કદાચ રસની સમાનતા દેાય તો પણ બનેલી ધમસ કે આવડત સરખી હોતી નથી અહીં પુનર્જન્મના અને કર્મના કાલને માદ કરવો પડે છે

કૃત્તેહ્યદશાઈ અજિત તથા મય કે નામના એ પુત્રોના તથા મુહુરસિની અને ઈદિરા નામની બે પુત્રીઓના શાક છે અને તેમનાં શિક્ષણ તથા વિમલમાં સારો રસ સર્ધ રચા છે

શ્રીમતી હરકોર બહેન મિનમાયો આતિથ્યપ્રેમી અને ખૂબ સાત સ્વભાવના હતા તેઓ પતિની દીર્ઘ સમય સુધી સેવા કરીને સ ૧૦૧૩ની સાલમાં સ્વર્ગ સીધાબ્યા છે

વ્યાપારી જીવન

શ્રી કૃત્તેહ્યદશાઈ પિતાશ્રી પ્રથમ તોફરી કરતા, તે છોડીને તેમણે કિમતથી કાપડના ધંધામાં મુકાવ્યું અને સ્વાશ્રય--પ્રમાણિ હતા તથા બલમનસાર્ધ વગેરે મુજોથી થોડા જ વખતમાં તેની સારી જમાવ કરવામાં સફળ થયા તેમનું નામ આખામે સૌતાપૂરમાં જાણીતું થયું અને અમદાવાદ સુરત તથા મુબઈ જેવા વ્યાપારી કેન્દ્રોમાં પણ પહોંચ્યું આ ધંધાથી તેઓ એ પૈસા કમાયા અને ધીમે ધીમે ઉન્નત રિયતિએ પહોંચ્યા

કૃત્તેહ્યદશાઈ વિદ્યાબ્યાસ છોડીને સ ૧૯૫૭ની સાલમાં દુકાને ભેગા અને ધંધાની તાલીમ લેવા બાબ્યા બ્યાં મુદિની ચપળતા છે, કામ કરવાનો ઉત્સાહ છે અને આમજી વધવાની નમ ના

છે ત્યાં કોઈ કામ અથવા કે અસમ્ય લાગતું નથી શ્રી કૃત્તેહચંદ્ર
ભાઈને આ ધંધામાં રસ પડવા લાગ્યો અને થોડા વખતમાં તેની
સારી જાણકારી દરી લીધી પણ એવામાં એક અમખવાર બનાવ
ખર્યો ભાવનગરની કાપડનગરમાં મોટા આગ લાગી અને
ઝવેરભાઈ ભાઈચંદની માપડનો દુકાન પણ તેમાં સપડાઈ ગઈ
એ વખતે આગ એલવવાનાં આદર્શ કડપી સાધનો ન હતા એટલે
આવા નશક આગોને એલવવાનું કામ ખણું અથડું હતું પરંતુ
સોફોના અદમ્ય ઉત્સાહ અને પ્રયત્નનીય સદ્ગુણો તે પાર પડતું

જીવનભાઈ પણા દિનમયાન અને માદસિક હતા તેમણે આ
દિગત અને સાદસ જતિનો ઉપયોગ કરીને પેઠીમાંના ચોપડાખચાવી
લીધા શ્રી કૃત્તેહચંદ્રભાઈએ એ એ મમમાં મદદ કરી હતી જીવનમાં
આપતો આવ બંને તે જાણકારી આવે છે પણ એ વખતે
નિમત્ત દારે નહિ, બુદ્ધિ સ્વસ્થ રાખે અને આત્મા પર શ્રદ્ધા રાખીને
સામનો કરે તો તેમાં સફળ થાય છે આ આદર્શની ઝવેરભાઈ
નામીપાત્ર ન થયા તેમણે ખૂબ દિમત રાખી કામ લીધું અને એ
વર્ષ સુધી સતત મહેનત કરતાં થયેલી નુકસાનીની કળ વળી ગઈ

શ્રી કૃત્તેહચંદ્રભાઈ ખીમે ધીમે આ ધંધામાં નિપુણ થયા
અને તેમણે પિતાના રક્ષક પગથા જવાબદારીનો ધણોખરો જોગો
ઉઠાવી લીધો સ ૧૯૧૭ના આવજી વહી ૮ ને રોજ તેમના
પિતાશ્રીના દેહાંત થયા પછી એ પેઠીનો સંવગો બાર તેમના માથે
ખાન્યો અને તે એમણે જરાગર ઉપાડ્યો

સ ૧૯૧૯ માં સહકૃદ્ધ શ્રી કેસરિલાલ વગેરે તીર્થસ્થાનોની
યાત્રા ધ્યાં પછી તેમણે મુબઈમાં આ જ વધાની શરૂઆત કરી અને
રેશમી કાપડના એક જાણીતા વ્યાપારી તરીકેનું સ્થાન પ્રાપ્ત કર્યું
સ ૧૯૮૬માં ભાઈએએ મજિલારો વહેચી લેતાં મુબઈની દુકાન

તેમના બામર્માં આવી અને યાગથી તેઓ કૃતોદ્ધવદ્ ઝવેરસામ્રાજના નામથી ધધેા કરવા લાગ્યા અને હમણાં જ તેમથી નિરૂત થયા છે હવે તેઓ પોતાનો બધો સમય મુખ્ય વે ધર્મધ્યાન તથા સમાજસેવામાં ગાળે છે

શ્રી કૃતોદ્ધવદ્સામ્રાજના વાપારી જીવનની મારા મન પર જે છાપ પડી છે, તે પણ મારે અહીં બ્રજ કરી નોંધ્યો

વાપારીઓમા ગ્રામ ધનની મૂર્તિ હોય છે તેથી તેઓ અને પ્રમાણની સાદસમરી યોજનાઓ ધડે છે અને તેને પાર પાડવા માટે ધમાલ કરે છે શ્રી કૃતોદ્ધવદ્સામ્રાજના જીવનમાં મેં આવી ધન મૂર્તિ જોઈ નથી અને તેમણે ગ્રામ સાદસમરી યોજનાઓ ધડી હોય એવું જાણ્યું નથી. ધમાલ તેમના સ્વભાવથી ચિરુદ્ધ છે તેઓ ફરેક કામ યાનિથી કરવામા માને છે અને ગમ ગમે તેવું મોટું હોય તો પણ તેઓ એન એ રીતે જ પાર પાડે છે

શ્રી કૃતોદ્ધવદ્સામ્રાજની મતમારેવી પત્ની દુકાને જવાના પ્રસંગે મારે અનેક વખત આવના ત્યાં હું જ્યારે જતો ત્યારે મેં/ા બાગે તેઓ ગ્રામ સેવક સખવામાં પુસ્તકોનાં નુકેા લેવામાં રાજના તરફથી આવેલા જ્ઞાનમર્મિત ગ્રંથો વાચવામા કે કોઈ મિત્રો બધરા સરથા ના કામવાહો સાથે સમાજ-સાહિત્યવિષયક કથા જોઈ કરી રહેલા જોતો ત્યારે મને એમ થતું કે કુદરતની ઠંઠકે જુલ થઈ છે, તેણે સાદાજી સ્વભાવને વાણિયાનો રેલ પહેરાવી દીધો. આમને તો વ્યા પારના થડે બેસાડવાને ન વે કોઈ ચુરુકુળનાં કુલપતિ સ્થાને કે કોઈ પ્રચાગ્ધ સરથાના નિવાસકથાને જ બેસાડી દેવા જોઈતા હતા

શ્રી કૃતોદ્ધવદ્સામ્રાજે વાપારી જીવનમાં એધારી સગળના જ અનુભવી છે એવું નથી તેમને કપરી કસોટીમાંથી પસાર થવાના

પ્રસંગો પણ આવ્યા છે પરંતુ એ બધા પ્રસંગોમાં તેમણે મનુષ્ય સ્વાસ્થ્ય જાળવી રાખ્યું છે અને ધૈર્યનો લોભ ચલાવી દીધો નથી, જે પ્રસંગોમાં બીજાને અનિદાનો રોગ થઈ જાય-એ પ્રસંગોમાં પણ તેઓ સાંતિથી મૂર્ધ સકયા છે

મારે કહેવું જોઈએ કે શ્રી કૃતેહચંદ્રાઈએ જેનું ધર્મના કર્મવાદને તેના સાચા સ્વરૂપે જાણ્યો અને પોતાના જીવનમાં આચર્યો છે તેમણે સપત્તિના સમયમાં અભિમાન કે શકટના સમયમાં નારી પાસી અતુલવી નથી કરી અવસ્થાને કર્મજનિત માની પોતાની પ્રવૃત્તિ અતર્મુખ રાખી છે બીજા સંદેહમાં કહેવું હોય તો એમ પણ કહી શકાય કે ભગવદ્ગીતામાં ગિયતપ્રશ્નનું જે વચન કહ્યું છે, તે શ્રી કૃતેહચંદ્રાઈમાં જરાબર જોવામાં આવે છે આવા એક રિયતપ્રદ પુરુષને મિત્ર તરીકે પ્રાપ્ત કરતાં કેને જ્ઞાનદ ન થાય તો તાત્પર્ય કે તેમને મળતાં અને હમેશાં જ્ઞાનદ જ થયો છે ધાર્મિક જીવન

શ્રી કૃતેહચંદ્રાઈમાં ધર્મભાવના બાહ્યવસ્થાથી જ હતી ધર્મપરાયણ પિતાના યોગે એ જુદી પામી અને ત્યારનાં અનેક મુનિરાજોના સત્સમ-સમાગમમાં આવતા તેમાં ધણે ઉમેરો થયો પ્રસિદ્ધ આચાર્યો અને મુનિવરોમાં ભાગ્યે જ કોઈ એવું હશે કે જેમને સમાગમ શ્રી કૃતેહચંદ્રાઈએ કયો નહિ હોય ઉપરાંત તેમણે ધાર્મિક અભ્યાસ અને સદ્ગુણોનું વાચન આનું રાખ્યા તથા મિત્રો-દોસ્તદારો પણ એવા જ ક્યાં કે જેમને ધર્મ અને ધાર્મિક સરચાઓમાં ધણું રમ હતો તે પણ તેમની ધર્મભાવનાનો સુંદર વિકાસ ચત્રમાં ઉપકારક નીવડે

શ્રી કૃતેહચંદ્રાઈ માત્ર જ્ઞાન કે માન ક્રિયામાં નહિ પણ ઉભયમાં માનનારા ■ એટલે તેમણે ધર્મનો જીડો બોધ પ્રાપ્ત કરવા

ઉપરાંત ક્રિયાઓમાં પણ સારો ગ્રહ દાખલો છે જિનપૂજા, સામાયિક નમસ્કાર મંત્રનો જપ એ તેમની ચાતુ ક્રિયાઓ ॥ મોગી પર્વતિયિએ તેઓ તપ કરે છે અને નાના મોગા અનેક નિયમોથી યુક્ત છે અનિમ સમય સુધી ધમભાવના જળવાઈ રહે એ એમના જીવનની મોગી ઉમે છે જે પાર પડશે જ એમાં મને શકા નથી પિતાજી પાસે તેમના અવસાન પહેલાં છેલ્લાં ત્રણ માસ સુધી એમણે સ્તવનો પદો સંજાયો તેમની સમક્ષ વાંચી બનાવ્યાં હતાં તેમાં તેમની ધર્મભાવના તથા તેમના પ્રત્યેની ઉત્કૃષ્ટ બને વસ્તુનાં દર્શન ભક્તિએ યાય છે

તેમના પિતાશ્રી કેવા સરકારી અને ધર્મપ્રિય હતા તે તેમણે પોતાની નોંધપાથીમા શ્રી રૂતેહચંદલાઈ માટે લખેલા નિમ્ન શબ્દોથી જણાઈ આવે ॥

મારો અને તમારો સમાગમ પૂર્વભવજનિત સ્નેહ સંબંધથી થયેલો છે હું ચારત્રિમાથી કર્મ ત્રિમાથી આ ચો દોષ્ટચ અને તમે કહ્ય ત્રિમાથી આવ્યા હશે એ જ્ઞાની સિવાય ચોક્કસ કર્મ શકે તેમ નથી જ પરંતુ એટલું તો ચોક્કસ છે કે જેમ પક્ષીઓ જુદી જુદી દિશામાંથી સારું એક જગ્યા ઉપર એકઠાં થાય છે રાત્રે સહુ ભેગા રહે છે અને સવાર થતાં જુદી જુદી દિશામાં ઉડી જાય છે પછી તેમનો સયોગ કાળાંતરે નિમિત્ત હોય તો થાય છે તેમ મારી રિયતિ અને તમારી રિયતિ પણ તેજી જ સમજવાની ॥ હું અહીંથી કર્મ ત્રિમા જાણ્યું તેની ખબર નથી તો પણ મારા વડે આચરણ કરામેલા ધર્મનો પ્રભાવ હશે તો સારી ગતિ મળશે, પરંતુ તમે મારા પ્રત્યે સ્નેહભાવ તજી દેજો કેમકે સર્વ જીવો સ્વ કર્મવચ્ચ હોવાથી ચૈવ રાજવોક્ત્રમાં લખે ॥ મારો અને તમારો જ્ઞાન સુધી સાંસારિક સંબંધ હતો ત્યાં સુધી સાચે રચા, સંબંધ યુગ્તા

સહુ સદુના માર્ગે આત્મા જાણ તેમ હું પણ મારા શુભાશુભ કર્મને
અનુસાર, આત્મા જાણે છું તમારે મારા નિમિત્તે કર્મ પણ દિવ
મિત્રી હ ॥ નહિ જો કે રાગદ્વેષના અંગે એકતમ મગતક ઉપર
મોટા ભાર પડે છે તમે સમજી દાવાથી દ્વિગીરી લાગશે, પરંતુ
જ્ઞાનદષ્ટિ તપાસી દ્વિગીરી દૂર કરજો કારણકે હું તમોને યોગ્ય
રમતા મૂળી પરસોઠ જાતો નથી તમારે માટે લવે લખુ બધુઓને
સાચનવાની કરજો નિર્માણ થા ચૂકી છે, તમારે મારા સ્થૂળ
દેહનું સ્મરણ નહિ કરતા યથાશક્તિ મેં સારું કામ કર્યું
છે, તે ઉપર લક્ષ્ય રાખી પોતાની શક્તિનડે મારા કરતા વિશેષ
પ્રમાણમાં કરના મારી તમોને ખાસ લવામળુ છે

તમાગ નાના ત્રણ બધુઓને ખમર પડવી ન જોઈએ કે
આપણા પિતાજીનો અભાવ છે એવી રીતે તેમની સાથે વર્તવું હું
તમે સર્વની સાથે સબધ મૂળી માગ વડે થયેલી પુણ્યકરણી વડે
મને અન્ય જન્મમાં ધર્મ પ્રાપ્ત થાઓ-આ સિવાય અન્ય મંગલો
નથી તમારે હિમત રાખી આ સર્વ કામ ઉપાગી લેવાના છે "

' મારે મિદ્ધાઅગ્નિનો સબ જ-રી પાળતો કાન્યાની ઇચ્છા
હતી તે માગ સરીરની આ સ્થિતિ થવાથી મારા આગ્રમ પૂર્ણ
થવાની નહિ હોય તેમ અને લાગે છે તો મારી ઉમે મારા અભાવે
પણ તમે જેમ અને તેમ વેલાસર પૂર્ણ કરજો અને હું અત્યારથી
તે ઉત્તમ પુણ્યપ્રાપ્ય સ્થિતિની અનુમોદના કરી સત્તા માનુ છું '

આ સમયે મેં આત્માન દસલા તરફથી પ્રમ્ત થાત તવાર્ણ
પ્રકારી પૂજા-અતર્જત શ્રીયુત સંવેરલાઘ્ન લાઘ્નની અવન
રખ માધી નંકયા છ

શ્રી ફલેહુલ્લહલાઘ્ન તેમના પિતાશ્રીના અવવાન નિમિત્તે
સ ૧૯૬૮માં જાવાગર ખાતે અઠાઈ મહોત્સવન કર્યા હતા અને

નવકારસીનુ સ્વામી વાત્સલ્ય પશુ કર્યું હતું વળી પિતાશ્રીની અધૂરી રહેતી ઈચ્છા પૂર્ણ કરવા ભાનનગરથી છરી પાળતો શ્રી સિદ્ધાચળાશ્રમે સઘ પશુ ઠાઠ્યો હતો આ સઘમાં આશરે તેરમે માણ્યોએ લાભ લીધો હતો ઉપરાંત પૂ. વીરવિજયજી ઉપાધ્યાય પૂ. શ્રી દાનવિજયજી મહારાજ, પૂ. શ્રી પ્રેમવિજયજી મહારાજ પૂ. મુનિશ્રી રામભદ્રવિજયજી વગેરે મુનિગણે તથા સાધ્વી અમુત્ય મળી આશરે પચોતેર ઠાણાં સાથે હતા મણો મુકામે પૂજામાં પૂ. ઉપા. શ્રી વીરવિજયજી મહારાજે પૂજાનું એક પદ આગેદ-જ્વરોદમાં અધા કનાક સુની મધુર કંઠે ગાયું હતું, તેથી આખો સવ અતિ પ્રભાવિત થયો હતો પાલીતાણામાં રોક આગદજી મંદરાણજી તરફથી લગ્ન સામૈયું થયું હતું આ વખતે પાલીતાણામાં તેમના વીસ જેટલા આક્રિયાઓ હતા તેમણે તથા બીજા આપારીઓએ કીનખાળ મોળિયા મળિયાણીઓ વાસણો વગેરેના તોરણો કમાનો અને જરામની ઠેર ઠેર સળવટ કરીને આ સઘનું જનુમાન કર્યું હતું સિદ્ધત્રિગિજી ઉપર ઉલ્લાસ પૂર્વક રથ-યાના-પૂજા કર્યા બાદ પૂ. ઉપા. શ્રી વીરવિજયજી તથા પૂ. શ્રી દાનવિજયજી મહારાજની નિજામાં શ્રી કૃતેહથદલાઈ તથા તેમના કુટુંબીજનોને તીર્થમાળ પરરાવવામાં આવી હતી પાલીતાણામાં તેમના તરફથી નવકારસી સઘ જમણુ થયું હતું એટલે શ્રી કૃતેહથદલાઈએ તેમનાં જીવનમાં સઘવી ખનવાનો લાભો પશુ લીધેનો છે

સ ૧૮૭૪માં શ્રી કૃતેહથદલાઈના લઘુનધુ શ્રી જાદવજી-લાઈના લગ્ન પ્રસંગે હાથી ઉપર પ્રણીતને પધરાવી વરવોડો દાવ્યામાં આ ચો હતો અને સ ૧૯૮૧માં શ્રી ચીમનલાલલાઈના લગ્ન પ્રસંગે અઠ્ઠાઈ મહાત્સવ મેઠ પર્વતની રચના સાતિરનાન આદિ ધર્મ કાર્યો કરવામાં આવ્યાં હતાં અને નવપક્ષી પૂજાના અર્થો

વાળું પુસ્તક તેમના તરફથી શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા- ભાવ
નગર દ્વારા પ્રગટ થયું હતું

આ સુખ પ્રસંગે પાનીતાણાથી પૂ પ શ્રી ભક્તિવિજયજી
(રાધનપુરવાળા) સમગ્ર એકવીસ સાધુઓ સાથે તથા પૂ દર્શન
વિજયજી-ત્રિપુટીએ ખાસ ઉત્સવમાં ખાત્ર લેવા માટે તેમ જ
શાંતિસ્નાત્ર બણાવવા માટે ભાવનગરમાં પધારવા ફરમાવી હતી

આ ૧૯૯૨માં તેમના પુત્ર શ્રી હિંમતલાલના સમપ્રસંગે
વીરગદ્યાનક પદ પૂર્ણ-અર્થ સાથેનું પ્રકાશન કરવામાં આવ્યું હતું અને
ત્યારનાં શ્રી વેંજયકેસરધરિજી રચિત 'આત્મવિશુદ્ધિ' નામના
અમુક પ્રકાશન પણ તેમના તરફથી થયું હતું

શ્રી ફતેહચંદલાલજીએ શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા ભાવનગર,
જૈન ધાર્મિક શિક્ષણસંઘ મુમર્શી શ્રી અધ્યાત્મગાન પ્રસારક મંડળ
તથા બીજા પણ અનેક સંસ્થાઓને માટે ફરજીયાત એકમ કરી આપવામાં
થેલો ઉત્સાહમયો પરિશ્રમ કર્યો છે તે હવે સરોવરમાં ધર્મભાવનાનો
નિર્મલ ઓત પરિસ્ફુટ થવા વિના કેમ બની શકે ?

આજે આટલી પાઠ્ય વસ્તુ ધાર્મિક પ્રસંગો અને ઉત્સવ
મહોત્સવોમાં તેમની હાજરી અવશ્ય હોય છે અને કોઈ વિદ્વાન
મુનિવર-આચાર્યનું આખ્યાન હોય તો તેમાં ઉપસ્થિત થવાનું પણ
તેઓ ભાગે જ ચૂકે છે

૧. ફતેહચંદલાલજી આ ધર્મપગથળ જીવન શું આપણા
બધાને માટે બોધરૂપ નથી ?

સામાજિક સેવા

સામાજિક સેવાનું ક્ષેત્ર હવે કદિન જ તેમાં પ્રચલિત થવાને
બદલે નિદા કે નિમ થવાનો સંભવ અધિક હોય જી અને તેથી

અને તેનું કામ કરવા તત્પર થઈ જાય છે. જો તેને કાર્કને ત્યાં
કાર્ક જવાની જરૂર હોય તો સાથે જા. છ અને ભલામણપત્ર લખી
આપવાની જરૂર હોય તો ભલામણ પત્ર લખી આપે છે. કદી મલાહ
કે આશ્વાસનની જરૂર હોય તો તેઓ સલાહ અને આશ્વાસન આપે
છે અને થોડા પૈસા તેમાં કામ થતું હોય તો મજવામાંથી પૈસા
કાઠીને આપતા પણ અચકાતા નથી. સરથાઓનાં કામ પણ તે
આગળ જ હોયથી કરે છે અને તેની સલાહો કે તેનાં સમેલનને
પ્રમુખ-ચોજના-નાણાં જે કાર્ક વસ્તુની જરૂર હોય તે લાગી આપે છે.

ધણા માણસો અને સેવાઓ આપવા તત્પર હોય છે, પણ
કાર્કને ત્યાં કે ફાળા માટે સાચે જવાનું પસંદ કરતા નથી. વધારે
સ્પષ્ટ કહીએ તો ચોકખી ના પાડે છે પરંતુ શ્રી કૃત્તેચ્છદભક્તિ
એ બાબતનો ઠટાઓ નથી તે કે ફાળા માટે સામાજિક કાર્ય કર્યાં
ઓની સાથે જાય છે અને પોતાની બહેણી લાગવનો ઉપયોગ કરી
તેને એ પૈસા જરૂર અપાવે છે નોંધપાત્ર તો એ છે કે આ કાર્ય
માટે ખૂબી ચાર દાદરની ચક્ર ઉતર કરવી હોય તો પણ તેઓ ના
પાડતા નથી અને અને એ પરિશ્રમ દાગી દોરે લાવે છે.

તેઓ શ્રી જૈનશ્રવે એજ્યુકેશન બોર્ડ કે જેની સ્થાપનાની
સહઆતમાં પરીક્ષા આપી એકાગ્રીય રૂપીઆનું ધનિતમ તેમજ
મેળ પુ હતુ-તેના તથા ધાર્મિક શિક્ષણ સહ શ્રી મહાવીર જૈન
વિદ્યાલય મુનર્ષિ વગેરે તરફથી લેવાની ધાર્મિક પરીમાના અનેક
વર્ષોથી પ્રશ્નપત્રો કાઢે છે અને તેના ઉત્તરો પણ વાંચે છે. વળી
નિમકતેખન અંગે દરિશર્ક હોય તો પણ મોગ લાગે પરીક્ષા
સમિતિમાં તેમનું નામ જોવામાં આવે છે અને તેઓ એને 'માય
આપે છે.

આવી વ્યાપક સેવા કરનારું જાહેરમાં જનુમાન થવું જોઈતું
હતું તે હજી જન સમાજ તરફથી થવું પડી એને હું જૈન સમાજની

કાપડતાંઓ તરફની એક અક્ષય ઉપેક્ષા સમજું છું જીવનાં માણ-
સની કંઈ કરવી અને મર્મા પછી જાંતુ સારવાં એ કંઈ ઉદાપણ
ભરેલું કામ નથી જેમ્લાક માટે તે જાંતુ સારવાનું પણ બનતું
નથી એ જોઈને હૃદય કમકમે છે જેમણે પરદેશમાં જઈ જૈન
ધર્મનેા ઉકા વગાડ્યો, જેમણે 'જીવનકર સાહિત્યની ઉપાસના કરી
સમાજને સુધાર્યો આપ્યા અને એ રીતે તેની ઉ નતિમાટે પ્રયાસો
'કર્મા, 'જેમણે જૈન શાસનની પ્રમાવના કરવા માટે પોતાની તમામ
શક્તિઓ તેને ચરણે ધરી દીધી તેના કુટુંબનું શુ ધરી તેમના
બાળમનુષ્યોની શી દાસત ધર્મ તે જાણવાની પણ આપણા
સમાજે દરકાર કરી નથી પરિણામે આજે કાર્યકર્તાઓને ધોળ
દિવમે મથાવ લઈને શોધવા પડે છે અને તેમ જના તેઓ હાથ
લાગતા નથી ! શ્રી કૃતેહુચ દલાઈ એ અમત રીતે કદી માનની દરકાર
કરી નથી કે ભવિષ્યમાં તેમને માન આપવા માટેનો આ આડકતરો
પ્રત્યાવ નથી, પણ માન હૃદય આ સ્થિતિ જોઈને રડે છે અને
તેથી જ સમજાવે મુજતા હાથે આ સમ્મો હુ લખી રહ્યો છું

શ્રી કૃતેહુચ દલાઈએ દરદી તરીકે પણ કામ કર્યું છે જેમાં
વારંધા ધરમશી જીવેતલાઈ તથા શ્રીમતી મણિબહેન નાનાલાલ
હુનિયદ દરદ વગેરે મુખ્ય છે

સાહિત્યસેના

શ્રી કૃતેહુચ દલાઈએ સાહિત્યના ક્ષેત્રે પણ સારી સેવા કરી
છે તેમણે કોઈ મહાન ગ્રંથો આપ્યા નથી, પણ મહાન ગ્રંથોનો
અભ્યાસ કરીને તથા તેના પર ચિંતન-મનન કરીને જે અનુભવ
મેળ થો તેની પ્રસાદી આપી છે આ પ્રસાદી આત્માનંદ પ્રકાશ
તથા અન્ય સામયિકોમાં સમયે સમયે પીરસાતી રહી છે, આત્માનંદ

પ્રકાશમાં નૂતન વર્ષનું મંગલમયવિધાન તેઓ વર્ષો સુધી લખતા રહ્યા હતા અને તે ધર્મ લોકપ્રિય નીવડ્યું હતું

જૈનજ્યોતિ શિક્ષણાક, શ્રી વિજયાનંદ અક, શ્રી આત્મારામજી યત્તિ અક, શ્રી યજ્ઞોનિજયજી સ્મારક મય, શ્રી વલ્લભ સ્મારક અક, શ્રી કેવાનંદ અક, શ્રી યતીન્દ્રસુરિ અભિનંદન મય, શ્રી નિજયવર્ણિન્દ્રસુરિ સ્મારક કંદ્યાણાક-વગેરે કૃતિઓ તેમના ચિતન-મનનપૂર્ણ લેખોથી અલંકૃત ॥

વળી તેમણે નાની મોટી અનેક કૃતિઓ પર પ્રસ્તાવનાઓ લખેલી છે જે આ પુસ્તકના પરિચિદ્ધર્માં આપેલી છે

મારો અનુભવ એવો છે કે કાર્ધ લેખક કે પ્રકાશકને પ્રસ્તાવ નાની બીડ પડી તો એ શ્રી કુતેહ્વયજીનાર્ધ પાસે આવે અને તે એની બીડ જરૂર ભાગે આ રીતે તેમને બીડલજન કહીએ તો પણ કંઈ ખોટું નથી

શ્રી કુતેહ્વય જીજ્ઞાસુ લેખો તો માસિક વર્ગેરેમાં નાનપણથી જ મારા જોવામાં આવતા અને તેઓ જૈન સમાજના એક સારા વિદ્વાન છે એમ હું જાણુતો હતો પરંતુ તેઓ કવિતા પણ રચતા અને માસિકોમાં પ્રકટ થતી એ વાત તો મેં હમણા જ જાણી અને તેમાં મારા આનંદમાં ધરો વધારો થયો સાહિયની વાટિકામાં અપ્રતિમ ધપણે વિચરનાર કાન્યનો આસ્વા લીલા વિના કેમ રહી શકે ? કવિતા એ હું સત્ય છે અતસ્તુ નવનીત છે અને તે વિરલ પુરોને જ પ્રાપ્ત થાય છે જોડખા જોડનારા તો આ જગતમાં ધણા છે પણ પનાની પાખે ઊડી નવા નવા ભાવપ્રદેશોને સ્પર્શ કરનારા અને ચમ્પસાહિત્યને સાચી ઉપમાઓને વાણીમાં વણી લેનારા વિરલ છે

કાચોમાં જ દોમદ રચના કરવાનું કામ મદિન હિ અને તેમાં
પણ વર્ણમેળનું કામ અધિક કદિન છે તેથી દુતેલ્લ્યદશાએ કરેનું
છે તેમનાં કાચોમાં શાદૂલવિકીકિન, મદોક ના, સિખરિણી,
અને તોટક જેવા-વર્ણમેળ છદો દેખાવ છે માત્રામેળમાં તેમની
પસદગી દરિમીન ૭૬ પર વધારે દોલ તેમ દેખાવ છે ને કે તેમને
મૂલજ્ઞા મહન વમેરેમાં પણ દાથ અજમાવેતો છે પરંતુ આ
કાચોની સખ્ખા અધિક નથી તેનું કારણ એ છે કે તેમને સ
૧૬૭૭ મુધીમાં જ કાચો લખ્યા અને ૫૪ી મમે તે નારલો એ
મવૃત્તિ છોડી દીધી તેમના મનના વિરોધ સર્વાથે આધ્યાત્મિક જ
રથા છે એમને તેમનું આત્મિક વલણ દમેશાં અધ્યાત્મ તરફ જ
દેનેનું મહેનું-એની આપણને પ્રતીતિ થાય છે

શ્રી દુતેલ્લ્યદશાના લેખો અને મ-યો પાશી આ પુસ્તકમાં
વાંની સકરી અને તે વિરે પોતાનો અભિપ્રાય બાધી સકરી, એમને
અહાં તેની આનોયના કરવાનું ઈષ્ટ માયુ નથી આમ કતા
એટલું જણાવીશ કે આ લેખો તથા કાચો વાંન ચિત્તે પુન પુન
વાચવા વિચારવા જેવા છે અને તરવને આપણા મનનું અમૃત
માનના દોષએ તો એ અમૃતને આપનાર્ગ છે

શરીર રવાસ્થ

શ્રી દુતેલ્લ્યદશા આજે ૭૭ વરના પાશી વરે પહોંચી છે
તેમનાં આ નીર્વ આયુ-યની આજો તેમનાં અવધી વતોપી અને
નિમનિન છવનમા દેવી છે છેત્નાં પાનીશ વરની તેઓ શીર્સાં
સન વિગેરે આસનો પ્રાણાયામ વમેરે ક્રિયાઓ નિમનિન મરે છે
તેમને વિમાર બાગેજ રહે છે અને કલ્પ વિમાર પાવાનો પ્રસંગ
આ પો તો પણ તેમાંથી જદી સાગ્ગ થઈ જાય છે સ ૨૦૧૭
સાનમાં પર્વાધિરાજ પુપ્પણી આગધનામા અટમ નાની આરાવના

પછી, તેઓ બિમાર પડી ગયા હતા, ત્યારે ધણીને એમ લાગ્યું કે
૩ તેઓની માત્રી મલીંગ નીવડશે પણ તેમથી તેઓ થોડા
દિવસમાં મુક્ત થઈ ગયા હતા

ઉપસહાર

મનુષ્ય માત્ર શુદ્ધરોપના સચુકતપણથી જોડાયેલા હોય છે અને
અને તેમાં આસ દરી તે અનુકરણીય શુદ્ધ વિચાર પ્રમાણમાં જેમ
એવી વ્યક્તિને જીવન પરિચય સમાજ સમક્ષ મુકાય-તે ઉચિત
દોષ ને શ્રી રતોહથ દલાઈને જીવન પરિચય તરફ દિશી
આલેખ્યો છે

શ્રી રતોહથ દલાઈને મે સાહિત્ય રસિક અને-સૌજન્યમૂર્તિ
રહ્યા છે તે પ્રાધાન્ય શુદ્ધોની અપેક્ષાએ છે બાની તેમનામાં સત્યપ્રેમ
નમ્રતા સદ્ગતા ઉદારતા સદ્ગતિતા, મેવાપતાયહતા આદિ
અને શુદ્ધોનો વિકાસ થયેલો છે અને તે જ એમના જીવનને
ઉજ્જવલ તથા આદર્શ બનાવી રહેલ છે આવા શુદ્ધમનિષ્ઠ
રતોહથ દલાઈ સત્યાનુ બનો અને શેષ જીવનમાં તેમનામાં દર્શન-સાન-
ચાત્રિની જેનો વધારે પ્રભાસ થાયો, એટલું ધિછી આ જીવન-
પરિચય સમાપ્ત કરું છું

વિ સ ૨૦૧૮
વસંત પચમી,
જુવરા

તા ૧૦-૧-૧૯૬૨

આમુખ

શ્રી રત્નેશ્વરજી ઝવેરભાઈએ, આજથી લગભગ ૫૫ સ વરસો પહેલાં લખેલા અભ્યાસ અને અનુભવ પૂર્ણ લેખોનો સંગ્રહ 'અનુભવ ચિંતન' નાં ઉપનામ પ્રગટ થયે છે. 'અનુભવ ચિંતન' એ જોકે ભાષ્યમ અને જવાબદારી લેવું મથાણું છે પરંતુ આ બધે લેખો વાંચ્યા પછી, વાંચનારને એમ જરૂર લાગે છે કે આ પુસ્તકનું આપું નામ યથાર્થ છે કારણ કે અનુભવ અભ્યાસ, અને ચિંતન વિના જાતે લેખો લખી શકાય જ નહીં.

પ્રથમ દૃષ્ટિએ કાંઈને એમ સ્વાભાવિક લાગે શાય કે, જ્યારે જગતમાં છેલ્લા ૫૫ સ વરસોમાં મહાનકાલિપ્રત્યક્ષ ફેરફારો થઈ ગયા છે, ત્યારે આ જુના લેખોનો સંગ્રહ પ્રગટ કરવાથી આજની પ્રજાને તેમાંથી શી શી શી રીતે લેવું શું નહીં શકે? પરંતુ આ બધાં લેખો વાંચ્યા પછી આની શક્યતા સ્થાન રહેશે નહીં, કારણ કે આ લેખોમાં જે વિચારો, ચર્ચાઓ આપ્યા છે તે આજથી લગભગ ૫૫ સ વરસો પહેલાં લખાયેલા હોવા છતાં વર્તમાન કાળની પ્રજા માટે આ લેખો તે વખતની દુનિયાના માનવીઓ કરતાં પણ વધુ ઉપયોગી અને સમજવા જેવા છે તેમજ દીપદૃષ્ટિ પૂરક સચિત્તમાં ઉત્પન્ન થવાની પરિસ્થિતિને ધારતા પૂરક જસલ કરીને જ એ જમાનામાં આ બધાં લેખો લખ્યા છે અને આચાર્યશ્રી સહેમો તેમજ તે જમાનાના યાત્રી પુરોગામી સાથેના વિચાર વિનિમય પછી વિવેક દૃષ્ટિએ આ બધાં લેખો લખેલાં છે, અને તેમાં અનુમાન, તર્ક, કલ્પના કે શંકા કરતાં નહીં વાસ્તવિકતાને જ પ્રધાનતા આપવાનું આપ્યું છે.

આધ્યાત્મિક અને કૌતિક એ માનવ જીવનના મહત્વના મુખ્ય બે પાસાં છે. ધર્મશાસ્ત્રો કહે છે કે બધી યોનિઓમાં માનવયોનિ મનવી એ અનિ દુલભ છે, પણ સાચો સાચ એમ પણ કહે છે કે માનવ યોનિમાં ઉત્પન્ન થયા પછી જો માનવના પ્રાપ્ત ન કરી શકા તો માનવ જાવ એમે મરો કહેવાય. માનવીની મહાનર્માં મહાન જો કાર્ષ સિદ્ધિ હોય તો તે માનવતાની પ્રાપ્તિ છે. ચિત્તની શુદ્ધિ અને સદ્ગુણોની વૃદ્ધિ એ માનવતાનો પાયો છે, અને આ પુસ્તકમાંના લખાણ તમામ લેખો લેખકે આ મહત્વની બાબત પર પોતાનું લખ રાખીને જ લખ્યાં છે—એમ આ બધા લેખો વાંચ્યા પછી લાગ્યા વિના રહેતું નથી.

બાહ્યાવસ્થા ધૌવન અવસ્થા, પ્રૌ અવસ્થા, વૃદ્ધાવસ્થા તેમજ જીવનના વિષ વિવ વિભાગો જેવા કે માનસિક, આધ્યાત્મિક તેમજ શારીરિક અવસ્થા સળધે આ બધા લેખોમાં મનન અને ચિંતન પૂર્વકના વિચારો ઠાપલા દરીનો સાથે સમજાવવામાં આવ્યા છે, અને માનવ જાતિનો ઉત્કર્ષ અને ઉન્નતિ સાધવામાં આ બધા લેખો અનેક રીતે ઉપયોગી થઈ પડશે—એવી જાણ મારા ઉપર પડી છે.

આ પુસ્તક મદિના મહત્વના લેખો વિશે આમ કહી શકાય—

‘મનિન જીવન અને તેની પ્રતિજ્ઞાઓ’ ના પ્રથમ લેખમાં પવિત્ર અને નિમળ જીવન જીવવા માટેનું સુંદર આર્ગદર્શન આપવામાં આવ્યું છે. જીવનમાં જેમ શરીર શુદ્ધિ અને આંતરિક શુદ્ધિ જરૂરી છે તે જ રીતે, અર્થ શુદ્ધિની પણ તેજી જ મહત્વના છે. અર્થ શુદ્ધિ વિના કલચ શરીર શુદ્ધિ કે આંતરિક શુદ્ધિની શક્યતા નથી. આજે જગતમાં પૈસા વધ્યા છે વૈભવ અને વિલાસના સાધનો વધ્યાં છે, વિજ્ઞાનના કારણે જાત જાતની શોધો થઈ છે પરંતુ તેમ છતાં જગતની આજની પ્રજામાં એકદરે તો શાંતિને બદલે અશાંતિ

જ વધતી રહી છે જ્ઞાન એક મૂળ કારણ અર્થની અગુદિ છે શુદ્ધિનો વિકાસ એ સારી વસ્તુ છે, પરંતુ શુદ્ધિના વિકાસના મૂળમાં જે નીતિ-પ્રામાણિકતાનું તત્ત્વ પાયારૂપે ન હોય તો એ શુદ્ધિ માનવ જ્ઞાનનો વિકાસ કરવાને જાતે પતનનું કારણ બને છે. શ્રીમદ્ હરિભદ્ર સૂરિજીએ તેથી સાચું જ કહ્યું છે કે ‘ચાયોળાઈલ વિન્ન સમય લોક દિલાવજી’

‘મનુષ્ય જીવનનો દૃષ્ટિકોણ’ ના લેખમાં સારા વિચારોની મહત્ત્વતા તેમજ વિચારને અનુરૂપ આચાર દોવાની જરૂરિયાત વિશે સમજાવવામાં આવ્યું છે જેના વિચાર ખટ દોષ તેના આચાર ખટ થતાં વાર લાગતી નથી સરીર પરના મેસને જેમ આપણે રોજ દૂર કરીએ છીએ, તેમ મલિન વિચાર આવે કે દુરત વિદાય આપવી જોઈએ

‘સાત્ત્વિકી ધૃત્તિનું ઝંરણ’ માં સમજાવવામાં આયું છે કે પ્રકૃતિથી હિંમતવાળી સાત્ત્વિક રુબરુ અને તામ્સી રુતિઓનો આધાર મુખ્યત્વે ખોરાક સ્થાન અને સમય પર અવલંબે છે આ ઉપરથી તીથવાત્રા, સારા પુસ્તકોનું વાચન તેમજ સાધુ સતોના પરિચયને જીવનમાં કેટલું ઉચ્ચ સ્થાન દોવું જોઈએ તે દર્શાવત સમજાવે છે

‘માનસ કેળવણીનું સરકૂત રનપ મુ ૧’ આ લેખ વારતવિક રીતે અભ્યાસપૂર્ણ એક નિબંધ છે માનવી અને પ્રાણી વચ્ચે એક મહત્ત્વનો ભેદ છે અને તે જાનેની વિચારશક્તિ તરફે નો છે પ્રાણીઓને આપે પોતાની પ્રેરણા અને પ્રકૃતિને આધીન રહી વર્તન કરવાનું હોય છે, ત્યારે માનવી પોતાની પ્રેરણા અને પ્રકૃતિનું સરકારી સ્વરૂપમાં રૂપાંતર કરવાની શક્તિ અને મનોબળ

ધરાવે છે આ કારણે માનવી વિચારશક્તિ દ્વારા પોતાની આધ્યાત્મિક ઉત્તરિ સાધી શકે છે તમારે અથવા પ્રાણીઓની માનવમાં આ વસ્તુ શક્ય નથી ગૃહમસ્તર, સત્સંગ, પુનઃપ્રાપ્તિ પરિચર અદ્વા, અને સમય અને સદ્વિચારોનું પરિચીવન-આ બધા માનસિક કેળવણીના મુખ્ય અંગો છે લેખકે આ નિબંધમાં સાચું જ કહ્યું છે કે ‘માનસિક’ ખીલવખી એ લોટના ખાખરા, રોટની અમર બાટી નથી પરંતુ લોટના કેળવાઈને થયેલા ખાખ અથવા ચુરમુ છે’

‘પ્રભુ પૂજન જેના ઉત્તમ પ્રસંગે એકામતાની શૂરતા હોનામાં કય પ્રાપ્તિ સંભવિત છે?’ આ લેખમાં જ્ઞાન અને ક્રિયાનું મહત્ત્વ સમજાવી પ્રભુ પૂજન કેવા પ્રકારે જેના પ્રકારે જેવી જ્ઞાનિ અને ચિત્ત સ્થાયી કરવું જોઈએ એ હકિકત સમજાવવામાં આવી છે

આ સબંધમાં શ્રી સિદ્ધસેન ત્રિવિક્રમસૂરિએ કંટાળ મહિર સ્તોત્રના એક શ્લોકમાં બહુ સુંદર વાત કહેતાં કહ્યું છે કે -

આકર્ષિતોઽપિ મહિતોઽપિ નિરીક્ષિતોઽપિ
નૂન ન ચેતસિમયા રિધૃતોઽસિ ભક્ત્યા
જ્ઞતોઽસ્મિ તેન જનબાધવ ! કુખ પાત્ર
યસ્માત્કિયા તતિશ્વતિ ન ભાવ ચત્યા

અર્થાત્ હે પ્રભુ ! મે તમને સામજ્યા પશ્ય છે તમેને પૂજ્યા પશ્ય છે તમને દેખ્યા પશ્ય છે પરંતુ ભક્તિ વડે તમે મારા ચિત્તમાં નિમગ્ન થાવું કરાવેના નથી અને તે જ કારણ માટે હે જગતના બાધવ ! હું કુખનું પાત્ર થયો છું, કારણ કે ભાવ રહિત ક્રિયાઓ ફક્ત આપી શકતી નથી

‘નારહાર વિશુદ્ધિમા જીવન પ્રવાહ’ લેખમાં કહેવામાં

આબુ છે કે જૈન દેશન પ્રતિ માત્રને બંધાર કહે છે પ્રતિના મૂળ બે વિભાગો છે—શુભ અને અશુભ

માનવીએ પ્રપત્ન પૂરક પોતાના અશુભ વિચારોનું શુદ્ધિકરણ કરી તેને શુભ માર્ગે દેરવવા જોઈએ જીવનમાં આથી વધુ ખીજી કાર્મ મદાન કરવા નથી નિમ, પ્રપત્ન અને ભક્તિના માર્ગે, માણસ અશુભ વિચારોમાંથી મુક્ત બની શુભ માર્ગે જઈ શકે છે અને આ રીતે શુભ માર્ગે જતું એ જ વ્યવહાર વિશુદ્ધિનો મુખ્ય દેવ છે જીવન શુદ્ધિ કે જીવનની સાચી સરળતાનો મુખ્ય આધાર તો વિશુદ્ધ વ્યવહાર ઉપર આવડતે છે વ્યવહાર શુદ્ધિ અને જીવન શુદ્ધિ સચ્ચે કાર્મ જ કરક નથી કાગજ કે માનવીનું જીવન આખરે તો નાનાં મોટાં કાર્યોનું જ બનેલું હોય છે

‘વિવેક બુદ્ધિનો વિનિશ્ચય’ આ તેજ આજની જનતા માટે બહુ મહત્વનો અને ઉપયોગી છે તાની પુનરોજી વિવેકને મુક્તિનું મૂળ કશું છે મદર્પિ ભગવતિએ પણ મ્હું છે કે વિવેક સાધનાં માત્ર વિનિવાન જાતમુન — અર્થાત્ વિવેક જાત માનવીનું અનેક રીતે પાન થાય છે

વિવેક દિગ્ધિ એવું શુભ માલી દિગ્ધિ શુભ માલી દિગ્ધિ જાત મુક્તિ સર્વ માનવીમાં સર્વ પ્રાણીઓમાં કાર્મને કાર્મ મુક્તિ જ દેખ મુક્તિ જીવન એક કદવન છે કે Beauty lies partly in the way we keep it ના પાલણ કવિઓએ પણ આવા પ્રકારનું કવન કવન કશું છે કે ‘સૌ થી પ્રાપ્ત કરતાં પહેલાં સૌ થી પ્રીત મળે છે’ શ્રીકૃષ્ણ એક સમામાં એક વખતે સુધિષ્ટિ અને સુધિષ્ટિ આ સમામાં કેવા શુભી જનો અને કેવા દુઃખી જનો છે કે સુધિષ્ટિ આરે તરફ દિગ્ધિ ફેરવી જવાનું આરે કે સુધિષ્ટિ જ માણસો શુભીજનો છે ત્યારે દુર્યોધને સુધિષ્ટિ ફેરવી

કથા આ સભામાં બધા જ દુષ્ટ જનો છે વિવેક અને વિવેકમંદુ
દષ્ટિ વચ્ચે આવેલા જ ભે. રહેલો છે

‘ નિ સ્વાર્થ વૃત્તિ કેની ટોધ શકે ? ’ એક પ્રાણી પોતાના
પૌદ્મલિક સર્વ સામોની પરહિતવાળી વેદિકા ઉપર આકૃતિ આપી
જમતનુ કમ્પાણુ યાચ એવી પવિત્ર ભાવના પૂર્વક જીવન જીવે,
અને સતત જગૃત રહી આજ ધ્યેયને પોતાની સમક્ષ રાખી સર્વ
કાર્યો કરે, તો તે સાચી નિ સ્વાર્થ વૃત્તિ છે જીવનના સાક્ષાત્કારનો
પણ આજ અર્થ છે દર્શનની ભાષામાં આને આત્મૌપમ્ય કહેવાય.
વિસ્વાત્મક્યનો અર્થ પણ આવે જ છ આવા ધ્યેયમુક્ત જીવનમાં
‘ પર ’ જેવો શબ્દ હોતો નથી, કારણ કે એને તો જૂતભાત્રમાં આત્મ
વત્ત શુદ્ધિ હોય છે માતા પોતાના બાળક ખાતર પોતાની જૂખ તરફ
જૂલી જાય છે અને તેમ છતાં તેને માત્ર આનંદનો જ અનુભવ થાય
છે આમ કરવામાં તેને પોતાને બાળક અર્થે પદાપકાર કરે છે તેવું
નથી સામર્થ્ય કારણ કે આ તો તેની સ્વાભાવિક વૃત્તિ છે જગતના
જીવો માત્ર પરત્વે આવી સ્વાભાવિક દૃષ્ટિ કળવાય ત્યારે તેની વૃત્તિને શુદ્ધ
નિ સ્વાર્થ વૃત્તિ કહેવાય

‘ સમયોદયિત સેના ’ સેવાના ત્રિવિધ પ્રકારમાં વડીલ
જનો તરફ પૂજ્ય શુદ્ધિ મનોવડીયા તરફ સમાન ભાવ ગુણી જનો
તરફ પક્ષપાત અને દુષ્ટી જનો તરફ અનુકંપાનો સમાવેશ થાય છે
જીવનમાં ત્યાગ અપનાયા સિવાય મેવા વૃત્તિનો ગુણ પ્રાપ્ત થઈ
શકતો નથી માનવ જીવનમાં ભૌતિક તેમજ આત્મિક મુખનો આધાર
પિતૃજન સેવા ગુરુ સેવા શાસ્ત્ર સેવા, સમાજ સેવા, તેમજ આત્મ
સેવા પર બળવળે છે સેવાના આવા પવિત્ર આદર્શ અર્થે વારવાર
અખીર તરતોનું ચિંતન કરવું પ્રત્યેક શુભ વિચારને આચારમાં મૂકવા,
ઉદારચરિત્ર અનુષ્ઠાનો સમાગમ કરવો, તેમજ કથાનુયોગના ઉત્તમ

ચરિત્રાનુ વાચન કરવું એ આ લેખનો મુખ્ય સાર છે

‘દિવ્ય ભાવના યજ્ઞ’ દાન, શીખ, તપ અને ભાવના રૂપ ધર્મના અગ્રોર્થા ભાવનાની મહત્વતા સૌથી અધિક છે, અને તેથી જ હરેવામા આવ્યું છે કે ‘ભાવના ભવનાસિની’—ભાવના યજ્ઞનું મૂળ તત્ત્વ ગ્રંથ છે, પરંતુ ગ્રંથ સમજાવ્યું પૂર્વકની અને જ્ઞાનયુક્ત દ્વારો જોઈએ ભાવનામાંથી વિચાર જાહાર લે છે, વિચારમાંથી વાણી પ્રગટે છે, અને વાણીમાંથી વર્તન નીપજે ■ આ રીતે ઉચ્ચ આચાર અને ઉચ્ચ ભાવના વચ્ચે અવિચ્છિન્ન સંબંધ હોવાનું આ લેખમાં સમજાવવામાં આવ્યું છે

‘સમાજશુદ્ધિનું અર્થ પતન’ લગભગ અર્ધી સદી પહેલાં લખાયેલા આ લેખને વાંચતાં તે કેમ જાણે વર્તમાનમંડળની પ્રજાને માર્ગદર્શન આપવા અર્થે ન લખાયો હોય તેનું લાગે ■

વર્તમાનકાળમાં પ્રગળેલો મોટો વર્ગ દુષ્ક અને બાધિના વચ્ચેના સપડાયેલો જોવામાં આવે છે તેનું મુખ્ય કારણ પશ્ચિમના વૈભવ, વિશ્વાસ અને મોજાનું આધિનું અનુકરણ છે ભૌતિક સુખના અનેક સાધનો વાપરા છે અને દંતુ વધી રહ્યા છે, પરંતુ અનુભવમાં તો આ બધા સાધનો મુખ્ય અને સ્થિતિ વધારવાને બદલે દુષ્ક અને સ્વતાપ વધારતાં જોવામાં આવે છે આ પરિસ્થિતિ માટે સાધનો ખરાબ છે એમ હરેવાનો આશય નથી, પરંતુ માનવીની અજ્ઞાનતાને કારણે આ પરિસ્થિતિ સર્જાયેલી છે, અને તેથી જ મુખ્ય-ચાલિ અર્થે ઉભા કરાયેલાં સાધનો પરિણામે દુષ્કનાં નિષ્ક્રિય બની ગયા છે

વિજ્ઞાને સાબિત કર્યું છે કે ચારીરિક રોગોના મૂળમાં પ્રાથમિક બિમારી જવાબદાર હોય છે માનસિક બિમારીના મૂળ

નરવો માનવીની અજ્ઞાનતામાંથી આકાશ ધામનું નકર છે. 'આપણી' પ્રભાએ પોતાની દાજતો અને જરૂરિયાતોનું પ્રમાણ એકદમ વધારી દીધું છે અને જીવન ધોરણ બિનુ લાવવાના 'વ્યવસ્થા'ને 'વિચારોના કારણે માનવીને ચાલી જરૂર છે એ વિશેનો' કોઈ વિચાર કરવું' નથી જમતના બધા દેશોમાં અમેરિકા સોથી વધુ મમૂદ મજૂમ છે, પરંતુ વસતિના પ્રમાણમાં 'ઝાડા લેખિની સખ્યા' 'તા' સૌથી વધારે છે અંગ્રેજોમાં એક કહેવન છે કે 'The less I have the more I am' એનો તાર્કિક 'અર્થ' એવો થાય છે કે માણુમને જેટલી જરૂરિયાતો આજી, તેમજ પ્રમાણમાં તેનું સુખે પણ અધિક અભાસ અને ચિનનથી આપણે આપણી દાજતો ધગડી શકીએ છીએ અને જેટલા પ્રમાણમાં દાજતો આજી થશે, તેમજ પ્રમાણના સુખનો અનુભવ પણ અધિક થશે માણુસ ની પાસે જેમ અધિક ધન અને વૈભવના રિપુન સાધનો, તેમ તેનું આનંદિક જીવન દુ મમય સમજવું શકેશે તેમજ ગામડાઓમાં, કોલોનિયલ ને પુજવામાં આવે છે કે તેઓના દ દિઓની વધુ સખ્યા ધનવાનોની છે કે શ્રમ કરનાર માણુઓની છે તે આ દધનની સત્યતા સમજી શકશે.

આજે અનીતિ અસત્યતા મેળમેળ કાળામજરા અને લાંચ ઉદ્યતો વધ્યા છે, અને તેમ ઉપી આ એપી રામનાં જતુઓ માત્ર શકેશે કે પ્રભાના અમુક ર્માં નહીં પણ સર્વત્ર ફેલાઈ જવાં છે સમાજજીવનના આવા અવ પાનના મૂળમાં જીવન પ્રત્યેની આપણી દોષિત દષ્ટિ જવાનતાર ■ ત્યામ તપ અને સવમતા મારો જીવનમાં શાંતિ પ્રાપ્ત થય છે જસારે મોમ ચિત્ત સ અને વૈભવતા કાગ્લોથી જીવનમાં અશાંતિ ઉત્પન્ન થાય છે લોકો આ દગ્નિન સમજતા હોવા છતાં તેને અનુકૂળ આચરણ કરતાં નથી અને પરિણામે જમતમાં સદન અશાંતિ અને કસેજનું વાતાવરણ જોવામાં આવે છે

‘પવિત્ર આધ્યાત્મન’—દુ ખર્ચા પણ પ્રસન્નનેનો અનુભવ કરવો અને સુખને સમાન દૃષ્ટિએ અધ્યયન પણે વે તુ, એ માર્ગનો ચાલીઓએ પ્રમોધેયો ઉત્તમ ઉપદેશ આ લેખમાં સમગ્રવવામાં આવ્યો છે

‘શૌતિક જીવનમાં ઉદ્યમે જ સર્વ સ્થિતિનો નિયંત્રક માનવાનાઓ પાતાની મા યતામાં કેવી ભૂલ કરે છે?’ આ લેખમાં જૈન દર્શનના કામ-માત્ર સિદ્ધાંતની સમજણ આપવામાં આવી છે. દરેક કામને આધાર મળે એવા નિયંત્રક ઉદ્યમ અર્થાત્ પુરુષાચ અને કર્મ પર અવલંબે છે. અલગ, આ તમામ કા જે માં પુરુષાર્થની મુખ્ય મદદરના તો છે જ પરંતુ પુરુષાર્થની સાથેસાથ સ્થિતિનો પાંચમવના તેમજ સંસ્કારની યોગ્યતા પરત્વે દુર્લભ આત્મ ન જોઈએ સમજણ પૂર્વકના પુરુષાર્થ વડે જ કાર્યની સિદ્ધિ થાય છે

‘સુખદુ ખની ધનાધી ધનવૃ જીવન’ લેખમાં સુખ દુ ખ એ વેળેય કમના અલુઓના બે જુલ જુલ સ્વરૂપો દોવાતું પ્રતિપાદન કરમાં આ પુ છે. સુખ દુ ખની અસરોને નિર્માલ્ય ગણી તે તરફ અધ્યયન દૃષ્ટિ રાખીએ તો જ આત્માનો સંપૂર્ણ વિમલ થકાર બને

‘વિદ્યની વિચિત્ર ઘટનાઓ’ કામ અને કારણની સંકલના જે સમજ થકે છે તેને ખન આ વિદ્યની કોઈ પણ ધના ચમત્કાર કે વિચિત્રરૂપે નહિ લાગે. શરીરજન મનોજન અને ચારિત્રનજ જગતવાથી વિદ્યની વિચિત્ર ધનાઓ વિચિત્ર ન રહેતા સામાન્ય બની જાય છે

‘કાળ અને આત્માનું બળાબળ’ ત્રણે જન્મતના પ્રાણી
પ્રાણીની વ્યવસ્થા સમજવાને માટે કાળની કલ્પના થયેલી છે. પ્રાણી
માત્રને કાળના નિયમને આધીન રહેવું પડે છે, એટલું જ નહીં
પરંતુ કાર્ય કારણના નિયમને આધીન રહેના જન્મતની પ્રત્યેક
અણુની પણ કાળથી જ મધાય છે.

‘જીવન અને મૃત્યુ’—મૃત્યુના બે પ્રકારો છે, એક બાળ
મૃત્યુ અને બીજી પડિત મૃત્યુ. પશુજીવન માળી દયા પ્રાણીથી
વિમુક્ત થતું એ બાળ મૃત્યુ છે. જ્યારે આધ્યાત્મિક જીવન જીવતાં
બાળ પ્રાણીનો ત્યાગ થવો એ પડિત મૃત્યુ છે. માનવીનું સ્થૂળ
નારીઝ નાનવત છે, પરંતુ પ્રત્યેક માનવીની માનવતા તો આ જન્મતમાં
અમર રહે છે. જન્મતમાં થઈ ગયેલાં મદાન પુરુષો સ્થૂળ દૃષ્ટિએ
આપણી સાથે નથી, પરંતુ તેઓ પોતાના ગુણો વડે આજે પણ
આપણી વચ્ચે જીવંત છે. જીવન જીવતું એ પણ એક કળા છે,
જેને આ કળા જાણી તેના માટે તો મૃત્યુ એ સત્કાર કરવા લાયક
અતિથિ છે.

‘સાધનો અને સાધક’—ધાર્મિક ક્રિયાઓ જેવી કે પ્રત્યુપાસન,
સામાયિક, ઋતિકમળી, તીર્થયાત્રા, તપશ્ચર્યા ઉપધન જીવનમાં મહત્ત્વ
રવના તેમજ ઉપયોગી છે. પરંતુ આ બધી ક્રિયાઓની સાથે સાથે
આપણો વ્યવહાર પણ પુરૂં હોવો જોઈએ, આપણા આચાર વિચારો
વિનયનુમત હોવા જોઈએ. મૃત્યુ નિરભિમાનતા અનુકૂળ દયા
એ બધા ગુણો પણ ધાર્મિક ક્રિયાઓની સાથેસાથ આપણામાં વિકસિત
સત્તા જોઈએ. આજના તર તપ ગદિત માત્ર માણસને મહાપુત્ર કારણ
બનવાને બે ને કવંચ કાંઈ કલેશનું કારણ બને છે એટલે વાર્ષિક
‘ક્રિયાઓની સાથે સાથે’ જીવનમાં શુદ્ધિ અને પરિવર્તનો આવિર્ભાવ
— ‘એ સાધનો અને આ સાધક બને તરચે સુમેળ સંવાલો.

જોઈએ—ધાર્મિક ક્રિયા અને જીવન વ્યવહાર વચ્ચે નિકળેલો સબધ
હોવો જોઈએ

લેખકે આ લેખમાં એક સ્પષ્ટ દર્શકિત જાહેર કરતાં લખ્યું છે
૧. 'જે હેતુ માટે પ્રસ્તુત મુદ્દા ક્રિયાઓ કરીએ છીએ તે હેતુ વર્તમાન
કાળના આપણા વતનથી વિમુખ હોવાથી ભાવિમાં કલ્યાણ સાધવાને
બદને માત્ર કરોડની કિંમત કોડીમાં ખરચી નાખીએ છીએ '
વ્યવહાર અને ધર્મને જુદા જુદા માનવા એ વસ્તુ જ અરોચ્ય છે
વ્યાવહારિક ધર્મ અને ધાર્મિક વ્યવહાર વડે જ ધર્મની એકાગ્રતા સિદ્ધ
કરી શકાય

'મુદ્દિના જીવન્ત મર્યો' ના લેખમાં લેખકે જન્મતાના
બનાવો અને પાંચો પ્રત્યે જોવાની એક વિશિષ્ટ અનોખી દૃષ્ટિ રજુ
કરી છે શ્રી હરજી ચક્રવર્તીને આવી દૃષ્ટિ આરીસા જીવનમાં કેવળ
જ્ઞાન પ્રાપ્ત થવામાં નિમિત્ત બની દૃષ્ટિને કેળવવાથી શુભ-અશુભ
બનાવો અને પાંચોમાંથી માણસને અદ્ભુત સત્ત્વની પ્રતિતિ થાય
છે ભગવાન નેમિનાથે લખેલો રથ પાઠો ફેર ચો ત્યારે રાજુસને પ્રથમ
તો ભાર શોક અને અવત થયો પરંતુ વિચિત્ર દૃષ્ટિએ વિચારતાં
તેને અદ્ભુત સત્ત્વ પ્રાપ્ત થયું અને તે ભગવાનની શિષ્યા બની
આ રીતે મુક્તિના અગ્રામમાં ભગવાન નેમિનાથ કરતાં પણ તેણે
પ્રથમ વિજ્ય પ્રાપ્ત કર્યો

'મનુષ્યની બાધાનરથા' સમાજ અને ધર્મ-ઉભયની
ઉન્નતિ માટે બાધાવચ્ચા એ ઉત્તમોત્તમ મૂળભૂત સાધન છે અને તે
તે આપણી પ્રજાએ નજીરતા પૂરક વિચાર કરવાની જરૂર છે
લેખકે અહીં કહ્યું છે કે 'સત્ય વાત મહેતા લખ્યું છે કે '
આગાતું ઝાડે નેની કળજ લે છે,

પણ આપણે દેશની ભવિષ્યની પ્રજાને કેળવવા તરફ રાખતા નથી. આપણી સરકાર પ્રજાનો વધારો અગત્યવાળા પાછળ જો કાળજી લે છે તેનાથી વધુ કાળજી આપણા બાળકોને કેળવણી આપવા પાડી છે તે અત્યંત જરૂરી છે.

‘વિશ્વમા આત્માનું સ્થાન’ સામાયિક રીતે માનવ સમાજમાં એક એવી સમજણ પ્રવર્તે છે કે આ જગત અને સાર, જરા-મરણ, કષ્ટ-કષેશ અને ઉપાધિઓથી જ ભરેલો છે. આ સંસારને ભયકંઠાવાનગતી ઉપમા પણ આપવામાં આવે છે પરંતુ લેખકે જ લેખમાં સ્પષ્ટ રીતે સમજાવ્યું છે કે આ બધી માંદગી અને બાંધેલા માન્યતા છે. આત્મજ્ઞ પ્રાપ્ત કરનાર મનુષ્ય માટે તો સંસાર અને જગત એ મોક્ષ માર્ગના પ્રવેશદ્વાર છે. બહિર્ગતમા અતરૂઆતમા અને પરમ આત્માની ઓળખાણ આપી લેખકે સાબુ જ દહાડે છે કે સંસારના અનેક સુખ દુઃખના પ્રસંગો ઉપર આત્મજ્ઞાને નિરતર ઉપરોમ અને તે વડે ઉત્પન્ન થતી શાંતિ-એ જ સાચી રીતે આ વિશ્વમાં આત્માનું યોગ્ય સ્થાન છે.

‘વિચાર, વાણી અને આચારમાં અસાધારણ અતરૂ’ આજના જગતમાં સર્વત્ર વિચાર વાણી અને વર્તનમાં બિનતા જોવામાં આવે છે. જગતના લગભગ અધિકાંશ ભાગમાં એક તરફ શાંતિની મોતી મોતી વાતો કરે છે, ત્યારે બીજી બાજુથી લશ્કરી શસ્ત્ર સામગ્રીઓ પણ તૈયાર કરી રહ્યાં છે. ઉપદેશકો ધર્મોચારો તેમજ સાહિત્યકારો સરસ રીતે ઉપદેશ આપે છે. ધર્મના સિદ્ધાંતો સમજાવે છે, અને સુંદર સાહિત્ય કૃતિઓ સમાજને ચરણે મૂકે છે. પરંતુ તેમ છતાં લોકોમાં અનીતિ, અપ્રમાણિકતા અને હેતરપિડીનું પ્રમાણ દિનપ્રતિદિન વધવાને વધતું જતું જોવામાં આવે છે. આવી વિષમ દશાનું કારણ કે ઉપદેશ પ્રમાણે પોતાના જીવનમાં આચારણ નથી.

એ સમોધન મથાર્ય છે એમ લાગ્યા વિના રહેતું નથી લેખકની પ્રકૃતિ અને સ્વભાવમાં કુચરતી રીતે વણાયેલી સમન્વય વૃત્તિઓ-જી હાલ તેમજ વિસ્તારની દૃષ્ટિએ-નેમના લેખોમાંથી ડમને અને પમવે અનુભવ થાય છે જેન તેમજ જેનેતર વર્મ સૌના માટે આ લેખો અભ્યાસ, ચિંતન અને મનન કરવા જેવા છે, અને માનવીના આધ્યાત્મિક વિકાસના દાળામાં આ બધા લેખો બહુ મૂલ્યવાન ઔપચિની ગરજ સારે લેવા છે, તેમાં મને શકા નથી

ચારના સંસ્કૃત
મનમાવ રહી
કોટ, મુમુક્ષુ
તા. ૧૦-૪-૧૯૬૨

મનમુખસાક્ષ તારાચક મહેતા
પ્રમુખ
શ્રી આધ્યાત્મજ્ઞાન પ્રસારક મંડળ

વિષયાનુક્રમ

વિષય	પૃષ્ઠ
૧ પવિત્ર જીવન અને તેની પ્રતિષ્ઠાઓ	૧
૨ મનુષ્યજીવનનો દષ્ટિકોણ	૧૬
૩ સાત્ત્વની વૃત્તિનું ઝરણું	૨૧
૪ માનસિક 'ખીસવણી'	૨૬
૫ પ્રમુખજન પ્રસંગે એકમતતાની યત્નના દોષોમાં 'દેવપ્રાપ્તિ' સમાવિત છે ?	૫૨
૬ વ્યવહાર વિશુદ્ધિમાં જીવનપ્રવાહ	૫૭
૭ વિવેકશુદ્ધિનો વિનિષાત	૬૫
૮ નિસ્વાર્થ વૃત્તિ કેવી દોષ છે ?	૭૦
૯ સમયોચિત સેવા	૭૮
૧૦ દિવ્યભાવના બળ	૮૭
૧૧ સમાજ જીવનનું અધ પતન	૯૧
૧૨ પવિત્ર આત્માસન	૯૪
૧૩ હિંમતને જ (ભૌતિક જીવનમાં) નિષ્ઠતા માનનારાઓ કેવી જૂન કરે છે ?	૧૦૧
૧૪ સુખદુઃખની ધમ્માધી ધણતું જીવન	૧૦૬
૧૫ વિશ્વની વિચિત્ર ઘટનાઓ	૧૧૨

૧૬	કાળ અને આત્માતુ બળાબળ	૧૧૭
૧૭	જીવન અને મૃત્યુ	૧૨૨
૧૮	સાધનો અને આદર્શ	૧૩૧
૧૯	બાવદાર વિશુદ્ધિમાં જીવન પ્રસાદ (કનક લેખ)	૧૪૬
૨૦	સૃષ્ટિનાં જીવન્ત દર્શો	૧૪૪
૨૧	મનુષ્યની બાધ્યાવસ્થા	૧૫૧
૨૨	વિશ્વમાં આત્માતુ રથાન	૧૫૬
૨૩	નિ સ્વાયત્વતિ કેવી હોઈ શકે (કનક લેખ)	૧૬૨
૨૪	વિચારવાણી અને આચારમાં અસાધારણ અતર	૧૭૨
૨૫	સખ્યાતીત યોગો	૧૮૦
૨૬	પ્રાસંગિક સ્કુરણા ૧-૨	૧૮૧-૧૮૫
૨૭	જેનદષ્ટિએ લોકમાન્ય તિલક	૧૮૮
૨૮	જેનદષ્ટિએ એક નરસભ	૧૯૧
૨૯	જીવનનાં વિશુદ્ધિમય વાતાવરણ	૧૯૯
૩૦	આત્મિક ચતુરગી અવસ્થાઓ	૨૦૫
૩૧	કર્મફળ એત ॥	૨૦૯
૩૨	મૃત્યુ એ શુ પ્રાણીઓને અવશ્યનિર્મિત છે ?	૨૧૨
૩૩	શાસ્ત્રીય નિમત્તલા	૨૧૮
૩૪	શ્રી મહાવીર પ્રજ્ઞાનુ ચાપક જીવન	૨૨૨
૩૫	પાપનુ લાન	૨૨૯
૩૬	આધ્યાત્મિક બળ	૨૩૪
૩૭	નિત્યાનિત્ય જીવન ધમ્મા	૨૩૮

શાબ્દિક વિભાગ

૧	શ્રી જ્ઞાનદેવજીના આદ્યોનો અનુવાદ	૨૪૬-૨૫૬
૨	ઉત્તમમાર્ગે જીવતા પ્રમુખાર્થના	૨૫૪
૩	મુખ્યત્વે મુન્દરનામૃત અને આદિત્ય મુખેનો વિશ્લેષ	૨૫૫
૪	અતરાત્માની અવસ્થાના	૨૫૬
૫	પરમાત્માને સરજે-આત્માની અવસ્થાઓ	૨૫૭
૬	શાંતિમય જીવનની ધમ્મા	૨૫૮
૭	મનુષ્ય જીવનનું અમૃત	૨૫૯
૮	શ્રીમદ્ વિશ્વનાથદેવજીના આત્માને આવાહન	૨૬૦
૯	શ્રી શાંતિનાથ પ્રભુને અવધાન	૨૬૨
૧૦	જીવનભરેણી પ્રત્યાવશ્ય અવધાન	૨૬૩
૧૧	આત્માનંદમાં વિહરતા મનુષ્યની જીવતા	૨૬૪
૧૨	સદ્ગુણની ઉચ્ચતા-જન	૨૬૬
૧૩	શ્રી શાંતિનાથ પ્રભુને અવધાન-મુનિશાળ સ્તુતિ	૨૬૭
૧૪	આદિત્ય સામર્થ્ય પ્રત્યે કરતા પ્રેરણા	૨૬૮
૧૫	પરમાત્માપ્રતિ જીવન નિમજ્જન	૨૬૯
૧૬	સદૃશ અનુ અતરાત્મા પ્રતિ પ્રેરણા	૨૭૦
૧૭	શાંતિનાથ જીવન પ્રત્યાવશ્ય અતરાત્માને નિર્દેશ	૨૭૨
૧૮	જીવનની જ્યોત જાગે છે	૨૭૪
૧૯	આદિત્ય મુખે પ્રાપ્ત કરતા પ્રમુખાર્થના	૨૭૫
૨૦	વર્તમાન જીવનને કેવા મનુષ્યો જોઈએ છે ?	૨૭૬
૨૧	નિવિઠાવ દેશનું સામર્થ્ય	૨૭૮

૨૨	પરમપદના અભિલાષીની ઉક્તિ—જ્ઞાનમય સ્વરૂપ	૨૭૮
૨૩	અતરાત્રાને સદ્ગુણ મેળવવા ઉપદેશ	૨૮૦
૨૪	પિતૃવિશિષ્ટ સ્નેહની અનિત્યતા	૨૮૦
૨૫	માર અવસ્થાઓ-સમ્યક્ દર્શનપદ સ્તુતિ	૨૮૧
૨૬	માનસિક પદ—,, ,,	૨૮૨
૨૭	શ્રી જિનેશ્વર સ્તુતિ-સમ્યક્ ચારિત્ર પદ	૨૮૩
૨૮	આત્મનિર્દયન	૨૮૪
૨૯	પરિશિષ્ટા ૧-૯	૨૮૨-૩૩૮
૩૦	સમર્પણ	૩
૩૧	આશીર્વાદનો (૨)	૪ ૧૧
૩૨	નિવેદન	૧૨-૧૬
૩૩	જીવન-પરિચય	૧૪-૩૧
૩૪	આમુખ	૩૭-૪૯

શુદ્ધિપત્રક

પાત્ર	લીટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૧	૫	સુમધનો	સુમધનો
૫	૧૫	વિત્ત	વિત્ત
૮	૮	પૌદ્ગલિક	પૌદ્ગલિક
૧૦	૧૯	પૂર્વોક્તિ	પૂર્વોક્તિ
૧૩	૧૮	"	"
૧૪	૨૧	પદાર્થો પશુ	પદાર્થો કરતાં પશુ
૧૫	૧૧	હોવાથી	હોવાથી
૨૧	૨	નિવિવાદ	નિર્વિવાદ
૨૫	૧૦	દ્વારેષુ	દ્વારેષુ
૨૭	૨૦	કરવામાં પ્રમળ	કરવામાં શુદ્ધિનુ પ્રમળ
૩૧	૧૧	નિર્દોષપણે	નિર્દોષપણે
૩૩	૧૩	સુશુદ્ધિ	સુશુદ્ધિમાન
૩૬	૯	સત્યમ્	સત્યમ્
૩૯	૯	પુદ્ગલ	પુદ્ગલ
"	૧૬	સાત્ત્વ્ય	સાત્ત્વ્ય
૪૧	૪	તે-પ્રકારની ખીલવણીના	તે ખીલવણીના
૪૨	૧૧	એવા	એવી
૪૫	૨૦	વિક્ષિપ્ત	વિક્ષિપ્ત
૪૭	૧૦	ક્રમિક	ક્રમિક જડવેતનના

૪૮	૧૧	પશ્ચિમાત્યે	પાશ્ચિમાત્યે
"	૧૭	વ્યવહારપયોગી	વ્યવહારોપયોગી
૪૯	૧૨	પ્રાપ્તિ	પ્રાપ્તિ
૫૧	૧૫	ખલવણી	ખીલવણી
૬૮	૨૪	વિચારમ્તરીને	વિચારીને
"	૨	વિગિપા	વિગિપાત
૭૪	૫	ગત	ગતા
૭૮	૬	કર્મફલેશામાધા	કર્મફલેશામાધો
૮૨	૨૧	પૂઝ	પૂઝા
૮૫	૪	ગદને ચેગિના	ગદના યાગિના
૧	૧૨	પરધમય	પરાધમય
૮૯	૧૭	અત કર્થ	અત કર્થ
૯૪	૧૨	સરખી	સરખા
૧૦૨	૧૮	બોધી	બાધી
૧૦૫	૯	સ્થલના	સ્થલના
૧૦૬	૧૨	માક્ષયા	માક્ષયા
૧૧૧	૧૧	પ્રપ્ય	પ્રાપ્ય
૧૧૪	૧૮	બળભૂમિકા	સ્થૂળ ભૂમિકા
૧૧૭	૧૭	ધ્રુવ્યયુક્ત	ધ્રુવ્યયુક્ત
૧૧૮	૪	ચેતન્ય	ચૈતન્ય
૧૨૭	૨૦	અતરાવલોકન	અતરાવલોકન
૧૪૪	૩	આવિર્ભાવ	આવિર્ભાવ

૪૮	૧૧	ચત્રિમાત્ર્યે	ચાત્રિમાત્ર્યે
„	૧૭	અવહારપયોગી	અવહારોપયોગી
૪૯	૧૨	પ્રપ્તિ	પ્રાપ્તિ
૫૧	૧૫	અલવણી	ખીલવણી
૬૮	૨૪	વિચારમ્તરીને	વિચારીને
„	૨	વિગિપા	વિગિપાત
૭૪	૫	ગત	ગતા
૭૮	૯	કમકલેશાભાષા	કમકલેશાભાષી
૮૨	૨૧	પૂઝ	પૂઝા
૮૫	૪	ગદને યગિના	ગદના યાગિના
„	૧૨	પરથમેય	પરાથમય
૮૯	૧૭	અત કરણ	અત કરણ
૯૪	૧૨	સરખી	સરખા
૧૦૨	૧૮	બોધી	બાધી
૧૦૫	૪	રખલના	રખલના
૧૦૬	૧૨	માક્ષયો	મોક્ષયો
૧૧૧	૧૧	પ્રપ્ય	પ્રાપ્ય
૧૧૪	૧૮	અળભૂમિકા	રથૂળ ભૂમિકા
૧૧૭	૧૭	ધવ્યયુક્ત	ધૌવ્યયુક્ત
૧૧૮	૪	ચતન્ય	ચૈતન્ય
૧૨૭	૨૦	અતરાવનોકન	અતરાવનોકન
૧૪૪	૩	આવિભાવ	આવિભાવ

૧૪૫	૧૮	મિચ્છાદ	મિચ્છાદ
૧૪૭	૨૦-૨૨	દુર્ગધ	દુર્ગધ
,	૨૩	ધરમા	ધરમા
૧૪૪	૨૦	માયિન	માયિત
૧૧૦	૧	સિદ્ધાન	સિદ્ધાન
૧૧૧	૧૫	બીજાશુભ	બીજા આત્માઓની
૧૭૧	૧	રુખધે	રુખદે
૧૬૮	૧૭	જાળીન	જાળીન
"	૨૦	દેવમેવા	દેવમેવા
૨૦૬	૧૮	૧૬૦૭	૧૬૭૨
૨૧૩	૧૧	વખને	વખને
,	૨૧	સદેશની જ	સદેશની જ
૨૧૫	૧૪	મૃત્યુજની	મૃત્યુજની
૨૧૭	૮	નિમિત	નિમિત
"	૧૧	સર્વોત્કૃષ્ટ	સર્વોત્કૃષ્ટ
૨૧૮	૩	નિમગ્નજો	નિમગ્નજો
૨૨૦	૩	જનેદ્રશાસ્ત્ર	જિનેદ્રશાસ્ત્ર
	૫	પરિભ્રમે	પરિભ્રમે
૨૨૨	૧	નિમગ્નજા	નિમગ્નજા
૨૨૬	૨૦	દ્વાપોષકમિક	દ્વાપોષકમિક
૨૨૮	૧૦-૧૪-૧૫-૧૬	૫૩૬૬૦૦૦	૫૩૬૬૦૦૦
૨૨૯	૫	ચરણાગ્રણાનુષંગ	ચરણાગ્રણાનુષંગ

૨૩૩	૨૦	મહતા	મહતા
૨૩૮	૧૩	વિષ્વસિ	વિષ્વ સિ
૨૪૦	૧૨	તત્ત્વોને દોષોને	તત્ત્વોને-દોષોને
૨૪૧	૮	પરિણામ	પરિણામ
૨૪૭	૬-૧૪	(હાલ્યવિશામ) પદ્મુષ્ણિ	પદ્મુષ્ણિ
૨૪૮	૫	દન્મ દિર	દન્મ
૨૫૬	૧૦	જ્યા	જ્યા
૨૬૦	૯	સિદ્ધમણીય	ચિરસ્મરણીય
૨૮૨	૮	વિષ્ણુ	વિષ્ણુ
૨૯૩	૨૯	પત્રિ સિમ	પદ્મિ સિમ
૩૦૬	૪	જન	જન
૩૧૯	૭	ચતુર્જન	ચતુર્જન
૮	૮	પદ્મપદ્મમ્યા	પદ્મપદ્મમ્યા
૩૧	૧૬	અધ્યાત્મ	અધ્યાત્મ
"	૨૧	સક્ષણિક	સક્ષણિક

N B (૧) પા ૭૦ નિ સ્વાર્થવૃત્તિ કેવી હોઈ શકે તેથી પા ૫૭ વ્યવહાર વિશુદ્ધિમા જનન પ્રસાદ-એ બને લેખો પા ૧૧૨ પા ૧૩૬ અનુક્રમે લેવાયા છે

(૨) પા ૧૦૧ થી લેખોના મથાળામાં સખ્યા ૫ ને બદલે ૧૩ થી અનુક્રમે વાચકોએ સુધારી લેવાતી વિનંતિ છે

પોતાના આમણસના સયોગો અને પોતાની તુલના શક્તિ વગેરે બરાબર તપાસી તેને અનુકૂળ કયો માર્ગ શ્રદ્ધા કરવાથી ક્રમશઃ પ્રગતિ થશે તેનો બરાબર વિચાર કરી ઉત્તતિ માર્ગમાં આગળ વધાય તો જેવું સગીન કૃણ પ્રાપ્ત કરી શકાશે તેવું કુદરતે મારવાના માર્ગમાંથી પ્રાપ્ત થઈ શકવાનું નથી. પ્રત્યેક બધાપારીના વાર્ષિક સંઘેયાની માફક પ્રત્યેક શત્રુએ નિદ્રામાં શયન કરતા પહેલાં મન વચન અને કાયાવડે થયેલા પવિત્ર અથવા અપવિત્ર કાર્યોને તપાસી જવાની અનિવાર્ય આવશ્યકતા રહેલી છે, એ બહુજ ઓછા મનુષ્યો સમજતા હોય છે, કેમકે આપણને અન્ય મનુષ્યો માટે પૂછે કે તમે પેલા મનુષ્યોમાં કેટલા હોયો. જોઈ શકો છો? તરત જ આપણને તે મનુષ્યમાં ઈર્ષ્યા, મદ, મત્સર, ક્રોધ, વિષયવાસના વિગેરે ઘોડા પ્રમાણમાં કદાચ લાગતા હશે તો પણ મોટા પ્રમાણમાં આપણે બતાવ્યા સિવાય રહેશું નહિ, તે સાથે જ આપણને કોઈ પ્રશ્ન કરે કે તમે તમારામાં કેટલા હોયો જોઈ શકો છો? ઉત્તરમાં આપણે કહીશું કે આવતી કાલે વિચારીને કહીશ આમ ઉત્તર દેવાનું કારણ આપણે આપણા હોયો. જોવામાં, તેના ઉપાય શોધવામાં અને તેનો પ્રતિકાર તૈયાર કરવામાં કદાપિ સમીક્ષા કરી નથી, વર્તમાનમાં કરતા નથી. આમ હોવાથી શુષ્કહોષના હિમાળને તપાસવાનો સમય આવતા આપણે તેને શોધવા પડે છે ત્યાર પછી બીજે દિવસ વિચારતા હોયોની તપાસ કરતા આપણને આપણામાં લગાર ક્રોધ, સહેજ અસરણતા, અદ્ય અસતોષ

વૃત્તિ અને વિષય વાસનાની મદ પ્રબળતા વિગેરે વિગેરે દોષો પર્વત તુલ્ય હોય તો પણ પરમાણુ તુલ્ય જાણે છે

વસ્તુ સ્થિતિ આવી હોવાથી સત્સંગ અથવા ગુરુના ઉપદેશ વડે જે વખતે આપણે પ્રતિજ્ઞા લેવા તૈયાર થઈએ છીએ એટલે કે અમુક વખત સુધી અમુક મનુષ્યોના સખ સમા ક્રોધ કૃત્પન નહીં થવા દેવો, અમુક વખત ખાવાની લાલમા જોઈ કરી તપશ્ચરણ કરવું, અમુક વખત સુધી બ્રહ્મચર્યની પાલના કરવી, અમુક મર્યાદા સુધી વચન ગુપ્તિ કરવી—વિગેરે અંગીકાર કરવા તત્પર થઈએ છીએ ત્યારે સહેજ વખતને માટે પણ આપણને જાદુ કઠિન જાણે છે તે વખતે આપણામાં આપણે અત્ય પ્રમાણમાં જોડેલા દોષો જગત્સ્ત પણે ઘર કરી રહેલા હોય તેમ અનુભવ સિદ્ધ કરાવી આપે છે, અને એમ સમજાય છે ત્યારે જ અપવિત્ર જીવનથી થયેલી આપણી પરતગતતાનું વિશાળ પ્રમાણ દર્શિ માર્ગમાં આવે છે, જેથી પૂર્વપ્રાપ્ત અપવિત્ર સંસ્કારીજીવનને દૂર કરી અટકાવવા અને પવિત્ર જીવન વહન કરવા, હરેક મનુષ્યે સાત પ્રતિજ્ઞાઓ પોતાના અધિકાર પરત્વે અનુક્રમે શ્રદ્ધા કરવાની છે અને તેનું પાલન કરી ઉત્તરોત્તર પોતાના આત્માને ઉન્નતિ ક્રમ વધારવાનો છે અને છેવટે આત્માની અનંતશક્તિને પ્રાપ્ત કરવા યોગ્ય જે ઉચ્ચતમ દર્શિનિદુ રહેલું હોય છે તેને પ્રાપ્ત કરવાનું છે, તે પ્રતિજ્ઞાઓ આ પ્રકારે છે

૧ માર્ગાનુસારિપણુ ૨ શરીરશુદ્ધિ ૩ વાસનાશુદ્ધિ
 ૪ નીતિમાનપણુ ૫ જનસમાજસેવા ૬ આત્મસાક્ષાત્કાર
 ૭ અલેહભાવ

સૌથી પ્રથમ સ્થિતિમા દરેક મનુષ્યમા સામાન્ય ગુણો
 હોવાનેઈ એ, એટલે તેમણે સૌમ્યપણુ, લજ્જા, દયાહુતા, બંદુ
 પણુ વિગેરે શાઓક્ત પાત્રીય ગુણોના અધિકારી થવું નેઈએ.
 આમા ખાત કરીને ગૃહસ્થાશ્રમની શરૂઆતનો પ્રસંગ હોવાથી
 અર્થશુદ્ધિની અગત્યતા છે ક્રોધશુદ્ધિને માટે એક સક્ષિપ્ત
 દષ્ટાંત યોગ્ય થઈ પડશે

શિખ મળના—શુરુ નાનક જ ગણીમા કરતા કરતા
 એક વખત એક નગરમા આવી પહોંચ્યા તેઓએ પોતાનો
 ઉતારો એક સુતાર કે જે તર્ફન સામાન્ય સ્થિતિનો માણસ
 હતો, તેને ધરે શખ્યો તે સુતારને ત્યાં સુકા ફાટલાઈ
 લોજન કરતા એક બે દિવસ બીત્યા પછી તે નાનકશુરુને તે
 નગરના પેસાપાત્ર મનુષ્યોએ દરરોજ છુટું છવાયુ જમવાને
 માટે આમત્રણ કરવા માંડયું એક વખત એક ઢેઠીને
 ત્યાં જમવાનો વારો આ યો, તે દિવસે સુદર રમવતી તેમને
 પીરસવામાં આવી લોજનપાત્રો સ પૂર્ણ રીતે થઈ રહ્યા પછી
 તે ઢેઠીએ ચરૂ કરવા વિનંતી કરી, તેવામા નાનકે શુરુ
 બોલ્યા, 'બે તેરી રસવતી તૈયાર હો ચૂકી હૈ સો ખૂન તૌર
 ખંડે ટીપાસે હો બની દુધ હૈ' ત્યારે ઢેઠીએ પૂછ્યું કે
 આશ્ચર્ય લાગે છે આપ શુ કહો છો ? હું કાઈ નેઈ ચકતો

નથી. કોઈની રસોઈ દૂધથી બનેલી હશે અને તે કોની છે ? તે અત્યારે જ દર્શાવવા કૃપા કરશે. ગુરુએ કહ્યું ‘જો સુતાર કે ઘેર હાથને વાસ ક્રિયા ગયા હો ઉસકી રોટી દૂધસે બનતી હો અને ઉસમે સર્વત્ર દૂધ હો’ શ્રેષ્ઠી સાહેબે કહ્યું સાબીત કરી આપશે તો જ સતોષ થશે ગુરુએ તરત જ તે સુતારને બરથી સફેદ રોટલો મંગાવ્યો, અને એક હાથમા તે રસવતી અને બીજા હાથમા રોટલી રાખીને મુષ્ટિ વડે ઢાંઢતાં પેલી રસવતીમાથી લોહીના ટીપા પડવા માડયા અને રોટલામાથી દૂધ નીકળવા માડયું તે શ્રેષ્ઠી આશ્ચર્યમા ગરકાવ થયો અને પુછ્યું આનું કારણ શું હશે ? નાનકે ગુરુએ કહ્યું અનેક પ્રકારના વિશ્વાસઘાત, અપ્રમાણિકપણ અને અનેક મનુષ્યોના ગાળા રહેતીને ઉત્પન્ન કરેલા દ્રવ્યવદે નિષ્પન્ન થયેલા અન્નમા દૂધની આશા કયાથી આવી શકે ? તેનો વિચાર કર !

આ દૃષ્ટાંત ઉપરથી શ્રીમદ્ હરિશ્ચંદ્રસૂરિએ પ્રબોધેલા ‘ન્યાયોપાર્જિત વિષ્ણુ ઉભય લોક હિતાય તત’ સૂત્રનું વાર-વાર સ્મરણ કરી તદનુસાર વર્તન કરવાની પ્રથમ આવશ્યકતા છે બ્યાપાર વક્રીલાત હુત્તર ઉદ્યોગ અથવા નોકરી વિગેરે દરેક ધંધાને માટે ખાસ કરીને અર્થશુદ્ધિની આવશ્યકતા છે તેની અશુદ્ધિ હોવાથી પ્રથમ પાયો મૂળમા સડેલો અને જે અને પછીનું ચણતર સ્થાયી રહેવું મુશ્કેલ છે આથી માર્ગાનુસારી થવાની પ્રથમ આવશ્યકતા છે અને તેને માટે તેના શુદ્ધો પ્રસ કરવા પ્રયત્ન સેવવાની અગત્ય

મનુષ્ય પ્રાણીને

૧૯ જરૂરિયાત શરીર ગતિની

પ્રાપ્તિ પરત્વે છે આ શુદ્ધિ માત્ર પાણી વડે કરવાની છે તેમ નથી તે તો જલમત્સ્યો પોતાની શરીરની શુદ્ધિ જળ વડે અહોનિશ કર્યા કરે છે, પરંતુ પોતાના શરીરને કેઈ પણ અપવિત્ર માર્ગમાં જવા દેવું નહિ તેવી શુદ્ધિને માટે કહેવાનું છે ખાસ કરીને ભુવનની પવિત્રતા અથવા અપવિત્રતાનો આધાર મન અને બુદ્ધિ ઉપર રહેલો છે શરીર ને જે સ્થળે જાય છે, અને પોતાની પવિત્રતા શુભાવી બેસે છે, તે પ્રથમ તપાસવાનું છે દૃષ્ટાવ તરીકે આપણને અમુક અભક્ષ્ય ખાવાની લાલસા ઉત્પન્ન થઈ તે વખતે મને વિચાર કર્યો, બુદ્ધિએ નિષ્કંથ કર્યો પરંતુ આત્માને આધીન થઈ શરીર ને તે ખાવાને માટે પ્રયત્ન ન કરે તો મન અને બુદ્ધિને શાત બેસી રહેવું પડે છે પરંતુ શરીર ને તત્કાળ તેને અનુસરે તો શારીરિક અપવિત્રતા થઈ ચૂકી તેવી જ રીતે એક મનુષ્યને વ્યભિચાર કરવાની ઇચ્છા મન વડે થઈ બુદ્ધિ વડે નિર્ણીત થયું પરંતુ તે વખતે શરીરથી ને તે મનુષ્ય પાછો હઠે-શરીરને તે માર્ગમાં પ્રવર્તાવે નહિ તો અવશ્ય તે શરીર દોષથી જાયવાનો આમ હોવાથી પ્રથમ શરીરની પવિત્રતા પ્રાપ્ત કરવાની છે આમ થાય ત્યારે જ મન શાત થતા તેવા સંસ્કારોની અસર વારંવાર થાય છે અને પોતાનું વર્તન જ ધાય છે શરીર વડે પવિત્ર રહેવાનું સામર્થ્ય પ્રાપ્ત થશે ત્યારે મન અને બુદ્ધિને યાદીને પવિત્ર રહેવું પડશે અને ધીમે ધીમે ઉભયને સમજાશે કે જે વિચારો અમુક વખત પહેલાં આપણે કરેલા હતા તે દોષવાળા અને અપવિત્ર હતા આમ હોવાથી શરીરને અયતનામાં

અવર્તાવવા માટે સૌથી પ્રથમ સાચવવાનું છે આ ટેવ બધાયા પછી ત્રીજી પ્રતિજ્ઞા વાસના શુદ્ધિની પ્રાપ્તિ કરવા તૈયારી કરવી પડે.

વાસના શુદ્ધિને માટે જૈન દર્શનમા કહેલી અતરાત્મા પશુની સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવાની છે દેહ એ જ હું, મારું ઘર મારા સ્વજનો, મારી મીલકત વિગેરે જે મારા પશુની શુદ્ધિ આ મનુષ્ય પ્રાણીઓ કરી રહેલા છે તે વાસ્તવિક રીતે પોતે અને પોતાના નહીં હોવાથી માનસિક અપવિત્રતાથી ભરેલા છે હું, આ શરીર, મીલકત, સ્વજનો અને સગા બહાલાઓથી જુદો અન્ય છું, મારે અને તેને કાંઈ લાગતું વળગતું નથી, ઉપચાર વડે મારા પોતાના માની લીધેલા છે, પરંતુ વાસ્તવિક રીતે મારો સ્વભાવ મારી પરિસ્થિતિ અને મારો ધર્મ તેઓથી ભિન્ન હોવાથી મારો અને તેમનો સબધ ક્ષીર નીર જેવો છે, આમ વિચારવાથી અને પોતાને જ્ઞાતિમાથી બહાર આણી બરાબર ઓળખી લેવાથી બહિરાત્મ ભાવની મૂઢતા દૂર થઈ અતરાત્મપણું પ્રગટે. અહીંથી સર્વ જીવોની સાથે જ્ઞાતૃભાવ શરૂ થાય છે પોતાના જેવા જ અન્ય જીવો લાગે છે, પોતાને હુબ થાય તો પોતે કેટલી પીડા અનુભવતો હતો તે સમજતા અન્ય પ્રાણીઓ પણ તેવી જ ભૂલ કરતા હશે તેમ સમજાય છે આવો વિવેક પ્રગટ થતા આપણે આપણા સમાનબધુ તરફ પ્રીતિભાવ, વડીલ તરફ પૂજ્યશુદ્ધિ અને લઘુબધુઓ તરફ અનુકંપા શીખીએ છીએ જે પ્રસંગે આપણને કોઈ વડિલ

શીખામણુ આપે તે વળતે ક્રોધ કરતા હતા, અભિમાન
 વૃત્તિ ધારણ કરી પોતાનામા દોષ નથી, એવું જ્ઞાન લાવતા
 હતા, તે દૂર થઈ પોતપોતાની કરજમા પ્રવૃત્ત થવા માડીએ
 છીએ 'કેઈ પણ પ્રાણીનો આત્મા અમર હોવાથી તેને
 હણવામા પાપ નથી' એવી માન્યતાવાળુ અતરાત્મપણુ
 પ્રાપ્ત કરવાનુ નથી પરંતુ તેને યત્ન દુ ખ અને તે વડે
 પ્રાપ્ત કરાવતી આપણા આત્માની મલિનતાનો વિચાર કરવાનો
 છે તેમજ અન્ય પ્રાણીને પૌદ્ગલિક ભાવજન્ય દુ ખ હોવાથી
 તે પણ દુ ખ વાસ્તવિક નથી-એવી માન્યતા વાળુ અતરાત્મ
 પણ પ્રાપ્ત કરવાનુ નથી કિંતુ પોતાના સદ્વિચારો વડે
 પ્રાતુભાવ શરૂ કરવાનો છે આ શરૂઆત પછી જે મનને
 આધીન આત્મા અત્યાર સુધી વર્તતો હતો, લગભગ મને
 ઠહેલો દરેક દુઃખ ઊઠાવતો હતો અને તેનો અમલ કરવા
 શરીરને પ્રેરણા કરતો હતો તે હવે મનને પોતાના સ્વા
 ધીનમા પોતાના દોર ઉપર ચલાવવા પ્રયત્નબળ મેળવે છે
 અતરાત્મવાનું મનુષ્ય સર્વ પદાર્થોને, તેથી પ્રાપ્ત થતા
 સંયોગોને અને આકસ્મિક પ્રસંગોના અનેકરંગીપણાને સાક્ષી
 રૂપે જાણે છે અને જુએ છે જગતની આસપાસના બતાવોનો
 દષ્ટા હોવાથી તેમજ જે આત્મા તેને દેખે છે તેને પણ
 પોતે જોળખતો હોવાથી તે મનુષ્ય ક્રોધાદિ સ્વરૂપમા
 પલટાઈ જતો નથી, અહંકાર વડે અહંકાર થતો નથી,
 માયાનુ સેવન કરતા હશે છે અને અસતોષવૃત્તિને દાળી
 દેવા માટે છે આ અસર ઇન્દ્રિયોના વિષયો ઉપર થતા
 માનસિક વાસનાઓ જોઈ થતી જાય છે અને વિકાર-વિષ

અદરથી મહ પડતું જાય છે આ વાસનાશુદ્ધિને માટે હાન શીલ તપ અને ભાવનાની જરૂરિયાત પડે છે હાન વડે લક્ષ્મીની અશુદ્ધિ દૂર થાય છે, શીલ અને તપ વડે શરીર અને મનનું ઝેર ઉતરે ॥ અને ભાવ વડે આત્માની પૌદ્ગલિક ભાવના નષ્ટ થાય ॥ આમ હોવાથી જિનેદ્ર પૂજા અને શુરુ સેવા, પ્રાણીઓ ઉપર અનુકંપાદિ વિગેરે સદ્ગુણોના સતત અભ્યાસ કરવાની જરૂર છે જો તેમ કરવામાં આવે તો જ વાસના શુદ્ધિ ટકી શકે છે અન્યથા કાલુષ્યમાં પલટાઈ જાય છે આ શુદ્ધિ વડે ભ્રાતૃભાવ અને પવિત્રતાનું માનસિક ભાગ પ્રાપ્ત થતા પુદ્ધિની મત્તિનતા ઓછી થાય છે આ દેહદ્વય (Physical & mental body) થી પવિત્ર થયેલું જીવન પછીયાં ચતુર્થ ક્રોડીમાં આવવા માટે અધિકારી બને છે

શારીરિક અને માનસિક પવિત્રતા દેહદ્વયદ્વારા પ્રાપ્ત થયા પછી તેના કાર્યરૂપે સકંપબળથી આચાર બધાય છે જે આચાર નિર્માણ કરવા માટે પૂર્વોક્ત સાધન પ્રાપ્ત થયેલા છે તે હવે ગતિમાન થતા માધ્ય રૂપે ચોક્કસ ફલને મૂર્તિ માન કરે ॥ એક મનુષ્યનો આચાર-સદાચાર ઘડાવો તે તેના વિચારની નિર્મળતા ઉપર આધાર રાખે ॥ જેવો સમાગમ, જેવા આસપાસના વિચારો, તેવું ચારિત્ર ઘડાય છે કહેવાય ॥ કે પુદ્ધિ એ મનુષ્યનું મસ્તક છે પરંતુ સદાચાર એ તેનું હૃદય છે-આ મર્વાશે સત્ય છે હૃદયવગરનો પ્રાણી ગ

નૃક વિદ્વાન કે તત્ત્વજ્ઞાની

તે વિચારોને અમલમાં મુકવાનું સ્વભાવ નહીં હોવાથી તે કાંઈ કરી શકતો નથી, એટલે કે પાનિષ્ઠામ ઉપજાવી શકતો નથી બટકે વિચારોના વમળમાં મુચવાઈ જઈ અયોગ્ય ક્રિયા વિલાસી બને. વિચારોની અસર મગજ ઉપર દબાણ કરે છે, અને અમલ કરવાનાં સ્વતંત્ર શક્તિ નહીં હોવાથી શુદ્ધ વિચારો હોવા છતાં 'ઓડનુ ઓડ' વેનરાઈ જઈ જનમમાજમાં કલકિત થાય છે, આથી માર્ગાનુસારીપણે ઉચ્ચ જીવન વહન કરવા અધિકારી-પાત્ર થયા પછી, મરીર અને વિચાર બળની બને કેટલેકો મજબૂત કર્યા પછી, નીતિમાનપણાની અતુથ' કેટલેકી પ્રતિજ્ઞા માટે તૈયારી કરવી પડે છે વિચારોનું વાતાવરણ શુદ્ધ કરેલું હોવાથી પૌદ્ગલિક સ્થિતિઓને તેના સાચા રૂપમાં જાણવા પછી તેમજ મન ઉપર વાસનાઓની સામે કાણુ પ્રાપ્ત થયેલો હોવાથી, હૃદયબળને પ્રકટાવતાં આચાર શુદ્ધિ અવશ્ય પ્રાપ્ત થાય છે આચાર શુદ્ધિને જન પરિભાષામાં હેશ વિરતિ અને સર્વ વિરતિ એ વિભાગમાં વહેંચવામાં આવી છે હેશવિરતિમાં આ આચારશુદ્ધિના એક અશથી માત્રી અસખ્ય અશો સુધી વિભાગ થઈ શકે છે અને યથાશક્તિ તેમજા મનુષ્યો આચારની પરિપાલના કરનાર હોઈ શકે છે, છતાં મુખ્યતાએ પૂર્વેક્ષિત એ વિભાગ દર્શાવેલા છે જેમાં પ્રથમ દિસ્સો ગૃહસ્થને માટે. ગૃહસ્થનું વર્તન સર્વાંશે શુદ્ધ થઈ શકે તેમ નહિ હોવાથી તેને અર્થ અને કામ પુરુષાર્થ ઉપાજન કર્યા સિવાય રહેવાનું નથી, જે સ્વાર્થ પરાયણતાનું મૂળ હોવાથી તેને માટે ઉચ્ચ વર્તનના અશોથી નાચે પગથીએ રહેવું પડે છે, અને ત્યાં

આચારની ઉચ્ચકોટિ પ્રાપ્ત થઈ શકતી નથી; પરંતુ જ્યારે સ્વાર્થની રૂપાંશિ આકુતિ અપય છે, ત્યારે આચારની પરિપૂર્ણતા સર્વ વિનિ અવસ્થામાં લભ્ય થાય છે. જાતુભાવનુ બીજા જે વાસનાદોહની નિર્મળતાની બીજા કોઈમા આરૂઢ થયું હોય તેનો હવે વૃક્ષરૂપે આવિર્ભાવ થવા માટે છે.

અદ્વિસદ, સત્ય, અસ્તેય, બ્રહ્મચર્ય અને નિર્મમત્વ આ સર્વ વિશુદ્ધ સ્થિતિમાં અત્ર પ્રાપ્ત થાય છે નિમ્ન સ્થિતિમાં આત્મધ્યાન, તપ, જપ, શીલ, વિગેરે અરૂપ મર્યાદામાં થયું તે હવે પ્રતિબદ્ધ રહિત વિશાગ કાળ પર્યંત તથા વિશાળ મર્યાદામાં અચાર રૂપે પ્રાપ્ત થાય છે વર્તનની આ દ્વિ-પરિસ્થિતિમાં જો મનુષ્ય પેતાના ઉકાતિકમને અનુ-બાળુથી નહિ તપાસતા સસર્ગમાં રહેતા મનુષ્યે જો કૃતિ-ચારોને આધીન થાય અથવા સન્માર્ગમાં પ્રતિદેશે જિજ્ઞાસુ તૈયાર રહેલા અતરંગ યતુઓનું પોષણ કરવા જેટલું દેહર ઠારી રાખવામાં આવતા જો સાધ્ય દૃષ્ટિ-દિગ્દર્શન છે છે તો હાજુવારમાં અધ પતન થાય છે અન્ય રૂપ રાખવાની ખાસ આવશ્યકતા છે નીતિમય જીવનને અડે છે જેટલી પેતાને માટે જવાબદાર છે તેટલું અન્ય પ્રત્યેકે કે જેઓ હજી તેના અધિકારી થયે નહીં અને અનુભવ થયે નહીં છે તેમને માટે જવાબદાર કે જેને સુરેશ આચરણ કરતા અન્ય પ્રાણીઓને કે જે અનુભવ કરી પણ પ્રયત્ન નહીં થયો જોઈએ કે જેને સુરેશ અન્ય પ્રાણીઓ તરફ નિર્દોષ વર્તન દેવે સધાય

મુખ્ય આધાર ખાસ કરીને આ દેાડી ઉપર લટકી રહેલો છે એક સદાચારી મનુષ્ય જેટલો છાપ ઉપદેશ અથવા લેખને અગે અન્ય ઉપર જેવી પાડી શકે છે તેવી સદાચાર હીન પરતુ માનસિક બુદ્ધિબળ અને વાગૂબળ મુક્ત મનુષ્ય પાડી શકતો નથી કેમ કે વર્તનનો એક એ અલૌકિક ગુણ છે કે જે લોહચુબકની જેમ અન્યના હૃદયને અને પછીથી વર્તનને ખેંચે છે અને પોતાની જેવું કરી મૂકે છે આમ હોવાથી વસ્તુ વિષયક જ્ઞાન અને તેને આચારમાં મૂકવાનું સંકલ્પ બળ-ઉભય આચારનું પરિપાલન અવશ્ય કરાવે છે આચારશુદ્ધિ દ્વારા વ્યવહાર શુદ્ધિ થાય છે, અને આત્મા અસત્ય માર્ગનું સેવન કરતા ડરે છે જનસમાજમાં જ્ઞાની ગણાતા અસદ્ વર્તનવાળા મનુષ્ય ઓછા દૃષ્ટિગોચર થતા નથી છતાં ખાસ કરીને શ્રદ્ધાવાન આશ્ચર્યલોકો વર્તનમાં એવા ચુસ્ત હોય છે કે કુદરતી હૃદયબળ તેમને પ્રાપ્ત થયેલું હોવાથી તેઓ મહાજ્ઞાનીપણાનો દાવો ધરાવતા નથી પરતુ શારીરિક માનસિક પવિત્રતા બાળવવાની તેઓ સંપૂર્ણ પછે ટેક પાળી શકતા હોય છે શ્રોમદ્ દેવચંદ્રજી કહે છે કે ‘કુચિ અનુયાયી વીર્ય ચરણધારા સધે’ એ વાક્યનું સાથેકથ આ વિષયને વિચારતા સ્પષ્ટ પણે સમજી શકાયો, તે વાક્ય સાબીત કરે છે કે શ્રદ્ધા અને તેની પછી આવતું સંકલ્પબળ અને પછીથી આચાર એ અનુકૂળ-યોગ્ય અને મુદ્ધટિત છે

પવિત્ર ભવન વહન કરવાની પચમ પ્રતિજ્ઞા પ્રાણી માત્રની સેવા તરફ આકર્ષે છે આ જનસમાજ સેવા તે મનુષ્ય વર્ગ પ્રતિનું પોતાનું સ્વાર્પણ છે જેમ જેમ આ

સેવાનો વિસ્તાર થતો જાય છે, તેમ તેમ ઉત્તમ સસ્કારોની જમાવટ થતી જાય છે, અને અન્ય અનેક મનુષ્યોને સકલપબળ વડે સન્માર્ગસ્થિત કરે છે જેમ ધનિક મનુષ્ય અન્યને દાન આપી શકે છે તેમ સદાચારી આત્મા પોતાના વિચારો, સકલપબળ અને આચાર ઉચ્ચ હોવાથી અન્યની સેવા કરવાનો અવસર પ્રાપ્ત થતા તેને પોતાના જેવો બનાવી શકે એ નિર્વિવાદ સત્ય છે પોતાના સમાન બધુઓ તરફ મિત્રભાવ, ગુણીજનોના ગુણો જોઈ તેમના પ્રતિ હર્ષ, દુઃખીજનો ઉપર દયા અને પાત્રતાથી રહિત અને કુકર્મોમા રચીપચી રહેલા પ્રાણીઓ તરફ ઉપેક્ષા ભાવ--એ જનસમાજ સેવાના અંગો છે અને ઉપેક્ષા ભાવ અથવા અન્ય શબ્દોમા મધ્યસ્થપણ એણે દર્શાવે છે કે સ્વશક્તિનો સપૂર્ણપણે પ્રયોગ કરવા છતાં દુઃકર્મને આચરનાર પ્રાણીઓ સરળ માર્ગમા ન આવે, તો તેની ઉપેક્ષા કરી સ્વોચિત માર્ગ ઉપર ચાલ્યા કરવું, જેથી તે રીતે નિરપેક્ષ પ્રેમ અને આત્મસત્તા પ્રકટ કરાવવાનું અનતર પ્રયોજન બને છે સ્વજન સેવા, રાષ્ટ્ર સેવા, ગુરુસેવા વિગેરેનો સમાવેશ પૂર્વેક્ષિત અંગોમા આવી જાય છે પ્રત્યેક અધિકારમા જુદી જુદી રીતે નિયુક્ત થયેલા મનુષ્યોને તે કાર્ય ક્રોધમદ કરવાના છે વ્યાવહારિક દૃષ્ટિ એ આ સેવાને બજાવતો મનુષ્ય કયા ઉપાયોથી રાષ્ટ્ર ધનાઢય બને, સ્વદેશી હુન્નર ઉદ્યોગને કેવી રીતે ઉત્તેજન મળે, દેશની સમૃદ્ધિ કેવી રીતે જળવાઈ રહે, વ્યસન - સસ્કારથી

કઈ રીતે ઉત્સાહી જીને પ્રમાદ-અધર્મથી મુખ્ય થાય તેના ઉપાયો શોધવા તત્પર બને છે તેમજ આધ્યાત્મિક દૃષ્ટિએ, સેવા તત્પર થયેલો મનુષ્ય, પ્રાણીઓના કઈ રીતે જન્મ, જરા, મરણ, આધિ, બ્યાધિ અને ઉપાધિના કલ્લોલો શાંત થાય અને આ સમારૂપ હાવાનગમ થી બળતા મનુષ્યોનો કઈ રીતે ઉદ્ધાર થઈ શકે ? તેના ઉપાયોમા મયગુણ દોષ

❶ આ મેવામા અન્ય પામેથી કોઈ પણ સ્વાયના બદલાની આશા રખાતી નથી પરંતુ સ્વકર્તવ્યની પરિભાલનાની ખાતર થાય છે અને એ રીતે આત્માને વિશિષ્ટ પ્રકારે ઉત્તર કરે છે પોતાના જેવા જ અન્ય આત્માઓને માનતો, વિભતીય કોદોને કર કરી વસ્તુ સ્થિતિ ઉપર દૃષ્ટિને સ્થાપનાર મનુષ્ય, કર્તવ્યનુ પાલન કરતા આત્માનો સંપૂર્ણ પલ્લે ચાદાત્કાર કરે

❷ જે મનુષ્યે પૂર્વોક્ત કોટિઓના અનુક્રમ વમર પોતાને કેવળ બિનબિન અવસ્થામા જ પરિણદ અમવા મર્યાદાબદ કરી શખેલો હોય છે તેનો એ આત્મા પશુની સુષ્ટિના રૂપમા દષ્ટિ ગોચર થાય છે જે મનુષ્યોએ વધારે ઉચ્ચ અને ઉત્તર સ્વકારોથી આધ્યાત્મિક પ્રદેશમા પ્રવેશ કરેલો હોય છે, તેમને આ આત્મા અનતજ્ઞાનમય દેખાય છે આત્મા ચંદ્ર અને સૂર્યના કરતા અધિક ઉચ્ચતર છે, સ્વર્ગીય દેવો કરતા પણ વિશેષ શક્તિમાન છે, અને આ જગત્તા તમામ પદાર્થો પણ વિશેષ મહત્તર

❸ જેથી મારા પોતાના આત્મા વિના અન્યની કોઈની પણ ઉપાસના કરવાની આવશ્યકતા નથી—એ અહી સ્વરૂપદર્શન પ્રકટ થાય છે તે એક પ્રકારની દિવ્ય જ્યોતિ છે, આ દિવ્ય જ્યોતિ જેને

દૈન પરિભાષામાં કેવળ જ્ઞાન-દર્શન કહે છે તે વડે જગતને ત્રિકાલિક દ્રવ્ય ગુણ પર્યાયદ્વારા બાંધે છે અને જુએ છે 'સોડહ'ના સાક્ષાત્કાર એ જ આત્મસાક્ષાત્કાર છે અને તમે અને હું બિલ્લ છીએ એમ માનવું એ જેમ વ્યવહારમાં અક્ષમ્ય અપરાધ છે, તેમ પ્રાણીમાત્રને પોતાના આત્માથી અભેદપણે નિહાળતા આ આત્મામાં મહોપપન્નાનું અસ્તિત્વ રહેતું જ નથી એક દીપકની જ્યોતિયા જેમ અનેક દીપકો પ્રગટાવી શકાય છે, તેમ તેઓ સસર્ગમાં રહેલા અનેક મનુષ્યોને સ્વમય કરતા બાંધ છે, આથી આ બે પ્રતિનાઓને પરસ્પર નિકળ સબંધ છે વિષયની શરૂઆતમાં દર્શાવ્યું છે તેમ આ કોટિ ઉન્નતિપદ્ધતિમાં ચિખર ઉપર રહેલી હેવાથી પ્રત્યેક અધિકારી મનુષ્યે પોતાના કેન્દ્રમાં રહી શરૂઆતથી તૈયારી કરવા કટિબદ્ધ થવું જોઈએ અને એમ ન કરવામાં આવે તો અતો બ્રહ્મ, તતો બ્રહ્મ જેવી સ્થિતિ પ્રાપ્ત થાય છે અમૃત્ય માનવ ફેહ એજે શુભાવી દેવામાં આવે છે, એટલું જ નહિ પરંતુ જેને પાશવ જીવન અને આશુરી સપત્તિ કહેવામાં આવે છે, તેના બોકતા થવું પડે છે આ ઉપરથી પ્રત્યેક મનુષ્યોએ જીવગીના સૂત્રરૂપે આ પ્રતિજ્ઞાઓ શુધી રાખવાની જરૂર છે તે પ્રમાણે ક્રમશઃ પોતાની શક્તિ, સંયોગ, ધર્મ અને જ્ઞાનના તાગ્તમ્ય અનુસાર પ્રયાસ કરતા ઉચ્ચતર કોટિમાં પ્રવેશ કરી પ્રગતિ મેળવતા કર્મવ્યવહારસ્તે મા કમ્યુ કદાચન—શ્રી કૃષ્ણે કહેલા સૂત્રાનુસાર ઉદ્યમને આગળ કરી પ્રત્યેક પગથીએ ચડતા જવું એ જીવનનું સાક્ષ્ય છે 'આનંદપાનને ખાતર જીવગી નથી, પરંતુ

જીવનને માટે જાનપાન છે' એ વાક્યની પેઠે જીવનના અધ પાતને કરનારા અન્ય કાર્યોની આહુતિ આપી પ્રતિજ્ઞારૂપ માનસિક વાચિક અને કાયિક કાર્ય એ જીવનનો આત્મા છે-એવું જ્ઞાન-સાધ્યબિદ્ વર્તનમાં મૂકવું-એમ જ્ઞાનિયો સ્પષ્ટ પછે જણાવે છે જેથી પવિત્ર જીવન વહન કરવા ઇચ્છનાર પ્રત્યેક પ્રાણીએ આ પ્રતિજ્ઞા ઉપર વિશાળ પ્રમાણમાં વિચાર ચલાવવાની જરૂર છે, અને જીવનની પ્રત્યેક ભાવનાઓમાં તે ઉતારવાની અને મહત્વદ્વારા આચારરૂપે મૂર્તિ-માન કરવાની તેટલી જ અનિવાર્ય આવશ્યકતા છે

વિ સ ૧૬૬૧



૨-મનુષ્ય જીવનનો દષ્ટિકોણ

ખાસ કરીને જીન સામાન્ય પ્રાણી કરતા મનુષ્યને વિચાર શક્તિનો વિકાસ અધિક પ્રાપ્ત થયેલો હોવાથી પોતાના ક્ષયોપચયમ અનુસાર તે જીવિ પૂર્વક વિચારી શકે છે પરંતુ જ્યાં સુધી મનુષ્યે એ વિચારને આચારના સ્વરૂપમાં મૂક્યો નથી ત્યાં સુધી, સુખ, સપત્તિ, સામર્થ્ય વિગેરે કાંઈ પણ પ્રાપ્ત થઈ શકતું નથી જે સુખ પોતે અમુક મર્યાદામાં ઠટપેહુ હોય છે, તે કર્તવ્યના આચારમાં હોવાથી જીવન

પર્યાંત શું કર્તવ્ય છે એ વિચારોનું વારંવાર પરિપાલન કર્યા પછી તેને આચારમાં યથાયોગ્ય રીતે મુકવામાં જીવનનું સાક્ષ્ય છે

બાહ્ય નિમિત્તોને બોધ સુખદુઃખાદિનો અનુભવ કરવાને દેવાયેલું મન આ વિષયમાં જાડું જ અગત્યનો ભાગ ભજવે છે મન કોઈ પણ પરિસ્થિતિનો નિર્ણય વિચારરૂપ વ્યાપાર વડે કરે છે તેથી વિચારમાં સાવધ રહેનાર મનુષ્ય દુઃખાદિને અજ્ઞપ્રમાણમાં અનુભવી શકે છે મન જે નિર્ણય કરે છે, તે કોઈ દેશથી શકતું નથી ને તેવા નિર્ણયનું ફળ મનુષ્યને અવશ્ય મળે છે

આમ હોવાથી જે ફળ પ્રાપ્ત કરવાને આપણે આત્મા ઉત્સુક થયો હોય તે મેળવવાને મનને અમુક નિર્ણયવાળું કરવું બોધ એ મન જ્યારે પોતાના ઇચ્છિત વિચારોને અખડ સેવે છે ત્યારે તેની ભૂમિકામાં આચારરૂપ ધીજ વવાય છે અને કર્તવ્યથી ઉત્પન્ન થતું ફળ પછી જ મળી શકે છે

સાફ કે ખોટું જે મનુષ્યને મળ્યું હોય તે તેના વિકાસક્રમની તેટલી ભૂમિકાને જ યોગ્ય છે વસ્તુસ્થિતિથી અજ્ઞાન મનુષ્યો એમ માને છે કે ‘મને અમુક યોગ્ય રીતે મળ્યું છે’ ખરૂં બોલતા તેમ નથી જે વિવિધ પરિસ્થિતિઓ પૂર્વ કાળમાં મનુષ્યે એકઠી કરેલી છે તેનું જ વર્તમાન કાળમાં અનુભવાતું પરિણામ છે સ્વભાવ, વિચારો, નિશ્ચયો, સમાગમ અને પૂર્વ સંસ્કારોને અનુસાર જેટલી લાયકાત

પ્રાપ્ત થયેલી હોય તેટલી જ વર્તમાનમાં દેખાય છે તેથી કશું ગભરાવા જેવું હોતું નથી, પરંતુ જેટલી જેટલી અપૂર્ણતા વિકાસક્રમમાં વધેલા અન્ય મનુષ્યના મુકાબલે જણાતી હોય તે દૂર દરવા મનોબળ દૃઢ કરવું જોઈએ અને કર્તાવ્ય ક્ષેત્રમાં ઉત્સાહ પૂર્વક ગતિ કરવી જોઈએ.

કોઈને ભયવાળું અત કરવું તો કોઈને નિર્ભય, કોઈને ક્રોધ-શોકવાળું તો કોઈને અક્રોધ અને શોક રહિત, કોઈને કલ્પેશ અને ચિંતાવાળું તો કોઈને આનંદના નિશ્ચય પછાવાળું, કોઈને વિકારવાળું કોઈને તે વિનાનું, એ પ્રકારે વિવિધ પ્રકારના પ્રત્યેકની યોગ્યતા પ્રમાણે અત કરવું મળ્યા હોય છે આ સર્વ પોતના પૂર્વકૃત ઉદયમનુ-કર્મનું પરિણામ છે જેની જેની સાથે સબંધ થવા યોગ્ય હોય છે તેનો જ તેની સાથે સબંધ થયેલો હોય છે કર્મના અવિચળ નિયમને જૂઠું પાડવા ઘણી વખત મનુષ્યના વિચાર પ્રેરાય છે, તે સૂક્ષ્મ વિચારના અભાવનું પરિણામ છે.

કોઈ મનુષ્યના મનઃક્રમમાં આવતા આપણને તેના ઉપર પ્રીતિ કરવાનું મન થાય છે અથવા પ્રસંગે તેનાથી જેમ છુગ થવાય તેમ ઈચ્છા થાય છે પ્રસંગે કોઈનાથી આપણને નિર્ભયતા સ્વાભાવિક રીતે પ્રતીત થાય છે, અથવા પ્રસંગે કોઈને જોતા જ ભય ઉત્પન્ન થાય છે કોઈ મહાન વ્યક્તિને જોતા આપણે ક્રોધ શમી ભય છે અથવા કોઈને જોતાં ક્રોધ ઉત્પન્ન થાય છે આ પ્રમાણે જુદા જુદા મનુષ્યોના સબંધમાં આવતા આપણને જુદી જુદી લાગણીઓ થાય છે.

દૃષ્ટાત તરીકે નિર્દોષ સાધુ જીવનને વહન કરનારા પચ મહાવ્રતધારી મહાત્માની મનીષતા માત્ર થતા સમાગમમા આવનાર મનુષ્યોના જાનર વિકાર કેવા દળાઈ જાય છે ! કેવી અપૂર્વ શાંતિ એકાએક પ્રકટે છે ! આ પ્રમાણે શાંતિ પ્રિય મનુષ્યોના મમાગમમા આવતા અતરવૃત્તિઓ જુદું જ સ્વરૂપ ધારણ કરે છે

દુષ્ટમનુષ્યોના સહવાસમા અપ્રસમય પણ ન આવવું— એવી જે શામકારોએ નીતિ સ્થાપી છે, તેમા પણ એ જ રહસ્ય રહેલું છે તેમના સબધમા અપ્રસમય આવતાં તેમના વિરોધી સ્વભાવની અમર આપણા ઉપર થાય છે અને પરિણામે હાનિ શિવાય કશું દષ્ટિ ગોચર થતું નથી. સત્પુરુષના સહવાસનું વાતાવરણ આપણા ઉપર અમર કરી, આપણને તેની જેવા કરી મૂકે છે

જેમ આ જગતમા જુદા જુદા પદાર્થને જુદા આકાર અને રંગ હોય છે તેમ વિચારને પણ આકાર અને રંગ હોય છે એ જૈનદર્શન અનાદિ કાળથી સિદ્ધ કરતું આવ્યું છે—તે હાલમા નૂતન વિજ્ઞાને પૂરવાર કશું જ કૃષ્ણલેશ્યા નીલલેશ્યા વિગેરે ઉપનામોથી માનસિક વિચારોને રંગેલા છે આથી મનુષ્ય જેવા વિચારો સેવે છે, તેવી જ અમર તેના બાહ્ય શરીર ઉપર થાય છે એ વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીઓ અમ્મી રીતે જાણે છે

માનસિક વિચારો ઉપરથી આચારો અને કર્તવ્યનું શુધન થાય છે એ સ્પષ્ટ જ નેની સકલનાને ચો

નાર જ્યાં સુધી પ્રયત્ન અને ઉત્સાહ પ્રકટ થતા નથી, ત્યાં સુધી બને અલગ રહે છે, અને કાર્યસિદ્ધિ પ્રકાશી શકતા નથી.

સર્વનો પ્રયત્ન એક જ હોતો નથી કંઈને માટે એક જ પ્રયત્ન નિર્ણય થયેલો નથી અધિકાર પ્રમાણે પ્રયત્નોત્તો ભેદ હોવાથી સર્વને એક જ પ્રયત્ન બાધ કરી શકતો નથી, તેથી શો પ્રયત્ન કરવો તે બુદ્ધિમાને બુદ્ધિથી અને વિચારથી નિર્ણય કરતા કઠાચ ખોટો થશે તો તેથી ભય ધરવાનું કારણ નથી, એ ખોટો નિર્ણય પ્રયત્નના અનુભવથી યોગ્ય નિર્ણયમાં આવશે મહાત્માના વચનો વિશેષ વાચી-વિચારવાની સૂક્ષ્મદૃષ્ટિ પ્રાપ્ત થતા સત્ય નિર્ણયો સ્વયમેવ મળતા રહેશે.

આ ઉપરથી ક્ષવિત થાય છે કે વિચારો સારા કરવા, મનોભળ દૃઢ કરવું અને શાસ્ત્રવચનરૂપ ટાકણાથી વર્તન થડવું—એ મનુષ્યજીવનનો દૃષ્ટિકોણ અથવા સાધ્યજિહ્વ છે ખોટામાંથી સાચું પ્રકટાવવાનો મનને સ્વભાવ પાડવો—એ પરમ રહસ્યને સદા દૃષ્ટિ મનુષ્ય રાખવું જોઈએ.

શ્લોક દ્વ કેશેષુ મૃત્યુના ધમમાચરેત્ !

એ સૂત્રને નિરતર સ્મરણમાં રાખવાની અગત્ય છે કેમકે જે દૃષ્ટિબિહુઓ માનસિક વિચારણાના માર્ગમાં આઠ્યા હોય તેમાંથી આચારમાં ફેટલા મૂકાયા અને મુકાયા છે તે લક્ષ્યમાં રહેશે જ્યાં પ્રયત્નનિરતર બળવાન થતો જશે.

જીવનનું લક્ષ્યબિંદુ અનેક રીતે વહેંચાયેલું છે, છતાં વિચાર અને આચાર ઉપર તે લટકેલું છે એ નિવિવાદ છે જેમ જેમ લક્ષ્યો ઉચ્ચ કેટિના થશે તેમ તેમ કર્તવ્યની દિશાના જરૂરથી અને પરિણામે મનુષ્યજીવન તુલ્યમાત્ર નિરર્થક નહિ જાનના સાત્ત્વિક અને અનુકરણીય બનશે

વિ સ ૧૬૭૦

૩. સાત્ત્વિકી વૃત્તિનું અર્થ

જેમ લક્ષણ ઉપરથી લક્ષ્ય લેવાય છે, તેમ ગુણો ઉપરથી મનુષ્ય સ્વભાવની વૃત્તિઓ ઘડાય છે આ વૃત્તિઓ જ્યારે ચૂદ સ્વરૂપે અનુકૂળ કે પ્રતિકૂળપણે દ્રષ્ટિગોચર થાય છે ત્યારે તે મનુષ્યોની પ્રવૃત્તિઓરૂપે સંબોધાય છે મનુષ્યની પ્રત્યેક પ્રવૃત્તિઓનું મૂળ કારણ આત્માના ગુણો હોઈ તે ગુણ સીધી દિશામાં છે કે આડકતરી દિશામાં છે તે માટે વિચારવાનો યોગ્ય તપાસ વડે વિચારી શકે છે કેમકે જે ગુણ આત્માને ઉપકારક બને, તેની શુદ્ધ સ્થિતિનું જ્ઞાન કરાવી ગુણ પ્રવૃત્તિમાં જોડે, તે ગુણ સગલ દિશામાં ગણાય છે અને તેથી ઉલટું જે ગુણ આત્માને વિષય કષાયમાં, અનુચિત પ્રવૃત્તિઓમાં અને અકુચિત મર્યાદામાં યોગે તે પ્રતિકૂળ દિશામાં ગણાય છે જલય આત્માના ગુણો છે પરંતુ પ્રથમનો ગુણ સ્વાભાવિકપણે ઉત્પન્ન થાય છે જ્યારે અન્ય ગુણ પરસ્પરયોગવડે છે. વિભાવિક ગુણ છે

સાખ્ય દર્શન કહે છે કે સત્ત્વરજસ્તમ ઇતિ ગુણ પ્રકૃતિ સમઘાઃ ॥ સત્ત્વ, રજસ્ અને તમસ્ એ ત્રણ ગુણો પ્રકૃતિથી ઉદ્ભવેલા છે તેમ માની સર્વારમપરિત્યાગી ગુણાતીત સ ઉદ્યતે—‘સર્વારિણોનો ત્યજનગ્રીલ પુરૂષ ગુણાતીત બને છે’ આ હકીકત જૈનદર્શન સાથે સરખાવતા જગતની દ્રષ્ટિએ તે વિશિષ્ટ પ્રકારની નવીનતા બતાવે છે, સાખ્યો પ્રકૃતિ (કર્મ) થી ઉત્પન્ન થયેલા ત્રણ ગુણો માને છે જ્યારે જૈન દર્શન આત્માના સ્વભાવિક ગુણોવાળી માન્યતાવાળું છે, સત્ત્વગુણનું જેમ અધિક પોપણ થાય તેમ તેમ સાત્ત્વિક વૃત્તિ બધારે સામર્થ્યવાળી ઘડાય છે અને છેવટે તેના ગુણો પરાક્રાંદાએ પહોંચે છે

જૈન દર્શનના કથનાનુસાર વિચારતા રજ્જુશુષ્ક અને તમોગુણનો અપ્રશસ્ત રાગ અને દ્વેષમા અતર્ભાવ થાય છે જ્યારે સત્ત્વ ગુણ એ અશસ્ત રાગમા સમાય છે પોતાના શુભ અનુબંધોના તરફ આત્માનો પ્રેમ એ તેનો સત્ત્વ ગુણ છે, જ્યારે અન્ય અવસ્થામા તે રજ્જુશુષ્કી અથવા તમોગુણી કહેવાય ॥ આત્માની આ જુદી જુદી અવસ્થાઓમા નજીક સંયોગોને લઈને જ્યારે જ્યારે તે ગુણોમા પ્રવૃત્ત થાય ॥ ત્યારે ત્યારે તદનુકૂળ વૃત્તિઓનું સ્વામિત્વ તેના ઉપર થાય છે, વિચારો પણ તેવાજ બધાય છે અને કાર્ય પણ તેવું જ દ્રષ્ટિ ગોચર થાય છે ॥

ખાસ કરીને આ ત્રણે વૃત્તિઓનો આધાર ખોરાક, સ્થાન અને સંગતિ ઉપર આધાર રાખે છે પૂર્વના પરિચિત

સંસ્કારો એ પણ અગત્યનો ભાગ ભજવે છે છતાં આ ત્રણ બાબતો ઉપર સવિશેષિ લક્ષ અપાય અને ઉદ્યમવડે સાત્ત્વિક ખોરાક, ઉત્તમ મેત્ર અને સ સજતિ ઉપર જીવન વ્યવહાર ચલાવાય તો સાત્ત્વિક શુભ પ્રકટવાની સાથે સાત્ત્વિકી વૃત્તિઓનું પોષણ થઈ જગતને પણ ઉપકારી કાર્યો કરવા શક્તિમાન બને છે

રાજસી વૃત્તિવાળા મનુષ્યનું વર્તન કામરાગ, સ્નેહરાગ, અને દુઃખિરાગમાં જીર્ણ થયેલું હોય છે, તામસી પ્રકૃતિ વાળા મનુષ્યનું વર્તન ક્રોધના આવેશવાળું, રૌદ્રધ્યાનથી પરિપૂર્ણ, અને અહંકારમાં આડું હોય છે, જ્યારે સાત્ત્વિકી વૃત્તિવાળા મનુષ્યનું વર્તન દાન-ચીલ-તપ અને શુદ્ધ ભાવ નામા આદરવાળું તેમજ શુદ્ધી જનોને ભેઈ શુદ્ધો તરફ સંબ્રાહ્મક વલણની (Collective tendency) પ્રેરણાવાળું અને વિશ્વબ્રુત્વ (Universal brotherhood) મા પ્રવૃત્તિવાળું હોય છે

આ ઉપરથી ભેઈ શકાય છે આ સાત્ત્વિક શુભોનો મુખ્ય આધાર જહારના પરિચય સાથે છે તે શુભની વૃદ્ધિ કરવા માટે પવિત્ર વાતાવરણવાળા સ્થાનકોનો આશ્રય કરવો ઈચ્છે છે, વીર્ય સ્થાનમાં જઈ જીવનનો મોટો ભાગ વીતાવવાની જરૂર છે, પુસ્તકો પણ તેવી જ વૃત્તિને ઉત્તેજિત કરે તેવા વાચવાની આવશ્યકતા છે મનુષ્યને મોટો ભાગ રાજસી પ્રકૃતિને ઉત્તેજક

હોય ॥ અને કૂવાના દેડકાની માફક તેમાજ આનંદ માનતા હોય છે, કેમકે તેઓને સાત્ત્વિક વૃત્તિના આનંદનો સ્વાદ પ્રાપ્ત થયેલો હોતો નથી સત્ત્વગુણને મદદ કરનાર ખોરાક મા પશુ સાવચેતી રાખવાની જોઈ અગત્ય નથી, કહેવાય છે કે આહાર તેવો જોડકાર--જેવો આહાર તેવી, બુદ્ધિ ધાય છે તમોગુણ અને રજોગુણ ઉત્પન્ન કરાવે તેવો ખોરાક સદતર ત્યજી દેવાની આવશ્યકતા છે મનુષ્યોએ પોતાનું આત્મભળા, તામગ્ની અને રાજસીવાળા સ્થાન, ખોરાક અને સગતમા શુભાવધાને બદલે જો તેનો સાત્ત્વિકી વૃત્તિને ઉત્તેજક કાર્યમા વ્યય કરવામા આવે તો પોતાને અનુકૂળ કૃણ પ્રાપ્તિ થાય એવું જ નહિ પરંતુ જગતના અતેક પ્રણીઓના અનુભવનું નિમિત્તભૂત બને છે, અને સાત્ત્વિકી વૃત્તિમાથી ભીકળતી જીવન સુવાસ ઉભય સસગીઓને અપૂર્વભૂત આનંદ અર્પે છે

સાત્ત્વિકી વૃત્તિનું લક્ષ્યબિંદુ પૂર્વોક્ત વ્રણ પરિસ્થિતિનો સગમ સ્થાન ઉપર છે, પૂર્વકાળના ઇતિહાસ, ચિત્રો કે જેમા સત્ત્વપ્રધાન શુભ વૃદ્ધિ પામે છે તેને શુભ દૃષ્ટિએ અવલોકવા, શ્રી જિનેશ્વરની પ્રતિમામા મૂર્તિમાન શુભોદ્ગમ શ્રી જિનેશ્વરનું સ્વરૂપદર્શન કરવું, નિર્દોષ પ્રવૃત્તિમા નિરતર ઉત્સુક રહેવું અને ઇયાનો ગરો નિરતર વહેતો રાખવો--એ સાત્ત્વિકી વૃત્તિને આત્મા સાથે જોતપોત કરવાની કળા છે

આ સક્ષિપ્ત નિવેદન અનુસાર સુમુક્ષુ પ્રણીઓએ સાત્ત્વિકી વૃત્તિ ઉપર સ્વામિત્વ મેળવવા પ્રયાસ કરવાની

આવશ્યકતા છે, સત્યાચ પુન પુન એમજ સંબોધે છે, સર્વ શુભ અનુષ્ઠાનો તે વૃત્તિ ઉપર સ્વામિત્વ પ્રાપ્ત કરવા માટે જ છે, એજ હકીકતને સ્તુતિના રૂપમા શ્રી આનંદ ધનંજી કહે છે કે,

‘શુદ્ધ આલબન આદરે, તણ અવર જાલ રે,
તામસી વૃત્તિ સર્વ પરિહરી, ભરે માત્તિકી ચાલ રે
એટલે કે-જેઓ અપ્રશસ્ત આલબનને તણ પ્રશસ્ત આલબનનું સેવન કરે છે તેમની તામસી વૃત્તિ દૂર થઈ મનોહર સાત્ત્વિકી વૃત્તિ તેમને પ્રાપ્ત થાય છે શ્રી ભગવદ્ ગીતા પશુ આ સંબંધમા કહે છે કે,

सर्वं द्विरेषु देहेस्मिन् प्रकाश उपजायते ।

ज्ञानं यदातदा विद्याद्विबुद्ध मत्प्रभित्युत ॥

જ્યારે આ શરીરના મર્વ દ્વારમા જ્ઞાન પ્રકાશ થઈ રહે છે ત્યારે હે કૌનેય ? સત્ત્વશુષ્કની વૃદ્ધિ થયેલી તું જાણ !

સારાથ કે સત્ત્વશુષ્કની પ્રાપ્તિ પ્રબળ ઉદ્યમ વગર બની શકતી નથી, સાત્ત્વિકી વૃત્તિનો પ્રવાહ અખૂડ છે પરંતુ તે ઝરણાંરૂપે પ્રાપ્ત થવી એ કાઈ જાડપ પુણ્ય પ્રવૃત્તિનું પરિણામ નથી, સન્માર્ગના વાછક પ્રણીને શુરુ પ્રસાદ, ઉત્તમ સ્થાન અને મત્મગનિનું તેવું દુષ્ણ-પરિણામ નિબ્ધન કરાવી આપે તેવું ઈચ્છી આ લઘુ લેખ સમાપ્ત કરવામા આવે છે

૪. માનસ કેળવણીનું સંસ્કૃત સ્વરૂપ શું ?

માનસિક ખીલવણી

પરિચય :

જનહિનવાદની દૃષ્ટિએ ચર્ચાતા આધુનિક વિષયો ભિન્ન ભિન્ન રીતે ત્રણ કેટિના હોય છે કેટલાએક સામાન્ય પ્રગતિમા પ્રવેશ કરવાનું સૂચવનારા છે, અમુક વિષયો સન્માર્ગ પ્રતિ પ્રેરનારા હોઈ ઉન્માર્ગમામીપણાને અભાવ શીખવે છે, પરંતુ આ બંનેથી ઉચ્ચ કેટિને પ્રતિપાદન કરનારા વિષયો વાચકોને શરૂઆતથી પ્રથમ ભૂમિકાનું જ્ઞાન કરાવી રહેતે રહેતે છેક ઉન્નત ભૂમિકાનું સ્વરૂપ ગોચર કરે છે અને અધિકારીજનોને ત્યાં દોરી જાય છે આ છેલ્લી કેટિના વિષયો પૈકી પ્રસ્તુત વિષય જે મુખપૃષ્ઠ ઉપર નિવેદિત થયેલો છે, તે માનસશાસ્ત્રના ઊંડા મૂળ તરફ વહે સચિત થયેલો હોવાથી સર્વ અવસ્થાઓનું દર્શન કરાવવા સમર્થ થશે, એટલું જ નહિ પરંતુ આત્મા સાથે તેનો કાઈ સંબંધ છે ? આત્માને તે કેટલા પ્રમાણમા ઉપકારક છે ? વિગેરે પણ અતર્ક સૂચવશે અને કેળવણી અને ખીલવણીની જુદી જુદી અવસ્થાઓને વ્યક્ત કરવા સાથે મનોબળનું વિશાળ સ્વરૂપ અભિલક્ષિત કરશે

પદાર્થજ્ઞાનની અમત્યતા

સૌથી પ્રથમ કાઈ પણ વસ્તુનો સદુપયોગ કરવા માટે તે વસ્તુ અને તેના સ્વભાવનું ચર્ચાઈ જ્ઞાન થવું

જોઈએ તે યથા પછી મનુષ્ય પ્રાણી સ્વશક્તિ અનુસાર તે ઉપર ચાહે તેટલી કરામત કરી શકે છે એ પદાર્થનો પૂર્ણપણે વિચાર કરીને તેની ઉપયોગિતા અને શુભદોષોનું જ્ઞાન સંપાદન કરવાવાળો મનુષ્ય પછીથી તેની ઘટલી વ્યવસ્થા કરી શકે છે પદાર્થશાસ્ત્રનો આ પ્રકારે નિયમ હોવાથી પ્રસ્તુત સ્થિતિમાં મન એ શું વસ્તુ છે ? અને તેના શુભદોષની ઉપયોગિતા કેટલા પ્રમાણમાં છે તે જાણવાની પ્રથમ આવશ્યકતા છે

મનની અમૂલ્યતા અને દુર્લભતા

જગતમાં અનંત પ્રાણીઓનું જન્મમરણ નિરંતર ચલા કરે છે તેઓમાં કેટલાક પ્રાણીઓ જેવા કે એકેન્દ્રિય, બેન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય અને અસંખ્યેન્દ્રિય-આ સર્વ પ્રાણીઓને પોતાના જન્મને આધીને તેઓ મનરૂપ અમૂલ્ય વસ્તુને પ્રાપ્ત કરવા લાગ્યથાળી ચલા નથી, કેમકે મન એ એક જાતની અપ્રતિમ શક્તિ છે તે તેમના નમીજ મા જ નથી, તેથી તેમની પાસે મનરૂપ અમૂલ્ય ખજાનો નહિ હોવાથી આત્મિક સદ્ધિની મહત્વતા શું છે ? તેનો આનંદ કેટલા વિસ્તારમાં છે ? તેનો સહજ પણ ખ્યાલ કયાથી હોઈ શકે ? પરંતુ જેના પુણ્યયોગે મન પ્રાપ્ત થયેનું હોય તેવા તિર્થંક પંચેન્દ્રિય જેવા કે હસ્તી, અશ્વ વિગેરે, તેઓને મનરૂપ અમૂલ્ય ખજાનો પ્રાપ્ત હોવા છતાં તેનો યોગ્ય રીતે ઉપયોગ કરવામાં પ્રળા આવજી કારણભૂત છે મનુષ્યને

અમૂલ્ય ખજાનાનો ઉપયોગ

મનને જેવું સમૃદ્ધ બનાવવું ધારી થગાય તેવું બની શકે તેવું છે મનુષ્ય છદ્ગી પામીને જે મનુષ્યો તે ખજાનાનો દુરુપયોગ કરે છે અથવા તેને નિરુપયોગી પણે રહેવા દઈ ઠાટ ખાવા દે છે, તેઓ કાકય ચુમા આવી પડનાર રત્નને શુભાવનાર કાષ્ઠવાહુની ચેઠે હસ્તામવકવત્ પ્રાપ્ત થયેન કેહિનૂરને ક્ષણવારમા ઝોઈનાજે છે, એમ કહેવું એ પરિપૂર્ણ સત્ય છે

ખીલવણીનો સામાન્ય ક્રમ

આ મનરૂપ ડોહિનૂર કે જેનું અલૌકિક તેજ છે, તે પચેદ્રિય મનુષ્યને પ્રાપ્ત થયેલું છે એક મનુષ્ય તરીકે જન્મેલા પ્રાણીની સાથે ખાતુમા રહેલા સુવર્ણની જેમ તેનું આવરણ થયેલું છે પૂર્વ સંયોગરૂપ માટીથી આવૃત્ત થયેલા આ ડોહિનૂરને ધીમે ધીમે મસ્કારો વઢે સાફ કરી, કેળવણી વડે કેળવી-પહેલ પાડી, તેની ખીલવણી અથવા તેના સ્વાભાવિક ચગકાટમા પૂરબહારમા કેવી રીતે લાવવો તે આનંદુ જાણ્યા પછી દ્વિતીય આવશ્યકતા રૂપ છે

કેળવણી અને ખીલવણીનું અંતર

અત્ર પ્રશ્ન ઉદભવે છે કે માનસિક ખીલવણી એ શું છે? કેળવણી અને ખીલવણીમા શું તફાવત છે? તત્સંબધો વિચારતા અને રહસ્યનું તારણ કરતા આ પ્રશ્ન દ્રષ્ટિગોચર થાય છે મનને ખીલવવું તેનું નામ માનસિક ખીલવણી, પરંતુ મન એકદમ ખીલી જતું નથી. ખાસ

ખીલવુ શબ્દ પુષ્પની અવસ્થા ઉપરથી નીકળેલો છે જેમ
 એક બીડાયવુ પુષ્પ દોળ છે, તેની કળીઓ ધીમે ધીમે
 ઉઘટે છે, તે સારી રીતે ઉઘડ્યા પછી તેની કલિંકાઓ
 અને પાખડીઓ પૂરે દમામમા ખુલ્લી જતાથી પુષ્પ ખીલી
 નીકળે છે-આ અવસ્થા તે પુષ્પની ખીલવણી છે, તેજ પ્રકારે
 મન એ બીડાયવું પુષ્પ છે તેની કળીઓને ઉઘાડવાને
 સૌથી પ્રથમ કેળવણીના સાધનો એકઠા કરવા જોઈએ, તે
 સાધનો વઢે ઉઘડે છે, ઉઘડ્યા પછી અવિરતપણે કેળવણી
 વઢે સિયત કરવાથી ખીલે છે, અને વિસ્તારવાનું બને છે
 મનોબળની આ ખીલેલી અવસ્થા તે માનસિક ખીલવણી
 તરીકે સંબોધિત થયેલી છે પ્રથમ દરેક મન અનાદિ
 પ્રવાદથી સંકલ્પ વિકલ્પાત્મક ધર્મવાણુ હોય છે તેને અશુભ
 સંકલ્પથી નિવારી-સમમન કરાં શુભ સંકલ્પમા જોડવું
 તે તેની કેળવણી છે, પરંતુ અશુભ ધર્મા પછી શુભ સંક
 લ્પાત્મક ધર્મ તણને મનને નિર્વિકલ્પમય સાત સરોવર
 જેવું બનાવવું તે ખીલવણી છે સાત સરોવરમા જેમ પ્રતિ
 બિંબો સ્પર્શપણે દેખાય છે, જરાપણુ કલ્પોલ્લ વગરનું
 પાણી દોવાયાં તાદશ બાન થાય છે, તેમ ત્રિકલ્પ વિકલ્પ
 રહિત મન થવાથી તેમા દરેક વસ્તુનું પ્રતિબિંબ પડે છે,
 તે હૃદયા ચાલ્યા વિના પડે છે તેની અસર મનને દર્પ
 બુની જેમ થાય છે મનની આ અવસ્થા તેજ માનસિક
 ખીલવણી છે શુદ્ધ માનસિક ખીલવણી પ્રાપ્ત થયા પછી
 કદિ માનસ સંકલ્પ થતો નથી, કેમકે માનસિક ખીલવણી
 વાસ્તવિક રીતે તેજ છે કે જે દ્વારા સહજ રીતે આત્મા

નુભવમા મહાને માટે રમણતા થઈ શકે

ખીલવણીનો એક ખીજો પ્રકાર છે કે જેનો સરવાળો પ્રથમના મરવાણાની માથે જ આવે છે, પરંતુ સમજવાની કઠાટિશિન્ન છે એક દાખલા

ખીલવણીનું (Example) મા Highest Common Factor અને Lowest Common Factor દોષ છે એમ છે

કે બેકમાં Common Factor સામાન્ય છે પરંતુ તેની શોધવાની જુની જુદી રીત છે, એ ખીજ ગણિતના અભ્યાસીઓ સારી રીતે જાણતા હશે, તેમ ઘણા પ્રમાણવાળા દુધનો, માવો તેમજ ધી અદ્ય પ્રમાણમા વજનવાળા બને છે, સેકડા ખાડી શેરડીનો ગોળ અમુક પ્રમાણવાળો બને છે—તેમ મનને અસંખ્ય પદાર્થોના વિચારોમાથી દૂર કરી એક બે પાંચ પદાર્થો કે જે સમજ પદાર્થો તાત્ત્વિક જીવન છે, તેમા લઈ જવું એ ખીલવણીનો ખીજો પ્રકાર છે પુખ્ત વિકસિત અવસ્થા અને દુધની સંકુચિત પણ પશુ અત્યંત સ્તિબ્ધપણાને પ્રાપ્ત થયેલી અવસ્થાઓનો મરવાળો—સંકટ વિકલ્પવાળા મનોભાવને શુભ આશય વાળું બનાવવું તે માનસિક ખીલવણી છે—એમ સરવપણે સૂચવે છે

માનસિક કેળવણીના મુખ્ય અંગો

સાધ્ય અને સાધન ઉભયના દૃષ્ટિબિંદુઓ જાણવાથી સાધ્ય વસ્તુ અનાયાસે પ્રાપ્ત થઈ શકે છે અત્ર માનસિક

ખીલવણી એ સાધ્યબિંદુ છે તેનું સાધન માનસિક કેળવણી છે આ કેળવણીના જે જે અંગો છે તે પ્રાપ્ત કર્યા પછી મનોબળમાં વેગ આવે છે અને તે વેગને વારવાર ગતિ માન રાખવાથી મનોબળનું તેજ અપૂર્વ ખીલી નીકળે છે, તે સાધ્ય છે તેને જ પ્રાપ્ત કરવા દરેક પ્રાણીનું લક્ષ્યબિંદુ હોવું જોઈએ તેમજ તેના સાધનોના પ્રયાસમાં તત્પર રહી તદ્દનુસાર તત્કાળ અનુષ્ઠાનમાં યવું જોઈએ તે માનસિક કેળવણીના અંગો આ પ્રકારે ૩

(૧) ગૃહ સંસ્કાર, (૨) સત્સંગ, (૩) પુસ્તકોનો પરિચય, (૪) શ્રદ્ધા, (૫) મન સચયમ, (૬) સદ્વિચારોનું પરિશીલન

ખીલવણી બે પ્રકારે

આટલા અંગો નિદેષિત છે પ્રાપ્ત કરવા પછી કેળવણી વડે મનરૂપ ઠાહીનૂરની અચ્છી પહેલ પાડી શકાય ૩ આ અંગોનું સ્વરૂપ અત્ર મમેપમાં કહેવામાં આવશે, પરંતુ તે પહેલા કહેવાની જરૂર જણાય છે કે માનસિક ખીલવણી બે પ્રકારે બને છે વ્યવહારોપયોગી કે જેનું ખીજી નામ ભુદ્ધિની ખીલવણી છે, ખીજી આત્માત્મનોપયોગી કે જે શુદ્ધ માનસિક ખીલવણી છે

આ દ્વિતીય ખીલવણી વાસ્તવિક ખીલવણી છે અનાદિ કાળથી અનેક આત્માઓએ વ્યવહારોપયોગી

કરવામા ઝોછાશ રાખી નથી પરંતુ આત્માજ્ઞાનોપયોગી ખીલવણીમા વિરલા મનુષ્યો પ્રયત્ન કરી શકે છે એક દૃષ્ટાન્ત તપાસીએ આ શરીરનું આપણે સુદર ખાદ્ય પદાર્થોથી પોષણ કરીએ છીએ—તેને સારો સારો ખોરાક આપી તેજસ્વી બનાવીએ છીએ, તેના ઉપર શુભ ગ્રધનુ વિલેપન વિગેરે સ્પર્શ વડે સૌંદર્યતામા વધારો કરીએ છીએ, પરંતુ આ પૌદ્ગલિક પદાર્થની ખીલવણી આપણે વિચારશું તો જણાશે કે તે આપણે કરતા જ આવ્યા છીએ પરંતુ આત્મા શું છે? તે શરીર અને જગતના અન્ય સ્થાવર જંગમ પદાર્થો ઉપર કેવી અનિયંત્રિત સત્તા ધરાવે? તેને કેળવે કેમકે શકે છે? વિગેરે બાબતો ઉપર વિચાર ચલાવવો અને તેમાથી આત્માને જાણવાનું સામર્થ્ય મેળવવું—તે વિશુદ્ધ માનસિક ખીલવણી વડે જ થઈ શકે જડવાદના એકાન્ત અધિકારને દૂર કરી નાખનાર જૈનદર્શન વિશુદ્ધ માનસિક ખીલવણીના સ્વરૂપને પુરતો પ્રકાશ આપી શકે. તદનુસાર સ્વરૂપનું વિવેચન કરવામા આવતા પૂર્વ નિવેદિત કેળવણીના અગો કે જે બને પ્રકારની ખીલવણીના સામાન્ય માધનો તે ઉપર સંક્ષિપ્ત પર્યાલોચના કરવામા અનુચિત નહિ ગણાય ગૃહમસ્કાર

બ્રામોદ્દેશનની પ્લેટમા જેમ જેવું જોલવામા આવે છે તેવા જ શબ્દોના પરમાણુઓ કોતરાઈ પુન તેવાજ અક્ષરો પ્લેટ મારફતે ઉચ્ચારાય છે, તેમ દરેક બાળકમા ગૃહ સંસ્કારોનું બીજ જેવું અને જેટલા સત્ત્વવાળું હોય તેવું

અને તેટલા સત્ત્વવાળું લક્ષ થવું સંભવિત છે બાલવયમાં માનસિક બંધારણ બહુ જ કુમળું હોય છે જેમ વાળીએ તેમ વળે એવું હોય છે તેથી વ્યવસ્થાપુર સર જેમ સંસ્કારો પાડવા હોય તેમ પાડી શકાય છે, જન્મથી સંસ્કારો પાડવા એ માનસમંદિરને ચળવળનો ખીટિકા છે જે ધરમા બાળકો ગોઠવતા હોય છે તે ઉપર અવિધ્યનો આધાર લટકી રહેલો હોય છે ગૃહબ્યવસ્થા ને ન્યાયપુર સર નીતિમય, પ્રેમમય અને જ્ઞાનદમય હોય તો તેથી જ સુદ્ધિ અને સંસ્કારોનું પ્રતિબિંબ બાળકના સ્થિતિસ્થાપક મન ઉપર પડે છે જે ગૃહમા બોલાતા વચનો પ્રતિશબ્દો બાળવામાં આવતા હોય તે બાળકોની માનસિક સ્થિતિ શરૂઆતમાં જ છિન્નભિન્ન અવસ્થામાં મુકાય છે બાળકના નાનપણમાં સૌથી નિકટ સંબંધ ધરાવનાર માતા ને તે માતા, સુસુદ્ધિ અને સુશીલ હોય તો બાળકમાં તેવા જ પ્રકારના પરિણામ ઉત્પન્ન કરી શકે છે કેમકે વાત્સીયત ઉપદેશ સમજવાનું સામર્થ્ય બહુ જ પાકટવય માં પછી આવે છે પરંતુ પ્રત્યક્ષ આચારને ભેદ સમજી લેવાની શક્તિ બાલ્યવયથી જ થયેલી હોય છે દળાત તરીકે પ્રાચીન ઇતિહાસો તરુ દળિપાત કરતા જણાશે કે પાશ્વાત્ય અને પૌરસ્ત્ય બંને દેશોમાં જે જે કવિઓ, વિજ્ઞાનવાદીઓ, જડવાદીઓ અને અધ્યાત્મવાદીઓ છે, તેઓમાં તેમની માટી ઉમરમાં થયેલા કાર્યવૃત્તોના સંસ્કારરૂપ બીજો ‘ગૃહસંસ્કાર’ અવસ્થામાં ગૂઢપણે વપન થયેલા હતા આ ઉપરથી

એવું સિદ્ધ થાય કે જે મનુષ્યો બાળકો ઉત્પન્ન કરી તેના માતૃપિતા તરીકે પોતાને કહેવડાવવા માગતા હોય, અને તે દાવો ધરાવવા તત્પર હોય તેઓ ખરેખરા માતૃપિતા ત્યારે જ થઈ શકે કે જ્યારે ગર્ભમાયી જ બાળકમાં શુભ સુસ્કારો દાખલ કરવા પ્રયત્નશીલ બને અને જન્મ આખ્યા પછી તેને સુમાર્ગગામી અને બળવર્ધક શિક્ષણ મળે તેવી યોજનામાં મૂકે અન્યથા પચતત્ર આખ્યાયિકામાં કહેલું છે કે—

માતા શત્રુ પિતા ધેરી ચેન થાકો ન પાડિત

—અર્થાત્ જો કે દુનિયાની નજરમાં તે માતૃપિતા તરીકે વ્યવહારાયે છે પરંતુ વાસ્તવિક રીતે તેઓ તેના શત્રુ તરીકે નિર્દેશ પામેલા છે—એમ નીતિકાર કિમકિમ વગાદીને કહે છે આથી ગૃહસંસ્કારરૂપ ખીટિકા વગરનું માનસમંદિર રેતીકણોમાં ઊંચુ થતું નજરે પડશે

માતૃસંગ

માનસિક મંદિરની ગૃહસંસ્કારરૂપ ખીટિકા તૈયાર થયા પછી તેના ઉપર બાંધકામની શરૂઆત કરવાનો વખત આવી પહોંચે છે ગૃહસંસ્કાર મજબૂત અને નિખિડ હોય તો સત્સંગની અસર શીઘ્ર ફલવાહી થઈ શકે છે ખ્યાનદાન કુટુંબમાં જન્મેલા અને ઉછરેલા બાળકો, અન્ય કુસંગનું સેવન કરતા બાળકોના પરિચયમાં આવ્યા પછી તેમની સ્થાનતથી દુરાચારી બની પોતાના મનોબળને નિર્વીર્ય કરી

નાખે છે અને તદનુસાર તેમનું શરીરબળ પણ નિયત
 બને છે વીર્યહીન થયેલું શરીરબળ અને મનોબળ શુભ
 વિચારોનો સમ્રહ કરવાને તથા ઈદ્રિયસંયમ કરવાને નાલાયક
 બને છે આ રીતે અનેક દુષ્ટાનો બનેલા અને હજી બનતાં
 જાય છે, કેમકે ખાનદાન કુટુંબમાં બિહારેલા બાળકોના સંસ્કારો
 ચંદ્રપિ સારા અને સુન્દ હોય છે, છતાં તેને વ્યવસ્થામાં નહિ
 મૂકવાના કારણે તે દીવા અને નરમ જની જાય છે
 પુષ્પને સમીપસ્થ હિંગની વાસ જેમતા જેમ વાર લાગતી
 નથી તેમ કુન્દગવટે કષ્ટવારમાં સંસ્કારો વિખરાઈ જાય
 છે અને ગૃહમસ્કારની પીઠિકાને જડમૃગથી ઉખેટી
 નાખે છે આથી સત્સંગની આવશ્યકતાની અનેક પ્રમાણોથી
 જરૂરિયાત રહેલી છે દુષ્ટતા તરીકે જિનમંદિરમાં જિન
 પ્રતિમાનું સ્થાપન કરવું અને મોટા ખરચથી જિનમંદિર
 અધાવી ત્યાં આપણે જવું અને જિનપ્રતિમાની અર્ચના
 વગેરે નિરતર કરવી એ શું સૂચવે છે? તે એમ સૂચવે છે
 છે કે, તમે કરદોષ આ પરિચય રાખો અને પરિચય રાખ
 વાથી તમારા માનસ મસ્તોરી, સુદ્ધ અને રિધતિસ્થાપક
 બનશે, જે ચિરકાળ ટકી રહેશે આ ઉપરથી દરેક મનુષ્યે
 સત્સંગતિ સદા રાખવી જોઈએ અને તેને નિભાવી
 રાખવી જોઈએ

આ પ્રમાણે કુસંગી મનુષ્યોથી સાવધપણ રાખવું એ જોઈ
 અગત્યનું નથી જો તે ન રાખવામાં આવે તો તેના દુર્ગુણો
 તેનામાં પ્રવેશ પા ૧ વિજય મેળવી શકે છે.

સત્સંગ મેળવવાના અનેક દ્વારો છે એકાદ મદળ સ્થાપી તેમાં ગુણાધિક મનુષ્યોને આમત્રી તેમના વિચારોની આપ લે કરી સત્સંગની મીઠાશ અનુભવાય છે, જેથી તે ગુણાધિક મનુષ્યોદ્વારા સત્સંગના લાભ પણ બાણી શકાય છે આ પ્રકારે સત્સંગમાં સુદૃઢ થયેલા માનસસસ્કાગેમાં સદાચાર ઉત્પન્ન કરે છે નીતિકાર કહે છે કે, સમાનશીલબ્યસનેષુ સલ્યમ્—પણ આ સત્સંગનો શરૂઆતનો પાઠ શીખનારને મારે કહાય હોય પરંતુ તેથી આગળ ચાલનાર તો ‘ઉત્તમશીલબ્યસનેષુ સંગમ્’ એ વાક્યનું અનુસરણ તેને સત્સંગમાં પ્રગતિ કરાવનાર યર્ધ પડે છે કેમકે ઉત્તમ જનો વડે અનુકૂળ પ્રસંગે થયેલી સૂચના કે ભોધ વચનો આખા જીવનના કમને સુધારી નાખે તે એક જ મુદ્દપદેશરૂપ વચનબાણથી સેકડો મહાપુરુષો ઘર તજી વૈરાગ્યરંગથી રંગિત થયેલા છે સત્સંગ આચરણ શુદ્ધ કરનાર હોવાથી તે દ્વારા માનસિક કેળવણીનું બાહ્ય અંગ અથવા પ્રતિભા કે જે આચાર છે તે સુદૃઢ અને ધીબાને અનુકરણીય બને છે સત્સંગી મનુષ્યોનો સંબંધ સંગ કરનારના હૃદયમાં ઉત્સાહ પ્રેરે છે, સાહસિક અનુયાયીને સાહ્ય માર્ગમાં દોરી જાય છે, અને વીરપુરુષને વીરતાસભા અને અન્યમાં શૌર્ય ઉત્પન્ન કરી મનોબળને સમૃદ્ધ બનાવી શકે છે તે ઉપરથી કહેવામાં આવે છે કે —

સત્પતાયસિ સલ્લિપ્તસ્ય પયસો નામાઽપિ ન જ્ઞાયતે
મુક્તાવારતયા તદેવ તલિનીપત્રસ્થિત રાજતે ।

સ્વાત્મા સાગરશુકિસ પુટગતે તજ્જાયત મૌલિક ।
પ્રાયણાધમમધ્યમોત્તમગુણાસ સર્ગતો જાયતે ॥

‘તપાવેલા લોહા ઉપર પાણીનું બિંદુ પડે તો તેનું નામ પણ રહેતું નથી, બીજી તરફ પાણીનું બિંદુ કમલ પર ઉપર મોતીના આકારે ચોભે છે, પરંતુ સ્વાતિ નક્ષત્રમાં સમુદ્રની છીપના સપુમાં જે પાણી પડે છે તે મોતી બને છે, પ્રાય મસાઈથી જ અધમ, મધ્યમ અને ઉત્તમ શુણ્ણા ઘટ્ટે છે’—આમ હોવાથી દરેક પ્રાણીમાં જેવો જ સર્ગ તેવા શુણ્ણાનું દહીકરણ થાય છે

પુસ્તકોનો પરિચય

સત્સંગ ચોવીસ કલાકોની બધી મિનિટોમાં પ્રાપ્ત રહે એ લગભગ અશક્ય છે, તેથી ત્યાર પછી તરત જ પુસ્તકો વાંચવાની જરૂરિયાત ઊભી થાય છે, માનસિક ક્ષેત્રને કળદ્રુપ થતા બટકાવનારા ખરાબ પુસ્તકો કે જે મલિન વાસનાઓનું પોષણ કરનારા છે તેથી સાવધ રહેવાની અનિવાર્ય આવશ્યકતા છે ઇતિહાસ, જીવનચરિત્રો, વૈરજ્ય માગ દર્શક કથાઓ અને અનુભવપૂર્ણ કવિતાઓ એવી હોય છે કે જેમાં વ્યક્તિના આચાર, વિચાર, રહેણી વિગેરે બાબતો મુખ્ય ખીનાની સાથે આવી કથાના નાયકનું ચરિત્ર કેવી રીતે ઘડાણું છે તે બાબી શકાય છે જે જે પુસ્તકો વડે મન ઉત્તત દયાને પામે તેવા પુસ્તકોને ચૂટી કાઢી તે વાંચવા તત્પર થવું જોઈએ, પુસ્તકોના વાચનવગર અનુભવજ્ઞાનપ્રાપ્ત થવું

નથી અને અનુભવજ્ઞાન વગર માનસિક બળનો વેગ પામી શકાતો નથી આથી વિષય અને કથાય કે જે મનોબળને સામર્થ્યહીન કરવાના સાધનો છે, તેનું જે વડે ઉત્તેજન થાય તેવા પુસ્તકોને પોતાના વિસ્તૃતમાંથી બાતલ કરી જે પુસ્તકો મનને વીર્યવાન બનાવે તેવા પુસ્તકો અનુભવીની મલાઈ અનુસાર વાચવા આવશ્યક છે

શ્રદ્ધા

પુસ્તકોના વાચન વડે શ્રદ્ધા નામનો અદ્ભુત શુભ ઉત્પન્ન થાય છે માનસિક પ્રદેશમાં તે હાખલ થયા પછી તે પ્રદેશ રમાળ થતો જાય છે કેઈ પણ પ્રકારની આધિ અથવા વ્યાધિમાંથી પસાર થવાને શ્રદ્ધા એ માનસિક બળરૂપે કામ લાગે છે આ શ્રદ્ધા વડે જયની વૃત્તિ મનમાં હાખલ થવા પામતી નથી, કેમકે જય એ મનને સકુચિત કરી નાખે છે મન એ સરોવરના પાણી જેવું છે જગ વિપત્તિ કે વ્યાધિનો ઝપાટો લાગે કે તરત જ હાલવા માંડે છે, પરંતુ શ્રદ્ધામાં તેને સ્થિર કરી રાખવાનો સ્વભાવ છે શ્રદ્ધા વડે દરેક કાર્યના પરિણામની ચિંતા તણ દેવાય છે, વહેમ દૂર થાય છે અને ગમે તેવા માનસિક કલ્લોલોથી નીકરપણુ પ્રાપ્ત થાય છે

મન સયમ

અનુક્રમે મન સયમ કે જે માનસિક કેળવણીનું મધ્યબિંદુ છે તેને પ્રાપ્ત કરવાની આવશ્યકતા પ્રકટે છે

આ સ્થિતિમાં મનને અશુભ માર્ગથી નિયત્રી શુભ માર્ગમાં
 લેવી રાખવાનું સામર્થ્ય પ્રાપ્ત કરવું જોઈએ. સત્સંગ વડે
 અને પુસ્તકોના વાચનથી આપણને હેય-ઉપાદેયોના વિવેકની
 સમજણ થયેલી હોવાને અગે બ્રાહ્મ વસ્તુને બ્રહ્મ કરી ત્યાજ્ય
 પદાર્થોના ત્યાગ કરવાનું મન સયમદ્વારા બની આવે
 છે કેમકે જો મન ઉપર આપણી સત્તા હોય તો તે આપણા
 જ હોર ઉપર આવે છે, નહિ તો-હેય ઉપાદેય પદાર્થોને
 સમજવા છતાં તેને તણ શકાતી નથી, અથવા બ્રહ્મ કરી
 શકાતી નથી દુનિયામાં રહેલા અન્ય પુનઃગત પરમાણુઓને
 પોતાના બુદ્ધિબળ પ્રમાણે જુદી જુદી અવસ્થામાં
 મુકવા એ કઠિન છે, તેના કરતાં મનને વશ કરવું—સયમન
 કરવું એ અનેક શુભ વધારે કઠિન છે જેમ કે, મિ એકિ
 સને વીજળીક બળના પરમાણુઓનો તાર, ટેલીફોન અને
 વાયરલેસ ટેલીગ્રાફી વિગેરે પ્રકારોમાં ઉપયોગ કરી જનસમૂ
 હને આશ્ચર્ય મિલકે કાર્ય ઉત્પાદ કર્યું પરંતુ મન સયમ
 કરનાર મનુષ્યે નું કાર્ય તેથી પણ અસંખ્યગણ સાત્ત્વર્ય
 બતાવે ॥ કેમકે વીજળીક બળવાળા પરમાણુઓ એક
 સે કડમાં અમુક પ્રમાણોવાળા માઈલો સુધી પહોંચી શકે
 છે, પરંતુ મનોવર્ગજ્ઞાના પરમાણુઓ કે જે અતિ સૂક્ષ્મ છે, તે
 દેહ ક્ષેત્રના સપકમાંથી ચૌદરાજ લોકમાં ફરી વળે છે જેથી
 મન-સયમને માટે પ્રબળ પુરુષાર્થની આવશ્યકતા સ્પષ્ટ
 થાય છે આત્માની મરણ મુજબ મહારીના વાનર રૂપે મન
 વિચાર કરી શકે-જેવું અદ્ભુત સામર્થ્ય પ્રાપ્ત કરવું એજ.

માનસિક ખીલવણીનું અગ છે મન સયમ પ્રાપ્ત થયા પછી પ્રાણી અયોગ્ય અને અનીતિમાન આચરણમાં પ્રવૃત્ત થતો નથી, આમ હોઈને મન સયમવડે સદાચરણ ઉપર કાણુ આવે ॥ અને તે ચિરસ્થાયી બને છે

ઉત્તમ વિચારોનું પરિશીલન

માનસિક સયમ પ્રાપ્ત થયા પછી, મન સરિતાનો પ્રવાહ જે અબ્યવસ્થિત પછે વહન થતો હતો, તે હવે શુભ વિચારો તરફ વહે છે, અને તેની જ દિશા તરફ વિસ્તૃત થતો જાય છે હવે ઉત્તમ વિચારો ટકી રહેવાનો અવકાશ પ્રાપ્ત થાય છે જેમ મોટી નદીમાં સ્ટીમર અને વહાણો નિર્ભયપણે ચાલ્યા જાય છે, તેમ મન સયમ વડે વિકાસોપ પ્રરાખાઓ ધસાઈ ગયેલા હોવાથી ઉત્તમ વિચારો સપાટી પર સરવા માટે છે-ઉત્તમ વિચારોનો વેગ યથાર્થપણે વધારી શકાય છે આ ઉત્તમ વિચારોવડે અનેક ઉત્તમ કાર્યો જન્મ પામે છે, કેમકે “વિચાર એ આચારનો પિતા છે,” એમ એક વિદ્વાને કહ્યું છે આથી જનસમૂહને હિતકારી અનેક કાર્યો બહાર આવે છે ઉત્તમ વિચારોના પોષણવડે મન અધિકાધિક પુષ્ટ થતું જાય છે અને જ્યારે તે પલોટાઈ જાય ત્યારે તે ક્રિયા પૂર્ણ અવસ્થામાં સમાપ્ત થાય છે તે જ શુદ્ધ ખીલવણીનું નામ માનસિક ખીલવણી છે

ઇદ્રિય સયમ

માનસિક ખીલવણીને જોડે જુદીની ખીલવણી કહેવામાં

આવે છે, તે વડે વ્યવહાર સરળ અને સુસાધ્ય અને છે, અન્ય પ્રાણીઓનું વ્યાવહારિક હિત કરી શકાય છે, અને અનેક પ્રકારના પૌદ્ગલિક ચમત્કારો ઉત્પન્ન કરી શકાય છે પૂર્વોક્ત જે માનસિક કેળવણીના અગ્રો નિવેદિત થયેલા છે, તે બંને પ્રકારની પ્રકારની ખોલવણીના સામાન્ય સાધનો છે પૂર્વોક્ત રીતે ઉપયુક્ત અધ્યાત્મ કેળવણીમય વિશુદ્ધ ખોલવણીનું સ્થાન પ્રાપ્ત થાય છે દૃષ્ટાંત કરીકે એક મનુષ્યને વિશુદ્ધ ખોલવણી પ્રાપ્ત કરવી છે તો મન સચમના અધિકાર પરત્વે સૌથી પ્રથમ ઇદ્રિયસચમ કરવો જોઈએ કેમકે તે વગર મન સચમ આધ્યાત્મિક અનુભવ આપી શકતો નથી ઇન્દ્રિયોરૂપી ઘોડાઓને ખોરાક ન આપીએ તો શરીરરૂપી રથ ચાલી ન શકે કેમકે ઘોડાઓમા ખોરાક વગર બળ કયાથી હોય ? પરંતુ તે ઘોડાઓને બહુ ખવરાવી કંટાળ કરી નાખીએ તો શરીરરૂપી રથના ચૂરેચૂરા કરી નાખે છે ત્યારે હવે કરવું શું ? ઇન્દ્રિયોરૂપ ઘોડાઓને જીવતા રાખવા માટે સઃ વિષયોરૂપ ખોરાક આપવો પડે પણ વિશેષ માદક (વિષયો વૃદ્ધિ કરનાર) આપવો નહિ જેથી ઇન્દ્રિયોરૂપ અશ્વો વશીભૂત થશે સપ્રસંગ સ્મરણ કરવા યોગ્ય છે કે ઇન્દ્રિયોરૂપ અશ્વો વશ થયા પછી મનોબળ યઈ શકે છે ઇદ્રિય વિકારોરૂપ હામાડોળ બધા થવાથી જે વિચારો મન સરમા ઉછાળા મારતા હતા તે હવે શાંત થાય છે, અને આત્મસ્વરૂપની આખી કરવાની શક્તિવાળા બને છે શાસ્ત્રકાર કહે છે કે, ઇન્દ્રિયોના પ્રત્યાહાર પછી મન છૂટા હાથી કરતા હજારગણુ

બળવાન બને છે ” અને આ રીતે મન સયમ થવાથી બાહ્ય સુદૃઢતા એવા અનુભવો એવા છતાં તેમાંથી વિશેષ પ્રકારનું જ્ઞાન ઉદભવે છે

બ્યાવહારિક ખીલવણીની અવાસ્તવિકતા

પૂર્વોક્ત પ્રકારે મન સયમ થયા પછી શુદ્ધ ખીલવણી પ્રાપ્ત થઈ શકે છે, પાશ્વિમાત્મેયો દે જોમાના કેટલાઓ માનસશાસ્ત્રનું પૃથક્કરણ કરી માનસિક સ્થિતિસ્થાપકતા, મનોબળ અને માનસિકસ્વભાવની વિચિત્રતાનું દિગ્દર્શન કરાવે છે તેઓ માત્ર માનસિક વ્યવહારને સાધી તેમાં વિજયી નીવડે છે, પરંતુ માત્ર સ્થૂળ પદાર્થોને અને પરમાણુઓને જાણનાર હૃદયો અને તેથી અનંકગણા સામર્થ્યવાળું મન-તેને અને તેવા જ પ્રકારની અન્યની હૃદયો અને અન્યના મનને જાણનાર એક આત્મા તદ્દન જુદો છે, એવા સુવર્ણ કુચી તેમને પ્રાપ્ત થયેલી નહિ હોવાથી આધ્યાત્મિક કેળવણીથી તેઓ વિમુખ હોઈ શુદ્ધ કેળવણીની મર્યાદાઓમાં તેઓ બહાર છે—એમ જરા પણ અવાસ્તવિક હોય તેમ હાગતું નથી બ્યાવહારિક કેળવણીવડે અન્યના હૃદયમાં શૌર્ય, ઉત્સાહ, હાદિકલાવ તથા રસસત્તા ઉત્પન્ન કરી શકાય છે, પરંતુ તેથી અનંકગણા વિશુદ્ધ કેળવણી બળવત્તર કાર્ય કરે છે તે મૈત્રી, પ્રેમ, કારુણ્ય અને માધ્યસ્થ ભાવનાઓ વડે મનને વિસ્તૃત બનાવે છે મૈત્રી ભાવનાવડે સુદૃઢ નહેલા સૂક્ષ્મ છવોથી માડીને અતિ સ્થૂળ છવો પર્યંત

સર્વને મિત્રભાવે આત્મસરખા માન્ય કરતા હોય છે, ક્રોધ કષાયવડે થતો માનસ છ કેવળ દૂર થયેલો હોય છે, ક્ષમા ગુણનો અદ્ભુત વિસ્તાર તેમનામાં વૃદ્ધિ પામતો હોય છે જ્યારે વ્યાવહારિક કેળવણી પામેલા મનુષ્યનો ક્ષણવારમા ક્રોધ પરાલભ્ય કરી જાય છે, અર્થાત્ ક્રોધાદિ કષાયો વડે તેઓ છતાંયેલા હોય છે પ્રમોદ ભાવનાવાન પ્રાણીઓ અધિક ગુણવાળા સર્વ મનુષ્યોને નિહાળી હૃદયમાં સતુષ્ટ થાય છે ત્રીજી ભાવનાવાળા મનુષ્યો દુ ખી પ્રાણીઓ તરફ અનુકંપા દૃષ્ટિથી નિહાળે છે, અને નિદામાં તત્પર થયેલા જગતના પ્રાણીઓને મધ્યસ્થ દૃષ્ટિમાન મનુષ્યો તત્સ્થપણે અવલોકન કરે છે શુદ્ધ માનસિક ખીલવણીની આ પરાકાષ્ટા છે આવા પ્રકારની ખીલવણી વડે મનુષ્ય જન્મનું અંતિમ સાધ્ય—આત્મજ્ઞાન સર્વાંગે પ્રાપ્ત કરી શકાય છે

ખીલવણી પરત્વે પૂર્વપક્ષ

પ્રસંગોપાત્ત માનસિક ખીલવણીના વિષય પરત્વે કેટલાંક વિદ્વાનોના મતભેદ જુદી જુદી અપેક્ષાએ ઉપસ્થિત થયેલા છે તેને અત્રે દર્શાવવા પ્રયત્ન કરીએ

(૧) જૈન દર્શનમાં મનોચુષ્તિ કહેલી છે તેમાં મનને ગોપવવાનું છે, પરંતુ મનને ખીલવવાનું હોય તેમ લાગતું નથી, અને ગોપન કરવું એ પરસ્પર વિચાર

શબ્દો છે માટે જેઓ મનને ખીલવવાનું કહે છે, તેથી બાણે જન દર્શન ઉલટી જ રીતે કહેતું હોય તેમ લાગે છે

(૨) ગૌતમ બુદ્ધ જે વખતે કુમાર અવસ્થામાં હતા તે વખતે રાજાનેવક સાથે બહાર ફરવા નીકળી પડતા નગરની બહાર ચારે દિશાએ ચાર દેખાવો બોધા A બિભુ B વ્યાધિમાન મનુષ્ય C નિર્ધન મનુષ્ય D શબ, આ દેખાવો બેઈ પોતાની સાથે આવેલ સેવકને તેનું કારણ પૂછતા તે સેવકે પૂર્વકૃત પાપકર્મનો ઉલ્લેખ કરી બોધા શબ્દોથી કુમારના મનનું સમાધાન કર્યું આ સાક્ષણી બુદ્ધકુમારને વૈરાગ્ય વામના ઉત્પન્ન થઈ આ વાસનાને માનસિક ખીલવણીની કોટિમાં મૂકી શકાય કે કેમ ?

(૩) શેકસપીઅર, વર્ડઝવર્થ અને સ્કોટ આદિ કવિ વરોએ પોતાની કંપના દ્વારા કવિતાઓ રચી પોતાના માનસબળને અનેક રીતે ખીલાવી જનસમૂહમાં કાવ્યરસનો છટકાવ કર્યો છે, રવિવર્મા વિગેરે ચિત્રકારોએ એ ચિત્ર કળા વડે ઉત્તરભાવના બાજી કરી છે, આ કાવ્યો અને ચિત્રોના રચયિતાઓમાં માનસિક ખીલવણી હતી તેમ કહેવાય કે કેમ ?

ખીલવણી પરત્વે ઉત્તર પક્ષ

(૧) માનસિક ખીલવણીનું વાસ્તવિક અને વિસ્તૃત સ્વરૂપ કોઈએ બતાવ્યું હોય તો તે બતાવનાર જન દર્શનને

અમ પટે માન ઘટે છે—એમ અનુભવ વટે અવલોકન કરતા અવસ્થા જાણી શકાયે મનોગુપ્તિ જે શાસ્ત્રમાં કહેવામાં આવેલી તેનો અર્થ એવો નથી કે મનને સાકડું કરવું અર્થાત્ મનનો બ્યાપાર મૂકી દેવો અથવા મનને વિચારણા માત્રથી મોકુફ કરવું, પરંતુ તેનો અર્થ એ છે કે મનને અશુભ વિચારોમાંથી મુક્ત કરી શુભ શક્યોમાં લેમ અને તેમ વિશળ મર્યાદામાં જોડવું આ મનોગુપ્તિ અથવા મન-સયમ મનને ખીલાવવાનું અર્પણ સાધન છે મિત્રી ભાવના જોમાં મનની વિશાળતા વૃદ્ધિ પામે છે તે પૂર્વ અભ્યાસથી કરેલી મનોગુપ્તિને આભારી છે, ઉપરાંત જે વખતે આત્મા શુકલ ધ્યનની શરૂઆત કરે છે કે જે ધ્યાનના પ્રથમના જે પહેા મનદ્વારા સક્રિય બને છે તેના પ્રથમ વિભાગમાં પોતાના મનને જગતમાં રહેલા દ્રવ્ય શુદ્ધ અને પર્યાયોની ચિંતવના કરવી પડે છે આ વખતે મનોભગ કેટલું મમૂલ બનતું હશે? શુકલધ્યાનના શરૂઆત કરવા પહેલા પિલ્લય અને રૂપરથ ધ્યાનમાં મનને પ્રથમ કેવા કેવા અભ્યાસથી કેળવવાનું છે તેના ખ્યાલ શસ્ત્ર અચ્છી રીતે આપે છે તેમજ શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતામાં ચિત્તને ચાર પ્રકારનું કહે છે વિશિષ્ટ, ચાતાયાત, શિલ્પ અને સુલીન જે ચિત્ત વારવાર ચલાયમાન હોય તે વિશિષ્ટ બહુ જ ઓછા પ્રમાણમાં સ્થિર રહેવું હોય તે ચાતાયાત, સ્થિરતાનું પ્રમાણ વૃદ્ધિ પામે ત્યારે શિલ્પ નિશ્ચય અને ઉત્કૃષ્ટ આનંદમય ઘણું હોય ત્યારે સુલીન ચિત્ત કહેવાય

અન્ય મનની વિચાળતાને પુરવાર કરી બતાવે છે

(૨) પુદ્ગલને પ્રાપ્ત થયેલો તે અવસ્થામાં રહેલો વૈરાગ્ય હજી માનસિક ખીલવણીના એક સાધન પુરતો છે તેને જો દેખાવવામાં આવે તો તે વિશુદ્ધ ખીલવણીની કાટિમા આવી શકે શુદ્ધ ખીલવણીને માટે વૈરાગ્ય અથવા લેહજાન એ દેખાવણીના સાધનો અને ખીલવણી જાનેના મજબૂત સાધનાર શ્રુતિ છે વૈરાગ્ય વડે વારંવાર ઉઠાપોહ કરવાથી મન ખીલી શકે ॥ વૈરાગ્ય એ મનોબળને પલટાવવાનું અમ્મ સાધન છે વૈરાગ્યવટે મૂળી આદિ ભાવનાઓનાં સિદ્ધિ થાય તો તે આત્મજ્ઞાનોપયોગી ખીલવણીને જન્મ આપી શકે છે જ્ઞાનગર્ભિત વૈરાગ્યની આ અવૌકિક ખૂબી છે

(૩) કાન્ધકળા, ચિન્ધકળા, વિદ્યુતકળા વગેરે અનેકથ કળાઓ ॥ પણ કરનાર મનુષ્યે અલગત માનસિક ખીલવણી કરી છે કેમકે તેઓએ પોતાના કાન્ધોમાં, ચિન્ધોમાં અને વૈજ્ઞાનિક કાર્યોમાં એવી નિપુણતા દર્શાવી છે, કે જેથી જનસમૂહના હૃદય અને મન તેની અદર રસ લઈ લક્ષ્યકર નૈસર્ગિક આનંદ અનુભવે છે, પરંતુ આ અને આવા જ પ્રકારની બીજી ખીલવણીઓ ભૌતિક વસ્તુઓની ખીલવણી માટે ઉપયોગી હોવાથી તેનાં કિંમત આધ્યાત્મિક દૃષ્ટિએ સ્વર્ણ પ્રમાણમાં આવી શકે છે કુદરતને સમૃદ્ધ બનાવનારી સૃષ્ટિ-સૌંદર્યની મનોહરતા ખરી કરનારી, જનસ્વભાવના ચિત્રોનું આલેખન કરનારી અને નાટ્યાદિ રસોમાં નિમગ્ન કરાવનારી, માનસિક ખીલવણી આજસુ અને નિયમી

જનોથી બેનમીઠ રહેવી છે તથાપિ આધ્યાત્મિક ખીલવણીના રહસ્યથી શૂન્ય હોઈ વિશુદ્ધતાથી રહિત છે આ જડવસ્તુઓ અને પોતાને ઓળખનાર આત્મા તેને ઓળખવો—એજ સુરેલી છે મન સયમ અને વૈગય વડે તે ઓળખી શકાય છે ચેકસપીઅર આદિ કવિઓએ કાવ્ય વડે જે સુદરતા ઉત્પન્ન કરી છે તે જડ વસ્તુને ખીલવવા પુરતી છે કેવલાએક માનમશામીઓ કે જેઓ મનના વિભાગોનું વર્ગીકરણ કરવા સમર્થ હોય છે, તેઓ પણ માનસિક ખીલવણીના શુદ્ધ ભાગ ઉપર-પૂર્વોક્ત અનુસધાન રહિત હોવાથી-નથી જ, કેમકે સેન્સાનથી ગહિત માનસિક ખીલવણીના શુદ્ધ ભાગ કંઈપિ હોતો જ નથી

આત્મિક ભાવનાઓનું પ્રકટન

જડ વસ્તુઓને ખીલવવાની અનેક પ્રકારની શક્તિઓ જુદા જુદા સ્વરૂપમા દુનિયા ઉપર દૃષ્ટિગોચર થાય છે પરંતુ આત્મિક ભાવનાને પહોંચી વળવું એ જ પ્રકારની દિશા છે, એવા જ આશયવાળું દર્શન દેવદ્રશ્ય દેવદ્રશ્ય આ પ્રકારે વહે છે

ચરમ જલધિ જલમિથે નવર
ગતિ ઝીપે અતિરક્ત
સર્વાકાશ ઉત્તરે રક્ત
પણ નવર

અર્થાત્ લોકજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરેલા મનુષ્યોએ આધ્યાત્મિક જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય તેવા ચિત્રો, કવિતાઓ અને નાટકોની રૂપ રેખાઓ જગતના વિસ્તૃત પટ ઉપર રંગબેરંગી પછે અક્ષિત કરેલી હોય છે તે તે મનુષ્યોની ખીલવણી સત્ય છે અને શુદ્ધ હોવાથી ઉપાસ્ય છે

જૈન દૃષ્ટિએ સમગ્ર અવલોકન

શુદ્ધ માનસિક ખીલવણીની વિશાળ મર્યાદા જૈન દૃષ્ટિએ તપાસતા ખુલી રીતે દેખાય છે વર્તુલોના જ્ઞાન તે સંપૂર્ણ જ્ઞાન છે તેમથી માત્ર એક પુદ્ગલાત્તિકાય દ્રવ્યનું, અમુક પ્રમાણમા, પરમાણુઓની સ્થિતિ અને વ્યવસ્થા અથવા જેને કુદરત કહેવામા આવે છે, તેનું જ્ઞાન પશ્ચિમાત્મેમાના કેટલાએક ધરાવે છે પરંતુ વર્તુલોને જણાવનાર અને તેનું અર્થ જ્ઞાન વિસ્તારનાર વાસ્તવિક માનસિક ખીલવણી છે જૈન દર્શનમા અષ્ટ કર્મો ॥ જેને દાય કરવા પછી મુક્તિ પામી શકાય છે તેમા પ્રથમ જ્ઞાન વરણીયનો પેટા વિભાગ મતિજ્ઞાનાવરણીય છે ઇદ્રિયો અને મનોબળ વડે જેમ જેમ જ્ઞાન થતું જાય તેમ તેમ તેનો સયોપશમ થાય છે વ્યવહારપર્યેગી માનસિક ખીલવણી કરનારાઓની સ્થિતિ મતિજ્ઞાનાવરણીય દાયોપશમ ॥ આટલેથી જ આ સ્થિતિ કુક્લિત થવાથી આ ખીલવણી અન્ય શબ્દોમા મુક્તિની ખીલવણી વિદ્વાનો કહે છે, પરંતુ મોહનીય કર્મના કોષાદિકવાયે વિગેરે

અન્ય કર્મોના ક્ષયોપશમ તે ખીલવણીમા હેતો જ નથી, કેમકે ઇન્દ્રિયજ્વલ, મનોજ્વલ અને લેહજ્વાલ વડે શુદ્ધ માનસિક ખીલવણી પ્રાપ્ત થઈ શકે છે બહિરાત્મભાવ તણ અતરાત્મભાવ બ્રહ્મણુ કરે અને મનોમળ વડે જગતના સર્વે પદાર્થોના સાક્ષોદ્ધ પોતે રહે તેવી સ્થિતિ જેમ જેમ અધિક પ્રમાણમા દેહી રહે તેમ તેમ માનસિક ખીલવણીની પરા કાષ્ટા પ્રાપ્ત થાય છે તેને માટે કમળાનુ દૃષ્ટાંત છે જેમ કમળાનુ પુષ્પ જળમા અને કાદવમા ઉત્પન્ન થયેલું હોવા છતાં ઉપર આવી પોતાની દૃષ્ટિ સૂર્ય કે ચંદ્ર સન્મુખ રાખી સદા વિકસિત અને ખીલેલું રહે છે, તેમ આધિ આધિ અને ઉપાધિઓથી ઉત્પન્ન થયેલું મન જો આત્મ જ્ઞાનની પ્રગ્નિ તરફ ઊર્ધ્વમુખ રહે છે, તો તે એકદમ વિકાસ પામે છે કમળની કણિકા અને પાળડીઓ જેમ જળના કટહોલથી નિર્લેપ રહે છે તેમ આ માનસિક પુષ્પ ખીલેલું હોવાથી નિર્વિકાર રહે છે

આધ્યાત્મિક ખીલવણીની અમૂલ્યતા

મનને આત્માએ સ્થિર કર્યું હોય તો મનને ઉચ્ચ પ્રદેશોમા ધારણાદારા લઈ જઈએ તો ધારણાબળ અધિક પ્રમાણમા વિરત્ત થતું બાય છે મન કર્યા પછી અનુભવની ઝાંખા છે આ ધારણાબળ વડે અભ્યાસ-કાર્યમા થઈ શકે છે સૂક્ષ્મ-ચંક

ધણી સૂક્ષ્મ વસ્તુને પચશે કે નહીંરમણી મોટી દેખાડવામાં આવે છે, પરંતુ આ શોધ અનુમાન પ્રમાણ વડે શોધ કરેલી હોવામાં અપૂર્ણ છે, આ શોધ કરતા વિલક્ષણ શોધ કે જે આત્મબોધ બધી માનસિક ચોજનારૂપે છે, તેમાં અનુમાનની જરૂર રહેતી નથી તેથી જડ અને ચૈત્ય માનના કળાઓ ને પ્રત્યક્ષ કરનાર વિશુદ્ધ માનસિક ખીલ વણી છે શ્રીયુત ઉપાધ્યાયજી પ્રબોધે છે કે,

या विना निष्फला सर्वा कलागुणवलाभिका ।
आत्मधामफलमेवा ता वय समुपास्महे ॥

‘શુદ્ધો અને પ્રભવમાં શ્રેષ્ઠ એવી સર્વે કળાઓ જે એક કળા વગર નિષ્ફળ છે, તે આત્મધામમાં રહેનારી એક અદ્વિતીય કળાની અમે ઉપાસના કરીએ છીએ’

કટપનાશ્રયત આત્મવાદ અને જ્ઞાતિજ્ઞાન

આ પ્રકારે વસ્તુસ્થિતિ હ્રદય પાશ્વિમાત્મેમાં જડવાદ અતિ વિસ્તૃત પ્રમાણમાં પ્રસરેલી હોવા છતાં મિ એમર્સન જેવા આત્મવાદિઓ પણ અનેક છે મી એમર્સન આત્માને અનુભવગમ્ય કરતા કહે છે કે —

‘I am owner of the sphere of seven stars & solar years, & Plato's brain, of lord Christ's heart & shakespeare's shrine’

આમ હોવા છતાં આત્મવાદ અનુભવગમ્ય કરવો એ બહોળે ભાગે શાસના શાસનથી જ પ્રાપ્ત થઈ શકે ॥ આત્મવાદને અનુકૂળ ભાગે સિચન કરી તેને વૃદ્ધરૂપે

બનાવવો એ કાંઈ પોતાની મરજી મુજબ કટપના કરવાથી મળી શકતો નથી પરંતુ તદ્દનુકૂળ શાસ્ત્રાભ્યાસ વડે પ્રયાસ કરવા પછીથી જ અનુભવગમ્ય થઈ શકે છે—અન્ય શબ્દમાં પાશ્વિમાત્મે જડવાદને વિશાળ બનાવવાની કળાઓમાં શુભવાયા હોવાથી આત્મવાદની કળાઓ શોધી શક્યા નથી

ઉપમહાર

આ પરિસ્થિતિના દિગ્દર્શન પછી માનસિક ખીલ વણી માટે આ પ્રકારે અનુક્રમ પ્રાપ્ત થાય છે સૌથી પ્રથમ કેળવણીના સાધનો ગૃહસસ્કારાદિ, તે સાધનોને લેન્ડ્રાન તથા અધ્યાત્મવિષયક જ્ઞાન માથે બેઠવા, તેને વારંવાર સુ ઉદ્ધૃત કરવા—આટલું કરવા પછી જે પ્રાપ્ત થાય તે વિશુદ્ધ માનસિક ખીલવણી છે સકલ વિકલ્પાત્મક મનનો ધર્મ દૂર થઈ છેવટે જ્ઞાતિ થાય છે જ્ઞાત મન આત્મજ્ઞ નને શાંત પ્રાપ્ત કરાવે છે, આ સ્થિતિમાં કાંઈ અણુ ભવવૃત્તિ મનનો સંકેત કરી શકતી નથી

આટલી હકીકતના નિવેદન પછી માનસિક ખીલવણી એ શું છે તેનો સહજ ખ્યાલ આ થોડાં માનસિક ખીલવણી એ લોટના ખાખરા, રોટલાં અગર બાટી નથી પરંતુ લોટના કેળવાઈને થયેલા ખાખ અથવા ચુરમુ છે અથવા દૂધનો માવો અન્ય અપેક્ષાથી છે મનોમગ્ન જેમ જેમ અધિક કેળવાય તેમ તેમ તેની ખીલવણી થતી હોય

છે શ્રીયુત બનારસીદાસ આ સબધમા કહે છે તે દર્શાવતા
આ વિષય પૂર્ણ કરવામા આવે છે તેઓથી કહે છે કે—

જો મન વિષયકથાય મે વરતે ચચલ સોઈ,
જો મન ધ્યાન વિચારમે રુકે સો અવિચળ હેઈ,
તા તે વિષય કથાયસો કીર સુમન કી બાની,
શુદ્ધાતમ અનુભૌ વિષે કીજે અવિચળ આનિ

આ પ્ર વિ સ ૧૯૭૧

૫ પ્રશ્ન પૂજન જેવા ઉત્તમ મસગે પરાયતાની શૂન્યતા
હોવામા કળ્યાણ સમર્પિત છે ?

જગતમા સર્વ શ્રેષ્ઠ સુખને ઈચ્છે છે જ્ઞાનીઓએ સર્વ સુખોમા
મોક્ષ સુખ ઉત્તમ ગણેલું છે તેની પ્રાપ્તિને માટે જે પ્રકારના માર્ગ
દર્શાવેના છે જેમકે જ્ઞાનમાર્ગ અને ક્રિયામાર્ગ નિશ્ચય અને અસ્થાયી
સાધ્ય અને માનવ દેવ અને કાર્ય લક્ષ્ય અને લગ્ન-આવી રીતે
જે પ્રકારના અર્થની વ્યવસ્થા હાવનાર સ્થપર આગ્રહ્યેના આત્માઓ
ઈશ્વરના મુક્તિપુરી પામે છે જેઓ જ્ઞાનમાર્ગે

ક્રિયામાર્ગનો ઉપયોગ કરનારા છે નિશ્ચય માર્ગે

નાર છે તેઓ હવ સમુદાયે એ કાચ

છે એક પ્રાણી જળમા તવાનુ સ

પછી જે તે કાચ પગ વિગત

તુલ્ય જ કુપવા માટે છે તેમ

કરતો નથી આ નિશ્ચય રહે

દુઃખગમરૂપ પ્રાયોજ્ઞાન

સદૃશ ક્રિયા વગરનું જ્ઞાન માત્ર ભારરૂપ છે—તેમ મનાવ્યું છે ઠાઈ પણ ઠાઈ પડી તે ગમે તેવું ઉત્તમ હોય અથવા કનિષ્ઠ હોય તે પણ તેને યોગ્ય સાનનેને પ્રદક્ષિણા મુક્યા બિના તે સાધ્ય સ્વરૂપ બની જતું નથી ઠાઈ પણ લક્ષ્યસ્થાન તેના નજીકને જાનીને ત નુકૂળ વર્તન કર્યા વગર લક્ષ્યકોટિમાં આવી શકતું નથી ઠાઈપણુ ઇષ્ટસિદ્ધિ તેના હેતુઓને જાનીને અમનમાં મુક્યા પડી જ સમુખ આવવા લાગે છે

જિનેશ્વર પ્રભુની પૂજા તે એક શુભ અનુષ્ઠાન વાળી ક્રિયા છે તે ક્રિયા પરમાત્મના પ્રાપ્તિરૂપ સાધ્યનું જ્ઞાન છે મોક્ષરૂપ કાર્યનો હેતુ છે, અને આત્મિક જ્ઞાન રૂપ લક્ષ્યનું વસ્તુ છે આમ હોવાથી પ્રભુપૂજન કેવા પ્રકારે કેટલા પ્રકારે કેવી શાન્તિથી પ્રવાયિતસ્થિતિથી અને આત્મમગ્નિથી કેવી રીતે થઈ શકે તે સમજવાની સપૂર્ણ આવશ્યકતા છે

પ્રભુપૂજન દ્રવ્ય અને ભાવથી બે પ્રકારે કરી શકાય છે અવિચ્છિન્ન આત્મસ્વરૂપ અરૂપી પરમાત્માને ઓળખવાના સાધનરૂપ બનાવેલી મૂર્તિ—રૂપી પ્રતિમાની જન વદન પુષ્પ ધૂપ દીપ અક્ષત ફળ અને નૈવેદ્ય વિગેરેથી તથા વાસ્તવેષ વિનેષન વિગેરે મુગધી દ્રવ્યોથી અર્ચના તે ન્યપૂજા અને પરમાત્માની મૂર્તિ સમુખ વદન, ગુણોત્કર્ષન ગુણિ વિગેરેથી પ્રભુગુણને ઓળખવા તે ભાવપૂજા

પરંતુ પૂજનની દુનિ દ્રાક્ષીઓને પ્રાપ્ત સા મદિ થતી નથી ?
જિનેશ્વર નિત રહેવાથી જ તેમ મને છે લુઓ તત્વાર્થ સ્વરૂપ
જિનેશ્વર કહે છે કે — માવિત મારા મવેજને
તાના જેવા જેવા સરકારે પૂવ જન્મમાં પડેલા
મે આ જન્મમાં દુષ્ટને ટળી રહે છે ભગવાન
“ મહી જીવ કર જાણવરની ” ના,

દૃઢ સંકારા વડે તેઓ ભવ સમુદ્રમાંથી ઈષ્ટસ્થાને પહોંચાડનાર નિર્વામક પદ્મે પ્રમદ થયા.

પ્રભુની દ્રવ્યપૂજામાં પ્રાણીને સરખાવવા થયેના હોય છે તે તેના પ્રભુપ્રતિ ભક્તિ તત્ત્વ જામતો જાય છે તે ભક્તિમાર્ગમાં તરીકાના પ્રાપ્ત થાય છે અને વાજિત્રરૂપ દ્રવ્યપૂજન કરતાં રાવળની જેમ તીર્થ કરે પ આમિક સંસ્થિ આગળ રમણ મ્હે છે.

પૂજનક્રિયામાં અસરકારી ચિત્ત હામાડોળ થાય છે એ વાર્તાવિક સ્વરૂપ છે પ્રથમ પૂજનક્રિયા બાંધી સપૂલ રુચિ ઉત્પન્ન કરી જોઈએ અને તે ક્રિયા કરતા આત્મારૂપ સરાઈ મન રૂપ અશ્વને લગામના દોર ઉપર રાખવો જોઈએ.

અમર્યાદ પ્રતિજ્ઞાના દાનના જમાનામાં ધણેભાગે પ્રાણીઓનું ચિત્ત ગ્રિય હોતું નથી એક તરફ અર્થ પ્રાપ્તિની વિચાર પરપરા મનરૂપી પર્વતની ટોચથી વડ જતી હોય છે, બીજી તરફ કપાળજા પાથરી મુગા જનોને હસાવવાની વિચાર માળાના મશ્કડા મુકાના જાય છે એવ તરફ રાજ્ય વ્યક્તિઓની રિતામાં નિરતર વિચાર પ્રવાહ જોસમ વહેતો હોય છે બીજી તરફ કામવાસનાના અનૃત્તિરૂપ મેલામાં મનરૂપ અશ્વને ખેરાવના છુટો મુકી દેવામાં આવે છે મનની આનીગ્ધિતિમાં પ્રભુ પૂજન જેવી ગુણ ક્રિયામાં મનની એકાગ્રતા કરી અન્ય અરહાતોની ગેડમાં અટકાવી દેવી—એ ઓછું મુરડેન નથી.

પ્રભુની વચન પૂજન કરવાને તૈયાર થયેલા એક પ્રાણીને જુઓ. તે વચન પૂજાનું પદ જોતો જાય છે તેવામાં તેની વિચાર શ્રણી તેની આકીસ જોવા નીકળી પડે છે, આકીસમાં રહેલા પોતાને લાયક કામગજ સર્વોચ્ચ તપાસી લે છે તેવામાં જો કોઈ તેના પહેલા પૂજન કરવા માંડે છે કે છુટત કપાળ રક્ત થઈ જાય છે અને મુખદ્વાર

ચોનાક અપોજ્ય સ્ત્રી અન્યના કાનમાં ફેફ છે જુઓ તે પ્રાણીના ચિત્તનુ વિષયક ।

પ્રાણની અપૂર્ણ શક્તિ એક મનુષ્યને જુઓ ! નૃપુત્રના સ્વચ્છાત્ કક્ષી એક નવોગ સ્ત્રી પ્રાણના ગર્ભદાર આગળ દશ ન દસ બટિ આવે છે બા અમથે તે પ્રાણીનો હાથ તો પ્રાણમેવનમાં ગાઢાનેતો હોય હોય છે પાતુ તેજ વખતે મન આપો સામુ જુએ છે એટલે આપો તે તરફ દૃષ્ટિપત કરે છે આ વિચારને વિચારમય કરી મૂકે છે જુઓ તે પ્રાણીનું એકનક્ષીપલ ।

પ્રાણની ન મુમ ચૈત્યવદન કરતા એક પ્રાણીને નિર્માણ ! તે પોતે પુત્ર પ્રાણિ ગદિત હાવાથી ઈદિવોગના જે વિચારો અન્ય પ્રસંગે ખાત દના દના તે પાતુ અન્યારે આવીને ખાત ધર્મ જાય છે આ ચૈત્યવદનની કીઓ તો વળી પુરી ધર્મ જાય છે હના તે વિચારો હાવાની પેડે ગદિત જના જના છે જુઓ તે પ્રાણીનું સમ્પદનીપત્ત ।

પ્રાણ અમુખ મનન ઉચ્ચારા એક મનુષ્ય જાણી દટિ કરે ! જે વખતે મનનના પા ૩૫ મુખાક્રોને મુખાથી વે તો જાય છે તેજ વખતે વ્યવહારમાં ઉચારો વડે સેવન કરાવી ખેતિની અમિનાના પ્રાણી નીકળે છે તેથી વિચાર છે કે મારી માનનિક ઈન્દ્રિયાની મર્ધાદાનુમાર ખેતિને પ્રાપ્ત કરવાના ક્ષમા ઉપાયો સમગ્ર ધર્મ પામે ! જુઓ આવી અમિનાનાના સરમન્વાળા પ્રાણીની એકામતા !

મુન્નાનુગ્નિ ૨ । સદિત જયવીપરાય વળતા એક પ્રાણીને નિર્માણ ! મુન્ના તો તેમની તેમ જની ગદ છે પાતુ હમણાં તારોત્તર ચયેતું પુત્ર મરણનુ અપ જુ ખડુ થાય છે અને મન ચોક્ક અને ખેતી વ્યાપ્ત જની જાય વળી જો પોતાને વ્યાધિ થયેતો હાથ તો,

તેજ વખતે અનિષ્ટસંયોગ આર્તધ્યાન ચાને છે, જુઓ, તે સરકા
 હીન પ્રાણીનું Concentration of Mind !

જે વખતે પૂજન ક્રિયા ચાલતી હોય છે, પ્રભુ ગુણો કીર્તનનો
 શ્વનિ નીમળતો હોય છે, બીજી તરફ વ્યવહારની પ્રતિબિંબોની વિચાર
 પરપગ અને આર્તધ્યાનનું અન્યત્ર ગાન ચાલતું હોય છે—તે વખતે
 હે પ્રાણીનું ! એકી સમયે બે કાર્યો વ્યવહારની દુશળીનાને માટે મોઢું
 રાગ તને વારંવાર ધન્યવાદ આપે છે !

આ સર્વ સ્થિતિનું કારણ માત્ર પૂજન ક્રિયામાં સસ્કારશૂન્ય
 પાત્ર છે આમ હોઈને મનને ઝળવવાની મુખ્ય જગર છે જે જે
 કાર્યમાં મનને ઝળવવામાં આવે છે તે તે કાર્ય પ્રસંગે મન સ્થિરતા
 ધારણ કરે છે મનની સ્થિરતા વગરની ક્રિયા માત્ર એક અન્યવસ્થિત
 વ્યાપાર છે દુનિયાના પ્રત્યેક વ્યવહારમાં મન જોડાયેલું નહીં હોય તો
 તે વ્યવહાર અવસ્ય અપૂર્ણ રહે છે તેમ જ ધાર્મિક ક્રિયામાં પણ
 મનની એકાગ્રતા વગર ફસાતી શૂન્યતા જ રહેલી છે મન એ એક છે,
 અને ક્રિયા તે શૂન્ય છે અથવા વગરની શૂન્ય નકામી છે પરંતુ એક
 સાથે જોડવાથી શૂન્ય દશ મળી કિંમત ઉત્પન્ન કરતી જાય છે

મહાત્મા નાગકેતુ પ્રભુ પૂજન કરતાં દૈવત્ય પામ્યા, જુઓ !
 એકાગ્રતાની અમૂલ્ય કિંમત ! જેમ એક પ્રીતિ નિશાનમાં પોતાનું
 નિશાન બરાબર તાકીને કામ પાર પાડે છે, તેમ પરમાત્મપદ પ્રાપ્ત
 કરવાને માટે એકાગ્રતા વગર નિશાન તાકી સમ્ભવતું બનતું નથી.
 એકાગ્રતા જામ્યા વગર રૂળનું પર્યાત-પરિણામ આવનાર નથી જ—એ
 સ્વતઃ સિદ્ધ છે

એકાગ્રતા વગરનું વાચન જેમ દષ્ટિનો આપાર માત્ર છે પણ
 તેથી જ્ઞાન પરિણામ પામી શકતું નથી તેમ એકાગ્રતા વગર આત્મિક
 શક્તિનો વિકાસ થઈ શકતો નથી એકાગ્રતા વડે શ્રીમદ્ દેવચંદ્ર

હો છે કે, “જિનવર પૂજન ઃ તે નિજ પૂજનારે” —આવી રિયતિ પ્રાપ્ત થાય છે અર્થાત્ આ આત્મા જિનસ્વરૂપ બની જાય ॥ આ રિયતિ એકાગ્રતાના સંપૂર્ણ અનુભવીએએ પ્રાપ્ત કરેલી છે — તે મહાત્માએને વારંવાર નમરાર !

આ રીતે પૂજન દ્વારાની સફળતા ત્યાં જ થઈ કે જ્યારે વિધિ પુર સર અનુદાન થવું જોઈ અને તે સાથે એકાગ્રતારૂપ અગ્નિથી આત્મારૂપ કુવર્ણુ જ્યોતિષ થવું જોઈ સદાજ રખાઈ ॥ કે પ્રજુ પૂજન જેવા ઉત્તમ પ્રસંગે એકાગ્રતા વગરજ પ્રાપ્તિસંભવિત નથી જ

આ પ્ર વિ સ ૧૬૬૭

૬ વ્યવહાર ત્રિગુહિમા પીવન મવાદ

જીવનની પ્રત્યેક આવનામા જીવનના પ્રત્યેક અગોમાં, જીવનની પ્રત્યેક રૂપરેખામાં તેમજ જીવનની પ્રત્યેક પગમાં વ્યવહાર ત્રિગુહિ એ અમ્મ પ ધરાવે છે વ્યવહારના સર્વ નિયમોનું પૃથગ્જ્ઞ કરતાં તેને સમજતાં અને તેનુગાર પ્રતિમાન થતા તેમજ અનુભવની શાળામાંથી બહાર આવી તત્ત્વપદ્ધતિ અને પદ્ધતિપદ્ધતિ પ્રતિરાધીની ટકર ધીરતા કમલ પ્રતેક નિયમે ત્રિગુહ અને નિર્મળતા જનતા જાય છે વ્યવહાર એ મનુષ્ય પ્રાણી માનને સસારની પરિસ્થિતિને બોલકસ આગમમાં મૂકવાને માટે અને જે પ્રતિભામાં, જે રિયતિઓમાં મનુષ્ય મૂકાયેલો તેણે તેની મર્યાદા જાણવી રાખવા માટે અચૂક વર્તન છે પરંતુ વ્યવહાર કોને કહેવાય તેની પરિસ્થિતિ મનુષ્ય ઉપર કેવી સંબોધ અસર કરે છે તેમજ તેનો અનુભવ મનુષ્યોને પ્રત્યેક પ્રસંગોમાં કેવો અમૂલ્ય થઈ પડે છે, તે જાણવા પડી તેની હેયોપારેવના અથવા શુદ્ધાશુદ્ધતા જાણી રાખાય છે પડીથી શુદ્ધ વ્યવહારને અવનબી અશુદ્ધ

અવધારના અગોનો ઉચ્છેદ કરી આત્મ જીવનની ઉન્નતિનું કારણ ઉત્પન્ન કરે એ અને તેવા પ્રમણ સાધનવડે આત્મહિતમાં હંમેશા તૈયાર રહી શકે છે

જેમ સાસારિક કાર્યક્ષેત્રો વ્યવહારી રિજાણ પ્રદિમા અત્યંત થાય છે તેમ આત્મ જીવનને ઉન્નત કરનારા પ્રત્યેક સાધનો તેજ વિસ્તીર્ણ પ્રદિમા સમાય છે ઉભરતો સબધ જિન નિન દિશાએ લગાતો હોય છે કેમકે પ્રગતિમાં તીવ્રપણે સ્વીકૃતી મળવા મનુષ્યો આત્મ જીવનને સોધવા જાન-એ દુર્ગંધરૂપ છે હતા પાડુ સામાજિક અપેક્ષાએ જાણ પગ પ્રમાણના ચમન અગર એમ વચનુ જીવન ગમે તેવી પ્રગતિવાળુ હોય હતા પ્રશ્ન એ એનું જ નહિ પરંતુ જીવન પ્રવાહને વેગરાત મનાવવાના સાધનો તૈયાર કરાવી આપે છે અને આ રીતે ધાર્મિક ક્ષેત્રોમાં મીઠા અને અનુકૂળ જામ લાગવે

રિશુદ્ધ વ્યવહાર અને કહેરાત એ મિહાતનુ નિરાશનુ મના પડેના તેમજ સાસારિક માર્ગક્ષેત્રમાં જીવન ચરદારની કેરી સમનના છે તે વિચારવા પડતા અવધારનુદિઓ આત્મ જીવનને શુભ મળે છે તે વિચારવાની પરમ આવશ્યકતા છે અને તેવાજ ખાસ વાસ્તવ્ય પ્રત્યેક પુરુષાર્થનું સાક્ષ્ય છે સ્વર્ણન નિરાત મળથી આત્મજીવનના સ્વાત્મ અનુભવ લેવા હજારના અધ્યાત્મવાદીઓ કહે છે કે વ્યવહારનું શુભ કામ છે કે પ્રમથીજ આત્માને આત્મ નિરીક્ષણ કરાવતું કે જેથી ખીન અવજાનનું રૂપ પ્રમાણન છે કે આ સ્થિતિ એક અપેક્ષાએ જેટની અપૂર્ણ છે તેની જ ખીજ રીતે દસ્તીય છે આ વિચારો આત્માને તેના જીવન-અવધારમાંથી અરોગ માટે લઈ જનાર હાવાથી સાચક નથી જ વ્યવહાર શુદ્ધિ વડે આત્માનું બહિરમ પોષાતું જાય છે આત્માને જીવનના જાન પ્રસંગોમાં પ્રેરતા સંયોગો વડે આત્મ જીવન શુદ્ધિ પામતું જાય છે જેમ શરીરમાં ખોરાક પુરવા માટે અન્ન જળની જરૂરીયાત પડે છે તેમ જીવનમાં અથવા આત્મજીવનને

મજબૂત કરવા માટે શુદ્ધ વ્યવહારની અમલ પડે છે આત્મજીવન વિચાર માત્રથી શુદ્ધ થતું નથી પરંતુ જાણ વર્તનની મુખ્ય જરૂરીયાત પડે છે વ્યવહારશુદ્ધિ અને આત્મજીવનને આ રીતે કારણ કાર્યનો સંબંધ છે વ્યવહારશુદ્ધિ એ જીવન સન્નોભા શુદ્ધ વર્તન છે અને એ વર્તન વગરનું આત્મજીવન વીરલિપ્ત નીરડે છે આ ઉપરથી અમલ્ય માનવ દેહ પામીને આત્મજીવનની ઉત્કર્ષિતા કરવા ઇચ્છાસાગી હાય તેમજ વ્યવહાર ગદ્દિને પ્રયેશ સમરે ઉચ્ચ દોષોમાં મુખ્યાની જરૂર છે અન્યથા પ્રમાને વગ ચર્ચ અથવા ઉચ્ચ વિચારોના વમળમાં મુચવાઈ જઈ તેને તજ દેરામાં આવે છે અથવા તેની ઉપેક્ષા થાય છે, જેથી પતિલામ અથવા જેને ઇષ્ટકળ કરવામાં આવે છે, તે થતું નથી કેમકે આત્મજીવનમળ પ્રાપ્ત થયા પછી મનુષ્ય પોતાના બળ ઉપર ખુબે છે અને અન્યને તેવા કરવાની સક્તિ પ્રાપ્ત કરે છે જાણ બળ એ કાર્ષ જીવની જાનનામાં કેડોનું બળ નથી અતરંગમળ એજ વિશુદ્ધ અને આત્માને ઉત્તર કરનાર બળ છે અને તે વડે આત્માને પોતાનું મોહ તેથી અતરંગ જીવનમાં જાગૃતિ પ્રાપ્ત થયા પછી આધ્યાત્મિક ભાવનાઓ સતેજ થઈ ક્રમશઃ અતુલવતી નિમળતા વૃદ્ધિ પામી જાય છે આમ હોઈ વ્યવહાર શુદ્ધિ અને આત્મજીવન-ઉભરને ધોળોજ નિષ્ઠ સંબંધ છે

વ્યવહાર શુદ્ધિ કરવા માટે તેમાં થયેલા મનુષ્યોમાં શ્રીથી પડેલાં માર્ગાનુસારીપણાના ઉત્તમ ગુણો દાખલ થયા જોઈએ આ ગુણો મનુષ્યોના પ્રાકૃત વ્યવહારમાં કેના જણા ઉપરોગી છે એ દરેક ગુણોનું પૃથક્કરણ વિચારી મનન કરી જુઓ તો જ જાણીશાય તેમ છે ન્યાય માર્ગમાં અડગપણ; તેમજ સમ્બલપ્રકૃતિપણ એ મુખ્ય ગુણો અનેક મુશોનો સમ્બલ કરાવી આપે છે વેપારમાં તેમજ અન્યધધામાં પણ પ્રમાણિતપણું તેમજ સેવકવૃત્તિના વ્યવહારમાં અસત્યથી વેજળા રહેવાપણું— ઉભય સદ્ગુણોની ધરી ઉપર વ્યવહારની કમાનો અવનળી

રહેલી છે માર્ગાનુસારીપણાના ગુણોની શ્રેણી સ સારા પ્રતિષ્ઠા-વ્યવહારો શુદ્ધ કરી ગકે છે તેા મોક્ષ પુરપાર્થની પ્રતિષ્ઠા કટિબદ્ધ થયેલા પ્રાણીઓના વ્યવહારને વિશુદ્ધ બનાવે તેમા તુ આશ્રય ?

મુખ્યત્વે કરી વ્યવહારમાં સત્વર ફળનેા અનુભવ કરવાની ઇચ્છાવાળા સામકે પોતાનું મન કેરા ન્યસારમા પરોવાય છે, તેમજ એવા વિનાશ સેવે છે તે સારધાનનાથી જોતુ જોઈએ અને મન જો જરા પણ આડે માર્ગે વધીને ન સંવવાના વિચારો સેવતું હોય તેા તત્કાળ તેને સીવે માર્ગે લાવતુ જોઈએ આટલુ કરવાને માટે જોઓ કમર બાધીને તૈયાર થયા નથી તેઓને તદ્દનુકૂળ સાધનો સાધવાનો વેગ પ્રમદ્યો જ નથી અને સાધનોના ફળની તેમને ઇચ્છા જ નથી—એ સિદ્ધ થાય છે વ્યવહાર એ મુખ્યત્વે કરીને આચાર હોઈ તેના કારણે કેપે વિચાર દોવાથી માનસિક બળની વ્યવહાર શુદ્ધિને માટે અત્યંત અમત્ત છે

વ્યવહારના અનેક પ્રસંગોમા આવની અટકાવોને નિર્મૂળ કરવા માટે આ બળ પોતાની શક્તિ યથાર્થ ફેરવી શકે છે અને સાધ્ય સ મુખ્ય પ્રાણીને લાગી મૂકે છે કેળાએક પ્રસંગે કે જ્યાં એક તરફ લોક ચર્ચાનો ભય સ મુખ્ય રહેતો છે, તેની સ્થિતિમા માનસિક બળની પ્રમત્તા એકાએક ઉદ્વર્તન (Revolution) કરી મૂકે છે આ જો તે બળ ન્યાયી, વિચારપૂર્વક પ્રાપ્ત કરેતુ અને પરિણામશી હોય તેા વિજયી નીવડે છે અને જ્યતની દૃષ્ટિએ ઉદ્વર્તન સમયે જે વિરોધનો શક્ય જોવાતો હોય છે તે કાળાતરે દૂર થાય છે પૂર્વોક્ત બળ વડે મેગવાયની વિશુદ્ધતા સ પાલન થાય છે ત્યારે મતાનુચતિકપણાનું પ્રતિષ્ઠા એક મ ફરી જાય છે, પરંતુ આ માનસિકબળ કોઈ પણ પ્રમરે આડા માર્ગમા વળન થનારુ કાપિ હોતુ ન જ જોઈએ અને તેટલા માટે તેને યોગ્ય પ્રમાણમા કેળવવાની ખાસ જરૂર છે

સાસારિક મહાદર્માં વળન થતો મ્હેવાતો વ્યવહાર તેની સર્વ પ્રતિભાવને અવરજે છે જ્ઞાનપાન, લેવડ-દેવ, સ્વતંત્ર સેવા, શરીર શુદ્ધિ વગેરે અનેક પ્રતિભાવ છે જ્યારે અનુરૂપ પુનાર્થની મહાદર્માં કેન્દ્રધાને મ્હેતો વ્યવહાર જૈન દર્શન વડે પ્રથમાર્થ વિરનિપણ છે આમા અર્થ સા, સત્ય, પ્રમાણિકપણ જ્ઞાનસ્વ અને અપ્રમાણ મુખ્ય છે જાળીના મીઠા સામાયિકાદિ સ્વદાગે વિગ્રહ નિવારણ છે આ વ્યવહાર મેક્ષ અથવા આત્માની આત્મનિષ્ઠ મુક્તિ કરવા માટે અર્થ સાધન છે અને તેથી જ આનંદજનના સ્વરૂપિ આત્માના ઉત્તમ રસાધન છે

વ્યવહારને મનુષ્ય જુગલુ । અરૂપમા ઓગળે છે જેના એક જાળાયાગને સ્વદાર મળે છે કેટલાક શુભ અથવા અશુભ પ્રસંગોમાં સમાવહાતાને ત્યાં જવું તેને સ્વદાર મળે ॥ પરંતુ સ્વદાર નવ અને નિશ્ચય નવનુ વિવેચન કરતું જૈન દર્શન પ્રતિભાવને સ્વદાર છે કે અને તેને શુભ અને અશુભ એ મે પ્રમાણ વડે છે તેમા શુભ પ્રતિભા વહન થતુ જવન એ વ્યવહાર વિરોધિ તરીકે ઓગળાય છે જ્યારે અશુભ પ્રતિભા વહન થતુ જવન અવિશુદ્ધ સ્વદાર તરીકે સંબોધાય છે એ નવ સ્વદારોથી અર્થ અને સ્વદારની પરિપાલનાથી- પીના દર્શનથી અરૂપ આત્માનું પ્રયત્ન છે તેમ પ્રયત્ન થયતા-સ્વદારની માથે સંયોગ પામતા જવનની શુદ્ધ પ્રતિભા-એ નિશ્ચય નવના અનુમધાનવાળી ॥ નવેની માર્ગિ આવી નિકા દેવાથી આ મધ્યમોધમાં દ્યુ છે તેમ—

યથાતર નચ્છેપ તિ શુદ્ધઝા જાપાયમ્મવ

વ્યવહાર નરનો ઉચ્છ દર્શામાં આવે તો પ્રાપ્તનો જ ઉચ્છ અવશ્ય મમજવો તેમ શસ્ત્રમાર ન છે તો વ્યવહાર રચા કેઈ પણ રાય યઈ શમું નથી, અઈ શમવાનું નથી તેમ / યઈ શમો નહિ પરંતુ તેની શુદ્ધ પ્રદાના તપાસવામા ન, અરૂપરી આત્મપરીક્ષા

હે અનેક મુખ્યો તેના જળરી જૂનથાપ ખાઈ જાય છે કેટલાકે
માન સમજી વગરની અવશ્ય જાવશ્ય ક્રિયાઓનું મન કરી
આતરણ્યનો મેળવવા કાફા મારે છે પરંતુ પ્રત્યેક વ્યવહાર અર્થોત્ત
પ્રત્યેક ક્રિયાઓ તેના શુદ્ધ સ્વરૂપમાં આદરની જોઈએ સારારિત્ર
પ્રગતિમન ક્રિયાઓને અત્યારે બાબુએ નખી માત્ર મોડા પર્વતની
અનુકૂળ ક્રિયાઓમાં મનનાપણું મના વિગેરે દોષો ન દોવા
જોઈએ પ્રત્યેક ક્રિયામાં પ્રમાણ વગર ગિજાસાપણું અને આદરભૂમિતા-
એ જે તત્ત્વનું પરિભ્રમન થયું જોઈએ આ ઉપરથી જગતના પ્રત્યેક
અંગમાં અવહાર સમાયતો છે આપણે ખાનખાન અરસા મેલ-
ફેડનો વ્યવહાર શુદ્ધ ન રાખીએ તો જેમ સરીસે અને આમરેને
હાનિ પડોએ છે તેમ મુક્તિના સાધનરૂપ વ્યવહાર અવિશુદ્ધ દોષ તો
આધ્યાત્મિક હાનિ પ્રગટ કરે છે આ ઉપરથી વાચિય અને કાર્મિક
વ્યવહાર ઉભયને શુદ્ધતાના પદમાં વસી દેવા જોઈએ કેમકે શ્રીમદ્
આનંદવનજી કહે છે કે—

વચન નિરપેક્ષ વ્યવહાર જુડો, કલો,
વચન સાપેક્ષ અવહાર સાચો
વચન નિરપેક્ષ અવહાર સમાર ફગ,
સામળી આદરી કાઈ રાનો

—આમ હોવાથી વચન અવહારને પ્રત્યેક પ્રસંગે ફેળવવાની જરૂર
છે આથી પ્રત્યેક પ્રગતિનો ક્રમ અથમ માનસિય અવહારને ફેળવતા
વાચિય વ્યવહારને ક્રમશઃ શુદ્ધ કરાવે છે અને પરીથી મરીર વડે પ્રાપ્ત
કરાતી પ્રગતિ માનમાં કાર્મિક અવહાર વિશુદ્ધ બાતો જાય છે જેવા
વિચાર તેડુ વર્તનને વિચાર બળનું સામર્થ્ય દર્શાવે છે અદ્વિચારનું
સેવન અને તદ્દનુસાર વર્તન એ વિશુદ્ધ અવહારને જન સમાજ
આગળ પ્રકટ કરે છે અનેક મુખ્યો તેનું અનુકરણ કરે છે સાંસારિક

અર્થાત્મા પ્રાપ્ત થતો વિગુપ્ત જ્ઞાનર જેનો કે વધુ પુત્ર અથ
કરી વિદ્યા અનુકૂળ લાભો વિગેર જેને નીતિમત્તે હવેનોના ૦ મુખ
દર્શાવેના છે તેવા અને પ્રભરેમા સદર્શિત થાય છે તે
સાંસારિક શાંતિ ને અર્થે નિરુપયોગી નથી એવું જ નહિ પરંતુ તેવા
પ્રકારની શાંતિ વાર્નિક સંયોગોને અનુભૂત કાચ મનાવી શકે છે
અને તેથી જ તે વ્યવહાર પ્રાપ્ય છે પરંતુ વાસ્તવિક રીતે મુક્તિને
અનુકૂળ વ્યવહાર મા જેની પ્રવૃત્તિ ન મર થઈ રહેલી છે તેઓને જ
ધન્ય છે અને તેઓ કૃતાર ૭ પૂર્વોક્ત સાંસારિક પરિસ્થિતિવાળા
વ્યવહાર શુદ્ધિ જે દ્વિતીય પ્રકારની વ્યવહાર શુદ્ધિને ઉત્પન્ન કરા
વાનુ સામર્થ્ય ધારણુ ૭ અને તે રીતે ઉત્પન્ન થતી આપે તોજ
ઉપયોગી છે અન્વયા નિર્ઘર્ક છે આથી પ્રથમથી જ પ્રત્યેક ક્રિયા
પત્રી તે સાંસારિક મર્માવાળી ટોર અથવા મુખિના કેન્દ્રસ્થાન રૂપ
દોષ તો પશુ તેની શુદ્ધતા ઉપર ખાસ ધ્યાન આપવાથી જ મનુષ્ય
નો ઉત્ક્રાંતિમ વિકાસ પામતો જાય છે

સુદિ મળો પામેના મનુષ્ય વર્ગમા જીવનના જે પ્રેશ છે એક
પ્રદેશનુ નામ કા જ રોગ છે અને બીજા પ્રેશનુ નામ માર્ પ્રેશ
છે વ્યવહારવડે અનુભવની શાખામાંથી પ્રાપ્ત થનુ શિક્ષણ એ માન્ય
પ્રેશ છે અને તેનો જીવન માટે વધારા ઉપયોગ-એ કાર્ય પ્રેશ છે
આથી મનુષ્યોએ કાર પ્રેશ પ્રાપ્તિ માટે પોતાની દ્રષ્ટિ ફેરવીને કારણ
પ્રેશ પ્રતિ મક્કવાની છે અને તેમ કરતા વ્યવહાર સમવી પ્રત્યેક
ક્રિયાને શુદ્ધ કરવા અથવા શુદ્ધક્રિયામા પોતાનો વ્યવહાર ચલાવવાની
પ્રેરણા થાય છે, અને શ્રદ્ધા તેમજ વિશ્વાસથી આગળ વધાય છે

જિજ્ઞેસુ પૂજા ગુરુ મેવા અને પ્રાણી અનુપા-વિગેરે વ્યવહારમા
મનુષ્યે સરમરી થનુ જોઈએ વ્યવહારની સત ક્રિયાઓ પત્રી તે શુભ
હોય કે અશુભ હોય તથા બાહ્ય જગતમા અત કશુ ઉપર સારી
અથવા ખામી જાપ પાડે ■ તેથી જ વ્યવહાર આંતર જીવનને

ધર્મી અમી રીતે કેળવે છે, તેમજ સમ્કારી બનાવે છે આમ હોવાથી
કૃષ્ણ પ્ર દાવવાના પ્રયત્નો જોઈ જે જે ક્રિયાઓ કરવામા આવે તેના
પરિણામદલી થયું જોઈએ મતાનુમતિક લોચદષ્ટિ નવ તપાસવાની
બીલકુન જરૂર નથી પરંતુ જે વર્તન અગીયાર કરવામા આવે તે
નિદોષપણે થયું છે કે કેમ તેના પ્રમાણની સાધ્યદષ્ટિ જરાપણ બૂનવાની
નથી અને પગથી જમણ પોતે જ પરિગ્રામચાર્ય મધ્ય જોમે ત્યારે
એ વર્તનને યોગ્ય ન્યાય મળતો મહેવાળે જના પણ વગનથી અમુક
કૃષ્ણ મોખસ નીપજશે તેથી ખાતરી શી રીતે દોષ સર્જક કિતુસ્વચ્છુદિ
અનુમાર તુનના હરી ઉચ્ચમને પ્રધાનપદ આપી પ્રમતિ કરી જોઈએ
એમ નવહારને ઉન્નત કરનાર જૈનશાસ્ત્ર દહે છે પ્રવલ્લ હગતા કરના
વ્યવહારની પ્રક્રિયા પ્રાપ્ત થશેજ જેવા આતરજીવનને પોષણ આપી
અધિમાઅધિમ જગત્તર હરી કાર્ય પ્રદેશ પ્રાપ્ત કરાવી આત્મિક
ઉન્નતિમા જીવનપ્રવાહો વિભારશે

આ પ્ર વિ સ ૧૯૭૨

૭ ચિત્તક શુદ્ધિનો વિનિશ્ચય

આપણા જીવનમા નિર્વાહનો મતિક્રમ એવો જાપી થયો છે,
દોષ જાતની દરિદ્રાઈ એટલી મધી વધી ગઈ છે અને જીવન એવું
તીવ્ર થયું છે યામ એવો બધો લાગે છે યાતનતુઓને એવો
બધો તમ પડે છે કે પરિણામે જીવનનું સમતોલ પણ ખસી જતું
છે જેમ આપણું શરીર અમુક વર્ષ પછી જરૂર પામતું નથી, તેમ
આપણું મન નવા નિવાર કે રંગમ પ્રદાન કરવાનો અશક્ત મને છે
અનેક મનુષ્યને અમુક દષ્ટિમિ દૃશ્ય વિચાર કરવાની જે ટેવ પડી ગઈ
રોઈ છે તે જ વિચાર પ્રમાણે જુની જુની લામનાનું અવનોહન
કર છે

આ અવનોમ્નમાં વિવેચ્છુદિ પૂર્વ સંયોગોથી પ્રાપ્ત થઈ
રોડોને રોડ કે મારગને લાગે અમુક તોડે મારગને વેળે બાજી

વધી શમ્નુ નથી કેમકે ભુદ્ધિની જગ્યાની દોષાથી મનુષ્યો પોતાના
દર્શનનિદુઓને ચુમ્ના નથી કર્મની ક્રિયા (Theory of action)
એવી તો ગુ' છે કે તે જગ્યાને માટે મનુષ્યને અધ્યા મહેનત,
અને મુખ્ય ભુદ્ધિની જગર છે જ્યારે તેની કાર્ષ ક્રિયાનુ આપણને
જ્ઞાન થાય છે ત્યારે તે એવું તો એમ્પેશી દોષ છે કે થોડા વખતમા
તે જ્ઞાન નિરપેક્ષે ની યાગે છે અને તેને બે માર્ગ નથી કપનાનો
આપ્ત્ય સેવાય છે મળકાણે યજ્ઞજ્ઞામુર્તિ મહેનત રક્ષણીજનાવા
એ સિદ્ધાન્ત દગ્ સામાન્ય મનુષ્યને સાચુ પડે છે તેને અનુસરી દેક
મનુષ્યની યાવનાઓ, જેમ જેમ સયોગો નવા નવા પ્રાપ્ત થતા જાય
છે તેમ તેમ નવા આર્ગો ઉત્પન્ન કરાવે છે તેને અંગે મનુષ્યોની
વિવેક દષ્ટિની આસપાસ રમ્પેગી કુટાંગાઓ ઉત્પન્ન થાય છે પરંતુ
તેમથી વિવેક ભુદ્ધિની નિર્મળ જ્યોતિ પ્રગ્ કરવામા મનુષ્યની
મરજના છે

મનુષ્ય જીવનમા આ ગીતે પૂર્વ અગ્ગાગ વનમાન સયોગો
અને શ્રમિત મન વિવેક દષ્ટિને જગ્ન થવા દેના નથી જે દષ્ટિ પ્રત્યેક
મનુષ્યને પોતાના જીવનને નાયક હોવી જોઈએ તે જો તે જીવનમાં
અપ્રમદ દોષ તો તેનું જીવનુ ધણે અસી પુરુષાર્થદીન રહે છે અને
જીવનનું તત્ત્વ પ્રાપ્ત થઈ શકતુ નથી આપણા આચારો, આપણા
ધર્મના પ્રયે અગ્રો આપ ની વ્યવહારની સર્વ ક્રિયાઓ એ સર્વમાં
વિવેક દષ્ટિનુ અગ્નિત્વ હોવ તો જ સફળતા મળુ પ છે

જે વિવેક દષ્ટિ માં પૂર્વોત્તર પરિસ્થિતિ દહેશમા આવી તે
વિવેક દષ્ટિ સમત્વી જેટલી મગ્નિ છે તે કરતા તે પ્રાપ્ત કરવા પ્રયાસ
કરવો જનમ્ગલો દમ્નિ છે વિચાર વાણી અને વર્તનના ત્વેક
પ્રસંગોમા વિવેકની જ પૂર્ણ જગર છે એ ન દોષ તો એ નિર્જવાના
અવ્યવસ્થિત દોષને અંગે મનુષ્યજન, પશુત્વ થઈ શકવામાં

જરા પણ વારો રહેતો નથી અને મનુષ્યનો મોટો વિલાસ તે પરિસ્થિતિમાં જ સહ્યા કરે છે. શાનીજો વારવાર પ્રમેદી ગયા છે કે “પ્રત્યેક પ્રસંગોમાં વિવેકદષ્ટિ રાખીને કામ કરો”

આપણા ભોજનના પ્રસંગોમાં આપણી વિવેકદષ્ટિ રહી નથી. આપણાથી વધેટું જ્ઞાનદૃષ્ટ મનુષ્યો સાથેના પ્રસંગોમાં આપણી વિવેક ભુષિનો પિનાત થયો છે. ધનવાનો ગરીબોની સાથે અને ગરીબો ધનવાનોની સાથે ઉચિત કર્તવ્યો સમજી શકતા નથી અને વિવેકભુષિની ખામી જણાઈ આવે છે, આપણી સાતિમાં અને કુટુંબમાં જ્યાં વિવેકભુષિની ખામી પ્રસંગે પ્રસંગે આપસ આપસમાં જોવામાં આવે છે ત્યાં આપણે ધરાજન્ય અને દેશોદ્ધાર કેવી ઉચ્ચ રીતે સાધી શકીએ? — એ મહાત્મા ગાંધીનું કથન અપચાર્ય નથી. ઉચિત કર્તવ્ય પ્રથમ સમજવાની જરૂર છે અને તે પછી પ્રત્યેક વ્યવહાર અર્થવા ધર્મને લગતા પ્રસંગોમાં વિવેકદષ્ટિથી કાર્ય કરી તેનાથી ઉત્પન્ન થતા સારા ફળોની આશા રાખવી યોગ્ય છે.

જેન દર્શન જેને અતરાત્મપણું કહે છે તે જ આ વિવેકભુષિ છે. અતરાત્મપણું પ્રાપ્ત થયા પછી મનુષ્ય પ્રત્યેક પ્રસંગોમાં ઉચિત કર્તવ્યના લક્ષ્યબિંદુને મદ્દલું કરી તે તે પ્રસંગોના પ્રકરણો પૂર્ણ કરે છે અને તે પ્રસંગોની વચ્ચે આવેના વિધોને અથવા આનંદને જુદી જ રીતે સંપન્ન લેતા હોય છે.

પૂર્વ અને પશ્ચિમના ગાંધી સમાગમ પછી આપણી પ્રાચીન વિવેકભુષિનું સૌંદર્ય પૂર્ણપણે ખોવાઈ ગયું છે. આપણું ઉદાત્ત અને સત્તમ જીવન અત્યારે વ્યાપાર મોજશોખો અને ભૌતિક અપેક્ષાઓ (Material needs) વૃદ્ધિ કરવામાં અનોખું યોગ્ય ગયું છે. એ સૌંદર્યને પુનઃ પ્રાપ્ત કરવા સત્સંગો અને સારા મૌલુદ છે તેનું વારવાર મનન કરવું — કદાચ તેને અનુભૂતપણે જમાનાના મનુષ્યોની

અધિ અનુમાર ગોચરુએ પ્રાચીન વિવેકબુદ્ધિને જાગૃત કરવા - કાવવા
મટે અત્યંત આવશ્યક છે

વિવેક બુદ્ધિને કયે સ્થાને કેટલા પ્રાચીન રાજાની એ મનુષ્યોનો
આત્મા જ પોતે જ પ્રાપ્ત કરેલા અનુભવ ઉપરથી નક્કા કરી રાકે
છે પણ એ અનુભવ પ્રાપ્ત કરવામાં મોટા તકાવન રહેનો છે અને
એ તકાવન અનુમાર તેની વિવેકબુદ્ધિની યોગ્યતામાં પણ તકાવન રહે
છે આથી એ અનુભવ પ્રાપ્ત કરવા માટે પૂર્વપ્રયત્નના ચરિત વાન્ની
વિચારી પૃથક્કરણ કરુ જોઈએ મનુષ્યને કુ ખલાયક અવસ્થામાંથી
બચાવનાર વિરેક-ઉચ્ચિત કલ્પની પરિપાતના છે સાચોમા પડે પડે
જે જ્ઞાન અનુભવનો મમદ દેખાવ છે તે વિરેકદષ્ટિનુ જ્ઞ છે, જે
મનુષ્યમાં એ દષ્ટિનો પ્રભાવ માત્રુમ પડે છે તે જુગી રીતે પોતાના
પ્રયેક વિષયમાંથી રમ અનુભવી થકે છે

માનસિક શક્તિ દબાવી રાખવાને માટે વિવેકબુદ્ધિ સપૂર્ણ
રીતે કામ કરે છે—આત્માને વિચારણ સામર્થ્યમાં મતિમાન કરવા
માટે વિવેક કરતાં વધારે કાષ્ઠી કામ કરે છે જે રાત્રિ
સર્વ પ્રાણીઓની ઉધમા હોય છે તે મનુષ્યની જાગૃતિવાળી
થી રીતે રંગે એ વિચાર કરતા વિવેકનુ માત્રાત્મ જ માત્રુમ
પડે છે આ ઉપરથી એ પરિણામ ઉપર આપણે આવડુ પડે
છે કે વિવેકબુદ્ધિ જે સદાજ રીતે અગ્રમ છે તે પ્રમટ કરી
જોઈએ તેને માટે સાચોમા વચનો પ્રમાણે આ માને ઉચ્ચ પરિ-
સ્થિતિમાં મુકવો જોઈએ જે જે જીવન દરહો આપણી સમક્ષ
સયોગે અનુસાર આવી પડેલા છે—તેનુ મથાર્થ નિરીક્ષણ કરી વગાવવા
જોઈએ વિવેક દષ્ટિનુ ખાસ આ કલ્પ છે તે કલ્પનુ અગિત્ય
પૂર્વ કામ કરતા આ કામે ખાસ કરીને નટ થયેનુ છે અને એક

પગથીયું ઉતરતા જેમ મનુષ્ય લાપરીજાય છે અથાત્ સિવજ્ઞાનનાં
મઘતિ ઘિનિષાઃ શતમુદ્રા —એ સિદ્ધાંતને અનુસરી મનુષ્ય જીવન
એ પશુજીવન થઈ ગયેતું છે, તેનો પુનરુદ્ધાર આ કાળે જે જે
રીતે થાય તે તે રીતે કર્યા શકિસ પન્ન મનુષ્યોએ તેનાં ધર્મ
લેહએ છે તેમા જ આત્માના કુટુંબના, શાંતિના, દેશના રિતના
પ્રશ્નો પાઠ સર્વ રીતે સમાર્થ જાય છે

અવદારના અને પ્રસંગોમા વિવેચિત્તિ કર્યા રાખરીતો નિર્જીય
પોતાનો અનુભવ અને પ્રસંગો કરી આપે છે ધાગા પ્રસંગો
એના હોય છે કે જેમા પ્રતિકૂળ થરાથી કરો લાભ હોય નહિ હતાં
મનુષ્યો પ્રતિકૂળ પડતે સ્વીકારી લે છે, પશ્ચી રાખે છે એક કહે છે
કાન કરતા આજે ગરમી વિગેર છે બીજે કહ છે ના, કાન જેટલી
જ છે મારનાડી મોકો પોતાની પસ ગી વાળી પાધડીને વખાણરી
ન્યાગ ગુજરાતીએ પોતાની પમદગીરાળી પાડગીને એક ગણરી અક
જેના બ તેના અનુમાનો કલ્પિત છે કાને કેટલી ગરમી હતી તે
માપ કાઈએ કાપુ નરોત્તુ તેમજ કઈ પાધગી સુદર છે, તેના
નિર્જીય કયોં નહતે, પરતુ જન્મેએ પોતાના પૂર્વ સગારો અને
અનુમાન પર તોફાં ચનાવેના કે, પરતુ તેઓ એખીજાને અનુકૂળ
થવા વિચારતા નથી જેમાથી એકખીજાને અનુકૂળ થાય તો કાઈ
હાનિ નથી પરતુ વિવેચિત્તિનો ઉપયોગ જેસ્થાને થવો લેહએ ત્યા
નહી ચતો હોવાને લઈને પૂર્વોક્ત દાટાતો મુજબ પ્રતિકૂળતા પ્રાપ્ત
થાય છે

આ પાઠ એક જનસમુદાયનો સ્વભાવ થઈ ગયો છે કે જેવી
કાઈની આરભમાં મિનતા થતા તેના મુલો તરફ ધિત જાય છે પરતુ
ન્યા થોડો મળ તેની સમતિ થઈ કે પછી હોતો જણાના માડે છે
અને મારે કરીને જે મુજબ વિચારતરીને મિનતા પાધી હોય છે તેજ

ગુણ મિત્રના માંધનારને દોષપ જણાય છે, તેવી જ રીતે ખામ કરીને દોષો શોધવાની એવી બધી તસ્લિઓ પ્રયેક પ્રમત્તે બટેલી મર્ષ દોષ છે કે સામાન્ય કાયને અંગે તેઓ પ્રમ્ત યદ્ય જાય છે અને વિવેક દષ્ટિની ગેરદાજરીમા દોષો ધરાવવાર હશે છે જેથી જે ગુણોની જુદી, વિરેકદષ્ટિ બહુ જ યોગ્ય વખતમાં કરી આપે છે તે શામર્ષ જાય છે

વિરેક દષ્ટિ આધ્યાત્મિક વિભાગમાં પત્તો જ અમન્યનો ભાગ ભાગ્યે છે વિરેકદષ્ટિ સપન્ન આત્માનુ અત પ્રજ્ઞ સર્વતઃગુણુ જોઈ સામાન્ય બે પાછી શકે છે ખર જોના જનનમાં એનુ એક પણ પ્રાણીપાથ નથી કે જેમા ગુણુ ન દોષ । તેમા પણ જેની ક્રિષ્ટ ગુણુમાંની યદ્ય દોષ છે તેને સર્વમા ગુણુ જ જણાય છે તેથીજ આપણા શાસ્ત્રમંત્રે સુ । ધ-દુઃખ ય અથવા મિ । ખર રપર્થ વગેરે પરમ્પર વિગેધી પદાથને-ઉત્તરને-ગુણુ-નરીકે સંબોધેલા છે પરતુ જ્યાં મુધી આપણને અમુક પાથમાં ગુણુ ન જણાવ ત્યાં મુધી તેનો વિચાર કરવાની જગર નથી પરતુ તે પાથના દોષનો વિચાર કરવો એ પ્રતિદિન આપણી વિરેક દષ્ટિ ખોલા સિરાય અન્ય સામ નથી જ ગુણદષ્ટિ પ્રસારનાર ગુણુસ્વરૂપ યદ્ય શકે છે

પોતાના સમ્પ્રમાથી ખમી બીજામાં ન વળી જનાર બગેને ઉપન્ન ક નાક ખાસ મમ વિવેચ્છુદિ હશે છે આ માનો એક જ ગુણુ જ્યાં અનરધિ સામર્થ્યને પ્રકટ કરાવી જનનમાં અતોક્ષિન્નાનુ દર્શન કરે છે, તે બીજા અનેક સદ્ગુણાથી આત્માનુ સ્વભાવિક જીવન પ્રતિબેદ અને ઉત્તમ બને-એ ક નાની જાણી પ્રયેક મનુષ્ય પોતાના અનુભવ પ્રમાણે કરી શકે છે પ્રત્યક્ષ અભાવે મનુષ્ય અભાવ અનુભવ દુર્લભ છે તેમજ સારામાસની વહેચણી સમજી-એ નાં નાં સુરે-લીલાનુ મર્ષ છે ઉત્સાહને પ્રમટ કરી તેસજી શાસ્ત્રે દર્શાવે જવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત ન થાય-એ વિવેકદષ્ટિનુ દુષ્કારનુ નાં નાં

છે અતઃ તુના કરવાની ટેવ આ કાળે ધણે અસે નષ્ટ થઈ
તે પુનઃસજ્જન કરવાના પ્રયત્નો પ્રકટ કરવાના કર્તવ્યનું જાન થા
તોજ એ વિવેક દૃષ્ટિનો સદ્ભાવ પ્રગટ થાય

આ પ્ર વિ સ ૧૯૭.

૮. નિસ્વાર્થ વૃત્તિ કયી હોઈ શકે ?

દશ દાંડાતો વડે દુર્બલ મણાવેયો આ મનુષ્ય જન્મ પામ્યા
ધર્મા જે પ્રાણીઓ હાય - ઉપાદેયના સ્વરૂપથી વિમુખ રહી અન્ય
પ્રાણીઓના લાભને નિનાજનિ આપી માત્ર પોતે માની લીરેના પૌદ
ગણિત અર્થસાવક હિતને મુખ્ય કરી પ્રવૃત્ત થયેના હોય ■ તેમની
તે પ્રવૃત્તિઓ સ્વાર્થરીતિ હોઈ જે પ્રવૃત્તિઓથી તે પ્રાણીઓ પોતાને
હષ્ટિ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થયેલી માન્યા કરે છે તે જ પ્રવૃત્તિઓ વાસ્તવિક
રીતે તેમના અતરંગને મનિન કરતી હોય છે—એમ શાસ્ત્રો ડિઝિમ
વગાડીને કહે છે આમ તેનાથી વસ્તુતઃ પોતાનું અને પરનું હિત થઈ
છે તેો વિરોધ જાળવાની પૂર્ણ આવશ્યકતા છે આ વિવેક અમનમા
મૂળના વડે નિસ્વાર્થ વૃત્તિનું પોષણ થઈ પારમાર્થિક જળ પ્રાપ્ત કરે
છે અને આપ્ત પુરુષો વડે નિર્મિત થયેલી અમોઘ સિદ્ધિને સપાદન
કરે છે

સ્વાર્થ અને પરમાય ઉભય વૃત્તિઓ પ્રાણીઓની પૂર્વ સરકારથી
ધારાયેલી અનનત તથા ઉન્નત અવસ્થાઓ છે જે માનસ-મદિ માં
સ્વાયના અવેજોએ પોતાનું રહેકાળ ગાળુ છે તેવા પ્રાણીઓનું
મન વ્યવહારમાં તરક પ્રાણીઓ સાથેના પ્રસંગમાં પોતાની હિતઓ
કેમ તૃપ્ત થાય તેની ધૂનમાં જાટનું હાય છે અથવા અન્યના દ્રવ્યના
કીર્તિના તથા હિતના મોજે પણ કેવી રીતે સ્વાર્થ સંપન્ન થવું
તેના મણકા મૂક્યા કરતું હોય છે જીજી તરફ નિસ્વાર્થ વૃત્તિમાં
'સરમગ પામેનું મન પોતાના કળજમાં રહેતા સ્થાવર અને જગમ

સારી પદાર્થની આવક જ્યાંની હજાર રાખ્યા સિવાય માત્ર ૫ દિનને જ ખુબ્બામાં ખજૂ ખેતરું રાખે છે અને તે સ્વાગે પ્રાપ્ત થાય તેની જ પ્રતિષ્ઠા કરું તે છે.

દુનીયામાં મન પ્રગટના મનુષ્યો દોષ છે કેમકે પોતાનું દિન અચ્છી રીતે જાળવી રાખી તેમાં અમ ન થતો દોષ ત્યાં દુષ્ટી અન્ય દિનને માયવવા પ્રવન કરે છે પરંતુ પોતાના દિનનો ખોલ આપવાનો સમય અન્યના અન્યના દિનથી પોતાનો સબધ મૂકી દે છે આ મધ્યમ પશ્ચિના મનુષ્યો છે જેઓ માત્ર પોતાની મન્ય રૂઢિને જ અમનન કરી પોતાની સ્વાય સાવનામાં જ તાપ રહે છે અને તેો અંગી બીજાઓને નુકસાન કરના જતા ખજૂ અવકાશ નથી તેઓ કનિક પશ્ચિના મનુષ્યો છે પરંતુ એવા ઉત્તમ પશ્ચિના મનુષ્યો વિદ્ય છે કે જેઓ પોતાનું આદ્યપણુ દૂર કરી નિવર્તિ થકે પદમધનું ગ્રાસ નિદાઉ નિમ્નધમ્ને પ્રબુ મનના રિનમાં પ્રવળ દોષ છે મ્વધકુદિ નાળી એ કાર્ક એંગી મુગેત બામન નથી કેમો તે અનાદિ નગ્ગાર સધે ના થરવી છે દુનીયાના ગાયુ બાવદામાં ખજૂ સ્વાય રતના પ્રબુઓ બહુ જ જુદા પ્રમાણમાં દિનનાયક થાય છે.

અનેક મિત્રા પગ્ગા મીરીઅધન જેમે છે ખજૂ પીરુ દત્તુ ફરુ વિગેરે દિવાઓ મમળની રતે કરના દોષ છે પરંતુ તેમાંના કેમકે પોરેપૂર્ણો માટે પોતાને સ્વાય સ્વાગે સમાપ્ત થાય તેના ઉપાય બીછ ન ક યાજના દોષ ■ સ્વાય પ્રાપ્તિ મુખી એ મીરી બધન દગારી રાખી ખડીસી સિમિત કરી દે છે કેમકે મિત્રા અતદન્ય વળાઓ પોતાના મિત્રનું અરિત કરી સ્વરૂપિમાં મતેલ માને છે, કેટલાએક અન્યના સહક સમો તેને તણ અમ યર્કે ન્ય છે, કેટલાએક પોતાનો માર્થ જેટલા સમ્ય નિદુર્માં દલ છે તેની મર્થતા મુખી મિત્રનાયક ધજૂ કરનાત દોષ છે, પરંતુ પોતાની અમ

પસના સયોગો અથવા પર્વોત્તુ નુકસાન ખમતુ પડે તો તે આનંદ સાથે ગ્રીમરી અન્યના હિતમાં જ અવિરતપણે તત્પર રહે છે અને મિનભાવને વૃદ્ધિ કરતા જાય છે તેવા વિરન મિત્રો દષ્ટિગોચર થાય છે

ધધારો અંગે તપાસનાં વધીનાતમાં, અધિકારીપણામાં, વૈદ્ય પાયામાં તમા વ્યાપાર વિગેજ ક્ષેત્રોમાં સ્વાર્થબુદ્ધિથી ગણિકા નિર્વજનપણે વૃત્ત્ય કરતી હોય છે કમકે એમ મોટા મુદ્દર મામાં વાદીનાં પક્ષમાં હોવા રહવાને નિમાણુ થયેનો અપ્રમાણિક વધીન દ્રવ્યની લાભથી લોભાઈ પ્રતિવાદીની લાય વડે વાગીના લાભને લેનો કરી મોકે છે, ન્યાયાસન ઉપર બેઠેનો દોષ તેવો જ ન્યાયાધીશ દ્રવ્યપ દોષમાં પતન સુધી ઝપનાઈ અપ્રમાણિકપણે મુકદ્દો આપનાં લાય આપનારના લાભમાં તે જાહેર કરે છે, વૈદ્યો પણ પૈસાના લોભથી ખાતર દરદીઓના આધિ તરફ ઉપેક્ષા લાવ રાખી દરદીઓના હિત કરી માર્ગની દરાર મુખી દષ માન લાવચના વમગોમાં તણાય છે, તેમ જ દેટનાક વ્યાપારીઓ પણ હરેક કાઈ માર્ગે દ્રવ્ય પ્રાપ્તિ કરવી એવો જ હિંમે ગમ્પનાતઓ અન્યને હેતરી ઈર્ષ્ટ પ્રાપ્તિ કરવી એ તેમને સાદગ્રિક ધર્મ રહેતુ હોય છે ખર્તિના અને અવપ્રશસના શૂખ્યા મનુઓ તેની ખાતર જે તેઓ મહાળના નાયક થવાના હોય છે તો સમગ્ર મહાળને કાઈ પણ સ્વાથી તૃપ્તિને ખાતર કાણુ વારમાં કફોડી ગિથિતમાં મુખી દે છે આમ હોવા છતાં એવા પણ દેટનાક વૈદ્યો, વધીનો જગજગે વ્યાપારીઓ અને ખર્તિ વાંઝો હોય છે કે જેઓ પ્રમાણિકપણાનો મુકુટ પતેરી પોતાની મર્માદામાં ઉરપૂર્ણ નેટનો ધધાને અંગે રાખવો ધો તેટનો લોભ રાખી ખીત્તને હેતરવાથી મનાતી પોતાની આર્ગસિદ્ધિને કુતકારી કાઢે છે અને સત્યમાર્ગ ઉપર ચિરકાળ ટપી રહ છે

પિતા અને પુત્રનો સબધ ધારણુ કનાર પ્રાણીઓમાં પણ સ્વાર્થબુદ્ધિ નિરકુશપણે વિચરે છે એક પિતાને અમુક પુત્ર ઉપર રાગ

ટોઈ ખીજ પુત્રને હાડી કાઢી પેતાની મિત્રમનો મેળે. ભાગ તેને આપવા કંઈ છે ખીજ તરફ અમુક પુત્ર પોતે જ મિત્રમનો સ્વામી થવા મ્વનન માર્ગે ગોધતો હોય છે. પરંતુ વિશ્વ પિતાએ અને વિશ્વ પુત્રો આપદષ્ટિએ વનન કરી એ ખીજની યોગ્યતા જાગવી રાખી સ્વાર્થવૃત્તિથી વિરૂદ્ધ રહી ધાર્મિક વર્તન ચલાવના હોય છે.

સ્વાર્થના કેટલા મન થયેના સમાવદાનાએ પણ અમુક પ્રાણીઓને મનમાખીની પેઠે મનની તાવસા માટે વગળી રહે છે. ત્યાં મુધી ધન રૂપી મધ રહતું હોય છે ત્યાં મુધી તે પ્રાણીઓની સેવા કપે જાય છે. પરંતુ જ્યારે તે ખૂબી જાય છે ત્યારે પેતાનું સ્વાર્થપણ જાગતી દષ્ટિએ ઉગાડુ પાડે છે અને સ્વાર્થપણમાં કૃતપ્રપણને એક વડુ દુર્ગુણ ઉમેરાય છે, જેથી તે મનુષ્યો ઉપર યોગેના પ્રાણીઓની નિંદા પાત્ર બને છે. સ્વાર્થ નોખેની પણ તેમના શેક પ્રત્યેની આવી જ રિયતિ હોય છે.

પેતાના અગત અને નિષ્ઠના સ્નેહીનું મૃત્યુ થતાં વિયોગ વડે પ્રાણીઓ સોમન બને છે તેનું પશુ મુખ્ય કારણ આત્મ દષ્ટિથી તપામના સ્વાર્થ જ નીમ્મે છે. કેમકે કાતો તે સ્નેહીથી પેતાને થતા વન માન લાગતી હાનિ થયેલી હોય છે અથવા તે સ્નેહીથી અવિશ્વર્મા થનાર લાગતે ગુમાયો હોય છે અને તેને અંગે દુઃખપૂર્ણ રિયતિ જીવનમાં આત્મોત્તર થઈ સ્નેહી હોય છે. પરંતુ આ પ્રસંગે સ્વાર્થ પશુના અસોયી વિરૂદ્ધ રહેનાર મનુષ્યોની માનસિક રિયતિ તદ્દન વિપર્યયન હોય છે તેઓ વિવેક સપન હોઈ વૈરાગ્ય લાવનાને મ મુખ્ય કરી વિચારે છે કે પરમાર્થ દષ્ટિએ તપાસના મારામાં સ્વાર્થભુદ્ધિ હોઈને તેના મૃત્યુથી મને અપાર શોક થાય છે અથાત્ વાસ્તવિક રીતે હું તેને શોકો નથી પરંતુ મારા સ્વાધને રહું છું. પરંતુ આ મારું સ્વન કેવળ અસત્ય. / નહિરાત્મ લાવનું મૂળ કારણ

એટલું જ નહિ પરંતુ સ્વાથને ॥ કરી અત પ્રવેશ કરતા નીચેના વિચારો પ્રકટે છે

યય ચમ્યાજાતાશ્ચિરવરિગતાપયસ્વલુન ।
 સમ યે મમૃદ્વા સ્મૃતિવિષયતા તડપિનમિતા ॥
 હદાનીમત મ્મ પ્રતિ દિવસમામસ પતનાદ ।
 મત દ્વુ-યાશ્ચ સ્થા મિક્વનિલનદીતીરતરુધિ ॥

આપણે જેમનાથી ઉત્પન્ન થયા છીએ તે તો ધણા લાંબા કાળ થયા, આત્મા ગયા, જેમની સાથે ઉડીને મોટા થયા તે પણ સ્મૃતિમાન થઈ ગયા, અને હાલ તો આપણે નવી મિત્રારા ઉપરના તરુ જેવી પ્રતિમિ પાસે આવવી મરણ ચિંતિને પ્રાપ્ત થતા જઈએ છીએ — આ રીતે સર્વનો માર્ગ એક વખત ગમે તે અવગ્યામ એક જ રિયતિવાગો હોના પતા તેઓ સ્વાર્થને અગે જ દુહન કરતા હોના છે

પૂર્વોક્ત દૃષ્ટાંતો અને તેને જ નગતા દુનિયામા પ્રતિષ્ઠાએ બનતા અનેક પદાંતો અવહારને અગે નિ વાર્થવૃત્તિની બુદ્ધિમાને માત્ર હજી માર્ગનારા છે પરંતુ પરમાર્થ દૃષ્ટિનુ તનરપરી પાછું અનૌમિષ્પણે જીવ પ્રદેશોમા વર્તે છે તે પ્રદેશો અતરાત્મપણાને અભ્યાસ કરી અનુભવ કરવા વડ અનુભવી શકાય તેમ છે ખરેખરી રીતે ન્યાયે ન્યાય પ્રાણીઓ જેટલા જેટલા પ્રમાણુમા મહિરાત્મભાવ જેમ જેમ તજ્જતા જરો ત્યાર ત્યાર તેટલા તેના પ્રમાણુમા પરમાર્થના દિવ્ય પ્રદેશમા તેમતેમ પ્રવેશ કરતા જોએ આ દિવ્ય પ્રેક્ષનો આનંદ અનુભવવાને માટે દિવ્ય ચક્ષુની મ લેવી પડે છે અને તે દિવ્ય ચક્ષુ તે અતરાત્મપણું છે આ ચક્ષુ વડે શરીર અને તેને વળગેલા ઉપાધિરૂપ અન્ય પદાર્થો પદ સ્ત્રી, ધન ખર્નિ અનકાર ગ્રાસા રોગે પોતાથી તદ્દન જુદા દેખાય છે તેથી તેના લોભમા તણાવુ તે સર્પ અને દોરડીના

વિવેક નહીં સમજનાર બાળમનુષ્ય લક્ષણ છે એમ તમને જ્ઞાન આમ દોષ
 ‘મ્વાથ જ્ઞાનમિદમ્ મુચ્યતા’ — એ સૂત્રને તેના અર્થરસ લાક્ષણિક
 અર્થમાં વર્ણવી સ્ત્રી પરમાર્થ એ જ સ્વાથ — આત્માર્થ છે — એમ
 માન્ય કરે છે અને તદનુકૂળ આચરણ કરવા પ્રતિજ્ઞા બંધે છે તેની
 સ્થિતિ નીતિ શાસ્ત્રમાં કહેતા “મથ જ્ઞાનમુગ્ધતોઽપિ જ્ઞાનલક્ષણ
 મત્યાનુરૂપ વત્” સૂત્રાનુસારી થાય છે

સ્વાર્થવૃત્તિના સરકારે આત્માની લાવના વડે જ્ઞાન શ્રાવ્ય છે
 અને તે જ લાવના માનસિક જગતના કચરાના પ્રત્યુપાપરૂપ કન્યાચૂર્ણ
 છે નિસ્વાર્થ વૃત્તિ વડે હવે સકોમ હર થાય છે અને આત્મા
 વિશાળ પ્રદેશમાં ફરવાનો અવકાશ મળતો જાય છે પૂર્વોક્ત વૃત્તિ વડે
 અનુભવનાનની વૃદ્ધિ થતી જાય છે અને જેમજેમ આ વૃત્તિનો આસ્વાદ
 લઈ પ્રાણીઓના દિનમાં પ્રવૃત્ત થવાય છે તેમતેમ ‘જેમ પ્રાણીઓની
 દિ સા ન સ્વાર્થી પોતાનું આયુષ્ય દીર્ઘતર થાય છે’ — તેમ પોતાનું
 દિન અધિભર થતું જાય છે અને ઉત્તરોક્ત પોતાનું જ સર્વાંશ દિન
 થઈ ગયું છે સ્વાર્થી મનુષ્ય સ્વાર્થ પૂરતો જ સખવ રાખનાર દોષ
 કદાપિ અત્ય માર્ગનું અવનબન લેવા લાગ્યશાળી થતો નથી એટલું જ
 નહિ પરંતુ તેનું જ લોભ વગેરે દયાયો અને કુખ્યાનથી આવૃત્ત દોષ
 લગથી કપનું હોય છે અને કદાચ સ્વાર્થ સિદ્ધ નહીં બનતા તે
 નિરાશાથી કદાચી અતિ થાકી જાય છે

જન દર્શનમાં સોનેરી અક્ષરકોતરામેનો વીરમોગુણ જેનું નામ
 ‘વર્ગહિતાયકારિત્વ’ છે તે દળ પાનમાં ગુણગ્યાન ઉપર રહેતો
 શ્રાવ્ય તે ગુણના વિષમાનખલામાં લાવશ્રાવક કહેવાય છે આ ગુણ ખાસ
 કરીને નિસ્વાર્થ વૃત્તિનું દર્શન કરાવતો હોય તેમ લાગે છે અર્થાત્
 એક શ્રાવ્યમાં પણ નિસ્વાર્થ વૃત્તિ એટલું આવલમ્બુ છે, અને તેથી
 જ તે શ્રાવ્યની મળનાને પાન થઈ શકે છે તો મુનિઓ કે જેઓ
 પરદિતને માટે નો દારા સ્વદિને ઉત્પન્ન કરવા સસામો

જાળો તથા પરમાર્થક્ષેત્રમાં વમે છે તેઓ 'પરમહિતકારી' કેવી રીતે હોઈ શકે ? પરંતુ જે પારખના અહિનર્માં પ્રવૃત્તિ પગમણ થઈ જાય તો લાવઆવમ્થી પણ ઉતરતે દરજ્જે છે—એમ ન્યાયબિંદુ જણાવે છે પારમાર્થિક પ્રયોજનને માટે જ ચારિત્ર ધારણ કરનારા મુનિજનોના હંદાતો સ્થળે સ્થળે દૃષ્ટિગોચર થાય છે જે મહામુનિઓ આપણ તરફ ઉપકાર દૃષ્ટિથી અચમત્કૃદિતારા જાનનો વારસો મૂકી ગયેલા છે તેઓ અવશ્ય નિસ્વાથી હતા અને સ્વપર ઉપકારી હતા જે તેઓએ તેવા મર્યોમાં મેગઈ પોતાના પારમાર્થિક વીર્ષનો અન્ય રૂતે નમી રીતે ન્યય ક્યો હોત તો અચોની અદર આવેતા તેમના નિયાર બળનુ આપણે તર્જન કરવા લાગ્યશાળી થાત નહિ—એ ચોક્કસ છે આ ઉપરથી દુનિયાના કેટલાક મનુષ્યો સ્વાર્થ પરમાર્થનો વિવેક સમજતા નથી કેટલાએ સમજવા જતા સ્વાર્થ દત્તિનુ પ્રમથ સામર્થ્ય દોવાથી પોતે હારી જઈ તે તથા જમતા નથી કેટલાએક મનુષ્યોએ સ્વાર્થ તથા દીધેનો હોવા જતા પુન તેના સામર્થ્ય (I orce) બળો ધણો વાગવારી પડી જાય છે અને તામે થઈ જાય છે પરંતુ આસન્નસિદ્ધિ બુજા એક મનુષ્યો તેને યથાર્થ મમજ પોતાથી સ તર દૂર રૂવા પ્રવલ્ન કરી તેમાં સફળતા મેળવે છે

આસ કરીને વ્યવહારમાં પણ નિસ્વાથી પલાનો જેમ અને તેમ વિકાસ કરી આ મો નતિ રૂવા દરેક પ્રાણીનુ લક્ષ્ય બિંદુ હોયુ જેઈએ આમ થનાથી પોતાનો વ્યવહાર ધણોજ સુખ—આચાર સ પન્ન અને છે બીજા પ્રાણીઓ કે જેઓ હમેશા પોતાના સમાગમમાં આવતા રોય છે તેમનામાં પોતાના નિર્દેષિ ઉપદેશવડે શુદ્ધ મચ્કારે દાખલ કરે પોતાના શરીરવડે બનતી રીતે તેમને નીતિ અને ધર્મમાર્ગમાં યથાસ્થિતપણે સદાય કરે અને પોતાની માનસિક અવધારમાં તેમનું સહિન-ચિંતન કરે અને ત્યાર પછી પ્રાણી માનને માટે ત્રિકરણ બળવડે હિતશુદ્ધિમાં જોડાયેલ થાય—એવો અતરાત્મ વેગ દરેક પ્રાણીએ

પ્રાપ્ત કરના તૈનારી દટી જોઈએ, અને તેની બાવના સદા જાગૃત રાખી તત્ત્વગૂણ આચારને મૂર્તિમાન કરવો જોઈએ

‘પરોપકારાયમતા વિમૂતય’—એ સત્ સજ્જનો અને દુર્જનોના વિભાગ પાત્રી નામે છે આથી પરમાર્થ દૃષ્ટિવાન મનુષ્યોની મજાના સત્જનોની કોટિમાં જારી રહે છે તેમની પરિસ્થિતિ આ આ પ્રકારે હોઈ તેઓનો જે જે પ્રાણીઓ સત્ રહે તે સત્સંગી કહેવાન છે તેમના સગથી તેમની હાર્દિક ભાવનાઓ સત્ કરનારના હૃદયમાં ગુણામૃતનો છટકાવ છે તેનું હૃદય વિગુહતર બનાવે છે અને વૈજ્ઞાનિક શબ્દોમાં કહીએ તો ‘જેવો આઘાત કેવો પ્રત્યાઘાત’ ઉદભવાવે છે એમ વિજ્ઞાને મ્હુ છે કે—

જેમનું મુખમ્મગ નમનનાને વમવાનું શુદ્ધ હોય છે હૃદય દયામય હોય છે વાણી અમૃતનુય હોય છે અને પરોપકાર એજ જેની ક્રિયા છે તેઓ જગતમાં કેને નમસ્કરણીય નથી ?

આવા મનુષ્યોમાંથી સ્વાર્થનો મેન ધોવાઈ જાયેનો હોય છે તેથી આર્ત અને રૈન ધ્યાનની મનિન વાસનાઓનું મોહન કરી મૈત્રી, પ્રેમોઃ કારુણ્ય અને માધ્યસ્થ ભાવનાઓમાં મગ્ન કરતા હોય છે મૈત્રી ભાવનાના વિચાર ત્રનાતમાં તેઓ સર્વ જીવને મિત્રભાવે નિહાળતા હોય છે, પ્રેમ ભાવના વડે ગુણી જનોના ગુણો તરફ નિમ્મણ્યયોગે પ્રીતિ યુક્ત થયેલા હોય છે, કામ્ય ભાવના વડે સસારમાં કર્મ જનિત દુઃખથી પીડાયેલા પ્રાણીઓ તરફ તેમનો દુઃખપણાનો ઝરો હૃદયમાંથી છુટે છે અને માધ્યસ્થ દૃષ્ટિવડે દૂર અધ્યવસાયવાળા પ્રાણીઓ ભણી ઉપેક્ષા ભાવ ધાણુ ને છે આ પ્રાણીઓ પરમાર્થ વૃત્તિની સપાટી ઉપર નહીં પરંતુ તેની તરુપર્ણી ગદનનાને અનભવવડે પ્રાપ્ત થયેના કહેવાન છે નિમ્વાર્થ વૃત્તિના અગાધ તળીયાને પહોંચી વળનાર આ મનુષ્યો

જીવના કહેવાય છે તેઓએ

વૃત્તિના અતગ્પટના ચૂરપૂરા કરી નાખેના હોશથી બીજાના દયા વખર જ તેમને ધર્મ પમાડવાના ઉપમાસ્વાગા દોષ છે પરમાર્થ સાધના એજ પોતાનું અગ્ર દુર્નિવ્ય સ્ત્રીકારેનું દોષ છે આમ દોષને પોતાની આમપાસના વાતાવરણમાં પણ તેવાજ સમ્પ્રદાયે ઉપન્ન કરી-એક બીજા એક વક્ષ ઉપર અનેક દુષ્ટો ઉપજાવે તેમ-વિસ્તૃત માર્ગમાં અન્યને પણ પોતાની ગિયતિ સધાતે જોડી દે છે અતરાત્મ ગિયતિમાં નિર્માર્થ વૃત્તિની ઉચી હદે પહોંચ્યા પછી પરમાત્મપથના અધિકારી થના વિનય લાગતો નથી વાગ્તવિ પરમાર્થ જાને કહેવાય તેને માટે શ્રીમદ્ ઉમાસ્વાતિવાચકે વહે છે કે—

“ જન્મનિ કર્મકલેશૈરનુવચ્છેડ્મિમ્મસ્તથા પ્રયતિતઠય ।

કમ્મકલેશામાજા યથા મયત્યેષ પરમાર્થ ” ॥

‘ અનત જ મથી કર્મ કનેશવડે માફ થયે તા આ આત્માને તે કર્મ કનેશથી જે રીતે છુટકારો થાય તેવા પ્રકારનો પ્રયત્ન તે પરમાર્થ છે અર્થાત્ તે જ સ્વાર્થ-આત્માર્થ છે ”

ઉક્ત નિવે ન વડે સ્વન સિદ્ધ થઈ શકે છે કે નિર્માર્થ વૃત્તિ ઉચામાં ઉચી દ મા ત્યારે જ અગ્નિત્વ ધરાવે છે કે જ્યારે એક પ્રાણી પોતાના પૌદ્ગલિક સર્વ લાભોની પરહિતપદની વેલ્કા ઉપર આતુતિ આપી જગતનું કન્યાણુ ધમ્મે છે અને તેના પ્રયત્નોમાં સ । જગૃત રહી અનેક પ્રકારે પોતાની શક્તિ પ્રમાણે હિતમર્તા નીવડે છે આની રિયતિ પામવા માટે માનસિક સમ્પ્રદાય જડુ જ સુદ’ કરવા કરવા જોઈએ કેમકે કેટનાએમને સ્વાયવૃત્તિ વારસામાં મળેલી હોય છે તેમને પ્રયત્ન વડે પાતે ન પાડવાથી મળી શકે છે, પરતુ જેમને સ્વાભાવિક રીતે સ્વાર્થ વૃત્તિના વિરોધ પ્રમાણમાં અભાવ હોય છે તેઓને થોડા પણ શુભ ઉપદેશ અથવા સમ્પ્રજાલ્લ ત્રાણુ બસ થઈ પડે છે ૧તિકારકહે છે કે—

કુપ્તા સન્નિમદસ્ય સ્વચરણ ક્યાપાર માત્રાચતા ।
સ્વાર્થો યસ્ય પરાય વ્યસપુમાનેષ વ્યસ સત્તામવણિ ॥

પોતાની અન્નપુષ્પા કરવાને ઉચિત્તત્ત્વસર શ્રુતિનો માન્ય
પાત્રે પરતુ પામીને અર્થ એ જ પોતાનો સ્વાથ માનનારા બહુ
જ જલ ને મળી આવશે આ રીતે પમાર્થ વૃત્તિ વડે સ્વાર્થ-
આત્માર્થ ઉત્પન્ન કરનારી નિઃસ્વાથ વૃત્તિનું સ્વરૂપ શ્રુત અલ્પુત છે
તેનો મદજ ખ્યાલ આવી શકે—એવી માન્યતા સાથે વિભરાયા
આવે છે

આ પ્ર વિ સ ૧૬૧૭

૬ સમયોચિત સેવા

જે અનેક મન્યમાર્ગો માનવજાતિને માટે નિર્માણ થયે છે
અને જે તેની ઉન્નતિને માટે નિશ્ચય સાધનમૂલ છે—એ મન્ય દે
સંસારાનુસાર સુદિને જ વધુ ધ્યાન આપી તોલવા જેવું છે અને
એ રૂપે પ્રયાણ કરી ઈષ્ટ ધ્યાનકે પહોંચવા પ્રયત્ન કરવાનું આવે છે
જે તેમ તમા ઠાગે પ્રાપ્ત થવાનું હોય છે તે જ પમાર્થ પ્ર-
કરી શકાય પ્રયેઃ વિચારક મનુષ્ય સુખને માટે છે એટલે એટલે
છે પરતુ એ સુખને પ્રાપ્ત કરવાના માત્ર મા પોત જ નહીં
રિયતિઓ ઉત્પન્ન કરી દેવા છે જેથી એ સુખ તો હોય પણ
વર્તમાન રિયતિની સપાળી પથી પણ ઉતરી જાય છે એટલે સુખ
સ્વરૂપમા વિચાર કરી અનુકૂળપ્રયોગમા યોગ્યતામા આવડે તે
ફળ ઉત્પન્ન કરાવી જાયે ॥ અન્યથા પ્રાપ્ત કરેલું સુખ
નિષ્ફળ નિવર્તા આવેલી બાજુ દારી જાય છે એટલે એ સુખ
ઉન્નતિ નહીં થતાં અવનતિ રચાય છે અને એટલે એ સુખ
ગણિ છે

મનુષ્યના આચારો તેના વિચારો ઉપર મુખ્યત્વે દરીને આધાર રાખે છે. આમ દોષ વિચારની સંદોષતા કે નિર્દોષતા ઉપર આચારની યોગ્યતા લટખ રહેલી છે. વિચારક મનુષ્યે જે કર્તવ્યક્ષેત્ર પોતાને માટે આ જન્મમાં નિર્માણ કરે, તે દોષતેટવાદિષ્ટિમિદુષ્કારે કર્તવ્યની વિચારના-ઉદ્ધાપેદ કરી ચોક્કમ પ્રકારના સિદ્ધાંત ઉપર આધાર જોઈએ, અને પડીથી તે કર્તવ્યક્ષેત્રમાં મુકાવું જોઈએ. આમ કરવાનું ખાસ કારણ એ છે કે પોતાની આત્મશક્તિ તપાસી તે પ્રમાણે કર્તવ્યોની મર્યાદા નક્કી કરી જોઈએ. જે શક્તિ ઉપરાંત કરનામાં આવે તેા નિગરા અને ખેડઉત્પન્ન થઈ પ્રતિકુળ સંયોગોને અવકાશ મળે છે. અને સ્વશક્તિથી ન્યૂન મર્યાદામાં જ રહેવાય તેા ફળની અપૂર્ણતા રહે છે. આથી વિચારો એ આચારનું અનંતર—લણ જ નજીક કારણ છે, અને તે સત્સંગ, ઉત્તમ વાતાવરણવાળું ક્ષેત્ર અને ધર્મ વિચાર પુસ્તકો વિગેરે દ્વારા ઉત્પન્ન થવા યોગ્ય છે.

અત્ર પ્રત ઉપસ્થિત થતા યોગ્ય છે કે કર્તવ્યક્ષેત્ર મનુષ્ય માટે કેટલું છે? આનો ઉત્તર સત્યાત્મ આપના કહે છે કે મનુષ્યોને માટે અસંખ્ય કર્તવ્યો રહેલા છે. પોતાપોતાની થકા, સ્થિતિ સંયોગો અને સાનુકૂળતા તપાસી જોટના બની શકે તેટલા પ્રહાર કરવા અને તેને દરદોષ ઉચ્ચ સ્વરૂપમાં મુક્તા જવા એ તેની આવશ્યક દરજ્જા છે. પ્રતિકુળ પ્રમોગ-વિધો સામે તૈયાર જ છે, છતાં આરબેરી પરિસ્થિતિને વચ્ચેની ત્રુટિ દરી દેની અથવા જોગા વેગવાળી કરવી એ કોઈ પણ રીતે ઉચિત નથી. છેવટે મોક્ષની પ્રાપ્તિ પર્વત એ કર્તવ્યોની અગ્રી વિસ્તૃત કરવા માટે આગી જ શ્રી જિનેશ્વરે અસંખ્ય યોગો નિરૂપન કર્યા છે, તેનો જે મુશ્કેલી દર્શાવે વિચાર કરવામાં આવે તેા—જે મનુષ્યને સર્વશ્ચ શાસન જોઈ તત્ત્વનું પરિભ્રમન થયેનું હોય છે અને તેથી મુક્તિની અસિદ્ધતા હલ્લમાં જાણીત હોય છે—તે એક હાથ માન પશુ એ

કર્તૃત્વથી રિગ્ગ્ધાયા નહિ પરંતુ એ કર્તૃત્વનું આનંદથી પાન કરી તે ક્ષેત્રનું પ્રમાણ નિત્ય વધારતો જાય

અનેક કર્તૃત્વો અને દષ્ટિએ વિચારી શકાય છે અને તેને આચારમાં પણ અનેક પ્રકાર મૂકી શકાય છે અને કર્તૃત્વનો સમાવેશ એક કર્તૃત્વમાં પણ થઈ શકે છે એવા અનેક કર્તૃત્વો પૈકી 'સેવા' એ એવું કન વ્ય છે તેને મગમર વિચારી તેનું યુદ્ધ સ્વરૂપ પ્રાપ્ત કરી શકાય તો એ મેદા-એ જ મત ન મનુષ્યોને મુશ્કિતની સમીપમાં લાવી મૂકે આ મેદામાં શુ સ્પર્ધાના પ્રિયમ જ તો સમાધેરા છે શ કીર્તિની અભિનાસનો વેગ એ મેદામાં વહે છે શુ એ સેવા અભિમાનના ઉચ્ચ સિખર ઉપર દેખાતું જ નથી એ સેવાને કર્તૃત્વપે આચારમાં મૂકનાર મનુષ્ય સાધારણ મનુષ્યોના જેવો પામર અને નિર્મળ હોય છે નહિ નહિ એ સેવા અને તેના અંગોને યથા શક્તિ વિચારી તેનો અમન કર્ષ રીતે વિચાર પામતો જાય તેના જ સાધ્યમાં તેનું દટિ મિદુ રાય છે અને એ દષ્ટિને હન્યમાં સ્થાન આપી નાની નાની મેદાઓથી પોતાનું જીવન આરંભી પડીથી વિશ્વમેદામાં તેનું પરિણમન કરે હ મેદા ને આત્મતર તપ છે

મનુષ્યના શરીર, મન અને આત્મા પ્રાપ્ત અન્ય નિમિત્તોને પ્રાપ્ત કરીને વિગ્રસ પામે છે જેમ જેમ પોતાનું આત્મસમર્પણ બીજા મધોગો તરફ થતું જાય છે તેમ તેમ એ મનુષ્ય સેવાના માર્ગમાં આગળ વધે છે વગર જનો તરફ પૂજ્ય શુદ્ધિ સમેત રીતે ત સમાન જ્ઞાન મુખીજનો તરફ પત્તપાન અને દુ ખી જનો તરફ અનુપા-એ આ નિષ્ઠા પ્રાણીઓની મેદા છે અધિકારી, અધિક અને પાતા પ્રમાણે જુની જુદી રીતે મેદા બંધવી આત્મધર્મની પુષ્ટિ કરી એ મેદાનું વાતનિ સ્વચ્છ છે

મરા શુ તો તત્તરૂપી અર્થ 'ત્યાગ' છે, જેમ જેમ આર્પણે આત્મસમર્પણ તરફ વ્યક્તિના સંબંધમાં બની શકે તેવી રીતે કરના

જઈએ તેમ તેમ તેમની વિરિષ્ટ પ્રમટે આપણે મેના કરેલી છે એમ કરેવાય એમ કુળના પોપણ માટે ન્ય ઉપાર્જન કરવું એ કોઈ પણ પ્રમાણના ઉપમારના બંના સિવાય માત્ર દિનદિતિયી જ પ્રકૃતિ કરી એ જ વાસ્તવિક ત્યાગ છે—એજ ખરેખરી સેવા છે

મેવાના અનેક અંગોમાં પિતૃજનસેવા અગ્રપદ ધરાવે છે આ સેવામાં માતા પિતા અને વડીનોનો સમાવેશ થાય છે સાંથી પ્રથમ માતા-પિતા, પૂજ્ય પણ એ-અપણુ ઉત્પન્ન થવાના નિમિત્તભૂત છે સેવા એ શુ છે, તેનું પ્રાથમિક શિતણુ મળવાના તેઓ નિમિત્તભૂત છે—અવસ્થામાં સૌથી પહેલાં તેમની મેવા કરવાનો વખત આવી પહોંચે છે એઓજ દુનિયામાં આ નવા આવેના પ્રાણીને ગુરુની પાસે અધ્યયન માટે મોકલે છે અને એ રીતે આકસ્તરી રીતે ગુરુમેવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત કરાની આપે છે ‘પોતાની આસપાસના કુટુંબની સેવામાંથી ખીજા પ્રાણીઓની સેવા વિસ્તૃત થતી જાય છે’ એમ એક વિદ્વાન કહે છે—તે એમ ઉત્તર પ્રકાશનું સત્ય લેખી સકારો કોઈ પણ સ્વજન, સબધી કે મિત્રની શારીરિક, માનસિક, કે આર્થિક સ્થિતિ સારી ન હોય તેમનો તે તે સ્થિતિમાં ઉદ્ધાર કરી તેમને ઉન્નત કરવા એ તેમની સેવાનું શું સાત્વિક સ્વરૂપ નથી ?

ગુરુમેવા સેવાનું દ્વિતીય અંગ છે નિઃસ્વાર્થપણે ધર્મોપદેશ દેનારા અને આધ્યાત્મિક આમૂલ્ય રહસ્યો સમગ્રવી આપણો ઉદ્ધાર કરનારા ગુરુઓ વાસ્તવિક ગુરુપ ને યોગ્ય છે તેમની મેવા એ તેમના ઉપકારની એક પ્રકારની કદર છે ગુરુજાળપૂજા—એ પદ વારવાર મનન કરવા યોગ્ય એટલા માટે છે કે ગુરુ-સર્વ તત્ત્વોને હસ્તામલકવલ બતાવે છે જેથી તેમના પ્રસંગમાં આવનારા પ્રાણીઓ દુઃકાલ્ય છુ ? મારે શું કરવા યોગ્ય છે ? વિગેરે વિચારે છે અને તેમનો નિર્દિષ્ટ પકડે છે આમ કોઈ આ ગુરુ સેવાથી આત્મશુદ્ધિને નિરતર

શીતન સતન કરી મૈત્રીભાવના રૂપ શક્તિ વડે સમાજસેવાના ઇતિહાસ દાખન થયા છે. દત્તેશ ખટપટ અમુક વિગેર તિરકટગીય પરિસ્થિતિઓથી સમાજનો પ્રાસ થતો કેવી રીતે બચે અને તે દર્શનમુખ નહીં જનના પારમાર્થિક જીવિમાં જે રીતે આશ્રય વધે તેને માટે તેમનો મદદ પ્રાસ હોય છે. જેથી પ્રમુખ અર્થિ કીર્તિ કે આભિમાનથી વાનસાને અવકાશ દેતો જ નથી. આવા પ્રયાસો બની શકે તેવી રીતે ઉપદેશકારા અથવા પ્રજાગ, માસિક કે વર્ષમાં પત્રકારા પ્રવાહિત થાય છે અને સમાજને અજ્ઞાનાપકારમાંથી હટાવી વિનંદાણ અનુભવનું શન કરાવી અવગણના કરાવે છે. કુટુંબમેસા શુરુમેસા તેમજ શાન્તિમવાથી પાલન મનુષ્ય સમાજ મેરાનો દારો કર તો તે ધૂમાળા ગાયકા જેવું છે. કમલ સેવાને દૃઢ્યમાં આન આપી વસ્તુસ્વરૂપને ઓગળી અન્યાસ વડે સમાજ મવાના શુભ પરિણામ-ફળને અનુભવે છે અને દર્શન સિદ્ધ થાય છે.

મેરા મવા એ શબ્દનું રહસ્ય પ્રત્યેક પ્રસંગે ચર્ચા રહ્યું છે—એવી રિયલિટી પ્રાપ્ત થતાં આત્મમેવારૂપ પચમ પરિચિતિ અનુભવાય છે. સેવાના પૂર્વ અગે તપાસના આ સેવાની પ્રાપ્તિ ઉપર મનુષ્યશુભની સજ્જતાનો આધાર છે. આ આત્મમવા થી પરમાત્માની ભક્તિરૂપ છે. મનુષ્યનો આત્મા મેળેભાગે ભાવુક દ્રવ્ય હોય છે તેને પરમાત્માની ભક્તિ અસર હોય છે અને બેદ દષ્ટિ દૂર થતા મેન્સ સેવા ભાવ ફર કરાવી જિવન પૂજારે તે નિજ પૂજનાર” એ વાચ્યને વધાર્યું હોય છે. આ આત્મમવા પ્રજા થયા પછી સવ દરોમાં તે એક એવું અદ્ભુત તત્વ જુએ છે કે જે આત્માને કાર્મિકે કાર્મિક જાગૃતિ મર્મર્પતું હોય. શુભ કે અશુભ સુગંધ કે દુઃખ ધમર શદ્ધ કે અશુભ—સવ વસ્તુમાં આ મવાના અધિમરી આત્માને વિનંદાણ તત્ત્વ અવમોધાય છે અને તે એક એવી વિચિત્ર કળા સપાદન હોય છે કે જેથી આત્મ સ્વનતતાવડે તેની મનનમકિત જનવળી જને છે અને પામર મનુષ્યો

ની માફક દાણિક આવેશને વણ કદાપિ થતો નથી વસ્તુચિતિ સમગ્રતા દેવના તત્ત્વો દૂર થઈ અતરત્મપણું પ્રાપ્ત કરે છે આ રીતે સેવાના ગાન સરકાગેનો પરિચય આત્મામાં સ્થાયી ગુણને ટકાવી રાખે છે

સેવાધર્મ પદમગદ્ગતો યોગિનામપ્યગમ્ય—એ શુ સૂચવે છે ? સેવાધર્મની પ્રાપ્તિની કમિનના સૂચવે છે જે આત્માઓ ભક્તિ-પરાયણ મન્યા હોય છે તેવા આત્માઓમાં જેવા પ્રકાશની નમ્રતા, વિનય અને આશાકિનપણું વિગેરે ગુણોનું પ્રાપ્ત્ય હોય છે તેવું યોગસાધનામાં તત્પર થયેના યોગીઓને પણ અપ્રાપ્ત હોય છે કેમકે તેઓ ભક્તિના રમ્યનો અનુભવ કરતા હતા નથી માત્ર પ્રાણુપામાદિની કષ્ટક્રિયા કરતા હોય છે યાગ કરવો—આત્મ મમર્ષણ કરવું એ માર્ગ સંતેતુ કાચ નથી તેથી ભર્તૃહરિએ ઠીક જ કહ્યું છે કે—

इदार्था यस्य परथमं स पुमानेव मत्तामघणि

આમ હોઈ ત્યાગ અથવા પગદિન જિતા એ મેવા છે— આ નિષ્કાલ્પક સિદ્ધાંત છે તેમાં પણ સમરને અનુમતી પ્રસંગો સંભાળી, સંયોગોને સાવની હોય કરવામાં આવે તો જ ક્ષિતિ ફળ સંપાદન કરી શકાય છે સમર વગરની મેવા એ અધ ઉપાસના છે સ્વાશ્રય અને નીતિથી આ મેવા જીવન—યતીન હતું એ સરન માર્ગ છે વારંવાર મળીને તત્ત્વોનું ચિંતન હતું પ્રત્યેક ગુપ્તચિંતારને આચારમાં મૂકવા ૮૧૨ નિત મનુષ્યોનો સમાગમ મેવા અને કથા નુભોગના બેતમચરિત્રાનું વાચન—એ સર્વ માર્ગો સેવાના હૃદયગમ તત્ત્વને ઠીક ઠીક પુષ્ટિ આપે છે મેવાનો પ્રધાન હિરેશ દયમા રસ પૂરી આત્માનું અખંડ જીવન બનાવવાનો છે

મનુષ્ય સર્વોત્તમહિત આત્મજન ઉપર સૂક્ષ્મ અદ્વારના યવાથી જેવું સંધાન છે તેવું કથાથી સવાતું નથી પોતાનું સંજીવન કામ કરવા

અને પોતાની સંપૂર્ણ જરૂરીયાતો પૂરી પાડવા સર્વ પ્રકારે સમર્થ
એવી એક સત્તા મનુષ્યના પોતાનામાં જ રહેલી છે એ જાણવાથી
જ મનુષ્યનું મોટામાં મોટું કન્યાણ થાય છે એવાથી મીડા મેરા મગે
છે—એ પ્રચલિત વાક્ય અક્ષરશઃ સત્ય છે

સેવાનું સ્વરૂપ—જેમો અપ્પ ડપ્પે સેવા બળતી આત્માર્થ માટે—
પરમાર્થની પ્રાપ્તિ કરી છે તેની કૃતકૃત્ય થયેલી વ્યક્તિઓની તુલના—
સેવાના અભગ દ્વાર ખુ ના ઠરે છે અને કઈ નીન પ્રમાણ પાડે છે,
જગતમાં રહેના પ્રત્યેક પદાર્થને શુદ્ધ સ્વરૂપમાં જાણવું એ તેની ખરેખરી
સેવા છે

આ પ્રમો રમરણ કરવાની જરૂર જણાય છે કે સેવાનર્મનું
અદ્વિતીયપણે પાનન કરનાર ધર્મ પ્રચારક વ્યક્તિઓના કાર્ત તરફ
ઉદ્ઘાપોહ કરતા પ્રોફેસર આનંદજી કર જાણુભાઈ દુર જેવા વિદ્વાન પુરુષ
વસત પુરત ૧૩ ના અ ક પમા લખે છે કે 'બોધિસત્ત્વ 'નું જીવન
અર્હન કરતા વિરોધ ગૃહસ્થીય અને વદનીય છે' વિશિષ્ટ પ્રકારના
અનુભવના અભાવથી આમ લખવામાં તેમના જેવા વિદ્વાન બુને તેમાં
નવાઈ નરી અર્હન મદાનીરે મેર કુમારાર્તિ રાજકુમારોને, ગૌતમાદિ
અન્યર્થોઓને તેમજ અડગૌરિ સર્વ આદિ અનેક વ્યક્તિઓને
આ સંસાર સમુદયી તારી ચિરમજી પર્વત ઉદ્ઘેરા છે એમની
કન્યાણુ—ભાવના એમના જન્મ પૂરેના નીચા ભવમાં ઉદ્ધારી રતી જે
કુલીકાનીને તીર્થ કરેના જ મમા વૃક્ષરૂપે પ્રાદુર્ભૂત થઈ હતી ખાસ
કરીને તીર્થ કર નામર્મનો સ્વભાવ જ એવો છે કે પ્રાણીઓને
ઉપદેશ આપી આ સંસાર સમુદયી તારવા અને એ દ્વારા એ કર્મની
નિર્જરા કરી—આમ દોઈ શુદ્ધ અો અર્હન વચ્ચે ઉભય સત્યોની
સેવા—ભાવનાના અનેક પ્રસંગો છે તે એમના ચરિત્રો અચ્છી સમીક્ષા
આપી શકે છે તેથી બોધિસત્ત્વની કન્યાણ ભાવના અર્હન કરતા

સવિધા દત્તી એવા નિબંધ મોક્ષન અનુભવ પછી જ મુકેનો વાત
વિક દોષ છે

મેંવાનું સમ સ્વરૂપ સમજતાં શરિઓ વિદ્યાળ અને હિ અને
શ્રીકૃષ્ણ 11-10-13 કહે છે તેમ

Do all the good you can as long as ever
you can—સર્વ પ્રાણીઓ તરફ તેમના દિવસ ગુણદૃષ્ટિ દોરાય છે,
આવી દરેક પ્રકારે માર્યાપણ દૂર કરી ચિંતના નિરાગ તત્વન
સક્રમ અવતોમન કરી મયાશક્તિ મોક્ષમ્યાજી ભાવનામાં અનુક્રમે
પ્રદાયજી મની ભક્તિ અથવા મેવાના અવિનય સ્વરૂપે પ્રાપ્ત કરતા
અભિદાતા મેવતી—એ આ દ્વિચિત્ર પ્રસન્ને સુસૃષ્ટી અન્ન વિરમવામાં
આવે છે

ના પ્ર. વિ સ ૧૯૭૦

૧૦ દિવ્ય મારગરત્ન

જન્મ પછી પ્રત્યેક વ્યક્તિને એક એવી આત્મ પ્રેરણાનું બળ
પ્રદાન કરે છે માનવ ! આ જાનમા તારા જ મ શાંતે મારે
હિ ! આનો ઉત્ક્રાંતે અગિના જાખા શ્વન પર્વતના કાર્યામર્શના
નિર્ણય ઉપર અવનમે છે જ મનાં વેત મ નાપિના અગ્નવન દર્પ
પામે છે, પાતુ એક નીતિમરે ક્યુ છે, હવાગમ ર તારા જ મ
વખતે તુ રવે અને ભોક્ષી કહે, અને મુખ્ય વખતે તું હસે અને ભોક્ષી
રવે આવી પરિગ્થિતિ શ્વન પર્વત નેવાર કરશે આ શ દોતુ રદસ્ય
ને મુખ્ય પોતાના હૃદયમાં પ્રમાને અને કાર્યાકાયનો નિર્ણય મનની
વિશુદ્ધિ દ્વારા મરેતા રહે તો એ નીતિમરના અભ્યુક્ષ વચન સ્વરૂપરી
ખતાવવાનો પ્રમગ ઉપ્પિ ન થયા વગર રે નહિ

જીવનમાં સારા સરકારે ઉપચિત કર્યાપત્રી જૂનમાત્રમાં આત્મ-
વત્તુ બુદ્ધિ થાય, તેઓનું સુખદુઃખ એ માત્ર સુખ દુઃખ છે—એવી
વિશ્વ વ્યાપી વિશાળ ભાવના ઉત્પન્ન થાય ત્યારે મનુષ્યમાં અપૂર્વ
દિવ્યતા પ્રગટ થાય છે, જે દિવ્યતા વડે ખીજા આત્માઓને અધકારના
માર્ગમાંથી પ્રમાણના માર્ગમાં તે મનુષ્ય મુખી મકે છે હૃદયનું સાકડા
પાપ અને મિથ્યાભિમાન આદિ મનુષ્યના દુર્ગુણોને આ સંસારના
અગ્નિથી ભગ્નીભૂત કરવા અને એજ તાપની ધગરગતી ભટ્ટીમાં આત્માના
દુઃખ અદ્ભુતને મૈત્રીભાવનાની દિવ્યતામાં ઓગાળી નાખવું—એ આ
જન્મના મનુષ્ય જીવન તરીકેની વાસ્તવિક સાર્થકતા છે જે વડે દેહતત્ત્વનો
નિયમ થાય તેના ધર્મો પોતાના ધર્મો ન લેખના પુરુષના ધર્મો
તરીકે લેખાય તેની આરજ્યા તે ભાવના—મનનું ક્ષિત પરિણામ છે

અન્યના ક્ષિત અર્થે આપણા નાના મોટા સ્વાર્થોની અવગણના
કરવી, તેમના સુખ અને તૃપ્તિમાં આપણું સુખ અને તૃપ્તિ ઉપજતી
વેધી વિશ્વના જીવો સાથે આપણી એકમતતા થવા સુધીની
બુદ્ધિ અનુભવવી એ જૈન શાંત અનુસાર ભાવના બળનો રાજમાર્ગ
છે વિશ્વસેવાની વેદિમાં પોતાના સુખ અને સારનોની આત્મિક આપ
નાર વીરપરમાત્માનું જીવન આપણને પરાશ રીતે અપૂર્વ આત્મમગ
ત્રેમી રહ્યું છે

નાની નાની સમવડેતો જોમ આપના ક્રમે ક્રમે અતરાત્રમપણું
પ્રગટે છે અને મૈત્રીભાવના વૃદ્ધિ (growth) પામે છે ‘મારા’ પણું
અને ‘તું’ પણું જુનાવવા માટેજ સામ્યકાર્યની પ્રવૃત્તિ હમેશાં સૂચના
આપતી રહી છે પ્રત્યેક વ્યક્તિ જ્યારે પોતાનું સુખ સાચવવા તૈયાર
હોય છે ત્યારે તે એક નાના દૃષ્ટિબિંદુ—(Point of view) માં
સંકેતાર્થ જાય છે અને તેની મર્યાદા બહુ ટુંકી હોય આવી જાય
છે પરંતુ જ્યારે વિશ્વના સુખ જાણી દૃષ્ટિ કરે છે અને તેમનું સુખ
સાચવવા પ્રયત્નશીલ બને છે ત્યારે તે તેની ભાવનાના પ્રમાણમાં વિક-

સિત યાન છે મનનન જે પ્રમાણમા મનુષ્ય મુખનો જોગ આપી શકે તે પ્રમાણમા તેની મહત્વતા છે

‘માયમા મયનાશિની’ એ સમ્બો આવી ઉચ્ચ ભાવના માટે યોગ્યતા છે દાન શીત, તપ અને ભાવનારૂપ ધર્મના મુખ્ય અંગોમા ભાવનાની મુખ્યતા હમેશા ગવાઈ રહી છે તેમજ ‘માત્રી ભાવના યસ્ય સિદ્ધિર્ભવતિ તાદૃવી —એ મહાન વામ્બનો વિશ્વ ધોણ

ઉચ્ચ સ્વરે પ્રત્યેક દર્શનમાર કરી રહેલા છે જેમ ઉચ્ચ આચાર ઉચ્ચ ભાવનાને પ્રદાવે છે તેમ ઉચ્ચ ભાવના ઉચ્ચ આચારને દર્શાવી શકે છે પરસ્પરનો સબધ અવિચ્છિન્ન છે, દુ કુસ્તનુ એક હથીવાર છુ કાર્યસકલનાઓ મારા મારફત ફલવતી થાય છે—એની ભાવના આત્મમગની પેાષક છે અને એ ભાવના પ્રકાશિત કરવા માટે જ અનના બીજા શબ્દોમા અતગતમપાત્ર નમદ કરવા માટે જ સત્સંગ અને સદ્ગુરુના ઉપદેશો છે

આત્માનુ સાચુ સ્વાનન્ધ મ્વચ્છદ પ્રવૃત્તિમા નથી એમર્સન વિગેરે પાશ્ચાત્ય તત્ત્વજ્ઞો માટે છે કે—અત મ્વચ્છ જે પ્રમાણે વર્તવાનુ કરે તે પ્રમાણે જોક મનુષ્યે વર્તવુ પરતુ વૈતન દષ્ટિએ આ એક અપેક્ષાએ અન્ય છે એકે અ તકરણુ પ્રમાણે વર્તવા જતા તે અત મ્વચ્છનુ વિચાર સામર્થ્ય જ્યામુધી બગવત્તર અને હમેશા શુભ પન્થિમા ઉત્પન્ન મ્વા ભાવન થયુ દોતું નની ત્યા સુવીમા અમુક ભૂમિકા પ્રાપ્ત કર્યા વગરના અત્તકરણુના બવાજ અનુસાર ચાલવુ તે સાત્સ છે માટે જ અદા શાસ્ત્રમર્ચાદા અને સત્સંગ તેમજ જીવન કાગના આબુમાનુના પ્રસંગો નરક દષ્ટિપાત કરવાની જગર હોય છે અને એ પ્રસંગો ઉપરથી થયેની કાર્યાકાર્યની પદ્ધતિનો અત કરણુ નિર્ણય કરે, ત નુસાર વર્તવુ એ પ્રત્યેક મનુષ્યનુ કર્તવ્ય છે

ગમે તેવા દર્પ ગોષ્ટ સુમદ્ધ ખના પ્રમગોમા પોતાને નિર્ગળતા ન સ્પર્શ થવા દેવામા ખરેખર આત્મમગ પ્રકટ

કરવાની શરૂઆત થાય છે. ‘હું મારા સ્વપ્નનો માત્રીક છું’ કર્મજન્ય નિમિત્તોને વશ થઈ તેની પ્રતિ અનુસાર મારે તેના પ્રભાવમાં તણાવ કે નહિ તે મારી ઈચ્છાનો વિષય છે—એમ દર્શાવી વિચારવામાં જ આત્માનું સાચું સ્વાતંત્ર્ય છે.

ભાવનામયનું મૂળ તત્ત્વ શ્રદ્ધા છે. આ શ્રદ્ધા જ્ઞાનપૂર્વક હોવી એ અતેજ જન્મોની સર્વંશ શાસનમેવાના પરિણામે પ્રગટ થાય છે. સર્વંશ શાસનનું ખરું રહસ્ય સમજનાર આત્મા કર્મના પ્રકારોને સારી રીતે તેના ભર્મરૂપતા પ્રકારોના પશિષામ પૂર્વક જાણે છે. બાહ્ય સામગ્રીથી નિર્મળ આત્માઓ જલ્દી રંગાઈ જાય છે, પરંતુ વીર્યવાન અને મુક્તિપત્ની તીવ્ર જિજ્ઞાસાવાળા મનુષ્યોને સુખ દુઃખાદિ ઉત્પન્ન કરનાર બાહ્ય સામગ્રીનું સાધન ખાસ કરીને અસર કરી શકતું નથી. વેદીય કર્મના ઉપરથી ઉત્પન્ન આત્માઓ મુદ્ર મુખદુષ્ટતા અનુભવે માટે બે રહસ્ય રહ છે. ત્યારે નિમળ આત્માઓ અસ્પૃશ્ય સુખદુષ્ટતાને પશ્ચાત્તીવરે વેળે છે. ભાવનાના પ્રદેશમાં સમગ્ર અનુસાર આ રીતે જન્મેનું તારતમ્ય દોષ છે.

જળવાન આત્માઓને આ ભાવનામય દમોશા તેઓ દષ્ટિ સમક્ષ રાખતા હોવાથી કોનેશમ્ય વાતાવરણ કદીપણ તેને અસર કરી શકતું નથી. પરંતુ ત્યાર આ ભાવનાની દિશ્વતા જૂની જવામાં આવી છે ત્યારે નશ્વર કોરોમાં શક્તિનો ન્યય કરવામાં આવે છે અને પોતાના તેમજ પરના આત્મામાં જે ઉત્તમ ભાવના પ્રગ્ન થઈ જોઈએ તે નહિ થતા પરમ્પર કોરોનું નિમિત્તભાવે બને છે કેમકે ‘અહ મમ’ નો મન ત્યાં જૂની જવામાં આવતો નથી.

જૈન ઇશનનું સમગ્ર રહસ્ય પ્રાણીમેવા—ગૈરીભાવના અર્થે જે આત્માઓનું સતત પ્રયાણ હંમ છે—તેમને પ્રાપ્ત થયેલું દોષ છે તેઓ પોતાની આસપાસ એનું સુદર વાતાવરણ ઉત્પન્ન કરે છે કે

જેથી આપુ વિષ તેની સુનિ કર્યા હામી પડે છે મેરી ભાવનાના પ્રયોગ (action) માં જ હિમ ચમત્કાર છે નિશ્ચ-કલ્યાણની પ્રજ્ઞા લાવના અને એ અર્થે જ જોમનુ જીવન મતિમાન થઈ રહેતું છે તેમ જ મનુષ્ય જીવનમાં મહાન ન્યકિન તરીકે પૂજ્ય છે

આ પ્ર વિ સ ૧૮૨૮

૧૧ સમાજ જીવનનું અરપતન

પૂર્વકાળના જૈન જીવનનો જે આદર્શ હનિદાસ પે નાનું ને પોથીમા માયવી રહ્યું છે તે અને વર્તમાન જીવનની અવનોમન કરતા પ્રત્યેક સુચ મનુષ્યને ખાતરી થવા વિનવે છે કે હાલનું સમાજ જીવન દિવમાનુલિપ્ત અવપતન પડ્યું છે. કાળ પાતો છે ભારી આમળ નિરૂપાય ગીએ — કે સુખ અને અસગે નિમજળાના ખોગ આશાસન લેવા વિના કશું કરી શકાતો વગરના છે કેમકે જૈન દર્શન હમેશા ઉચ્ચપ્રવાન વગાડીને બહારી આપે છે પરમાત્માએ પડે છે તે ઉપર સ્વાત્મમગ્ન ઉચ્ચ વડે વિગતારી-મોની પ્રાણીએ મનન ઉચ્ચ કરતા રૂપાનુ જ છે તેવું મનુષ્યોને પ્રમુ રીતે આપેલ છે શાબમા પ્રમુ દૃષ્ટિ નિરાળાને છોડી ઉચ્ચમો સી ૧૮૨૮

ખાસ કરીને વર્તમાન કાળે જીવનની જવાથી તેમજ પરમ્પર કોશનુ વાતાવરણ થતું આવે છે અત્યારે મનુષ્યો વિગેરે બાલાડ મરનો ચમકાર બનાવી છે આથી શ્રીમતો અને શ્રીમતો

વિરોધો ધુપી રીતે ઉભા થાય છે પશ્ચિમીય એ આવે છે કે શ્રીમતોમા ભોગની બદનતા વધી જવાની સારે જેઓ અશક્ત હોય છે તેઓ પશુ પોતાની પ્રતિની રહા માટે તેમની પાળ પાળ તણાવ પડે છે મૂળ કારણ એ છે કે આપણા સમાજનું મધ્યસ્થ દેશકાળ પરિસ્થિતિને આપીને રજી બદનવા પામ્યું નથી સાધારણ જન સમૂહના મોજમોમો અને જરૂરીઆતો વધી પડી છે

જે સમાજમા વિનાસપ્રિયતા પ્રવેશ કરે છે તે સમાજનું કન્યાશુ દૂર જતું જાય છે જીવનયાત્રા સરન બનાવવાને પૂર્વપુરુષો જેવું જીવન ગાળતા હતા તે નષ્ટ પ્રાય થઈ ગયું છે, જરૂરીઆતોને ઓળી કરી મોજશોખના આડબરો તજવાતું જે સમાજ પોતાની આસપાસના મનુષ્યોને શિક્ષણ આપ્યા કરે છે તે સમાજ હમેશા ઉચ્ચ દર્યાને પામતો જાય છે મુમુક્ષુમાન રાગભોજના વખતમાં “નવાળી વિનામો” જે અત્યાગે પશુ મોજશોખના જીવડાઓને દુઃખાન તરીકે યાદ આપવામા આવે છે તે સમયે પણ જન સમાજને કાર્ષપિયુ ધમ્મો લાગ્યા નથી—અસર થઈ ન હોય તેવું કારણ દેગતુ ધન દેરામા જ રહેતું તેથી આર્થિક સ્થિતિમા કાર્ષ ધમ્મોડો થતો નહિ સમાજ વ્યવહાર અત્યારની પરિસ્થિતિ કે ના બહુ વિશાળ હોવા જતા બહિત થતો નહિ તેમજ ધન ઉપાર્જનની ચિતાઓએ અત્યારના જેની મુશ્કેલીમા વ્યાકુળતા વધારી મુકી નરોત્તી ધનને અચાર જેમ એ પ્રવળ સાધન ગણનામા આવે છે તેમ તે કાગિ નર્મની સર્વોત્તમ સાધનોમા ગણના થતી હતી

વિનામો, મોજશોખ અને અયોગ્ય ઉડાઉપણાને લીધે આમાનિક દુષ્ટો ૬૦ ઉપરાંત વધી ગયા છે પૂર મજે જે ન્ય સામાન્ય જનસમાજના હિત અર્થે વપરાતું તે દ્રવ્ય આજે વ્યક્તિમત્ત ભોગ તૃષ્ણાને ઉત્તરન આપવા પાળ ખરથાય છે આનું પરિણામ એ આ યુ છે કે ભોગ વિવાસના જે રથાનો છે તે બદારથી સમૃદ્ધિગાળી બન્યા છે સમાજ વધારે શ્રીમત થવાની ગર્જના થઈ રહી છે પણ વાસ્તવિક રીતે તપાસ

વામાં આવશે તો અંતની ચિંતાઓ અગિની માફક મળી રહેશે. જોવામાં આવશે કેમકે એમ તમને હેતુ સુધરવાની ચિંતાઓ કાઠિ અને આમરની આ પાછળ ધમાન વિગેરે અનેક ઉપાધિઓથી તેઓ પરાધીન જીવનના અનુભવો સ્પષ્ટ કરનાં હતાં આનંદ માણના જનજાલ છે આ રીતે ધનનો દુરુપયોગ વનમાનગમે સભા / જીવન ન / થવાના મુખ્ય દંતુ બન છે.

ધનમાં અન્યતુ દિન સ્વાની સમિતિ છે પણ ત્યાં તેનો અનોખો ઉપયોગ સ્વાર્થ કે આજીવન માં થાય છે ત્યાં તે સમાજ માટે નહિ કે ના દુષ્કર્મ ઉત્પન્ન કરે છે મુદ્દાઓ વધતી જતી દોવાને લીધે આધ્યાત્મિક જીવન જૂનાઈ જાય છે જે જે ધાર્મિક ક્રિયાઓ પર જિવમે કરવામાં આવે છે તેની માત્ર આચાર તરીકે-પ્રજ્ઞાતિમા તરીકે-ક્રિમન આમ્વામાં આવે છે એવું જ નહિ પણ તે ઉચ્ચ અને કાર્યસારક હોવા છતાં જનસમાજને તેમાં સમય રાખવા દ્રવ્ય ફાતક થવાને અનુભવે સમાજના મેનાઓ કરી સમજા નથી આથી સમાજ જ્ઞાનવિદ્યામ્વા મોજ એ સૂતનો આશય લગતજ જૂલી જવા પામ્યો છે આથી સમાજના આમ મરીને નવપુરોમાં પ્રતિસ્તિ ક્રિયા ઉપથી શ્રદ્ધા કમી થતી આવે છે એવું જ નહિ પણ તે તે ક્રિયાઓને દામ્યા સ્વ બનાવવા સુનીનો પણ પ્રયત્ન આવી ચૂક્યો છે.

સ્વાયત્તસત્તા અને વિદાસ પ્રિયતાને લીધે જે જે ધાર્મિક ક્રિયાઓ આચાર તરીકે પણ માત્ર પર જિવમે જેઓ કરતા નહિ છે તે પત્રીના વિષેમાં વર્તનને વિગુહ બનાવવા માટેના વિચારો આ પણ મેટન કરતા નથી કેમકે તેમની ક્રિયા માત્ર તે જ દિવસે જ હોય છે જે ક્રિયા જીવનનો એ જ ભાગ તરીકે હમેશાં સ્વયં દેખાઈ તેમ નહિ જનતા માત્ર ફોનોમાફની ચારી ગુલ્ય થઈ ની જાય છે સમાજ સ્વાયત્તા બ્યારે સપુલ્લ રીતે જોતોતોન થાય ન જાય હોત નહિ જે સ્વયંના ક્યારે ચાર?

બીજી તરફ સમાજમાં યકિતગત રૂપ અને વૈરુ પ્રમાણ શબ્દની પરપરા દ્વારા વધતું જાય છે નવયુગે અને મહોની વિચાર ભૂમિમાં અનર પ્રતિબિંબ વસતું રચ્યું છે તેનું કામજ નવયુગેના વિચારો ઉપર ખન ગાળી રીતસર દીનથી નહિ તોત્તા શબ્દપ્રહાર અને દંડ વાણીથી તેનો તિરસ્કાર કરવામાં આવે છે યુવકો પશુ નિઃશૂદ્ધ ઉપકારી સજ્જનોના વાગ્ધની, માન તકવાદને આગમ કરી એકંદ્ર અવગણના કરી મૂકી સમાજમાં નાહક ચોરમોકાર કરી મૂકે છે તે પણ સમાજનું દુર્ભાગ છે પોતાના વિચારોને પોતાના અત્તરણમાં આગળ રાખે માની શાસ્ત્રવચનને બાજુએ રાખી વિદ્વાતા અને વ્યવસ્થાની પરીક્ષા પસાર કરવામાં મહાદૂરી માની છે ! વિચાર સ્વતંત્રતા અને વિચાર સ્વચ્છતાની લડાઈ શરૂ થઈ ચૂકી છે આ મનેનું અતર કેમ થશે અને તેમની વિચાર ભૂમિ કાની રેખા સરખી દષ્ટિબિંદુમાં કેમ મળી જાય તેની યોજના કરવાની જવાબદારી સુઘ મનુષ્યો તરફ આવી પોતે છે નહિ કે તે અતર પ્રતિબિંબ વસતું જતાં સમાજજીવન ગિન્નિલિન્ન રિયતિમાં અસાધ્ય થઈ પડે. જ્યારે સમાજ જીવનમાંથી વિદ્વાસપ્રિયતા અને ક્રોધમય વાતાવરણ દૂર કરવાની ઇચ્છા સમાજના નેતાઓમાં જ્યતંત થશે અને તેને માટે હઠાપણથી પ્રયત્ન કરવામાં આવશે ત્યારે જ સમાજનું પતન થતું અટકશે

આ પ્ર વિ જ ૧૯૭૨

૧૦ પરિત્ર આશ્વાસન

માનવ જાતિથી લઈને તુરંત મોટા પર્વત સુધી દુ ખની જે લાગણીઓ જોવામાં આવે છે તેનો સ્ત્રમ દષ્ટીએ વિચાર કરતાં વિવિધ સ્વરૂપમાં ઓતપ્રોત થયેલી લાગે છે, એનું જ નહિ પણ શાસ્ત્રકારો અને યાત્રીઓના અપૂર્વ રહસ્યમાં વધારે વધારે તત્વસ્પર્શી દર્શનોગ્રામર થાય છે આ ઉલ્લેખ લાગણીઓના અનુભવ કરનારાઓ

સદાનપણે કે અદાનપણે તે તે લાગણીઓને વે? છે અને તેના મુખ દુ ખ વિગેરે નામો આપી હર્ષ કે રોગમા નિમગ્ન થઈ વિચિત્ર પ્રમારે આ સસારમા સ્થૂળ નિમિત્તોને ગુણ દોષમય માની પોતાની છાંયી પૂરી મે છે પરંતુ વસ્તુવિષ્ત સ્વરૂપને જોવાની દ્રષ્ટિ નહી પ્રાપ્ત થયેલી હોવાને અંગે માનવજ મની અમૂલ્યતા નહી ઓળખના અન્ય જ મોમા પ્રાપ્ત થતી મુખ દુ ખની લાગણીઓની જેમ જ પ્રસ્તુત ઉત્તમ જ મમાં વેદ છે અને માન ફરિ પૂર્ણ કરી એકની એક જ સપાળી ઉપર રહે છે અથવા અધ પાનન પપુ પામે છે

ત્યારે મુખ અને દુ ખ એ શુ છે? એ ઉદાપેદ તરફ આવતા પડેના મનુષ્યોના હૃદયોને ઓળખી હર્ષ તેમની લાગણીઓ અને અભાવનું નિરીહ્યુ કરી અનુભવ ગોચર કરવા જોઈએ, અને તે દ્વારા પગીથી નિર્ણય કરી મુખ દુ ખની વાસ્તવિમ્તા સમજ તત્તુકૂળ વર્તન કરવું જોઈએ આથી મુખ અને દુ ખ એ શુભ અને અશુભ કર્મનો ઉત્તમ સમજારો અને પગીથી તેની લાગણીઓ આત્મા ઉપર બહુ જ સ્વ પડને વસર કરતી જોવામાં આવશે મુખ દુ ખના ઉભય પ્રસંગો પર સ્વામિત્વ ત્યારે જ પ્રાપ્ત થશે જ્યારે એ મુખ અને દુ ખનો સુદ્ધ મ વિચાર કરી શાસ્ત્ર વચનોની સામે તેની સિદ્ધતા થશે અને પગી તે સાજપણે આત્માને સ્પદન કપ થશે

આત્માને ક્ષણે ક્ષણે મુખવડે ગવિષ્ઠ કરનાર અથવા દુ ખ વડે દીન કરનાર એ મુખ દુ ખના નિમિત્તો એવા પ્રચળ હોય છે કે તેના શ્વાસ માટે આત્માએ ઉચ્ચ કોમ્પી તૈયારી કરવી જોઈએ આ તૈયારીઓ કરતા અનેક વિધો આત્માને સન્મુખ હિમા રહે છે આ પ્રસંગે રોહીજનનો સ્નેહ કે જેનું પરિચિતપણું નિવિડતાને પામેતું હોય છે, તે આત્માએ એક વખત મરવા ધાગેની તૈયારીને ક્ષણવારમા ફેનરાની પેઠે ઉઠાડી મકે ને તેમના દ્વારા થયેનો સ્વાર્થનો ઉત્કર્ષ

આત્માને દુષ્કર્મ લાગણી ધરીએ દૂર કરી સુખમય દેહવાતી લાગણીનો સ્પર્શ કરાવે છે, તેજ લાગણી સ્વાર્થનો અપર્ક થતા દુષ્કર્મપણામાં ફરતાર્થ જાય છે.

સુખ અને દુષ્કર્મના ઉભય પ્રસંગોમાં લાગણીઓ આત્માની સમજ અનુસાર અધિભર પ્રમાણે નિયમિત રીતે સ્ફુરે છે એનું નિર્ધાર મનુષ્યને પુષ્કળ ધા. પ્રાપ્ત થતા ‘દુ સુખી થયો’ એમ માને છે તેવી જ રીતે એ અપુત્રીઆને પુત્ર પ્રાપ્તિ થતા એવીજ અવસ્થા અનુભવે છે આ અને આવાજ ઈષ્ટ પ્રસંગો મનુષ્યોને પ્રાપ્ત થતાં સુખપર પગ વેઢે છે—માર્ગ પરતુ તેની ઈષ્ટ સત્ય જ્ઞાનથી બેનમીય હોવાથી એક પળ પછી મનુષ્યત્વમાં આગળ વધી શકતો નથી અને માનવ જ મરૂપ ઉચ્ચતર સપાળીપર આત્મા જતા દિવ્ય આત્મશક્તિ નશ્ત રહેના સુદર એને જોવાને માટે પ્રયત્ન નહીં કરવા તેને આખો મીઝી દીની છે આવા સુખને વાસ્તવિક સુખ શાસ્ત્રકર્તાએ કહ્યું જ નથી.

દુષ્કર્મના એ પ્રસંગમાં પૂર્વકાળના પોતાના અયોગ્ય વર્તનથી અથવા વર્તમાનકાળના ખિતાકારપણાના નિરમોગુ ઉદ્ધવન થવાથી જ્યારે વ્યાધિ શરીરમાં પ્રવેશ કરી પ્રમગ્નતા મચાવી મૂકે છે તે વખતે દુષ્કર્મને આધીન થઈ રોકાઈ લાગણીઓથી નિશ્વાસ મૂકે છે પરતુ એ કાર્યકળ કોણ છે ? તે સમજવામાં નહીં આવેતુ હોવાથી આત્માની વૃત્તિઓની ઉચ્ચપાચન થઈ જનર ૭ પોતાની ઈષ્ટ વસ્તુઓમાં સુખ માનતુ અને પોતાને અનિર્દેશ વસ્તુઓમાં દુષ્કર્મ માનતુ એ માનવ જાતિની ઉચ્ચ પ્રકૃતિ દોષ શકે જ નહિ, કેમકે ઈષ્ટ વસ્તુઓમાં મનાતુ સુખ જોય શકાય છે, તેમજ અનિર્દેશ સંયોગથી થયેતુ દુષ્કર્મ પણ શક્ય છે.

વસ્તુરિચયિ આમ દાનથી પ્રત્યેક મનુષ્યે સુખ દુષ્કર્મને વેંચાતુ સામર્થ્ય પ્રાપ્ત કરવાને માટે પ્રથમ મનો સમયન કરવાની ટેવ

પાણી નોંધ એ સુખદુઃખના પ્રસંગો તેમની દૃષ્ટિએ સહજ—સામાન્ય
ગણવા નોંધ એ શ્રી મવરોનિજયજી કદ છે તેમ દુઃખ પ્રાપ્ય ન
દીન સ્થાત્ મુલ્ય પ્રાપ્ય ન વિસ્મિત —

‘ દુઃખ પામીને દીન ન થયું તેમજ સુખ પામીને વિસ્મિત
ન થયું આ સ્થિતિ સુખ દુઃખની વાસ્તવિક સ્થિતિ જાણવા
પણ જ બની શકે તેમ જ ભવ પરિસ્થિતિનું નિરીક્ષણ અને
પ્રયક્ષરણ કરનારા આત્મા પછી પણ જો મન તે વિચોભા યોગ્ય
રીતે કેળવાયતું હોતું નથી આત્મા જો લાગણીઓથી બહિર્ભુખ
રહેતો નથી તો મહાપતિ કહેવાતા પ્રયોગ પછ સુખ દુઃખ રૂપ
પવનથી લાગતા ઝપાટાઓ પોતાની પાછળ તેમની લાગણીઓને દોરે
છે અને હર્ષધેના કે શોકનિમગ્ન મનાવે છે

સુખદુઃખના આ ભવ પ્રસંગોમાં એક એવા પવિત્ર આત્મા
સનની જરૂર છે કે જેથી માતૃભક્તિમાં કઠિનતા આવી વાસ કરે
હૃદયની નમનાઈ દૂર થઈ અહ કાર અને રોગમાદા પ્રવેશનહિ કરતાં
મગ્નવિહારી ગતિ અનુભવે હૃદયની કામજતા માત્ર અતુલ પા છુદિ
વખતે જ પ્રગટ હોય અને પરિણામે સમૃદ્ધ કરેના બચ્ચી જીવ્ગીના
મો તેવા પ્રમગ પ્રસંગો કે જે પ્રાકૃત પ્રાણીઓને સુખ દુઃખને
તીવ્રપણે વેતવાના પ્રબળ નિમિત્તો હોય છે તેમને સાક્ષીપે માનીને
નિસત્વ કરી લે

દુઃખના સયોગથી તેના ભોગ થઈ પડેના મનુષ્યને એમ કહેવામાં
આવે કે ‘ ભાઈ ! મોઝ કર નહિ થવાનું હતું તે થઈ મધુ સૌ સારા
વાના થશે એટલું કહેવા માત્રથી તેને થતું આત્માસન—એ ધર્માર્થ
ફળવાનું નથી પરંતુ સુખ અને દુઃખ ભવનું નિરીક્ષણ કરાવી, તેના
અનેક પ્રસંગોને અત્થુ મરાવી માનવ હૃદયની નમનાઈ મુદ્દ સ્વરૂપમાં
સમજ વધા કપે—આ પવિત્ર આત્માસનનું કાર્ય હોય છે એમ સત્સાત્ત્વ

કહે છે આ આશ્વાસનથી વિવેકદષ્ટિ ખુલ્લે છે, અને ત્રિકટ પ્રસંગોમા (analytical-type) અંત કરણ—કદી પણ પૂર્વ પરિચિત નમળાઈ નો અનુભવ કરતું નથી

જે પ્રમાણે જૈન શાંત નિવેલન કરે છે તે પ્રમાણે વિચારના પૂર્વોક્ત સ્વરૂપ વાગુ પડિત આશ્વાસન પ્રાપ્ત થાય છે કેમકે પુણ્ય કર્મોનો ઉપ અને પાપકર્મોનો ઉપ એ ઉભય પૂર્વ બાધેલી પ્રકૃતિઓનું સ્વભાવ શાંત છે એ સ્વભાવ શાંત સાથે આત્માને કંઈ પણ હાગતું વળગતું નથી, એમ જો આધ્યાત્મિક દષ્ટિએ નિવાર કરવામા આવે તો તેને કશી જ અસર ન થતી જોઈએ અથવા કહાય થાય તો સ્વપ અને અગ્નિચર ગ્રહેની જોઈએ

દુષ્ક્રમ જોમ સુખનો બોધ થવાને માટે છે, અને સુખ જોમ દુષ્ક્રમનો બોધ અન્યથાપણે આપે છે તેમ વિવેક દષ્ટિને નિઃસ્વર કરનાર આશ્વાસન એ ઉભયનો બોધ થવા માટે છે આ આશ્વાસન શાસ્ત્રમગેએ વારંવાર આપ્યા ક્યું છે છતાં આપણી દષ્ટિ તેને જીનવામા નિર્મળ બની ગઈ છે સત્સમાગમ અને શાસ્ત્રપરિચય એ નિર્મળ દષ્ટિને વીર્યમળી કરવામા પ્રયત્ન નિમિત્તો છે

સુખ દુષ્ક્રમના નિમિત્તો સ્વત્ત્વ કહવા અથવા તેને અટકાવવા તે કાઈ ખાસ કરીને મનુષ્યના હાથની બાજી નથી તે તો કાલ સ્વ ભાવાિ પાત્ર કારણોને આધીન છે માન ફળરૂપે પરિણમન થતાં આત્માને વિશિષ્ટ પ્રકારની અસર ન થવા દેતી એ પોતાના સ્વાધીનમા છે મન કે જોનો સ । જ કલ્પ ધર્મ છે તેમાથી આત્માને જો મુખ્ય કરવામા આવે તો મન હાથે હાથે પરાધીન બને નહિ અને એ રીતે આત્માને ઉચ્ચ કોટિમા રહી, ઉત્ક્રાંતિક્રમનું પોષણ કરે અને જે માનસ અણુઓ એક વખતે આત્માને અધ પતનમા સાધનમૂલ થતા હતા તેનું પરિવર્તન થઈ આત્માને માટે ઉત્તમ યોગેના દારો ખુલાં

કરી આપે સુખ દુખના પ્રસંગોને નિસત્વ મૂકીને રહેવાની આ આ અવિચનતા પ્રાપ્ત થાય તો આત્માને એક એવું નિર્દોષ આશ્વાસન મળ્યું છે કે જેથી તેના સકલ વિકલ્પના નિશ્વાસો બધ પડે ॥ હવે શાંતિનો અનુભવ કરે છે અને કોઈ અપૂર્વ ભાવનાની ન્યોતિ સંતોષ માટે પ્રકાશિત રહે છે

આશ્વાસનની આ પવિત્ર (Clastic) સ્થિતિએ પહોંચતા માટે અસખ્ય પગથીઆઓ ચડવાના છે જે સ્થિતિમાં હાન આપણે હીએ તે સ્થિતિમાં સુખ દુખના પ્રસંગો પ્રાપ્ત થતા ક્રમોગીના પ્રમાણમાં તેના પગથીઆઓ હિએ ચલાય છે અને શાંતિ અને ધર્મથી ચડવાનું છે પ્રાપ્ત સંયોગોમાં મધ્યગ નિમિત્તોને દોષ નહીં દેવો એ પ્રથમ પગથીયું ચાવાડપ છે કર્મગતિ અને તેનું બગ વિચારી દૃષ્ટિની સમાનતા રાખવી એ બીજું પગથીયું છે હલ્લ કઠિન કરી આત્મમગ્નમાં વિજગીનો અથગ્નલાટ લાવવો એ ત્રીજું પગથીયું ચાવાડપ છે શાસ્ત્રની ઠકિત ભણી દૃષ્ટિ સ્થાપી શ્રદ્ધાથી પ્રસંગોને ઓગળી લેવાડપ એવું પગથીયું છે એવી રીતે અનેક પગથીઆઓ પ્રત્યેક સ્થળે વિવિધ પ્રમાણે નિવેડ કરેલા છે

ખાસ કરીને જન્મથી મૃત્યુનું સુખ અને મૃત્યુથી થતું દુખ એ સુખ દુખની તીવ્ર લાગણીઓને ઉત્પન્ન કરનાર (constitutive) આધિ અનપરંતના સંયોગો છે જેને મૃત્યુને વ્યાભાવિક ધર્મ—આયુચક્રમની એક વખતની પૂર્ણ ગિયતિ બાજી છે તેમજ જ મેનો પ્રાણી દણે દણે આયુષ્યને ઓછું કરતો અને જનની મરણ તરફ દિનનિ પ્રતિ પ્રનાણ કરતો અનુભવો છે તેઓમાં સુખદુખની લાગણીઓને કબજે કરી લેવાનું સામર્થ્ય પ્રાપ્ત થાય છે દુનિયાના પ્રસંગોમાં સુખ પ્રાપ્ત થતા પૂર્વે અનુભવેલી દુખ સ્થિતિ અથવા

કહ્યું દિવસોનો જે અનુભવ થાત હતવામાં આવે તો મુખ્યનો ઉલ્લેખ દુધના ઉત્તરામાં જનમિદુ પાપથી જેમ તે શમી જાય, તેમ શમી જાય છે અને એ પાપ આડકતરી રીતે સુખદુઃખની સમાનતા કરવામાં સાધનામૂલ બને છે આમ દોષ એક વિદ્વાને ઠીક જ કહ્યું છે કે -

परम्परा महादुःख निस्पृहस्य महा सुख ।

पण्डित ममासन लक्षण सुख दुःखया ॥

મુખ્યદુઃખનું લક્ષણ પરવસ્તુને આધીન એ રીતે દોષથી વિપત્તિ આવે અથવા આનંદનો સંભવ જણાય ત્યાર બાદથી પ્રગટ્યા કરનારા જોએ વિચારનાનું છે કે તેવા વિચારોના સેવનથી તે કંઈ અટકી જવાનું નથી માત્ર આત્મગણનો નિર્ધારક બધા શ્રી તેની મૂળ સ્થિતિને પરત નતામાં રાત્રી જઠકથી જોઈએ ? અને જમે તેની વિપત્તિ આવે, ખાવાને અનંદ મળે નહિ પહેરવાને ફાટકુ ઘાટકુ વસ્ત્ર મળે નહિ, તો પણ જે મનુષ્ય હ વગા આશ્વાસનની શાંતિ અનુભવતો હોય છે, તે આત્મગણ દેહની રાખી જુદીને વિશ્વર કહે છે

પ્રત્યેક પ્રસંગે શું કંઈ ચોક્કસ છે તેને જોઈ શક્યા સમર્થ થયેને મનુષ્યનો આત્મા C ના થયેનો હોય છે તે સામાન્ય મનુષ્યોની જેમ અનુચિત પ્રતિજ્ઞામાં યોગ્યતા નથી પરંતુ શ્રદ્ધા અને વિશ્વાસના પ્રકાશમાં (illumination) હોરાથી આત્મગણ દર્શાવતો હોય છે અને પ્રત્યેક પ્રતિજ્ઞા તેના હૃદયરૂપ રસને ખેંચી વિનંતા સુખારાદિ કરે છે આથી સુખ અને દુઃખના પ્રસંગોમાં આત્માની ઉત્પત્તિ કરી કે અવનતિ કરવી એ પોતાના જ આત્મગણનું કર્તવ્ય છે

આથી અતિમ પૃથક્કરણમાં એ સ્પષ્ટ થાય છે કે મનુષ્યના બાહ્ય જીવનમાં જે જે સંયોગો પ્રાપ્ત થાય અને તેને આધીન થઈ સુખથી થતો આનંદ કે દુઃખથી થતી દીનતા એ પૂર્વપરિચિત વિચારોની પ્રતિજ્ઞા છે તેથી તે વિચારોનો પ્રયત્ન વડે દૂર કરી પોતાનું બાકિ

પોતાને દમન કરી પ્રતિદિન ઉચ્ચાક્રમ પ્રાપ્ત કરવાનું કાર્ય કરવું જ
 જે મદન-આધીન કરી લેવામાં આ જ મના અને તે જ
 એક મન જ છે તેવું માની વર્તમાનમાં મુખ્ય કાર્યો કરવામાં
 છે તે જમાં પ્રસન્નતાનો અનુભવ કરવો અને મુખ્ય કાર્યો
 મધ્યમથી વેળે, એજ શાનીઓનો પ્રયોગિતો કરવો જે એ જ
 એમનો પવિત્ર આધાસનમય સંદેશો છે

કાળ, સંભાન, નિયતિ, ઉદ્ધમ અને કર્મ

જેમ પ્રાણીને પોતાના શ્વેતમાં ઘણા પ્રમાણના ધાન્ય ઉત્પન્ન કરવાની ઇચ્છા થાય છે જે જે જાનતુ ધાન્ય ઉત્પન્ન કરવાનું હોય તે તે પ્રમાણના સર્વ ખીજોને એકઠા કરે છે, પરંતુ વર્ષાસતુ પ્રાપ્ત થયા વગર અકાળે ખીજોનું વપન થવાથી ફળ પ્રાપ્તિનો સંભવ બની શકતો નથી.

વર્ષાસતુ પ્રાપ્ત થવા પછી એક પ્રાણી ખીજો વાવે છે પરંતુ કાદાઈ ગયેલા અથવા અન્ય રીતે સંદોષે તેણે તે ફળ નિષ્પત્તિ કરવાને માટે નાનાપકે છે ઉદ્ધમ આદિ અન્ય કારણો મેળું છતાં જીવવાના સ્વભાવને માટે અયોગ્ય બનેલા ખીજોથી ફળ સંપત્તિ પ્રાપ્ત થવી એ આકાશક્રમુખ્ય છે.

એક પ્રાણી યોગ્ય-ફળ ઉત્પન્ન કરવાને લાપક ખીજોને એકઠા કરી સમગ્ર વર્ષાસતુમાં વપન કરે છે અમુક વખતના જવા પછી વસાઈ એવો સખત પડે છે કે તે ખીજો જડમૂળથી ઉખડી જાય છે અને ફળસિદ્ધિ નહીં પામવામાં નિયતિ (અવિન્યતા) પ્રમણ મારણ બને છે એ આ દૃષ્ટાંતથી સિદ્ધ થાય છે.

એક મનુષ્ય યોગ્ય ખીજોને એકઠા કરી વર્ષાસતુ પ્રાપ્ત થવા પછી વાવે છે પરંતુ ત્યાર પછી તે જીવવાને માટે યોગ્ય સગવડો કરવાને નમ લેતો નથી વારંવાર પાણીનું સિંચન કર્યું, પ્રકાશનો રોધ નહીં થવા દેવા વાડોથી મર્યાદા મોઢી લેવી, માગી ચથાર્થ રીતે પૂર્યા કરતી વિગેરે વિગેરે ઉદ્ધમ કરવાથી આગમ્ય ગ્રહે છે તે ફળ પ્રાપ્તિથી બે નસીમ રહે તેમાં આશ્ચર્ય જેવું કશું જ નથી.

એક મનુષ્ય સકાળે ખીજ વાવે છે, ઉદ્ધમ વડે ધીમે ધીમે તે ખીજના ફળ રૂપે ધાન્ય ઉત્પન્ન થયું છે તેવાર થઈ ગયેનું શ્વેત હવે

સહવાને માટે બાકી છે, તેવામાં અચાનક એ- લેણુદાર પોતાની પામે આવે છે તેલેણુ આપવા દહે છે, તે પ્રાણી પાસે પોતાના તૈયાર થયેના ધા ય સિવાય બીજી મુડી નથી જ્યેથી તે ધાન્યપૂર્ણક્ષેત્ર જન્મ થાય છે, આ રીતે પૂર્વ જનિત કર્મના ભ્રમથી દુષોપનોગ રહિત બને છે

આ ઉપરથી સ્વત સિદ્ધ યર્ષ શકેકે પામ્ય કારણો સાનુકૂળ થયા વગર કાર્ય સિદ્ધ યર્ષશમ્ભુ નથી કાર્ય પ્રાપ્તિને માટે આ પામ્ય કારણોમાંથી અમુક અથવા અપૂર્ણ કારણુ માનનારાઓ વસ્તુ ગિયતિ સમજવામાં મંજીર જુન કરે છે કેવળ પ્રાણીઓ આ પામ્ય કારણોથી માત્ર કાળને ટેટના માત્ર સ્વભાવને, ટેટનાક ફક્ત નિયતિને ટેટનાક ક્રિતર કારણો રહિત માત્ર ઉદ્ભવને અને કેવળ કર્મને જ માત્ર કાર્ય ઉત્પત્તિને માટે કારણુ માન લીએ છે

કર્મવાદી, કાનવાદી સ્વભાવવાદી વિગેરેને માટે અન કાર્ષ પશુ ન સખતા પ્રસ્તુત લેખને અગે ઉદ્ભવવાદીઓના સિદ્ધાન્તુ અવ લોકન કરીએ

અન્ય કારણોને સહમા નહી રાખીને ઉદ્ભવને જ ફળ પ્રાપ્તિના કતા માનનારાઓ દહે ■ કે ઉદ્ભવથી જ સર્વ કામ ની સિદ્ધિ સ મુખ્ય આવીને ખગી થાય છે, એ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થતી નથી તે ઉદ્ભવમાં ખામી રહેતી છે ઉદ્ભવવડે ઉત્તમ શારીરિક માનસિક અને આધ્યાત્મિક ■ પત્તિ પ્રાપ્ત થાય છે ઉદ્ભવવડે મનુષ્ય અન્ય પ્રાણીઓને વશ કરી શકે છે ઉદ્ભવ વડે દરેક જુનમાંથી પોતાના આત્માને જગ્યારી લેવો અને ઉદ્ભવવડે મનુષ્ય પ્રાણી મૃત્યુને પણ જીતી લે છે તેઓ પ્રાર નાદી કર્મવાદી વિગેરે મનુષ્યોને આગમુ અને અરામ્ભ માને છે

માત્ર ઉદ્ભવવાદીઓને પૂલવા માગીએ છીએ કે આ સ સારમાં અને પ્રાણીઓ શારીરિક, માનસિક અને આધ્યાત્મિક પ્રમગ સામર્થ્ય વાળા થઇ ગયા, પરંતુ કાર્ષ પશુ પ્રાણીએ મૃત્યુ ઉપર જ્ય મેગરી અન ત

જીવનપણ દેહધારીપણે પ્રાપ્ત કરેનું જતાવવા સમર્થ હો ? પ્રમળ પુરુષાર્થવાળા પુરુષો ચિરજીવ પણે દુનિયામાં જમ દષ્ટિગોચર થતા નથી ? અનંતજીવન દેહધારી મહાત્મા આ દુનિયાની કઈ સપાળી જાપર રહે છે ? જો દેહધારીપણે ચિરજીવપણું ઉદ્ભવવડે પ્રાપ્ત કરેનું હોય તો અવશ્ય તે મૂર્તિમાન હોવાથી આપણા અથવા આપણાથી ઉચ્ચ-કામિયા આવેના મનુષ્યોને દેખાય જ પરંતુ ઐતિહાસિક દષ્ટિએ તપાસતા પણુ તેવા દેહધારી મહાત્માના નામો જડતા નથી.

મૃત્યુ એ અર્થ પ્રાણીઓને માટે રિપત છે, ગમે તેવી ઉચ્ચ સ્થિતિ ને પ્રાપ્ત થયેના પ્રાણીને પણુ અવશ્ય મૃત્યુનો ભોગ થવું પડે છે કેમકે જ્યાં સુધી શરીર અને પ્રાણ છે ત્યાં સુધી મૃત્યુ વગર રહેવું એ બની શકતું જ નથી. પ્રમળ પુરુષાર્થવડે આધ્યાત્મિક સપત્તિ પ્રાપ્ત થયા પછી પણુ ગરીબશી કારાગૃહથી મુક્ત કરાવનાર મૃત્યુ ઉ શરીર ગરિનપણું પ્રાપ્ત થયા પછી મૃત્યુનો ભાગ રહેતો. ઈથી એ નિર્વિવાદ સત્ય છે. પરંતુ માન ઉદ્ભવવાની કહે છે તેમ એમના ઉદ્ભવથી શરીરધારીપણે પણુ મૃત્યુનો જન્મ થઈ શકે છે—એ કેવળ અસંભવિત છે. જન દર્શનમાં કહે છે કે, પ્રમળ પુરુષાર્થ વડે કેવળ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરનાર તીર્થ કૃષ્ણે પશુ મૃત્યુ દ્વારા દેહવાસિત્વ દૂર કરી પછી જ અમરત્વ પ્રાપ્ત કરેનું છે આથી ગમે તેવા પ્રમળ ઉદ્ભવથી દેહધારીપણું કાયમ રાખી મૃત્યુનો જન્મ કદાપિ થઈ શકતો નથી.

જો નિરતિ-ભવિન-મનનાં કાર્ય મનુષ્યો ન સમજતા હોય તો અનેક ઉદ્દેશો કૃતા નિષ્ફળતા જ્યારે જ્યારે પ્રાપ્ત થાય છે ત્યારે ત્યારે તેમની માનસિક રિતિ નિરાશાવાળી થાય છે તે વખતે મનનું વનજી સ્વા ભાવિન રિતિમાની અચ્યુત બને છે અને પરિણામે અચ્ચરિતપણું થઈ જાય છે, અને આશ્રય રહિત બની ગયા છે તેમ નિસાસા નાખી આત્મચાન પશુ કરવા તત્પર બને છે—આમ બનવું અસંભવિત

નથી ઉઘમરી નિદ્રાના ભવિન-વતના યોગે પ્રાપ્ત થવાની જ તે વખતે પ્રાપ્તિએનો મુખ્ય આધાર ભવિન-વતા ઉપર જ છે પ્રત્યક્ષ પુરમાર્થ મરના પશુ ભવિન-વતના યોગે પે પે મરના થઈ જાય છે આથી સિદ્ધ થાય છે કે એમના ઉઘમના જ હાથમાં કોઈ પશુ કાર્ય નથી દરેક કાર્ય પાવ્ય કાર્યોને તાને રહેતું છે

આ લેખથી એમ સમજવાનું નથી કે ઉઘમને દૂર રાખી અન્ય કાર્યોમાં પ્રવૃત્તિ રાખવાની જરૂર છે ઉઘમ એ નાર કાર્યો રૂપ થતું રમ મેનાતો નારક છે તેને આગળ જીને જ દરેક કાર્ય મરવાની જરૂર છે ઉઘમ સાથે પ્રવાનપતે આગળ વધ્યા વગર કોઈપણ કાર્ય ખનવાતો સભવ જ નથી ઉઘમરૂં જ કમોનું આવરણ દૂર થઈ આત્મિક ઉન્નતિ થાય છે પશુ ગિરિતિની પરિપક્વતા સ્વભાવની યોગ્યતા રિમેર તરફ દિશી રાખીને ઉઘમને આગળ ધકેલવાની જરૂર છે જેમ મેનાધિપતિ સૈન્યની મ વગર છતી યકતો નથી તેમ ઉઘમ અન્ય કાર્યોની મ દ વગર આત્મ સામર્થ્ય પ્રગટવા જતા પાડી પુકડીએ છે આત્મ સામર્થ્ય પ્રગટવા જતા પોતાનામાં તેથી સમિત રૂપ મ્વમ ર ઉત્પન્ન થયો છે કે નહિ તે વિચારી ઉઘમ કરવા જતા કાર્ય પશુ રિપ્ત પ્રાપ્ત થતું હોય તો અમુક વખત ગિરિતા વારજ કરી પુનઃ ઉઘમને અગાડી કરી પ્રવૃત્તિ કરી લેઈએ-એ આ લેખ લખવાનું તાત્પર્ય છે

આ ઉપરથી દરેક કાર્યની ઉત્પત્તિ તે તે વસ્તુના કાળ મ્વભાવે, નિયતિ ઉઘમ અને કમને આધારી છે વસ્તુના યોગ્ય મ્વભાવ ન હોય તો ઉઘમ એ એક જનની નિદ્રા મ્વનન છે વસ્તુ પ્રાપ્તને માટે કાન દોર દોર તો જતા પશુ પશુ ગિરિતિ થયેથી ઉઘમને નાતુ કરવો એ વાનવિક છે આ રીતે વિચારના રૂપ થશે કે ઉઘમને જ નિરામક માનનારાઓ પોતાની માન્યતામાં એ મબીર પ્રકાશની બુદ્ધ કર છે

૬ સુખદુઃખની ઘટનાથી ઘટાતુ જીવન

જેન દૃષ્ટિએ જેને 'ભાવન' કહેવામાં આવે છે તે વાસ્તવિક રીતે સુખદુઃખની ભાવનાનું મૂળ કારણ છે આત્મા મનને યોગ્ય આયુષ્ય પ્રદાન કરી તેને પોતાના સરમર અનુસાર જે જે નિયંત્રણ પ્રવર્તીવે છે તે મનનો એ પ્રકારનો વ્યાપાર હોય તે સુખદુઃખની ભાવનાને પ્રદાવે છે ઉચ્ચ અને નીચાના પ્રાપ્તિઓ સુખદુઃખની આ ભાવનાનું પોતાની શક્તિ-લોપશમ શક્તિ અનુસાર - પરિવર્તન કરી શકે છે દુઃખ ઉત્પન્ન થાય તેવા નિમિત્ત કારણો પોતાની સમુખ આવવા પતા તેથી થતી ભાવના-દુઃખ અપાવના પ્રદાવા નહિ દેતા સુખઅપ ભાવના ઉત્પન્ન કરે છે અને એ રીતે પોતાના આત્મગુણની સ્થિતિ સાધવાની કળાને અભ્યાસ વડે વધારી શકે છે

દુઃખને સુખમાં પરિવર્તન કરાવનારી આ કળા આત્માના વિશ્વાસ ક્રમમાં અગત્યનો હિસ્સો આપે છે જેમકે શાસ્ત્રમાં મ્યથે મ્યથે કહેવામાં આવી છે — *ગ્નઃ યઃ મનુષ્યાણામ્* *વજ્ર* *મધ્યમાયૈ* — એ સૂત્રને અનુસાર મોગળને જે કરાવે છે ઉપેક્ષા આપવામાં આવે છે મનુષ્યને ખાસ હિતના વિશ્વાસથી જે કાર્ય સંધાતું નથી તે મન અસમ્ય સાધી આપે છે, એટલું જ નહિ પરંતુ તે પાને ઈશ્વરના વિકાસ ઉપર અપ્રતિમ કાણુ ધરાવનાર મન જ છે આત્માને ક્યે રહે તે દોરી જવો એ મનરૂપ અશ્વનુ જ કર્તવ્ય છે

નિમિત્ત કારણો હમેશા મન ઉપર જીદી જીદી અસરો પ્રદાવે છે આ મન આત્માના કાણુમાં ન રહેતા હિનદુઃખ આત્માને પોતાના આયુષ્યના બળને અનુસાર પગધીન કરી મૂકે છે મનના આયુષ્યોમાં સ્પર્શ-રસ ગંધની શક્તિઓ વિવિધ પ્રમાણની છે તે આયુષ્યોના વર્ણો આધુનિક વિજ્ઞાન વડે (Psychology) સામીત થઈ ચૂક્યા છે ઉચ્ચ શ્રીમદ્ વિનય વિજયજીએ લોખંડીપ્રકારમાં મનની અવસ્થાઓની હકીકત સંક્ષિપ્ત સુદર

રીતે દર્શાવેલી છે. આથી આ અણુઓનું આત્મા ઉપર સ્વામિત્વ થયા પછી નિમિત્ત કારણોની અસર હી ફેરવી શકાતી નથી. જેથી વાર વાર ઈ દાનિષ્ટ સંયોગથી પ્રાપ્ત થયેના સુખદુઃખના નિમિત્ત કારણો વડે મન તે તે સુખદુઃખની ભાવના પ્રગટાવી વ્યર્થ કાગરૂપ કરી નાખે છે, અને આત્માનો વિશ્વાસ કરવાને સદાયશૂન્ય થવાને બદલે આત્માને અપ્રોગતિનું ભાગ્ય બનાવે છે.

આ રીતે મન અને આત્માનો સબંધ પરસ્પર સંયમેષ્ઠ ભાવનાઓ વાળો મટી સર્વ-મેષ્ઠ ભાવનાવાળો બનાવનાથી સુખદુઃખને સમપરો વેવાની આ કળાથી-મનુષ્યનું બાહ્ય અને આત્મક શ્વન સુદૃઢ રીતે સુધટિત થાય છે. આ કળા પ્રાપ્ત થયા પછી પ્રસંગોપાત્ત પ્રાપ્ત થતા નિમિત્ત કારણોની અસર ફેરવાઈ જાય છે. એટલું જ નહિ પરંતુ બીજાઓ ઉપર થતી દુઃખની અસર-તેમને દુઃખી થયેલા-જેઈને તેમની માનસિક નિમળતાને હીરે જે અશ્વમેસ તેમને પ્રગટ થતો હોય છે, તે નહિ થવા દેતા તેમનું વાસ્તવિક દિલ સાધી શકે છે. આવા મનુષ્યો પોતાના અથવા બીજાના દુઃખથી પોતાના અતઃક્રમને દુઃખી બનાવી શોભમન બેમી રહેવામાં કૃતિમર્તવ્યતા માનતા નથી. પરંતુ શ્વનમાં સમ્રદ્ધ ક્રમે સામર્થ્યથી પોતાનું અને તેમનું સર્વોત્તમ હિત સાધે છે.

અન્ય મનુષ્યની કુર્બળતા અને દુઃખને જોઈ ઝડપે ન ધગતા તેના આત્માની ઉચ્ચતામાં મનને જોવાથી તેની નિર્બળતા અને દુઃખના ઉપાયો જાતી જડે છે, અને પરિણામે તેનું દુઃખ દૂર કરી શકાય છે. વિવેક પિત્તસપ્ન થયેનું મન પોતાના અને બીજાના બંધનો વવાસ્તુ જાતું નથી. પરંતુ પડેલી ગાંઠોને ઝોડી દુઃખ-ભાવના દૂર કરાવે છે.

આવા મનુષ્યોને દુઃખથી જ ઉન્નતિ અને વિશ્વાસ સધાય છે. એવી માન્યતા દર થયેલી હોય. પણ પ્રસંગોમાં દુઃખ એ મનુષ્યોને

સુખ કરતાં વધારે હ સાલમાર બને છે દુ ખને શાંતિના રૂપમા ગણાવ નારી શક્તિ, શ્રદ્ધા અને ધૈર્યરૂપ અદ્વુત સર્જુઓને પ્રકટ કરાવે છે દુ ખમા સુખશુદ્ધિ ધરનારને અર્થાત્ દુ ખ માં માત્ર દિત જ હો છે- એના નિઃસર્થી-દુ ખના સમયમા પ્રસન્ન રહેનારને દુ ખની સામે આત્મમગની મોગી પૂર્ણ થવાના પરિણામે ચિરમનીન શાંતિ પ્રાપ્ત થાય છે

નિમિત્ત અને ઉપાત્તન દારણની સ કળના તપાસનાં તેમજ પરમાણુવાળા (Materialistic) ની અંતિમ દષ્ટિ (Last point) સુધી ચરોચના અર્થાત્-તેનું મૂળ સ્વરૂપ લક્ષ્ય કરતાં સુખ અને દુ ખ એ વે નીય કર્મના અશુભોના બે ભુ । ભુ । સ્વરૂપો છે મનના વલણ અનુસાર તે પોતપોતનું કાર્ય બગ્નરતા આત્મા ઉપર આનંદ કે દુ ખની અમંગે પ્રકગવે છે આ અસરથી બચવાનો અભ્યાસ પાડતા પૂર્વાકીત કર્યા સિદ્ધ થઈ મનુષ્યનું જીવન-અતરંગ જીવન ધરાય છે

જેમના હ વમા સ્વપક્ષુ નિમજ્જ બાન જાગૃત થયેનું છે, જેમનું જીવન નિરતર મન સમયના અભ્યાસથી ધાર્મિક ઉન્નતિકર્મમાં આગળ વધતું હોય છે, તેવા મનુષ્યનું કાર્ય પ્રાકૃત-દૃષ્ટિએ મમે તેનું જણાતું હોય તો પણ તેમનું આત્મ સામર્થ્ય સ । બગવત્તર થતું જતું હોય છે તેમનું હ વ હર્ષ કે શોખના પ્રસંગોમા રમાતું નથી કેમકે નિમિત્ત દારણો શરીર મન આધિ બ્યાધિ અને ઉપાસિઓ એ 'દુ' નથી- આ પ્રકારે સ્વપ્રજ્ઞાનના તીવ્ર શસ્ત્રથી તેમણે હર્ષ ગોઠની ધાર છુટી કરી નાખેન હોય છે અગ્રાનથી પ્રમટ્ટી નિર્મળના માનથી પ્રકટતી વિવેક શક્તિ આગળ ટકી શકતી નથી જગત્ જેને મહાદુ ખનો પ્રમગ માનતું હોય છે તેવા પ્રસંગ પછુ તેના આત્માને સ્પર્શી શકતો નથી તેમની તીવ્રદૃષ્ટિ આગળ તેવા પ્રસંગોના વિકટપણાને કડવો રસ મનુર બની જાય છે, અને દુ ખ આપવાનું તે પ્રસંગનું બધું ધાર્મિક જાય છે

આપણી સુખ સ્વેચ્છા પરમાત્મા મહાવીર, જાતકુમાર
મુનિ, રક્ષકમાયાર્થ, મેનાર્થ, આનંદ, કામદન—વિગત મહાન
આત્માની પ્રેરણા (Inspiration Power) આપણને સુખદુઃખની
જ્ઞાનાત્મક ઉપમા પ્રવડ મયમનો બોધ આપી રી છે પમામા
મહાવીરે સુખના તમામ રૂપાત્મક તપાસી તેમા નિસારપણ અનુભવ્યા
પછી જ પોતાનામાં સુખ પ્રગ્ન થું હતું તેમો પદ્મ નિશ્ચય એજ હતો
કે જ્યાં સુધી સુખનો આધાર મનુષ્યો પોતાના ઉપર રાખના નથી
શીખતા, ત્યાં સુધી તેમનું નિર્મળપણું નિવારી સમાતું નથી જોડેને
અર્થે મનુષ્ય પોતાના સુખનો આવાજ અન્ય પાત્ર ઉપર રાખ છે
તેટલે અર્થે તે રક્ષ અને દીન બની જાય છે સુખ અને દુઃખ
આત્મા વચ્ચે રહેતા જ નથી કર્મ વિશે પાત્ર સમજાયો પોતાનું કાર્ય
કર્મ જ જાય છે પરંતુ તેથી ઉપજી શકી લાગણીઓની સામે જે
શૈર્ષ રાખતું જોઈએ તે નિમિત્તભાવેને સાચી તરીકે માનવાથી
પ્રગ્ન થાય છે અને સાત્ત્વિક જનિ અધિભાધિક પ્રાપ્ત થાય છે

જ્યાં મન પોતાના આપા મા અમૃત સુખ અને અમૃતને
દુઃખાપે રજુ કરે છે ત્યારે તેને દુઃખી જ જોયા કરવાનો અભ્યાસ—
એ જ સુખદુઃખના પ્રસંગો ઉપર આધારની કુચી છે આત્મા પોતે
વિવેક દિટ્થી જગૃત થઈ પોતાની મધ્યમ્ય ગતિ નિભારી રાખે તો
સુખ દુઃખ એવું આનંદ સ્ફટિત થઈ જ નથી માત્ર કર્મના ૧૫ વડે
માનસિક વિસ્ત્રાપોમા તે સ જાય છે જો તે વિસ્ત્રાપનો વિનય થયેથી
સમાર્થ જાય છે તેથી જ શ્રીમદ્ દેવચંદ્ર જે છે કે —

દુઃખ સુખરૂપ કમલજ જલો નિશ્ચય એક જાન દો ૩,

ચેતનના પરિણામ ન ચૂકે ચેતન દહ જિન ન દો ૩

અર્થાત્ —વિશ્વના નિષ્કાંતની સત્તા દરેક પ્રાણી પાત્ર ઉપર પ્રવર્તે
છે પદાય ના સમોચ-વિચોર એ કર્મકળની સામગ્રીઓની ધટના છે

તેમા હર્ષ અને શોષને વશ થાયથી જન્મનો ક્રમ વશ થનાર આત્મા ઉપર વધવાનો અથવા ઘટવાનો નથી ‘અહ કાર’ કે ‘મમકાર’ નુ વિભરીપણુ ચૈતન્ય-સ્વરૂપમા ઓતપ્રોત ન થતા પ્રમળ સામર્થ્યવાન આત્માઓ મમ છિને અનુભવે છે

એજ મનુષ્યો સમગ્ર છે કે જેઓનું હૃદય જ્ઞાનનું આત્મજ્ઞાનનું, અને શુદ્ધચિત્તનું નિવાસસ્થાન છે અને વસ્તુતઃ તે જ મનુષ્યો નિર્મળ છે, કે જેમના અતઃક્રમમા અહોનિશ ક્રોધ, હર્ષા અને વેરના વિચારો સેવાતા હોય આવા નિર્મળ મનુષ્યો મન હમેશાં જીવનના અનેક સારા નકારા પ્રમણોની અસર ઝીનતા તૈયાર હોય છે કેમકે નિમાત્મ દત્તિઓથી દુઃખનું ભાન જલદી મદજી મ્તા હોય છે અને તે લાગણીનો સસાર સર્વદા ખુ નો લાગ છે જ્યારે સમગ્ર આ માઓ એમ માને છે કે સમ્યક્ષિ પ્રાપ્તિનું ધ્યેય એ હોય છે કે જાણ સયોગોની અસરથી મુક્ત રહેવું ત્યારે તેઓ નિમિત્ત કારણો વડે પ્રમટ્ટી ઘટનાઓની અસર ઝીનતા નથી

સમગ્ર અને નિર્મળમા, તેમજ જ્ઞાની અને અજ્ઞાનીમા તફાવત એવો જ છે કે, જ્યારે જ્ઞાની જનો નિમિત્ત કારણોથી રચાતા નથી અને કદાચ પૂર્વકર્મની પરાધીતાથી લલચાય છે તો પણ પોતાની જૂલ તરત જ મુદારી લે છે ત્યારે અજ્ઞાની નિર્મળ આત્માઓ પ્રત્યેક ક્ષુદ્ર નિમિત્તોને વશ બની અનત સામર્થ્યવાળા પોતાના આત્માને જૂની જાય છે—સત્ત્વ ગુભાવે છે આત્માના ચતુર્થ પુરુષાર્થ—મોહને માટે અવકાશ મુખ્યત્વે કરીને સમ્યક્ષાન ઉપર રહેનો છે સમ્યક્ષાન વડે વિવેક ધિ સપ ન થયા પછી આત્મા સક્રિય બની પ્રસ્તુત અતિમ લક્ષ્યરથાને પહોંચી શકે છે સુખદુઃખની લાવનાઓનો કાર્યપ્રદેશ રચૂલ સૃષ્ટિ ઉપર જ હોય છે આત્માનું અતરંગ જીવન બને ઉપરના યથાર્થ સયમ વડે જ ધડાય છે અને એ સમતોડપણું હમેશાં આત્મસૃષ્ટિ ઉપર પોતાનો કાર્યપ્રદેશ વિસ્તારે છે

અનિત્યાદિ બાર ભાવનાઓનું જનશાસ્ત્રકારોએ સુખદુઃખના પ્રમણે ઉપર ચ્વામિત્વ મેળવવા માટે સૂચન કર્યું છે આ મતગતી જુદી આ ભાવનાઓ વડે નિગતર થાય છે આદ્યમસામર્થ્યનું ખરું મૂલ્ય કેના પ્રતિદૂષણ લાગના નિમિત્તો સામે મનિ (Motion) કરી જમ મેળવેા ? તે ઉપર છે

સુખદુઃખનું સુગત મનુષ્ય માત્રને પોતપોતાના હાથમા જ મોપા યેનું છે ઈચ્છામા આવે તો સ્વજગતી અથવા મસગાદિ નિમિત્ત-કા જોથી સુખી થાય અથવા ઈચ્છામા આવે તો પ્રતિદૂષણ નિમિત્ત-કારણોની પદ્ધતિ જેવા માની લઈ દુઃખમા રથાય જેવી ભાવના તેની મિટ્ટિ —એ સૂત્ર સવ ન અવગણ્યે કે તના નિયમ પ્રમાણે પ્રવર્તે છે

અમામાન્ય શાંતિનો અનુભવ કરાવનાર શાસ્ત્રમાનમા શ્રીમદ્ ઉપાધ્યાયજી મહુગ વચનથી વરે ૮ કે —

દુઃખ પ્રાપ્ત્ય ન દીન મ્યાન મુલ્ય પ્રપ્ત્ય ન ચિન્તિત્વ ।

અર્થાત્ —પરમાત્મજીવન પ્રાપ્ત કરવાના સાધનરૂપ આનંદજીવન પ્રાપ્ત કરવા માટે પૂર્વોક્ત સમ્યક્ દષ્ટિ વડે ડુખદુઃખથી હર્ષ શોભની અસર નહિ થવા ઈર્ષ મનુષ્ય જીવનનું નિષ્કર્ષનિદુઃસ । દષ્ટિ સમીપ રાખવું જોઈએ —એ રીતે આનંદ જીવન ધરી સરમરોને સમૃદ્ધ કરવા જોઈએ પ્રસ્તુત સરકારે અન્યજ મમા આત્માનો વિમલસક્રમ સૃષ્ટિના કાર્યકારણના (Law of Causation) નિયમને અનુસરી ક્રાપથી કરગે અને સુખદુઃખની અસરોને નિર્માલ્ય ગણી તે તરફ મધ્યમ્ય દષ્ટિ રખાવી આત્માને પોતાનું હલ્લય સ્થાન પ્રાપ્ત કરાવશે

૭. વિશ્વની વિચિત્ર ઘટનાઓ

આ વિશ્વના વિવિધ દેખાવોનું બારીક નિરીક્ષણ કરતા આપણને દરેક વસ્તુ અને દ્રવ્ય બનાવમાં ચમત્કાર ભાસ્યા વિના રહેશે નહિ કાળ અને પ્રકૃતિ પોતાના સ્વરૂપે આપણી સમક્ષ જુદી જુદી રીતે વિસ્તાર કરી રહ્યા છે એ સ્ફુર્તિ બીજના કણમાંથી મહાન વિસ્તાર વાળું વૃક્ષ પ્રગટ થાય છે—એ સુ વિચિત્રતા નથી? હતા તેમાં આપણને ઘોઈ પ્રભાત આશ્ચર્ય થતું નથી તેનું કારણ આવ એ છે કે, તે આપણા નિત્યના પરિચયનો વિષય થઈ પામે છે પરંતુ આપણે એક બાજુએ જ્યારે બીજામાંથી આવું વૃક્ષ ઉત્પન્ન થાય તેનું જ્ઞાન કરાવીએ ત્યારે તેના આશ્ચર્યનો પાટ રહેને નહિ આપણા નિત્યના અનુભવના વિષયો માંથી આપણી વિચિત્રતા જતી રહે છે વિવિધરંગી મધૂરનું ઈંડામાંથી પ્રગટ થતું સૂર્ય અને ચંદ્રનું જગત ઉપર નિયમસર પ્રતિબિંબન તેમજ નક્ષત્રોનું અસ્તુત ગમનાગમન—એ સર્વ સૃષ્ટિની વિચિત્ર ઘટનાઓ છે

આમ હોઈને સુ ઘોઈ ચોક્કસ નિયમોને આધીન છે અને તે નિયમો સાકાળ એક સરખા છે—અચળ છે પ્રદુર્ગમ અને ચૈતન્ય શક્તિનો જ આ સર્વ વિનાસ છે રથૂળનૂમિત ઉપર વળી આપણે સ્ફુર્તિ દૃષ્ટિથી તપાસ કરતા વિગેર વિચિત્રતા અનુભવીએ છીએ પરંતુ તે પણ આપણા નિત્ય સહવાસના ટોવાથી તેમાં વિસ્મય જેવું કાઈ જોઈ શકતા નથી માનસિક વલણમાં ફેરફાર થવાથી ખાસ કરીને અસાધારણ—વિચિત્રકાર્ય દર્શાવે છે એક ડાલો મનુષ્ય કોની સાગથી ઉત્પન્ન થતા પોતે કે પોતાની આસપાસના મનુષ્યોએ ન ધાર્યું હોય તેનું દર્શન કરી બેઠે છે તે શાનું પરીણામ છે? દ્રોધ નામની સાગથીએ તેની વિત્તાગતિ ઉપર અસર કરી તેને વિકારવશ

સ્થિતિમા મુક્તિ વિચિત્ર પ્રકારના કાર્ય કરવા પ્રેરેલો છે

જેન ધર્મ કાચ માત્રથી સંકલ્પના ન્યાયપુરસ્કર એવી રીતે જોઈએ છે કે દરેક કાર્ય તેના ન્યાયસ નિયમોનો જ આધીન છે—એ સત્ય સમીપનનું આપણે જ્યારે પારીત્ય અવનાદન કરી શકીએ છીએ ત્યારે જ જોઈ શકીએ છીએ બાહ્ય સંયોગોના નિમિત્તવડે માનસિક બંધાણમાં ફેરફાર થાય છે. મે મનુષ્ય વચ્ચે સામાન્ય મૈત્રીનો સંબંધ હોય છે તેમાની એક જાણ શબ્દોના અન્યનું અપમાન કરે તો અન્યનું માનસિક વર્તન એક મ જ વાર્ષિક જરૂરો આપે તેના અપમાન કરનાર તરફ પ્રથમ ક્રમના જુના જ પ્રકારે વર્તન આ વર્તન એ માનસિક બંધાણમાં પેરેલા વિચારનું જ પરિણામ છે. વળી તેજ માનસિક બંધાણ જ્યારે ઉત્તમ સંયોગ નમે આવે છે ત્યારે ત્યાંથી સુંદર વિચારો ઉત્પન્ન થાય છે. મારે જ સંચાઓ સત્સંગતિ અને નિરોધ સાધનોનો પરિચય કરવાનું આપણને વારંવાર પ્રમેય છે.

ક્ષણે ક્ષણે થતો માનસિક બંધાણનો ફેરફાર એ કાર્ષિ ઓઠા આશ્રયનો વિચાર નથી હતા તે આપણા નિત્યના અનુભવનો વિચાર થઈ પાડેલો તેમા આપણને કશું જ આશ્ચર્યથી જરૂર નથી લાગતું એમ વિચાર કરના માનુષ પામે એક શબ્દ માત્ર આશ્રયના માનસિક બંધાણથી કેવી રીતે ચલિત થતું હશે તેમ જ શરીર ચંદામા તેનું પ્રવર્તન કેવી રીતે થાય છે—એ વિચિત્ર ધર્મના એમ દર્શાવે છે કે દરેક પાર્થ કાર્ય-કારણના મદાનિયમને આધીન છે.

માનસિક બંધાણથી વિશેષ ચડીઆતું બળ હલકમળ છે. ૧૫ બળ અને આપણા વર્તનનો પરસ્પર જાત સંબંધ છે શારીરિક બળ માનસિકબળ, અને હૃદયબળ એ ઉત્તરોત્તર એક એથી વધિક ચળ આપી શકેલો છે એ ત્રણે આત્મશક્તિની રચૂળ અને સૂક્ષ્મ કળાઓ છે. હૃદયબળનો પ્રભાવ મનુષ્યોના ૧૫ ઉપર પડે છે વીરપ્રભુનો જગત

૭. વિશ્વની વિચિત્ર યટનાઓ

આ વિશ્વના વિવિધ દેખાવોનું બારીક નિરીક્ષણ કરતાં આપણને દરેક વસ્તુ અને દરેક બનાવમાં ચમત્કાર ભાસ્યા વિના ગ્રહેણી નહિ થાય અને પ્રકૃતિ પોતાના રમઝપો આપણી સમક્ષ જુદી જુદી રીતે વિસ્તાર કરી રહ્યા છે એ સ્પષ્ટ બીજાના કણમાંથી મન વિસ્તાર વાળું જાન પ્રગટ થાય છે—એ સુ વિચિત્રતા નથી? હતા તેમાં આપણને કોઈ પ્રમાણું આશ્ચર્ય થતું નથી તેનું કારણ માન એ છે કે તે આપણા નિત્યના પરિચયનો વિશ્વ ધર્મ પામે છે પરંતુ આપણે એ બાળકને જ્યારે બીજામાંથી આતુ દેશ ઉત્પન્ન થાય તેનું જાન કરાવીએ ત્યારે તેના આશ્ચર્યો પાર રહેને નહિ આપણા નિયતા અનુભવના વિષયો માંથી આપણી વિચિત્રતા જતી રહે છે વિવિધગમી મધુનું ઈલાખાગી પ્રગટ થતું સુષ અને અદ્ભુત જગત ઉપર નિયમસર પરિવર્તન, તેમજ સજીવોનું અદ્ભુત ગમનામન—એ સર્વ સૃષ્ટિની વિચિત્ર યટનાઓ છે.

આમ હોઈને સહુ કોઈ ચોક્કસ નિયમો આધીન છે એ તે નિયમો સંભાળ એ સમજા છે—અરણ છે પુદ્ગલ અને ચૈતન્ય શક્તિને જ આ સર્વ વિનાશ છે રચૂળમૂર્તિ ઉપર વળી આપણે સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિથી તપાસ કરતા વિશેષ વિચિત્રતા અનુભવીએ છીએ પરંતુ તે પણ આપણા નિત્ય સંવાસના હોવાથી તેમાં વિરમ્ય જેવું કોઈ જોઈ શકતા નથી માનસિક વતણમાં ફેરફાર થવાથી ખાસ કરીને અસાધ્ય બુ-વિચિત્રપ્રકારનું કાર્ય અને છે એક કાલો મનુષ્ય કોવની લાગણી નિત્ય ન થતા પોતે કે પોતાની આસપાસના મનુષ્યોએ ન ધાય તેવું તેનું કાર્ય કરી જોએ છ તે જાનું પરીણામ છે? ક્રોધ નામની લાગણીએ તેની વિચિત્ર ઉપર અસર કરી તેને વિગતવાર

સ્થિતિમા મુખી વિચિત્ર પ્રકારના કાર્ય કરવા પ્રેરેલો છે

જેન યાંન કાર્યકાળની સમ્પન્ના ન્યાયપુર સર એવી રીતે
ગોઠવે છે કે દરેક કાર્યો તેના ન્યાયકત નિયમોને જ આધીન છે—એ
સત્ય હમીશ્વર આપણે જ્યાં જારી કરીએ અરનોમન કરી શકીએ છીએ
ત્યારે જ જોઈ શકીએ છીએ જાણ સંયોગોના નિમિત્તરૂપે માનસિક
બંધા બંધા ફેરફાર થાય છે મે મનુષ્ય વચ્ચે સામાન્ય મૈત્રીનો સબધ
ટોચ છે તેમારી એક જણી શબ્દોના અન્યનું અપમાન કર તો અન્યનું
માનસિક વગલ એક મ બ નાઈ જમે અને તેના અપમાન કરનાર
તરફ પ્રથમ કળા શુદ્ધ જ પ્રગટે વળે આ વર્તન એ માનસિક
બંધા બંધા પેરેલા વિચારનું જ પરિણામ છે વળી તેજ માનસિક
બંધાબંધુ જ્યાં ઉત્તમ સંયોગ તમે આવે છે ત્યાં ત્યાંથી સુદર
વિચારો ઉત્પન્ન થાય છે માટે જ સત્યાઓ સત્યચિત્ત અને નિદાન
સાધનોનો પરિચય કરવાનું આપણને વાગવાર પ્રમેય છે

શરે શરે થતો માનસિક બંધારણનો ફેરફાર એ કાર્ત્તવ્યોના
આશ્રયનો વિચાર નથી હતા તે આપણા નિત્યના અનુભવનો વિચાર
યર્ષ પાડાયો તેમા આપણને કશું જ આશ્રયથી ભરપૂર નથી લાગતું એમ
વિચાર કરનાં માનુષ પદ્ધતિ એક શબ્દ માત્ર સામગ્રીના માનસિક બંધારણ
કેવી રીતે ચલિત થતું હશે તેમજ શરીર ચોટામા તેનું પ્રવર્તન કેવી
રીતે થાય છે—એ વિચિત્ર ધર્મના એમ દર્શાવે છે કે દરેક પદાર્થ કાર્ય-
કારણના મદાનિયમને આધીન છે

માનસિક બંધારણથી વિગત ચીજોના બળ હલ્લખમ છે હલ્લ
જગ અને આપણા વર્તનને પદરપદ માક સબધ છે શારીરિક બળ,
માનસિક બળ અને હલખમ એ ઉત્તરાત્તર એક એથી અધિક ચીજો
આવી શકિતઓ છે એ તમે આત્મસમ્પત્તિની રચૂણ અને સુખ દેખાઓ
છે હલખમનો પ્રભાવ અનુષ્ઠાના ૪૫૮ પર પડે છે વીરપ્રભુનો જગત
૮

ઉપર પ્રભાવ પાડવામા તેમનું શરીરમળ થોડું જ હેતુરૂપ હતું । તેમનું હૃદયમળ-આસ્તિત્વ હતું

શરીરમળ મનોમળ અને આસ્તિત્વમળ એ ઉત્તરોત્તર ચડીઆતા છે મનોમળ વિનાનું એકનું શરીરમળ માત્ર જગતી પ્રજાઓમા જ જોવામા આવે છે મનોમળ વિનાનું શરીરમળ એ ગાંડાના હાથમા તનવાર સોંપવા તુચ્છ છે શારીરિક મુખોનો બાગ આપ્યા વગર મનો બળ મેળવી શકાતું નથી તેજ પ્રમાણે મનમા ઉડતા અસખ્ય વિષ પેલું દમન કર્યા વિના હૃદયમળની પ્રાપ્તિ નથી ખાસ કરીને જૈન સમાજમા આ રીતે બગો દિનપ્રતિદિન લુપ્ત થતા જાય-છે મનનમ કે આ કાળે આપણે આ ત્રણે બળના સબધમા અવનતિએ પહોંચ્યા છીએ

જેઓ ક્રોધ મોહ કે નોખના જગવાન નિમિત્તો ળતા મનમા વિહારી અસર ઉપજવા દેતા નથી, પ્રિયમાપ્રિય પદાર્થોના જવા ળતા શોકને હારમા આધાન આપતા નથી હાલજી અપમાન થવા ળતા ક્રોધનો લેશમાર પશુ સચાર થવા દેતા નથી અને હવના અનેક આવેગોને મુખ્ય ખના પ્રસંગોમા દગવી શકે છે તેઓની શક્તિનું નામ હૃદયમળ છે શાંતિ એસરખી સાચવી શકવી તેમજ ઉત્કટ ઉપાગિના પ્રસંગોમા પણ વ્યાકુળતા ન અનુભવવી એ હૃદયમળના સમહનું પરિણામ છે, તેજ આ હૃદયમળ છે શારીરિક બળવાળા સેડા જેવી વ્યક્તિઓ જે આશ્ચર્યકારક ધર્મના બળભૂમિકા ઉપર વિશ્વમા દર્શાવી શકે છે તેથી અસખ્ય ગણી આશ્ચર્યજનક ઘટનાં હૃદયમળવાળા મનુષ્યો સૂચ્ય ભૂમિકા ઉપર અનુભવે, છે સંજ્ઞસ્થાપી છે પરંતુ હૃદયમળનો પ્રભાવ હૃદયને રહે છે

(૨૫)

હાર્દિકનાં દાખલ

(૧૯૫૯)

એકતા

કેમકે આ મા એ ત્રણે બળનો નિયામક છે એમ વનપતિનું પોણું ખનિગ્ધમાથી છે અને મનુષ્યનું પોણું વન પતિમાથી છે તેમજ માનસ શક્તિનું પોણું સ્થૂળ શ્રુતિમના સમ્પરોમાથી છે અને હૃદયગણનું પોણું માનસશક્તિમાથી છે મનનન કે આ ધર્મનાઓ અઘટિત ઘટના ઘટીયસી માય —એ નોકાકિતને અનુસરીને નિરતર ત્યાર પામેલી છે

કાગ, સ્વભાવ નિવૃત્તિ ઉદ્ભવ અને કમ —એ પાંચ આ જોએ વાસ્તવિક રીતે ધર્મનાઓ ધર્મી હોય છે મનુષ્ય આત્માની ગિયતિ એમ બાગક જેવી છે જ મ પડી અનુભવના પરિભામેને પોતાના ઉપર અગ્નિ કરતો મોટો થાય છે જ મથી જ કેવાક વિરોધ અને પાયા તગ્ધો મોહ જતો રહેતો છે અને કેટલાક વિરોધ અને પાયા પ્રયે બનુ જ એ વાળ અનુભવાન છે —આનું કા જુ એ જ છે કે કાગ અને સ્વભાવાતિ પોતપોતાની અસર કરે વનય છે અને તે અસર મનુષ્યાત્માના સમજ પથા કે નિજ જપથાના તમાણ અનુસાર બગવાન બને છે —એ રીતે અનુભવગાનમા ધર્મિક પઠાન પડતો અથવા કોઈ સારા અયોગોને પ્રાપ્ત કરી ધર્મિકમા આગળ વધતો આત્મા પોતાનો વિકાસ કરતો અનુભવમા / બને છે એ રીતે મનુષ્ય આત્મા પાપ કાર્ય કરતા આચરકો ખાષ છે તેનું દારણ તેવા જ અધમ મારના અનુભવની મ્મૃતિ તેને તેમ કરના ગેર છે આજે જે જે મનુષ્યો શરીરગત, મનોગત અથવા હૃદયગતને માટે વિખ્યાત થયેના છે તે માન આ વર્તમાન અનુભવનું પરિણામ નથી પરંતુ સમ્પરોમાથી પરિપાક થયેલી આ મ શ્રુતિકામા પૂર્વે મેળવેના અનુભવના પરિણામ રૂપ છે

મનુષ્ય જીવનના વર્તમાન ભવતા જ મનમન તરફ દિગ્દર્શન કરશુ તો જાણુસે કે પ્રયેક્ષા જીવનની જુદી જુદી અવસ્થાઓ જે વર્તમાન કાગે આશ્રય જનન જાસે છે તે છે માન વિનાની પરિ ગિયતિમાથી પ્રગટ થયેલી દેશ્ય છે જીવનની વિશાળ નાખનારા

મિદુઓ (Inorganic points of life) કોઈ રહેજ ખીના કે બનાવમાથી ઉદ્ભવેના હોય છે જે વખતે તે “રહેજ” હોય છે તે વખતે તેના ઉપયોગીપણાનો ખ્યાન હોતો નથી પરંતુ ક્રમે ક્રમે તે ‘રહેજ’ મહાન’ ઉપર લાગી મૂકે છે

જગતની બાલ્ય અને આતર સર્વ ધનનાઓ વિચિત્રપણે લાગના છતાં જે આત્માઓ એ ઘટનાને સ્વાભાવિક માને છે તે આત્માએ ખરેખરી રીતે મનોમથ કેળવે છે—એમ કહેવામાં બીનકુલ અકથલ નથી વિરન મનુષ્યો અથાગ ઉભયથી તે પ્રાપ્ત કરી શકે છે જૈનધર્મ જે આત્માની ચોક્કસ પરિચિતિને “અતરાત્મત્વ” કહે છે તે પ્રાપ્ત કરનાર પૂર્વોક્ત પરિચિતિને યથાર્થ જાણી તદ્દનુસાર વર્તી શકે છે

મજે મજે યજ્ઞગ્નામૃતિ સત્ત્વ રૂપ રમણીયાતાયા —
એ સુત્ર પૂર્વોક્ત અનુભવથી દૃઢ થયેના આત્માને માટે નિરુપયોગી નિરડે છે કેમકે તેને મન વિચિત્રતા જેવું કશું રહેતું નથી પ્રવૃત્તિની કાર્ય કાગળની મકનના જાણેની હોય છે ‘ધર્મ’ જેવી અમુક વ્યક્તિ જ પોતાનું વારેતુ પ્રાપ્ત કરાવી શકે અથવા ફેરવાવી શકે એ હકીકતને સતર પોતાના માનસિક વિચારોની બહાર મૂકેની હોય છે

સ્થૂળ ભૂમિકા અને સૂક્ષ્મ ભૂમિકા ઉપર સચ્ચ થતા શારીરિક અને માનસિક બંને આ રીતે પ્રાકૃત દૃષ્ટિએ અનેક પ્રકારની નવીનતા રજૂ કરે છે તેને કાળ સ્વાભાવાનિ સામગ્રીઓ સદાય રહે છે પરંતુ એ બંનેનો નિયામક આત્મા જ વારે અનુભવની પરપરાથી બગવાન બને છે તેમજ શાસ્ત્ર અને સત્સમાગમના પરિચય રૂપ ટાંકણાથી ઘડાઈ ગયેનો હોય છે ત્યારે વિચિત્ર ઘટનાને સ્વભાવિક ધનના ગણી શકે છે.

૮ ધાજ અને આત્માનુ રહીત

આધુનિક વિજ્ઞાનશાસ્ત્ર જેને પાશ્ચાત્ય સોફીસ્ટીકેડ બુદ્ધિવાદની પરમાજ્ઞા કહે છે તેના અને જૈન દર્શનના પરમાણુવાદ (Materialism) ના સિદ્ધાંતો સમભ્રમ એક જ દર્શનમિત્ર (Point of view) માં સમાય છે, એમ પ્રેરુ જરા પણ અતિશયોગિત ભરે નથી વિજ્ઞાને એમ સામિત કરી આપેનું છે કે જ્યાં હાલમાં મોટા પહોડો દૃશ્યમાન થાય છે ત્યાં એમ વખતે સમુદ્ર ગભીર ગર્જના કરી રહ્યો હતો તેમજ જ્યાં હાલમાં મહાસાગર વિષમાન છે ત્યાં એમ વખતે પર્વતો ઉભા હતા અગ્નિ પાછળી વડે સોસાઈ જાય અથવા પાછી અગ્નિને બૂંટાવી નાખે છતાં વિજ્ઞાને સિદ્ધ કરેનું છે કે પાછી અને અગ્નિના એકે પણ કારણ પરમાણુનો વિનાશ થયેનો નથી સમુદ્ર અને પર્વતોનું રૂપાંતર થવા છતાં તેનાં કારણો-પરમાણુઓ કાયમ રહેલા છે જ્યાં ખરી પડે જ્યાં પાછી જાય અસખ્ય જ્યાં દાવાનળથી ભરમ થઈ જાય અને અમુલ્ય હીરા જોના કોનસા થઈ જાય તો પણ વિજ્ઞાન જૂન, ફળ જાડ અથવા હીરાઓનું રૂપાંતર થયું છે તેમજ કહે છે કારણ કે જે પરમાણુઓ જૂલ જૂન, જાડ અથવા હીરાઓનાં ઔદારિક દેહમાં ગુંથાઈ સૌંદર્યપ્રેમીની નીંત્રા હતા તેમાના એમ પણ પરમાણુનો નાશ નથી થતો માત્ર આકૃતિઓ વિવિધ રૂપે બદલાતી યાને છે ઉત્પાદ-ન્યય અને પ્રકૃત્યુક્ત મત્—એ સિદ્ધાંતથી રચાયેલ જૈન દર્શન પણ પ્રયેમ પડે એ જ દર્શન પ્રમથમાં મોકે છે અને તેથી જ જમન અને પાલેનિ જૈન દર્શન અનાદિસિદ્ધ માને

આ અનાદિપણ પરમાણુથી માંડીને મહારકે ધો પર્વત મુખ્યત્વે કરીને પાંચ સમસ્થાન-કાળ, સ્વભાવ નિર્મિતિ ઉદય અને કર્મ-ઉપર

નિદુઓ (Turning points of life) માર્ચ સ્ટેજ ખીના કે બનાવમાથી ઉદ્ભવેલા હોય છે જે વખતે તે “સ્ટેજ” હોય છે તે વખતે તેના ઉપયોગીફળાનો ખ્યાન હોતો નથી પરંતુ ક્રમે ક્રમે તે ‘મર્ગ’ મહાન’ ઉપર લાની મૂકે છે

જગત્ની બાહ્ય અને આંતર સર્વ વટનાઓ વિચિત્રપણે લાગવા છતાં જે આત્માઓ એ ઘટનાને સ્વાભાવિક માને છે તે આત્માઓ ખરેખરી રીતે મનોગણ ફળ યુ છે—એમ કહેવામા ખીનકુલ અડચણ નથી વિશ્વ મનુષ્યો અથાગ ઉદ્ભવથી તે પ્રાપ્ત કરી શકે છે જૈનશાસ્ત્ર જે આત્માની ચોક્કસ પરિસ્થિતિને “અતરાત્મત્વ” કહે છે તે પ્રાપ્ત કરનાર પૂર્વોક્ત પરિસ્થિતિને યથાર્થ જાણી તનુસાર વર્તી શકે છે

અળે અળે ચલગ્મામુઘેનિ તદેવ રૂપ રમણીયાતાયા—
એ સૂત્ર પૂર્વોક્ત અનુભવથી દૃઢ થયેના આ માને માટે નિરુપયોગી નિવડે છે કેમકે તેને મન વિચિત્રતા જેવું કશું રહેતું નથી પ્રવૃત્તિની કાર્ય કારણની મકનના જાણેની હોય છે “ધર્મ” જેવી અમુક વ્યક્તિ જ પોતાનું વારંતુ પ્રાપ્ત કરાવી શકે અથવા ફેરવાવી શકે એ દલીલતો મ તર પોતાના માનસિક વિચારોની ખદાર મૂકેની હોય છે

રજૂળ બુદ્ધિમા અને સૂત્રમ બુદ્ધિમા ઉપર સચ્ચ થતા શારીરિક અને માનસિક ત્રો આ રીતે પ્રાકૃત દૃષ્ટિએ અલેક પ્રકારની નવીનતા રજૂ કર છે તેને કાળ સ્વાભાવાદિ સામગ્રીઓ સદાય રર છે પરંતુ એ જાણેના નિષામક આત્મા યારે અનુભવની પર પરાથી બળવાન બને છે તેમજ શાસ્ત્ર અે સત્સમાગમના પરિચય ડપ દાંબાથી ઘડાઈ મેને હોય છે, ત્યારે વિચિત્ર ઘટનાને સ્વભાવિક ઘટના ગણી શકે છે.

૮ વાલ અને જાતમાનુ ઘડાવલ

આધુનિક વિજ્ઞાનશાસ્ત્ર જેને પાશ્ચાત્ય લોકો શુદ્ધિવાદની પકાજા કહે છે તેના અને જૈન ધર્મના પરમાણુવાદ (Materialism) ના સિદ્ધાંતો સમગ્ર એક જ દૃષ્ટિબિંદુ (Point of view) માં સમાય છે એમ કહેવું જરા પણ અતિશયોક્તિ ભરેલું નથી. વિજ્ઞાને એમ સાબિત કરી આપેલું છે કે જ્યાં દ્રાવ્યમા મોટા પદાર્થો દૃશ્યમાન થાય છે ત્યાં એમ વખતે સમૂહ ગંભીર ગર્જના કરી રહ્યો હોય તેમ જ જ્યાં દ્રાવ્યમાં મહાસાગર વિદ્યમાન છે ત્યાં એક વખતે પર્વતો ઉભા હતા અગ્નિ પાણી વડે મોખાઈ જાય અથવા પાણી અગ્નિને ધૂંકાવી નાંખે છતાં વિજ્ઞાને સિદ્ધ કરેલું છે કે પાણી અને અગ્નિના એકે પલ્લુ કારણ પરમાણુનો વિનાશ થયેલો નથી સમૂહ અને પદાર્થો રૂપાંતર થવા છતાં તેનાં કારણો-પરમાણુઓ કાયમ રહેલાં છે ફોનો ખરી પડે, ફોનો પાકી જાય અમર અમર જ્યોત્સના દાવાનગથી ભરખ થઈ જાય અને અમર અમર જ્યોત્સનાના મનસા થઈ જાય તો પણ વિજ્ઞાન ફૂન ફળ ઝાંડ અથવા દીરાઓનું રૂપાંતર થયું છે તેમજ કહે છે કારણ કે જે પરમાણુઓ ફૂલ, ફળ ઝાંડ અથવા દીરાઓનાં ઔદાગિક દેહમાં મુકાઈ મૌર્યશિપે ખીની નીચતા હતા તેમાના એમ પણ પરમાણુનો નાશ નથી થતો માત્ર આકૃતિઓ વિવિધ રૂપે બેસતી ચાલે છે. ઉત્પાદ-વ્યય અને ધોન્યયુક્ત મત્—જે મિદ્ધાનથી રચાયેલું જૈન દર્શન પદ્ય પ્રત્યેક પદે એ જ હળકત પ્રમથમાં મુકે છે અને તેથી જ જન્મન અને પુનર્જન્મને જૈન દર્શન અનાદિસિદ્ધ માને છે.

આ અનાદિપદ પરમાણુથી માંડીને મહારુક થોડા જ મુખ્યત્વે કરીને પાંચ સમવાય-કાળ સ્વભાવ નિષ્પત્તિ, ઉદ્ભવ અને ઠર્મ-ઉપર

નિદુઓ (Furnishings of life) કેઈ રહેજી ખીના કે બનાવમાથી ઉદ્ભવેના હોય છે જે વખતે તે “એજ” હોય છે તે વખતે તેના ઉપયોગીપણાનો ખ્યાલ દેતો થી પરંતુ ક્રમે ક્રમે તે ‘રહેજી’ ‘મદાન’ ઉપર લાગી મૂકે છે

જગતની ખાલ અને આનર સર્વ ઘટનાઓ વિચિત્રપણે લાગના છતાં જે આત્માઓ એ ઘટનાને સ્વાભાવિક માને છે તે આત્માએ ખરેખરી રીતે મનોમજ કેળવે છે—એમ કરેવામાં ખીનકુલ અડચણ નથી વિરત મનુષ્યો અથાગ ઉલ્લભથી તે પ્રાપ્ત કરી શકે છે જૈન મન જે આત્માની ચોક્કસ પરિસ્થિતિને “અતરાતમ્ય” કહે છે તે પ્રાપ્ત કરનાર પૂર્વોક્ત પરિસ્થિતિને મથાર્થ જ્ઞાતૃ તત્ત્વસાદ વતી શકે છે

મળે છળે યજ્ઞગ્નામૃદેનિ તદેજ રૂપં રમણીયાતાયા—
એ મૂલ પૂર્વોક્ત અનુભવથી દ્રઢ થયેના આત્માને માટે નિરુપરોચી નિરાડે છે કેમકે તેને મન વિચિત્રતા જેવું કરું રહેતું નથી પ્રતિભા કાર્ય કારણની અઠવના જાણેની હોય છે “ઈશ્વર” જેવી અમુક અગ્નિ જ પોતાનું ધાગેનું પ્રાપ્ત કરાવી શકે અથવા ફેરવાવી શકે એ હકીકતને સ તર પોતાના માનસિક વિચારોની જગાર મૂકેની હોય છે

રથૂળ જૂનિમ અને સૂમ જૂનિકા ઉપર સચ્ચ થતાં શારીરિક અને માનસિક બોગો આ રીતે પ્રાકૃત દૃષ્ટિએ અનેક પ્રકારની નવીનતા રજૂ કરે છે તેને કાળ સ્વાભાવાદિ સામગ્રીઓ સદાય રહે ॥ પરંતુ એ બોગોના નિવામક આત્મા જ્યારે અનુભવની પર પરાથી બગવાન બને છે તેમજ શાસ્ત્ર અને સત્સમાગમના પરિચય કેપ ટાંકણાથી ઘડાઈ ગયેના હોય છે ત્યારે વિચિત્ર ઘટનાને સ્વાભાવિક ઘટના ગણી શકે છે.

૮ વાઙ અને આત્માનુ ઘઙ,વઙ

આધુનિક વિજ્ઞાનશાસ્ત્ર જેને પાશ્ચાત્ય લોકો શુદ્ધિવાદની પરમાજ્ઞા કહે છે તેના અને જૈન દર્શનના પરમાણુવાદ (Materialism) ના સિદ્ધાંતો સમજાવ એક જ દૃષ્ટિમિત્ર (Point of view) માં સમાય છે, એમ કહેવું જરા પણ અતિશયોક્તિ ભરેલું નથી. વિજ્ઞાને એમ સાબિત કરી આપેલું છે કે જ્યાં દ્વાસમા મોળ પદાર્થો દૃશ્યમાન થાય છે ત્યાં એમ વખતે સમુદ્ર ગભીર ગર્જના કરી રહ્યો હોય તેમ જ જ્યાં દ્વાસમા મહાસાગર વિદ્યમાન છે ત્યાં એમ વખતે પર્વતો ઉભા હોય. અગ્નિ પાણી વગેરે સામાર્થ જાય અથવા પાણી અગ્નિને યુગ્માવી નાંખે છતાં વિજ્ઞાને સિદ્ધ કરેલું છે કે પાણી અને અગ્નિના એકે પણ કારણ પરમાણુનો વિનાશ થયેલો નથી સમુદ્ર અને પર્વતોનું કપાતર થવા છતાં તેનાં યોગ-પરમાણુઓ કાયમ રહેલા છે. ફોન ખરી પડે ફોન પાડી જાય અસખ્ય વૃક્ષો દાવાનળથી ભરખ થઈ જાય અને અમુલ્ય હીરા ઓના ઢોલસા થઈ જાય તો પણ વિજ્ઞાન ફૂલ ફળ ઝાડ અથવા હીરાઓનું કપાતર થયું છે તેમજ કહે છે મારણ કે જે પરમાણુઓ ફૂલ, ફળ ઝાડ અથવા હીરાઓનાં યોગિક દેહમાં મુકાઈ સૌંદર્યરૂપે ખીની નીચાં હતાં તેમાનાં એક પણ પરમાણુનો નાશ નથી થતો. માત્ર આકૃતિઓ વિવિધ રૂપે બદલાતી થાય છે. ઉત્પાદ-ન્યય અને ક્રોડયચુક્ત ભત્ત—એ સિદ્ધાંતથી સ્થાયેલું જૈન દર્શન પણ પ્રત્યેક પદે એ જ હમીકન પ્રમાણમાં મૂકે છે અને તેથી જ જગત અને પાથોને જૈન દર્શન અનાસિદ્ધ માને છે.

આ અનાદિપર પરમાણુથી માડીને મહારક્ષો પશુ ત મુખ્યત્વે કરીને પાંચ સમવાય-કાળ, સ્વભાવ નિશ્ચિત ધર્મ અને કર્મ-ઉપર

સ્નાયુ છે પાંચોનું સધન વિધન કાળના નિયમને અનુસાર-પર્ણ
 પોના ફેરફાર અનુસાર થયા કરે છે કાળના પરિવર્તન વડે અને ફેરફારો
 થવા છતાં પાંચોનું મૂળ સ્વરૂપ કાયમ રહે છે જેમ કાળની
 અસર જડ વસ્તુઓ ઉપર થાય છે તેમજ ચતુર્થ-આત્મા ઉપર પણ તે
 તેવી જ અસરો પ્રગટાવે છે પરંતુ જડ અને ચતુર્થની કાર્ટિઓ જુદા
 જુદા અભાવવાળી હોવાથી આત્મા ઉપર જ્યારે કાળની અસર પોતાનું
 કાર્મ બળ મેં જાય છે ત્યારે તે આત્માની સમગ્રતા તે કાળની સામે
 પોતાના સામર્થ્યનું વાતાવરણ ઉત્પન્ન કરી શકે છે

મનુષ્યપ્રાણીના સબધમાં તેમજ તેથી નીચી કાર્તિના આત્માઓના
 સબધમાં કાળથી પ્રત્યેક ક્ષણે આયુષ્ય ધનવા છતાં-એક શરીરમાંથી
 અન્ય શરીરમાં પ્રવેશ મવારૂપ-રૂપાતર પામવારૂપ-આયુષ્યને કાપ થતા
 કાળનું સામર્થ્ય વ્યક્ત સ્વરૂપમાં દૃષ્ટિગોચર થાય છે આ જગતમાં
 મુખ્યત્વે કરીને દરેક મનુષ્યના હૃદયમાં હર્ષ અને શોકરૂપ બે પરસ્પર
 વિરોધી દ્વંદ્વો પ્રગટ થાયવા અપ્રકટપણે રહેતા છે આ બંને દ્વંદ્વોની
 ઉત્પત્તિનું સ્થાન જન્મગૃહ અને સ્મશાનના દરેકથી સમગ્ર શકાય છે
 જે કાળે જન્મગૃહ તરફ મનુષ્યોની નજર જાય છે, તે કાળે આનંદમાં
 તેઓ ઉન્નત બની જાય છે, પરંતુ સ્મશાન ભળી જેમની નજર પડોચેની
 છે અને સ્મશાનને જેઓ જીવંતનું સ્થાન માને છે તેઓ શૂન્યતા
 સબધમાં ઉપેક્ષા રાખવાનું કેમ પમદ કરે? આ સસારમાં એવેક
 કાર્ષ પણ પ્રાણી નથી જો અહીંથી જન્મ નજ પામ્યું હોય ! આખા
 જીવનમાં ખાનું પીનું અને શ્રેષ્ઠઆરામ સિવાય બીજું કાંઈ પણ
 નહીં કરનારાઓ અનેક પ્રકારની ધર્મમથન અને ભાજનગડ કરનારાઓ
 તેમજ પારમાર્થિક જીવન માળનારાઓ-સર્વેની છેવટની શય્યા
 સ્મશાન જ છે

ત્યારે આ સ્મશાનની પેલી પાર કાર્ષ આધ્યાત્મિક વિચારણા

રહેલી છે ? જો બીજી કોઈ વિચારણા ન રહેતી હોય તો પાશ્ચાત્ય જડવાત્તી જૈનદર્શન અધ્યાત્મવાદમાં જુદું ન જ પડી શકે અને જડવાત્તો જ વાવડો વિજયવત યાય ! પરંતુ પુનર્જન્મ છે, આત્માને કૃતકર્મનું અવશ્ય ફળ ભોગવવું પડે તેમ છે સાચાર અને દુરાચાર વડે મુક્તિ અને નરમ્ના અધિભગી થવાય છે—વિગેરે ગૂઠ આધ્યાત્મિક તત્ત્વો જ્યારે મનુષ્ય અમળવા લાગે છે ત્યારે જો મૃત્યુ કે જો કાળનું વ્યક્ત સ્વરૂપ છે તેથી હાથવિનાય નહિ કરના, તે તેના આતર સત્યની તપાસ કરવા લગનાય છે અને તે સત્ય સમજાવવાની ખાતર રાત્રી પુઝાઓ સત્યાઓ ત્યેના છે

કાળની અમર જ અને આધ્યાત્મિક જને તત્ત્વો ઉપર વ્યાપક હોય છે કેમકે કાળકર્મ હમેશા નવું જુવું કરવાનો હોય છે પરંતુ દુર્જન અને સત્જન બનેનો હિસાબ સગૃહી રાખવાનો તેનો સ્વભાવ છે અને આ બનેના ઈતિહાસથી મનુષ્યપ્રાણીઓને હેયોપાદેયતાનો વિવેક પ્રગટ થાય છે સજ્જનોના વર્તનની શુભ અસર જ્યારે કાળનો ઈતિહાસ નોંધી રાખે છે ત્યારે મનુષ્યોને તે સુદર લાગે કાળ અને આત્માનું બળામળ સમજવાનું પ્રાપ્ત થાય છે પરમાત્મા મહાનીરત્ન નામ લગભગ ચોવીસ સૈકાઓ વીનવા છતાં અમર રહી ઉત્સાહી મનુષ્યોને સ્વાર્થત્યાગ અને સુખદુખના સંયમનું કેવું અપૂર્વ શિક્ષણ આપી રહ્યું છે ! કાળ ઉપર સ્વામિત્વ મેળવી અમર થવા ઇચ્છનાર એ મહાત્માની ઓળખાણ થવા માટે કેવા ઉન્નતગત્તરની જરૂર છે ! જેમની દેગનામા મૃગ અને સિંહાદિ પક્ષ્પર જ મ વિગેરે પ્રાણીઓ ચિત્તની મર્તિની જેવા સહયોગી બની તેમનું વાક્યામૃત ઝીલવા બેઠા હશે તે વખતે તે કાળના મનુષ્યોને તેમની અપૂર્વ સમતાનું જ્ઞાન કેવું થતું હશે ! આપણે તેની કલ્પના કરી શકીએ તેમ નથી તે વખતનો કાળ જ તે તે મનુષ્યોના મન ઉપર અસર કરી શકે છે

તેને જગતના પ્રાણીપથોની વ્યવસ્થા સમજવાને માટે કાળની કપના થયેલી છે. ધર્માસ્તિત્વવાદિ દ્રવ્યનું જેમ અગ્નિતત્ત્વ પ્રતીત થાય છે તેમ વસ્તુરૂપે અવ્યુચ્ય અથવા સ્વરૂપે કાળ ત્રિવિધતા નથી, પરંતુ તેની સત્તા મર્ડ પ્રાણીપથોમાં વ્યાપક રૂપે છે.

નિર્માળ આત્માઓ-જેમને કાળની કસી કિંમત નથી હતા કાળ તો પોતાનું સામર્થ્ય તેમના ઉપર મહાવતો જ હોય છે. આત્મ્યમાં અથવા ભોગવૃત્તિને જીવતા પર્વત તરમ કરવામાં પોતાનું જીવન અમાપ્ત કરી દે છે. અમૃત્ય માનવજન્મની—અવિત્યતા વડે પ્રાપ્ત કરાવેલા મનુષ્યપણની કિંમત તેમને હોતી નથી તેઓ નિરતર ડિગ્ગિમ વાગીને કાળનો જ રોડ કાપતા હોય છે. “ભાઈ! શું કરીએ? હજી વચન આપ્યો નથી” —આ આવી આવાજ અર્થસૂચક શબ્દો કહેતા તેમના મુખમાંથી નીકળતા હોય છે.

“સમય સમય જળવાન હો નહિ પુણ્ય જળવાન” —એ વાક્ય કાળની મહત્ત્વના દર્શાવનાર છે એક અર્થશ્રીમત મનુષ્યને એકદમ પૂર્વકર્મ થોડો વિધન થતો જોઈને આવું વાક્ય ઉચ્ચારાય છે, પરંતુ રંગુન તેની રૂપાલસ પામેલી પરિસ્થિતિ પૂર્વકૃત કર્મ અને તત્કાલિન થયેલી તેની જીવિતે આભારી છે.

વિવેચનશક્તિસપ્ત સમગ્ર આત્માઓ કાળ ઉપર દોષારોપ મૂકી ઉદ્ધમને તણ દેતા નથી તેઓ આમ કરવાને ઉત્સાહી દોષાથી અમુક આરો માળ ઉપર પોતાના આત્માનું સામર્થ્ય ચલાવે છે એમ કહેવામાં જરા પણ ખોટું નથી. સાત્ત્વમા ગ્યગે સ્થળે આશ્વર્પજનક રીતે જોવામાં આવે છે કે મહાત્માઓએ જુદા કાળે ભોગવવા યોગ્ય કર્મને અત્ય કાળોમાં જનારી દીધું કર્મની અપરર્જનાઓ આત્માના પ્રમગ ઉત્સાહ અને વેગને આભારી હોય છે. એવું આપુણ્ય કર્મને

છત્રી અમર યનાર મહાત્માઓએ કાળ ઉપર વિજય મેળવ્યો છે એમ કહી શકાય છે કાળનું અવ્યક્ત સ્વરૂપ સિદ્ધતા છત્રો સાથેનો સંબંધ પણ મુખી સમુદાય નથી અને તે જડનેતનના પેના પરાયોના હીમામે—અપેક્ષાએ—સબધ મળ્યા છે તેની જ સમગ્ર પ્રાણી પાર્થ સાથે સમબધ મળના કાળના સ્વરૂપને દેખાતા શ્રીમદ્ દેવચંદ્રજી વડે છે —

દ્રવ્ય ક્ષેત્ર ને કાળ ભાવગુણ રાજનીતિ એ ચારજી

ત્રાસ વિના જડ બેનન પ્રભુની કાઈ ન લોપે કારજી

અર્થાત્—કાળના નિયમો સર્વ પ્રાણીપાત્રોને આધીન રહેવું પડે છે કાળ દ્રવ્યની મતા જૂન ભવિષ્ય અને વર્તમાનમાં છુપા યેની છે કાર્ય-કારણના નિયમને આધીન રહેના જગતની પ્રત્યેક મણત્રી કાળથી જ મપાય છે

કાળના નિયમને અનુસરીને વિચાર અને કર્મ થતા સ્વરૂપમાં અને દેગ્રહાર થતા જ્ઞાન છે દેહનાક જૂના વિચારોનું રસાન નવા વિચારો લે છે આવી પ્રિતિમા જમાનાને ઉપયોગી જીવનવિમ્લસમાં જતી સહાય થાય અને પૂર્વકાળનું લક્ષ્યસ્થાન એમને એમ રાખી યોગ્ય પ્રતિભિન્ન ક્રીને—એવું વિચારવાનાવરણ ઉત્પન્ન કરવાની ખાસ જરૂર છે પૂર્વકાળના દર્શિમિદુને હાનિ ન પહોંચવી જોઈએ—એ હજીકત લક્ષ્યમાં રાખીને પણ આચરાનારા બાહ્ય સ્વરૂપો જે કાર્યક્રમ કપાતર પામ્યો જાય છે—તેને અનુકૂળ શુદ્ધ સ્વરૂપમાં મુક્તવાની આવશ્યકતા આવી પડેલી છે—એ પ્રત્યેક અનુભવી મનુષ્ય સમજી શકે તેમ નહિ તો પૂર્વ અને પશ્ચિમના બુદ્ધિ અને હૃદયના આન્તર (Subjective) અને બાહ્ય (Objective) અવસ્થાના કથપણથી કાળક્રમે કર્મ કરના નવીન જગો કાર્ય કરને—તે ભવિષ્યકાળને સોંપવું પડશે

૧ જીવન અને મૃત્યુ

ખાસ કરીને આ વિલાસપ્રિય જમાનામાં પ્રવૃત્તિની એટલી બધી પરપરાઓ વધી પડી છે કે જ્યાં આર્દ્ર જીવન કેવું હોવું જોઈએ, તરસ બધી વિચાર કરવાનો પણ અવકાશ રહેતો નથી આપણે પોતેજ એ વિચારના પ્રતિનિધક સંયોગે ઈલા કરેલા છે અને એ સંયોગો આપણી નિમળ માનસિક સ્થિતિઓ આધીન થતા સત્ય સ્વરૂપ તપાસવાની ફરમાર નહીં હોવાથી જીવનનું અમૂલ્ય સ્વસ્થ પામવાનું સદ્બાધ્ય પ્રાપ્ત થતું નથી જીવનનું સ્વસ્થ વિચારવાને માટે આપણે આત્માને તેની નિર્મળતા અને ઉપાધિઓથી થોડો વખત મુક્ત કરી એને અને દૃષ્ટિબિંદુઓથી તપાસવો જોઈએ આ ક્રિયાવડે માનવ જન્મનું અમૂલ્ય તત્ત્વ પ્રગટ થતા આત્મામાં એવી અનિવાર્ય જાગૃતિ પ્રગટ થાય છે કે જે દ્વારા તે નિરતર ઉચ્ચ—ઉચ્ચતર દૃષ્ટિબિંદુઓનું લક્ષ્ય કરી પ્રગતિ કરતો જાય છે અને સ્વદ્વિત અને પરદ્વિતનું પાર મારીકે તત્ત્વ સમજતા તે કૃતકૃત્ય થાય છે

આજે જે વિષય સળધી અત્ર વિચારવા ઈષ્ટ ગણ્યું છે તે એવો સમળ વિષય છે કે જેમાં ભૂત જાનિત્ય અને વર્તમાનની સર્વે ભાવનાઓનું સંપૂર્ણ રીતે સક્રમણ થઈ શકે તેમ છે શ્રીમદ્ વીરપદમાત્માએ ગણ્યાધિપ ગૌતમને સપ્તગ્નેહજા વિગદાહજા—ધ્રુવેહજા—એ ત્રણ શ દોથી જગત્તા વારતવિદ્ય અરૂપનો એક આપ્યો તેથી રીતે ? તેમાં જગત્ત્વ સર્વ સ્વરૂપ સમાર્પ જન્ય છે એવું આ વિનાશ પામ્યો એ પ્રત્યે પ્રાણી પાર્થને માટે નિમિત્ત છે અન્યથાજે જડ વસ્તુઓના પ્રસંગમાં ઉત્પત્તિ અને લય એ શબ્દો વપરાય ■ વસ્તુત જીવન એ ઉત્પત્તિ છે અને મૃત્યુ એ વિનાશ છે વસ્તુસ્થિતિ આમ હોઈ આ વિષય પરત્વે યથા

શરિત શાષ્ટક વિચારીએ અને એ દ્વારા આત્મગતિનો પ્રસન્ન પ્રાપ્ત થાય તો એના જેવું જગતમા બીજું કયું સુભાગ્ય છે ?

પ્રખટપણે આ પૃથ્વી ઉપર એ દસ્યો છે એક તો સુનિભગૃહ અને બીજું સમયાન જોઈ કુચ્છની હીરાઓમા દિમાનપાતિ પર્વતો ગંગા વગેરે નીચેના સ્ત્રાવ સાથે સમગ્રમાન આના વિગેરે જ્યોત્સ્વી મન રીએ। તેમજ પુષ્પનનાઓ મળુનરી વગરની છે તેમજ મનુષ્યના બનાવેલા દે ત બગેના કૃત્રિમ નમુનાઓ જેમકે વિમાનો તાજમહેનો ટ્રિન્કાઓ મોટરકારો તા વગેરે વિગેરે પશુ દર્શનીય સ્થાનો છે પરંતુ આ બે દસ્યો સર્વ સ્થાનોનું મેન્દ છે પાણીમાં જેમ પરપોગાઓ ઉત્પન્ન થાય છે અને તે વગેરે તેમજ સમાપ્ત બન્ય છે તેમ આ પૃથ્વીના વિશાળ ક્ષેત્રમા સુતિકા અને સમયાનગ્ર-સ્થાનોમા દરબને અને દર મુજ્જો કંપના પ્રાણીઓનો ઉચ અને અન્ત થયા કરે છે ? જે પૂર્વે હતું તે આત્યુ બન્ય છે અને જેની મજુના સ્વપ્નમા પશુ ન હોય, તે આપણી સમક્ષ આવી આપણા દષ્ટ ઉપર ગ્યાન ને છે

જ મ-મત્યુ-ઉત્પતિ-વ્યવનો આ પ્રગટે મતિ આગતિથી સક્ર્યા થનો વિષય આપણને બે મર્બીર પ્રશ્નો ઉદ્ભવાવે છે એક તો એક જેઓ આ જગતમા અસ્તિત્વમા આના અને જેમજે અનેક પ્રાણીઓના સમાગમમાં આવી પૃથ્વી ઉપર પોતાનું જીવન ચિગ્મણ પર્વત અમિત ક્યું, તેઓમાં પણ જીવન કોનું હતું ? અને બીજું મત્યુ પરીની તેમની ગિયતિ કેવી હોઈ શકે ? આ બે પ્રશ્નોમા જીવન અને મત્યુના વિષય પરત્વેની આપણી ભાવના સક્રિય થયેલી છે

જનસમાજમા સાક્ષર તરીકે પ્રસિદ્ધ થયેના મોદેસર મહિનાન નભુલા) કહ છે કે પુરુષાર્થહીન જીવન મત્યુ કરના પશુ અધિક હુ ખકાર છે —આ ઉપરથી એમ ફલિત થાય છે કે એક મનુષ્ય

મનુષ્ય જીવિતને જાતે તેને મગેરી પચેદિયની સપૂર્ણતાથી જ એ મનુષ્ય તરીકે ગણાવવા લાયક નથી, પરંતુ બુદ્ધિના વિશ્વાસ પ્રમાણે યોગ્યતા અનુસાર વિવેક કરી જેઓ આ જગતમાં પોતાના વર્તનને સુદઃ અને સ્વાર્થત્યાગની ભાવનાવાળું બનાવે છે—તેમનું જીવન એજ ખરેખર જીવન છે.

મનુષ્ય સૂતિકા શૂકનો આનંદ કેનાહળ સાલગી અધીર અને ઉમત્ત બની જાય છે અને તેથી જન્મ મૃત્યુના તત્ત્વો વિશે વિચાર કરવાનો અવકાશ ન મળે એ સ્વભાવિક છે તેમજ જેઓનો જીવનપ્રવાહ યુવાનીમાં નીના નવાપુરની માફક ખગખગ કરતો વહી જતો હોય છે, એવા પુરો પછુ જીવનના ઉપરોક્ત ઉદ્દેશની પત્તા ન રાખે એ પણ બનના જોગ છે. પરંતુ સિધાગો, ઉનાળો અને ચોમાસું—બાળ, યુવાન વૃદ્ધાવસ્થા તેમજ મનના અનેક પ્રકારના ગિચ્છિતભાવો તરફ નજર કરતાં સમસાનના જીવણ દેખાવને પણ ધ્યાનમાં લેવો, જેઓ સમસાનને હેવ દત્ત સ્થાન માને છે, તેઓ મૃત્યુના સમ્પર્કમાં ઉત્તરીનતા ખતાવવાનું પસંદ કરેજ નહિ.

શુદ્ધિત્વ દય કેન્દ્રેષુ મૃ યુના હમમાચરેત્

—એ વાક્યનો મથાર્થ નિર્વેશ મરનાસ્તુ લક્ષ્યમિદુ જ મેમા પ્રાણી ઓના હેવના સ્થાન ઉપર દરીરહે છે અને એ લક્ષ્ય મિદુ તેનામાં નીન લીવના ઉત્પન્ન કરાતી યુગાર્થ પ્રેમી-સ્વધર્મ પરિપાતનામાં નિતર જગૃતિ ઉત્પન્ન કર છે.

જન્મ ધરી જેમણે ખાલુ, પીલુ અને પ્રેમઆરામ ભોગવવો એવો નિર્ણય કરી લીધો હોય તેમને મનુષ્યના સુખદુઃખમાં ભાગ લઈ માનવ જ અને સાર્થક થયો છે તેમને, મધુર સિદ્ધાસન ઉપર બેસનારા કેમળ

સમુદ્ર હોય, તે સ્થાને પર્વત થઈ ગયો છે રથૂળ દટ્ટિયી એમ કહેવાય કે પહાડ અને સમુદ્રનો ખસ થઈ ગયો છે પરંતુ વિજ્ઞાન કહે છે કે પહાડ અને સમુદ્ર નો અલગ હોય તે અનેક પરિવર્તનો દ્વારા હાલમાં જે મનુષ્ય જે જે આપણે નાશ પામેલું માનીએ છીએ, તેનું એક પણ અણુ વિનુમ થતું નથી.

ત્યારે શું પ્રયેક મનુષ્ય સ્મરણની સ્થિતિ પ્રાપ્ત થયા પછી વિનાશી છે? વિજ્ઞાન આ પ્રશ્નનો ઉત્તર નકારમાં આપે છે, કેમકે જો કે મનુષ્ય તરીકેનું અસ્તિત્વ જન્મ ઉપર મોજુદ નથી રથૂ પણ જે મુજોનો આરિઆવ જન્મની દૃષ્ટિએ સન્મુખ પડે છે તે મુજોને અંગે તે મનુષ્યનો વિનાશ નથી શિવ અસ્તિત્વ છે કાવ્યમાં, સાહિત્યમાં શિવમાં, સંગીતમાં દાનમાં, મીનમાં તપમાં કે ભાવનામાં અનુરક્ત થયેલો મનુષ્ય તે તે પરિસ્થિતિઓને સિદ્ધ કરી એવી અપૂર્વ કળા પ્રદાવે છે જે અનેક જમાનાઓ સુધી મનુષ્ય પને હયમચારે છે અને નવજન્મ પ્રદાવે છે.

તોમર આન ઘનશ અને સિદ્ધિપિંગળિની પદ્ય ગદ્ય રચનાઓ શું આ સદિમાં તેઓ જીવતા છે એનું જ્ઞાન આપતા નથી? મહાત્મા વીરપ્રભુનો અચળ સદેશો શ્રવણ કરતા પહેલાં આપણે ચોરીશસો વર્ષ પહેલાના પડદાને ઉઠાવે જોઈએ અને તેઓ આપણી સમક્ષ હોય તેમ ભક્તિભાવથી પ્રણતિ પર પરા કરી જોઈએ.

નિરપરાધી પશુઓનો ઉદ્ધાર કરનાર અને નિર્વિહારી ખાત જાળ્યારી નેમિનાથજી અત્યાજ મુજોના મુજો વીતવા હતા મનુષ્યોના ૮૫મ રિમાં રિરાજે છે મુર્શન રોક, જાળુકુમાર અને મેઘકુમારાદિ અને પુરો સાથે આપણો આત્મા વિનિમય કરવા ઈચ્છે છે તેનું કારણ તેમના જુદી જુદી દિશામાં પ્રકટેલા મુજોને જ આત્મારી છે આ અવસર્પિણીમાં અનેક મહાસત્વો જન્મ અને મૃત્યુની ચીલાવાળી

પદ્ધતિને પ્રાપ્ત કરી ગયા જતા જીવનને નિશ્ચિત અર્પનાર જે ગુણો વડે આ જીવિને ઉત્કૃષ્ટતા કરી ગયા છે અને જેમણે પોતાના વ્યક્તિમય જીવનને સમર્થિત બનાવ્યું છે, તેઓ અત્યારે હવે આપણી મધ્યમા મોનુદ ન હોય તો પણ અત કચ્છમાં તેઓ ઉપસ્થિત છે ખરી પરમાર્થવિદ્યા (Philosophy) રહ્ય છે ■ કે મનુ તેમને સ્પર્શ કરી શકુ નથી ગુણોવડે તેઓ જીવત છે માત્ર મગની જેવાને તેમનો ભૌતિક દેહ આધીન થયેનો છે હવે આપણે જીવનમાં વિવિધ પ્રકારોના ક્યા કરા દષ્ટિ નિદુઓમાં સ્થાન છે તે વિચારીશું

જીવનમાં પ્રમાણ્ય સ્થાન વિચારવાની સાથે જે ભૌતિક જીવન-જીવના મનુષ્ય બધારમાં મૂળ ધારીને પેરેનો છે તે તરફ પ્રથમ દૃષ્ટિએ સ્વાત્મી જરૂર છે એ તો ચોક્કસ સિદ્ધ છે અને સાચું પણ પુન પુન એજ નિવેદન કરે છે કે જીવ-જડનો વિવેક મમતા વચ્ચેની જ આ મને આપણા આત્માની રરિગ્ધિનિનુ નિયમન હોઈ, આપણી જીવના જ વા ના ગગથી ઓતપ્રોત છે આની આવની પૂર્વ જ મની પ્રસન્નાઓ તેમજ જે વાસનાઓ આ જન્મમાં દૂર થવા યોગ્ય છે અને જે સહજ જનને દૂર કરી શકીએ તેવા વિકાસવાળી રિધિતિમાં છીએ-એ વાસનાઓ આપણે એવા સયોગોમાં વસ્તુ દીરી છે કે તે વાસનાઓ દૂર કરવાને બે આપણે તેમને પોતા આપણા આત્મા છીએ પણ જે ભૌતિક જીવના આત્મા ઉપર અવિરતપણે સત્તા જમાવી રહી છે તેનું કેન્દ્રિય અતિવનાન વગર જાણી શકાય તેનું નથી

પ્રમાણ્ય જીવનવાળી વ્યક્તિઓના જ્ઞાનથી ભરપૂર ઈતિહાસ જનસમાજને કરે છે કે તું હવે આ જન્મમાંથી આવો જઈશ પરંતુ હું તને સ્વીકારી જઈશ નહિ જ્યારે ઈતિહાસનો આ મધુર સ્વર વિકાસ પામેના મનુષ્યના હૃદયમાં નવજીવન પ્રેરે છે, ત્યારે મનુષ્ય જડ ધારી એકેની જડવા ની જીવનામાંથી દાર માત્ર છે અને સમજી શકે

છે કે જગત્ મો બૂની જરો પરતુ મારા પુખ્તાર્થમય જીવનને અમર ઇતિહાસના પૃષ્ઠો તો સાચવી રાખજો પરતુ આ ઉપરથી એ સિદ્ધ થતુ નથી કે એ મનુષ્ય ભવિષ્યના ઇતિહાસનો માટે અથવા અમર યાત્રીરીની ખાતર સ્વર્ત્તવ્ય સિદ્ધ કરવા પ્રેરાય છે મનનય કે તો પોતાને તે પરિસ્થિતિ સાથે કાર્ષ્ણ્ય લાગતુ વળગતુ નથી પરતુ કાળના સ્વભાવ અનુસાર એ જીવન અને તેની ભાવના જળવાઈ રહે છે એ અઢી સત્ય સમજવાની ખાતર કુ રતનો એક વિશિષ્ટ પ્રકારનો નિયમ અમ્મિત કરી પુખ્તાર્થમય જીવન વાસ્તવિક જીવન તરીકે દર્શાવવામાં આવેતુ છે જીવનના દરિદ્રિય દુઝોનો વિવેક પુગસર નિર્ણય કરી કાર્ષ્ણ્ય પૂરીમાં ગમે તે સ્થાને રહી મનુષ્યપણાનો ઉત્તમ આર્થ (Ideal) જગત્ સમક્ષ રજુ કરવો, માનવી શક્તિનો વિવેક કરવો અને જનસમાજની ઉન્નતિમાં પ્રતિષ્ઠા લાગર રહવું—એ પુખ્તાર્થની ઉત્તમ ભાવનાનુ અને તેને નીજાવવાનુ રહસ્ય છે

ધર્મ અર્થ કામ અને મોગ એ ચાર પુરુષાર્થો નીતિશાસ્ત્રકારે આપણી સમક્ષ ચોક્કસ પ્રકારના નિર્ણય પછી રજુ કરેલા છે પરતુ એ પુરુષાર્થો વિવેકદ્રિ (Vedra-dra ૭૩૦) માં જોડેને અને સમાય તેને અંગે અસ્તિત્વવાળા છે હૃદય તરીકે અર્થનુ ઉપાર્જન હિંસા અને અસત્યના કાયોને જ મ આપતુ હોય, ધર્મને નામે જીવનકનહો ઉત્પન્ન થવાની સાથે સમાજ ભાવના ઝિન્નિન્ન થતી હોય, વિવેક સેવન મર્યાદાને ઉલ્લંઘી મનુષ્ય જીવનને મૃત્યુની ઝાણથી ઝાઈ દેતું હોય—તો નીતિશાસ્ત્રમાં એ સ્થિતિમાં પુરુષાર્થ કદી કહેતા નથી આ ઉપરથી એ સિદ્ધ થાય છે કે જીવનનુ પ્રત્યેક કૃત્ય નીતિ અથવા ધર્મની પુષ્ટિ કરનારુ હોય તોજ પુરુષાર્થ નામને સુધરિત છે

મનુષ્યોનો મોટો વિલાસ પ્રાપ્ત થયેના દસ પ્રાણો તે જ જીવવાનુ સાધન અને એ દસ પ્રાણોનુ અસ્તિત્વ હોય ત્યાં સુધી

જ જીવન અને તેની સમાપ્તિમા જ જીવનની સમાપ્તિ માને છે અને એ સ્થૂનદષ્ટિએ એમને ખાટે યોગ્ય છે, પરંતુ જીવિના પ્રેશ ઉપર વિહરવાથી-એ દશ પ્રાણોમા જીવનની માન્યતા માત્ર આરોપિત માન્યતા જણાશે-એમ ગાસ્ત્રના અભ્યાસના સૂક્ષ્મ અવલોકનથી સિદ્ધ થવું જોઈ એ

। જીવનના પ્રત્યેક વિભાગમા ઇન્દ્રિય અને મન-ને વડે જીવનની દયાની અત્યાર મુધી માનેલી છે તે ઇન્દ્રિયો અને મન આત્માને શુભાશુભ ફળની પ્રાપ્તિ માટેના સાધનો માત્ર છે શરીરશક્તિ જનનમા રહેલા અવ્યોજ્ય પદાર્થોના સ્પર્શદ્વારા અનુભવ કર્યે જાય છે, જીવવા સ્વાર્થી વસ્તુઓમા સુખદુઃખની ભાવના સ્થાપે છે, નાસિકા મધદ્વારા સ્વશક્તિની મર્યાદા સિદ્ધ કર્યે જાય છે આખા નિરીક્ષ્ય વસ્તુઓને સમીપ રાખી હર્ષ તોડમા તરીકે જનાવે છે, અને મન પશુ પ્રત્યે પતે કાર્ષ્ણે કાર્ષ્ણ ચિંતનમા મગ્ન થયેનું દર્શાય છે આ રીતે નિરકુશળો આત્મા એ સાધનોને કામે લગાડતો હોવાથી, જે કે તે શક્તિ વિશેષ હોવાથી-શૂન્ય દષ્ટિએ કેનાક પુરુષાર્થ માની લીએ છે પરંતુ એ ભાવનાની પાર જઈ વિચારવાની આવશ્યકતા છે કે પુરુષાર્થ હમેશા વિવેક ઝિના વર્તુળમા જ રહે છે પૂર્વોક્ત ઇન્દ્રિયો અને મનની પરિસ્થિતિઓ ચોક્કસ આકારમા મર્યાદામાં સુમિલિત થાય અને એવી પરિસ્થિતિમા નાનામા નાના પુરુષાર્થને જન્મ આપે તો પશુ-એ પુરુષાર્થમય જીવન વાસ્તવિક જીવન ગણાવા યોગ્ય છે

અમુક મતન્ય તરફ જવાના ઉદ્દેશ પુરતી વિવેક દષ્ટિ શાસ્ત્રના સૂક્ષ્મ અવલોકનદ્વારા જણી શકાય છે અને જે તે અમુક પદ્ધતિથી શક થાય તો બહુ અસરકારક અને ફળપ્રતીવડે છે કેટલાએક મનુષ્યો વિજ્ઞાનવિદ્યાની સિદ્ધિમાં જ પુરુષાર્થ માની લે છે કેટલાએક દ્વિયા શક્તિમા જ મગ્નજનનાને જીવનકર્તવ્ય માની લે છે, અને અભિમાન,

મરકરીઓ અને એવી જ બીજી વાસનાઓને આધીન થઈ પુરુષાર્થમય જીવન માનતાં કેટલાંએક કેમ્પી મજીર જૂન કરતા હોય છે—એ આવી હવે સ્પષ્ટ થશે જેમના હૃદયની લાવનાઓ અને કાર્યો ઈતિહાસના અમર પૃષ્ઠો ઉપર જ્યોતિર્ભવ અશ્વરે કાતરાઈ રહ્યાં છે અને રહે છે, તેઓ જ વાસ્તવિક-પુરુષાર્થમય જીવનવાળા છે તેઓ મરી જ્યા છતાં આ મૃત્યુનોકર્મા અમર રહી જાય છે અનેક જાનની આસમાની સુલતાનીઓ આ જગત ઉપર હિય રાખવાન કરે છતાં તે મદાત્માઓના નામને કોઈ મનુ જાતનો ફેરફાર જુસી શકશે નહિ અનિત્યતાના પ્રજ્ઞા સોપાનમાં પશુ એ પ્રજાલ્પશાળી મનુષ્યો હમેશાં નવયુવક રૂપે અમર રહેશે

આ ઉપરથી આપણે જીવન મે પ્રગટ્યા છે, એવા નિર્ણય ઉપર આવીએ છીએ પણ જીવન અને માનવ જીવન પણ જેવું વર્તન જ્યાં સુધી આપણું હોય છે, ત્યાં સુધીમાં આપણે મનુષ્ય છતાં પણ જીવન ગણાવા ચોખ્ખા છીએ એવી જ રીતે મૃત્યુના પણ એ પ્રમરો શાસ્ત્રમાં કલા છે એ આપણી દૃષ્ટિ સમીપ વિચારણાના વિષયમાં આવી શકે છે અને તે બાળમૃત્યુ અને પડિતમૃત્યુ પણ જીવન માળી દસ પ્રાણથી વિમુક્ત થયું—એ બાળમૃત્યુની ગણનામાં આવે છે, ત્યારે આધ્યાત્મિક પ્રકાર્થમય જીવનવાળાનો બાહ્ય પ્રાણોનો ત્યાગ એ પડિત મૃત્યુની કાગીમાં આવે છે

આવી સ્થિતિમાં જીવન-મૃત્યુની લાવના સિદ્ધ કરી, પુખ્ત વિચાર કરી જીવનના દૃષ્ટિબિંદુઓની મધિએ જુદા જુદા અનુભવથી આપણે ઉદ્ધારાની છે અને એ ઉદ્ધારા ઉપર આપણા બાળ અને પડિત મૃત્યુનો આધાર રહેલો છે વિશ્વધર્મની સાથે આપણી ઈચ્છા જ્યારે જેમ ખાય ત્યારે જ આપણે અરેખરા પુરુષાર્થ કેમ્પી બની શકીએ વિવિધ પ્રકારના પૂર્વ પરિચિત આસક્તિઓના જગથી આપણી પ્રકૃતિ

લગભગ પાંચર જેવી કોર થઈ ગઈ છે એ પાપણુ ફાટવાને મટે આપણા મનોભાવને વીર કરતુ જોઈએ એ ફાટવાની સાથે જીવનનું સ્વભાષી આમણુ ખુલુ યરી અને સત્ય સ્વરૂપ દેખાતા પુરુષાર્થમય જીવનની કિંમત સમજાશે મનુષ્યો બધા પણ સમાર રહેશે નહિ તે વખતે મૃત્યુને આપણે 'સક્રમર કરવા લાયક અતિથિ' ગણીશું પણ તે ક્યારે ? સ્વાર્થ ભોગની ભાવનાથી પુરુષાર્થમય જીવન વ્યતીત થયું હશે અને એ ભાવનાનુ સતત પોષણ કરી જીવનમાં તે એતપ્રિય થઈ હશે ત્યારેજ સમજાશે કે પ્રાણુ વિશેષે મૃત્યુ જતા અમરપણુ છે એક વિશ્વાસ રહે છે કે —

“Aim of Civilization is to tame the beast in man” ‘ઉન્નતિમયુ લક્ષ્યબિંદુ પશુજીવને માનવજીવનમાં રૂપવાનુ છે’

આ પ્ર વિ સ ૧૯૭૩

૧૦ સાધનો અને આદર્શ

આપણી આર્થભાવનાનુ લક્ષ્ય કેવળ આ સોઠે કે આ જીવનને ઉદ્દેશીને રચાયું નથી આપણુ જીવન પ્રમાર્થના પાયા ઉપર ચલામનુ છે તેથી માત્ર આ જીવનના ક્ષણિક અને સરખાતમાં રમણીય લાભતા મુખને આર્થભાવના અકિચિત્ત્વ માને છે જૂત ભવિષ્ય અને વર્ત માનમાં આત્મા એ અવિનાશી અને શાશ્વત તત્ત્વ છે તેથી કોઈ પણ નબુદ આત્મા ભાવિમાં પ્રાપ્ત ના થાય કરતા વર્તમાન મુખ ઉપર વધારે ભાર મુખે નથી કેમકે આત્માના અનાદિ કાળના જીવનના મુકામને વર્તમાન જીવન એ સકરણા રણને મુકામને ટેલીના એક

કણની માફક કંઈજ મળ્યું નથી, તેમાં પણ ત્યારે આ શજીરથી વર્તમાન જીવન ભાવિની શુભાશુભતાના નિર્ણયમાણુ હોય ત્યારે તે વર્તમાનને ભાવિના શુભ માટે છેજ નહીં કરવામાં મનુષ્યે શક્ય પામના નથી

પરંતુ જોન દર્શનના તત્ત્વજ્ઞાન અનુસાર આ એકજ દષ્ટિબિંદુનો વિચાર સુધરિત નથી ભાવિના શુભના વિચારની સાથે એ વિચાર મેળવવાની જરૂર છે કે જે જીવન રેતીના કણની માફક અત્યસ્થથી છે તે જીવનને જે વર્તમાન કાળને ઉપયોગી કરી નાખવામાં આવે તો ભાવિ કન્યાશ્રમા મરુપ થઈ પડે આપણો શુદ્ધ અવહાર, આપણા આચારો આપણું સદ્વર્તન-વિનય, વિદેહ, મુદુના નિરભિમાનતા વિગેરેને તિર્વાજીથી આપી માન ભાવિના શુભ માટે આપણે પ્રજ્ઞ પૂજન, સામાયિક, પ્રતિકમણ્ણાદિ ક્રિયાઓ કર્યે જઈએ તો જે દેવ મટે પ્રવૃત્ત સુદર ક્રિયાઓ કરીએ છીએ તે હેતુ વર્તમાન કાળના આપણા વર્તનથી વિરુદ્ધ હોવાથી, ભારિમા કલ્યાણ સાધવાને બદલે માત્ર કરોડની કિંમત કોડીમા ખરચી નાખીએ છીએ સામાયિકાદિ ક્રિયાઓ તેનું ફળ ભાવીમા આપે છે ખરું પણ તે અગ્રાધ જળમા લીસોટાથી વધારે હોય નથી

વર્તમાન શુભ પળને જલ્દી સાર્થક કરવામાં રોકે મનુષ્યે તત્પર રહેવાની આવશ્યકતા છે વર્તમાન સ્થિતિનું જીવન, વ્યાપારની ધમાલ, અર્થ ઉપાર્જન પાછળ લસણનોટ ચવામાં અથડા દાવવાઓમા સમાપ્ત કરી નાખવામા આવે તો ભવિષ્ય ક્યાંથી સુંદર હોઈ શકે ? ક્યા સુંદર બીજે આત્મા લઈને અન્ય જન્મમા પ્રસાદ કરી શકે ? મહા સાગરના અસખ્ય મોળાઓમાં એક મોળું જગ સપાટી ઉપર ખીનારા ઉપર આબુ ન આબુ કે તરતજ અગ્રાધ જળમા લીન થઈ જવાનું

એટલા માટે સર્વપ્રકારના વિશુદ્ધ વ્યવહારને પરમાર્થના સાધન તરીકે બેખવા સતત ઉપદેશ શાસ્ત્રમાં અપાયેલો છે. સી, પુનઃ દ્વય શ્રદ્ધ વિગેરે સાધનો આત્માના શાશ્વત કલ્યાણ માટે પ્રત્યક્ષ અથવા પરોક્ષ રીતે ઉપયોગી ન હોય તો તેઓ આ માના મિત્ર નહિ પરંતુ શત્રુઓ છે. જ્યારે જ્યારે શાસ્ત્રમાં ઉપરોક્ત સાધનોની નિંદા કરવામાં આવી છે ત્યારે ત્યારે એ હેતુ સમજાવ્યો હોય છે કે સાધનો પ્રતિ તેમનો તિસ્કાર નહોતો. પરંતુ મનુષ્યની રાગી દૃષ્ટિ તે ઉત્તમ સાધનોને કેવી રીતે બધનના કારણેના ઉનટાની નાખે છે તેને ઉદ્દેશી ને જ તેમનો ઉપદેશ હોય છે. કમકે નિર્ગળ આત્માઓ સમાજમાં મોગી સખ્યામાં હોય છે અને વારંવાર એ સાધનોને પોતાના જ માની લઈ રાગમાં વિશેષ બધાર્તા મુશ્કેલીથી છુગી શકાય એવી જાળમાં પોતાને બાધી લે છે અને અધ પાત કરવામાં ઉપયોગી બને છે તેથી ઉનટુ મનુષ્યોની વિવેક દૃષ્ટિ જે નિમિત્તોને આશ્ચર્ય સામાન્ય મનુષ્યો જાણે તે જ નિમિત્તોને સવરની કોટિમાં મણી પોતાના આત્માને અનુમદ-ઉપયોગી બનાવે છે.

મનુષ્ય પોતાના અત કરજીમાં જેવી બાવનાઓને ઉત્પન્ન કરે છે તેવો તેનો બાલ આચાર બધા છે તેની પ્રત્યેક પ્રવૃત્તિ એ આત્મભાવનાનો બાલ પરિપાક માત્ર છે. સર્વવિરતિપાત્ર મદલ કરતુ અથવા ગૃહાવાસમાં મુશીવ જીવન વ્યતીત કરતુ, તુલ્ય વ્યવહાર પર પરામાં આયુષ્યનો નષ્ટ કરવો અથવા પોતાનો પિત્ર સાચવી બેસી રહેતુ-એ સર્વત્ર કારણ તેના હૃદયમાં મુખ્ય સ્થાન ભોગવતી કોઈ બાવના સિવાય અન્ય હોતું નથી.

પરંતુ જ્યારે ચાર પુરુષાર્થોમાંના એકાદની બાવનાને નિર્ણય

કણની માફક કઈજ ગણનીમાં નથી તેમા પણ જ્યારે આ દાહરધાથી વર્તમાન જીવન ભાવિની શુભાશુભનાના નિર્ણયવાળું હોય ત્યાર તે વર્તમાનને ભાવિના શુભ માટે છેકજ જતું કરવામાં મનુષ્યો સ કોય પામતા નથી

પરંતુ જૈન દર્શનના તત્ત્વજ્ઞાન અનુસાર આ એવજ દૃષ્ટિબિંદુનો વિચાર સુધરિત નથી ભાવિના શુભના વિચારની સાથે એ વિચાર મેળવવાની જરૂર છે કે જે જીવન રેતીના કણની માફક અદ્વિતીય છે તે જીવનને જો વર્તમાન કાળને ઉપયોગી કરી નાખવામાં આવે તો ભાવિ કલ્યાણમાં મન્દરેપ થઈ પડે આપણો શુદ્ધ વ્યવહાર આપણા આચારો આપણા સદ્વર્તન-વિનય, વિવેક, મૃદુતા નિરભિમાનતા વિગેરેને તિલાંજની આપી માત્ર ભાવિના શુભ માટે આપણે પ્રભુ પૂજન, સામાયિક, પ્રતિક્રમણા ક્રિયાઓ કર્યે જઈએ તો જે હેતુ માટે પ્રસ્તુત સુદર ક્રિયાઓ કરીએ છીએ તે હેતુ વર્તમાન કાળના આપણા વર્તનથી વિરુદ્ધ હોવાથી, ભાવિમાં કલ્યાણ સાધવાને બદલે માત્ર કરોડની કિંમત કોડીમાં ખસી નાખીએ છીએ સામાયિકાદિ ક્રિયાઓ તેનું ફળ ભાવીમાં આપે છે ખરા, પણ તે અગાધ જળમાં લીસોટાથી વધારે હોતું નથી

વર્તમાન શુભ પળને જલ્દી સાર્યક કરવામાં દરેક મનુષ્યે તત્પર રહેવાની આવશ્યકતા છે વર્તમાન રિચિતિનું જીવન, આપણની ધમાલ અર્થ ઉપાર્જન પાછળ લસણનોટ થવામાં અથવા દાયવાઓમાં સમાપ્ત કરી નાખવામાં આવે તો ભવિષ્ય કયાથી સુંદર હોઈ શકે ? ક્યા સુ ર પીળે આત્મા લઈને અન્ય જન્મમાં પ્રયાણ કરી શકે ? મહા સાગરના વ્યસખ્ય મોજાઓમાં એક મોજું જરા સપાળી ઉપર ફીટારા ઉપર આંચું ન આ યુ કે તરતજ અગાધ જળમાં લીન થઈ જવાનું

પૌષ્પ, પ્રતિક્રમણુ જ્ઞાનપ્રાપ્તિ વિગેરે મુખ્ય હં પશ્યુ આ સાધનોમા મુક્તિનો આરોપ કરી તેની સિદ્ધિને સર્વસ્વ માની સેવાની નથી પ્રસ્તુત-નિર્મળ સાધનોદ્વારા આપતો આત્માશ્રમાવિક્કારા સમભાવમા ક્રોધાદિ જ્ઞાતમ શત્રુઓને હનવામા કેટલો આગળ વધતો જાય છે ? પ્રતિક્રમણુદ્વારા પાપથી જેનો પાછો હોલો છે ? પૌષ્પદ્વારા આત્મધર્મ કેટલો પુષ્ટ થતો જાય છે ? જિનપૂજાદ્વારા ભક્તિપોષમાં જેનો રસ-તરંગો જાય છે ? તેમજ જ્ઞાનાબ્યાસથી તર્કજગતમા પાવામાં જ જે જિનવચનો મુખપાઠ કરવામાં જ મદત્વતા માને છે કે જિનજ્ઞાનુ પાલન કરી વર્તનમા મૂકતો જાય છે ? આ તમામ સાધનોદ્વારા પ્રથમ નજીબના આ સાધ્યજીને તપામી સેવાની રંગજાળ જરૂર છે

શબ્દિઃ શુદ્ધાશુદ્ધા વિચારવાળા મનુષ્યો પુનઃપ્રાપ્તિ સિદ્ધ કરી શકતા નથી જેમ અથ-ઉપાશ્રમ અને બોગોની શુક્તિમા એકતાનતા જાય છે તો જ તે તે પુરુષાણની કષ્ટ સિદ્ધિ થાય છે તેમ ધાર્મિક રિચારો પશુ અસ્ત-વ્યસ્ત હોય તો આત્મચિંતા પ્રાપ્ત થઈ શકતી નથી પોતાના વતમાન જીવનનો ઉદ્દગ ત્યાં સુધી નક્કી થતો જાય ત્યાં સુધી મનુષ્યની મતિ પતનમાં જતી તમજના જેવી છે આ મનુષ્ય જ મારી નાખતે ગિયર દષ્ટિનિદુએ પહોંચાડવા મારે ઉદ્દેશ નક્કી કરવાની મુખ્ય જરૂર છે દરોજ એ ઉદ્દેશ સિદ્ધ કરવાના સાધનો ઉપરોક્તમા સેવાની જરૂર છે, પણ તે માત્ર ફોનેટાફોની રેકૉર્ડિંગ નહિ પણ પોતાના આત્માની વિગેરે પ્રમાણમા નૈવારીપૂર્વક થવું જોઈએ. કર્તવ્યની દિશા નક્કી કરવી અને તે દિશામા મતિ કરતાં ખીળ વિદ્યા રોની છાપ મન ઉપર ન પાડવા દેવી અને અવિદ્યાતપને આગળ વધવું એ ઉદ્દેશ-અર્થસિદ્ધિનો મુખ્ય રસ્તો છે

પ્રત્યુત સાધનોની તપાસ જરાજર રાખીને જે તો સાધનો સ્વીકારવામાં આવે, પરી અને તે વધારાજીત એકા પ્રમાણમાં અથવા એકા

ન થયો હોય ત્યાં સુધી આચારુત્વ અગ્રપ બધાનું નથી આપણી જિનપૂજા સામાયિક, પ્રતિક્રમણાદિ, મોક્ષ પુરુષાર્થને માટે હોય છે

જેમના હૃદયમાં દ્રવ્યસમૃદ્ધિ એકઠી કરવાનો અને કુટુમ્બમાં સમાજમાં કે દેશમાં કીર્તિ મેળવવાનો આવેશ પ્રકટે છે અને ખીજા જ હારો આ સંસારમાં કાઈ નથી, કાઈ કાઈનું નથી, સહુ ક્ષણિક છે તમામ મુકીને ચાલ્યા જવાનું છે-વિગેરે વૈરાગ્ય ભાવનાનો વેગ સ્ફુરે છે તેના અનુષ્ઠા પુરુષાર્થ સાધી શકતા નથી તેથી જ પુરુષાર્થની પ્રાપ્તિ શીખવનાર નીતિ શાસ્ત્રકાર કહે છે કે —

અજરામરણત પ્રાપ્તો ધિદામયં ચ ચિન્તયેત
ગૃહીત રૂપ વશેષુ મૃત્યુનાધર્મમાચરેત

અર્થાત્ — વિદ્યા અને અર્થોપાર્જન અંતર અમર છીએ તેમ ધારીને કરતું અને મૃત્યુ એ દ મેલને માટે ચોટથી પકડેલી છે એમ ધારીને ધર્મપુરુષાર્થ કરવો "

વસ્તુસ્થિતિ આમ હોઈ અર્થોપાર્જન ન ધર્મપૂર્વક ન થતું હોય અને કામ-વાસનાની તૃપ્તિ અધર્મપરો થતી હોય તો તે પાશવ જીવન છે, એટલું જ નહિ પણ પુરુષાર્થહીન જીવન હોવાથી અધોગતિમાં નીચી ડાળીનું જીવન પ્રાપ્ત કરવું પડે છે

ત્યારે હવે અનુષ્ઠાન મ આર્મકુળ પચેન્દ્રિય પટુતા, સદ્ગુણ અને શાસ્ત્રયોગ વિગેરે મુદ્દર માધનો પામી ધર્મપુરુષાર્થ કેમ સંધાય અથવા અર્થ અને કામ પુરુષાર્થ વર્મપૂર્વક કેમ સંધાય તે વિચારી સર્વ તદ્ગુણ વર્તન સંખ્યાની ખાસ આવશ્યકતા છે વર્તમાન કાળમાં આપણું સત્ય-આપણો આર્થ ' વમ ' હોવો જોઈએ ધર્મપુરુષાર્થની સાચી પ્રાપ્તિ પડી મોક્ષ આદર્શ હોવો જોઈએ શાસ્ત્રકારે સાધનો-યોગનાં સ્થાનિકા અસખ્ય મેલેલા છે જિનપૂજા, સામાયિક,

છે અને તેવા પ્રમાણ સાધન વડે આત્મહિનમાં હમેશા તૈયાર રહી શકે છે

જેમ સાંસારિક કાર્યક્ષેત્રા વ્યવહારની વિશાળ કોળીમાં અનર્ગત થાય છે તેમ આત્મ જીવનને ઉન્નત કલ્પના પ્રત્યેક સાધનો તેજ વિસ્તીર્ણ કોળીમાં સમાય છે ઉભયનો સંબંધ સિત્ત સિત્ત દિશાએ જ માતો હોય છે કેમ? પ્રવૃત્તિમાં તીવ્રપણે સ્ત્રી પત્ની રહેવા મનુષ્યો આત્મ જીવનને રોધવા જાય એ કુર્ષ્ટ વૈરાગ્ય છે છતાં પણ સાંસારિક અપેક્ષાએ કોઈ પણ પ્રકારના ન્યસન અગર એજ વગરનું જીવન ગમે તેવી પ્રવૃત્તિવાળું હોય છતાં પ્રશમ્ય છે, એટલું જ નહિ પરંતુ જીવન પ્રવાહને વેમવાનું બનાવવાના સાધનો તૈયાર કરાવી આપે છે અને આ રીતે ધાર્મિક ક્ષેત્રમાં સીવો અને અનુકૂળ બાળ લગ્નવે ॥

વિશુદ્ધ વ્યવહાર કોને કરેવાય? એ સિદ્ધાંતનું નિરાકરણ કરવા પટેલા તેમજ સાંસારિક કાર્યક્ષેત્રમાં જીવન ન્યવહારની ખેલી સકનના છે તે વિચારવા પડેના વ્યવહાર શુદ્ધિ અને અને આત્મ જીવનને શુ સંબંધ છે તે વિચારવાની પ્રથમ આવશ્યકતા છે અને તેવા જ ખાસ કાલ્પની પ્રત્યેક પુરુષાર્થનું સાધન છે સ્વકપિત નિશ્ચય બગથી આત્મ જીવનના સ્વાસ્થ્યે અનુભવ સેવા ઇચ્છનારા શુદ્ધ અધ્યાત્મવાદીઓ દહે છે કે વ્યવહારનું શું કામ છે? પ્રથમથી જ આત્માને આત્મનિરીક્ષણ કરાવવું જોઈ જીવન ન્યવહારોનું શુ પ્રોજન છે? આ ગિયતિ એક અપેક્ષાએ જોઈવી ખેત્તારક છે, તેટલી જ બીજી રીતે દક્ષનીય છે આ વિચારો આત્માને તેના જીવન વ્યવહારમાંથી અવગે માર્ગે વર્ધ જનાર હોવાથી સાર્થક નથી જ ન્યવહારશુદ્ધિ વડે આત્માનું જાહિરમ પોષાતું જાય ॥ આત્માને જીવનના બાહ્ય પ્રવગેમાં પ્રેરતા સયોગો વડે આત્મમજ શુદ્ધિ પામતું

સમય મુધી સ્વીકારાય તત્તુસાર આત્મા ધર્મપુરુષાર્થને મુદ્ધાંતિ સ્વરૂપમા પ્રાપ્ત કરી તમામ પાશવ બંધનોથી છૂટતો જણાયો અને એ મુખપગ અન્ય જન્મમા આવી પહોચ્યો કે જેથી ધણાજ ઉત્તમ સરકાર સાથે જ મ સર્વ 'આસ્તિ એજ આત્મા' રૂપે જોતપોત થઈ સર્વ દર્શી મુક્તિ-જે શારીરિક બંધનોથી અને તમામ માનસિક ક્લેશો જનમથી મુક્તિ છે-ને અવગ્રેવ પ્રાપ્ત થયો

આ પ્ર વિ સ ૧૬૮

૧૧ ઇયમહાર વિશુદ્ધિમા જીવન મવાઈ

જીવનની પ્રત્યેક ભાવનામા, જીવનના પ્રત્યેક અંગોમા જીવનની પ્રત્યેક રૂપરેખામા તેમજ જીવનની પ્રત્યેક પગમા વ્યવહાર વિશુદ્ધિ જીવનપ્રપ કરાવે છે વ્યવહારના સર્વ નિયમોનુ પૂર્ણગમ્ય કરતા, તેને સમજતા અને તત્તુસાર પ્રગતિમાન થતા તેમજ અનુભવની શાળા માથી બહાર આવી પ્રત્યક્ષપણે અનેક પ્રતિરોધોની સામે ટક્કર ચીલતા ક્રમશઃ પ્રત્યેક નિરમો વિશુદ્ધ અને નિર્મળતર બનતા જાય છે વ્યવહાર એ મનુષ્ય પ્રાણી માનને સસારની પરિસ્થિતિને ચોક્કસ આકારમા મક્કવાને માટે અને જે પ્રમંગિયા જે સ્થિતિઓમા મનુષ્ય મુકાયેનો હોય તેની મર્યાદા જનમની રાખવા માટે અચૂક વર્તન છે પરંતુ વ્યવહાર કોને કહેવાય તેની પરિસ્થિતિ મનુષ્ય ઉપર કેવી અસર કરે છે ? તેમજ તેનો અનુભવ મનુષ્યને પ્રત્યેક પ્રસંગમા કેવો અમૂલ્ય થઈ પડે તે જાણવા પછી તેની હેયોપાદેયતા અથવા શુદ્ધાશુદ્ધતા જાણી સકાય છે, શુદ્ધ વ્યવહારને અવલંબી અશુદ્ધ વ્યવહારના અંગોનો ઉચ્છેદ કરી આનર જીવનની ઉન્નતિનું કારણ ઉત્પન્ન કરે

અન્ય ધધામા પણ પ્રમાણિકપણુ તેમજ સેવકદેવડના વ્યવહારમા અસત્યથી વેમળા રહેવાપણુ-એ અમુક પ્રકારની ચોક્કસ દૃષ્ટિએ કોઈ વ્યવહાર શુદ્ધિ અપૂર્ણ અગ નથી પરંતુ ઉભય સહયુક્તોની ધરી ઉપર વ્યવહારની કમાનો અવગણી રહેલી ■ માર્ગાનુસારીપણાના યુક્તોની શ્રેણી સસારની પ્રશ્નતિવાળા વ્યવહારને શુદ્ધ કરી શકે છે, તેા મેક્ષા પુરપાથની પ્રશ્નતિમા કટિબદ્ધ થયેના પ્રાણીઓના વ્યવહારને વિશુદ્ધ બનાવે તેમાં શું આશ્ચર્ય !

મુખ્યત્વે કરીને વ્યવહારમા સત્વર ફળનો અનુભવ કરવાની ઈચ્છા વાળા સાધકે પોતાનું મન કેવા વ્યવહારમા પરોવાય છે તેમજ કેવા વિચારો સેવે છે તે સાવધાનતાથી જોવું જોઈએ અને તે મન જો જરા પણ આડે માર્ગે વહીને ન સેવવાના વિચારો સેવતું હોય તેા તત્કાળ તેને સીધે માર્ગે લાવવું જોઈએ આટલું કહવાને માટે જોએા કમર બાંધીને તૈયાર થયા નથી તેઓને તત્કાળ સાવનો સાધવાનો વેગ પ્રકટયો જ નથી અને સાધનોના ફળની તેમને ઈચ્છા નથી એ સિદ્ધ થાય છે વ્યવહાર એ મુખ્યત્વે કરીને આચાર હોઈ તેના કારણે કેપે વિચાર હોવાથી માનસિક બળની અવદાગ શુદ્ધિને માટે અનંતર અમત્ય છે

વ્યવહારના અનેક પ્રસંગોમા આવતી અડચણોને નિર્મૂળ કરવા માટે આ બળ પોતાની શક્તિ યથાર્થ રીતે ફેરવી શકે ■ અને સામ્ય સમુખ પ્રાણીને લાગી મૂકે છે કેટલાએક પ્રસંગો કે જ્યાં એક તરફ વ્યાવહારિક સ્થિતિને ચ્યુત થવા પડ્યું છે બીજી તરફ લોકચર્યાના ભય સમુખ રહેતો ■ તેવી સ્થિતિમાં માનસિક બળની પ્રવળતા એકાએક ઉદ્ભવન (Revolution) કરી મૂકે છે અને જો તે બળ ન્યાયી, વિચારપૂર્વક પ્રાપ્ત કરેતું અને પરિચામત્સારી હોય તેા પ્રતિ વિજયી નિવડે છે, અને જગતની દૃષ્ટિએ ઉદ્ભવન સમયે જે

જન્ય છે જેમ શરીરમાં ખોગક પુગ્વા માટે આ ન જળની જરૂરીયાત પડે છે તેમ જીવનમય અથવા આત્મજીવનને મજબૂત કરવા માટે શુદ્ધ વ્યવહારની અગત્ય પડે છે. આત્મજીવન વિચાર માત્રથી શુદ્ધ થતું નથી પરંતુ બાહ્ય વનનની પણ તેને મુખ્ય જરૂરીયાત પડે છે. વ્યવહાર શુદ્ધિ અને આત્મજીવનને આ રીતે કારણ કાર્યનો સંબંધ છે. વ્યવહાર શુદ્ધિ એ બીજા સમ્પ્રદાય શુદ્ધ વર્તન ■ અને એ વર્તન વગર પોતાનું આંતરમય વીર્યહીન નીવડે છે. આ ઉપર જો દરેક મનુષ્ય અમૂલ્ય માનવ દેહ પામીને આંતરજીવનની ઉત્કર્ષતા કરવા ઇચ્છાવાળા હોય તેમણે વ્યવહાર શુદ્ધિને પ્રત્યેક સમયે ઉચ્ચકોટિમાં મૂકવાની જરૂર છે. અન્યથા પ્રમા ને વશ થઈ અથવા ઉનટા વિચારોના વશમાં શુદ્ધિવાઈ જઈ તેને તજી દેવામાં આવે છે. અગર તેની ઉપેક્ષા થાય છે તો પશ્ચિમ વ્યવસાય જેને ઇર્ષ્ય દળ કહેવામાં આવે છે તે પ્રાપ્ત થતું નથી, કેમકે આત્મજીવનનું જળ પ્રાપ્ત થયા પછી મનુષ્ય પોતાના બધા ઉપર ઝુકે છે અને અન્યો તેવા કરવાની શક્તિ પ્રાપ્ત કરે છે. બાહ્ય બધા એ કાર્મ જીવનની ભાવનામાં રેડાયું બળ નથી, આંતરમય બળ એજ વિશુદ્ધિ અને આત્માને ઉન્નત કરનારું બળ છે અને તે વડે આત્માને પોતાનું મળે છે તેથી આંતરમય જીવનમાં નિશ્ચિત પ્રાપ્ત થયા પછી આધ્યાત્મિક ભાવનાઓ સતેજ થતાં ક્રમશઃ અનુભવની નિર્મળતા દરિ પામી જાય છે. આમ હેઈ વ્યવહાર શુદ્ધિ અને અનુભવને ધણો જ નિકટ સંબંધ છે.

વ્યવહાર શુદ્ધિ કરવા માટે તૈયાર થયેલા મનુષ્યોમાં સૌથી પ્રથમ માર્ગાનુસારિપણના ઉત્તમ ગુણો દાખવેલા જોઈએ. આ ગુણો મનુષ્યના પ્રાકૃત વ્યવહારમાં પણ દેખાતા બતા ઉપયોગી છે. દરેક ગુણોનું પૃથક્કરણ વિચારી-મનન કરી જુએ તો જ જાણી શકાય તેમ ■ ન્યાય માર્ગમાં બાકી રહેલા તેમજ સગલ પ્રકૃતિપલ્લ એ બે મુખ્ય ગુણો અનેક ગુણોનો સમૂહ કરાવી આપે છે. વ્યાપારમાં તેમજ

જીવનની પ્રગતિ એ નિશ્ચય નયના અનુમધાનસાગી છે અનેની સગતિ
આવી નિકટ દોવાથી આત્મપ્રબોધમા ક્યું છે તેમ —

યથદાર નઠચ્છય તિત્યુષ્ટેઝા જઝોવસ્મમ્ ।

વ્યવહાર નયનો ઉચ્છેદે કયામા આવે તો સાસનનો જ ઉચ્છેદે
સમજવો—તેમ સામકાર કહે છે વ્યવહાર વગર કોઈ પણ કાર્ય
યર્થ શક્યું નથી, યર્થ શકવાનું નથી તેમજ યર્થ શકશે નહિ પરંતુ
તેની શુદ્ધાગુદ્ધતા તપાસવામાં જ ખરેખરી આત્મપરીક્ષા છે અનેક
ખુલ્લો તેમ જ જાળી જૂનથાપ બાઈ વાપ છે કેવાએ માન
સમજ વગરની, અથ જુન આવસ્થક ક્રિયાઓનું મેવન કરી આતર જી-
વનને મેળવવા કોશ મારે છે પરંતુ પ્રત્યેક વ્યવહાર અર્થાત્ પ્રત્યેક
ક્રિયાએ તેના શુદ્ધ સ્વરૂપમા આત્મી જોઈએ સાસારિક પ્રતિભા
ક્રિયાઓને અત્યારે બાળુએ મહી માત્ર મોક્ષ પ્રાપ્તિને અનુકૂળ ક્રિયાઓમા
પણ ચત્વતા, દબ્ધતા વિગેરે કોપો ન હોવા જોઈએ પ્રત્યેક ક્રિયામા
પ્રમાદ વગર ગિરામુપણ અને આત્મગીવના—એ એ તત્ત્વો
પતિષ્ઠમન થતું જોઈએ આ ઉપરથી જનનના પ્રત્યેક અમમાં વ્યવ-
હાર સમાપેતો છે આપણે ખાનપાન અથવા લેવડ દેવડ વ્યવહાર
શુદ્ધ ન રાખીએ તો જેમ શરીરને અને આત્મને હાનિ પહોંચે છે,
તેમ મુક્તિના સાધનરૂપ વ્યવહાર અવિશુદ્ધ દોષ તો આધ્યાત્મિક હાનિ
પ્રગટે છે આ ઉપરથી વાચિક અને કાવિક વ્યવહાર ઉભયને
શુદ્ધતાના પટમા વળી દેવા જોઈએ કેમકે ધીમ, આત્મદધનજી
કહે ॥ ૩—

વચન નિરપેક્ષ વ્યવહાર જૂદો કશો,
વચન સાપેક્ષ વ્યવહાર સાચો
વચન નિરપેક્ષ વ્યવહાર જ સાર ફગ
સામગી આત્મી કોઈ તયો

વિરાધનો સદ્ બેવાતો હોય છે તે કાળાતર દૂર થઈ, પૂર્વોક્ત બળ વડે મેળવાયની વિશુદ્ધતાને ન્યાર નોઈએ છીએ ત્યારે મતાનુગતિકે પશુનું પ્રવૃત્તિચક્ર એટલું ફરી ગય છે પરંતુ આ આ માનસિક બળ કોઈ પશુ પ્રકારે આડામાર્ગમા વહન થનારું કદાપિ હોતું નજ નોઈએ અને તેવા માટે તેને યોગ્ય પ્રમાણમા કેળવવાની ખાસ જરૂર છે.

સાસારિક મર્્યાદામા વહન થતો કહેવાતો ન્યવહાર તેની સર્વ પ્રવૃત્તિ માગને અવલમે છે. ખાનપાન સેવકદેવડ સ્વજન સેવા સરીર શુશ્રૂષા, વિગેરે અનેક પ્રવૃત્તિમય છે. ન્યારે ચતુર્થ પુરુષાર્થની મર્્યાદાના કેન્દ્રસ્થાને રહેતો ન્યવહાર જૈન દર્શન વડે પ્રથમસાંતુ 'વિરતિપણ્ય' છે. આમા અદિસા સત્ય પ્રમાણિકપણું, અક્ષયર્થ, અને નિર્નોબતા મુખ્ય છે. નાકીના બીજા સામાયિકાદિ વ્યવહારો આત્મ વિશુદ્ધિની દ્વિયાકષ છે. આ વ્યવહાર મોક્ષ અથવા આત્માની આત્મ તિક મુક્તિ કરવાને માટે સમગ્ર સાધન છે અને તેથી જ આતરજીવનમા જન્યુતિ આણુનાર ઉત્તમ રસાયન છે.

'ન્યવહાર'ને મનુષ્યો જૂદા જૂદા સ્વરૂપમા ઝોળાયે છે કેટલાએક આપાને વ્યવહાર ગણે છે કેટલાએક શુભ અથવા અશુભ પ્રસંગમાં સમાવડાવતે ત્યાં જનુ તેને વ્યવહાર ગણે છે, પરંતુ ન્યવહારનય અને નિશ્ચયનું વિચેચન કરતું જૈન દર્શન પ્રવૃત્તિ માગને વ્યવહાર કહે છે અને તેને શુભ અને અશુભ એ બે પ્રકારે વહેંચે છે. તેમા શુભ પ્રવૃત્તિમાં વાન થતું જીવન એ વ્યવહાર વિશુદ્ધિ તરીકે ઝોળાખાય છે. ન્યારે અશુભ પ્રવૃત્તિમા વહન થતું જીવન અવિશુદ્ધ વ્યવહાર તરીકે સંબોધાય છે. એ સર્વ વ્યવહારોથી અન્ય જિનપ્રતિમા દર્શન વિગેરે ન્યવહારની પરિપાનનાથી અપીના દર્શનથી—અર્થથી આત્મશુદ્ધ પ્રગટે છે, પ્રગટ થયેલા અર્થથી આત્મગતની સાથે સંયોગ પામતા,

પ્રદેશ છે અને તેનો જીવન સાથે યથાર્થ ઉપયોગ એ કાર્ય પ્રદેશ છે આથી મનુષ્યોએ કાર્ય પ્રદેશ પ્રાપ્તિની પોતાની દ્રષ્ટિ ફેરવીને કારણ પ્રદેશ પ્રતિ નામવાની છે અને તેમ કરતાં વ્યવહાર સખધી પ્રત્યેક ક્રિયાને શુદ્ધ કરવા અથવા શુદ્ધ ક્રિયામાં પોતાનો વ્યવહાર ચલાવવાની પ્રેરણા થાય છે, અને શ્રદ્ધા તેમજ વિશ્વાસથી આગળ વધે છે

જિનેન્દ્ર પૂજા, શુક્ર મેવા અને પ્રાણી અનુકંપા વિગેરે વ્યવહારમાં મનુષ્યે વારંવાર સરકારી ધનુ જોઈએ વ્યવહારી સર્વ ક્રિયાઓ પછી તે શુભ દોષ કે અશુભ હોય તે પણ બાજુ જગતમાં અત કરણ ઉપર સારી અથવા નરસી છાપ પાડે છે અને તેથી જ પૂજા વગેરે વ્યવહાર આતર જીવનને ધણી જ અગ્રી રીતે ફળવે છે, તેમજ સરકારી બનાવે છે આમ હોવાથી ફળ પ્રગટાવવાના પ્રયત્નને જોઈ જે જે ક્રિયાઓ કરવામાં આવે તેના પરિણામમાં ધનુ જોઈએ મનાતુત્તિક લોભદ્રષ્ટિ અને તપાસવાની ખીનકુલ જરૂર નથી પરંતુ જે વર્તન અગ્રીકાર કરવામાં આવે તે નિર્દોષપણે ધનુ છે કે કેમ ? તેવા પ્રશ્નની સાધ્ય દ્રષ્ટિ જરા પણ જીવવાની નથી અને પછીથી જગત પોતે જ પરિણામમાંથી થઈ ન્યારે જોશે ત્યારે એ વર્તનને ચોખ્ખા ન્યાય મજેનો કહેવાશે ત્યાં પણ વર્તનથી અમુક ફળ ચોક્કસ નીપજશે તેવી ખાતરી થી રીતે દોષ થકે ? કિંતુ સ્વચ્છાદિ અનુસાર તુચ્છતા કરી ઉદ્યમને પ્રમાણ આપી પ્રગતિ કરવી જોઈએ—એમ વ્યવહારને ઉત્તર કરનાર નીતિસાચ કહે છે પ્રમત્ત કરતા કરતા વ્યવહારની શુદ્ધ કોટિ પ્રાપ્ત થશે જ અને આતર જીવનને પોષણ આપી-અવિકાધિક બળવત્તર કરી કાર્ય પ્રદેશ પ્રાપ્ત કરાવી આત્મિક ઉન્નતિમાં જીવન પ્રવાહને વિસ્તારશે

આમ હોવાથી વચન વ્યવહારને પ્રત્યેક પ્રસંગે કેળવવાની જરૂર છે. આથી પ્રત્યેક પ્રવૃત્તિનો ક્રમ પ્રથમ માનસિક વ્યવહારને કેળવતાં વાચિક વ્યવહારને ક્રમશઃ શુદ્ધ કરાવે છે અને પછીથી શરીર વડે પ્રાપ્ત કરાતી પ્રવૃત્તિમાત્રમાં કાયદે વ્યવહાર વિશુદ્ધ બનતો જાય છે. જેવા વિચાર તેનું વર્તન એ વિચારમુજબ સામર્થ્ય દર્શાવે છે. પરંતુ સદ્ વિચારોનું સેવન અને તદનુસાર વર્તન એ વિશુદ્ધ વ્યવહારને જનસમાજ આગળ પ્રકટ કરે છે અનેક મનુષ્યો તેનું અનુકરણ કરે છે. સાંસારિક મર્્યાદામાં પ્રાપ્ત કરાતો વિશુદ્ધ વ્યવહાર જેવા કે વસ્ત્ર પુત્ર, અર્થકરી વિદ્યા, અનુકૂળ ભાર્યા વિગેરે જેને નીતિકારે જીવેના કર્મો હ સુખ દર્શાવેલા છે, તેવા અનેક પ્રકારોમાં સદર્શિત થાય છે અને તે સાંસારિક શાંતિને અર્થે નિરુપયોગી નથી એટલું જ નહિ પરંતુ તેવા પ્રકારની શાંતિ વાર્ષિક સમીગેને અનુકૂળ બનાવી શકે છે અને તેથી જ તે વ્યવહાર પ્રચલ્ય છે, પરંતુ વાસ્તવિક રીતે મુક્તિને અનુકૂળ વ્યવહારમાં જેની પ્રવૃત્તિ ત મય થઈ રહેલી છે તેઓને જ ધન્ય છે અને તેઓ કૃતાર્થ છે.

પૂર્વોક્ત સાંસારિક પરિસ્થિતિવાળી વ્યવહારશુદ્ધિ જે દ્વિતીય પ્રકારની વ્યવહાર શુદ્ધિને ઉત્પન્ન કરાવવાનું સામર્થ્ય ધારણ કરે અને તે મુજબ ઉત્પન્ન કરાવી આપે તો જ ઉપયોગી છે, અન્યથા નિર્અર્થ છે. આથી પ્રથમથી જ પ્રત્યેક ક્રિયા પત્રી તે સાંસારિક મર્્યાદાવાળી હોય અથવા મુક્તિના કેન્દ્રસ્થાન રૂપ હોય તો પણ તેની શુદ્ધતા ઉપર ખાસ્તો ધ્યાન આપવાથી જ મનુષ્યનો ઉત્કર્ષિત ક્રમ વિકાસ પામતો જાય છે.

શુદ્ધિજળને યામેલા મનુષ્ય વર્ગમાં જીવનના જે પ્રદેશ છે એક પ્રદેશનું નામ કારણપ્રદેશ છે, અને બીજા પ્રદેશનું નામ કાર્યપ્રદેશ છે. વ્યવહાર વડે અનુભવની શાખામાંથી પ્રાપ્ત થતું શિક્ષણ એ કારણ

યદી એ આત્મપ્રકાશની વૃદ્ધિના નિમિત્તમૂલ છે વિગ્રહની ઉત્ક્રાંતિ
 વડે આત્મા ઉચ્ચતર સ્થિતિ પ્રાપ્ત કર્તો જાય છે ક્રમશઃ એ ઈન્દ્રિયનો
 ક્ષયોપશમ ત્રણ ઈન્દ્રિયો ક્ષયોપશમ તેમજ ચાર ઈન્દ્રિયનું ક્ષયોપ
 શમ-એ આત્મપ્રકાશની ઉચ્ચતર સ્થિતિઓ છે તે કરતા અધિક
 ઉચ્ચતર સ્થિતિવાળા મનોમગ્નુકત પને પિ તિર્થનો જેવાક સર્પ
 અથ્થ દ્વાથી શ્વાન વિગેરેની છે આ પ્રાણીઓ પોતાની નજીમાં
 રહેતા અને યતા દ્રશ્યોના નિમિત્ત કારણ વડે સમક્ષની શખામાં
 પીડાતા જાય છે અને ધણે ભાગે તે દશ્યો તેમને સાનુકૂળ પ્રતિ
 ભાગમાં જોડી શકતા નથી-એ વિશેષ કરીને પાપમાં વડે ઉત્પન્ન
 થયેલી તેમની ગતિને આભારી છે । આ પણ અથ્થ શ્વાન વિગેરે
 પોતાના સ્વામીને માટે સપૂજ્ય રીતે જીવ જતા સુધી પ્રાણની આદુતિ
 આપનાગ હોય છે-એ તેમની સાનુકૂળ પ્રતિભોર્ધ મનુષ્યે વિચારવાનું
 છે । અને પોતાની જૂન થતી હોય તો દૃષ્ટાંત દ્વારા નિમિત્ત થવાનું છે

મનુષ્ય પ્રાણીને માટે જડ દ્રશ્યો રાગ અને દુષ્ટની સ્થિતિની
 પરપરા ઉત્પન્ન કરતા રહે એ કાર્કષણ્ય રીતે યોગ્ય નથી તા
 મનુષ્યોનો મોટો ભાગ ખામ કરીને નજીકમાં આવતા દ્રશ્યો ઉપરથી
 ઉત્પન્ન પરિણામવાળી સ્થિતિને પ્રાપ્ત કરે છે આને માટે કહેવાય છે કે

પર્યવરેણાઠમો વીચા પરશ્ચ દક્ષમિચ્છાદ

શ્વાનને જંથર માર્યો હોય ત્યારે તે પત્થરને કસવાને ઈચ્છે
 છે" આ સ્થિતિ પામેના દ્રશ્યો વડે હર્ષ શોકમા ઝગમગાતા મનુષ્ય-
 વર્ગની જીવાસ્તવિત્ત રીતે નજીકનાં દ્રશ્યો ઉપરથી હર્ષ શોક જેવું
 કથું હોતું નથી માત્ર તે યોગ્ય આત્મોદ્ધોષન કરનાર નીરડે અને
 તેમાંજ પ્રયાસ કરવામાં આવે તો જ સફળતા છે

એક મનુષ્ય તદ્દન નિર્ધન છે તેવામાં એમએક પૂર્વ પુણ્યના
 પ્રકારથી ધધામાં તે સાથે કમાયો અને થોડા વખતમાં તે શીમતની

૧૨ “ સપ્તિના જીવન્ત દૃશ્યો ”

પ્રાણી માનના નિમસક્રમને અનુકૂળ તેમજ પ્રતિફૂળ, રૂપાનર અને વિરૂપાંતર બાવને પ્રાપ્ત થતા, સ્વજ અને કૃત્રિમ સ્વરૂપોના અર્થિભાવ કરતા, અને વસ્તુની મૂળ સ્થિતિને બાજુવાની પ્રેરણા કરતા જગતના સર્વ પાથો ખાસ કરીને મનુષ્ય પ્રાણીઓને વિશેષ પ્રકારે ઉદ્દેશ્યરૂપ કરી રહ્યા છે એ કે મનુષ્યથી નિમ્ન પ્રાણિવાળા તિર્થ ચ પથે દ્રિય પ્રાણીને સપ્તિના પ્રત્યેક પદાર્થ તેમના ક્ષયોપશમ પ્રમાણે જાગૃતિ કરે છે, પરંતુ માનસિક બળને વિરોધ પ્રકાર સ્થૂળ સ્વરૂપમા મૂકનારા મનુષ્ય વર્ગને તે અનેક ગાંઠી જાગૃતિ અર્પે છે, અને તે જાગૃતિ વડે ઉચ્ચમાર પ્રગતિ કરનારા અનેક મનુષ્યો સ્વકર્તાત્વ સાધી ગયા છે અને હજી પણ નાનકૂળ માર્ગને અનુસરનારો સાથે છે, અને સાધરો-એ કારણ કાર્યની વિચાર પર પરા વિચારતા સુધારિત છે પરંતુ વિચારણાની માર્ગ પ્રતીક્ષા કરતા સારમૂલ તત્ત્વ એ નીકળે છે કે મનુષ્ય પ્રાણીએ તે દરેકથી પ્રમુદ થવું કે તે તરફ ખેંચારી રાખી તેને પ્રતિકૂળ દષ્ટિએ અવતોલવા—એ તેણે ઈચ્છા કરી યોગ્ય રાખતુના વડે તોલન કર્યું જોઈએ મનુષ્યની દૃષ્ટિ દમ્યને પ્રતિકૂળપણે મહત્ત્વ કરવાની દષ્ટિ એ જડ દ્રવ્યોને જડરૂપે પ્રતીત કરવાની છે જ્યારે તે પદાર્થોને અર્થ તેમજ તેના નિમિત્ત મરણથી મનુષ્યોનું ઉદ્દેશ્યરૂપ થવું-સ્વાત્મ જાગૃતિ થવી-એ એકસો રૂપીઆની નોટના કાગળના કકડાના સો રૂપિયા રોકડા પ્રતીત કરીએ છીએ તેમ જડ દ્રવ્યોને જીવંત તરીકે પ્રતીત કરવાની છે આ એક અપૂર્વ કથા છે અને તે કથા પરત્વે આજે આપણે સક્ષિપ્તમાં વિચાર કરવાનો હોઈ શાસ્ત્રીય દષ્ટિએ ઈષ્ટ ગણવામા આપણે જરા પણ ભુનતા નથી

એક નિગોળના જીવ કરનાં બાહ્ય એકેન્દ્રિયનો ક્ષયોપશમ-આત્મ પ્રકાર વિશેષ પ્રમાણમાં થયો હોય ■ કેમકે ઉચ્ચતર સ્થિતિ પ્રાપ્ત

સુધીની ક્ષણિક શાંતિ અનુભવે છે જે ચિરમયથી ન હોવાથી તે અને તેવાજ પ્રકારના દુઃખોથી યના આત્માનુભવની કળા પ્રાપ્ત કરવાની અનિવાર્ય આવશ્યકતા છે કે જે ચિરમય સુધી શાંતિ સમર્પે છે અને શાશ્વતપણે આત્મવિમુક્તિ અદ્વિતીય સ્થાન કરાવે છે જગતના સર્વ દુઃખો જે જે આત્માઓને સસાર વૃદ્ધિના કારણબૂત ત્યાં સુધી બને તે સર્વ દુઃખો સ્વયંક્રમે પ્રતીત થયા મણાય છે ત્યારે તેના તેજ દુઃખો આત્મોદ્ધોધન કરાવે તે શુદ્ધિ રૂપે પ્રતીત થયા મણાય છે વસ્તુ સ્વરૂપને વધાર્થ સમગ્રવાને ઈન્દ્રિયારમ્ય ઉપવનમાં ત્રણ ઉપરથી ખરી પડ્યા કુનો ઉપરથી જીવનની ક્ષણિકતા વિચારે સંગેવરના જીવનની અવગણના ઉપરથી પોતાના આયુષ્યની અવગણના અનુમાન કરે વિદ્યુત વિગેળની શક્તિઓ કરતાં આત્મશક્તિ અનેકગણા સામર્થ્યવાળા છે તેવું પ્રતીત કરે એવી રીતે પ્રત્યેક દુઃખ ઉપરથી જીવનની મહત્વતાની કોટિ ઉપર આજ યાવ અને પ્રત્યેક દુઃખના સ્વરૂપને આત્માના લાભનાભ સાથે ધરના કરે આરા પ્રકારની અપૂર્વ કળા મનુષ્ય પ્રાણીએ પ્રાપ્ત કરી એ કંઈ નાની મૂની વાત નથી પરંતુ દીર્ઘ વિચારણા દીવકાલીન સરકારે અને શાશ્વત રીતે મનનું દીર્ઘ મર્માર્થા ખેડાલ ખરી જ પ્રાપ્ત થાય છે જેઓએ આ દિશામાં જઈ આ કળા પ્રાપ્ત કરી લીધેલી છે તેઓએ દુઃખને શુદ્ધિ બનાવેલા છે—એમ કહેવું જરા પણ અતિશયોક્તિ બહેનું નથી જ

એમ અત્યંત દુઃખની પરિપૂર્ણ સ્થાનમાં એક મનુષ્ય જઈ ચડે પડે પડે તે દુઃખ જોઈ વિચારે કે આ ધારણ કરેનું શરીર તેવાજ દુઃખ ધરી બેઠું હોઈ અશુભિ ભાવનાને પુષ્ટિકર આ સ્થાન નિમિત્તભૂત થયું છે તેવી ભાવનાવાળા તેમજ પરમા સ્વચ્છ મનુષ્ય યના આત્માનો આયુષ્ય-મર્મ પ્રકૃતિ સાથે સંગ થોઈ ત્યાં સુધી પ્રત્યેક પ્રાણીને મનુષ્ય છે જ—એવું જાન લાવી આત્માને તે સંજોગને ગોકમ્ય રીતે આવી નહીં થયા દેવાવાળા તે તે દુઃખને શુદ્ધિ બનાવવાની

કાંઈમાં આવતા તેવા સંજોગો પ્રાપ્ત થતા તેને “ ધનમદ ” ધ્યાય છે અને દુરત જ તેને ધનસંયોગના નિમિત્તથી એક પ્રકારનો મૂલ્ય અર્જિત દર્પ ધ્યાય છે તેની જ રીતે એક શ્રીમત ક્ષણવારમાં નિર્ધન બની જાય છે ત્યારે તે દરમિયાન શોક કરાવે છે આ ઉપરથી જે જે હિંમો પોતાના સબવમાં આવે તે ઉપર સસાર જીવિના નિમિત્તભૂત દર્પ કે શોક ધ્યાય એ પૂર્વોક્ત જ્ઞાન દૃષ્ટિ સ્થિતિ છે પરંતુ આત્મવિકાસને અનુકૂળ દર્પ ધ્યાય તો તેમાં તે દરમિયાન વ્યર્થ દર્પ—રૂપ ઉત્પન્ન થયું છે એમ કહેવું જરા પણ અવાસ્તવિક નથી

વસ્તુ સ્થિતિ આ પ્રકારે હોવાથી સ્ત્રી ને દેખી ભોગવાયસામા, મિત્રો દેખી સ્વાર્થસાધનામા ધન દેખી તેને પોતાનું કરી લેવાની ઇચ્છામાં, સહુને દેખી તેનો પ્રાણ દરમિયાન કરવાની તૈયારી કરવામાં—આ અને આવા અનેક દરમિયાન પ્રસંગોમાં મનુષ્ય તે તે નિમિત્તથી સ્વનિર્મિત પ્રતિષ્ઠા માગ માં યોગ્ય કે આવી કાંઈમાં મનુષ્યોનો મોટો ભાગ છે અને તેઓ દરમિયાન માત્ર સ્થૂળ દૃષ્ટિએ જુએ છે અને તેમાંથી કાંઈ પણ નીતનતા—આત્મપ્રગટ અનિકષણ પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી ઉનકુ પ્રાપ્ત થયેલી સ્થિતિનો પણ અપકર્ષ કરે છે આમ હોઈને દરમિયાન જીવન્ત રૂપે પ્રતીત કરવાની કળાથી તેઓ બેનસીમ હોવાથી ઈષ્ટ જ માર્ગથી દૂરના દૂર રહે છે

એક રમ્ય ઉપદેશ જોઈને ત્યાં સર્ગાં વડે એક મનુષ્ય આનંદિત થાય જ પરંતુની ઉડી ખીણ જોઈને કુદરતની ગદગદતા નિદાગે છે, સરોવરનું શાંત અને નિર્મળ જળ જોઈ હૃદયજન્ય થાકને ઉતારે છે, પશ્ચિમોત્તર ઉગ્મન જોઈ નિસર્ગની ચમત્કૃતિના વિચારમાં પડે છે, ઘડિયાળ વગાડના મનોહર નિવૃત્ત વગેરેનું સામર્થ્ય જોઈ આશ્ચર્ય ચક્રિત બને છે આ અને તેવાજ બીજા દરમિયાન પ્રાણી જોઈ કે પ્રતિજ્ઞા પ્રવાહમાં તણાતો નથી પરંતુ માત્ર અચૂક વખત

તેને હજી કોટિમાં ઉતારી પાડે છે આ ઉપરથી મુક્ત અને અમુક્ત સિદ્ધિઓમાં ઓળખોન કરવા એ હસ્યોનુ સામર્થ્ય છે સંશ્લિષ્ટમાં એ તે હસ્યો પ્રાણીઓને આત્માની જાગૃતિ કરાવી આપે તે તે વાસ્તવિક રીતે જીવન્ત હસ્યો છે, અન્યથા તે જા દત્તા અને છે

પ્રત્યેક હમ્મ મનુષ્યને મુક્તિ અને દેવ નિ ઉદ્ધવાવે છે એ આ ઉપરથી સ્વન સિદ્ધિ યાપ છે સત્ક્રિયા ચક્રવર્તીને પોતાનું જે મુક્ત રૂપ અદ્વિત કરાવનાર મનુષ્ય હતું તે હસ્ય કાગકમે વિરૂપાતર બાવને પામતા તેમને પોતાને જ ક્ષયવિનાશી તરીકે ભાગ્યુ હતુ. આ હમ્મ અને તેથી ઘટા પડિલાઓના હમ્મોનો પ્રભાવલિન્ન છે એટલે પાછળથી તેમને વસ્તુ સ્વરૂપને ઓળખવાની કળા પ્રાપ્ત થઈ ચઈ હતી અને હમ્મને મુક્તિયોગમાં પરિણામ પમાડવાની તે કળા શ્રદ્ધિ પામી હતી મહાપુરોના જીવનચરિત્રો અને ઇતિહાસ એ માનવ જીવન ઉપર પ્રબળ અસર કરનાર હસ્ય છે ઇતિહાસ વડે આપણે આત્મપ્રમેધન કરી સત્પુરોની સ્મૃતિ કળ્યા તત્પર બનીએ છીએ આપણે સરથાઓ સ્થાપી તે દ્વારા જનહિતના કાર્યો દ્વાય ધરવા તત્પર બનીએ છીએ અને મહાપુરોના જીવનનું અનુરક્ષ કરવા પ્રગતિમાન ધર્મને છીએ આ સર્વ તે હસ્યને અને તેથી પ્રાપ્ત થયેની વેચવતી કળાને આધીન છે

પૂર્વોક્ત સર્વ પરિગ્ચિતિઓ કપના સક્રિયને કેળવવાની કળાના પરિણામ રૂપે છે એ નિવિવાન મત છે કારણ કે જ્યારે કપના સક્રિય મુક્તમાર્ગ બહી સચચી હોય છે ત્યારે અપૂર્વતા પ્રકરે છે અને અપૂર્વતા પ્રકટવાથી આપણી ઇચ્છામાં આવે તે સમયે આપણા પરિવેષનો (Environment) અને આપણી અમાનુષી વનણીને કળને કરવાને આપણે સમર્થ થઈએ છીએ જીવનમાં સામર્થ્યના અને સિદ્ધિના નવા અને અનુકૂળતાવાળા ક્ષેત્રમાં પ્રવેશવાની ઇચ્છા પ્રાપ્ત

કળાવાન કહેવાય છે અને તેઓજ આ દાણિક ઉપભોગવાળા સસારમાં સ્વકર્તાવ્ય પૂર્ણપણે સાધી જાય છે

અનુભવીઓના કહેવા પ્રમાણે ત્રેક મનુષ્યે શુભ દસ્યો તરે જોતાં શીખવું જોઈએ—અભ્યાસ પાડવો જોઈએ કેમકે અનાદિ કાળથી આ પ્રાણીને અશુભ દસ્યો તરફ જોવાની ટેવ પડી ગઈ છે તેથી અશુભ દસ્યોના સરકારથી શુભ દસ્યોમાં પ્રતિકૂળપણાત આનંદજી કરે છે આથી શુભ દસ્યોનો સમર્થ એ અનાદિ દેવરાની નિવિઠ શુખલાને કમર તોડે છે અને પછીથી માનસિક બળ વિસ્તીર્ણ અને ઉત્તર થવાથી શુભાશુભ દસ્ય ગમે તે પોતાની સમીપ દેખાય તો પણ સ્વમાર્ગથી તે પ્રાણી ચ્યુન થતો નથી આ સ્થિતિ તે અશુભ કે શુભ દસ્યોને જીવંત કરવાની અમોઘ કળા છે

સદ્ગુરુઓનો ઉપદેશ એ પણ વચન પરમાણુઓનું દસ્ય છે જે વડે આત્માદ્યોધન સત્તર ચર્ચ શકે છે જિનપ્રતિમા પણ એક દસ્ય જોના આસબનથી સરકારી મનુષ્યો તે પ્રતિમામાં સાક્ષાત્ જિને ચરને જુએ છે અને તે દ્વારા પોતાના આત્માને આતબનના સતત સરકારો પછી અભેદ અવસ્થામાં મૂકે છે અનેક પ્રાકૃત મનુષ્યોને તે જડ પાપાણની પ્રતિમા રૂપે દષ્ટિગોચર થાય છે પરંતુ સરકારી જોનાને તે દસ્યની જીવંતતા પુસ્તાર થાય છે કેમકે તે વસ્તુદ્વારા તેના આત્મા શુદ્ધ કોટિમાં દાખલ થયો હોય છે અને પૌદ્ગલિજીવંત સરકારાનો ભોગ ચર્ચ પડના આત્માને ચૈતન્યના શુદ્ધ સરકારો પ્રકટ કરાવી આપે છે ચાત્ર પછી તે લખાયતું કે હખાયતું ગમે તે પ્રગસતું હોય તે પણ એક દસ્ય છે તે પ્રાણીઓને હિતમ માર્ગમાં ગમન કરાવે છે મહાપુરુષના શુદ્ધમાનને અનુકૂળ સંગીત અથવા વિધવવાસતાને ઉત્તેજક સંગીત હિતમ પ્રકારે મનુષ્યોના દ મને હચમચાવે છે સંગીતનું પ્રથમ ન્સ આત્માને મહાપુરુષની કોટીમાં મૂકે જ ન્યારે અન્ય દસ્ય

તેને હનડી કોદિમા ઉતારી પાડે છે. આ ઉપરથી શુભ અને અશુભ રિચિતિઓમાં ઓનપ્રોન કરવા એ દમ્યોનુ સામર્થ્ય છે. સક્ષિપ્તમાં જો તે દમ્યો પ્રાણીઓને આત્માની જાગૃતિ કરાવી આપે તો તે વાગત વિક રીતે જીવન્ત દમ્યો છે. અન્યથા તે જડ હતા અને છે.

પ્રત્યેક દમ્ય મનુષ્યને ગુણદષ્ટિ અને દોષ દષ્ટિ ઉદ્ભવવા છે. એ આ ઉપરથી સ્વન સિદ્ધ થાય છે. સન કુમા સ્કવતીને પોતાનુ જ મુદ્દ રૂપ અનુકાર કરાવનાર ન થયું હતું તે દમ્ય કાગકમે વિગ્રપાતર બાવને પામનાં તેમને પોતાને જ ક્ષણવિનાશી તરીકે બાર્યું હતું. આ દમ્ય અને તેથી થતા પરિણામોના દમ્યોનો પ્રભાવલિન્ન છે એને પાઞ્ચગથી તેમને વસ્તુ સ્વરૂપને ઓગમવાની કળા પ્રાપ્ત થઈ ગઈ હતી અને દમ્યને શુભયોગમાં પરિણામ પમાડવાની તે કળા વૃદ્ધિ પામી હતી. મહાપુરુષોના જીવનચરિત્રો અને ઇતિહાસ એ માનવ જીવન ઉપર પ્રમુખ અમર કરનાર દમ્ય છે. ઇતિહાસ વડે આપણે આત્મપ્રયોધન કરી સત્યુદ્યોગી સ્મૃતિ કરવા તત્પર બનીએ છીએ. આપણે આ રચાઓ સ્થાપી તે કારા જનહિતના કાર્યો હાથ ધરવા તત્પર બનીએ છીએ અને મહાપુરુષોના જીવનનુ અનુકરણ કરવા પ્રયત્નિમાન થઈએ છીએ. આ સર્વ તે દમ્યને અને તેથી પ્રાપ્ત થયેલી વેગવતી કળાને આધીન છે.

પૂર્વોક્ત સર્વ પરિચિતિઓ કે પના શક્તિને કેળવવાની કળાના પરિણામ રૂપે જ એ નિવિવાદ સત્ય છે. કારણ કે ત્યારે કદપના શક્તિ શુભમાર્ગ બણી મચતી હોય છે, ત્યારે અપૂર્વતા પ્રકટે છે, અને અપૂર્વતા પ્રકટવાથી આપણી ઇચ્છામાં આવે તે સમયે આપણા પરિવેષ્ટનો (Environment) અને આપણી અમાનુષી વલણોને દબાવે કરવાને આપણે સમર્થ થઈએ છીએ. જીવનમાં સામર્થ્યના અને સિદ્ધિના નવા અને અનુકૂળતાવાળા ક્ષેત્રમાં પ્રવેશવાની ઇચ્છા પ્રાપ્ત

કરી શક્તિ અને અનુભૂતા પ્રમાણે પ્રત્યેક દસ્યમા આત્માને લાભકારી જીવન્તપણું પ્રતીત કરવા ઉત્સુક રહેવું જોઈએ થીમદ્ હેમચ દ્રાચાર્ય વદે છે કે -

યેન ચમતુવાચેત ચુડ્યતે ચત્રચૂદય ।

તેન તમયસા યાતિ વિશ્વરૂપામણિર્યથા ॥ ૧ ॥

“ જે જે ક્રિયામાં ચાલક ઉપાયને જોડે છે, તે તે ક્રિયા તેવાજ રૂપની બને છે જેમ સ્ફટિક રત્ન પાસે ગમે તે રંગનો પદાર્થ રાખવાથી તે તેવા જ રંગથી રંગિત દેખાય છે ” પરંતુ આ સ્ફટિક મણિનો સ્વભાવ ચાલક તણ સ્વરૂપનો આર્વિંભાવ જગત તરફ વિસ્તારવાની જરૂર છે, અને તે જ વનપૂડકની ખૂળી છે શ્રી હરત મહાવર્ણી આરીસાશુવનમાં કરકડુણ જપસની જરાકુમ કાયા જોવાના નિમિત્તથી અને નભિરાજા ઓઝોના કકણના ધ્વનિદ્વારા પ્રતિભોધો પામ્યા છે-તે સુપ્રસિદ્ધ છે, ઓઝોએ અનુક્રમે આરીસાશુવનમાં જામમા અને કકણમાં જુદુ સ્વરૂપ અવતોકયું છે અને તે ઉપરથી આત્માને જાગૃત કરી સ્વન્ત વ્ય જ મુખ યથા છે-તે જ બતાવી આપે છે કે તેમનામાં દસ્યોને જીવન્ત કરવાની અપૂર્વ કળા હતી અતરાત્મપણ પ્રાપ્ત કર્યા સિવાય આ મિથિત પ્રાપ્ત કરી શકાતી નથી સર્વ દસ્યોને સાક્ષીરૂપે અનુભવતો પ્રાણી આવા પ્રકારની મિથિતિ (૫૦૦૦) માથી ‘ અમારાત્મારમુસરેત -એ સૂત્રાનુસાર મુલામુલ સ્થોને, આત્મચુલુને ઉપકાર બનાવે છે બહિરાત્મજાત સુક્ત પ્રાણીઓ પોતાની આસપાસના દસ્યોથી ઉત્પન્ન થતા સજ્જોને આધીન થાય છે જ્યારે અતરાત્માઓ તે સજ્જોને પોતાને આધીન કરે છે, જેથી સુચિના પ્રત્યેક સ્થોને જીવન્ત કરવાની કળા પ્રાપ્ત કરવાની ચોક્કસ જરૂરીયાત છે અને સત્યાત્મ અનેક હિતપ્ર હિતો દ્વારા ડિમડિમ વગાડીને તેમજ ઉપવસે છે .

૧૩ મનુષ્યનો વાલ્યાવસ્થા

જે પ્રસંગે પ્રસન્નિગૃહમાં બાળક જ મે છે અને તરત જ દુઃખ કરે ॥ તે વખતે તેને શું કદી જ્ઞાન હોય છે કે વિશ્વમાં તેના જ મ શાને માટે છે? જીવનના દેનુઓની સહવાઓ વિશ્વના પ્રત્યેક પ્રાણીઓની સાથે સદા જોવાયેલીજ હોય છે—એ જ્ઞાનની ખગર જેમ જેમ વિકાસક્રમમાં તે પ્રાણી આગળ વધતો જાય ॥ તેમ તેમ તેને પડતી જાય છે જે જે સરમંગે પોતાની સાથે બાનક વેતું આપેતું હોય છે તે સાથે નવા સરકારો પ્રસ્તુત જ મમાં પ્રાપ્ત થતાં જાય છે તે જૂના સરકારો સાથે મળી જઈ નવું રૂપ ધારણ કરે છે આથી બાળમતા મન ઉપર તેની કામળ અવસ્થામાં પડેલા સરકારો, જે તે યોગ્ય હોય છે તેા પૂર્વના અયોગ્ય સરકારોને દૂર કરી તેનું વર્તન ઉચ્ચ બનાવે છે પરંતુ જે અયોગ્ય સરકારોને પ્રથમથી કાળી નાખવામાં આવતા નથી તેા તેના મત્સ્ય પર્વ ત અંતર્યામી મોતંદ સુધી રહે ॥

આપણે 'આ મનુષ્યનો અર્થો સ્વભાવ છે' એમ કહીએ ॥ એ તે બીજું કંઈ જ નથી પણ પૂર્વજ મ તથા વર્તમાન જ મમાં પડેલા સરકારોનો સમૂહ તથા તે ઉપરથી મનુષ્યની સ્વભાવનો એવો પ્રેત થઈ ગયેલી વૃત્તિઓ છે જે આ વૃત્તિઓ પ્રતિકૂળ હોય છે તેા મનુષ્યની ઉન્નતિમાં ડગને ડગને ગ્રાહી આવે છે કેમકે નાનપણમાં મન ઉપર પડેલા ખરાબ સરકારો તેના આખા જીવનને દુષ્કર્મ્ય કરી મૂકે છે અથવા મોટાપણે તેને નિરાશ અથવા નિર્દુત્સાહપણમાં મૂકે ॥ પરંતુ નાનપણમાં સુખ સરકારો પડેલાં હોય તેા આખા જીવનને સુખમય કરી શકે છે આ ઉપરથી સમાજરૂપ સંસ્કારો પોષણ આપી ટકાવવા માટે તેના અગોપાગ રૂપ બાળકોને 'તેમનું જીવન

ઉચ્ચ કેમ અને તેને માટે નિરતર પ્રયાગ કરવાની નેતાઓને માટે જોખમતારી રહે છે

જો બાળકોનું અવિધ્ય માનાપ અથવા શિક્ષકના દ્વાયમાં મુકાય છે તો તેમણે પોતપોતની જોખમતારી સમજવાની પુરેપુરી આવશ્યકતા છે જો તેઓ ન સમજના હોય તો તે માળકોનો જીવનપ્રવાહ બિન્ન બિન્ન દિશામાં ફરી વળે છે અને તેને માટે તેમજ સમાજને માટે ઉત્તમ ફળની આશા વ્યર્થ થાય છે

બાળ્યકાળમાં ઉત્તમ મન્યર પાડવાને માટે મૌરી પ્રથમ એ કરવાનું હોય છે કે બાળકોને જીદિમાન મનુષ્યોના સમયા જ નિરતર રાખવા જોઈએ એક ક્ષણ પણ અજ્ઞાન અને જીદિ વિનાના મનુષ્યોના સહવાસમાં નહિ રાખવા જોઈએ બાળકોનું મન સ્વચ્છ કારા કામળ જેવું હોય છે તેના ઉપર ગમે તે સખી શકાય છે તેથી અજ્ઞાન મનુષ્યની સોમતમાં તેના ઉપર જેવું સખવા ધારના હોઈએ તેવું નહિ બખાતાં અવિધ્યમાં તેને ગેરલાભ ધાય તેવું સખાય છે

માનાપ અથવા શિક્ષકની બેદરકારીથી શરૂઆતથી એવી કુલે વાનો પ્રસમ બાળકને પ્રાપ્ત થાય છે કે જે ટેવ પડીથી તે દૂર કરી શકવું નથી મા બાપ અથવા શિક્ષકને એક બાળકને કેવી રીતે સમયા નુસાર ફળવડ તેવું જ્ઞાન હોવાની પ્રથમ જરૂરીઆત છે તેના માનસિક બ વારણને ખ્યાનમાં રાખી તેની સાથે જીદિ જીદિ પદ્ધતિથી કામ લેવાની આવડત સખા ન કરેની હોય તોજ મા બાપ અથવા શિક્ષકોએ ફરજ બજાવી કહી શકાય જો કે બાળકને ફળવવાના બનેના સેનો જીદિ જીદિ પરંતુ સાખ્યબિદુ (Point of view) એકજ છે કે તેનામાં કુલે દાખર થવા ન પામે તેમજ બાળક કોઈ સમ જીવું નથી, પણ જેવો હલકો છે—વિગે સન્દેથી વારવાર ટકાર કરવી—એના વિચારથી દૂર રહેવું જોઈએ

શિશુના જે મીઠો બાત્યાવસ્થામાં ન પાવેના હાર છે તે પોતાને અનુરૂપ ફોજોથી ભરપૂર યુવાવસ્થામાં વૃદ્ધ બને છે જાડના મૂળમાં પાવેનું પાણી જેમ મર્યાદિત પોતાનું આપે છે તેમ, બાળમનુષ્યન શુભ સંસ્કારોથી ભરેનું હોય તો એક મનુષ્ય તરીકે તેની કારણોર્ધ્વ ઉચ્ચ નિવડે છે અને સ્વસ્થ હિત અનેક પ્રકારે સાધી શકે છે

માનવ અને બહિર્ગતમા મને જડ-અજ્ઞાન ૬ એક વ્યવહારથી અજ્ઞાન છે, બીજો પરમાર્થથી અજ્ઞાન છે, મહિરાત્માની ઉચ્ચ સ્થિતિ મગ્નને માટે અંતરાત્માઓએ-જાનીઓએ સામ્રાજ્ય અનેક દાતાથી જુદા જુદા દૃષ્ટિમિદુથી શિખામણ આપી સમાર્થે વર્તાવવા પ્રયત્ન કરેનો છે તેમ બાળકોને માટે તેમના મા બાપો અને શિક્ષકોએ તેમ નામા ભર ક્રોધ બહુ માર-હઠીનાઈ વિગેરે દુર્મુખોથી તેઓ બચવા પામે અને દિગ્મત-સકલશીલતા-સત્યપ્રિયતા-ઉત્તરા વિગેરે સદ્ગુણો પ્પીરવા પામે તેવા પ્રયામોની આવશ્યકતા છે જેવો ધવાની તું ઉચ્ચ અભિનામ ધરીશ તેવોજ તું ધર્મ શકે તેમ જુદા સાથી ધર્મ શકે તે તેને સમગ્રવશની જરૂરીઆત છે

જે જે રૂપે બાળકોમાં પાવવાની અશ્વત્થતા જણાય તે તે જેમ તેમ વારંવાર આચારમાં મુકવી જોઈએ જિનપૂજન સામાયિક આદિ શ્રાવક તરીકેના આચારને પ્રથમથીજ મદલ કરાવવો જોઈએ તે બોળાવે તેને પડે તેમ નહિ પરંતુ મમ્મન સાથે તે તે આચારોને પ્રેમથી પાગે તેવી રીતે તેવા સંયોગોમાં પાનન કરાવવું જોઈએ

માળકો સળધી ઉચ્ચ ભાવના જ્યાં સુધી આપણને પ્રકળી દેતી નથી ત્યાં સુધી સમાજ અને ધર્મના સ્તંભો જનાવવાની આશા વ્યર્થ છે એક અંગ્રેજ લેખક દેહે છે કે 'પ્રભુએ પ્રથમ પુરુષને ઉત્પન્ન કર્યો, પછી એથી મહીઆની સ્ત્રી ઉત્પન્ન કરી અને છેવટે સૌથી ઉત્તમ બાળકો ઉત્પન્ન કર્યા' અને કવિ ભવભૂતિ પણ બાળકને

પતિ-પત્નીના મેહની આનદમાં કહે છે પણ બાળક સબધી આ ઉચ્ચ જાવનાને અનુકૂળ આપણું તેઓ પ્રત્યે વર્તન છે? આ પ્રશ્નો ઉત્તર નકારમાં જ આપણે આપણે પડશે એક માણે આમાનું કાંઈ ઉછેરવા પાછળ જોડી કાળજી લે છે, તેની અડધી કાળજી પણ આપણે દેમની ભવિષ્યની પ્રશ્નને ફળવવા તરફ રાખતા નથી.

બુદ્ધ્યત્વે કરીને મા-બાપો બાળકોને નિશાળમાં મોકલવા લે કરતા પોતાનું અધિક કર્તવ્ય સમજતા નથી બાળકો શુ અભ્યાસ કરે છે, આપણા દિવસમાં તે પ્રથમ કરતાં કેટલો આગળ વધ્યો-તે તપાસવાની કુરસો પણ હોતી નથી આથી પરિણામ એ આવે છે કે તેનામાં કુટોવા વીજળીના ઝડપે દાખલ થતી જતી હોય છે અને પરિણામે તે અને વાઈ નીવડે છે થઈથી આપણે આનામાં કુટોવા કેમ પડી તેના તેને કપડો આપીએ છીએ દિનગીર થઈએ છીએ અને સરવાળે દેશ અને ધર્મને દાનિમાં મૂકીએ છીએ.

પાંચથી દસ વર્ષ બાલ્યાવસ્થામાં ફળવગ્રી કરી આપણી જોઈએ અને કેવી પદ્ધતિથી હોવી જોઈએ તે સબધી માતાઓમાં શ પણ પિતાઓમાં સંપૂર્ણ અગ્નિ હોય છે બાળકના તન મન અને આત્મા ખીનવવા માટેના પુસ્તકો વાંચી પિતા અને માતાએ તૈયારી કરવાની આવશ્યકતા ઉપર જ બાળકનો ભવિષ્યનો આધાર છે—એ વાત પુનઃ સ્ક્રિપ્તનો દોર વહેરી લઈને પણ કહેવું પડે છે.

વીર પરમાત્માને માટે શ્રીમદ્ ઉમાસ્વાતિવાચક “માયિન માયા મયેવ્યત્તેષુ” કહેવા સાથે એમ દર્શાવે છે કે પરમાત્માના સદ્ગુણોનો અભ્યાસ અનેક માં મોટી દા થતો ચાલ્યો આવતો હતો મતનન કે સરકાર એ એક જાતનું જાજ છે તેનું ફળ વહેતું મોટું પુરુષાર્થ અને જાવિના નિયમાનુસાર આત્માને મળી જાય છે જ્યાં

સુધી અમુક સરકાર હ' થતો નથી ત્યાં સુધી તે કિંવારપે દેખાવ
દેતો નથી ત્યારે મહત્વની એ બાબત છે કે બાળકને પ્રથમથી જ
સારા સરકાર મળવા જોઈએ

બાળ્યાવસ્થામાં આપણને સ્થૂળદષ્ટિએ ખમર ન પડે તેમ
બાળકમાં મોટા મનુષ્ય જેવા મનના વિકાસે બીજરૂપે માન્ય પડે છે
ઈર્ષ્યા, સ્વાર્થ, લોભ કૂસ્તા વિગેરે મનના સ્વભાવો બાળકમાં પણ
જેવામાં આવે ■ આ સર્વ જન્માતરપણુ સામીત કરે છે, એટલું
જ નહિ પણ જન્માતરમાં પ્રાપ્ત કરેલી ટેવોના એ સર્વ બીજે છે
એ બીજેનું પોષણ મોની ઉંમરે શાખા પ્રસાદાથી બરચ' વૃક્ષ રૂપે
જેવામાં આવે છે

મગજને માફ રાખવાનો ગ્રમ ન પડે અને સ્મરણશક્તિ વધે
એવી યોજના પ્રત્યેક નૈતિક અથવા ધાર્મિક શિક્ષણમાં થવી જોઈએ
શારીરિક કેળવણીને માટે કસરતને પણ બીજકુલ બૂની જવાની નથી.
શરીર અને મનનો તેની સાથે સંબંધ ધ્રોણો જ નિષ્ટ સંબંધ છે આદાર
—નિદ્રા—અધાન—હવા—પર્વટનના નિયમોનું પાનન મનાવવામાં સુંદર
યોજનાઓ—પ્રાચીન મુઠકુળ જેવી સરથાઓ ખોલી બરાબર કરાવવી
જોઈએ તેમજ બાળપણમાં પ્રસૂતિકા પણ વિદ્વાનોની ટ્રો' દલમોથી
લખાવી સ્થિતિના મનોહર દેખાવો કલ્પના શક્તિને જગાડે તેવા ચિત્રો,
અને ગમન સાથે જ્ઞાન યાત્રા તેવા પૂર્વના તેમજ અર્વાચીન મહાત્મા
ઓના દષ્ટાંતો—વાર્તાઓથી સમૃદ્ધ કરી યોજવાની જરૂર હોવા છતાં
સમાજ અને ધર્મને ઉપયોગી થઈ પડે તેવા બાળકો તરફ જે દુર્લભ્ય
જેવામાં આવે છે તે સંપૂર્ણ રીતે એ જન' છે

દ્રવ્યનો વ્યય બાળકોને મળવવા પાડ્યો જો કે તેમના ભવિ
ષ્યનાં જીવનના ઉપયોગીપણા તરફ દષ્ટિપાત કરતાં નહોતો એ ખ્યાલો

થાય છે તેનો પણ ઉપયોગ તેમની મગજ શક્તિ કેળવવામાં નહિ પણ તેના ઉપર બોળે લાદવારૂપ થાય છે

જૈન દર્શનના સિદ્ધાંતો એવા સુદર પાયા ઉપર રચાયેલા છે કે જેને માટે યુરોપીય તત્ત્વજ્ઞોને પણ તારીફ દર્શી પડી છે તેમજ દુનિયાના દરેક પ્રાણી-પદાર્થ ઉપર જે સિદ્ધાંતો પ્રકાશ નાખે છે તે સિદ્ધાંતોને નિયમસર સમજાવી બાલ્યજીવનકાળથી શુભ સંસ્કારો પાડવામાં આવે તેમજ તે બાળકોના તન, મન, અને આત્માને બોલાવના એવા વીર્ય વધ નિયમાનુસાર કેળવવામાં આવે તો જૈનદર્શનની મહત્ત્વતા અત્યારની સમયાનુકૂળ દૃષ્ટિએ પ્રકાશમાં લાવી શકાય

આ રીતે સમાજ અને ધર્મ-ઉભયની ઉન્નતિ માટે બાલ્યાવસ્થા એ ઉત્તમોત્તમ મૂળમૂલ સાધન છે તે તરફ જ્યાં સુધી ઉચ્ચ દૃષ્ટિ નિદુથી જોવામાં નહિ આવે અથવા તેને ઉચ્ચ સ્વરૂપમાં કેળવીને સુદર ભૂમિકા તૈયાર કરવામાં નહિ આવે ત્યાં સુધી જીવનરતા ઘસુધરા-એ પદની સાર્થકતા કાપિ થવાની નથી એ નિર્વિવાદ છે

આ પ્ર વિ સ ૧૯૭૪

૧૪ વિશ્વમા આત્માનું સ્થાન

આ જગત અનેક મનુષ્યોને જરા મરણ કષ્ટ ત્યાગિ અને સર્વ પ્રકારના દુઃખોથી ભરેલું જગ્યાલય છે. મસાત તેમજ દાવાનળ જેવો બામે છે અને તેમના અતઃકરણની સ્થિતિ દારીની સગત પામેના કેવી જેવી હોય છે તેઓ દીન અને નિરાશાથી ભરપૂર રહ્યા કરે છે

પરંતુ જે આત્માઓ ‘અમે’ પણ છીએ ? કઈ કાંટિના છીએ ? અમારું અસ્તિત્વ (Existence) આ જગતમાં ક્યા હેતુઓ સિદ્ધ કરવાને માટે છે ? અમારું જીવનસૂત્ર શું હોવું જોઈએ ? સ્વાર્થત્યાગ (Self-sacrifice) — અમારા જીવનમાં — કિતમોત્તમ સદ્ગુણ પેટને અંશે પ્રાપ્ત કર્યો છે ? આ અને આવા અનેક પ્રશ્નો પોતાના વિચાર દ્વારા ઉત્પન્ન કરી અતઃપર્યંતે જાગૃત કરી શક્યા છે તેઓને એજ જગત્ કુખમાંથી રહિત તેમજ સુનલ અને આનંદથી ભરેલું પ્રતિબિંબિત થાય છે.

આ રીતે સમજાવવાના બેદથી એક મનુષ્ય અનંત કુખપૂર્ણ જગતમાં વસે છે ત્યારે બીજો મનુષ્ય દૃષ્ટિબેઠે હોવાથી સુખપૂર્ણ જગતમાં વસેનો હોય છે બનેની જુગિમ જુદી હોવાથી — જ્ઞાન દૃષ્ટિમાં તદ્દાવત હોવાથી કુખ સુખનો અનુભવ કરવામાં પણ તદ્દાવત પડેનો હોય છે.

જ્ઞાનની વિકાસવાળી સ્થિતિમાં કોઈ સ્થાને કુખ કેખાતું નહિ હોવાથી તે જ્ઞાન સ્થાની રહે છે કુખવાળી મનુષ્યનું કુખ જ્ઞાનની જુગિમમાં પ્રવેશ થતાં જતું રહે છે આથી જે કુખ અસ્થિર છે અને જ્ઞાનના પ્રગટમાં લુપ્ત થઈ જાય તેવું છે તે ખરેખર સત્ય નથી પરંતુ તે કુખનું સમન કરવાની આત્મશક્તિ જે આનંદથી તે કુખને વેરે છે, તે આનંદ સત્ય છે.

સુખવાળી અવસ્થા પ્રગટ કરવા માટે સ્થાન (Place) અને સંયોગો (Circumstances) બદલવાની આવશ્યકતા છે પરંતુ ખરેખરી અગત્યતા સ્થિતિ વિશેષ (Self-Chance) ની છે સ્થિતિ બદલાતાં સંયોગો અને સ્થાનનો પ્રભાવ પણ બદલાઈ જાય છે મનની સ્થિતિ બદલતાં મરજુમિ ન દેવન જની જાય છે પરંતુ આ સ્થિતિનું

રૂપાંતર કોણ કરી રહે ? એના ઉત્તરમાં કહેવું જોઈએ કે —
 “આત્મમય પ્રાપ્ત કરનાર મનુષ્ય”

આ વિધિમાં મુખ્યત્વે કરીને ત્રણ પ્રકારની ક્રાંતિવાળા મનુષ્યો રંગભૂમિ ઉપર દેખાવ દેતા જોવામાં આવે છે. પ્રથમ પ્રકારના મનુષ્યો નો છુદ્ધ વિકાસ બહુ જ અત્ય પ્રમાણમાં થયેનો હોવાથી તેમની પ્રત્યેક ક્રિયાઓ ગતિનુગતિ-ફોનોગ્રાફના યત્ર જેવી હોય છે. આવા મનુષ્યોને પોતાના શરીરનું પોષણ અને પોતાની જરૂરીઆતોને પૂરી પાડવા સિવાય બીજી કંઈ પરવા હોતી નથી એમના વિચારનો વિજય આહાર નિદ્રા અને ઇન્દ્રિય તૃપ્તિ સિવાય હોતો નથી જૈનદૃષ્ટિએ આ આત્માઓ “બહિરા માઓ” કહેવાય છે “દુ” એટલે આત્મા એવું જ્ઞાન તેઓને આ ક્રાંતિમાં નથી લક્ષ્યાલક્ષ્ય અને પેદાપેદ્ય વિવેક રાખતા નથી. સારા ખોટાની વહેચણી કરી શકતા નથી. સ્વાર્થની ખાતર વારંવાર ક્રોધ-અભિમાન અને અસૂચાતી લાગણ્યો પ્રદર્શિત કરે છે. અથવા માનસિક નળજાઈને લીધે પરનિદામાં પ્રવૃત્ત થતા જોવામાં આવે છે એમની ધાર્મિક ક્રિયાઓ મુખ્યત્વે કરીને ગતિનુગતિ હોય છે. પાહિત મટે અથવા આત્માની મુક્તિ મેળવવા માટે તે તે ક્રિયાઓ કરવાની જરૂરીઆત તેઓ સ્વીકારતા નથી. પ્યાનો સિદ્ધાંત ઉપર ઉપરથી સમજતા હોય છે તેમનું આદરેલું તપ સકામનિર્ગર મટે હોતું નથી તેમના ઉપવાસો આત્મમય પ્રાપ્ત કરવા માટે નહિ પરંતુ ભવન પુરના હોય છે. દરેક મારી અથવા ખોળી ગમે તે લગ્નકોતોમાં “હાજી હા” કરીને વિવેક તં વિચાર ક્યાં વગર તુરત લગ્ન જાય છે. સ્વતંત્ર વિચારનો તો અડી અવકાશજ નથી જિનપૂજા આદિ કૃત્યો કુળધર્મના એક આ નાર તરીકે માનીને કરતા હોય છે.

અમુક ‘સાદે’ અથવા અમુક “ખોડુ” એ લાવના તરફ વિરોધી જન્યુત થતો મનુષ્ય બીજી ક્રાંતિમાં પ્રવેશ કરવાને લાયક

જાણી જો અહીં પ્રચલિત રાગની મુખ્યતા હોય છે ક્રોધ અને
 પિંકારની જે લાગણીઓ પર્નિત ખાતર પ્રમગ થતી હતી તે હવે
 ઉપરોક્ત અને અન્યને દિનકારી પરિણામવાળી પરિસ્થિતિમાં પ્રક્ટ છે
 સ્વપ્ન દિન આ કાલિના મનુષ્યો મુક્તિથી ભુતે ભુતે વાગણીઓ
 પ્રદર્શિત કરી સાધના હોય છે એમની મુક્તિઓ સ્વાર્થ સાધના
 માટે દોતી નથી પરંતુ સ્વપ્નના દિનની ખાતર જ યોગ્ય છે
 પ્રશ્નમાં કીર્તિ વિગેરેની દશક કરતા નથી ખાનપાનમાં મિનાહારી
 હોય છે આ કાલિમાં સ્વાર્થ ત્યાગની ઉમે વારી મનુષ્યો કરતા
 હોય છે પ્રત્યેક પ્રિયો સમગ્રજી અને હેતુપૂર્વક કરતા હોય છે
 આત્માને અહીં તેઓએ એકાગ્રી લીધેનો હોય છે જીવનકોઈ ઉચ્ચ
 હેતુ માટે છે એવું જ્ઞાન અહીં નિરતર તેમને જાગૃત હોય છે
 ઇન્દ્રિયા વિગેરે ઉપર સંયમન અને તેનું રાખવા પ્રયત્નથી જ જાણી
 છે તેમનો વ્યવહાર એવો સુદર હોય છે કે જીમ્મો તેનું અનુકરણ
 કરવા લલચાય છે આ કાલિના મનુષ્યોને સારા ખેડાની પરીતા
 હોવાથી એક મનુષ્યના ગેરવ્યાજની વર્તન સામે તેમનો તિલકાર હોય
 છે પરંતુ માનસિક નમનાઈ હોવાથી તેઓ તે ગેરવ્યાજની વર્તન
 અટકારી શકતા નથી અથવા નિઃપાપપણું " જાહેર કરે છે સ્વતંત્ર
 વિચારક હોય છે, ખતા સ્વતંત્ર વાતવત્તુ " ઉત્પન્ન કરી શકતા
 નથી તેઓ પોતાના વડીલોના ગેરવ્યાજની અને અન્યાયી વર્તન હોવા
 ખતા પણ અસાધારણમાન પ્રિયી જ ભુવે છે તાદર્ષ્ય કે તેઓને અદરથી
 જુઠાણા તરફ તિરસ્કાર હોવા ખતા તેઓ કામ ચનાવી સેવાની વૃત્તિવાળા
 હોવાથી મધ્યમકાલિના મનુષ્યો કહેવાય છે આ મનુષ્યો અનેક ધધાઓ-
 ખાતાઓ ચનાવે છે અને ચક્રમન પણ તેના પ્રમાણમાં કરતા હોય છે
 પરંતુ તેમનું લક્ષ્યનિદુ (Pilot of the Heart) નિર્દોષ હોવાથી વિશ્વને
 આવા મનુષ્યોની ખાસ જરૂર હોય છે શરીરગળ અને મનોમગનો
 વિકાસ આ કાલિના મનુષ્યોને ખાસ જરૂરી (Necessity) લાગે છે,
 તર્ક અને વિવાદો આ કાલિના મનુષ્યોને પ્રિય હોય છે જ્ઞાનપ્રાપ્તિ

કરી પ્રજ્ઞોની ચર્યાઓ ઉપરિચિત કરે છે, અને તે દ્વારા અમુક સિદ્ધાંતનો નિર્ણય પ્રાપ્ત કરવા પ્રેરાય છે. આ ક્રોધિનાં જો મનુષ્યોની માનસિક નિર્મળતા વધારે પ્રમાણમાં રહેલી હોય છે તો નિર્મળપણે સર્વ સદ્ગુણ પ્રીતિ ચલાવી લેવાની ટેવ રાખતાં જણાય છે. આ જો સમજતાનું પ્રમાણ વધારે હોય છે તો ક્રોધાદિ લાગણીનો પ્રવાહ અન્યને નુકશાન કરવા સુધી પહોંચી જાય છે. જો કે “સમતોલપણ” એ આ ક્રોધિના આત્માઓનું જીવન સ્તર હોય છે. છતાં પૂર્વસંસ્કારો તેમને તે ક્રોધિમાંથી મુક્ત કરી શકે છે.

નીજ ક્રોધિના આત્માઓનો જીવનમન “અભેદતા” હોય છે તેઓ શાંત અને ગંભીરતાથી દરેક કાર્ય ઉકેલતા હોય છે. આત્મશક્તિ સમજી બનવા છતાં શાંતિને ચાહનારા હોય છે. પ્રથમ ક્રોધિમાં જો માતિ નિર્મળતાથી નિષ્પાદે રાખતી પડતી હતી તે આ ક્રોધિવાળા મનુષ્યો સમજતાથી ઇચ્છાપૂર્વક રાખી શકે છે. જ્યારે જ્યારે નિરવાર્ય કાર્ય તેમના હાથે બે છે ત્યારે ત્યારે સ્વાભાવિક શાંતિ પ્રકટી નીકળે છે. પૂર્વાવસ્થાના બાળ ખ્યાનો તરફ હમણાં આવે છે તેમજ અત્યાર સુધીના વર્તન માટે પશ્ચાત્તાપ પ્રગટે છે. મૃત્યુને આકૃતિ ગુણ નહિ માનતાં વર્તમાન જીવનનો યાદ ઉતારવા ગુણ માને છે. પરમાત્મા પાસે મુક્તિની માગણી નહિ કરતા આ ક્રોધિના આત્માઓ આત્મા અને પરમાત્માનું એક સાવવાની અભિનાયાવાળા હોય છે. જાતસમુદાયના દુઃખો પોતાના માની લીએ છે. સ્વતંત્ર વિચારક દોષ સંયોગો તપાસી પોતાનું વિચારવાતાવરણ મજબૂત કરે છે, અને વચન અને ક્રિયાથી સર્વનું દિતજ ઇચ્છે છે. મૈત્રી પ્રેમ કારુણ્ય અને માધ્યસ્થ જાવનાઓનું બળ નિરંતર પોતાના આત્મામાં ગ્રેયા જાય છે. મુખ દુઃખને સમજાવથી વેદવાની કળા આ ક્રોધિએ સિદ્ધ પાતી હોય છે. આ ક્રોધિએ રહેલા આત્મા ઉપરનો જનસમાજનો વિશ્વાસ પ્રચલિત હોય છે. પ્રેરણા બળ વડે સમજાવધ આત્માએને હૃદયી ક્રોધિએ મુખવાની

પ્રથમ ઇચ્છાવાળા હોય છે તેમની પ્રત્યે ક્રિયાઓ આત્મા સાથે જોત જોત રાખેલી હોય છે, દરેક સ્થાનેથી મુલતેજ પ્રદણ કરે છે દેહ દષ્ટિ અહીં હોતી જ નથી, અસત્યની સામે સમગ્રપણે વિરોધ ઉભો કરે છે પરંતુ તેમનું આત્મમગ દેહવાથી વિગ્રયવત નીવડે છે આ અવસ્થા જૈન દૃષ્ટિએ અતગત્માની ઉચ્ચ કોટિ ગણાય છે

આ પ્રકાર મનુષ્યો બિન્ન બિન્ન પ્રકારના વર્તતા હોય છે, પરંતુ તેથી ઉપરની કોટિવાળા મનુષ્યો નીચેની પ્રકારવાળા મનુષ્યોને ત કાઢતી નજરથી જોતા નથી પરંતુ તેઓ એમ માને છે કે વિશ્વના અવગ નિયમ પ્રમાણે જે બનવા યોગ્ય હોય છે તેમજ બન્યું હોય છે જે પસિંધાનિતુ વાતાવરણ વનમાન કાગળા જે કાગિરાળા આત્માઓમાં ખાલ છે તે તેમની પૂર્વ પ્રયોગની ક્રિયાનુ જ છે એમાં આશ્ચર્ય જેવું કંઈ હોતું નથી—એમ તેઓ માનતા હોય છે ત્રીજી કોટિવાળા મનુષ્યો લમણે હાથ દર્શાવેલી રહેતા નથી પરંતુ આત્માઓની કાગી કેમ ઉચ્ચ થાય તે માટે જીવનપથ ત પ્રયત્નશીલ રહે છે અને પોતાનાથી બની શકે તેમ કરી પણ શકે છે તેમનું મુખ શા પ્રમન્ન હોય છે તેમને ખીમ મુખ આત્માઓની અગતિયો એ અતગત્મા વર્તતા હોય છે પરમાર્થના અવગ માગ મા તેમનું પ્રણય હોય છે મૃદસ્થજીવનમાં કાતો આત્મા ઉચ્ચકોટિની પરિપાતના કરે છે અથવા તેથી આગળ વધી નિઃશ્રમ સ્વાધુજીવન ગાગતો હોય છે પ્રમા અને આનસ્યનો ભોગ નહિ થઈ પડતાં ઉત્તરોત્તર એ પ્રકારે આગળ પડતા ભરતા હોય છે

પ્રત્યેક આત્મા માટે વિશ્વમાં ઉચિત સ્થાન યોગ્યથેનું છે અવ સ્થાના રૂપાતરને આપણે—આમ કેમ જ મુ ૨ એમ ઉચ્ચારીએ છીએ દરેક આત્મા વિશ્વસ વડે જૂની જૂની અસ્થાવાળા સ્થાનમાં નિયત થાય છે જેમ જેમ આત્મકુરણ—માનસિક બળ વધતા જાય છે તેમ તેમ પશુજીવનમાંથી મનુષ્યજીવન અને મનુષ્ય જીવનમાંથી દિવ્ય જીવનની

કરી પ્રશોની ચર્ચાઓ ઉપરિચિત કરે છે, અને તે દ્વારા અત્ત
તનો નિર્ણય પ્રાપ્ત કરવા પ્રેરાય છે આ કોટિમા નો
માનસિક નિર્મળતા વધારે પ્રમાણમા રહેલી હાય છે તો
સર્વ સદન કરી ચવારી લેરાની ટેવ રાખના જણાય છે
સમજતાનુ પ્રમાણુ વધારે હોય છે તો કોવાદિ લાગણીનો પ્રયાદ
નુશ્ચાન કરવા સુધી પહોંચી જાય છે જોકે "સમતોલપણુ"
કોટિના આત્માઓનુ જીવન સુદ હોય છે જતાં પૂર્વસરકાગે
તે કોટિમાથી મુક્ત કરી શકે છે

નીચ કોટિના આત્માઓનો જીવનમન "અતેક્ષતા" હોય
તેઓ શાંત અને મનોસ્થાથી દરેક કાર્ય ઉકેલતા હોય છે આત્મ
સમજ ખનવા જતા શાંતિને ચાહનારા હોય છે પ્રથમ કોટિમાં
માનિ નિર્મળતાથી નિષ્પાદે રાખવી પડતી હતી તે આ કોટિ
મનુષ્યો સમજનાથી ઇચ્છાપૂર્વક રાખી શકે છે જ્યારે જ્યારે નિસ્વા
કાર્ય તેમના હાથે ખો છે ત્યારે ત્યારે સ્વાભાવિક શાંતિ પ્રમદી ની
છે પૂર્વાવસ્થાના માળ ખ્યાનો તરફ દરજુ આવે છે તેમજ અત્યા
સુધીના વર્તન માટે પશ્ચાત્તાપ પ્રમદે છે મત્યુને આકૃત તુલ્ય નરિ
માનતાં વર્તમાન જીવનનો ચાક ઠોરવા તુલ્ય માને છે પરમાત્મા પાસે
મુક્તિની માગણી નહિ કરતા આ કોટિના આત્માઓ આત્મા અને
પરમાત્માનુ એક સાવધાની અભિનાયાવાળા હોય છે જનસમુદાયના
દુખો પોતાના માની લીએ છે સ્વતંત્ર વિચારક સોઈ, સયોગો
તપાસી પોતાનુ વિચારવાતાવરણુ મજબૂત કરે છે, મન, વચન અને
ક્રિયાથી સર્વનુ ક્ષિતજ ઇચ્છે છે મૈત્રી પ્રમો, કારુણ્ય અને માધ્યમ
ભાવનાઓનુ જળ નિરતર પોતાના આત્મામાં ગમ્યા જાય છે સુખ
દુખો સમભાવથી વેલ્વાની કયા આ કોટિએ સિદ્ધ થતી હોય છે
આ કોટિએ રહેલા આત્મા ઉપરનો જનસમાજનો વિશ્વાસ પચડ હોય
છે પ્રેમજા જળ વડે સખ્યાજય આત્માએ ને હજી કોટિએ મુક્તવાની

અમોઘ સિદ્ધિને સંપાદન કરે છે

સ્વાર્થ અને પરમાર્થ ઉભય વૃત્તિઓ પ્રાણીઓની પૂર્વ સરખારથી ઘડાયેલી અવનત તથા હિન અવસ્થાઓ છે જે માનસ મદિરમાં સ્વાર્થના આવેગોએ પોતાનું રહેઠાણ રોકેલું છે તેવા પ્રાણીઓનું મન વ્યવહારમાં દરેક પ્રાણીઓ સાથેના પ્રસંગમાં પોતાની ઇચ્છાઓ કેમ તૃપ્ત થાય તેની ધૂનમાં લપ્કતું હોય છે અથવા અન્યના દન્યના, ક્ષતિના તથા હિનના ભોગે પણ કેવી રીતે સ્વાર્થસંપન થવું તેના મજાકા મૂખ્યા કરતું હોય છે બીજી તરફ નિસ્વાર્થ વૃત્તિમાં સરસાર પામેલું મન પોતાના કબજામાં રહેલા આચર અને જગત સર્વ પદાર્થોની આવકગવકની દરમિયે રાખ્યા સિવાય માત્ર પરહિનને જ ખુશામા પણ ખોગતું હોય છે અને તે વચ્ચે પ્રાપ્ત થાય તેની જ પ્રતીક્ષા કરતું રહે છે

દુનિયામાં ત્રણ પ્રકારના મનુષ્યો હોય છે જેનાએક પોતાનું હિન અગ્રી રીતે જગતી રાખી તેનો લાભ ન થતો હોય ત્યાંસુધી અન્યના હિનને સાચવવા પ્રયત્ન કરે છે પરંતુ પોતાના હિનને ભોગ આપવાનો સમય આવતા અન્યના હિનથી પોતાનો સબધ મૂકી દે છે આ મધ્યમ પક્ષિના મનુષ્યો છે જેઓ માત્ર પોતાની સ્વાર્થ વૃત્તિને જ બલવત્તર કરી શકે છે પોતાની સ્વાર્થસાધનામાં જ તત્પર રહે છે અને તેને અંગે મીઠાઓને નુકસાન કરના જરા પણ અચકાતા નથી તેઓ કનિષ્ઠ મનુષ્યો છે પરંતુ એવા ઉત્તમ પક્ષિના મનુષ્યો વિરલ છે કે જેઓ પોતાનું સ્વાર્થાધિપત્ય દૂર દૂરી વિન્ય દિવડે પર માર્યું સ્વરૂપ નિદાણી નિસ્વાર્થપણે પ્રાણી માત્રના હિનમાં પ્રવ્રત્ત હોય છે સ્વાર્થ શુદ્ધિ તજવી એ કાર્ષિઓડી મુશ્કેલ ખાતમ નથી કેમકે તે અનાદિ સરખર સાથે ગાળે થયેલી છે દુનીયાના માનુ વ્યવહારમાં પણ સ્વાર્થ વચરના પ્રાણીઓ બહુજ જુજ પ્રમાણમાં દષ્ટિગોચર થાય છે

દ્રષ્ટિએ પ્રાપ્ત થાય છે તેથીજ શ્રીમદ્ યોગવિજયજી કહે છે તેમ—

યદા ન પ્રેયત વિષ્ણુ, ચિ માત્ર પ્રતિબદ્ધત ।

અનાદિ ધામના ધાતૈસ્તદા તં પરમ સુસ ॥

આરે ચિત્ત અનાદિ અસ્મારૂપ પાનથી ચલિત થતું નથી તેમજ ઉપગના જાનવડે સ કુલિન થતું નથી ત્યારેજ વાસ્તવિક સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે”

તાત્પર્ય કે—સ સારના અનેક સુખદુઃખના પ્રસંગો ઉપર આત્મ બળનો નિરતર ઉપધોગ અને તે વડે ઉત્પન્ન થતો આનંદ એ આ વિશ્વમા આત્માઓનું ઉચ્ચતમ સ્થાન છે

આ પ્ર વિ સ ૧૬૪

૧૫ નિઃસ્વાર્થ વૃત્તિ કરી દોઈ શકે ?

કશ દર્શનો વડે દુર્લભ ગણાયતા આ મનુષ્યજન્મ પામ્યા છતાં જે પ્રાણીઓ હેય-ઉપાર્થના સ્વરૂપથી વિમુખ રહી અન્ય પ્રાણીઓના લાભને તિલાંજલી આપી માત્ર પોતા માની લીધેલા પૌદ્ગલિક અર્થસાધક ક્રિયાને મુખ્ય કરી પ્રવૃત્ત થયેના હોય છે, તેમની તે પ્રવૃત્તિઓ સ્વાયવાળી હોઈ, જે પ્રવૃત્તિઓ વડે તે પ્રાણીઓ પોતાને ઈષ્ટ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થયેલી માન્ય કરે છે તેજ પ્રવૃત્તિઓ વાસ્તવિક રીતે તેમના અંતરને મલિન કરતી હોય છે—એમ શાસ્ત્રો ડિડિમ વચાડીને કહે છે આમ હોવાથી વસ્તુતઃ પોતાનું અને પરનું હિન થુ છે, તેનો વિવેક જાણવાની પૂર્ણ આવશ્યકતા છે જેથી આ જરૂરિયાતને અમલમાં મૂકવા વડે નિઃસ્વાર્થવૃત્તિનું પોતજુ યર્ષ પરમાર્થ—જળ પ્રાપ્ત કરે છે અને આત્મ પુરુષોવડે નિર્મિત થયેલી

મૂખ્યા મનુષ્યો તેની ખાતર જો તેઓ મહત્ત્વના નાણક અથવા નેતા હોય છે તો સમગ્ર મહત્ત્વને કાર્ષ્ણ્ય પશુ સ્વાર્થી તૃપ્તિને ખાતર ક્ષણ વારમાં કોઈની સ્થિતિમાં મૂકી દે છે આમ હોવા છતાં એવા પશુ કેન્દ્રમાં વેલો વડોતો, જન્મને વ્યાપારીઓ અને કીર્તિવાળા હોય છે કે જેઓ પ્રમાણિતપણાનો મુકુટ પહેરી પોતાની મર્જામાં ઉત્તર પૂર્ણા જોડેલો ધધાને આજીવનમાં બેસે તેમનો સોભા રાખી બીજાને છતરગાથી મનાતી પોતાની સ્વાર્થસિદ્ધિને પુનઃકારી કાઢે છે અને સત્યમાર્ગ ઉપર ચિરકાળ ટકી રહે છે.

પિતા અને પુત્રનો સબંધ ધારણ કરનાર પ્રાણીઓમાં પણ સ્વાયત્ત્વનિરુદ્ધ પલે વિચરે છે એક પિતા અમુક પુત્ર ઉપર રાજ હોઈ બીજા પુત્રને હાંકી કાઢી પોતાની મહત્ત્વનો મોટો ભાગ પોતે આપવા ઇચ્છે છે બીજા તરફ અમુક પુત્ર પોતે જ મહત્ત્વનો સ્વામી થવા સ્વનત્ર માર્ગો શોધતો હોય છે પરંતુ વિરલ પિતાઓ અને વિરલ પુત્રો ન્યાયદષ્ટિએ વર્તન કરી, એક બીજાની ચોંચના જાગરી ગમી સ્વાર્થરૂપિની વિદ્યુત રહી ધાર્મિક વર્તન બનાવવા હોય છે.

સ્વાયત્તા ક્ષેત્રમાં મન થોડા સમાવદાવાળા પશુ અમુક પ્રાણીઓને મધમાખીની પેઠે મધની લાલસા માટે વજમી રહે છે ત્યાં સુધી ધન કંપી મધ રહેતું હોય છે ત્યાં સુધી તે પ્રાણીઓની સેવા કરી જાય છે પરંતુ ત્યારે તે ખુબી જાય છે ત્યારે પોતાનું સ્વાર્થીપણ જાતની દિગ્ધિ ઉઠાડી પાડે છે અને સ્વાર્થીપણમાં કૃતઘ્નપણાનો એક વધુ દુર્ગુણ ઉમેરાય છે જેથી તે મનુષ્યો નિદાને પ્રાપ્ત બને છે સ્વાર્થી નોકરોની પણ તેમના શેડ પ્રત્યેની આવી જ સ્થિતિ હોય છે.

પોતાના અજાત અને નિકટ સ્નેહીતુ મૃત્યુ થતાં વિચોરવડે

અનેક મિત્રો પરસ્પર મૈત્રીબંધન બેઠે છે ખાતુ, પીવુ, ફવુ-ફરવુ વિગેરે ક્રિયાઓ સમભાવીપણે કરતા હોય છે પરંતુ તેમાંના કેટલાએક પોકેટપૂર્ણા માટે પોતાનો સ્વાર્થ ક્યારે સમાપ્ત થાય તેના ઉપાયો બીજી તરફ યોજતા હોય છે સ્વાર્થ પ્રાપ્તિ સુધી એ મૈત્રીબંધન દમવી રાખી પછીથી સિયિન કરી દે છે કેટલાએક મતિન અત કરણવાળાઓ પોતાના મિત્રનું અહિન કરી સ્વનૃપ્તિમાં સતેષ માને છે, કેટલાએક અન્યના સહક સમયે તેને તણ અનમ થઈ જાય છે કેટલાએક પોતાનો સ્વાર્થ જોટલા લક્ષ્ય મિટુમાં હોય છે તેટલી મર્યાદા સુધી મિત્રભાવ ધારણ કરનારા હોય છે પરંતુ પોતાની આસપાસ સયોગો અથવા પદાર્થોનું નુશ્ચાન ખમતુ પડે તો તે આનંદ સાથે સ્વીકારી અન્યના હિતમાં જ અવિરત પણે તત્પર રહે છે અને મિત્રભાવને વૃદ્ધિ કરતા જાય છે—તેવા વિરલ મિત્રો દર્શિગોચર થાય ■

ધધાને અભિતપાસનાં વધીયાતમાં અધિકારીપણામાં વદ્યપણામાં તથા વ્યાપાર વગેરે ક્ષેત્રોમાં સ્વાર્થબુદ્ધિથી ગણિકા નિર્નજનપણે નૃત્ય કરતી હોય છે કેમકે એક મોટા મુકરદમામાં વાદીના પદમાં જીભા રહેવાને નિર્માણ્ય થયેલો અપ્રમાણિક વધીન દ્રવ્યની લાનમથી લોભાઈ પ્રતિવાદીની લાંચ વડે વાદીના લાભને લૂંટી કરી મૂકે છે ન્યાયાસન ઉપર બેઠેલો કોઈ તેવા જ ન્યાયાધીશ દ્રવ્યપ દીપકમાં ખતન સ સ અપનાઈ અપ્રમાણિકપણે ચુકાદો આપતાં લાંચ આપ નારના લાભમાં તે જાહેર કરે છે, વેલો પણ પૈસાના લોભની ખાતર દરદીઓના વ્યાધિ તરફ ઉપેક્ષા ભાવ રાખી દરદીઓના દિનમરી માર્ગની દરકાર મૂકી દઈ માત્ર લાનચના વમળોમાં તણાય છે, તેમ જ કેટલાએક વ્યાપારીઓ પણ દરેક કોઈ માર્ગે દ્રવ્ય પ્રાપ્તિ કરી એવોજ ઉદ્દેશ રાખનારાઓ અન્યને હેતરી ઈષ્ટ પ્રાપ્તિ કરવી એ તેમને સાદૃશિક થઈ રહેલું હોય છે કીર્તિના અને સ્વપ્રશ્ન સાના

માત્ર હજુ દર્શાવનારા છે પરંતુ પરમાર્થવૃત્તિનું તદ્દરપરીક્ષણ
અલીકિકપણે જુદાજ પ્રેક્ષામાં વર્તે ■ તે પ્રદેશો અતરાત્માપણાનો
અભ્યાસ કરી અનુભવ કરવા વડે અસોડી સમય તેમ છે ખરેખરી
રૂંતિ જ્યારે જ્યારે પ્રાણીઓ જોડલા જોડલા પ્રમાણમાં બદિરાત્મભાવ
જેમજેમ તજના જાય છે ત્યારે ત્યારે તેમજ તેમજ પ્રમાણમાં પરમાર્થના
દિવ્ય પ્રદેશનો જ્ઞાનદ અનુભવવાને માટે દિવ્ય ચમુની મદદ લેવી પડે
છે અને તે દિવ્ય ચમુ તે અતરાત્માપણું છે આ ચમુવડે ઘરીર
અને તેને વગરેલાં ઉપાધિરૂપ અન્ય પદાર્થો પુત્ર ધન ખર્ચ,
અલંકાર, પ્રસાદ, વિગેરે પોતાથી તાન જુદા દેખાય છે તેથી તેના
લોભમાં તજાવું તે સર્વ અને દોરડીનો રિવેક નહીં સમજનાર
જાગજનુ સદાજ છે એમ સમજે છે જ્યાં દોષ 'સ્વાર્થ'જગ્યાદિ
મૂલ્યતા ■ એ સૂત્ર તેના અક્ષરજ (literal) અર્થમાં વગળી
રહી પરમાર્થ એજ સ્વાય-આત્માર્થ છે એમ માન્ય કરે છે અને
તાજુદુગ જાચજી કરવા પ્રવૃત્તિમીન બને છે અને તેની સ્થિતિ
નીતિ શાસ્ત્રમાં કદાં મલ જગજગતાડવિ વાજતિજન
મસ્વાનુભવ ફલ ' સ્વાનુસારિ યાય છે

સ્વાર્થગતિના સરકારો અતરાત્માની જાવનાવડે દૂર કરી સકાય
છે અને તેમ જાવના માનસિક જળના કચરાના પ્રત્યુપાધગ્ય કરી
ચૂર્ણ છે નિસ્વાર્થ વૃત્તિવડે જીવ સકાય દૂર યાય છે અને આત્માન
વિશાળ પ્રદેશમાં કરવાનો આવકાસ મયતો જાય છે, પૂર્વોક્ત દૃષ્ટિવડે
અનુભવતાનની વૃદ્ધિ થતી જાય છે અને જેમ જેમ આ વૃત્તિનો
આસ્વાદ સદા પ્રાણીઓના દિલમાં પ્રવૃત્ત થયાવ છે તેમ તેમ જેમ
પ્રાણીઓની અદિસા કરવાથી પોતાનું જાણુધ્ય દીર્ઘતર યાય ■
તેમ પોતાનું દિન અધિકતર થતું જાય છે અને ઉત્તરોત્તર પોતાનુંજ
સર્વાંશ દિન યર્ષ રહે છે સ્વાર્થ મનુષ્ય સ્વાર્થ પુરતોજ સખધ
રાખનાર દોષ કલપિ સત્ત્વ માર્જનુ અવનગન લેવા જાચજાણી

પ્રાણીઓ શોભતી અને તેનું પણ મુખ્ય કારણ અતિ સામર્થ્યથી તપાસતાં ‘સ્વાર્થજ’ નીકળે છે કેમકે કતિ તે સ્નેહીથી પોતાને ચતા વર્તમાન લાલની દાનિ થયેલી હોય છે અથવા તે સ્નેહીથી ભવિષ્યમાં થનાર લાલને શુભાચ્છો હોય છે અને તેને અગે દુષ્કાર પૂર્ણ સ્થિતિ જીવનમાં જોતજોત થઈ રહેલી હોય છે, પરંતુ આ પ્રસંગે સ્વાર્થપણના અશીથી વિદૂર રહેનાર મનુષ્યોની માનસિક સ્થિતિ તદ્દન વિપર્યય હોય છે તેઓ વિવેક સંપન્ન હોઈ વરાબ જાવનાને સન્મુખ કરી વિચારે છે કે “પ્રમાર્થ દૃષ્ટિએ તપાસતાં મારામાં સ્વાર્થશુદ્ધિ હોઈને તેના શત્રુથી અને અપાર શોક થાય છે—અર્થાત્ વાસ્તવિક રીતે હું તેને શત્રો નથી પરંતુ મારા સ્વાર્થને રડ હું પરંતુ આ મારું દુઃખ કેવળ અસત્ય કલ્પનામય બહિરાત્મ જાવતું મૂળ કાગળ છે એટલું જ નહિ પરંતુ સ્વાર્થને દૂર કરી અત પ્રવેશ કરતાં નીચેના વિચારો પ્રગટે છે

“યય યેમ્યોજાતાગ્નિરપરિગતા યય ચલુતે ।
સમ યૈ મમૃસા સ્મૃતિવિષયતા સેઢપિગમિતા ॥
દ્વાનીમેતૈ સ્મ પ્રતિ દિષસમાસશ્ચ પતનાદ્ ।
જતાસ્તુ-ચાયસ્યાં સિદ્ધતિલ્ગદીતીરતરમિ ॥

“આપણે જેમનાથી ઉત્પન્ન થયા છીએ તે તે કાળ થયાં આપ્યા એના જેમની સાથે ઉઠીને મોટા થયા તે પણ સ્મૃતિમાત્ર થઈ ગયા, અને હાલતો આપણે નદી કિનારા ઉપરના તરુ જેની પ્રતિદિન પાને આવતી મરણ સ્થિતિને પ્રાપ્ત થતા જઈએ છીએ—આ રીતે સર્વનો માર્ગ એક વખત એ તે અવસ્થામાં એક જ સ્થિતિવાળો હોવા છતાં તેઓ સ્વાર્થને અગે જ દુઃખ કરતા હોય છે”

પૂર્વોક્ત દર્શાવે છે અને તેને જ લક્ષ્યતા દુનિયામાં પ્રતિક્ષણે જનતા અનેક દર્શાવે વ્યવહારને અગે નિર્સ્વાર્થવૃત્તિની ભૂમિકા

તેને યથાર્થ સમજી પોતાનાથી સદતર દૂર કરવા પ્રયત્ન કરી તેમાં સફળતા મેળવે છે

ખાસ કરીને બચ્ચદારમાં પણ નિ સ્વાર્થી વ્યક્તિને જેમ બને તેમ વિકાસ કરી આત્મોન્નતિ કરવા દરેક પ્રાણીનું હૃદય બિંદુ હોય જોઈએ આમ થવાથી પોતાનો બચ્ચદાર ધણો જ મુદ્દા બને શુદ્ધ આચારસંપન્ન બને છે બીજા પ્રાણીઓ કે જોઈએ હમેશા પોતાના સમાજમમાં આવતા હોય છે તેમનામાં પોતાના નિર્દોષ ઉપદેશ વડે શુદ્ધ સરમરો હાખત કરે છે પોતાના શરીર વડે બનતી રીતે નીતિ અને ધર્મમાર્ગમાં યથાસ્થિતપણે સંચાલ કરે છે અને પોતાની માનસિક અવસ્થામાં તેમનું સંવર્ધિતચિંતન કરે છે પ્રાણી માત્રને માટે ત્રિશરણ બળવડે દિનપ્રતિદિનમાં જ્યોતપ્રેત થાય એવો અત સત્તમ વેગ દરેક પ્રાણીએ પ્રાપ્ત કરવા તૈયારી કરવી જોઈએ અને તેની ભાવના સઃ જગૃત રાખી તત્તુકૂળ આચારને મૂર્તિમાન કરવો જોઈએ

“પરોપકારાય સત્તાધિમૂલય ” એ સૂત્ર સંજ્ઞાને બને દુર્જનોના વિભાજ પાડી નાખે છે આથી પરમાર્થ દર્શિવાન મનુષ્યો ની મણના સંજ્ઞાનેની કોટિમાં આવી શકે છે તેમની પરિસ્થિતિ આ પ્રકારે હોઈ તેઓનો જે જે પ્રાણીઓ સમ કરે તે સત્સંગી કહેવાય છે તેમના સમથી તેમની દાર્દિક ભાવનાઓ સમ મરનારના હ વમા ગુણામનનો ઇટકાવ કરે છે તેનું હૃદય વિશુદ્ધતર બનાવે છે અને વૈજ્ઞાનિક શાસ્ત્રોમાં શ્રદ્ધાએ તો જેવો આધાત તેવો પ્રત્યાધાત ” ઉદ્ભવાવે છે

એક વિદ્વાને કથુ છે કે —

“વદન પ્રમાદમદન મદય દ્વદય સુધામુવોળાચ ।
વરણ પરોપકરણ યેવા યેવા નત વદા ॥”

ચતા નથી એટલું જ નહિ પરંતુ તેનું હૃદય લોભ વિગેરે કપાયો અને દુષ્પ્રાંનથી આટલે હોઈ ભયથી કંપતું હોય છે, અને કદાચ સ્વાર્થસિદ્ધિ નહીં બનતાં તે નિરાશાથી કટાણી અને યાકી બળે છે.

જેનું દર્શનમાં સૌનેરી અમરે મતરાયેનો વીરમો મુખ્ય જેનું નામ “પરહિતાર્થકામિષ્ઠ” છે તે હજી પાંચમા મુદ્ધુસ્થાનકે ઉપર રહેનો તેના વિશ્વમાનવજ્ઞામાં ભાવશ્રાવક કહેવાય છે આ મુદ્ધુ ખાસ કરીને નિસ્વાર્થ વૃત્તિનું દર્શન કરાવતો હોય તેમ કાગે છે અર્થાત્ એક શ્રાવકમાં પણ નિસ્વાર્થ વૃત્તિ હોવીએ તેનું આદ્ય સક્ષમ છે અને તેથી જ તે શ્રાવકની ગજીનાને પાત્ર થઈ શકે છે- તેા મુનિઓ કે જેઓ પરદિનને માટે જ અને તે દ્વારા સ્વહિતને ઉત્પન્ન કરવા સસારની જગ્યાએ તજી પરમાર્થ સ્થાનમાં વસે છે, તેઓ ‘પર-અહિતકારી’ કેવી રીતે હોઈ શકે ? પરંતુ જો તેમાંજ પ્રવૃત્તિપરાયણ થઈ જાય તો ભાવશ્રાવકથી પણ ઉતરતે દરજ્જે છે એમ ન્યાયદષ્ટિ જણાવે છે પારમાર્થિક પ્રયોજનને માટે જ આરિય ધારણ કરનારા મુનિજનોના દટતિ સ્થળે સ્થળે દષ્ટિગોચર થાય છે જે મહામુનિઓ આપણા તરફ ઉપકાર દષ્ટિથી અથવા સમૃદ્ધિદારા જ્ઞાનને વારમો મૂકી મરેલા છે તેઓ અવશ્ય નિસ્વાર્થ હતા અને સ્વપર ઉપકારી હતા જો તેઓએ તેનાં કાર્યોમાં શેકાર્થ પોતાના પારમાર્થિક વીર્યનો અન્ય ગતે નકામી રીતે વ્યય કર્યો હોત તો મર્યાદાની અંદર આવેલા તેમના વિચાર બળનું આપણે દર્શન કરવો બાબતમાં યાત નહિ એ ચોક્કસ છે દુનિયાના કેટલાક મનુષ્યો સ્વાર્થ પરમાર્થનો વિવેક સમજતા નથી કેટલાએક સમજતા છતાં સ્વાર્થ વૃત્તિનું પ્રમળ સામર્થ્ય દોરાથી પોતે હારી જઈને તજી શકતા નથી કેટલાએક મનુષ્યોએ સ્વાર્થ તજી દીધેનો હોવા છતાં પુનઃ તેના સામર્થ્ય જળનો ધક્કો વાગવાથી પડી જાય છે અને તાજે થઈ જાય છે પરંતુ આસન્નસિદ્ધિ બહુ જ ઓછા મનુષ્યો

“ જન્મનિ કર્મ વલેશૈરનુચયેઽસ્મિસ્તથા પ્રયતિતથ્ય ।
કર્મવલેશાઽમાયો યથા મયત્યેષ પરમાર્થ ” ॥

“ અનત જ મથી કર્મ કલેસવડે માદ થયેલા આ આત્માનો
તે કર્મ કલેસથી જે રીતે છુટકારો થાય તેના પ્રકારનો પ્રયત્ન તે
પરમાર્થ છે, અર્થાત્ તેજ સ્વાર્થ-આત્માર્થ છે ’

ઉક્ત નિવેદનવડે સ્વત સિદ્ધ થઈ શકે છે કે નિઃસ્વાર્થ વૃત્તિ
ઉદ્ધારમાં ઉચી હદમાં ત્યારે જ અસ્તિત્વ ધરાવે ॥ કે ન્યારે એક
પ્રાણી પોતાના પૌદ્ગલિક સ્વ લાભોને પરદિનપક્ષની વેદિકા ઉપર
આધુનિ આપી જમતુ કલ્યાણ ધરે છે અને તેના પ્રયત્નોમાં સદા
જાગૃત રહી અનેક પ્રકારે પોતાની શક્તિ તમાજે દિનકર્તા નીવડે છે.
આવી રિયતિ પામવા માટે માનસિક સમયો જલ્દી જ મુદ્દા કરવા
કરવા જોઈએ કેમકે કેટલાએકને સ્વાર્થ વૃત્તિ વારસામાં મળેલી હોય
છે તેમને પ્રયત્નવડે પહોં પાડવાથી મળી શકે છે પરંતુ જેમને
સ્વાભાવિક રીતે સ્વાથ વૃત્તિનો વિશેષ પ્રમાણમાં અભાવ હોય ॥
તેઓને થોડા પગ ચુડુ ઉપદેશ અથવા સમજાવ અથવા બસ થઈ
પડે છે નીતિમગ્ન કહે છે કે —

નુદ્રા સતિસહસ્રશ સ્યમરણ ધ્યાણર માથાચના ।
સ્વાર્થાં યસ્ય પરાર્થં યથ સ પુમાનવ સતામમણી ” ॥

‘ પોતાની અન્નપૂર્ણા કરવાને ઉદ્દેશવત હજારો કુટુંબો આ રૂમ
પડશે પરંતુ પારખનો અર્થ એજ પોતાનો સ્વાર્થ માનનારા બહુ જ
જવતને મળી આવશે-આ રીતે પરમાથ વૃત્તિવડે સ્વાથ-આત્માર્થ
ઉત્પન્ન કરનારી નિઃસ્વાર્થ વૃત્તિનું સ્વરૂપ કેવું આદ્યુત છે-તેનો સદજ
અસ આવી શકશે એવી માન્યતા સાથે વિરમવામાં આવે છે

“જેમનું મુખક્રમણ પ્રસન્નતાને વસવાનું મૃદુ છે, હૃદય ક્ષમામય હોય છે વાણી અમૃતપ્રવાહ હોય છે, અને પરોપકાર એજ જેની ક્રિયા છે, તેઓ જગતમાં કોને નમસ્કરણીય નથી ?”

આવા મનુષ્યોમાંથી સ્વાર્થનો મેલ ધોવાઈ અચેતો હોય છે, તેથી આર્ત અને રોદ્ધિવાનથી ઉત્પન્ન થયેલી મલિન વાસનાઓનું રોડન કરી મૈત્રી પ્રમોદ કરાવે અને આખરે ભાવનાઓમાં રમણ કરતા હોય છે મૈત્રી ભાવનાના વિચાર પ્રવાહમાં તેઓ સર્વ જીવને મિત્રભાવે નિહાળતા હોય છે પ્રમોદ ભાવના વડે ગુણી જનાના ગુણો તરફ ત્રિશરણ પ્રીતિયુક્ત થયેના હોય છે મારુષ્ય ભાવના વડે સસારમાં કર્મ જનિત દુષ્ટતા પીડાના પ્રાણીઓ તરફ તેમનો ક્ષમાપણાનો ઝરો હૃદયમાંથી છુટે છે અને આખરે દષ્ટિ વડે કૂર અધ્યવસાયવાળા પ્રાણીઓ ભણી ઉપેક્ષા ભાવ ધારણ કરે છે આ પ્રાણીઓ પરમાર્થ વૃત્તિની સપાળી ઉપર નહીં પરંતુ તેની તલસ્પર્શી ગદનતાને અનુભવ વડે પ્રાપ્ત કરેલા કહેવાય છે નિસ્વાર્થ વૃત્તિના અગ્રાધ તળિયાને પહોંચી વળનાર આ મનુષ્યો આત્મા જીવનવડે જીવતા કહેવાય છે, તેઓએ સ્વાર્થ વૃત્તિના અતરપગના ચૂરેચૂરા કરી નાખેના હોવાથી ખીમના કલા વગર જ તેમને ધર્મ પમાડવાના ઉપકારવાળા હોય છે પરમાર્થ સાધનાને જ પોતાનું અગ્ર કર્તવ્ય સ્વીકારેનું હોય છે આમ હોઈને પોતાની આસપાસના વાતાવરણમાં પણ તેવા જ સરકારો ઉત્પન્ન કરી એક બીજા એક વૃક્ષ ઉપર અનેક ફળો ઉપજાવે તેમ-વિસ્તૃત મર્ત્યમાં અન્નને પણ પોતાની સ્થિતિ સમાપ્તે જોડી દે છે અતઃક્રમ સ્થિતિમાં નિસ્વાર્થ વૃત્તિની ઉચી દરે પહોંચ્યા પછી પરમાત્મપણાના અધિકારી ચર્તાવિતન લાગતો નથી વાસ્તવિક પરમાર્થ કોને કહેવાય તેને માટે થીમદ્ ઉમારનાતિનાયક વડે છે ૪ —

વિચારે હૌયમીનથી મોઝગની ઉત્પત્તિના અસભવની પેઠે કદાપિ આત્માને ઉપમરક થતા જ નથી, તેમજ તેથી આધ્યાત્મિક આનંદનું મિદુ પણ ઉદભવતું નથી.

શુદ્ધ વિચારે કેવા તેવા જોઈએ, કયા પ્રસંગે કેવા વિચારોને સ્થાન નહીં જોઈએ કયા વિચારથી આત્માની ઉત્તતિ અથવા અવનતિ થશે તેથી અઘાત દોવાથી અનુચ્છે મમે તેવા વિચારો કરી તેનું કળ મોઝ રીતે નહીં મેલવી ચકનાં લક્ષિક જીવન પુરૂ કરી અનુચ્છ જીવનની સાર્થકતાથી બેનમીન રહે ॥ વિચાર સકલતા બરાબર નહીં તેવાથી માનસપ્રયત્ના દરેક વિષયો અને પ્રકારો ॥ પરચિત દોષ તેમાં કાંઈ આશ્ચર્ય નથી માનસપ્રયત્ના કાળો સકળતા શુદ્ધ દોવાથી આત્માગત વાયબને તે મેલ્યા જડતા નથી, અથવા કલચિત્ જડે છે તે હલ્લમાં તેમને અવગણ્ય મળી શકતો નથી.

માનસપ્રયત્ની વિચારસકલનામાં રહેલા શુભાશુભ વિચારોનું તોલન કરી પ્રતિદિન સ્વચરથી તનિ મૂંથીનું પરિજામ દરેકપ્રાણીએ સુધ્ધિ જવા પડેલાં તપામવાની સંપૂર્ણ આવશ્યકતા છે જેથી માનસ મર્મિમાં શુભ વિચારોને કેટલા પુરતું તેમજ અશુભ વિચારોને કેટલા પુરતું સ્થાન મળેતું છે તેનો હીસાબ સદેશાર્થથી મજાઈ જાય અને ત્યાગ પડી નહીં અને ટોટાનાં સરેતું ખુલ્લું રહેવાથી વિરોધ લાભ ઉપાર્જિત કરવાનો સમય નહીં આવી શકે.

વિચાર સકલતા કેવી રીતે શુદ્ધ દોવી જોઈએ તેનું જ્ઞાનપ્રાપ્ત કરવાની એવી અનિવાર્ય આવશ્યકતા છે કે તેથી ખચિત આચારની શુદ્ધિ થવાનું બની આવે છે શુભાશુભ વિચારોથી વિવેકશુદ્ધ પ્રાણીઓની વિચારરેખિનો પ્રવાહ સીધી પ્રજ્ઞાલિકામાં કદિ પણ વહેતો નથી-એ હકીકત સિદ્ધ થવા પછી જે પ્રાણીઓને શુભાશુભ વિચારોની મધાર્થ પરીક્ષા દોષ છે તેઓ માનસિક સજ્જ દોવાના અભાવે શુભ

૧૬ વિચાર, યાગી અને આચારમા અસાધારણ અંતર

વિચાર શક્તિ એ મનુષ્ય પ્રાણીનું ઉત્તમ આભૂષણ છે કે ને વડે મનુષ્યો અન્ય પશુપક્ષી આદિતરિય વર્ગથી જુદા પડી શકતાનું જ્ઞાન કરાવે છે. આદાર નિદા જય વિગેરેમાં પશુરૂત્તિ અને મનુષ્ય વૃત્તિનો વ્યવહાર એક સરખો હોય છે છતાં વિચાર શક્તિ વડે મનુષ્યો અદ્વિતીય કાર્ય કરે છે એમનું જ નહિ પરંતુ પોતાના સમર્થમાં આદાર નિદા વગેરે ઉપર અનૌકિક સચમ પ્રાપ્ત કરી શકે છે. પાશવ વૃત્તિનો જય કરી માનુષિક અથવા સાન્નિધિક વૃત્તિનું પાલન મનુષ્ય એ વિચાર શક્તિના બળ વગર બની શકતું નથી. મનુષ્ય પ્રાણીઓને જે જે વિચાર શક્તિ પ્રાપ્ત થયેલી છે તેમના મોટા ભાગ વિચાર કરવામાં પ્રવૃત્તિ કરે છે નથી એમને કે પ્રમાદ અને આસર્ય યુક્ત જીવન બનીત કરતો હોય છે. કેમકાંક પ્રાણીઓને શુદ્ધશુદ્ધ વિચારોનું પરિ જ્ઞાન નહીં હોવાથી પોતાના મનજમાં અતીતિમય વિચારોને દાખલ કરાવે છે કે જે વિચારો પક્ષીઓની માફક પોતાનો માથો બનારી ને ત્યાં સુખેથી નિરતર રહે છે કેમકાંક પ્રાણીઓ પોતાની વિચાર શક્તિનો ઉપયોગ અતિથન્ય રાખી વ્યાવહારિક પ્રવૃત્તિઓમાં એવા તો અદ્યતન રહેતા હોય છે કે તેઓ જીવગીનો આટો પૂર્ણ થયેથી વિચાર શક્તિ જાણે પ્રાપ્ત થઈ જ નથી તેમ એમને એમ અન્યથાને પ્રવાણ કરી જાય છે. વિચારોની શુદ્ધતા અને અશુદ્ધતાનું નિરીક્ષણ કરી અશુદ્ધ વિચારોને રોકવાની શક્તિ પ્રાપ્ત કરી શુદ્ધવિચારોનો દીર્ઘ સમાગમ રાખી તે વિચારોને વચનવગમા મુકી અન્યથાને જાણાવતા તથા તે વિચારો પ્રમાણે જ આચારનું પરિચીનન કરતા બહુ જ મોડા વિરલ મનુષ્યો અત્યારે નહિ જોવાય થાય છે.

શુદ્ધ વિચારો તે હોઈ શકે કે જે આધ્યાત્મિક જ્ઞાનક ઉત્પન્ન કરવાનું અનંતર કારણ અથવા પરપર કારણ હોઈ શકે અશુદ્ધ

છે તેમની ક્ષિતિ વૈરાગ્ય રસથી હવમની હોય છે-છતાં તેઓનું ખાનગી જીવનનું પક ઈચ્છુ કરીને તમાચતાં તેઓ શુદ્ધ અધ્યાત્મીઓ માનુષ પડે છે જે ક્રિયાએ કરીને આગ્રમતિપ્રાપ્ત થાય તેવી ક્રિયાઓનું સેવન કરનારા હોય છે પોતાનું હૃદય ખાની કરીને વૈરાગ્યને ક્ષિતિમાં મોઢવી દોધેતો હોય છે નીતિના ઉપદેશનું ડોળ ધાલી અનીતિમાન આચરણો કરતા જરા પણ અચમતા નથી

ઠેલક પ્રાણીઓ કોષ અને ક્ષમાની તુલના કરતાં દર્શાવે છે કે કોષ કરવામાં આગે જગે આત્માની અવનનિ થાય છે અને ક્ષમા ધારણ કરવાથી આત્માનો અદ્વુત ગુણ પ્રકટે છે પરંતુ તેઓ જ્યારે અન્યતા પ્રસંગમાં આવતા તેમને ખે ઉત્પન્ન થાય તેનું અન્ય તરફથી નુક્ષાની ભરેનું કાપ ચતા લાજુવારમાં યાનિ કોષના રૂપમાં ફેરવાઈ જાય છે, અને તેથી દુષ્ટ ખ્યાનમાં પ્રવેશ કરતાં ખીજ અકાર્યો કરતા સુખના નથી

ઠેલક પ્રાણીઓ માનને માદવવડે જાય કરવાને સદુપદેશ કરે છે અને તે જનમડળને ધણે જ ઈદ્રિ લાગે છે તે પ્રાણીઓને જ્યારે જનસમૂહ પોતાના નેતા તરીકે નમે છે તે વખતે જ્યારે કેટલું સર્વોપરી સત્તાવાળો હોય એવા અભિમાન પૂર્વક પોતાને યોગ્ય લાગે તેમ સારાસાગની તપાસ વગર અધિકાર ચલાવે જાય છે માન રૂપ હસ્તી ઉપર ચડવાથી દૃષ્ટિ અધ ખની જાય છે ખીર્તિની પ્રમજ અભિનાતા ઉત્પન્ન થાય છે વિદ્યા અથવા નજના કોઈએ વખાણ કરવાથી અભિમાન જ્વર સરીરમાં ચડી આવતાં વાર લાગતી નથી

ઠેલક મનુષ્યો માયાના પ્રતીકર રૂપે આજીવને સિદ્ધ કરતાં દલથી મદ્દાપાપ દર્શાવી સ્વયં પ્રમાણે વડે માયાનું બચકર સ્વરૂપ વાણીદાર ખડુ કરે છે પરંતુ તેમના પોતાના અમત જીવનના પ્રસંગોમાં તેઓ જો સધ નાયક તરીકે નિર્માણ થયેલા હોય છે તે

વિચારોને ટકાવી રાખવા ઇચ્છતાં છતાં અશુભ વિચારોની પ્રવળતાને
 દાણારમાં આધીન થઈ જાય છે અને એક ઇચ્છા વિદાને કુદ્યુ છે કે-
 'વિચાર એ આચારનો પિતા છે' તેમ અશુભ વિચારોનો પ્રવેશ થતાં
 જ આચારની બ્રહ્મતા તુરંત જ તેને પતિત કરે છે. મન સયમનો
 અદ્ભુત ગુણ પ્રાપ્ત કરવાને માટે વિચારોને સક્રિય અને રિયલિટી
 રચાપદ બનાવવા જોઈએ મન એ શુ વસ્તુ છે? તેનું ચિત્તપદ્મ
 કેવા વેત્રવાળું છે-વિગેરે જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા પત્રી નિર્દોષ શિષ્ય અને
 સત્સમી મન સયમ પ્રાપ્ત થાય છે અને ચિરકાળ યજ્ઞ રહે છે. આમ
 હોવાથી દરેક પ્રાણીએ પોતાનું કલ્યાણનું નિર્માણ કરી તેની મર્યા
 દાના સમ્યક્ પ્રતિ દ્રશ્ય વિચારશીલ રહેવું જોઈએ તે સાધ્ય કર
 વાને માટે અનુકૂળ વિચારોની પરપરાનું મેવન કરવું જોઈએ અને
 મન સયમ પૈર્ અને ખતથી રાખી કર્તવ્યક્ષેત્રની બહારના વિશેષી
 વિચારોને તજી દેવા જોઈએ.

મનુષ્યોમાંથી જેઓ અશુદ્ધ વિચારોનો અતરંગ બેદી શુદ્ધ
 વિચારોની પર્વાનોચના કરે છે તેઓ તત્વજ્ઞાનીઓ, લેખકો વક્તાઓ
 નીતિદર્શકો, અને કવિઓ વિગેરે કપે જન સમૂહની સમક્ષ બધા થયા
 છે પરંતુ જે જે વિચારો તેઓ જનસમૂહની સમક્ષ પ્રયોગમાં લેખમાં
 વાણીમાં, નૈતિકશાસ્ત્રમાં અને કવિતામાં રજૂ કરે છે તે વિચારો શુદ્ધ
 અને નિર્દોષ હોવાથી જનમહાગુને રૂએ છે અને પ્રસન્ન પાન પશ્ય
 અને છે પરંતુ તે વિચારોને અનુકૂળ તેમનું પોતાનું વર્તન છે કે નહિ
 તે તપાસ કરતાં જુજ મનુષ્યો દિવાય મોગ વિજ્ઞાનમાં વિચાર અને
 વર્તનમાં અસાધારણ અતર માનુષ પડે છે તેમના પ્રયોગ અધ્યાત્મ
 રસથી બરપૂર હોય છે, તેમના લેખો છામદાર અને ચમકદાર અલંકાર
 યુક્ત હોય છે તેમની વાણી અરુચિનિપણે વહન થતાં શ્રોતાઓના
 કર્ણોને આરપાર બેદી નાખી દેવામાં ઉતરે જતી હોય છે, તેમનો
 ઉપદેશ મને તેવા મનુષ્યને સલાચરણી બનાવી શકવાને સમર્થ હોય

આપી સમર્થન કરનારા પ્રાણીઓ પોતે મિત્રાદારી હોતા નથી, મુદ્દુ અને સ્વાર્થિષ્ટ પડાયો જોઈ તેમના મુખોમાં રસ પ્રગટ થવા મળે છે. ઠાઈ મિષ્ટ પદ્મન પ્રાપ્ત થના મર્ગા સુખી ખાવ. જીવજાતિઓ અને પેવાપેવનો વિવેક પોતાના સંબંધમાં રાખવો કદિન મર્ષ પડે છે-એવું પણ જોવામાં આવે.

ધ્રાણે દ્વિતી વિચિત્રતા અનુભવનાર બ્રહ્મરત્ન દ્વાર જાણના જ્ઞાન દ્વિતીએ ચક્ષુકાવનાર પ્રુથ્વિમાં તદ્દતીન ધર્મ જાણ છે તેમજ ચતુર્વિદિ અને આધીન પદ્મના મૃત્યુને પ્રત્યક્ જોવા જ્ઞાન નેરોનો ઉપયોગ પોતાના પ્રસન્નમાં મુદ્દુ સ્ત્રીઓને નિરીક્ષણ કરવામાં મદ્યમુલ રહે છે.

શ્રોત્રે દ્વિતી દર્શિત્વનું જાણ કર પરિભ્રામ વાંચ્યા અને વિચાર્યા જ્ઞાન નામકના જાણનો પ્રીતિથી સંજ્ઞા છે. જેથી ઉચ્ચ અવસ્થાના અધિકારી થવાથી આત્માની ઉચ્ચ અવસ્થા નાખ થવાનો અવકાશ મળી શકે તેવી તેવી જ રીતે દ્વિસા અસત્ય અને ચોરી વિચેરેમાં કડક પરિભ્રામો દર્શાવનાર પ્રાણીઓ અમન દુનમાં દ્વિસા કરવાથી મુખ્ય ઉપનન્ન થતું હોય તે તેમ તત્કાલ કરે છે. કીર્તિની રૂઢી હોય તે ઠાઈ પાસે પોતાના અસત્ય વખાણ જનસમૂહના આગળ કરાવતાં કરમાતા નથી. લેવક દેવકના વ્યવસ્થારમાં પણ અસત્ય જોઈતું તેમને સ્વાભાવિક ધર્મ મળેતું હોય છે, અને અન્યથી ગુપ્ત રાખે તે અસત્ય ચોરી આદિ અન્ય કુકર્મોમાં પ્રવૃત્તિ કરાવે તેમાં આશ્ચર્ય નથી.

રામથી દૂર રહેવાનો ઉપદેશ કરનાર પ્રાણી પોતે જ કામ રામ રનેદરામ અથવા દૃષ્ટિરામના પાશમાં વીટાયેતો હોય. તેમજ દેવનું નિરૂપણ કરનાર પ્રાણીના મુખમાં મધ અને હાથમાં દવાદલ પોતાનાં મૃતુ તમ્બ વર્તણું હોય છે.

સધનુ દિત વાસ્તવિક શી રીતે થઈ શકે તેને ગતિમાં મુખ્યની દરકાર રાખતા નથી, અથવા કીર્તિના ઇષ્ટાને આગળ કરી બાકી કેમ વલે મુખ્ય જનોને હેતરી વાઢવાઢ કટેવડાવવાથી સતોય માને છે અને સધના દિત તરફ ઉપેગા લાવ રાખે છે.

કેન્દ્રમાં રાગથી અભિમૂળ થયેલા પ્રાણીઓ પુત્રોને વિત વહેવાળીના રસજે અમુક અમુક પુત્રોને અન્યાય આપી લુટી ગઈ મુક્ત રીતે રાખે છે. કેન્દ્રાએક મિત્રો સાથે એની માઢ કેની બાધ છે કે દેખાવમાં અનુસરણીય લાગતા હોય છતાં અદરના ભાગમાં સ્વાર્થ સાધી લેવા પૂરતા હોય જે અને વ્યાપાર કરતાં દ્રવ્યને સ્વન એકામ એકમે કલ્યાણમાં પ્રપન્થોની જગ પાથરતા હોય છે.

સતોયવૃત્તિ એ ખરેખર મુખ્ય છે લોક એ પાપનું મૂળ છે— એનું મનાવતા પ્રાણીઓ પોતને અંગે પ્રાપ્ત થયેલા પ્રસંગોમાં ઇન્દ્રિયોની લગામ છુટી જાય છે અને ચરાવની પેટે ઇન્દ્રિયોનું પરિમદગ વધતું માને છે. ન્યાયાધીશ હોવા છતાં દ્રમની લાલચથી લાય ખાવા છૂટે છે, વહીલાત અને વ્યાપારના ધધામાં પશુ ધનાડ્ય થવાને અપ્રમાણિતપણું—ખાનગી જીવનનો વિષમ નિર્માણ થયેલો હોય.

સ્વચ્ચને દ્રિમતુ નિલજ્જ સ્વરૂપ ખડ કરતાં દરતીનું દર્શાત આપતા ઇદ્રિયજ્વલનો સુર રીતે ઉપદેશ કરતા પ્રાણીઓ સ્વપ્રાપ્ત પ્રસંગોમાં તેઓનું મનોગળ પરસ્પરીઓને નિરખવાથી નિર્નજ હતું હોય છે એકાંત પ્રાપ્ત થતાં નિનજ્જ પહે પરસ્પરીના ઉપભોગમાં તત્પર થાય છે. કેન્દ્રાએક તે મનોગળ એટલે હોવાનો દાવો કરી મિત્રોની ઓઓના પ્રસંગોમાં આવે છે તેઓ જ સમય પ્રાપ્ત થયે શક્યવારમાં કુસુમાયુધના ઉપકરણથી હણાય છે.

રસને દ્રિમની વિષમતાને માટે કીડી અથવા મત્સ્યાગિયનું દર્શાત

આપી સમર્થન કરનારા પ્રાણીઓ પોતે મિતાહારી હોતા નથી, મૃદુ અને સ્વાદિષ્ટ પત્તયો જોઈ તેમના મુખોમાં રસ પ્રગ્ન થવા માટે જ કોઈ મિષ્ટ પદ્ધાન્ન પ્રાપ્ત થતાં જ્યાં સુધી ખાવ છે, બહ્યાભક્ષ્ય અને પેષાપેયનો વિવેક પોતાના સજ્જમા રાખવો કદિન થઈ પડે છે-એવું પણ જોવામાં આવે ■

ધ્રાણે દ્રિયની વિશ્વતા અનુભવનાર ભ્રમરનું દષ્ટાન્ત જાણના છતાં ઉદ્રિયોને ચસકાવનાર ખુશખોમાં તદ્દનીન થઈ જાય ■ તેમજ ચતુરિદ્રિયને આધીન પત્તમના મૃત્યુને પ્રત્યક્ષ જોયા છતાં નેત્રોને ઉપયોગ પોતાના પ્રસન્નમાં સુદર ઓંચોને નિરીક્ષણ કરવામાં મશગુલ રહે છે

શ્રોત્રે દ્રિયથી હરિણનું ભયકર પરિણામ વાંચ્યા અને વિચાર્યા છતાં નાટકના માધ્યમે પ્રીતિથી સંભળે છે જેથી જ મત્ત અવસ્થાના અધિકારી થવાથી આત્માની જ નહિ અવગ્યા પ્રાપ્ત થવાનો અવકાશ મળી શકતો નથી તેવી જ રીતે હિંસા અસત્ય અને ચોરી વિગેરેમાં કડક પરિણામે દર્શાવનાર પ્રાણીઓ અમત જીવનમાં હિંસા કરવાથી સુખ ઉત્પન્ન થતું હોય તો તેમ તત્કાલ કરે છે કીર્તિની સ્પૃહા હોય તો કોઈ પાસે પોતાના અસત્ય વખાણુ જનસમૂહના આગળ કરાવતાં શરમાતા નથી લેવડ દેવડના વ્યવહારમાં પણ અસત્ય બોલવું તેમને સ્વાભાવિક થઈ જાય છે, અને અન્યથી ગુપ્ત રાખેલું તે અસત્ય ચોરી આદિ અન્ય કુકર્મોમાં પ્રવૃત્તિ કરાવે તેમાં આશ્ચર્ય નથી

રાત્રી દૂર રહેવાનો ઉપદેશ કરનાર પ્રાણી પોતે જ કામ રાત્ર, સ્નેહરાત્ર અથવા દૃષ્ટિરાત્રના પાશમાં વીટાયેલો હોય છે તેમજ દેવનું નિરૂપણ કરનાર પ્રાણીના મુખમાં મધ અને હૃદયમાં દવાદલ પોતાના શત્રુ તરફ વર્તાવું હોય ■

પૂર્વોક્ત પ્રકારે વિચાર અને વાણી સાથે આચારનું અસાધારણ અતર મન સમયનો અભાવ અને યોગ્ય વિચાર સકલનાની શૂન્ય નાને આભારી છે આવા હેતુથી માનસ મંદિરમાં શુદ્ધ વિચારોનો સત્કાર થવો જોઈએ અશુદ્ધ વિચારો રૂપી પિચાઓને આવનાં મંદિરના દ્વાર બંધ કરવા જોઈએ જે જે વિચારો દરવાજા આવે તે તે વિચારોને માનસ સરકાર સાથે મેળવી દઈ વણી દેવા જોઈએ આમ ધર્વાથી ધીમે ધીમે મનોબળ જવલત થાય છે, અને માનસ સરોવરમાં શુદ્ધ વિચારો જીવંત પછે તરવા માડે છે વિચારોને પ્રતિ સમય જીવંત રાખવાથી તે વિચારો જળવાઈ રહે છે, અને તેને સહાને માટે જાળવી રાખવાને મન સમયની પૂર્ણ અવશ્યકતા છે મન સમયના અભાવે વિચારોની પ્રગતિ કુદિત થઈ વક્રગતિમાં ચાલવા માડે છે એટલું જ નહિ પરંતુ આંતર સરીરને હચમચાવી અવ્યવસ્થાનું સામ્રાજ્ય કરી દે છે

ઉત્તમ પદ્ધતિમાં ગણ્યાતા કવિઓ કાલીદાસ બલમૂતિ, કડી ત્રિગેરે જનસમૂહની સમક્ષ પોતાના પાંડિત્યને માટે શુભ વિચારો ઉત્પન્ન કરનારા હોવા છતાં તેમના ખાનગી જીવનમાં સદોષ માયુષ્ય પડેલાં છે કવિ સુક્રદાસ કે જેના વેરાગ્ય રસથી છનકાતી કવિતા વાંચી એનું નૃપતિએ સન્માન પ્રદણ કરી લીધો, તેજ નૃપતિએ જ્યારે તેના આવાસમાં તેને સ્ત્રી સાથે શૃંગાર મુદ્દમાં તેને જોયો ત્યારે અમર્યાદ અતર સમજવામાં આવ્યું છે

સ્વભાવસિદ્ધ નિયમ પ્રમાણે જેવા વિચારો તેવા આચારની પ્રતિમાનું સ્વરૂપ બધાય છે કોઈ પણ સાકાર સ્વરૂપના અવલંબન વગર કોઈ સિદ્ધિ નથી એ સિદ્ધાંત વિદ્જ્ઞાનોએ માન્ય કરેલો છે વિચારો જોટલે અથો જવલત હોય તેટલે અથો તેમની પ્રતિમા (આચાર) ઊજ્જ્વલ હોય છે પરંતુ તે વિચારોને સરકારક પાપાણુ

સાથે ધારણી જરૂર છે તોજ પ્રતિમા ધારણને તૈયાર થય છે વિચારોનું સમ્ય આચારમાં લીધે ધવા પછી વિચારોનું વધતુ ટગી જાય છે જેમ જ્ઞાન તેના રૂપે રૂપે વિગતિમાં લઈ પામે છે તેમ શુદ્ધ વિચારોનું સતત અવલોકન પછી જ તે વિચારો જનરૂપે જન્ય આચારને ઉત્પન્ન કરે છે—આ ચિરમગ્નીય તત્ત્વે હન છે

હવે જેને અનુભવેનું આપે એવા જ વિચારો માત્ર વિચાર અને વાણીના માર્ગમાં મૂખ્યાની જેમ પ્રથમ અવધાનતા છે તેમ તે મૂક્યા પછી જેમને શુદ્ધ ગીતિએ આપુ હવે અનુભવે એને કે તે વિચારો અને વાણીને અનુરૂપ આચારની ઉત્પત્તિ દોષ અને તે પુનઃપ્રાપ્તિ રાખવા માટે અવગત બીજાને ઉપદેશ મળે માટે ધારણા નથી—એમ પોતાના—જ્ઞાનથી શુદ્ધતામાં ખાતરીનથી પુરવાર થતું જોઈએ તત્ત્વચિંતકો લેખકો વક્તાઓ કવિઓ અને નીનિમિત્તમાં મોટે ભાગે વિચાર વાણી અને આચારમાં મદદ અતર માલુમ પડે છે તેમનામાં તત્ત્વ જવેશ્વરી સમજતા લેખ લખવાનું સાદસ અને વક્તૃત્વ સક્તિનું હનનન વિશેર સામગ્રીયુક્ત હોવા છતાં તેમનું મનોજગત નિર્વીય દોષ તો સહી કરેલા મૂળની પેઠે આત્મરૂપ વૃક્ષનું અર્થ પાનન થયા કરે છે સરકાર વડે મ્યુ છે શ્રેષ્ઠ મનોજગત જેમણે એવા વિશ્વ મનુષ્યો દૃષ્ટિએચર થાય તેઓ વિચાર વાણી અને આચારમાં કોઈ પણ પ્રસંગે—શુદ્ધતા લધુ પ્રસંગેમાં પણ મિલ્ન હોતા નથી તેથી જ તેઓ સત્પુરુષો કહેવાય છે માટે જ કહેવામાં આયું છે કે ચિંતે વાચિ ક્રિયાયા જ સાધુનામ-વરૂપતા ।

૧૭ સહ્યાતીત યોગો

શ્રી જિનેશ્વરે અસખ્ય યોગો નિવેદન કરેલા છે, અર્થાત્ પ્રાણીઓને સસાર સામરથી તરવાના સાધનો અસખ્ય છે. સમાજભણી વાળે તેવા અસખ્ય સાધનોનું સેવક કરી તદ્દનુકૂળ અનુધાન કરી પ્રાણીઓ સ્વદિન સાધી શકે. યોગ સખ્ય અને અર્થોભા વપરાય છે. મન વચન કાયાના યોગો એ પશુ યોગ ધ્યાન ધ્યાન સમાધિરૂપ, પ્રાણાયામરૂપ અર્થાત્ યોગ સન્મસ્તપશુ—ભોમવિગમિત એ પશુ યોગ સા. અને ક્રિતામાં નોકાનું એ પશુ યોગ, અને જે વસ્તુ સ્વરૂપમાં મયાગાના વામ્યમા વપરાયેતો છે તે પશુ યોગ—એ સર્વ યોગ સન્દેશુ શુભ—સુદર અર્થમાં વપરાયેલા છે. પૂર્વોક્ત વામ્યમાં વપરાયેલો આ સ. રચાનો—અવસ્થાઓ—સાધનો કપે સ્વરૂપ દર્શન કરાવે છે. આના સમયના અને દર્શનના અસખ્ય યોગો—સ્માનકો છે. આત્મિક ઉપયોગની પ્રગતિના તાત્કાલ અનુસાર આ સર્વ યોગો ઉદ્ભવે અને જેનું જેનું આલબન થઈ આત્માને જા માર્ગરિચન કરી શકે છે તે તેને માટે યોગ કહેવાય છે. સત્ત્વન્યતીર્થ, નવપદ્મ, જિનપ્રતિમા વિગેરે સર્વ યોગોમાં મુખ્યતા ધરાવે છે. જેમ જેમ નજીકના શુભ યોગોનું આલબન પ્રાપ્ત કરે છે તેમ તેમ તે યોગો આત્માને અનુતપૂર્વ સુરનાદ અર્પે છે અને તે શ્રવણ કરી અનુભવ યાનના આદર્શ તરફ યાય છે. આ પ્રસંગે આત્માને યાન દર્શન ચારિત્ર્ય સ્વતંત્ર પ્રુષ્ટિપ્રાપ્ત થાય છે અને તે સક્રિય રિચિત તજ વિશ્વરૂપ પ્રાપ્ત કરે છે. શુભ આલબનોનું પ્રાપ્ત થવું એ સદૃશ હોવા છતાં કષ્ટ સાધ્ય છે. પરિચિત નિવિડ અશુભ સંસ્કારોને તોડી મારી ખુલ્લો કરવો જોઈએ. પત્નીથી શુભ યોગોનું આલબન ફલદ નીવડે એ મુક્તિની બહાર નથી.

એ પણ સમજવાની જરૂર છે કે મને તેવા સર્વ યોગો—
આસનનો સેવક તત્પર થવું એ એક જાનનું અગાનમૂલકપણું—છે
કેમકે દેન ઉપાર્જના વિવેક વચરના આત્માની કૌટિ સાનુકૂલ પરિ
જામ ઉપગમરના અસમર્થ છે આ ઉપરથી એમ ક્ષિત યામ છે કે
અશુભ યોગો—અજ્ઞાનોના આશ્રય તજી શુભયોગો—સાધનોનું નાલ
બન મળ્યું કરવું જેથી તે આસનન વડે આત્મા ઉત્તમ ક્રિયામાં
મુક્તિ કરી નૂતન શુભોનું સ્વર્ગ પ્રકીકરણ કરી જ્ઞાન દર્શન અને
ચારિત્રના સ્વરૂપ આત્મતિક પરિજામ પ્રાપ્ત કરી શકે

આ પ્ર. વિ સ ૧૬૭૦

૧૮ પ્રાસંગિક સ્ફુરણ

ચૌદ પૂર્વ સુધી જ્ઞાનની ઉત્કૃષ્ટિ પામેલા મનુષ્યો નિઃશ અને
પ્રભાવશયી નિર્ગોહમાં એક મ અધમ પરિસ્થિતિમાં કેમ ઉતરી
જતા હશે ? વિચારતાં જણાય છે કે વ્યસારમાં પણ શ્રીમત અને
આખર ૧૨ મૂર્ચ્ચ તરફથી ચલેલી જનીતિ અને વ્યભિચારની શિક્ષા
કાયદાના દૃષ્ટિનિકુટી સખત જોષ્ઠની દોષ છે ત્યાં જોષ્ઠના તમામ
કાયદાને આધીન વર્તવું પડે છે જેમ કે જોષ્ઠનો રૂઝ, બહી અને
સખત દક્ષી મજુરી તે પ્રસન્ન તે કશેડાધિપતિ શ્રીમત નથી
પરંતુ તે શિક્ષા ભોગ્યા પછી જોષ્ઠમાથી સ્વગૃહે આત્મા પછી
જેમ પૂર્વકાગનો શ્રીમત જની રહે છે તેમ જ ચૌદ પૂર્વધર
જ્ઞાતમાઓ પાછા પોતાની જાનકોટિમાં આવી પહોંચે ॥ દરબાન
કુદરતનો સંકેત અન્ય જન્મોમાં મન સવમ જલરે અનપરે કેળવવાનો
દોષ છે અને તે કેળવર્ષ મયા પછી મૂળ પરિસ્થિતિ પ્રાપ્ત કરે છે

x

x

x

દર્શન જ્ઞાન અને ચારિત્રમાં જ્ઞાન અને ક્રિયા અતર્મત થાય
છે દર્શન એ શ્રદ્ધા એને વિશ્વાસ-સામાન્ય જ્ઞાન છે જ્યારે જ્ઞાન

એ 'વિશેષ જ્ઞાન' છે અને ચારિત્ર્ય એટલે તે પ્રમાણે ક્રિયા-વર્તન નદીમાં તરવાનું જ્ઞાન બાજુનાર જેમ હાથ-પગ હતાવ્યા વિના તરી શકતા નથી તેમ જ ક્રિયા વગરનું જ્ઞાન વધ્ય અને નિષ્ફળ નીવડે છે પણ જેમ તરનાર મનુષ્યને નદીને પેલે પાર જવાની ઉત્કેષ્ટ ઇચ્છા છે તેમ રસપૂર્વક ક્રિયા કરવામાં આવે તો જ સાજી થાય છે ક્રિયા વગરનું જ્ઞાન તેમ જ જ્ઞાન વગરની ક્રિયા એ નિષ્ફળતા જ પ્રગટાવે છે આમ દોઢ જ્ઞાનવિર્યોમ્યા મોક્ષ એ સૂત્ર સર્વાંશ સત્યસિદ્ધ (unflinching truth) છે

x

x

x

જે જે વાસનાઓને (Temptations) માનવ જન્મમાં પુષ્ટ કરી હોય તેના બીજે સરકારરૂપે આત્મા સાથે મળી જાય છે આથી અખિલ જન્મના સત્વાણારૂપે જે સરકાર રૂપે આ થયેના હોય તદનુસાર જ જન્મની યોગિ પ્રાપ્ત થાય છે દૃષ્ટાંત તરીકે કોષ અને અભિમાનવાળી પ્રકૃતિનું અતિસથ સેવન થયેનું હોય તો સર્પ, વ્યાધિ વિગેરે યોગિમાં જન્મ પડે છે અત્યંત કામવાસનાને જીવનમાં એતત્રોત કરેલી હોય તો આનાદિની યોગિમાં અવતરતું પડે છે આથી જૈનદ્રષ્ટિએ મિ ડાવિનનો ઉત્ક્રાંતિકમ અસત્ય હરે છે સર્પ અને આન અવસ્થામાં તે તે વાસનાઓના દીર્ઘ ભોગવગ પછી જ્યારે તે વાસનાઓથી મન યાદી જાય છે અથવા તે તે વાસનાઓ જ્યારે બનહીન થાય છે અથવા તેમાં અતરંગો ઉત્પન્ન થાય છે ત્યારે આત્મજન્ય સમગ્ર અથવા અકામપણે પ્રાયશ્ચિત્તરૂપે થતી આવે છે અને પછીથી જીવાત્મા ઉચ્ચકોટિએ ઉચ્ચ વાસનામાં મન સયમ પૂર્વક ચક્રોત આવે છે

x

x

x

કુદરત હમેશાં આત્માને ઉન્નત કરવાને માટે જ પ્રેરાયેલી હોય છે જેમ શરીરમાં એક ગુમડું થયું હોય તો તે રક્તવાની

કુદરત તો જાણી મતિ કર્યા કરે છે, પરંતુ મનુષ્ય તેને અડધા કરે તો વળી મન જતાં દિવસો વધારે લાગે છે પરંતુ મનુષ્ય તેનો વિચાર ન કરે તો કુદરત તેમાંથી ખરાબ તત્ત્વો કાઢી નાંખી નવું કોઈ આમેજ કરે છે—તેમ જીવાત્મામાં દર્શન જ્ઞાન ચારિત્ર્યાદિ ગુણોરૂપ શુદ્ધ રૂપિર વદન થતું હોય છે તે હમેશાં મનુષ્યને પાપમાં પ્રવૃત્તિવાળા હોય તો પણ આત્મજાગૃતિ કરી એત થે જાય છે પરંતુ તે જ્યારે તેની દરકાર કરતો નથી પછીથી આત્મામાં ખરાબ તત્ત્વો—કુટ્ટો આદિ ઘર્ષ જાય છે ત્યારે તેને તેની શિક્ષા ભોગવવા તૈયાર થવું જોઈએ છે

આત્મા અને શરીર બન્ને પરસ્પર વિરોધી વસ્તુઓ છે પણ શરીર વગર આત્મધર્મ સાધી શકાતો નથી અજરામરણપ્રાપ્તો વિદ્યામયો વ ચિંતયેત્ત અથવા શરીરમાય જતુ ધર્મ માધન—એ સુત્રોને બૂધી જઈ આ જાતના જ જાત્યાવસ્થામાં અનિત્ય ભાવનાનું જ્ઞાન અપાવવાની જરૂર નથી જેમકે શરીર કાળવિનાશી છે નકામું છે—એ જાનવાળી દૃષ્ટિ બાળકમાં કેળવવાથી ન તો શરીરબળ પ્રકટાવવાની તેને દરકાર રહે છે અને તે ન હોવાથી આત્મજાગૃતિ સમૃદ્ધ થવાનો અવસર ક્યાંથી પ્રાપ્ત કરે? આમ હોઈ અનિત્ય ભાવનાનો ઉપરેશ તે તે મનુષ્ય અધિમારી થયા પછી આપવામાં આવે તો સ્થાયી અને આત્માને ઉપમારક બને છે રૂપી વડે અરૂપી અને દૈતવડે અદૈત (monism) નું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે—તે નિયમાનુસાર શરીરજાગૃતિ ભાવના ત્રયમ કેળવવા પછી મનોબળ મજબૂત બને છે અને તે આત્મજાગૃતિ પ્રકટાવે છે અને ચિરસ્થાયી બની શકે છે

વે તિનો પારિભાષિક પ્રારંભ સજ્ઞ એ જૈનપરિભાષામાં ઉદ્યને અનુકૂળ થયેલું ક્રમ ૧ અથવા કર્મરૂપ એતના છે કર્મ એ વે તિની પરિભાષામાં કર્તવ્ય—કર્મ છે જ્યારે જૈન પરિભાષામાં કર્મ એતના એટલે કે ક્રિયા કરવાને તત્પર આત્મા એ તે ક્રિયા શુભ પુરુષાર્થમય

હોય તો શુભકર્મબાધે થાય અને અશુભ હોય તો અશુભ કર્મબાધે થાય આ રીતે પ્રારંભ તો અવશ્ય લોગવવું પડે છે એટલે કે આત્મા પરત્વે ઘર્ષ બેસેલો છે પરંતુ નવું કર્મ કેવું કરવું તેની સત્તા આત્માને સ્વાધીન હોઈ નવાં કર્મો શુભ બાધિયા કે અશુભ કે માટે તે સ્વતંત્ર છે

૪ નિદાસ એ અનુભવ છે, પૂર્વની હાકાતોનું ભરતીયું અથવા શુભલાનદ વિભન માત્ર નથી તે અમર યોગી જેવો છે વર્તમાનમાં કેવી રીતે જીવવું તેમજ ભવિષ્યકાળમાં વિશુદ્ધ જીવન માટે ક્યાં અવસરબનો દસ્તાવેજ કરી લેવા-એ જૂતકાળની વિમતોના અનુભવ ઉપરથી રહસ્ય બેચવાનું છે તે ઉપર આત્માની ઉત્ક્રાંતિ (Evolution) ની તૈયારી થવા મડિ છે, એમને કે ઇતિદાસ એ જૂતકારીન અનેક બતાવેલા સારખે છે અને તે પ્રત્યેક જીવને કર્તવ્યવિદ્યામાં સપૂર્ણ રીતે માર્ગદર્શક છે

૫ શરીરની ત્રણ અવસ્થાઓ બાલ, યુવાન અને પ્રૌઢાવસ્થા છે તેમ આત્માની પણ ત્રણ અવસ્થાઓ છે, બહિરાત્મા અંતરાત્મા અને પરમાત્મા શરીરનો પચ્છો તે જન્મ મરણ છે અને આત્માનો પચ્છો તે કુસંગકાળેનું પવિર્વન છે શરીરના અનંત પલંગ સીધા છતાં આત્માનો એક જ પચ્છો સમ્યક્-ચર્ચન-આત્મમનઃનિ બરાબર થાય તો જન્મમરણના પલંગઓ અત્યારે બધે ઘર્ષ જાય આમ હોઈ આત્માના પલંગની જરૂર છે બહિરાત્મા તે આત્મિક દષ્ટિએ તાલ અવસ્થા અંતરાત્મા તે યુવાન અવસ્થા અને પરમાત્મા તે પ્રૌઢાવસ્થા-સ્થિરાવસ્થા છે માત્ર તકાવન એ છે કે શરીરની પ્રૌઢાવસ્થા પછી દેહને જુદાવસ્થા અને મૃત્યુને આધીન ચલુ પડે છે ત્યારે આત્મિક સ્થિરાવસ્થા હમેશને માટે સ્થિર રહે છે

૬ મન વચન કાયાના બેગો જન્મરો પ્રભાવ ધરાવે છે મનોબળ

આત્માને ક્ષણમાં પાતાગમાં તો ક્ષણમાં આકાશમાં-એમ દરે
દિશાઓમાં બે-ની જઈ શકે છે વાપીનું બગ મનુષ્યને મારી કે
જવાડી શકે તેથી જ ઈન્દ્રિયમાં અનેક ગ્રહસમૂહો બનવા
પામ્યા છે તેમ જ સરીરજન્ય પશુ અનેક ચમત્કૃતિઓ રિખ્યાત
સેડેલી જેમ બનાવી આપે છે આ ત્રણે બધો જો આત્માને
અનુકૂળ-મુખ માર્ગમાં જોડાયા દોષ ને તેને સંપૂર્ણ મુક્તિ બધાવે
છે અને અમુક માને જોડાયા દોષ તો આત્મપાતક નીવડે બ
જેમ વ્યવસ્થિત કરેલી વગગ આમનાડીમાં મનુષ્યને ઉદ્ધિગ માર્ગ
પડોચાડે છે તેમજ અવસ્થિત વરાગસકિત મનુષ્યને બાણ નાખે
છે ત્રણે બધો ફાળી દોવા બતા આડી આત્મા ઉપર અનુમદ કે
ઉપદાન કરી શકે છે આમ દોષ આ ત્રણે બધોને અધિકાર પ્રમાણે
વ્યવસ્થામાં મુકવા એ મનુષ્ય જીવનનું મુખ્ય કાર્ય છે

આ. પ્ર. વિ. સ. ૧૯૮૧

પ્રાસંગિક સ્ફુરણ (૨)

મુ ર ભગીયાને જોઈલી વાડની આવશ્યકતા છે તેવી જ જીવને
દુ ખની આવશ્યકતા છે દુ ખમાં ઘટો અને અનુભવ એજ જીવન
માટે ઉત્તિનું કારણ છે જુખનું દુ ખ જેમ જોજનને વડાનું
બનાવે છે તેમ દુ ખોનો આસ્વાદ સાચા મુખની દેજતને વધારે છે
મુખ એ જાતી અને દુ ખ એ પીડ છે દરેકને જન્મેલી આવશ્યકતા
છે દુ ખ મુખના દુઃખો રાત્રિ વિસતા દુઃખોની જેમ મનુષ્યને પાતી
અને મડતીના અનુભવો આપી રહ્યા છે

x

x

x

હાથ અને પગની ની ખાતા જાડે અર્પણ કરી
પુશી ધાય છે, અને એ પૂજિતે પોતાનું વગતર મેગરી લે છે

તેવી રીતે વિદ્વાન મનુષ્ય અન્ય અજ્ઞાન મનુષ્યોના હિતને માટે થાય, મથાશક્તિ સહુને ઉપયોગી થાય તો તે સૌના હિત સાથે સ્વાભાવિક રીતે પોતાનું પણ હિત સાધી લે છે

x

x

x

x

જીવન સનાતન છે જેમ શરીરમાં વિક્રિયા થયેલી હોય તો ઉપર ઉપરની દવાથી મૃતી નથી પરંતુ વિભાજે રસદ્વારા ઠાંત્રી નાંખવાથી મટે છે અને શરીરમાં જીવનશક્તિ આવી દોવાથી લોહી ફરતું ફરતું વિશેષ થવાથી વિક્રિયા નાબૂદ થાય છે તેમ આત્મા અન્ય જન્મમાં જાય તો પણ સનાતન જીવનશક્તિનો સ્વાભાવ-ઉત્ક્રાંતિ વાળો હોઈ કર્મના વિકાસે દૂર થાય ત્યારે પૂર્વ જન્મમાં એકદા કરેનાં શુભ સરકારોનાં બીજોનું વૃક્ષ થતાં આખરે મુક્તિરૂપ ફલ-અખડ જીવન પ્રાપ્ત થાય છે

x

x

x

x

દુધનું દહીં, બીજાં માખણ અને ઘી અનુક્રમે થયા પછી ઘીનું દૂધ ત્રિકાલમાં પણ ન થઈ શકે ધાસ માખના મુખમાં ખવાયા પછી તેનું દુધ થાય પણ ફરીથી ધાસ ન થઈ શકે વિજ્ઞાન (Science) ની પણ તેની તાકાત નથી તેમ સિદ્ધાંતમાં થયા પછી તે કમઅમ સસાગી આત્મા ન થઈ શકે

+

x

x

x

ઘ્યતિષજતિપદાયાનાતર કોડિપિદેત્ત — “અર્થાત્ અતરજ જાવોને એકદા થવામાં કોઈ પણ નિમિત્ત હોય છે” — એ રીતે સસાગી આત્માની અતરજ ક્રિયા કર્મના બધા ઉપ-કર્મચેતના અને કર્મફળ ચેતના વડે ચાલતી હોય છે બાહ્ય નિમિત્તોને

નજીક સાવવામાં પણ કમની અતરંગ કિંમત દર્શાવે છે. આ દૃષ્ટાંત તરીકે કેળુ ખાવામાં આ-ધુ અને અન્ય-ધુ સ્વચ્છ વેદનીયનો ઉત્તમ યથો આ કેળુ ખાવાની ક્ષમતા જ નથી મોહની. કમના ઉદયથી યામ છે-આ રીતે કમના પાત્ર પૂર્વક કામ ભજવી રહેલ છે

x

x

x

1

અખડ વસ્તુ (Cosmos) ને સમજવા માટે તેના ખડ કરવા પડે છે. આ માટે બ્રહ્મા-પગાકાલ વિગેરેથી (૨) કમના ઉત્તર કવિતાની પરિભાષામાં ઉતારી વર્ણવેલ છે અને અનતરૂપી તીર્થ કર પરમાત્માની અને અનતરૂપી આત્માની આખી મનિ વિગેરે ક્ષાયોપશમિક-ખડ-ચાનનારા પ્રકારે

૧૯ જૈન દષ્ટિ છોકુમાન્ય તિતક.

લોકમાન્ય તિતકની દેશસેવાથી જાણ અમણ્ય છે. એમના અવસાને દિને શોકજનક સ્થિતિમાં મુક્યું છે એમનું પૂરપૂર વિશાળ સ્વરૂપ સમજવા માટે અત્યંત દીર્ઘદષ્ટિની આવશ્યકતા છે. માત્ર દિદીઓનાં હૃદય જ ખોટાં યથાર્થ અનુભવે છે, અને કાર્મિક ભાગ્યા તુલ્યા શબ્દોમાં જ પોતાની સામર્થ્ય પ્રગટ કરી શકે છે.

એકનીશમે વર્ષે શ્રીચુએ ન્યુ ઈંગ્લીશ સ્કૂલ અને ફર્ગ્યુસન કોલેજના સરચાપક, ધારાસભાના જૂનપૂર્વ સભાસદ, મરાઠા અને કેશરી પત્રના પબ્લીશમેવર્સ તરીકે, સ્વદેશ સેવાની ખાતર માંડેના એક કેદી, ૭ વર્ષની કેદ ભોગવ્યા પછી રાજકીય પ્રવૃત્તિમાં સાક્ષી રાખેતો અવિગત પ્રવાસ દિદીઓને રાજતત્ત્વની નીતિ-સર્વાંમે સમજાવીને ધરી આપનાર લોકમાન્યપણ સર્વવ્યાપક હોવા છતાં સાદુ જીવન નિરજિભાનતા અને નીડરતાથી સમુક્ત અને કામિસના સમાધક, વિગેરે વિગેરે—

આવી ભરચક જીવગીતુ અવતોકન એક દષ્ટિપાતમાં જાણ કરી શકે? એમાં પ્રકટ મધેલા વિરલ ગુણો એમાં દર્શાવેના સમર્થ વિચારો, અને એમાં કરેલી મહાન્ સ્વદેશ સેવાની કાર્મિક ઝંખી કરવા પુરુષ જ આપણી જુદી કામ કરી શકે.

તેમની જે જે પ્રવૃત્તિઓ જનસમૂહમાં જોવામાં આવી છે તે તે બાદ્ય પ્રવૃત્તિઓ તેમના અંતરમં વિચારને અનુકૂળ હોઈ પ્રશસ્ય અને પૂજ્યા યોગ્ય મહાઈ છે. જૈન દષ્ટિ પણ વિચાર અને વતનને સુવર્ણ અને સુમધના જણાવે વડે વખાણે. તેથી જ જૈન દર્શનમાં અદા અને ચારિત્ર ઉપર પ્રતીક વ્યક્તિ પરત્વે ખાસ વજન આપવામાં

આ પુ જો જ્યારે પ્રાકૃત મનુષ્યો મનુષ્યની બાજુ સેવાની કાર કરતા હોય છે ત્યારે જૈન દૃષ્ટિ જે કે હમેશાં મુજોને જ પૂજતી આવી છે અને અતરંગ મુજોને મુખ્ય સન્માન આપતી આવી છે-તે દૃષ્ટિએ લોકમાન્ય તિનકનુ જીવન કેવું હોત હતું તે જરા તપાસીએ.

સરખા બાપાના તથા વેદાંતા ધાર્મિક મંડોના અભ્યાસી તરીકે સમર્થ વિદ્વાન જ્ઞાં પોતાની ચક્તિનો ઉપયોગ મોટે ભાગે રાજકીય ક્ષેત્રની પ્રવૃત્તિમાં એમણે જીવનભર કર્યો છે-એમ કહેવામાં આપણે જરાપણ શુભના નથી રાજકીય ક્ષેત્રની પ્રવૃત્તિને હેતુ પ્રભાને સ્વગત્યના જ મસિદ્દા હક્કની ત્રિમિ કરાવવા કૃષ્ણએમના હૃદયમાં જવન ત હતો જૈન દૃષ્ટિએ મનુષ્યના અને બાપક મુજોમણિ એ એક મુજ છે કેમકે સ્વેચ્છ સેવામાં જી મનુરોનો ઉદ્ધાર કરવો એ મન સત્ર મુખપણે અતરંગ તરેતું છે એમનું હૃદય સરકાર તરફ કેવું હતું એ જ્ઞાની આ હોકન હાઈ આપણા શુદ્ધિના વિષયની બહાર પડે પરંતુ એમણે લખેલા એક મિત્ર તરફના પત્રમાં પાર શક સુ દેખાઈ આવે છે કે સરકાર તરફ એમનું વનશુ દે. કે નિ મનુરો નહોતું, પગ વફાદાર રહી હતાથી દિવના સોહેને મનુરો એ કરાવી આપવા તરફ અને તે ખાતર સરકાર તરફ હતું અને આ આત્મમજા વડે પોતાની ચક્તિને પૂર્વ જ મના સન્માન દે કરેલી હતી “વિદ્યન પુન પુનરપિ પ્રતિદ્યક્ષ્યમ્” મુક્તમજના ન પરિત્યજતિ” એ રીતિ વખતે મનુરો પોતાના આત્મ મુજો સાથે વણી દીધું હતું

મંડિતેમાં જ્યારે રાજપ્રતિનિધિ તરફ આત્મ આત્મા ત્યારે તેમના અમાધ આત્મમજા જ્યારે આત્મ ત્યાં ભગવદ્ ગીતાનું રહસ્ય લખવું સર મનુરો વિદ્વાનોના વિચારોનું સમ્મેલન કરી શકિત મનુરો

અધ્યાત્મવાદ સાથે વિરોધી કરાવી, પોતાની વિદ્વતાનો પરિચય જ્યારે તેઓ કેદમાંથી છુટ્યા ત્યારે લગભગ નવસો પાનાનું સુંદર સાહિત્ય જન સમાજ સમક્ષ પ્રકટ કરી ચલાય રીતે બતાવી આપ્યો છે.

ભગવદ્ ગીતા ગદ્યમાં એમણે કર્મયોગ સિદ્ધ કર્યો છે અને —

“તસ્માદમક્ષ સતતકાર્યં મમાચર

અસન્નાહ્યાચરન્ વર્મ પરમાત્માતિ પૂરય ।”

અર્થાત્—‘તેટલા માટે હે મનુષ્ય ! આસક્તિ રહિતપણે પુરુષાર્થ કર । તેથી જ તું પરમપદની પ્રાપ્તિ કરી શકીશ ’

—એ સૂત્રને હૃદયમાં સતત ધારણ કરી પોતાનું જીવન કર્મ યોગમાં વિનાબ્ધ છે એ કર્મયોગ સાથે જૈનદષ્ટિને શું સંબંધ છે, એમના કર્મયોગ સાથેના વિચારો જૈન દર્શનને તદ્દન સાતુદેગ છે કે કેમ ? એ હકીકતની વિગતમાં અમે અહીં ઉતરવા માગતા નથી પરંતુ ગીતા રહસ્યમાં કોઈ કોઈ સ્થાને એમણે જૈન દર્શન ઉપર એવા વિચારો દર્શાવેલ છે કે ‘જૈન ધર્મની પેઠે બૌદ્ધધર્મ પણ વૈદિક ધર્મરૂપ પોતાના પિતા પાસેથી જોઈએ તેટલો મીઠકતનો દિસે. કોઈ કોઈ કારણને લીધે જુદા નીકળેલા પુત્રસ્થાને છે ’ એમના જેવા વિદ્વાનને જૈનદર્શનની મુદ્દમ હકીકતો જાણવાના અભાવે અપૂર્ણ માહિતીવાળા સ્થિતિમાં તેમ લખતું ‘પૃથુ’ દર્શી જેથી દિલ્લીગીરી દર્શાવ્યા વગર ચાલતું નથી કે લગભગ ત્રણ વર્ષ પુરાં થયાં ગુર્જર બાપામાં ગીતા રહસ્ય બાપાનર ચર્ચને બહાર પડ્યું છતાં જૈન દર્શનના કોઈપણ ખાસ અગ્વાસીએ જૈન દર્શન તરફનો આ આક્ષેપ, ફનીત પૂર્વક સમૂળ નિવારણ કરવા પ્રયાસ પણ તેમના કર્ણભાગર કર્યો નથી.

જૈન દષ્ટિ ડિડિંગ વગાડીને કહે છે તેમ—આપણે ગુણાધિક મનુષ્યો તરફ પ્રેમ રાખતાં રાખતાં તેને ગુણો અવિષ્કર્ષમાં પ્રાપ્ત

કમળા અધિકારી એ જીએ અને જે કાંઈ તે હોય અનુકરણ થઈ શકે અને આપણે આત્મા જોડેને અરી જીતી શકે તે વચ્ચે અનિ-
શ્ચયનમાં ઉતારવા પ્રયત્ન કરીએ-એ આપણું કાવ્ય ॥

જેવન દિગ્ગિએ નેત્રી પ્રતેદ અને કારુણ્ય-ભાવના અરી સો મા નિષ્ક્રમ સ્વરૂપ દત્તા એમ એમના આખા જીવન ઉપરથી જોઈ શકાય છે એમનું હૃદય ઉત્તમ અને પારદર્શી હતું એમના જ વનો વેળ વિગત પણ (૧૦૦૦) ૧૧ દિગ્ગિએ દર ઉપરાંત સદસિદ્ધ હોય પરંતુ એમના હૃદયની શુદ્ધતા અને સીધોનો મોટો ભાગ એમને જેવ તરીકે માનતો દોષ જાણ એમનાના પિપ્પૂર્ણ સાક્ષાત્કારની એ નિરિવાદ ॥

એમના જવર્ધા દિકુમ્ભાલ વિરામ રિયનિર્મા આવી પડ્યું છે તો પણ કુદરતની શુભકરી જગ્ગા ઉપર થકા રાખી મનુષ્યો પોતાના જીવનમાં એમના સદ્ગુણો પ્રકાશમે તો એ મહાયુગ્ય મૃત્યુ પામ્યા છતાં અમર છે એમ પ્રયેક હૃદયને આશ્વાસન મળે

આ પ્ર નિ સ ૧૬૭૮

તા ૬-આપણે પ્રયત્ન લેયું ૧ કે જાતમા માંખીએ સોકમાન્ય નિષ્ક્રમો સ્વરાન્ય એ મારો જ ન સિદ્ધ દક્ષ છે' એ સ્વનોનો વારનો સર્વ સ્વામદની અદિસક લાગથી બારતને સ્વરાન્ય અપા યું છે F /

૨૦ જૈન દૃષ્ટિએ જક નરત્ન

[શ્રીયુત ગોપાલકૃષ્ણ ગોખલે]

માલતા પર્વની તા ૧૬ મી ફેબ્રુઆરીની રજિએ કીકુત ગોપાલકૃષ્ણ ગોખલેનો આત્મા અસાધારણ પરાયણની જીવનની

અશે કૃતકૃત્ય ચર્ષ એમના દેહને તજી અન્ય દિશામાં પ્રયાણ કરી
 ગયો છે-એ દિદવાસી સહૃદયી મનુષ્યોને વિદિન છે લગભગ દરેક
 પતકારે એમના આત્માને બની ચકે તેવી રીતે સ્મરણ ગોચર કરી,
 તે તરફ સ્વચ્છદિ અનુસાર ગુણ દૃષ્ટિએ પ્રેમની લાગણીઓ વ્યક્ત
 કરતાં એ નરરત્નના આત્માના ગુણોની સમીક્ષા કરી યથાચિત્ત
 સતોષ માન્યો છે ખાસ કરીને મૃત્યુ પછી પ્રત્યેક ગુણુવાન મનુ
 શ્યની વાર્ત્તાવિક કિમત યાચ છે એ સ્થિતિ ધણુ અશે સત્ય લાગે
 છે 'ગોપાજરાવ જેવા રાજ્યમાન્ય અને લોકમાન્યની પણ ખરી
 ઝોળખાણુ એમની દયાતીમા કાઈને ચર્ષ નથી' એ પ્રે. પર્વર્ધનનું
 કથન પૂર્વોક્ત સત્ય ટિપ્પણિએ સર્વોંશે મળનું આવે ૫ શ્રીમદ્
 આનંદદાસજીનું દર્શાત જનચર્ચનમાં ખાસ કરીને આ સ્થિતિની મજ
 બૂત સાક્ષી આપી ચકે છે એમની ઝોળખાણુ એમના પેતા ॥
 જમાના કરતા લગભગ એક સેકા પછીના જમાનાને પ્રમણપણે
 કરાવી છે અને એ સ્મરણના જીવનની ધમ્નાઓ અનેક સ્વરૂપે
 બહાર મૂકાઈ છે

આમનું નિવેદન ક્યાં પછી અમારે કહેવું જોઈએ કે આજે
 અમે શ્રીમુત ગોખલેનું જૈન દૃષ્ટિએ કાર્ષિક અવતોકન કરવા ઇચ્છીએ
 છીએ આ ઉપરથી જૈન દૃષ્ટિને સકુચિત સ્થિતિમાં યોજ
 નારા વર્ગને આશ્ચર્ય થશે કે શું ગોખલે જૈન ધર્મ પાળતા હતા ?
 આનો ઉત્તર અમારે નમારમાં આપવા સાથે કહેવું પડશે કે જૈન
 દૃષ્ટિના વ્યાપક અર્થને ધ્યાનમાં લઈને એમના વિકસિત ગુણોને જૈન
 દૃષ્ટિ સાથે સરખાવી, એ સબધમાં વિચારી, જોટલા અશે એમનામાં
 જૈન દૃષ્ટિની યોગ્યતા હતી એનો ઉદ્ઘાટન કરવો-એ વ્યાપક જૈન
 દૃષ્ટિને સર્વોંશે આવકાર ડાયક છે-એમ માની આ પ્રયત્ન કરવામાં
 આ મો

વિદ્યાળ જેન દષ્ટિ પ્રયેક અનુષ્ઠના આત્મમુક્તને રમણી છે એ
જેન દિનુ બારીક જ્ઞાન ધરાવનારા પુરોહ સમજી શકે ॥ શું મીયુત
જોખને જ્ઞાન નિદેશ ઉદ્ધાર ઈચ્છાદારાગા અસાધ્યમ્ પુરુષ જેન
દષ્ટિ પોતાની જદાન મુખી શકે ॥ જેન દૃષ્ટિ એમના બધી સમુચિત
નથી કે મુજોન નિરાશની આપી તના તરફ દુઃખ રાખી પોતાના
અમુક આચારને જ ખાનના ને પોતાની દાદિમાં રથ ન આપે છે ॥
ધીમુન જોખતે જેવા નરસતોને જેનદષ્ટિનાં જેઈએ તેમુ રથાન
છે અને જેન દર્શનની માન્યતાએ દાવો ધરાવનારા થયું મુખદીન
બાળિ કમનાં વિદે ॥ પ્રમાણમાં તેઓ જેન દૃષ્ટિએ અમરદે વિ ॥ ૭ ॥
હવે આપણે એમના રેટલાકે મુજોનુ સિદ્ધાવધોક્ત કરી જેનદષ્ટિ
સાથે સરખાવીએ

વાનુ તેમજ ધનસચ્ચ તરફ દષ્ટિ ન રાખતાં ઉચિત કાર્યને પૂર્ણ કરવાનું તત્ત્વ એમના અતરમાં દર્યું હતું સપાદક તરીકેની મહેનત બદલ સાર્વજનિક સભા તરફથી આપવાનો ઠરાવેત પણાર લેવાની એમણે ના પાડી, અને મહત્ કામ કમ્પ્લે એ પછી કેમ્પ્રિસદ્વારા એમણે બગ્નવેલી સેવા, હિંદુસ્તાનના લોકોને માટે, રાજ્યકર્તાને યાંત્રિકી અરજ કરી તેમની પાસેથી વધારે હોદ્દા અને સમવડો પ્રાપ્ત કરાવવા એમનું વિલામત મન, ત્યાં ચોક્કસ સલાહોનો અભ્યાસ કરી દિંદ માટે જિમ થોમિંગ્ટન સપાદન કરવાનું એમનું અચૂક લક્ષ્ય અને છેવટે એજ કાર્યમાં અતપર્યંત દૃઢતાથી એમની અધ્યાત્મ પ્રવૃત્તિ-એ સર્વમાં સ્વાર્થત્યાગ આતપ્રાત્ન હતો એમનું જીવન અચ્છી રીતે પ્રકાશ આપી આપણને ગુણો તરફ અપૂર્વ માન ઉપજાવે છે

નિરભિમાનતા

એમના આરિઠ ઉપરથી ૨૫૪૮૫૭૭ે દિન થાય છે કે એમનામા નિરભિમાનતા ધણા અસામા વિરાજિત હતી માનવ પ્રકૃતિમાં અનેક પ્રકારના ભાવો જુડે જુડા પ્રસંગોમાં જુડે જુડા નિમિત્તોને આશ્રીને પ્રકાશ થતા દેખાતે કેટલા ભાવો તે કુસુમના જેવા કામળ હોય છે, જેનું સ્મરણ કરવાથી તે સ્મરણ કરનારનું હૃદય પીગળે છે, એટલું જ નહિ પણ તે સાંજળનારનું પણ હૃદય દ્રવીભૂત થાય છે કેટલાએક ભાવો વળી એવા હોય છે કે જેનો વિચાર કરતા ભય અને કંઠોરતાનો સચાર થાય છે, તેમાં કરુણ રસનો લેશ માત્ર સચાર થતો નથી મદાપુરો જેઓમા હમેશા કરુણાના પ્રવાન અસા પ્રકટેલા હોય છે, તેઓના ભાવો, આગિન મનુષ્યો તરફ કામળ પ્રવાહમાં વહેતા હોય છે જ્યારે કેટલાક મનુષ્યો દુષ્કર્મના કુમરો આવી પડતાં છતાં રહેજ ચલાપમાન થતા નથી જીજ્ઞાસી મન માનવાના સેકડો પ્રસંગો પ્રાપ્ત થતા છતાં કેટલાક તે પ્રાપ્તિની જીજ્ઞા માનવાનો વિચાર કરતા નથી અને પોતાના જળ ઉપર નિર્ભર રહે જી આવા

પુરુષોર્મા એક પ્રમરનો પ્રચ્છન્ન સ્વમાનનો સદ્ભાવ છે શ્રીયુત
ગોખલેના એમના મુણ્ડપૂઝા તરફથી અનેકથ પ્રસંગના પ્રસંગો
આવી પડતાં, તેમજ રાજમાન્ય અને લોકમાન્ય હોવાના સબધે
રાજ્યના અધિકારી તરફથી પણ એમની બાહોશી માટે પ્રથમ
થતાં અને મુરતર્મા કેમ્પેસના ભગાણુ પ્રસંગે કેન્સાક યુવકો એમની
સુધાકાંતે જતાં પોતે અનેક મુશ્વરણ વાળા કાર્કર્મા તત્ત્વીન છતાં
બહુ જ સારી રીતે તે યુવકોની પાસે પોતાના ઉનારાના નમસ્કામાથી
નિરભિમાનપણે નીચે ઉતરી Congress lost reduced
toripast, destroyed - એ શબ્દોથી કેમ્પેસના સ્વરૂપ જાન કરાવી
પોતાની આંતર લાગણીઓ પ્રદર્શિત કરતાં-એ અનુભવેતા કામળ
સ્વરૂપને જ્ઞાનમા લેના-એઓ આવા પ્રમરની વૃત્તિથી જ આગળ
પ્રગતિ કરી શક્યા છે એ નિસંશય છે જો એમને પોતે બળવેના
કાર્યો તરફ ક્રીતિની લાલસાએ અથવા બીજી શિષ્યા પ્રવર્તન કરતા
પોતાની સરખા મનુષ્યો તરફ ઈર્ષ્યાજન્ય પરિણામ થયું હોત
તો તેમની પ્રગતિ એકદમ કુદિત થઈ જાત

વિવેક-શિ

એકમાંથી અનેક સામાન્યમાંથી વિશેષ સમમાંથી વિષમ,
સમતીયમાંથી વિજાતીય-એ વિધના પરિવર્તનનો એક નિયમ છે
જો સદા કાળ મનુષ્ય એક જ સૂત્રને અવનબે તો પ્રગતિનો અવકાશ
રહે નહિ આમ હોઈ વિવેક દૃષ્ટિએ ઉપર નહોતું યથાય તો નન કરી
આત્માને સુખ દુઃખનું કે સારા નરસાનું જ્ઞાન આવે ॥ શ્રીયુત
ગોખલેની વિવેક દૃષ્ટિએ રાજકીય પ્રવૃત્તિ દ્વારા લોકહિત સાધવાની
પ્રતિષ્ઠા કરી હતી અને એ જ વિવેક દૃષ્ટિએ હિંદુસ્તાનની ઉન્નતિ
અર્થે બ્રિટિશ સબધની આવશ્યકતા છે-એ રાજકીય સૂત્ર દ્વારા મી
ગોખલેએ જે બોધકોટ અને સ્વદેશીય વચ્ચેનો તાત્વિક બેઠ સમ
જાળ્યો હતો-તે મી

વિવેક-શિ એમને મળી હતી

એમ કહીશું તો અવધાર્ય નથી એમણે એ દષ્ટિને લીધે જોયું કે પરદેશી તરફ દૃષ્ટિ અથવા સનુભાવ ધારણ કરવો એ ખરે સ્વદેશી-અમ નથી, પણ સ્વદેશીનો આર્થિક ઉત્કર્ષ થાય તે માટે પ્રયત્ન થવું-એ જ ખરેખરી સ્વદેશ વતની ઉપાસના. આવી દષ્ટિથી જ તેઓ રાજા પ્રભુ ઉભાનો સબધ એકત્રિત ગાળીને કાર્ય કરી શક્યા હતા. રાજકીય ક્રીડામાં ક્રીડી વસ્તુસ્થિતિમાં અચૂપાન કરવો અને એમાંથી સ્વદેશ એટલી તેની વ્યવસ્થા પુર સર સમરોચિત મુકતુ-એ આવી દષ્ટિ સિવાય બની શકે નહિ અને એથી જ તેઓની મજબૂતા સમગ્ર પ્રત્યેક વિદવાસીના ગુણપાલિક અમજમાં રમ રહી છે.

મનોબળ

મનોબળના આંદોલન એટલા બધા વેગવાળા અને શક્તિ સંપન્ન હોય છે કે જેઓ જ્ઞાનપૂર્વક ઉપયોગ કરી શકે છે, તેઓ તેને અને તે સ્થગતા પોતાનું ઇષ્ટ કાર્ય સાધવા માટે યોગ્ય શકે છે. મનોબળવાળા મનુષ્યોની ઇચ્છા આપણી ઇચ્છા જેવી દુર્ગમ્ય હોતી નથી હજાર મનુષ્યોને તેઓ પોતાની ઇચ્છાનુસાર વર્તણૂક એમની ઇચ્છા પ્રતિઓમાં ધમટી જાય છે. આમ હોઈ શીમુત ગોખતેના મનોબળે અનેક પ્રાણીઓનું આકર્ષણ કરી લીધું હતું એમનો સંગત પ્રચલ અર્થશાસ્ત્રનો અભ્યાસ એમની 'સર્વન્ટસ ઓફ ઈન્ડિયા સોસાયટી' દ્વારા લોક સેવા અને વૈજ્ઞાનિકીકરણ આમળ એમણે ૬ નિશ્ચય પૂર્વક હિમ્મતથી અને નિષ્ઠા-સ પણે આપેલી જુમાની-એ સર્વ એમના મનોબળને આભારી છે.

સ્વદેશ નિ

ના જે આશમાંથી ઉદ્ભવે છે તે અશ બળવો ઉદ્ભવે છે આત્મ વિસર્જન

પૂર્વક અધુ સેવા-એ વાગ્ધવિક ભક્તિ છે. અત્રી જેના હૃદય મદ
 માટે પ્રાણીઓમાં આત્મવન્ ભુક્તિ થાય તેને જ મુખ્ય મુદ્દા એ મુદ્દા
 છે-એવી વિશ્વગ્રાપી વિશાળ જ્ઞાનના ઉભય બાજુએ સમજાવવાનું
 જ્ઞાન તરફ પ્રેમની શક્તિ અનુભવાત-એવા હૃદય સિદ્ધાન્ત મુજબ
 જ્ઞાન છે આવા પ્રશ્નોના હૃદય વિચાર થીજ ન જોવાનું. કેમકે જ્ઞાન
 (તત્ત્વજ્ઞાન) પ્રકાર ઘણો હોય અને એથી જ એકે જ જુદા જુદા
 (sectas) ની એકના સાધી રહ્યા હતા. એનાં એકાંકીય
 એ ભક્તિ પૂજા પજા ખીલી નીકળી હતી જેમ એકે જ જુદા જુદા
 રાજકીય હોય એકવચના બલો કરતા, તેમ હૃદય જે રાજકીય
 અસાન નહીં પણ છે એનું એમને સમજાવવાનું હતું. આથી
 પ્રભુત્વ જ્ઞાનનું જીવન જાણી એની ઉન્નતિ ન કરી શકે અને
 ધીરજે તૈયાર કરવી-એ એમની સ્વરૂપ જોવાનું ને જુદા જુદા

પ્રકારનું ચોક્કસ વાતાવરણ જોવાનું હતું કે જે અનેક અનુભવોની આપને કરતાં હતાં એમના ઉચ્ચ ગુણોને પુષ્ટ કરતું હતું, અને એમના આરોગ્ય કાર્યની સિદ્ધિ તરફ પ્રત્યેક પળે દોરતું હતું જે ગુણોનું જવાબદાર એમનામાં હતું તે એમના જીવન ઉપર એવો મુદત પ્રકાર પાડે છે કે એમનું ચરિત્ર સંભળવા અને વિચારવા ગુણી મનુષ્યો સતથા છે અને એ દ્વારા પોતાની ઉન્નતિ કરવા પ્રેરાય છે એમના મુખનું માધુર્ય અને સન્મનતા ઉવડની ધડી મુઠી દેખી રહેતા હતાં અનેક ઉચ્ચ પાત્રવાળી વસ્તુગિયતિથી ઘડાઈ તેવા મહેતા આત્માને એવી સ્થિતિ દઈ રહે એમાં આશ્ચર્ય પણ નથી જૈનદષ્ટિ જ્યાં જ્યાં ગુણો દેખે ત્યાં નમે છે, પ્રાણીઓની ઉદ્ધાર પ્રવૃત્તિ અનેક માર્ગો દ્વારા વિચારી અને કરી શકાય છે પ્રાણીઓના ઉદ્ધારને માટે આધ્યાત્મિક (Spiritual) વૃત્તિ કરનાર જુદી જ વિચારો કાર્ય કરે છે અને તે ધણા જ ઉચ્ચ સ્વરૂપવાળી છે પણ ઉદ્ધાર કરવારૂપ ધર્મ પ્રમુદની અને એ ગુણોના અમુક અસીમા-પ્રાણીઓને ઉપકારક થાય-તે અસીમા વિકાસ મેલો-એને જૈનદષ્ટિ પોતાની મોટીમાં સમ્રહે છે અને ત્યાં ત્યાં ગુણ સંપત્તિથી આત્મા આશ્ચર્ય વડે નમતો જણાય છે જેથી ત્રીમુત મોખતે અ જૈન હતાં, એમના ગુણોની પરિસ્થિતિએ જૈનદષ્ટિ વિચારી એમના આત્માની ક્ષાંતિ ધર્મજીએ છીએ અને એની ગુણાધિક વ્યક્તિએ અનેક વિચારો જુદા જુદા કાર્ય પરત્વે પ્રાણીસેવા દેવસેવા અને ગુણસેવાદિ કૃત્યોમાં જોડાઈ અસાધારણ 'મનુષ્ય' સંસ્થા અદિત ઘર્ષ પ્રાણી માનના ઉપકારક બને-એવું ધર્મજી વિરમીએ છીએ

૨૧ જીવનના ત્રિશુદ્ધિમય વાતાવરણો

જેન દર્શન ભૌતિક માનસિક અને આધ્યાત્મિક ભૂમિકાઓ ઉપર પ્રકૃતિનું સત્વ રજસ અને તમસ-એ પ્રભાવે ત્રિશુદ્ધાત્મક પદ્ધતિ સ્વીકારી આગળ વધે છે વિશ્વના દરેક પદાર્થો તથા શુદ્ધતાના હોવાથી તેના કાર્યોમાં પણ તે શુદ્ધ ઉતરી આવે છે સત્ત્વગુણ શાંતિનો ઉત્તેજક છે રાજસગુણ ભોગલાલસાની પ્રવૃત્તિ-જન્યુતિનો ઉત્તેજક છે અને તમોગુણ પ્રમાદ-અવિચાર અને કષાયને વધારનાર છે મનુષ્યના નિવાસ સ્થાન-સજતિ-આહાર અને વિહાર ઉપર મુખ્યત્વે કરીને તેના તાતા વરણની વિશુદ્ધિની સ્વચ્છતા કે અસ્વચ્છતાનો આધાર હમેશાં રહેતો છે

પ્રત્યેક પદાર્થ ત્રિશુદ્ધાત્મક હોવાને અંગે સ્થાનના પણ સત્ત્વ-રજસ અને તમસ એવા ત્રણ ભેદ પડે છે પરંતુ તે ઉપરથી એમ માનવાનું નથી કે જ્યાં એક ગુણ હોય ત્યાં બીજા બન્ને ગુણો ન હોય મનુષ્ય કે પ્રત્યેક સ્થળે એક ગુણનું પ્રધાનત્વ અને બાકીના એ ગુણો બોધપણે વર્તતા હોય છે કેટલાક સ્થળો સત્ત્વપ્રધાન પ્રવૃત્તિ વાળા હોય છે તેવા સ્થાનોનો સચેતન પ્રાણીઓ સાથે સબધ કરીને સ્થાનના ગુણો અને ત્યાં આશ્રય લેનાર પ્રાણીઓના ગુણોને નિર્ણય થવા માટે તે પ્રસંગે સ્થાનનત પ્રકૃતિ મનુષ્યના આ નિર્ણય રાજસ-તામસ પ્રકૃતિ માં પાડી સકાત થઈ જાય છે અસ્વચ્છતાનું શુદ્ધિ કરે

રાજ્ય તામસ પ્રકૃતિરાણુ આપણા નિમિત્તોથી ન જનવા પામે એ સાવચેતી િ બહુ જ જરૂર છે જિન મદિસ્તુ વાતાવરણુ સત્વપ્રધાન છતાં યવચ્ચાના અભાવે આપણા નિમિત્તોથી રાજસ પ્રવાન બની જાય હ આમા આત્મી મેહરકારી અને અન્યવસ્થા મુખ્ય હેતુમૂલ હોય છે એથી કિતલે યત્નુજ્જીવિરાજ ઉપર તીર્થનાયક થી આદીપર પ્રભુની પૂજા પ્રસંગે સ્ત્રી પુરોની અથકાઅયકી અને બીક એવી જામે છે કે જે તે સ્થાનનો અરહ રધાનતા સાંચા કાળી મજ્જુન થયેલી ન હોત નો આપણા નિમિત્તોથી આપણી અન્યવસ્થાઓથી ક્યારની નાણુ ધર્મ હાત અને ગજમ તામસ વાતાવરણુવાળી નની મર્મ હોત પરંતુ આપણી અન્ય વાઓ કરતા તે સ્થાનની પગેતતાનું બળ અધિક છે જિનમદિસ્તુ અન્યવસ્થાઓ જેમ જેમ દૂર કરવાની સાવ ધાની ર ર વામ) આવે હ તેમ તેમ તે સ્થાન અને વ્યક્તિની પરસ્પર અસર અત્યપ્રધાન છે ઉપાનત પજુ તેને જ લગતું સત્વ પ્રધાન થયજ હોય હ પ તુ ત્યા જર્મને આપણુ કલબ શું છે ? ત્યાં જઈ આવ્યા પછી અ પછે આ જીવી અપોભાવનાવાળી પ્રકૃતિ ઉપર કે લા પ્રમાણુમાં ઉચ્ચ અમર કરી કે આખ્યાનો સાંભળી ગજસ કે તામસ પ્રકૃતિ કેટલી ઘટાગી કે તેના રિચ રો નજ આવે અને યવત્ અમનામન થાય તો આપ હ રાજ્ય તામસ પ્રકૃતિ ઉપર તે સ્થાનની કથી અમર થતી નથી હુ કેવી વખત તે સ્થાનનુ વાતાવરણુ આપણે આપણી મિલકત આવનાવા મરી મળીએ છીએ

જે રચક મહાપુરો વિચાર્યો હોય છે અને તેમની પ્રકૃતિનો રસ છડ ર દોર છે તેવા સ્થાનમાં આવના મનુષ્યની તરિક દષ્ટિ અચાનક ર થતી ર થાય છે અને તેના અધિકરના પ્રમાણુમાં તેને ર ર જાન થતા સાથ તરવિચારનુ મમર્થ્ય પ્રકર છે તે જ પ્રકર તુગુત્તર ર મનનો મળધ થતાં સત્વ અને નમોગુણ દર્શાઈ જર્મ ર ર પ્રા ર્મ ર અને વાસનાઓને તૃપ્ત કરવા નૈવાર થાય

છે અને ધાર્મિક ક્રિયાકાંડ તેને શુદ્ધ લાને કે અથવા કંઈ નાશ્ય બાસે
 છે રાજસપ્રધાન પ્રકૃતિવાળા મનુષ્યો ભોમવિલાસની તૃપ્તિમાં રોડધામ
 કરનારા અર્થ હિપાર્જન કરવામાં અરોનિસ ત પર રહેનારા હોય ॥
 આમ દોષ આત્માના વિશુદ્ધ મુદ્દેને પ્રત્યાવનારી સામાયિક પ્રતિ
 ક્રિયાદિ ક્રિયાઓનુ રદમ્બ સમજવા દરમર કરતા નથી અને એથીજ
 એમને મન એ વસ્તુઓ કિમન વચગી નિર્માત્મ થઈ ગયેલી હોય
 છે આ ઉપરથી એક એવો સિદ્ધાંત હસિન થાય છે કે સત્વગુણ
 પ્રધાન જીવન દમવી રાખવને માટે બાલ્યાવસ્થાથીજ સામાયિકાદિ
 ક્રિયાઓના દામજીઓ વડે જીવનમાં સરમરો દરરોજ પાડવા જોઈએ
 જેથી મોટી ઉમરે પણ તે તે ક્રિયાઓનુ બજ આત્માને સવિશેષપણે
 સત્વપ્રધાન બનાવી ઉચ્ચ વનનથી જીવનને અધિક બજ આપી શકે

આમ દોષથી રાજસ પ્રકૃતિવાળા મનુષ્યો મોટે ભાગે પોતાની
 પ્રકૃતિને અનુકૂળ સ્થાન શોધી ને છે એમને કે સાત્વિક સ્થાનમાં
 જઈ શાંતિ મેળવવાની ઈચ્છા નહિ કરતાં ગમે તે પ્રવૃત્તિ તો કરવી
 જ જોઈએ એવા નિશ્ચયવાળા દોષથી એ પાંચ સ્થાનોમાં પોતાના
 જેવી જ પ્રકૃતિવાળા મિત્રવર્ગ પાસે મર્યા સમ્યાં ચલાવી દરરોઈ
 વ્યભિની નિ । કે અનિચયોક્તિવાળા સ્તુતિમાં કલોષોના કલોષો
 પીતાડે છે અને પોતાની પ્રકૃતિને પુરતો જોશક આપી સજીવન
 રાખે છે

તમે(મુખ્ય)વાળા સ્થનો પળ પ્રકેક મનુષ્ય ઉપર પોતાની
 અસર રાખાવે કે પ્રમા અવિવેક અનિમાન આસરય અને
 દોષ C પન્ન થાય-તેવા સ્થાનનો સમ્બંધ તે પ્રકૃતિવાળાઓ હાંકે
 છે એમને કે ત્યાં આજસુ અને વાસની મનુષ્યો વસના હોય ત્યાં
 તેમની પામે રહેતુ તેમના પ્રસંગમાં આવતુ અને તેમની મિત્રતા
 વધારવી-એજ તેમની પ્રકૃતિનું સદૃશ મુખ્ય હોય છે

સાકર જેમ સ્વભાવથી જ મિષ્ટ હોય ॥ તેમ કેટલાક સ્થાનો સ્વભાવથી જ સાત્ત્વિક હોય છે જેમ સાકર સાથે મેળવેલું જળ કાંઈ પણ વિવળ વિના સાકરના ગુણને મેળવી લે છે, તેમ મનુષ્યે પણ સ્થાન સંબંધી પ્રકૃતિને તત્કાળ મેળવી શકે છે એથી ઉલટું જેમ લોગના કંદાને સાકરનો સંયોગ કરી અસર કરી શકતા નથી, તેમ ત્રણે પ્રકૃતિઓના તાગતમને સમજનાર મનુષ્ય ઉપર કાંઈ પણ અશુભ વાતાવરણ અસર કરી શકતું નથી

વીર પરમાત્મા ચક્રોચ્ચિક સર્પના તામસ પ્રધાન સ્થાનમાં ગયા તો પણ પોતાની સત્ત્વપ્રધાન પ્રકૃતિ અવિચળ રાખી શક્યા છે એવું જ નહિ પણ પરંતુ તે સર્પને પણ સત્ત્વ પ્રધાન બનાવી દીધો છે બોમવિનાસ સમયે પોતાના રાજમહેલમાં આસપાસના તમામ સજ્જોગ રાજસૃષ્ટિને પોષનારા હોવા છતાં સયમમળે બોમ માંડે તદ્દને યોગી યથેલા છે તેમજ સાત્ત્વિક વૃત્તિના પ્રધાનસ્થાન સમવસરણમાં ગોસાળાના તેજનેસ્થાના ઉપદ્રવ વખતે પણ પોતાની પ્રકૃતિ ત્રણે સ્થાનોમાં અવિચલિત રાખી શક્યા છે ઉલટું તે દરેક સ્થાનોનું વાતાવરણ વિશુદ્ધ કરી શક્યા છે-એ ઇતિદાસમાં મોજુ છે

તીર્થ કરેની કમ્પાણીક જીમિઓ જેમકે સમેતશિખરજી, પાવાપુરી વિગેરે સ્થળોમાં સત્ત્વશુદ્ધિનો પ્રભાવ રહેતો ૧૮ કમકે આવા સ્થાનોમાં આવતાં અત મરણુ ઉચ્ચ કળામાં વર્તવા મડિ છે, અને તીર્થ કર પ્રજાનાં ચરિત્રોની યા આપી આત્માને નૈસર્ગિક શક્તિનું જ્ઞાન કરાવે ॥ તેજ પ્રમાણે મુખર્ષ અને કલકતા જેવા પ્રવૃત્તિવાળા શહેરોમાં શાંતિ અને સાત્ત્વિકી વૃત્તિનો ધણે અસે અભાવ દષ્ટિગોચર થાય છે જેથી તે સ્થાનોમાં મનુષ્યોની સ્વભાવિક લાગણીઓ દમાઈ જવાથી ધમના સત્ત્વપ્રધાન કાનુનો સાચવી શકાતા નથી

પરંતુ પાણીમાં કુદરતી મિષ્ટતા હોવા છતાં જેમ તેમાં લૂણ નાખવાથી મિષ્ટતાનો પરાભવ થાય છે, તેમ વ્યક્તિ અને સ્થાન

વચ્ચેના સંબંધનું પરિણામ છે એક બીજાનો સ્વભાવ ફરી જાય છે તેથી ઉલ્લુ ભયાં સરોવરમાં જેમ મીઠાનો ટોપનો નાખવાથી કશી પણ અસર દેખાતી નથી તેમ જો સ્થાનમાં સ્વાભાવિક ગુણ ઉચ્ચપણે બધાઈ ગયેનો હોય ■ તે સ્થાનનું વાતાવરણ તેના સંબંધમાં આવનાર મનુષ્યથી વિકારી બનતું નથી

‘ શાનુજયગિરિ સાશ્વત છે એમ કહેવામાં એવો અર્થ સમાયેલો છે કે તે સ્થાનની અસ્તિ કારમ રહેવા સાથે પવિત્ર અસર એવી મળ્યુંત ■ કે ■ કદી અનેક વિરોધી વાતાવરણમાં પણ અલિન થવાની નથી કેમકે ઉત્તરોત્તર વિશુદ્ધિનું વાતાવરણ પ્રત્યેક પ્રસરતું જતું હોય છે કાળ પ્રભાવે કદાચ એણે વિશુદ્ધિવાળું થાય પણ તેની અસર એવી પ્રગળા હોય છે કે તે સંબંધમાં આવનાર પાપી તામસ પ્રકૃતિવાળા પ્રાણીની પણ પ્રકૃતિનો પલટો કરાવી પોને અવિચળ રહે છે ખુદની હવા વૃક્ષની કુળે બગીચાઓ વિગેરે પણ સામાન્યતઃ જોઈએ તો પણ પ્રવૃત્તિમાં રમી પચી રહેલા મનુષ્ય જીવન ઉપર કેવી અસર કરે છે ?

જિનમંત્રિઓ અને તીર્થ સ્થળોમાં સસાર વિષયક વાર્તાની પણ મનાઈ કરવામાં આવી છે-તેનું કારણ પણ એજ હોયું છે ■ આવા સ્થળોમાં આવીને પણ મનુષ્યો પોતાની દલકારી પ્રવૃત્તિને પોતે, બાળએષ્ટા કરે અથવા વ્યાખ્યાન કે પ્રતિક્રમણમાં ઝોકા ખાય એ રાજસ તામસ પ્રકૃતિઓની સામે પ્રતિરોધ બળ ઉત્પન્ન કરવા માટે છે અને જો ત્યાં પોષવામાં આવે તો અત કરણને ઉચ્ચ કળાએ મુકવાને બદલે, તે સ્થાનને ક્રમે ક્રમે અધમ પ્રકૃતિના વાતાવરણવાળું કરી મૂકે છે

શાસ્ત્ર હિંદુ મ વગાડીને કહે છે કે મહાત્માઓના નિવાસસ્થાનમાં હિંસક પ્રાણીઓ પણ પોતાનાં વરો જૂની જાય છે તેમજ એક શરીરનું

નિરપરાધી કૃતરૂં ચિકારી મનુષ્યતા સ્થાનમાં ગૃહાય છે તે તેનામાં કૂરતાનો સચાર માય છે આ જને દૃષ્ટિ મનુષ્યને સૂચવે છે કે તેણે સ્થાનની પસંદગી કરતાં અત્યંત સાવધાન રહેવું જોઈએ

જૈનશ્રદ્ધાન વિચાર” ને માનસિક પરમાણુઓ માને છે અને તે ‘સેસ્થા નો પ્રકાર હોવાથી તેને જુના જુના આકાર (Ithaa dhat form) કાગો, નીલ કાબરચિના, વિગેરે રંગવાળા માને છે પાશ્વિનાત્મ વિદાનોએ તેના રંગો યજ્ઞોની મૂળથી તપાસ્યા છે, આ ઉપરથી પણ સિદ્ધ થાય છે કે સ્થાનનો સળધ આપણા અત કરણમાં સારિત્વ-સજસ કે તામસ આવ ઉપગમનારી શક્તિ ધરાવે છે.

અશોભવૃક્ષ તીર્થ કર પ્રભુના સમવરણમાં પ્રાતિદાયી તરીકે પ્રકટ થવાના હેતુ થું છે કે ત્યાં આવનાર તમામ પ્રાણીઓ વૈરને ખૂલી જાય અને સસાર તા ના શોક રહિત ધર્મ, શાંતિથી તે જાય વડે જિનોપદેશ સાબળે છે આમાં જોમ તીર્થ કર પરમાત્માની શાંતિનો પ્રભાવ તેમ તેના વૃક્ષાળા ગમણીય સ્થાનનો પણ પ્રભાવ છે વડેતુ વૃક્ષ સામાન્ય પ્રાણી વર્મને શીતકાળમાં પોતાની જાયા નીચે મરમી આપે છે તેમજ ઉષ્ણકાળમાં ઠંડક આપે છે સ્થાનનો પ્રભાવ મનુષ્ય જીવન ઉપર અસર કરવા માટે ખાસ અમત્યતુ સાધન છે એ નિર્વિવાદ છે મનમન કે જીવનની વૃત્તિઓ અને સ્થાન સાથે અરસપરસ નિકટ સળધ ય જેમાં જે જળવાન હોય તે એક ખીજની અસર મદળુ કરી શકે છે

વસ્તુ રિચિતિ આ પ્રકારે હોઈ દરેક મનુષ્યે આત્માની જ નતિ કળવા માટે જિનમદિર ઉપાચરે-દેવ ગુરુ અને ધર્મ એ નમે તત્ત્વોની પ્રાપ્તિથી સારિત્વની વૃત્તિ વધારવા દરેકજ આવશ્યક દાયી તરીકે જવાનો મહત્ત્વ મરવો જોઈએ તે ઉપગત પોતાના ગૃહમાં પણ વૃથા સ્થાન રાખી ઓળખાં ઓછા બે ઘડી જોટનો કાળ આત્મમત

દોષોનુ ચિંતન કરવામાં હમેશાં નિવમ તરીકે માળવાન જરૂર છે જેથી મત અનત કાળમાં નહીં સધારેનુ એનુ પરમ કલ્યાણ-આજ્ઞામાં સિદ્ધ ચર્મ-પરિણામે સસારની સમાપ્તિ બની આવશે જીવનની વિશુદ્ધિના વાતાવરણ ઉપર “સમનિ” જેવી અસર કરે છે તે પ્રસંગોપાત્ત વિચારણું

આ પ્ર વિ સ ૧૯૭૧

૨૦ આત્મિક ચતુરંગી યસ્થાઓ

જડવાદીઓ વડે પ્રસાર પામેલા અવિદ્યાના અધકારમાં અનુભવ પ્રતિભવ ચર્મ રહેના જમાનાના પ્રવાહો કાલના પરિભવો દ્વારા સ્થિતિમાની પરિસ્થિતિમાં તેમજ મનને અનિર્ણયિત પ્રયોગોની યોજનામાં ‘આ મા’ જેવી અમૂલ્ય વસ્તુ ઝડપી જેથી અનેક અનુભવો અને સમસ્યાઓ રૂપ કોશળીઓમાં જુદા જુદા જ જગી થકે તેમ હોવાથી તે અમૂલ્ય વસ્તુને શોધવા નહીં પ્રાપ્તિઓ બેરકાર બને છે અથવા શોધવાની પ્રયત્ન દ્વારા તેઓ પોતાની પામે જ રહેલા અપ્રતિમ ખજાનો દેશ-સમ્રાજ્ય સમતા નથી અથવા તેનુ મૂલ્ય આંધી યાત્રા કરી નિર્વિવાદ સિદ્ધ છે, અને સાચુ તે ખુલ્લી રીતે સ્વદેશી પ્રાણીઓને એવી લીધ અને સમજાવે અને અને પ્રયોગે છે કે આત્માની શોધ કરો, તે જગત પ્રવરત માનમાં જોડવા પ્રયત્ન કરો અને એ જગત સમજાવે સાર્થક છે’ વસ્તુ સ્થિતિ આ પ્રકારે દેખાડે હવે જુદા જુદા અનુભવ દ્વારા અનુભવ અથવા અનુભવ અનુભવ દ્વારા પ્રાણીઓને સમાર્થ જગી વાળે છે

સત્યાગ્રહ દ્વારા આત્માના અસ્તિત્વનું જ્ઞાન થતા પછી તેની અવસ્થાઓનું જ્ઞાન થવું ઉચિત છે અને તે ન થાય તો અનાદિ મિથ્યાવાસનામાં વાસિત રહેતા આત્માનો કોઈપણ ઉદ્ધાર થઈ શકે જ નહિ અને તે ન થાયતો “ નદી ગોળ પાપાબુ ” ન્યાય વડે પ્રાપ્ત થયેલા કટ સાધ્ય મનુષ્ય જન્મની નિર્ગર્થકતા થાય અને પુણ્ય યોગે પ્રાપ્ત થયેલુ બુદ્ધિબળ અયોગ્ય માર્ગમાં વહી નિઃપરોગી થાય તેટલા માટે આત્માની અવસ્થા જાણ્યા પછી વિવેક પુર સર તે રિધિઓને વિચારી, ઉચિત અવસ્થાને પ્રવેશ કરી, અભ્યાસ કરી-આદરી, અનાદિ કાળથી માઠ પરિચિત અનુચિત અવસ્થાને શી રીતે તજવી તત્ત્વે તેના હેતુઓ શીધી કાઢી તે ઉપર આત્મસંયમન કરવું-એ આત્મ દ્રવ્ય તેમજ તેની પરાંવ રૂપ અવસ્થાઓ-વ્યાઓ જાણવાનો ખાસ અતરંગ હેતુ છે અને તેમા જ સુદ જનોએ આદર કરવો ઉચિત છે

આત્માને જુદી જુદી કોટિઓમાં ચાર અવસ્થાઓ હોય છે નિદ્રા, સ્વપ્ન જાગૃત અને ઉજ્જગમર-આ અવસ્થાઓમાં પ્રથમની એ અવસ્થા કદેક આત્માને પરાધીન કરી શુદ્ધાત્મ બનાવે છે અને આત્મસત્તાને કબાળી દે છે જ્યારે છેલ્લી એ અવસ્થામાં આત્મા જાગૃત થઈ પોતાની પરાધીન અવસ્થાને ઝાળખે છે તેથી વિરમવા પ્રયત્ન કરે છે અને પરિણામે વિગ્ને છે સૌથી પ્રથમની નિદ્રા આત્માને દર્શનાવરણીય કર્મનો ઉત્પ છે અને તેના પરાધીનપણામાં આત્મા સ્વચક્રિત ગુમાવી નિદ્રા લે છે પરંતુ આ નિદ્રા જો કે અત્પ્રકાશીન હોય છે છતાં તે જોટલો વખત સામ્રાજ્ય કરે છે તેટલો વખત આત્માને દ્રવ્ય અવસ્થામાં મૂકે છે કેટલાએક દર્શનકારો મનુષ્ય “ પુરિતતિ ” નાદીમાં વહન થવું તેને નિદ્રા કહે છે પરંતુ જૈનદર્શન આત્માના પરાધીનપણાની અવસ્થાને નિદ્રા કહે છે તે ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે આત્માની પરત્વનાવિશિષ્ટ અવસ્થા શિવાય અન્ય રિધિતિ નથી સ્વપ્ન દશા એ વળી નિદ્રાની અતર્જિત દશા છે જે

નિદ્રાવે આત્માની ચત્ત્ય ગિયનિ બને છે તેની ચત્ત્ય ગિયનિ ૨૨૬
વિદ્યોત્તમ પ્રેરવો-એ સ્વપ્ન દશાનું કાર્તવ્ય ■ અને તે ખરું ૨૨૬
સ્વાધીન મર્વાતામાંથી વિચિત્ર યમાનુ મ્યુનપણું જ ૭ ૨૨૬ ૨૨૬
હિમ્મત દશાએ બદિર જનતમાં આત્માને વચ દે છે ૭ ૨૨૬ ૨૨૬
બગયુક્ત તે દ્રવ્યો અને તેના યુક્તોનો પ્રતિરોધ ૨૨૬ ૭

આ બન્ને દશાથી બદિર જનતમાં આત્માની મ્યુનપણું ૨૨૬
બને છે એમનેથી જ વિરામ થવો નથી, પરંતુ જ ૨૨૬ ૨૨૬
પરિધનિમાં આ બને દશાએ અદ્વૈત કામ કરી ૨૨૬ ૨૨૬
મસિમે કરવાનો સમય આવી પડાયો નથી, ૨૨૬ ૨૨૬
આત્મનીય ■ વસાયમાન થયું નથી જ્યાંથી ૨૨૬ ૨૨૬
પ્રત્યેક પ્રદેશમાં ૨૨૬ ૨૨૬ છે, જ્યાંથી ૨૨૬ ૨૨૬
તીવ્રતા પ્રગળવે પ્રત્યેક પ્રદેશમાં ૨૨૬ ૨૨૬
રોધાદિ દશાએની તીવ્રતા પ્રગળવે ૨૨૬ ૨૨૬
આત્માના આંતર જનતમાં નિદ્રા જ ૭ ૨૨૬ ૨૨૬
રોધાદિ ક્રવિકષ્ણો પરિપક્વો પ્રતોષનો અને ૨૨૬ ૨૨૬
પામે છે-તે નિદ્રામાં અતર્જન થયેલી સ્વપ્ન ૨૨૬ ૨૨૬
અતરંગ ભૂમિમાં ઉપર વારંવાર દેખાવ ૨૨૬ ૨૨૬
આત્માની બદિર અવરથામાં કદમાં રહેલી ૨૨૬ ૨૨૬
અનુભવેલા પાથો જોરા-તેને સ્વપ્ન ૨૨૬ ૨૨૬
દોષ તેનું અવપ્રયોગન નથી પરંતુ ૨૨૬ ૨૨૬
પરાધીન અવરથા સિવાય કાર્તવ્ય ૨૨૬ ૨૨૬
અનુભવ સિદ્ધ ■

ભગવદશા એ જેનું જોઈ ૨૨૬ ૨૨૬
અતરાત્મ અવરથા કહે ■ ત્યાંથી ૨૨૬ ૨૨૬
વિચારે છે કે ૨૨૬ ૨૨૬
આવી મનુષ્યને ભગવાનુ જે છે તે ૨૨૬ ૨૨૬

સત્યાત્મ દ્વારા આત્માના અસ્તિત્વનું જ્ઞાન થતા પછી તેની અવગ્યાએનું જ્ઞાન થતું હોય છે અને તે ન થાય તો અનાદિ મિથ્યાવાસનામાં વાસિત રહેના આત્માનો કદાપિ ઉદ્ધાર થઈ શકે જ નહિ અને તે ન થાયતો “ નદી જોળ પાપાણ્ ” ન્યામ વડે પ્રાપ્ત થયેલા કષ્ટ સાધ્ય મનુષ્ય જન્મની નિર્થકતા થાય અને પુણ્ય યોગે પ્રાપ્ત થયેલું જુદાજુદા અયોગ્ય માર્ગમાં વહી નિરપયોગી થાય તેટલા માટે આત્માની અવગ્યા જાણ્યા પછી વિવેક પુર સર તે ગ્રિતિએને વિચારી, હોયિત અવગ્યાને પ્રદક્ષ કરી, અભ્યાસ કરી-આદરી, અનાદિ કાળથી આ પરિચિત અનુચિત અવગ્યાને શી રીતે તજવી, તથા તેના હેતુઓ શોધી કાઢી તે ઉપર આત્મસંવચન કરવું-એ આત્મ દ્રવ્ય તેમજ તેની પાસે રૂપ અવસ્થાઓ-દશાઓ જાણવાનો ખાસ અતરંગ હેતુ છે અને તેમાં જ મુક્તિ જોડાએ આદર કરવો હોય છે.

આત્માને જુદી જુદી કાટિઓમાં ચાર અવસ્થાઓ હોય છે નિદ્રા, સ્વપ્ન જાગૃત અને ઉજ્જગૃત-આ અવસ્થાઓમાં પ્રથમની એ અવસ્થા ફરક આત્માને પરાધીન કરી મુલામ બનાવે છે અને આત્મસત્તાને દબાવી દે છે. જ્યારે ઉદરી એ અવસ્થામાં આત્મા જાગૃત થઈ પોતાની પરાધીન અવસ્થાને જોળે છે, તથા વિરમવા પ્રયત્ન કરે છે અને પરિણામે વિગ્રે છે સૌથી પ્રથમની નિદ્રાદશા આત્માને દર્શનાવરણીય કર્મનો ઉદય છે અને તેના પરાધીનપણામાં આત્મા સ્વચક્રિત મુખાવી નિદ્રા લે છે પરંતુ આ નિદ્રા જો કે અસ્પષ્ટકાલીન હોય છતાં તે જોડો વખત સામ્રાજ્ય કરે છે તેવો વખત આત્માને શૂન્ય અવસ્થામાં મૂકે છે કેટલાએક દર્શનકારો મનનું “ પુરિતિ ” નાદીમાં વદન થતું તેને નિદ્રા કહે છે, પરંતુ જૈનદર્શન આત્માના પરાધીનપણાની અવસ્થાને નિદ્રા કહે છે, તે ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે આત્માની પરતગ્નાવિશિષ્ટ અવસ્થા સિવાય અન્ય રિપતિ નથી સ્વપ્ન દશા એ વળી નિદ્રાની અતર્જત દશા છે જે

નિદ્રાવડે આત્માની ચત્વરિયતિ બને છે તેવી ચત્વરિયતિમાં આત્માને
વિક પોતા પ્રેરવો-એ સ્વપ્ન દશાનુ મર્ત્ય ■ અને તે પણ આત્માની
સ્વાધીન મર્યાદામાંથી વિચિત્ર નકારનું અનુતપણું જ છે આથી આ
હિમન દશાઓ બહિર જગતમાં આત્માને વચ કરે છે અને અનન
બળયુક્ત તે દ્રવ્યો અને તેના ગુણોનો પ્રતિરોધ કરે છે

આ બન્ને દશાથી બહિર જગતમાં આત્માની આવી વિધિ
બને છે એમનેથી જ વિગમ થતો નથી પરંતુ આત્માની અતરંગ
પરિસ્થિતિમાં આ બને દશાઓ અદ્ભુત મમ કરી રહી છે જ્યાંમુખી
અધિભેદ કરવાનો સમય આવી પહોંચ્યો નથી જ્યાંમુખી અપૂર્વ
આત્મવીર્ય ઉપસાયમાન થયું નથી, જ્યાંમુખી મિત્રાત્વ વાસના
પ્રત્યેક દેશમાં પ્રવર્તી રહી છે, જ્યાંમુખી કોષાદિ કાષ્ઠાની
તીવ્રતા પ્રમગપણે પ્રત્યેક દેશમાં પ્રવર્તી રહી છે અને જ્યાંમુખી
કોષાદિ કાષ્ઠાની તીવ્રતા પ્રમગપણે અનુમતી દેવ છે તો મુખી
આત્માના અતર જગતમાં નિદ્રા જ છે અને એ અમેયર નિદ્રામાં
જોડના કુવિકલ્પો પરિરંજો પ્રવેશનો અને આસાએ જ્યાંમુખી વિશ્વ
પામે છે-તે નિદ્રામાં અતર્જૂત થોડી સ્વપ્ન દશા છે અને તે અદ્ભુતની
અતરંગ ભૂમિમાં ઉપર વારંવાર દેખાવ આપતી દેવ છે પ્રવેશો
આત્માની બહિર અવસ્થામાં કદમાં રહેતી અવશુદ્ધ નિદ્રા બહાર
અનુભવેલા પાવો જોવા-તેને સ્વપ્ન દશા કહે છે તે અને તેમ
દેવ તેનું અત્રપ્રયોગન નથી પરંતુ નિદ્રા અને સપ્નદશામાં આત્માની
પરાધીન અવસ્થા સિવાય કશીપણ દષ્ટિએયર શું જ્યાં એ સ્વપ્ને
અનુભવ સિદ્ધ ■

જાગૃતદશા એ જૈન ધર્મ જેને સમગ્ર દુનિ અથવા
અતરાત્મ અવસ્થા કહે છે ત્યાંથી સર્વ સ્વપ્ને મર્ત્ય આત્મા
વિચારે છે કે હું ' શુદ્ધ ચેતન્ય સ્વરૂપ હું અદ્ભુત સાળામાં
આવી મનુષ્યને જાણવાનું જો છે તે જીવુ મૈત્રવી, પણ પોતાની

આત્મ જાગૃતિ કરી તેમાં અભિનય રહેવું જ્યાંસુધી મનુષ્યો આ જગત રૂપી શાળામાં આવીને આ જાગૃતિ પ્રાપ્ત નથી કરતા અને તેમાં દૃઢ પલ્લે ગિચ્છિતિ નથી કરતા, ત્યાંસુધી આ શાળામાં તેને રહેવું પડે છે અને વિવિધ નાના મોટા મુખ્ય કુખ્યને જોગવવાં પડે છે જેઓ આત્માને સાક્ષી તરીકે ગ્રહી અભિન્ન યજ્ઞ રહે છે, તેમના ઉપર સુખ કુખ્યની સત્તા ચાલી શકતી નથી ઈદ્રિયો અને મન વિષયોથી મોહાકુળ થાય અથવા કુખ્ય અને વિપત્તિથી વૃત્તિઓ જમે તેમની દીન થાય છતાં, આત્મ જાગૃતિને પરિણામે આત્મા ભેદ પશુ દીન થતો નથી, ઉદ્દેગને મેવતો નથી મનને વિચળ નહીં કરતા શાંત અને સ્વચ્છ પલ્લે સુખ કુખ્યને અનુભવ કરે છે અદી આત્માને પોતાની અનાદિ નિષ્પન્ન પરાધીનતાનું ચચાર્થ જ્ઞાન થાય છે, આત્મત્વરૂપને ઝોળખે છે, સ્વર્ચ્ચ સુખ થાય છે, ઉન્માર્ગનું સેવન કરતાં કપે છે, દીનજનો ઉપર કઠણથી આર્દ્ર અત કરવાનું થાય છે અને શાશ્વત સુખતમ્હ અભિવાપાનું પોષણ કરે છે આ રિચિતિવાગો પ્રાણી વ્યવહારમાં પણ સાધ્ય દષ્ટિ સુકતો નથી અનેક પ્રવૃત્તિઓમાં હોવા છતાં અકાર્યના ઉત્તેજક ત્વાદ્ધર્મા ગખડતો નથી તેમ જ આત્મદ્વિતમાંજ હમેશાં તયાર હોય છે આ જાગૃત અવસ્થા એ બીજા શબ્દોમાં “ સાધ્ય દષ્ટિ ” છે આ દષ્ટિ પ્રાપ્ત થવી અને તે બની રહેવી એ ધર્મ જ કહિન છે તેમાં આત્મવીર્યની ખાસ આવશ્યકતા છે

આ જાગૃતદશા પ્રાપ્ત થવા છતાં પણ પૂર્વોક્ત બને દશાઓ અસ્પર્શકાલીન સામાન્ય કરી શકે છે કેમકે આત્માની બહિરજ ભૂમિકા પ્રમાદવિશિષ્ટ હોવાથી પશુ મુખ્ય રચાને રહેલા મુનિ વરોને પણ દર્શનાવરણીય કર્મના આગ્રિતપણાને અમે આધીન થવું પડે છે મરતુ સપ્ત ગુણગ્યાનકથી તે જાગૃતદશા-નિરાવરણ બને છે અને કમચ નિશ્ચુદ્ધતર બનતાં તેરમે ગુણરચાને ઉજ્જ્વળગર દશાની

એક એવા વિશિષ્ટ પ્રકારનું સત્ય રજૂ કરે છે કે જેના આલ્પન વડે પ્રાણીઓ શીઘ્ર સંસાર સમુદ્રને તરવા પ્રયત્ન કરે તો તરી વટે ॥ અનેક રહસ્યરત્નો પૈજી ચેતનાનો કર્મફળ રૂપે વિશિષ્ટ સ્વભાવ એ પણ એક જૈનદર્શનની મોઢી રહસ્યની જ શોધ છે આ આત્મા જુદી જુદી અવસ્થાને પ્રાપ્ત થતો જુદા-જુદા સ્વરૂપને ધારણ કરે ॥ અને વિચિત્રરૂપે-વર્તન વડે પ્રત્યક્ષ થાય છે આ સ્વરૂપદર્શન એ પ્રકારનું છે એકમાં ફક્ત શુદ્ધતા-નિર્મળતા-નિરોપતાને અવકાશ મળે છે, જ્યારે બીજામાં શુદ્ધાશુદ્ધપણ અથવા અશુદ્ધપણ દૃષ્ટિગોચર થાય છે જેમકે શુદ્ધ ઉપયોગવાળો આત્મા તે વિશેષ ઉપયોગમાં યાન ચેતના કહેવાય છે તે જ આત્મા સામાન્ય ઉપયોગમાં પ્રવૃત્તિ કરતાં દર્શન ચેતના કહેવાય છે-આ ઉભય અવસ્થાઓનું કાર્યશુદ્ધ અને આત્મે તર પદાર્થના સંયોજની પ્રવૃત્તિવાળું હોતું જ નથી તેથી નિર્દોષ છે ઉપનિષદિની અપેક્ષા વગરની આ અવસ્થા છે જ્યારે કર્મચેતના, કર્મફળચેતના એ આત્માની કર્મકલ્પ તરીકેની તેમજ કર્મના ફળના ભોક્તાત્વની અપેક્ષાએ સંદોષ અવસ્થા છે આ કર્મફળ ચેતના આત્માની એક એવા પ્રકારની અવસ્થા છે જેમાં કર્મચેતના વડે કરેલા-પ્રાપ્ત કરેલાં કર્મનું ફળ ભોગવવા રૂપ આત્મ પ્રવૃત્તિ છે આ ફળ ભોગવતાં સરકારહીન પ્રાણીઓ ત મય ચર્મ જર્મ નવાં નવાં કર્મોના વધારો કરી નવું નવું કર્મ ફળ ભોગવવાને પોતાની લાપકાત ઉત્પન્ન કરે છે પરંતુ એ રૂઝો કાર્યફળ ભોગવતાં, એક ના જ કરેલા કાર્યના પરિણામ અને તદ્દન તદ્દન નહીં

આવી આભિમાનિદ્ધી તૃપ્તિ-સુખરૂપ માની આનંદસાદિકામાં પોતાને દીગ કરતો માને ॥ અથવા અગુમ ફળના સંયોગ વખતે કાયામિત્રૂન યર્ષ આત્માનાદિ અપખ્યાનોમાં પ્રવૃત્ત થાય છે અને પોતે જ પ્રથમ કરેલ અગ્રવિધ કર્મની પ્રવૃત્તિને સમજી શકના નથી- તે સ્થિતિ પ્રાપ્તમાં પણ આવી શકતી નથી એટલું જ નહિ પણ તેની અંખી પણ યર્ષ શકતી નથી-આમ દોષી પ્રાપ્ત યોદ્ધા ગિયતિમાં દર્શિત થાય ॥ કે જુગલ છે જ્ઞાનના પ્રમલ સરભરે, પૂર્વ જ મના અખ્યાસની પ્રમલ વાસનાઓ તેમજ સદ્ગુરુના ઉપદેશામૃતની ચમત્કારિક અસર સિવાય આત્માની પૂર્વોક્ત ગિયતિમાં અતર પડતો નથી એ ગિયતિમાં અતર પડી જ્ઞાનવેનનારૂપે આત્માને જાગૃત થાય તેવી સ્થિતિનું સ્વરૂપ પ્રાપ્ત કરવું-એ પ્રમુત જૈનદર્શનનું અનિમ્ન નિદેશ પ્રાપ્ત કરવા પૂર્વે કમલ ઉચ્ચપદ ઉપર આરોહણ કરવા પ્રયાસ કરવો જોઈએ કર્મફલ વેતનાની પ્રવૃત્તિરૂપે પ્રાપ્ત કર્મને મોનવી સેવા જેટલું બળ આવે તેમજ નીચ કર્મ ઉપાજનસક્રિયો પ્રાપ્ત થાય તેવા માટે સદ્ગુરુના સેવન છે અને એ સેવન અતરજ સ્વપ્નનું પરપર નિમિત્ત છે થીમદ્ વ્યાનદધનજી તેવાજ સ્વરૂપને મળવું વાંચ્ય છે ॥

‘પણિામી વેતન પરિણામો જ્ઞાનકર્મ ફળ સ્વામી રે’

—એ ઉપદેશનું ફળ મથાર્ય પાલન કરવા મુમુક્ષુઓ તત્તર બને અને સ માન્યામી યર્ષ ઉચ્ચ પદ તત્તર પ્રવાણ કરે એમ ઇચ્છીએ

આ. ૧૦ વિ. સ. ૧૬૬૬

૨૩ “મૃત્યુ” એ શું માણીઓને અવશ્ય નિર્મિત છે ?

આ જગતના સર્વ પ્રાણીઓ ઉપર મૃત્યુ નિષ્કટકપણે રાજ્ય ચલાવે છે એતિહાસિક દૃષ્ટિએ જૂનઝાળમાં યર્ષ નમેલા સમગ્ર પ્રાણીઓ મૃત્યુનો ભોગ યર્ષ પડેલા છે, વર્તમાનકાલીન પ્રાણીઓ મૃત્યુનો ભોગ યર્ષ પડતા પ્રત્યક્ષ પણે દેખાય છે અને બચિષ્ઠમા મૃત્યુ ને હતી સેનાર કોઈ પ્રાણીનું નામ સુવર્ણાક્ષરે ઠાતરાયેલું રહેતો નહિ દરેક પ્રાણી જન્મતાની સાથે જ મૃત્યુના દોર ઉપર ચાલવા માટે છે, જ્યાં તે આટો પુરો યર્ષ રહે ■ જે તુરત તે દોર ઉપરથી નીચે ઉતરી અન્યદોર ઉપર પુનઃ ગતિમાન થાય છે

હવે પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થાય છે કે મૃત્યુ પ્રાણીને માટે અવશ્ય નિર્માણ થયેલું જ છે કે હા, જ્યાં મુખી પ્રાણીઓને કર્મબંધન થયેલું છે અને થાય છે ત્યાં મુખી મૃત્યુ વડે તેઓ મુક્ત થોવા નથી અને થતા પણ નથી જ્યાં મુખી પ્રાણીઓ શરીરરૂપ પિન્નરમાં પૂરાયલા ■ ઇદ્રિયની આસક્તિમાં અહોનિશ પ્રવૃત્તિ કરી રહેલા છે, ઇષ્ટાનિષ્ટ સંયોગમાં ગમ્ભીરમય જીવન વ્યતીત કરે છે અને આત્મિક સ્વરૂપની પરિપૂર્ણતાએ પહોંચી શકતા નથી-ત્યાં મુખી મૃત્યુના વિશાળ રિવરમાં અવશ્ય જર્ષ પડવાના જ

વેદિક શાસ્ત્રમાં ત્રણ પ્રકારના વ્યાધિ દર્શાવેલા છે મુસાધ્ય, દુસાધ્ય અને અસાધ્ય કેટલાક પ્રકારના વ્યાધિમાન જલ્દી સાધ્ય થાય તેવા, કેટલાક ક્રોધસાધ્ય યર્ષ શકે તેવા અને કેટલાક તે જ મને માટે તદ્દન સાધ્ય જ ન યર્ષ શકે તેવા હોય છે વ્યાધિના આ ત્રણ પ્રકારોમાંથી તપાસતાં મૃત્યુ એ અનાકાળથી રહેલો દુસાધ્ય વ્યાધિ છે એક તરફ વ્યાધિના પ્રતીકારવાળા ઔષધોનું સેવન કરનામાં આવે બીજી તરફ વ્યાધિને પુષ્ટ કરનારી વસ્તુઓ ઉપયોગ કરવામાં આવે, જેથી વ્યાધિ સાધ્ય થવાને બે તે દુસાધ્ય

ચેતો જન્મ-એમાં જેમ આશ્વર્ષ જેવું કશું જ નથી, તેમ એક તરફથી કમોના લોગવટો થઈ કર્મભારથી હલકાપણું પ્રાપ્ત થતું જાય, બીજી તરફ કમોના અનત પરમાણુઓના સમય થતો જાય તેથી મૃત્યુરૂપ વ્યાધિ દુ સાધ્ય થાય એ સ્વત સિદ્ધ છે

દુ સાધ્યપણે મુકરર થયેલો વ્યાધિ પાત્રના અનુક્રમ્બાભાવિક દોરો દૂર જવા પછી, અમુક કાલની પરિગ્થિતિ પછી, અને તેના વિનાશજનક લીલા ઉપાયોનું અવતરન ક્યાં પછી-જેમ અવસ્થા મુસાધ્ય બની શકે છે તેમ મૃત્યુ રૂપ વ્યાધિ આત્માના દોરો દૂર થવા પછી, કાલની પરિપક્વતાએ મૌદ્ગલિક વાસનાઓને નિર્વાંજલિ આપવા પછી શીઘ્રસાધ્ય થઈ શકે છે

એક જન્મ મહાત્મ્યમાં એક પુનરો જન્મ થાય છે, તે વખતે માતાપિતા અને કુટુંબ પરિવાર સંપૂર્ણપણે દર્શિત થાય છે પરંતુ તે પુત્રના મૃત્યુ સુધીના વિમોચાથી દરરોજ કેવો કાળ આછો થતો જાય છે, તે અપત્ય મોહને લીધે સમજવામાં આવતું નથી આવા એક નારના મોહને લીધે મૃત્યુ કે જે પ્રાપ્ત નાહીને અનત ચીકોત્પા ક છે, તેને હાથચારમાં શુદ્ધી જવામાં આવે છે !

એક પ્રાણી ધનસચ્ચા નિમિત્તે અનેક દેહાંતરોમાં જન્મલું કરે છે, ધનને નાદે અનેક નમરનું અપ્રમાણિકપણ ચોરી લાંબ, અધમ વૃદ્ધિ અને નીચ પુનામગીરીનું પશુ નેવન કરે છે પરંતુ મૃત્યુ પછી ઉદારજિત ધનનો દુષ્ટો પણ સચે આવવાનો નથી અને તેને અંગે ઉત્પન્ન કરેલી આત્માની અધમ સ્થિતિ કાલમ સહેવાની જ-આ સર્વ વાતો શુની જવામાં આવે છે !

એક પ્રાણી પોતાની સ્ત્રી સાથે અપાર સ્નેહની સાકિંગ જોડે છે, પોતાની સ્ત્રીને પ્રસંગોપાત્ત કઈ દુઃખ આપી પડ્યું હોય તો પોતાના અતરનો છેલો પ્રદેશ પણ દુઃખાય છે, હાથચાર પણ

વિયોગના સમયે શરીર અર્ધદ વ ધર્ધ જાય છે, રખે તેને ખોડુ લાગી તેનું મન ન દુખાય તેવા ઉપાયોનું નિરંતર સ્મરણ કરે છે, તેવામાં અમ્મમાંત મૃત્યુરૂપ પ્રવળ ધણુ પડે છે અને તે પરસ્પરની સ્નેહ સાંમળને તોડી પાડે છે આ વખતે પત્ની તરફ સ્નેહચીલ પતિ અત્યંત શોક નિમગ્ન થાય છે, પરંતુ તે વખતે “ મૃત્યુને વશ અમે બંને હોવાથી મારો અને તેનો માર્ગ જુદો જ છે ” એ હકીકતનું વિસ્મરણ થાય છે.

એક પ્રાણી આ ક્ષણિક દેહને નિરંતર ઉત્તમ પૌદ્ગતિક પદાર્થોથી પોષણ આપ્યા કરે છે, જીંદગીભર દેહની સુશ્રૂષા કરવામાં કમી રાખતો નથી, દેહની પુષ્ટિથી સુખ માની દેહ એ જ હું—એમ સમજી આત્માનું સ્વરૂપ સમજવાથી અલગ રહે છે, તેવામાં અમાનક મૃત્યુ આવે છે અને મુંડ પદાર્થોથી પુષ્ટ થયેલા દેહથી જુદો પાડી આત્માને અન્ય સ્થિતિમાં લઈ જાય છે, આ વાત પશુ જૂની જવામાં આવે છે.

એક મનુષ્ય પોતાના પ્રિયમિત્રની સાથે સ્નેહની અદ્ભુત પ્રતી બાંધે છે પ્રિય મિત્રના થોડા પશુ વિયોગે દુખી થઈ અશ્રુનું સરોવર બનાવે છે, તેવાના મૃત્યુરૂપ તરવારની ધાર પડે છે અને પ્રતીક્ષ કરી નાખે છે, અને મહાસાગરમાં જેમ એ લાકડાના ટુકડા અમાનક ભેમા થઈ ગયા પછી પાણીના એક જ હવેસાથી જુદી જુદી દિશામાં ખેંચાઈ જાય છે તેમ બંનેની જુદી જુદી મર્માંત કરી નાખે છે—આ હકીકત સ્મરણ પથમાં રહેતી નથી એ આશ્ચર્ય છે !

મોહ એ પ્રાણીઓનો અનેક જન્મનો સરખર છે તેની પ્રવળ-તાથી પ્રાણીઓ સ્વકર્તવ્ય સાધવામાં પ્રમાદચીલ રહેવાથી પોતે માની લીધેલા મુખને નિરંતર ચાહે છે—તે સુખથી વિખુટા નદી પડવા માટે ઈચ્છા કરે ■ પરંતુ મૃત્યુ એ પોતાનો સેવક નહીં હોવાને લીધે જ્યારે તે સમીપ આવી ડોકળાઈ કરે છે ત્યારે અપાર શોક, ખેડ અને

આનિ યામ છે અને તે સર્વની વચ્ચે મૃત્યુના પળમાં સપડાઈ જવું પડે છે

જે જે પ્રાણીઓ જન્મ પછી અથવા અમુક સમગ્રણુ પછી પોતાના સબંધમાં આવતા પ્રાણીઓ સાથે તેમનું દિત કરવાને માટે જ સબંધ જોડે છે, અથવા પોતાના સબંધમાં આવતા પદાર્થોની સાથે યોગ પ્રસંગ પુરતોજ સબંધ રાખે છે, તે તે પ્રાણીઓ ઉપાત્ત કર્તવ્ય હોવાથી અચાનક મૃત્યુ વખતે જરાપણ ખેડ ધારણ કરતા નથી, પરંતુ વિચારે છે કે આપુણ્ય કર્મરૂપ રાગને અત્યારે છુનો હાલો ૧૬ કરી નવો હાલો પહેરાવવાનો વિચાર પ્રમટ થયો હશે !

દરેક પ્રસંગે મૃત્યુનો વિચાર સમદનાર આત્મકર્તૃત્વ સાધી શકે છે એક નીતિકાર પણ કહે છે કે “મૃદ્ધીનદય ચેન્દ્રાણુ મૃત્યુના ધમમાચરેત્” જાણે કે મૃત્યુએ કેટલું પકડી રાખ્યા છે, તેમ સર્વમાન ચિંતન કરીને ધર્માચરણ કરવું આ વાસ્તવિક સત્ય છે મૃત્યુના હરથી હમેશાં સતકાર્મમાં તત્પર રહેવું અને સતકાર્યથી આત્મકર્તૃત્વની પરિપૂર્ણતાએ પહોંચતાં મૃત્યુ ઉપર છૂત મેળવી શકાય છે-આ મૃત્યુજયની કુચી છે

પ્રાણી અને પદાર્થગોઠમાં નહીં છુલ્લ થયેલા જનો જન્મ-મૃત્યુ સુધી સબંધમાં આવેલા નાણી પાવેને સર્પની કાંચડની જે મૃત્યુ વખતે તણ કે છે કોઈ પણ જાતના વિરોધનિવૃત્તિ-વિરુદ્ધથી રહિત હોઈને ચાતિથી અન્ય સરીર પ્રદણુ દે છે અને પૂર્વરીતેજનિત મોહસરકારો તેને કોઈ પણ જાતનું કુખ દેવકાન્દરને સમર્થ હોતા નથી આથી ધીમે ધીમે મોહધન-દેવકે દેવકા મેળવતા સમર્થ થાય છે જેથી ચરમદેવકામાં દેવકે દેવકે મેળવે માટે તણ અપૂર્વ મૃત્યુજય બને છે

એક પ્રાણીનું મૃત્યુ થાય છે, તે વખત અનેક રગજનો રમદાન બૂમિમાં ચમત્કલન-ક્રિયા કરવા ભય છે, તે વખત મૃત્યુ-એ ઠેકી ભયકર સ્થિતિ છે તેનો હલ્લમાં આઘાત થાય છે, પરંતુ ધરેખા પડી, મોહના વમગેમાં સુચસાયા પડી, મૃત્યુની બીતિ ભૂલી જવામાં આવે છે, અને અનેક અકાર્યો કરવામાં ખાજ હાતા નથી આથી રપટ થાય છે કે તેઓ મૃત્યુ ઉપર છૂત મેગવવાની યોગ્યતાને પામેલા નથી

આઘાત પ્રત્યાઘાતના નિયમ પ્રમાણે સર્વ પ્રાણીઓને મન વચન અને કાયાનક અમયતાન આપનાર પ્રાણીઓ મૃત્યુને છૂતી રીતે છે કાંઈ પણ પ્રાણીનું અદ્વિન ચિતરવું અથવા કરવું એ પોતાની મૃત્યુ સખ્યામાં વધારો કરવા જેવું છે સર્વ પ્રાણીઓ પ્રતિ દિનબુદ્ધિ રાખી રવ કર્તવ્ય પરાયણતાથી વિમુખ નહીં થતાં આત્મોન્નતિ થવાથી મૃત્યુનો જય થઈ શકે જ-મે નિર્વિવાન સત્ય છે જ્ઞાતિસુધી ચરીર અને પાણી છે ત્યાં સુધી અવશ્ય મૃત્યુ થવાનું જ આયુષ્ય કર્મના ફાન થવા પડી ચરીરનો સખધ આત્માને નિરતરને માટે તૂટે છે અને પછી મૃત્યુના આચમઓથી સુક્ત થવાય છે

આમ હોવાથી દરેક પ્રાણીએ મૃત્યુને એક સર્જિત સ્થિતિ સમજીને તેને માટે તૈયારી રાખવી જોઈએ અને તેવા ઈષ્ટ અથવા અનિષ્ટ સયોગેમાં, વિવક્ષ્ય સખધવાળી સ્થિતિમાં કુટુંબપરિવારની સમૃદ્ધિ વચ્ચે, અનેક અપૂર્ણતાવાળા સજ્જેગેમાં, અને ત્યારે મૃત્યુ આવે કે તુરત તેને કાંઈ પણ નાનસિક્ક ખેંચી વિના વધારી લેવું-એ મૃત્યુને માટે તત્કાર રહેનાર મનુષ્ય જ કરી શકે અમર્યોમાં જીવન બનીત કરનાર રગા પ્રાણીઓને મૃત્યુ વખતે પશ્ચાત્તાપ થાય છે પણ તે ધર્ય છે તેઓની પાસે સત્કાર્યોના સરકારનું બાતુ નહીં હોવાને કીને અન્ય જ-અરૂપ દેશાંતરમાં અવશ્ય જવાની તપારી થવા માટે પારાવાર રોષ ઉપજે છે

દરેક પ્રાણીએ આ અસાર દેહ અને અનિત્ય સયોગોમાથી સારમૂળ આત્મ કર્તૃત્વ ખેંચી મૂકીને વાહ જોતાં રહેવું જોઈએ. શરીર છે ત્યાં સુધી અવશ્ય મૃત્યુ નિર્મિત છે જ એ હમેશને માટે રમરણમા રાખી મૃત્યુને નજીક આવવાની સાથે કોઈ રક્તિપણે જોડી લેવું અને તેના સંયોગોને તોડે ચલુ એમાં જ વારનવિક શોધા છે. જેથી ઉત્તરોત્તર મૃત્યુ પોતે જ તેનાથી અલગ થઈ જશે. જ્યાંસુધી જ મ કહેવાય છે ત્યાંસુધી મૃત્યુ છે જ સસારી પ્રાણીઓની આ નિમિત્ત મર્્યાદા છે.

એકે દિશથી માંડીને પચે દિશ પર્વત રક્ષી માંડીને ચક્રવર્તિ પર્વત સામાન્ય દેવથી માંડીને છદ્મ પર્વત, સસારમાં રહેના દરેક દરેક પ્રાણીને મૃત્યુનો સરખો જ ભય છે. છદ્મને પોતાનું સર્વોક્ષ્ત મૃત્યુ મૂળને જતાં અન્યતઃ દુખ ઉત્પન્ન થાય છે અથવા પાતિ ચક્રવર્તિને ઇ ખડ અને અમૂળ સમૃદ્ધિ તમ્ભતાં અસાર શોક થાય છે. દરેક દરેક દુનિયાના પ્રાણી માનને અનુમિતના અનાદિ સરખારે લીધે મૃત્યુ સમયે અવશ્ય દુખ ઊપજે છે જ પરંતુ મૃત્યુએ શું છે? તેને સાધ્ય કરવાને માટે કેવી તૈયારીની જરૂર છે-એ વિચારતા પરજન્મ પ્રતિ પ્રયાણ કરતા પ્રાણીને લેણ માત્ર પણ શોક થતો નથી જાતક, મૃત્યુ ઉપર જય મેળવવાના સાધનો પ્રાપ્ત થવાથી એ પ્રખરનો દર્દી થાય છે અને તે સાધનોથી તે પ્રાણી અન્ય જન્મમાં વિશેષ પ્રકારે બળવત્તર બને છે.

એમારતારી દેવો દેવજનમાંની વ્યવન કરતાં તેમજ તીર્થ કર પરમાત્મા મનુષ્ય દેહનો ત્યાગ કરતા જરાપણુ શોક કે ગ્વાનિમય હોતા નથી કેમકે તે દેવો મૃત્યુ ઉપરની શ્રુત માટે સાધન-સપ્ન યચેતા છે અને તીર્થ કર કેવળ યાનીઓ વિગેરે મૃત્યુ ભય માટે સાધનસપ્ન યચેતા છે. આમ હોઈને તેઓને ર ક્યાં ખે હોતો નથી આથી દરેક

પ્રાણીઓએ શ્રુતિના વિચાર માર્ગમાં સંમુખ રહી સ્વકર્તવ્યને કર્યા
જનુ ભેદોએ કેમકે કર્મોના અસ્તિત્વ પર્વત શ્રુતિનું અસ્તિત્વ છે જ

આ, પ્ર વિ સ ૧૮૬૮

૨૪ શાસ્ત્રીય-નિમજ્ઞા

એક શુદ્ધિમાન મનુષ્ય જ્યારે જ્ઞાનની શોધમાં હૃદય જ્ઞાનને
શોધવા નીકળી પડે છે ત્યારે સૌથી પ્રથમ તેને જ્ઞાનદના સાધનો
મેળવવાની જરૂર પડે છે આ જ્ઞાનદના સાધનોમાં રહેલી વાસ્તવિકતા
અથવા કષિતપણું એ તેના શુદ્ધિજન્ય ક્ષયોપશ્ચય ઉપયોગી સાધાર
સામે છે અતિથય દીર્ઘતર કાલની પરિપક્વતા વડે સરકાર પામેલી
શુદ્ધિ જ વાસ્તવિક જ્ઞાનદ શોધી શકે છે પછી તેમાં પ્રવૃત્તિ
કરી શકે છે પરંતુ રચૂન શુદ્ધિ રચૂન વિષયમાં પ્રવેશી શકે છે જ્યારે
જ્ઞાનદની વાસ્તવિક પર્યાપ્તતા સૂક્ષ્મ શુદ્ધિરૂપે હોવાથી, સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિ-
દિગ્દર્શિને વિષય હોય છે

જ્ઞાનદ કે જેને પ્રાકૃત પ્રાણીઓ અર્થપ્રાપ્તિજન્ય, વિષયજન્ય,
કુદ્દેહજન્ય, ક્રાંતિજન્ય, હિંસાજન્ય, વિગેરેથી ઉત્પન્ન થયેલો
માની શ્વત પ્રાપ્ત થયેલો માને છે, પરંતુ તે કષિત જ્ઞાનદ
હોવાથી યથાય નથી કેમકે જેને હાજુબર જ્ઞાનદ માની તેમાં તે
પ્રાણીઓ સંતોષ માને તે જ જ્ઞાનદ અન્ય ક્ષણોમાં દુઃખરૂપે
ફેરવાઈ જાય છે-એમ ચાંદી જનોએ કહેતું છે તેમજ સંસારમાં
પ્રાણીઓએ અનેકજા અનુભવેલું છે પરંતુ આત્મા જે વડે પ્રાકૃત
ઉપાધિઓથી મુક્ત થવા દ્વારા જ્ઞાનદ પ્રાપ્ત કરી ઉચ્ચ સરકારે સાચે
પોતાનું જીવન, મરણ પ્રસંગ પર્વત ચલાવી શકે અને જ્ઞાનદ

તા આત્મ જાગૃતિ વડે નિરતર આત્માને ઉચ્ચ કોટિમાં મુક્તો જાણે તે વાસ્તવિક જ્ઞાન છે. આ વાસ્તવિક જ્ઞાનને એવી અનુભવમય પરતુ છે કે તેને સમજનાર પ્રાણીઓ બહુ જ અલ્પ સંખ્યામાં હોય છે કેમકે બહુધા જનસમૂહ ઉપાધિમય જીવન અને વિશુદ્ધિમય જીવનનો ફરકાર જાણવાથી મુરત રહે છે અથવા જાણીને પ્રત્યક્ષતા થાય.

સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિવાળા પ્રાણીઓ કે જેઓ વાસ્તવિક જ્ઞાનની શોધમાં રહે છે, તેઓને તે પ્રાપ્ત કરવાના પ્રયત્નની સફળતા મુખ્યત્વે કરીને સત્યાજ્ઞને અવલમ્બી રહેવી છે એક ઉપદેશ. સાત્ત્વના અમૂલ્ય વચ્ચે પોતાને સંકળાવે છે તેને અસરમારક નીવડે તો સ્વાત્મ-જાગૃતિ કદાચ છે પરંતુ બહુધા તેના ઉપદેશના સમય જોતો જ કાળ અથવા તે શ્રવણ કેવું પ્રાણમાં રહે તેટલા કાળની મર્યાદા પ્રત્યે ટકી રહે છે. સાત્ત્વજન લાભ મમે ત્યારે પ્રાપ્ત કરી શકાતો હોવાથી સ્વાત્મજાગૃતિનું પુરોષધન છે—એમ કહેવામાં અન્યોક્તિ નથી.

અત્ર સદૃશ પ્રમ થાય છે કે જડ-સ્તંભ અનેલા અક્ષરોવાળું સાત્ત્વ મૈત્ર્યમય આત્માને શું ઉપયોગી થઈ શકે ? ઉત્તર એ આવે છે કે પ્રમાણ, ભઝીઓ અને નોંધણી કદ છે. અને તાપશ્ય પ્રયોગો વડે ટુન્ક અને અર્થ સંકળનાની શુદ્ધતાવાળું, તેમજ અન્યાદન વચ્ચે વડે પોતાની ઉત્તમતા જળવાઈ રહેવા માટે સત્ત્વ જાળવે દૂર દરનાર-સત્સાત્ત છે, જેની શ્રદ્ધાથી વાંચનાર, વિચારનાર અને તદનુસાર વર્તનાર મનુષ્ય પ્રાણી આત્મ-જાગૃતિ અને જ્ઞાનનાદિ વાસનાની ધોર નિદામાં મોરતો પ્રાણી સાત્ત્વ વચ્ચેના ધોરો વડે જાગૃત થઈ વિચાર કરવાનો સમય મેળવે છે. ઉદાપેદ કરતાં તેને અદ્ભુત જીવનની આખી થાય છે જેમ જેમ સરકાર દેદ થતા જાય છે તેમ

તેમ આતર જીવન અનુભવવા પ્રયત્ન કરાય છે અને તેની અનુપમતા હૃદયમાં વાસ કરી રહે છે

દૈત્યેશ્વરશાસ્ત્ર એ પ્રાણીઓને સૂચવનાર-પ્રેરનાર છે. શાસ્ત્રના અર્થો સ્ફુર્તિ મુદ્ધિ વડે મદલુ કરાયતા અનેક અર્થવાળા-માત્રાર્થવાળા પરિણામે છે તેજ શાસ્ત્ર દ્વારા સ્થૂળ મુદ્ધિવાળાઓ માન વાચન અથવા શ્રવણની ક્રિયા માત્ર કરી તૃપ્તિ મેળવતા હોય-તેમ માને છે પરંતુ તેમને ખબર નથી કે શાસ્ત્ર તો આત્મારૂપ સુવર્ણને મિશ્રતાવરૂપ ખાણમાંથી ખોદનાર વજ્રમય કુદાડાઓ ■

સત્શાસ્ત્ર વાર્તાવિક આનંદ પ્રાપ્ત કરાવી આપે છે, તે સર્વવ પ્રશ્નોન હોવાની દોષના સર્વથા અમાવશ્યુ હોય છે. યુધ્ધ માનના સમયવાળુ હોઈ અ અને ઉપકારક બને છે. મુક્તિ પ્રાપ્ત કરવા કષ્ટિભારને તે કમલકળતા પ્રકાશની મરજ સારે છે, પરંતુ દેહનાએક શાસ્ત્રો કે જે વાચવાથી વિચારવાથી પ્રાણીની નીતિમાં વ્યવહારમાં ધર્મમાં અને આત્મવિચારણામાં નિર્વિવેકપણુ પ્રાપ્ત થાય છે તે શાસ્ત્રો સસારની દૃઢિ પમાડનારા હોઈ-પડિત જનો વડે અસત્ વિશેષણથી સમોધાયેલા છે. ઓપચારિક આત્મન સ્થાપી કાર કરી સકાર્તુ નથી પરંતુ સ્વામાવિક આત્મન ચોચ કાર્ય કરી આપે છે તેમ અસત્ શાસ્ત્ર ઉત્તમ ફળ આપી શકે જ નહિ-એ વ્યવહાર-પ્રત્યક્ષ રહેલી હકીકત છે

જેના સર્જન હેતુપણથી સસાર તાપથી દગ્ધ થયેતાં પ્રાણીઓ શાંતિ મેળવી શકે ■ ઉચ્ચ અને અધ સ્થાનોમાં ભમી ભમીને યાકી અનેના આત્માઓ જે સાધન વડે યાક ઉતારી વિશ્રામ પામે છે, તેમજ કર્મ પ્રવાહમાં તણાતા પ્રાણીઓ આત્મોદ્ધારની શૂનિકાને જે વડે પ્રાપ્ત થાય છે તેવા સત્શાસ્ત્રને ખોળી તેને સમજવા ઉત્કૃષ્ટિ

મનુષ્યો આત્માનુ દિત કર્યા તરફ જ ને જો મનુષ્ય જન્મ-
તિર્થ-સાદિ બેઠાના ચક્રવાર્તાથી નીકળી પ્રાપ્ત કરેલા દુઃખ છે, છતાં
પણ સત્યાત્મની પ્રાપ્તિ તેથી પણ દુર્લભતર છે જેઓએ પોતાની
જીવિતના મધ્યબિંદુ રૂપે મનુષ્ય જ મની સાધકતા-આત્માનુ
પ્રાપ્ત કરવાનું પણ લીધેલું હોય છે તેઓ હૃદયમય પણ સત્યાત્મને,
તેના ઉપદેશોને તથા તેના અનુકૂળ અને પ્રબળ સાધનોને લીધેરતા
નથી આ પરિચય વડે બાહ્ય જીવનને જોળીને આંતર જીવનમાં
રમવાનું થવાય ■ આત્માને દરેક જિવસ અને રાગિષ્ઠ સમયના
વહવાપણા સાથે પ્રગતિમાં મુકના જાય છે કલેષ, ઈર્ષા, ખટપટ,
પશ્વીનોભ, કીર્તિલોભ વિગેરેમાં વ્યર્થ પણ સમય ગાળતા નથી
માત્ર તેઓનું દિલ નિદુ આત્મિક પ્રગતિ કરવાનું હોય છે અને
તદનુસાર વર્તન હોવાથી પ્રગતિની મર્મા વિસ્તારવાળી થતી જાય
છે, અને મુક્તિની વાનગી અન-આત્માન-મા-જ્ઞાનાનુકૂળ અનુ-
ભવાય છે જેટલા વખતના પ્રમાણમાં તે પ્રાણી-જ્ઞાન નિમજ્જ હોય
છે તેટલા પ્રમાણમાં આ સંસાર જન્ય સંભાવો વિસરાર્થ પેદા
હોવાથી અભિનવ સુખનો અનુભવ કરે છે

બહિરાત્મ જીવન એ માત્ર આત્માના વડે જીવવા જેવું છે
કીર્તિ-જગતના સર્વ પદાર્થોમાંથી એક અથવા પણ પોતાનો નહીં
હોવા છતાં, અખિલ વિશ્વને પોતાનું માની ચમદાઈના વિપવવાળો
મનુષ્ય માત્ર આત્માના વડે જીવન પુરું કરી જમનમાં
કૃત્રિમ સ્વરૂપે મદલ્ય કરેલા સર્વ પદાર્થોને છોડી હૃદયવારમાં ચાલ્યો
જાય છે, પરંતુ જાણે વડે સંસ્કારિત થયેલો મનુષ્ય બહિરાત્મ જીવનને
દિવ્ય દર્શિત્વ અજ્ઞાન વડે, સંસારભ્રમણ રૂપ નિદ્રાજે છે, જગતના
સર્વ પદાર્થોથી પોતાની મતિ લુપ્તિ અવલોકે છે તેથી માત્ર આત્મ
સિદ્ધિમાં જ પ્રવૃત્ત કરવા તરફ જ ને આ જીવન વડે જાણના
સાધનો પાળવામાં થવાય છે આત્માના સાધનોને એકાદ

કરવામાં પુરુષાર્થ ફેરવાય છે, અને કમલ યક્ષા, ગિર્યાસા, અને ચિકીર્ષા રૂપ નજી ગુણો વડે આ અતરાતમ જીવન અનેક દાણો સુધી, અનેક દિવસ રાત્રિઓ સુધી, અસખ્ય વર્ષો સુધી, વૃદ્ધિ પામે છે અને વૃદ્ધિ પામતાં પરમાત્મ જીવન અનુભવાય છે આ ઉપધી આવા ઉત્તમ જીવનને પ્રાપ્ત કરવાને માટે દરેક મનુષ્યને સત્સાધનની નિમત્તણા-એ દરેક રીતે આવશ્યક છે

આ પ્ર વિ સ ૧૬૧૬

૨૫ “શ્રી મહાવીર મધુનુ વ્યાપક જીવન”

[મુખર્ષ-કોટમાં અપામતુ વક્તાવ્ય]

શ્રી મહાવીર પરમાત્માનું જીવન વિસાલ સાગર રૂપ છે તેમાંથી યત્કિચિત્ ગુણોના મિદુઓ આપણે મદલું કરી પવિત્ર ધર્મ એ આજે કોટનો શ્રી સદ્ ૨૫૪૭ દીપક પ્રકટાવી ખરેખર પરમાત્માના જન્મ કલ્યાણને દીપાવલિરૂપે ઉજવે છે આર્ય મુચ્ચવે છે કે એક દીપકમાંથી અનેક દીપકો પ્રકટી શકે છે પરમાત્મા મહાવીર પાસે કેવલજ્ઞાનરૂપ દીપક હતો તેમાંથી તેમણે નજીવર મહારાગ્ન્યોરૂપ દીપકો પ્રકટાવ્યા, કેવલજ્ઞાનના પિદુરૂપ દ્વાદશાંગીનું જ્ઞાન એમણે જન્મત્ સમગ્ર મૂક્યું અને તે જ્યોતિ કાલકામે ઝોછી થતાં થતાં અનિવાર અજો અને અન્ય ચોનીચ આગમોમાં જળવાઈ શ્રીમાન્ હરિત્ત સુરિ તથા શ્રીમાન્ હેમચંદ્રાચાર્ય વિગેરે આચાર્ય મહારાજો, શ્રીમદ્ મયોચિજ્ઞયજી વિગેરે સાધુજનો રૂપ અનેક દીપકો પ્રકટાઈ છે તેમણે એ જ્યોત અનેક મધોદ્વારા જલતી રાખી છે, જેનો લાભ વર્તમાન સમાજ ધર્મ રજો છે અને યથાચક્રિત અત્પાસી પણ પેતાના પિપકની જ્યોતિ પ્રકટાવી રજો છે શ્રી મહાવીર પ્રણના આચાર્ય મહારાજો મહાસરૂપે આજ સુધી દીપકો જલાવી રજો છે

પ્રથમ એ યાચ છે કે પરમાત્મા મદાવીર તીર્થ કર કેમ બન્યા ? આ અવસર્પિણી કાળમાં તેરીય તીર્થ કરો જગત્તા જીવોના ઉદ્ધાર અર્થ થયા પછી એમનો જન્મ પણ તીર્થ કર રૂપે કેમ થયો ? થી દરિદ્રસુરિદૃત યોનિનિદુમાં ખાસ હડીયા ઠ કે-આ સસારમાં સર્વ કોટીથી સર્વ જીવોનો મન વચન કાલાથી યોગાવચકપણે ઉદ્ધાર ઈચ્છનાર આત્મા તીર્થ કર બને છે ગ્લાતિ અને સર્વનો ઉદ્ધાર ઈચ્છનાર મહાધર મની હો છે અને પોતાનો જ ઉદ્ધાર ઈચ્છનાર સામાન્ય દેવળી બને છે શ્રીમદ્ ઉમાસ્વામિ વાચકે પણ તત્ત્વાર્થમાં ભાવિતભાષા મયસ્વનેષુ, જદ્દ કાલેશ્વરાકુપ્તુ મિદ્ધાવન રૈદ્ર કુલ્લદીપ—એ મોહારા અનેક જ મોના ગુણ સરસરના પરિ પાકકે વિશ્વદીપક શ્રી મદાવીર પ્રનુના જન્મને વર્ણવ્યો છે આ તત્ત્વમાંથી આપણે આ દુલ્લભ મુખ્ય જ મર્માંશુભ સરમરો પાડ્યા કરવા-એ બોધ લેવાનો છે

આ આત્મા સયોગવશાત્ કઈ રિયતિએ પહોંને છે, કેવા દુ ખ અનુભવે છે જીવન વિગસના માનમાં આવ્યા છતાં કેવી રીતે અધ પતનના બેડા ખાડામાં પડ્યાઈ બાધ છે અને પછી કેવો પુરુ પાર્થ અને કેવું અપૂર્વ વીર્ષ હોરવી સપૂર્ણ ઉન્નતિના શિખરે પહોંચે છે-એ દૃષ્ટાંત શ્રી મદાવીર પ્રનુનુ મુખ્ય અને અદ્ભુત છે નપસારના ભવમાંથી તીર્થ કરપણું પ્રાપ્ત કર્યું ત્યાં મુખીના દરેક મુખ્ય ભવો- જ મો એમના જીવનમાંથી મનનપૂર્વક સમજવાથી આપણા આત્માને આદર્શ ઉત્પન્ન થાય ■ સસારમાં અનેક જીવો જ મે છે અને મૃત્યુ પામે છે તે તો સામાન્ય કમ છે તેનો ઉદ્ધારોદ્ધ હોતો નથી, પરંતુ વિપત્તિના પદાક તુળી પ થા હોય મરણાંત કષ્ટો-ઉપસર્ગો એક પછી એક આવના દોષ અને એક વખત ઉ નતિના શિખરે મથા પછી અવ પતનના ખાડામાં પડતુ પડતુ હોય છતાં, દિગ્મનપૂર્વક

અને અડગપણે કાર્કની પણ ત્યાની બિદ્યા માન્યા વગર, દેવ કે ઉદ્ધની સહાયની અપેક્ષા રાખ્યા વગર, આર્તધ્યાન અને રૌદ્રધ્યાન કર્યા વગર ઉપસાર કરનાર પાપી વ્યક્તિઓ ઉપર પણ અનુકંપા ચિતવાને-પોતે પૂર્વે કરેલા કર્મોનાં ફળ સમજી તેને બહાદુરીથી ભોગવી, ઉન્નતિમય અને દિવ્ય આધ્યાત્મિક જીવન જીવી સંસારના અનેક પ્રાણીઓનું કલ્યાણ કરી મુક્તિસ્થાનમાં પધાર્યા છે આવું મહાન અને પ્રભાવશાળી જીવન વીરપુરુષાત્માનું છે આ રીતે પોતાના આત્માનો સંપૂર્ણ વિમલ સાધી છે નતિના ચિખરે ચડનાર આત્માઓ જ મહાપુરુષો વિશ્વવલ્લભ અને ■

શ્રી મહાવીરદેવના પ્રત્યેક આત્માઓની જન્મ પૂર્વે અનેક જન્મો થઈ ગયા, પરંતુ મહુત્રીવાળા સત્તાવીસ ભવોમાં નવસારના ભવમાં સમ્યક્ત્વપ્રાપ્તિ તેમના આત્માને ચાર છે પત્તી ત્રી આદિનાથ પ્રજાના વખતમાં એમના પુનઃ જન્મ થઈ ગયા પછીના પુનઃ જન્મો છે જ્યાં નિમગ્નિતપણે નીચ જોનાર ઉપાજ્ઞાન કરે છે અહીંથી એમના આત્માનું અધ પતન થાય છે તે પતન ત્યાંથી નહિ અગત્ય સમ્યક્ત્વના વિનાશ સાથે ધણી સંસારચક્રિ ભારે થાય છે કૌશિક, પુષ્પમિત્ર, અમ્બુદ્યોત અગ્નિમૂર્તિ ભારાજ અને સ્થાવર આ મુખ્ય છે ભવોમાં બિહુ કુળમાં જન્મે દારિદ્ર્યપૂર્ણ છે અને બિધ્યાત્નના ઉદ્યમવાળા છે ધણી ભવોમાં ફરી અગાન કષ્ટો, તપો વિગેરે કરે છે વચ્ચે વચ્ચે દેવભવો પ્રાપ્ત કરે છે ધણી ભવો જન્મ્યા પછી પૂર્વ પુણ્ય ઉદ્યમથી રાજગૃહીના સુવરાજ વિશાખામૂર્તિના પુનઃ વિશ્વ ભૂતિ તરીકે મરીચિનો જીવ જન્મ લે છે અહીં રાજપાટ છોડી સયમ લે છે ત્યાં ચારિત્ર બળે ખૂન ત્યાગ અને તપશ્ચર્યા આદરે છે વિશુદ્ધ ચારિત્રથી આત્માને સુવાસિત બનાવે છે, પરંતુ ઐદિક સુખની લાલસાએ અહીં નિપાણ બાંધી ચારિત્રને પાણીના મૂચે વેચે છે નિપાણ વડે નિપુટ વામુદેવ થાય છે, સંસ્થાપાલકના કાનમાં

એનાવી પણ વિશેષ એમના સિદ્ધાંતોમાં સમન્વય સક્તિ છે અગ્નિ અને પાણી જેવી એ વિરોધી વસ્તુઓનો ન્યારે સમન્વય કરવામાં આવે છે ત્યારે એજીનમાં એ સક્તિ ઉત્પન્ન થાય છે, જેથી વિદ્યાગ રત્નેશ્વરી વાયુ વેગે દોડી શકે છે મહાવીર ભગવાનનો સમન્વયવાદ એ જ અનેકાંતવાદ. ભગવાન મહાવીરના સિદ્ધાંતો એકાંત દુરામદના વિરોધી છે પ્રજાઓ તમામ એકાંતવાદના જ દોષ છે અને તેથી જ તેને મિથ્યાત્વ કહેવામાં આવે છે

શ્રી મહાવીર ભગવાનનું મુખ્ય સૂત્ર જ્ઞાનમિત્તિવાચ્યા મોક્ષ— અર્થાત્ જ્ઞાન એટલું જો તે ક્રિયા વગરનું હોય તો ઉપયોગી થઈ શકતું નથી જેમ નદીમાં તત્વાના જ્ઞાનવાળો મનુષ્ય દાષપત્ર દવાબ્યા વગર તરી શકતો નથી પરંતુ રૂપી જ્ઞાન છે તેમ ક્રિયા વગરનું જ્ઞાન પણ તુરં છે અને જ્ઞાન વગરની ક્રિયા બધું જુનું છે બંનેનો સમન્વય સંધાય ત્યારે જ મોક્ષમાર્ગ સંધાય છે

શ્રીમદ્ ઉમાસ્વાતિવાચકું મમ્યગદર્શન જ્ઞાનચારિત્રાણિ માત્રમર્ગ—સૂત્ર પરમાત્મા મહાવીરનું છે જેમ બીજનો અદ્વિતીય જોગે ને તે પછી અવસ્થ પૂર્ણિમા થવાની તેમ આ માનવજન્મ પામી સમ્યક્ત્વ-નિર્દોષ પરિણામ આ માએ મેળવ્યું તો અવસ્થ મુક્તિરૂપ રૂપનું બીજ વચાધું ને સરકારે વવર્તા વધર્તા-મુખ્યવિકાસ સર્વાર્તા આત્મામાં અવસ્થ કેવલજ્ઞાન-દર્શનરૂપ પૂર્ણિમા થવાની ક્ષાપોષયમિત્ર સમ્યક્ત્વના અસખ્ય ભેદો હોવાથી આવે અને જન્ય તેમ બને પણ છેવટે વધારેમાં વધારે અવપ્રદ્યમત પરાવર્તન કાળમાં આત્મપ્રકાશની પૂર્ણિમા થતાં સપૂર્ણ પ્રગટ પ્રકટવાનો શ્રી વીર પરમાત્માના આત્મામાં નયસારના ભવમાં આ બીજ જોગી મયું હતું સ્યાદવાદપૂર્વક નયનો સિદ્ધાંત પરમાત્માએ અદ્વિત રીતે સમજાવ્યો કે જે અન્ય દર્શનમાં નથી વસ્તુને જુદા જુદા દષ્ટિનિદુથી જોવું

તે સ્વદેશ અને મિત્ર મિત્ર દિગ્વિદ્યુતો-તે નોંધે દેશન નીક
આપણે પરમાત્મા પાસે પ્રાર્થના કરીએ છીએ કે “ હું પ્રભુ!
અનેને તમારા જેવા જનપાલે મુક્તિ આપે! શું પ્રભુની પેનારી
પાસે મુક્તિ પ્રાપ્તી નીક છે કે તેઓ આપે! નહિ જ પરબ
આ નિવૃત્તિનવનુ વચ્ચે છે અને તે નવ તરિકા જાતનર છે પાસવિક
રીતે એવ મૂલ નવધી આપ્યા આપ્યાને આપ્યાવડે આપ્યાપાસે આપ્યા
પ્રાપ્તી આપ્યાની મુક્તિ પ્રાપ્ત કરી શકે છે પણ તે પરમાત્માના અવશ
જનધી-અપાત્ત નિનિવધી. નિનિવ અને ઉપાદાન અને દાસ્યો મન
ત્યારે જ ૧૫ સિદ્ધ કર્મ શકે છે પ્રાપ્તે કરેલુ પડે છે ૧-જેઓ
દનનું દમનું દિનિવડે ઉપાદાને મન ઉપાદાન કરેલુ ઉપર જ
વચન આપી અમુકમનુ આપ્યાઓનો કિસમાર્થ જમ કરાપી રહ્યા
છે તેઓ એકાંત નવને માનવાવા દેવાથી પરમાત્માના ૨૧૬૨૬
દિગ્વિદ્યુતના પ્રાપ્તો અપાપ કરે છે

પરમાત્મા પ્રદાપરે જે સિદ્ધિઓ અર્જિતી પ્રાપ્ત કરેલુ મુક્તિ
છે તે ૨૫૨૬૬ જેવા બોલેલ છે એમણે નવ મુક્તિ નથી પ્રાપ્ત
નીચે કરોના પણ એજ સિદ્ધિઓ છે પાંચમાત્રોથી પ્રલોક કાવ
આવડે રિક રીતે કે આપ્યામિક રીતે કર્મ શકે છે કાવ સ્વમાન
અવિતનવા પ્રાપ્ત અને કમ-આપ્યા કાર્મિકી કર્મ વખતે મુખ્યતા
દાવ છે અને અવધી નીજના દાવ છે માનવ જ મ કુપીના
વિમલની કે વિમોર્થ અવિતનવાની મુખ્યતા દાવ છે અને અવધી
નીજના દાવ છે માનવ જ મ પાંચ પાળી તે પ્રાપ્તની મુખ્યતા
દાવ છે એ કર્મ ઉપર જ મુખ્ય મુખ્યતા રહે તે પ્રાપ્ત કરી
શકે નહિ અને પ્રાપ્ત કર્યા વરર કમનો વિતલ કર્મ શકે
તેમ નથી ઉરરે વિજય આપ્યાના પ્રાપ્તનો છે કર્મનો વિજય
અપ્યાત્મા ઉપર નથી જ પરબ આપણા આપ્યાઓમાં
કર્મના પ્રાપ્ત કર્યાઓને અને નિર્વજન છે ત્યાં મુક્તિ-આપણને

ઠાલનો પરિપાક થયો નથી-કર્મનું બગ છે, ભવિત-મતા બગવાન છે -વારે વગેરે નિમિત્તોને આગળ કરી આપણી નિર્બળતા પુખ્તારી પડે છે

પરમાત્મા મદાવીરે કર્મનો સિદ્ધાંત કેવલદાનથી તપાસી ને રીતે રજૂ કર્યો છે તે અન્ય ઠાઈ દર્શનમાં નથી સર્વગ્રંથ વડર કોણુ આવો સુખ સિદ્ધાંતો રજૂ કરી શકે ! આત્મા વિભાવ પરિણતિમાં પડે ત્યાર પછી રાગ દોઃ આર કામો અને પાપોઈ ઈન્દ્રિયોના વિકારો વડે ચરીર, પુન મહાન, હાટ હલેલીમાં મનસ્વો વધતાં જાય અને એ રીતે રિત્તકમાં આત્મા યુગવાઈ લો છે અનેક પ્રકારના ઈર્ષો બાંધી રહ્યો છે જ્ઞાન ચેતનાની જન્યુતિ વગર કર્મ ચેતના અને કર્મફળચેતના અનુભવી રહ્યો છે આ કર્મનું વિદ્યાળ અને સક્રમ સ્વરૂપ જીન દર્શનમાં જ ■

શ્રી મદાવીરે પરમાત્માએ મહાધર્વામાં પડ્યોઈનના સિદ્ધાંતોને જીન દર્શનમાં સમન્વય કર્યો, શ્રી જ્ઞાનદેવનજી મદારાજે કહ્યું છે કે "પડ દર્શન જિન અજ ભણી ને ન્યાસ પડમ ને સારિરે" અર્થાત્ જિનેશ્વર પ્રભુના સિદ્ધાંતોમાં પડ દર્શનના સિદ્ધાંતો નિષ્કલ્પા છે-વિભાજ છે જે અપેક્ષાથી વિચારીએ તો પરત્વે પડ્યોઈનોમાં શ્રી જિનેશ્વરના સિદ્ધાંતો મિથ્ય હોવા ખ્યાલ સ્વતંત્ર રીતે અનેક સ્થાને એકાંત નવની સ્થાપના હોય ત્યાં મિથ્યાત્વ મહાવામાં આ પુ છે, ત્યારે પરમાત્માનો સ્વતંત્ર સિદ્ધાંત અનેકાંત છે

પરમાત્માએ વિદ્યાનવા (Vedant) પણ આપ્યો છે જાના વર્મજ્ઞાના પુદ્ગલોમાં વર્ણુ મધ, રસ સ્પર્શની-વગેરે દર્શકત શ્રી ભગવતીસૂત્રમાં શ્રી ગૌતમસ્વામીજીના નમના ઉત્તરમાં નિવેદન થયેલ છે

શ્રી મદાવીરે પ્રશ્નનું જીવન ઐતિહાસિક દૃષ્ટિથી, વૈજ્ઞાનિક દૃષ્ટિથી, નિશ્ચય બ્યવહાર દૃષ્ટિથી, શૃદ્ધસ્યાશ્રમી તરીકેનું યોગદૃષ્ટિવાળું

અને આધ્યાત્મિક દૃષ્ટિથી પરિપૂર્ણ રીતે તૈયાર કરવાની ખાસ આવશ્યકતા છે અને તે માટે આપણું પ્રયાસ કરવો જોઈએ. જેન દર્શન જેવું બંધારણ અન્ય દર્શનમાં નથી તેનું નૈતિક બંધારણ જેમ નિર્દોષ છે તેમ આધ્યાત્મિક બંધારણ પણ પરિપૂર્ણ છે. દયાનુયોગ, મજિનાનુયોગ અને ચરણકલ્યાણનુયોગ માર્ગાનુસારીના મુખ્ય જિનપૂજન, શુદ્ધચર્ચના બારવતો, સાધુના પય મહાવતો વગેરે સાથે સમ્બંધિત, જ્ઞાન આરિત્વ રૂપ ઉચ્ચ બંધારણ છે. બંધારણ પૂર્વક જે મનુષ્ય વળતો જાય તે અવરણ જોઈએ જોઈ જાયે પ્રુપણાનુયોગી પ્રુપણ ઉપાર્જન કરી પ્રાંતિ નિર્જરા થતાં સર્વ કર્મથી મુક્ત થઈ આત્મા સાચી રતનતા પ્રાપ્ત કરી શકે.

આ ઉચ્ચ સિદ્ધિથી પરમજ્ઞાન મદારી આપણી સમગ્ર મૂલ્યા છે તેનો પ્રચાર કરવા માટે આપણા સમાજમાં એકસંપીની જરૂર છે. તિથિવચાં વિગેરેના ક્રમગ્રંથો બાળ્યે મૂકી વહેલી તકે જેન સમાજે એક બાંધણીક ઉપર એકાગ્ર થવાની ખાસ આવશ્યકતા ઉભી થઈ છે.

આ પ્ર વિ સ ૨૦૦૫

૨૬ પાપનુ ભાન

[એક મુમુક્ષુના આત્મમયનમાંથી સંપ્રાપ્ત]

મારું હૃદય નિરંતર એમજ પ્રગરી રહ્યું છે કે 'હું પાપી છું- હું પાપી છું મધ્યાન્હે સારું વિચારના બંધાજ સમયે, ત્યાં મુઠ્ઠી હું જાય છું ત્યાં મુઠ્ઠી, આ પાપનુ ભાન હું તજી શકતો નથી. દુનિયાના વળગણમાં ચોરી છું વિગેરેના પાપ કહેવામાં આવે છે.

મારા શુદ્ધ કોપમાં પાપનો અર્થ હલ્કોનો કટક, દઈવાળી મન રિયત અને દુર્બળતા છે પાપી બનવાનો સંભવ એ પણ મારા મનથી પાપજ છે પાપયુક્ત વર્તનને જ હું પાપ માની સત્વૃષ્ટ રહ્યો નથી પાપી બનવાની યોગ્યતા હોવી, પાપને પાન હોવું એ પણ મને નાસનાયક છે જ્યારે અતરાત્માનો પ્રકાશ મારા હૃદય ઉપર પહેલી વારજ રેડાયો ત્યારે મેં ત્યાં પ્રમાદ, જડતા, નિર્મળતા, વિવિધ પ્રકારની ભોળપણાઓ આદિ-દગ્ગરો નાનાંમોટાં પાપો જોયાં આ બધા અનિષ્ટનાં મૂળો એવાં લપાઈને ગુપ્તપણે ત્યાં જા દર્તા કે જે અતરાત્માનો (Conscience) પ્રકાશ ત્યાં પડ્યો હોત તો તે જોઈ શકવાનો સંભવ પણ નહોતો જ્યાં પર્યંત આ રધૂળ શરીર છે ત્યાં પર્યંત ક્રોધાદિ કળાયોનાં કારણો પણ છે મારૂં માનવું એમ નથી કે મનુષ્ય પાપમાંજ અવતરેલો છે

જ્યારે મનુષ્યનું વલણ વાસનાની તૃપ્તિ તરફ હોય છે, ત્યારે તે વલણ પાપમાંથી જ ઉદ્ભવતું હોય છે હું પાપ ક્યારે કરતો હોઉં છું ? અસત્ય બોલું ત્યારે, ચોરી કરતો હોઉં ત્યારે, અન્ય મનુષ્યની સંપત્તિ કે ખાતે એક ક્ષણ ભર મારા મનમાં એમ આવી જાય કે આ માણસની કૌશલ મારા હાથમાં આવે તો કેવું સારું ? તે વખતે ખરેખર હું એક ચોર હોઉં છું જીવન જ્યારે સકટમાં આવી પડ્યું હોય અને મન નબળું પડી ગયું હોય ત્યારે અસત્ય બોલી જવાય જ અથવા કાંઈ પ્રત્યક્ષ અસત્ય નહીં તો પણ સામાના મન ઉપર ખોટાં અસર ઉપજાવવાનું બની જાય છે આ પાપ છે તેજ પ્રકારે હું જે કંઈ ખરી રીતે છું તેના કરતાં મારી જાતને હું જરા પણ હિંમત પ્રકારની કરું એવું નામ ડુમાડું છે હલ્કામાં હું બીજા આત્માને વધારે ચાહું અને બીજાઓનાં સુખ કરતાં મારા સુખને માટે અધિક પ્રયત્ન કરું તો તેમાં સ્વાર્થીપણાનું પાપ છે આ પ્રકારે મારામાં હું પાપની દગ્ગરો નાની મોટી કળાઓ નિરતર જોયા કરું છું નહીં મહિના કીડાઓની

માફક મારા હૃદયમાં સતત એ પાપ-ફાગો ગતિ કરી રહેલી હોય છે મારા હૃદયમાં વળોમાં મેં કેટલાં આવાં પાપો કર્યા હશે એની ગણતરી કરવા એમું તો તેની સખ્યા કરોડોની થવા જાય છે મારામાં અતરતમાનો પ્રકાશ એવો બળવાનપણે વ્યાપી રહ્યો છે કે સદ્ગુણમાં સદ્ગુણ પાપ પણ પકડાઈ જતા વિના રહેતું નથી આ પાપનું જ્ઞાન મને અસંભવ કષ્ટ આપ્યા કરે છે હું મારા મનની સ્થિતિને એટલો બધો બળવાન સાક્ષી છું કે જાણે આ પાપોની ગણતરી કરવાને જ માફ નિર્માણ ન થયું હોય એમ મને લાગે ॥ પ્રભાતની માંડિને હું આખો દિવસ એજ મળ્યા કર છું હૃદયમાં એ પાપ સ્વાર્થરૂપે, તો હૃદયમાં અભિમાન રૂપે હૃદયમાં લાનસારૂપે તો હૃદયમાં અસત્ય તરફની પ્રીતિરૂપે હૃદયમાં ધનસપતિના ગુમાનરૂપે તો હૃદય ॥ કોઈ તેવાજ ખીજા પ્રકારે-એમ પાપ મને ફર્શન આપ્યા ૩૬ આ ગણતરી કરવાનું કામ મારી સુધ્ધિ નહીં પણ હલ કરે છે હૃદય નિરતર જવલતરીતન રહ્યા કરે છે તેને લખુ અજ્ઞાન-કે કરોળીઆની જાળમાં જેમ માખી ફસાય કે તુરતજ ફેંટાળે તે પકડવા દોડે છે-તે પ્રકારે મારા આધ્યાત્મિક સ્તરીત્વ કમજોર માખી ફસાય તો માત્ર હૃદય તેને પકડી પાડે છે

હૃદયનના મને તે નદેશમાં કોઈ અનિષ્ટ વિચાર હૃદયમાં રીતે બળવી ન શકાય કોઈ કરવા ચોખ્ખ સત્કાર્ય ન મળે એવું જાણ અવશ્યા ચાય અથવા કોઈ નિબળતાને સુધારી વચ્ચે-અને તે, માર નિરતર જાગૃત-ઉપયોગમન હૃદય છુલક ન દે એક એક રહે છે માર હૃદય અત્યંત તીક્ષ્ણ અને નવવર્ણ કે જે સુખને બનાવવાની એની શક્તિ પ્રચંડ છે હું દેઈ જોઈ-દેઈ જોઈ કરે છું તો મને આખો દહાડો અને ધનક-એક જોઈ પાડું અને વધારે શું કરું ? હુનીઆ બિપર એકે એક રૂઠું-એકે એક રૂઠું શય આવી જેઓ પવિત્રપણાનું નુકસાન દે છે તેમજ

ઉપર મને શ્રદ્ધા નથી મને કોઈ પાપી કહે તો હું જરાપણ ધરમતો નથી જે મનુષ્ય હૃદયમાં રહેલાં લાખો પાપો હમેશાં મણે છે તેને કોઈ પાપી કહીને બોલાવે તો તેણે જામારે ખોટું લખાડું લેઈએ ! અરે સોઠા ! અધુ ખોલીને જુઓ કે જેને તમે આટલું બધું માન આપો છો એ આવો પાપી છે ! તમે આ પાપીને પાપી રૂપે નોંધી શકતા નથી વિચારી પણ શકતા નથી આથી મારા પદ્માત્માપ, મારા વેદન વધારે ઉગ્ર બને છે

પરંતુ પરમાત્માની મારા પર કૃપા છે કે બીજા દષ્ટિનિદુષ્ટી લોતાં મારા જેવા સુખી મનુષ્યો ચોડાં હશે આ નારકીરૂપ પાપ-કીડાઓ જે અનુદાગ, કર્પુદારા શુદ્ધવાદારા ઉત્તરાયા કરે છે તેઓ મારા દિલ જ કરે છે એક પછે જેમ હું નરકનું જ્ઞાન વેળાં કરું છું, તેમ બીજા પછે હું મર્મનું જ્ઞાન અનુભવું છું જે યરીર લાનાકાગથી રોગવચ્ચ હોય છે અને વ્યાધિમાં વેરાઈ મરેલું હોય છે તે યરીરમાં નેહનું સ્થાન નક્કી કરવું બહુ મુશ્કેલ છે પરંતુ નિરાગી યરીરમાં વ્યાધિનું ચિહ્ન તુરત જ પકડી શકાય છે આથી પાપ રૂપી દરેનું મને સહેજ જ્ઞાન થાય છે

તરત જ હું તેના ઉપચાર કરવા માંડું છું અને પ્રાર્થના અને યોગમાં લોડાઈ જતું છું જે મને સ્થ પાપનું જ જ્ઞાન રસાં કરતું હોય અથવા દશ પાપ જ મારા વડે બનવાનો સંભવ હું કલ્પતો હોઉં તો તેટલાનું જ નિવારણ થયે હું મારી જાનને એક પવિત્ર મહાત્મા માની લેવાની જૂન કરી મેસું પરંતુ મારો અતરા મા અસખ્ય પાપનું જ્ઞાન મારામાં જગૃત રાખ્યા જ કરે છે, અને એક પછી એક સર્વને નિવારવા અને આગળ ને આગળ પ્રગતિ કરવા આરંભ્યાં કરે છે કોઈ લગ્નોમાં હું એ પણ બોલી ઉઠું છું કે પરમાત્મા હશે : હું પાપી મનુષ્ય પરમાત્મા થઈ શકું ! આ શકા

કહે મારૂ વહન કેવું ઉત્કટ હોય છે તે હું શું કહું? અરે પાપી! હજી આ વાતની તું રહસ્ય કરે છે! હું આમ દોડધામ કરી આખ્યાત્મિક ચાતિમાં પ્રવેશું છું મનુષ્ય એક વખત રાગી ન હોય ત્યાં સુધી તદુરસ્તીની કિમત ન સમજાય એ જેમ સતાપ અનુભવો છે, તેમ સતાપથી મુક્તિ થવાની આનન્દ-ક્ષણે પણ અનુભવી છે જેમ પશ્ચિમીઓ સેકન્ડ હોરા નિરતર કટકટ થયા જ કરે તેમ માસમાંથી પણ નિરતર સ્વર ડહા જ કરે છે કે 'હજી તારે બહુ મેગવાતું છે હજી તું કંઈ જ નથી તારી પ્રવૃત્તિ હજી પ્રાયશ્ચિત્ત યિતિની છે' એવાને જેમ ચાલુક વાગે તેમ અદોનિય આ અતરાત્રના સ્વરનો ચાખૂક વાગ્યા જ કરે છે આ સર્વમાં નવાઈ જેવું એ છે કે જ્યારે હું રોતો હોઉં છું ત્યારે હસતો પણ હોઉં છું જેમ મારૂ વહન વધારે તેમ હસવું પણ વધારે જાય છે તદુરસ્તી આપી શકે છે તો પત્રી એવો કોણ હોય છે કે જે જ્યાં ન હોય તે જ્યાં એ જ ઈચ્છા કરે છું કે મારૂ પાપનું જ્ઞાન વધ્યા જ કરે! પાપના જ્ઞાનમાંથી ઉદ્ધતરતા પશ્ચાત્તાપ અને કષ્ટ સર્વને હો એમ ઈચ્છું છું કુદરતની સત્તા એવી પ્રેમાળ છે કે તે કષ્ટના પ્રમાણમાં પાતંગરી આનન્દ આપે છે અપરાધનું જે જ્ઞાન હૃદય ઉપજાવે છે તેજ જ્ઞાન આનન્દ પણ ઉપજાવે છે પાપનો પશ્ચાત્તાપ આપણને પરમાત્મા સાથે સંબંધ લાવે છે પરમાત્માની સત્તા અને વિશાળતા સમજ્યા પત્રી અને તેમની મદદ સાથે અભિમુખતા અનુભવ્યા પત્રી જ્યાં દોષ અને સતાપો શા દિશામાં છે? જેણે પરમાત્માના સ્વરૂપ તરફ લક્ષ્ય આપ્યું છે તેને જી ચિંતા છે? એ સત્તા આગળ પાપની સત્તા કાંઈ વિસાતમાં નથી બધુએ, તમને જીવનની અધારી તેમજ અજવાળી ઉમર વિદ્યોત્તુ જ વર્ણન આપ્યું છે જે તમે કાંઈ પાપ કર્યું હોય તો તમારા આત્માને પશ્ચાત્તાપના તાવડમાં ઝમેળાવી દો ચાંતિ સ્વરૂપ પરમાત્મા તમારી સમજ આકર્ષાવી તમારા હૃદયને પોતાની સ્વરૂપમૂલ ચાતિથી

ભરી દેશે અને તમે તેમની જેવા નિરત્ર આધ્યાત્મિક શાંતિવાળા
અવિધ્વર્મા થશો

આ પ્ર. વિ. સ ૧૬૮૨

૨૬ આધ્યાત્મિક રજ

આ વિધ્વર્મા વિવિધ દેખાવોનું બારીક નિરીક્ષણ કરતાં આપણને
દરેક વસ્તુ અને દરેક બનાવમાં ચમત્કાર અલૌકિકતા અને અદ્ભુતતા
ભરવા વિના રહેશે નહિ જ્યાં ત્યાં કુદરતનું આશ્ચર્યજનક કાર્ય
જણાય છે એક સુખી જીવનમાં કણભાષી મદાન વિસ્તારવાથી રક્ષ
પ્રકટ થાય છે એ શું અલૌકિક નથી? છતાં તેમાં આપણને કોઈ
પ્રકારનું આશ્ચર્ય નથી થતું તેનું કારણ જ્ઞાન એ છે કે તે આપણા
નિત્યના પરિચયનો વિષય થઈ પડ્યો છે પરંતુ આપણે એક એવો
મનુષ્ય કોણીએ કે જેને જીવનમાંથી રક્ષ પ્રવૃત્તિ થવાની કળીકતનું
મુલ્ય જ્ઞાન નથી હવે જો તેને પહેલી વાર જ આવો અનુભવ
જીવનમાંથી રક્ષ થવાનો મળે તો તેના આગમનો પાર રહેશે નહિ
આપણા નિત્યના અનુભવના વિષયોમાંથી આપણી અલૌકિકતા
જતી રહે છે જ્યાં ચિત્રમરની પીછી કર્યાનું નિશાન સરખું પણ
નથી તેવા છડામાંથી વિવિધરંગી નકારનું પ્રકટ થતું નસતુઓનાં
અદ્ભુત પરિવર્તનો, પ્રત્યેક ક્ષણે ફરતી-ચાલતી કુલ તની મને હર
રચના-આદિ ઘટ પ્રત્યે શું મનુષ્ય જુદો વિષય છે? આ
આપણને તેમાં અલૌકિકતા જણાતી નથી, કેમકે આપણે તે મર્ગથી
ટેવાઈ ગયા છીએ અને જે બનાવ આપણે પ્રથમ વાર જ આપણા
જીવનમાં અનુભવીએ છીએ ત્યાં વાસ્તવિક રીતે જદું આશ્ચર્યનું
કારણ ન હોય છતાં આપણે તેમાં અદ્ભુતતા કોણી લઈએ છીએ.

આ સર્વે કુદરતની રચનાઓ ચોક્કસ નિયમોને આધીન હોય છે, તે વિશે આપણે જાણતા ન હોવાથી આપણને તેમાં વિસ્મય થાય છે. પુરુષ અને સૈન્ય શક્તિનો જ આ સર્વ વિવાદ છે અને તેના નિયમોનું જ્ઞાન ચર્તા આશ્ચર્ય જેવું કશું જણાતું નથી. જોકે સૃષ્ટિમાં પ્રભાવ, વિદ્યુત આકર્ષણ શક્તિ (Gravity of attraction) વિગેરે રહેલાં છે એનાં કાર્યો આપણને અલોક્ષિક સ્વરૂપમાં જાણે છે. હમણાં અમેરિકન ડાન્ડરોએ રજમાં પણ આશ્ચર્યકારક શક્તિ તેમજ સૂર્યના કિરણોના રજથી અનેક ઠોંં મળી જવાની હકીકતો સિદ્ધ કરેલી છે. જોકે ઔપચિત્તિકોમાં અનેક દેહોને મટાડવાનો ગુણ છે. આ સર્વ શક્તિઓનું કાર્ય મધુર ભૂમિકાનું છે તેથી આજળ વધીને જ્યારે માનસિક ભૂમિકાનું દર્શન કરીએ છીએ ત્યારે વળી અધિક વિસ્મયકારક દેખાવો આપણે અનુભવીએ છીએ. પરંતુ તે પણ આપણા રોજના સહવાસનો વિષય દોઝાડી વિસ્મય જેવું જણાતું નથી એક મનુષ્ય કોષવચન અને છે અને સામાન્ય સંયોગોમાં તે ન કરે તેવા કાર્યો કરી બેસે છે. ખરેખર એક કાલો જુદા કાવના આવેશમાં તેણે કે તેની આસપાસના કોઈએ ન ધ્યાન દેતું તેવું કાર્ય કરી વાળે છે તે જાનું પરિજ્ઞાન છે. એ વિશે વિચાર કરતાં જણાય છે કે કોષ નામના કપાચે તેના મનમાં વિકાસ દેખાતો છે અને તેના સામાન્ય ક્રમમાં તેટલો કાળ જાણ્યાઈ બર્જદ વિચાર સ્થિતિમાં થવા ચોખ્ખું કાર્ય કરના પ્રેરાય છે. આપણા મનના કુદરતોથી હારે અસાધારણ કાર્ય બને છે. જે મનુષ્યના મનના મંત્રીનો સંબંધ હોય અને તેમાંથી એક જણ સ્વપ્ન દર્શન અપમાન કરે તો તે અન્યના મનનું વલણ એમના મનમાં અને તેનું અપમાન કરનાર પ્રતિ એમના મનમાં મુદ્દા મુદ્દા પ્રકારે વતશે. આ વતન એ મનમાં થોડા દિવસ પહેલાં વળી તે જ મનનું વલણ જ્યારે તેને ઉપનિષદના અર્થે જે ત્યારે ત્યાંથી મુ ર વિચારો ઉત્પન્ન થાય છે એમને મને...

મનના વતણનો ફેરફાર એ પણ ઓછા આશ્ચર્યનો વિષય નથી

શારીરિક અને માનસિક બળ કરતાં એક રીતન પ્રકારનું બળ છે તે હૃદય બળ અથવા ચારિત્રમય છે આ સૌથી ચડીઆતું બળ છે તેના પરિણામો પણ અત્યંત મહાન છે

શારીરિક બળ, માનસિકબળ, અને હૃદયબળ એ ઉત્તરોત્તર એકએકથી અધિક ચડીવાતી શક્તિઓ છે, અને તે સર્વનું કારણ એક જ આત્મશક્તિ-આત્મપ્રેરણા છે એ ત્રણે શક્તિઓ એક જ શક્તિની રથૂત-સૂક્ષ્મ અને સૂક્ષ્મતર કળાઓ છે અને તે શક્તિ જેમ જેમ વધારે સૂક્ષ્મ થતી જાય છે તેમ તેમ તે અધિક બળવાન થતી જાય છે દેવસા કરતાં તેમાંથી અગ્નિદ્વારા ઉપજાવેલી વરાળ અને તેમાંથી પ્રોગ વિદ્યેત વડે ઉત્પન્ન થયેલી વિદ્યુતનું બળ જેમ ઉત્તરોત્તર અધિક સામર્થ્યવત છે, તેમ શરીર મન અને હૃદયના બળો અનુક્રમે રથૂત સૂક્ષ્મ અને સૂક્ષ્મતર હોઈ અધિક બળવાન છે

શરીરમય મનોમય અને ચારિત્રમય એ ઉત્તરોત્તર ચડીઆતાં બળો છે મનોબળ વિનાનું એમનું શરીરબળ માત્ર જ મની પ્રજાઓમાં જોવામાં આવે છે અને તેવી પ્રજા ઉપર ઓછા શરીર બળવાળી પરંતુ તે સાથે મનોબળના સયોગવાળી પ્રજા આધિપત્ય જોગવે છે પડુઓ ઉપર મનુષ્યો સત્તા ચલાવી શકે છે-તે મનોબળ-બુદ્ધિબળને અંગે જ હોય ■

નીમદ્ આનંદનંત્ર કહે છે તેમ 'તર્ક' વિચારે રે વાદ પરપરાદે' એ શબ્દોનું રહસ્ય એમ સૂચવે છે કે બુદ્ધિવાદ કરતાં ચારિત્રમય એ જ માનવજીવનની સાચીકતા છે મુખ્યતાએ હાલમાં ચારિત્રમયનો લગભગ અભાવ જોવામાં આવે છે મનુષ્યો વાક્યર વિશેષ બની નોંધા હોવાથી વર્તનમાં મૂંઝવે બની ગયાં હોય ■ મનોબળનું પુરૂષની સત્તા જ્યારે સંસારમાં અને

તેની આસપાસના સમુદાય ઉપર જ ચાલી શકે છે, ત્યારે ચલિત
 શક્તિસપન્ન પુરુષની સત્તા દેવો ઉપર પણ પ્રવર્તી શકે છે. તેથી
 મનમાં હિંસા અસંખ્ય વિભરો ઉપર વિજય મેળવે છે. કામ, ક્રોધ,
 લોભ કે મોહના બળવાન નિમિત્તો હોવા છતાં, એક ચેતન્ય મન
 તેની વિભરી અસર ઉપજવા દેતા નથી. પ્રિયમાં પ્રિય પદ્ધતિ
 વિરોધ થવા છતાં પણ મુશ્કેલી જતાં નથી અને હવેનાં સંસ્કૃત
 આવેશોને દબાવી શકે છે- તે શક્તિનું નામ ચારિત્રબળ છે. સંસ્કૃત
 નિત્ય પ્રસંગોમાં અતઃકરણની શાંતિ એક સરખી સાવધાનતા
 અને સ્વચ્છતાનો વિશેષ ચતો હોય તો પણ સ્વચ્છતા અને
 જરી પણ ન ચળવું અને ઉત્કટ ઉપાધિઓના પ્રસંગોએ તદ્દુપ-
 કુળતા જરા પણ ન અનુભવવી-એ હૃદયબળ છે. સ્વચ્છતા અને
 દયા તે આ છે. મુન ચિંતા અને ભાવનાગાન એ સ્વચ્છતા
 ઉપરની પરિસ્થિતિ તે ભાવનાગાન છે. જ્ઞાનસ્વરૂપ શક્તિ કે શક્તિ
 સાર ચારિત્રબળની પ્રાર્થના હોઈ સમુદાય જેમ સ્વચ્છતા અને
 પ્રાબોધની પ્રવચ્ચિત છે-તેમ આ ચારિત્રબળનું મુક્તિ-સંસ્કૃત
 બળનો સમાવેશ થાય છે.

શ્રમિત ચિતવાળો થઈ ગયો હોય છે, તે મૂલ્ય ળાય અને પાછો
હતો ત્યાં ત્યાં ચોરાઈના ફેરામાં અટવાય છે

*

*

*

જીવન એ આધ્યાત્મિક સાળા છે એમ એક વિદ્વાને કહેતું છે તે
યથાર્થ છે દરેક મનુષ્ય અપૂર્ણ છે દરેક મનુષ્યોમાં રાગદ્વેષની વાસ-
નાઓની પ્રમળતા પોતપોતાની ભૂમિકા અનુસાર હોય ॥

•

•

•

આ રાગદ્વેષ અને વાસનાઓને પોતાના સ્વચ્છનોના સબધોથી
દૂર કરી શકાય છે તેમજ વધારી પણ શકાય છે પુનઃ પિતા, પત્ની
બાળકો મિત્ર અરસપરસના સબધમાં જોડાયા પછી મનુષ્ય જો જાગૃત
દૃષ્ટિવાળો હોય તો તેને સદનસમિતિ કેળવવાના કારણસર ધાય છે
પ્રેમ અને મૈત્રી બાવનામાં વૃદ્ધિ કરી શકાય છે, એક ખીજની સહા-
યથી ચિત્તની ઉદારતા પ્રકટે છે, પરંતુ તેને જલ્દે આ તમામ સબ-
ધોમાં જો તે અનિષ્ટ તરફને (દોષોને રસપૂર્વક જોયા કરે છે તો
પરસ્પર વેરાનુભવ પ્રકટતા આત્માને અધોમતિમાં મુકતો જાય છે,
અને આત્મબળ નહિ કેળવતા તેનો પ્રાસ ધાય ॥

•

•

•

મનુષ્યો જો જો દેવો કેળવે તે તે દેવો સારી અથવા નરસી નમે
તે હોય અને તેમાંથી અગ્રુક દેવો ખરાબ જીવનનો એક વિભાગ
બની ગઈ હોય તો તે દેવોનું જ્યાં પોપણ અધિકતાથી ધાય તે તે
ચોનિયોમાં મનુષ્ય ઉત્પન્ન થાય છે એવા માટે ક્રોધ-અભિમાનાદિ
કપાયોમાં આત્માને રમવા નહિ દેવો અને તે દેવો જીવનના મુખ્ય વિભાગ
તરીકે બંધ બેસતી થવા ન દેવી-એ માનવજીવનનું જરૂરીઆતવાળું
તત્ત્વ છે માત્ર મૃદુસ્થાત્રમને અંગે અનેક કથાયજનિત પ્રસંગો પ્રાપ્ત

યતાં તે વદાવી હઈ આત્માને તેમાં રવાવા ન રહે-એ મહાનરૂપે
પણ જીવતા જેવું નથી

• • •

કર્મફળ ચેતના ત્યારે ફળ આપવાની ચતુરતા હોય તે નહીં જ
હવાત્માને કુખ જે કે શોક યાચ છે પરંતુ કર્મફળ તરે કર્મ
કરવાની સમુપ દાવ ત્યારે જ જો તે ભૂત તરીકે હોય તે મહાનરૂપે
હવાભિમુખ થઈ કુખો ભોમવવાનો પ્રસંગ હોય નહીં જ. પણ
મનુષ્યો મોટે ભાગે પરિણામ તરફ દૃષ્ટિ ધરાવે છે તે નહીં જ
રીત પરિણામના કામચતુ પ્રથમથી જ કામચતુ હોય તે મહાનરૂપે
ફળ ભોમવવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત ન થાય.

• • •

મનુષ્યો પોતાનો નિર્ણયિત કામ છોડી કુખ જીવે તે
આપણા જેવા જાણી જાણીને મોટે કર્મ કરે છે કે રોગાનુ
અથવા પોતાના સ્વજનોનાં મરણમથકિત કે સંભવ પછી
જાગૃત રહેવાને બદલે તે પ્રથમથી જ કામચતુ તરીકે હોય તે
જે કાંઈ સમાધિમરણ તેના જામચતુ હોય તે ન પ્રાપ્ત થતાં
મુખો વૈભવો, વદાત્માસ્વજનો કન તરીકે રહેવા જતુ પડે
તેમ જ પાછળ રહેલાઓનું શું થશે તે જાણીને રહેવા જતુ
જામચતુ જશે આર્ત અને રોગ પાડુ કામચતુ પેસી જતુ
અને કુર્ચિના અધિકારી જાણીને કામચતુ અધિકારી

શાધી લે છે. અત્યંત ઊંચ ક્રોધી કે અભિમાની મનુષ્યોમાં પણ ગુણો અનેક પડેલા-મુતેલા હોય છે જ. જો તે તરફ દષ્ટિ રાખી જીવન વ્યવહાર ચલાવવામાં આવે તો ક્રોધની સામે આઘાત પ્રત્યાઘાતના નિયમ પ્રમાણે મનુષ્ય હૃદયની નવજાઈ પ્રકટ થતા, અભિમાન-ક્રોધ ઉદ્ભવે છે તેમ ન થાય તો કાગળ નહિં મળતી ક્રોધ કે અભિમાન પ્રેરક મનુષ્યનાં ક્રોધ કે અભિમાન હીનસત્વ થાય છે અને એ રીતે હીનસત્વ થતાં કર્મ માર્ગ આપે છે તે જાગૃત જને ■ તેનામાં રહેલી ધાર્મિક પરિણતિ જાગૃત થાય છે તેમ જ બીજા ગુણો જે અપ્રકટપણે રહેલાં હોય તે પ્રકટ થવા માર્ગ છે, અને એ રીતે તે પોતાની અપૂર્ણતા, ડુશ્વદૃષ્ટિવાળા મનુષ્યોદ્ધાર ક્રમે ક્રમે દૂર કરી શકે છે.

મનુષ્યો અનેક મનોરથો ધરે છે ‘ આદર્શો અધૂરા રહે ’ એ કથનીમાં ઉકુ રહસ્ય સમાયેતુ છે જીવન મૃત્યુની સાથે જ સંકલિત છે જન્મ પછીનો દરેક આસોઆસ મૃત્યુને આમંત્રણ આપી રહ્યો છે—એ રહસ્ય સમગ્રતુ ધણું મુશ્કેલ છે. સ્થાપ્યનિકુ (Stand-Point) જીતી જનાર મનુષ્યોજ અનેક મનોરથો ધરાવે પછી, વિચાર ચક્રિત દ્વારા આત્મજાગૃતી લાવે છે પરંતુ તે અધ્યાનતાનુ જ પરિણામ ■ ત્યારે ત્યારે આકસ્મિક મરણ ધમ્નાઓ તે નગર સંપ્રભુ જીએ છે ત્યારે ત્યારે તે જાગૃત થાય છે અને વિચારે છે કે આપણે પણ આવી જ રીતે અપૂર્ણ મનોરથો મૂકીને આત્મા જીવુ પડશે, પરંતુ યોડી જ ક્ષણો પછી મોહવાસનાનુ પ્રાગલ્ભ્ય થતાં, આત્મા ઉપર આક્રમણ થાય છે ત્યારે સર્વ જૂની જવાબ છે.

. . .

આકસ્મિક મૃત્યુની ધટનાના દૃષ્ટાંત દ્વારા મનુષ્યોએ બોધપાઠ લેવાનો હોય છે કે હે આત્મન—

જકલે વાયવ્ય ત ઝડપ ચિય કરેદ નુરમાણા-અર્થાત
 ને કાર્ય આવતી કાલે કરવાનું હોય તે તું આજે જ કરી ને અને એ
 વિચારોને હાથે હાથે જાળી રાખ ! જયવીરરાયભાઈ દરેરાજ પ્રાર્થના
 કરતાં “સમાધિમરણ” ની ઈચ્છા પ્રવગપણે રાખ, નિત્યાનિત્ય
 વિચારોની ધમના ધટાવણી ચાલુ રાખ, જીવાત્માના મધૂલ શરીરને જૂલી
 ગર્ભ અતરાત્મા તરફ દષ્ટિ રાખી આયુષ્યની ક્ષણિકાનું નિષ્કિંદુ
 (Point of view) અહોનિદ્ય સ મુખ રાખ-જીવનને સ્વકાર્યોથી
 ભરી દે ! વાસનાઓ ઉપર જય મેગવવાની સતત ઈચ્છા રાખ ! મૃત્યુ
 કે જે અન્ય જીવન માટેનું રૂપાંતર છે તે માટે આનંદ પૂર્વક તૈયારી
 રાખ ! અને કવિવર કલાધીની નીચેની રૈરા રમય ઈ ન જુલાય તે
 માટે આત્મ જાગૃતિ પૂર્વક મનન કરતો રહે—

તે માર્ગના પથિક તોય જ્યાં દોસે છે
 છે મૃત્યુ-જ મ જીવનું સફળ ભાસ માન
 તો મૃત્યુથી રુદન જ મથી દારવ દાને ?
 વૈરાગ્યમય રહી આયુ ન માળ દાને ?

• • •

આ. ૫૦ વિ. સ. ૧૯૮૩

परियारी गाउ र, मत्र परिय रनावें

४५ [५० बीजु]

(हरिनी)

देरपेय नाथी पापरी खरे' ज्यो सुं दभवे ?
 वेधस नदि जे छहरीने पापरी' जेभ द्यवे !
 धरीआग हा भाटे जलवे जलुने नधर ? ज्यो,
 हे भु ध ! धिया' दवे तुं जधर धरिमा रवे. ३

१

ह ग-मानभ' जलुतो वगधेयपी' तु जलवे !
 जे आत्म' - १३ तु सुं नि इदि अह ना' न पीलजुते
 छेदि हगो आत्मधरिमा जवनेभ' अनिमो'
 हे नाथ ! धिया' दवे तुं जधर धरिमा रवे.

२

हमानुतर रसपूज' जे छे अन्ये जवमह नदि
 ल्पचिमा जलुना पि द्या अनुभो अन्य नदि
 १३ द्यन अविमल हगना येने जे पाभवे,
 हे भु ध ! धिया' दवे तुं जधर धरिमा रवे.

[શ્રી આનંદધનજીના આઠ પદોનો અનુવાદ-હરિગીતમા]

કયા સોવે ઉઠ જાગ રાઝરે

[૫૯ પહેલું]

(હરિગીત)

જલબિદુઓ ઝરતા યથા કરપુટ^૧ થકી તું જાણ્યો,
આમુખ્ય તેમ ક્ષણે ક્ષણે જોધુ થતું અવભોક્ષ્યો,
કાળના વિઘ્નાપકો^૨ એમ સૂચવે ધરિકા^૩ રવે,
તું જામ સાવધ મર્ધ હવે હે મુખ્ય ! શા માટે સુવે ? ૧

સુ ગયરાણી ચક્રવર્તી^૪ ચતુના હિસાબમાં
ચાલતા નાગેદ્ર ચદ્ર મુનીદ્ર કાળ પ્રવાહમાં
જામતાં બવોદધિ, બેસી લે પ્રભુ બક્ષિત નાવ વિગે હવે,
તું જામ સાવધ મર્ધ હવે હે મુખ્ય ! શા માટે સુવે ? ૨

દીલ શાની ? ભાઈ બવનો પાર જલહી પામવા,
ચેતન્ય મૂર્તિ-દેવમાં અધ્યાત્મ રમ જમાવવા
ધ્યાન પર આનંદન નિર્મલ નિરંજન જે ઈ હવે
તું જામ સાવધ મર્ધ હવે હે મુખ્ય ! શા માટે સુવે ?

આ પ્ર વિ સ ૧૯૭૦

૧ હથેલી ૨ જણાવનાઓ ૩ ગધરના અવાજથી ૪ કાવ્યમાં

રે ઘરિયારી વાઝ રે, મત ઘરિય ઝગાવે

[૫. બીજી]

(દરિમીત)

સિરપેચ બાપી પાપડી સર્વે જ્ઞો શું દાખવે ?
વિશાસ નહિ એ છુડીતો પાપડી એમ સૂચવે !
પડીઆળ યા માટે જાળવે જાણીને નશર ? ભવે
હે મુઝા ! પડિયાળી ! હવે તું બધ કર પટિકા રવે ૩

૧

કળ-માનજ^૧ જાણ્યો વગાડોયી^૨ તું બત વતો
એ આત્મ^૩-પડગુણુ દાનિ શક્તિ આજળતા^૪ ન પીઝાયો
ઈષ્ટ કરજો આત્મપટિકા ભાવ જોમા અભિનવો^૫
હે બાણ ! પડિયાળી ! હવે તું બધ કર પટિકા રવે

૨

આત્માતુભવ રસપૂર્ણ જે છે અન્યને અવશાસ નહિ,
આત્મપટિકા જાણતા વિરહા મનુષ્યો અન્ય નહિ
આનંદધન અવિચલ કળાના યોગને જો પામવો,
એ સુઝા ! પડિયાળી ! હવે તું બધ કર પટિકા રવે

૩

આ પ્ર વિ સ ૧૯૭૦

- (૧) ના પડી (૨) ક્ષણ વિનાશી (૩) અવાજો (૪) પ્રમાણ
(૫) અવાજ (૬) આત્મામાં પડગુણુ દાનિશક્તિ ચર્ચા કરે છે તેની,
(૭) અલૌકિકતા, (૮) નરીન

મુદાગણ જાગી અનુભવ પ્રીત.

[૫૬ શ્લોક]

(હરિગીત)

આહિરહિત એ કાળની અધ્યાન પૂર્ણ દયા મલો,
એ કુલકર્ણ ધોર નિદામાં અદોનિદા કું રલો
જોતો સ્વરૂપ સ્વભાવમાં ત્યાં દૂર થઈ તે વિકૃતિ,
સૌમાન્યવતિ હે ! ચેતને ! થઈ પ્રેમ અનુભવ જાગૃતિ

૧

હ મહિર પ્રકટારિયો વિવેક દીપક આજ છે,
જગે સદા નિર્મળ પ્રકાશે સદજ જ્યોતિ-સ્વરૂપ છે
દિવ્યચતુ દેખતાં એ સ્વપર ભાવ તથા કૃતિ,
સૌમાન્યવતિ હે ! ચેતને ! થઈ પ્રેમ અનુભવ જાગૃતિ

૨

અન્યને કું કેમ દેખાકું વળી એ મૂર્ખને,
સમગ્ગલુ થી રીતે અનુભવ મમ્મ એ પરમાર્થને
પ્રેમનાથ અચૂક જાણું લાગતાં સ્થિર છે સ્થિતિ,
સૌમાન્યવતિ હે ! ચેતને ! થઈ પ્રેમ અનુભવ જાગૃતિ

૩

આ પ્ર વિ. સ ૧૯૧૬

(૧) વિકાર-પરપરિકૃતિ (૨) હૃદયરૂપ મહિરમાં

વધૂ નટ નાગરની વાજી જાણે ન વામણ કાજી.

[૫. પાથશ્રુ]

(હરિગીત)

દેહરૂપી નમત્માં એ જીવ નટનો વાસ છે,
પર્વાવથી ઉત્પાદ ને વ્યવ સમયમાંદિ નાચ છે
સત્તારૂપે નિશ્ચય ક્રમે અદ્ભુત રૂપ વિચારતા,

અવધૂત ! બાજી ન પૌર નટની કાજી-બાજીશ્રુ જાણતા ૧

દ્રવ્યરૂપે એક બનતો બહુ સ્વરૂપી પણ થતો,
કુડલાદિ મુવશ્વ રૂપ મથાર્ય રૂપે સર્ષ જતો,
માદી-ધટ્ટ-રવિ કર-તરંગો કાજી રૂપાંતર પામતા,
અવધૂત ! બાજી ન પૌર નટની કાજી-બાજીશ્રુ જાણતા ૨

સદ્ભાવ અસ્તિ-ભાવ પડતી નાસ્તિ-વચનાનીત છે
સખ્તબળી નય પ્રમાણેથી કથયિત વ્યક્ત છે
નિષ્પક્ષપાતી વિરલ જાણે અન્ય નહિ એ સદ્ભાવ
અવધૂત ! બાજી ન પૌર નટની કાજી-બાજીશ્રુ જાણતા ૩

સ્વાદુવાદ બાવે સર્વ અંગે ભિન્ન નમથી માનતા
આત્મસત્તા ન્યારી જાણી બેદાને વર્તતા
અમાન દ્વેષન પરમાય-વચનામૃતને એ ચાખતા,
અવધૂત ! બાજી ન પૌર નટની કાજી-બાજીશ્રુ જાણતા ૪

આ પ્ર વિ સ ૧૯૭૫

૧ સસાર નગરના નટ રૂપ અત્માની બાજી કાઈ જોર છે ! જેમાં દ્રવ્ય
ગણ પર્વાવ અપ્તજગી અસ્તિ-નાસ્તિ-વિશેષી વ્યક્તાવ્યક્ત છે

અવધૂ કયા સોવે તન મઠમે ?

[૫૬ સાતમું]

(અનુક્રમ)

આશા જીવનમાં ૧ પ્રાણી, તણી છે, મતિ જીવડી,
બાંધે તો ફરતો વિચે, છુટો જો સ્થિર ॥ સ્થિતિ

(હરિગીત)

આ દેહમઠમાં પૃથિવ્યાદિ પચમૂલનો વાસ છે,
પલ પલ વિચે જે ધૂનું છળતો, ખરીસ શાસોશાસ છેઃ
એવું વિચારી કેમ જોળા । રતિર નહિ સમજાય વિષે,
અવધૂત । તનમઠ કેમ સૂતો । જગી જો આત્મા વિષે

૧

દેહમઠ વિશ્વાસ નહિ કર માન ક્ષણમાં નાશ છે,
સમાજ આત્મિકભાવ જ્યાં મતિ રામદેવ વિનાશ છે,
સમભાવ ઉ કે આ મધ્યમે જે પૂર્ણ એ લક્ષણ વિષે,
અવધૂત । તનમઠ કેમ સૂતો । જગી જો આત્મા વિષે

૨

જો ૫૨ પરમેષ્ઠિ વસે તવ મસ્તકે વળી હૃદયમાં,
ઉ સદૃશ દારજ એકતાને આત્મના અભ્યાસમાં,
વિરલા વિશાધે આત્મ સ્થિરતા ધ્રુવ-તારી ગુણ વિષે,
અવધૂત । તનમઠ કેમ સૂતો । જગી, જો આત્મા વિષે

સમમ કરી તુલ્યા તણે નું મરુતું રહે
 વાણી મગોયર સહજ પદિથી બહુ રહે
 આન દણ અનુભવ રખડુ રહે
 અવધૂન ! તનમકે કેમ મુલો બદલે રહે

૪

૨૩૧

(૧) બેડી, (૨) પ્રીતિ (૩) આન દણ = અનુભવ
 ૧૫ કુવ તારક

અનુભવ નાયક કવિ રહે

[૫૦ અનુ]

(૨૬૮)

રીતિ અવનવી પ્રીતિ, અનુભવ
 નાશિમ મન હેતુ રૂપે અનુભવ

(૬૮)

અનુભવ સનથી નિઃશ્ચય રહે
 ૫ ભાવમાં અનુભવ રહે ને તે મેં પ્રાપ્ત રહે
 સ્ત્રીવેનના મનમાં અનુભવ રહે
 દે નિઃશ્ચય મનમાં અનુભવ રહે

મુજ વચન જે લહીલ ના તું ! સત્ય લીખને જાણીતી,
 કહેતાં નિરતર સ્વામીને હું જલ્દ અકારીરે લાનતી
 ‘અગુતી એ સર્પ લાગે’ ન્યાય એવો માનીને,
 હે મિત્ર ! અનુભવ ! કેમ નહિ તું બોધતો મમ સ્વામીને ! ૨

રામધણી એ અન્ય સર્વે સ્વામી ચેતન રામવો,
 પરભાવરમણ—સ્વભાવમાં પ્રત્યક્ષરૂપ જણાવતો
 આનંદન યદ્યપિ સિદ્ધપે, સમ મુખતિ પામીને,
 હે મિત્ર ! અનુભવ ! કેમ નહિ તું બોધતો મમ સ્વામીને ! ૩

આ પ્ર વિ સ ૧૯૪૪

(૧) બકરીને ગળે રહેતું સ્તન, (૨) અશુભમતી

આશા ઔરનકી કયા કીજે—જ્ઞાન સુધારસ પીજે.

[૫૬ અઠાવીશમુ]

(હરિગીત)

આશા ધરી એ જ્ઞાન દારે દાર ભટકે લોકના,
 આશી? મનુષ્યો તેવી રીતે માત્ર દોષ જ યોગના,
 આત્માનુભવના રસિક યદ્યપિ નિશ્ચય ખુમારીરે કીજીએ
 અવધૂત ! આશા અન્ય જાતી ! જ્ઞાન અમૃત પીજીએ

૧

આશા રૂપી દાસી તજ્યા પુત્રો જને તે વિશ્વના,
 છે દાસ-કિંતુ પાત્ર તો આત્માનુભવના પાનના
 આશા તજ્યા નાયક જને જે એવી રીતે કીજીએ,
 અવધૂત ! આશા અન્ય જાતી ! જ્ઞાન અમૃત પીજીએ .

૨

મન પાત્ર પ્યાલામાં મસાલો પ્રેમ નિર્મલ નાખતા
ઉમ્ર પ્યાના રેનલ કરી તન બટ્ટીમાં કસ કા'તા,
આત્માનુભવની રક્તવા પ્રગટે સદૃશ એમ ફીણે
અવધૂત ! આસા અન્ય ચાની ! યાન અમૃત પીણે

૩

દિવ્યસત્ત્વ સુભોગ્ય રસનુ પાન કરતાં યાત્રિમાં,
અધ્યાત્મજ્ઞાનોચિત્ત ચિન્હે ખેલતા સુખકાંતિમાં,
આનંદ ધન ! એ પાન હોરે વિષ કૌતુહલેખીએ,
અવધૂત ! આસા અન્ય ચાની ! યાન અમૃત પીણે

આ પ્ર. વિ સ ૧૬૭૦

(૧) આસામાં મોઠ પામેલા (૨) એખાનતા (૩) પ્યાન
૧૫૧ અગ્નિ (૪) મહાત્માઓ એ રસને અનુભવે છે તેનું

સાંગોમાઈ-સમતા રગ રમીજે

[૫૬ ત્રીસમું]

(હરિગીત)

મમતા વિશે તું અણુએ લક્ષ્મી તણે નહિ વાલ છે
પરભાવ મમતા રાખતાં આત્મા 'હૃદય' જગત્તે
લક્ષ્યાધિપતિઓ સખ યાત્રા રેન્દ્રને રક્ષા
હે બાઈ ! સમતા સખ રમીએ સદા રમત

રક્ષા મૂર્ખો ધૂળે ધન દાટતા ધરણી^૧ તળે,
નિજ વહન ધૂળે તાકતા પરભાવ વાસનના બળે,
ને! સર્પ ઉદર ત્યાં ચતા લક્ષ્મી અલક્ષ્મી તે કરી,
હે બાઈ! સમતા સજ રમીએ સજ મમતા પરિહરી ૨

સદ્ભાવ યાન સમુદ્રની સમતા કપી કુહિતા^૨ તણો,
છે બાઈ અનુભવ-ચક્ર લાવે રતન એ અમૃત ગણો!
શુભ શ્રેણી ક્ષપક પમાડતી એ ભોમવિધને સદરી,
હે બાઈ! સમતા સજ રમીએ સજ મમતા પરિહરી ૩

નેત્રો હઝરો ચરણ^૩ છે વળી ચાર મુખ એ મોહથી,
ભવભ્રાંત સમતા લક્ષ્મી, સ્વામીને તપાસે શોધથી
આનંદવન પુત્રોત્તમે કંઠે લગાડી દિત ધરી,
હે બાઈ! સમતા સજ રમીએ સજમમતા પરિહરી ૪

આ પ્ર. વિ સ ૧૯૧૬

(૧) જમીનમાં (૨) પુત્રી (૩) પગો

ઉત્તમ માર્ગે સચરવા મધુ પ્રાર્થના

(શિખરિણી)

તહાશા સર્પો^૧ મન વિષમ આઘાત કરવા,
લથી અતર્કિષ્ટ ગુણગણ વિષે રિશર કરવા
સન આત્મા પ્રેરી, પરમહિત પથે ચિચરવા,
પ્રભો! અર્પો એવું જળ કુખ સસાર તરવા

૧ મેળાપથી

ગુસ્તરચ્ચની સાયનામા પ્રવૃત્તિમય ઉદ્ગાર

(૯૧૮)

સમય બન એ યોધી ! ગણના સાધી સમય^૧ ગુરુ તરવે,

દિનગરી - પ્રવૃત્તિ - કરજે તું વિષય^૧ શુભ સર્વે^૧

૧ સર્વ ૨ પ્રાપ્તિઓ તારે

ગુરુ વચનામૃતની જોષ

(૯૧૯)

સદગુરુ વચનામૃત એ ક્યાંથી મળતે ? વિચાર ઉદ્ભવતા
જાણ્યું ! ગુરુપદ મેઘ-સ્થાનેથી નિઝરે સદા દ્રવતા

આત્માના ગુનોને વિસ્તીર્ણ કરવા અભ્યર્ચના

(શિખરિણી)

પ્રભુના સંભારી પ્રતિ હૃદય માધુર્ય^૧ ભરીશું
અનોવાકાવાથી પરદિન તજી તૃપ્તિ લીધીશું
વળી જોઈ દષ્ટિ વિધ વિધ નયોમાં નિરખીશું,
વળી^૧ અંતે આત્મા સદા શુભ ગુણો સર્વાં જનીશું

આ. પ્ર. વિ. સ ૧૯૭૦

અતરાત્માની પરમાત્મા પ્રતિ સ્ફટો દૂર કરવા અભ્યર્થના

(સિખરિણી)

પ્રભો અતર્કામી ! અમ હર સન વાસ વસજો,
નિવારી ક્રોધોને જીવન સધગુ સાંત કરજો
વળી ભાંતિ વારી સમકિત વિદે દત્તિ ધરજો,
જમાડી સદ્ગુણે વિરતિ-શુભ સામર્થ્ય સજજો -૧

નમુ ભકિત-રમે જમજીવન ! તેજસ્વી તમને,
અને એ તેજનેના વિવિધ જીવર્મા રેડી બળને
મહા અધારેથી પરમપ. સન્માર્મ-કળાને,
અમોને એ અપો જીવન ધડીના ધન્ય પળને -૨

મહાસિંધુમાં જે ત્રિવિધ નદીનાં વહેણ વહતાં,
ચર્મજળાં એકજ જીવન સરસ્મા સમ મળતાં,
મતુષ્યોની વૃત્તિ વિધવિધ સુભાવો નિરખતી,
પ્રભો ! વાળો વૃત્તિ જમ-જીવ-સુધાગને પરજખતી -૩

કરી સાંતિ સરવે સજ્જા જડ ચૈતન્યમયમાં,
જમાડો આત્માના વિધવિધ નયો દષ્ટિપપયમાં,
અને એ દષ્ટિથી જીવન-કલહો દૂર કરજો,
અદ્વિતીયીક બાવો જમત-જીવના દૂર દરજો -૪

આ પ્ર. વિ સ ૧૯૭૬

૧ આવીને ૨ સરોવરમાં ૩ જમતના અન્ય જીવોમાં રહેલા
ગુણામૃતને ૪ વિવેકપૂર્વક જાણનારી ૫ અનુભવમાં ૬ મિથ્યા
દષ્ટિ જન્મ

પરમાત્માને શરણે

ઉદ્ધરજો મુજ-દાસ, નિરજન ! હવે-ઉદ્ધરજો મુજ-દાસ
ત્રેરી જીવન સુખાસ, વિભો ! હવે-ઉદ્ધરજો મુજ-દાસ.

ગૂં તિમિરથી જીવું હલ્લ આ,
શીધે તમારી આસ, વિભો ! હવે—

અણમૂલ રત્નત્રય-કાંતિથી,
પ્રમદાવો મુઠિઆસ વિભો ! હવે—

બહિરાતમ ? જાવે હુ યાચુ
અંતરાતમ સ્થિર વાસ - વિભો ! હવે—

ઉદ્ધરજો મુજ-દાસ નિરજન ! હવે ઉદ્ધરજો મુજ - દાસ
ત્રેરી જીવન સુખાસ, વિભો ! હવે-ઉદ્ધરજો મુજ દાસ,

આ પ્ર વિ સ ૧૬૭૧

૧ / ૧ બહિરાતમભાવમાં રહેતો હુ આપની પાસે અંતરાતમપણમાં
મારો સ્થિરવાસ થાઓ-તેમ યાચુ હુ

આત્માની ત્રણ અવસ્થાઓ

(દરિગીત)

સર્વસ્વ 'હું' 'મારું' જીવું એ રહેં છુદ્ધિ નજીવતા
હુ ખમુખેના સદ્ભાવ સંગે ખેદ દર્દ પીઝણુતા
હી પુત્ર મિત્ર વણા પ્રગટે આત્મભાવો તાણીઆ,
બહિરાતમભાવી નજીવુંજો એ દીર્ઘજીવના પ્રાણીઆ

૧

હું કોણ ? મારું કોણ ? એવા પ્રશ્નથી જાગૃત થતા,
સ્વાત્મદર્શન થાય ત્યારે બિન્ન દર્યોરે લાસતા
સંસારના ત્રણ તાપને પૂરા તપાસી બાણીઆ,
તે મુક્તિયોગી^૩ અતરાત્મા-સ્વરૂપભવના પ્રાણીઆ

૨

આત્મિકગુણો વધતાં જતાં સિખરે સ્થિતિ આપામ છે,
સમભાવથી આ જન્મતને જોતાં કદી નહિ યાક છે,
ઉપધાર કરતા વિશ્વનો વાણી વહન સુખરૂપ છે,
પરમાત્મ-અનુભવી પ્રાણીઓએ, દિવ્ય ચક્ષુ મમ્મ છે

આ પ્ર વિ ■ ૧૬૭૪

(૧) પ્રજ્ઞા જન્મોવાળાં (૨) જ્ઞાનથી ઉત્પન્ન થતી નવીન
દૃષ્ટિઓ (૩) મોક્ષ સંપ્રુપ થયેલાં (૪) કેવલજ્ઞાન

જ્ઞાતિમય જીવનની ઘટના

(મઝા)

જીવન મત્રો તથા નાદો સુણી ચેતન્ય હીરલે છે,
જીવી જીવન તથા કલહો, હૃદય એ જ્ઞાતિ ઝીલે છે —૧
અહા ! એ ખેદ જીવનના, કદી દૂરે શું ચાલના !
નિરાશા શું ધરી ચાળી, જીવન સમગ્ર ગુમાવાના ? —૨

નિત્યાર્થમાં તરી આસા પુષ્પાર્થ વિચિત્રી રજડમા
હલ એ આસથી પગે, વિમૂલિના એવિમગ પડમા. —૩

જીવનમાં રાતિ જો પડશે અચાંતિ, શું દરી જાશે ?
અચાંતિ રાતિમાં પડ્યાઈ, હલ શું વેગમલ યાશે ? —૪

હાલશે વિધિની વચ્ચે પ્રદારો સર્વ એ પડના
જીવન જીવન પ્રકાશી પ્રગુભા સહ નડના. —૫

વિષ્ટ વિષ્ટો જોને કંઈકો જનાવે શુદ્ધ જીવનને
પડી એ આત્મનાં તરવો, જમાવે સ્નેહ ઉપવનને —૬

પરમ સૌંદર્ય પ્રકાશી, જીવન સદાસના પ્રેરી
અમૂલી આત્મ રાતિના ખોલે જ્યોતિ વિદેવેરી —૭

જીવનની જન્મતા પામી સહ આત્મા વિદે રાત્રી
કરો સત્કૃત્ય જીવનમાં, પરમ પદ પ્રોક્ષમાં દિવામી, —૮

આ પ્ર વિ સ ૧૯૭૬

આનંદ પામે છે રમૂજમાં એનિર્ભજ ધમજખૂન કરી પકિરજો
૬ જનારો.

મનુષ્ય જીવનનું પ્રમુત

(જે પ્રાઈ પ્રેમ અથ અવતરે—એ ગીતની ધૂન)

સખે ! જ્યાં આત્મજ્યોતિ પ્રગટે

જો સુખમલ જીવન તે પડે !

બહિરાતમ જાવોથી પરવસ, જાતી મૂળનુખૂન કરે,
અતદર્શિ આરિયામાં, જોતાં હલ જ-ખરે-સખે ! જ્યાં—

સકલપોને નિશ્ચય બળથી, નિર્ભય યજ્ઞને સાધે
સાસંગે સાસ્ત્રીય શિખામણુ, શુદ્ધ અને આરાધે—સખે ! ન્યા—

ગુણદષ્ટિ લદી સર્વ જનોની મુખિતા પલ્લવે, ૨
દાન શીલ, તપ, ભાવ પ્રભાવે, દ્વિત આરામ જ ધરે—સખે ! ન્યા—

પ્રત્યક્ ક્રોધાદિક પરિણામે, થકી અસાતિ ન ધરે
પ્રમળ સંક્રિતથી સમ-સ્વરૂપે, ઉલ્લાસીને કરે—સખે ! ન્યા—

સત્કાર્યોથી જીવન-શુદ્ધિ સેવા હૃદયે બરે-
મૃત્યુને મહેમાન ૧ માનીને આમત્રણ એ કરે—સખે ! ન્યા—

આ પ્ર વિ સ ૧૬૭૧

૧ મુશળ-ખોળી તૃષ્ણા ૨ પમળા ૩ ક્રોધાદિ વિભાવ પરિણતિને
ઉલ્લાસવર્તા સમત્વ નકટે છે

શ્રોમદ્ વિજયાનન્દસુરિજીને-પ્રમતી જયન્તી પ્રસંગે
ચિરમરણીય આગ્રહન

(રામવિભાસ - મૂલજ્ઞા હૃદયી ચાવ)

વિજયઆનન્દસુરિ તથા ગૌરવે, બળભાસ્ત શુભિ સી વિરાગે
જેમના સદ્ગુણો જગતમાં વિસ્તારી,

જીવન નવ અપતા-જડ સમાજે ૨

જીવન જેનું સદા પ્રમળ પુરુષાર્થમય યોજતા અમતા દૂર કરવા
વહેચતા જગતને તત્ત્વરસ વાનીઓ ૩ શુદ્ધસૌંદર્યથી પાપ દરવા

ન્યાયની કોટિથી તત્ત્વનિર્ણય કરી અર્પણમાન^૫ ભવ અધિષ્ઠિતરણે^૬
તત્ત્વઆ શી થી તિમિરઅજ્ઞાનનું જે દરે સૂર્યસમ જ્ઞાનપ્રિયે ૩

જેનની જ્યોતિ પશ્ચિમમાં પ્રકાશ તત્ત્વસ્ફુલ્લિત^૭ વી થઈ પ્રેમાં
ક્ષનિય-વીર્યના વેગથી સરોયે, સમજનોના સત્ સઘ વેપા ૪

સત્ સમજવતા જનતને જેનના શાસ્ત્રમળથી કરી નિજયજ્ઞાન
મૂલ જે મોહનું રવ પર સદ્ગુણથી અપહરી અનુભવે આત્મસહિ ૫

ઉચિત આચાર્યને ધીરતા રાખીને, તૃતીય પરમેષ્ઠિ પહે દીપાનુ
જ્ઞાનદગ-વિરતિના નિયમ અવિચળપણે,

સાધતાં રવ-પર દુ ખ ઉપશમાનું ૬

પૂર્વપશ્ચિમના સક્રમણ કાળમાં જન તણી વૃત્તિને ઉચિત આધ્ય
મત્સ્યકરણાનુયોગે સદારત યર્ષ, વ્યયિત^{૧૦} હૃદયોત્સુ દુ ખ મધ્ય ૭

વિશતિઅધિક આ વનમાં નમનથી, ભક્તિની અજલિને રીકારો
સિદ્ધિનિરિશુ ગર્ભા હપના રગર્ભા, જ્ય કશે ત્રિતિહિન સુપત્તિવરો ૮

આ ૮ વિ. સ ૧૬૭૧

૧ માહાત્મ્યથી ૨ જડ જેવા યર્ષ મરેવા ૩ ભાતભાતના
ઉપરેથી ૪ પકવાનો, ૫ બધુજ્ઞાનથી ૬ નૌકા ૬ સમુદ્ર, ૭ મુખ્ય
સિદ્ધિતો ૮ અન કરણની પરીક્ષા કરીને ૯ સાવવાન ૧૦ સઘથી
પીડાતા

શ્રી જ્ઞાતિનાથ પ્રમુને જ્ઞાતિ મેરવા અભ્યર્ચના

(મોતીનામ ૭૬)

સુખ ૧ રીતલા અમીવૃદ્ધિ થકી, જમજવન આત્મિક તાપકરો
દુ ખ આધિ ઉપાધિ પ્રજ્ઞાત કરી, પ્રમુ જ્ઞાતિ સત સુખજ્ઞાતિ મરો (૧)

પરમાર્થ તથા શુભપથ વિશે, પ્રગતિ-મળ સમય સદા કરે-
 અમ હિ નત ભાવ સત્ ટકના, પ્રભુ યાંતિ સદા સુખ યાંતિ ભરે (૨)
 ગુણ દૃષ્ટિ વિ રિચરતા કરવા, જડતા અમ બુદ્ધિ તથી જ દરે
 તમ-આંતર દૃષ્ટિથી ઝોળખવા, પ્રભુ યાંતિ સદા સુખયાંતિ ભરે (૩)
 અજ્ઞાન તિમિર વિનાશ કરી, જન્મદુતમ ! પાપ વિપાક જરે ૧
 સદ્ગુણ પ્રભા સહજે ધરવા, પ્રભુ યાંતિ સદા સુખયાંતિ ભરે (૪)
 અતૃપ્ત તૃપ્તિમય આત્મ પ્રતિ પ્રવહા ગસ યાંત તથો જ ઝરે
 શુભિ આતર શાશ્વત તૃપ્ત થવા, પ્રભુ યાંતિ સદા સુખયાંતિ ભરે (૫)
 અનુરોપીત થવા અમ આત્મ વિષે કિ જો તમ વાણી તથાજ સરે
 કરવા નવપ નવ જીવનને પ્રભુ યાંતિ સદા સુખયાંતિ ભરે (૬)
 નય ભગ પ્રમાણુ ચક્રી તમને રમરીએ પ્રભુ તો અમ મા વિસરે
 બલ અપી સત કહી ના શુભવા, પ્રભુ યાંતિ સદા સુખયાંતિ ભરે (૭)
 ગત વર્ષ તથા અમ જીવનમાં નવ વર્ષ વિશે પ્રમથ ધરે
 હિંસ આત્મિક આનંદ અબિધ-ચક્રી જથ યાંતિ સદા સુખયાંતિ ભરે (૮)

આ પ્ર વિ ■ ૧૬૭૮

૧ જીર્ણ કરે

૨ એકરૂપ થવા

૩ સમુદ્ર

જીવન જ્યોતિ મકટાવવા વિમુક્તે પ્રાર્થના

[સ્નેહભર્યા હૃદય અભીરસથી જીજ્ઞાસે—એ રાહમા]

મકટાવો પ્રભુ અમમાં જીવન જ્યોતિને

એના જીવન અધારે અટવાયગ્ને

વિશુદ્ધ જ્ઞાન તથી જ્યોતિ વિષુદ્ધ હે પ્રભો !

તલને આપતજો વિશુદ્ધ પ્રમથ જો—પ્ર ૧

ક્ષણક્ષણમાં અમ હૃદયો દીન બની જતાં,
 આપતણે હિંચોત અમોને સદાય ને
 દાતા સયમ પીરજ શુભ ગુણ પ્રેરતા,
 અતરાત્ર તણે શુભ યોગ પમાય ને. પ્ર. ૨

સુખદુખનાં નિમિત્ત વિષે સમચિતતા,
 પ્રેરે નેથી પ્રકટે શુભ મનોયોગ ને
 તરવતણી દૃષ્ટિમાં શાંતિ મેળવી,
 અનાદિબધન વિસરી, રમરીએ આપણે પ્ર. ૩

હિંચ જીવનના સંદેશ્યો આવતા
 અનુસરીએ તે આદેશો તત્કાળ ને
 શાન કિંમતના મુદર યોગો મેળવી
 સસતિ?—બધનનાં એ મૂળ ને પ્ર. ૪

સ્થળ સ્થળ વિશ્વે ક્યારે તમને લાગશું ?
 શાનોપયોગ થકી ને છો અહીં વ્યાપ્ત ને
 ન્યારે ટળશે દિવથી ભેદની ભાવના
 ભોલ મની પારસમણિ ચર્ચાએ, આપ્ત ને પ્ર. ૫

હિરેસાગર Cછાસે અમ પ્રકટાવજો
 નેથી જીવન હિંચે યોગ-તરંગ ને
 દિન્ય મનોહર મુદ્રા પ્રચુતા પ્રેરતી
 પ્રકગવે શુભ-યોગ જીવનનો રંગ ને પ્ર. ૬

અતર્કામી પરમાત્મનું ! અહિં સચરો,
 નેથી અમ જીવન શાંતિ રેલાય ને

દિવ્ય સરોવર જ્ઞાન તથા નલ 'ઝીલવા,
વિકલ્પક જેવી શક્તિમાં લય યાવ ને પ્ર ૭

આ પ્ર વિ સ ૧૬૭૬

૧ સસારના ૨ હંબરૂપ સાગર ૩ સકલ્પ-વિકલ્પ



આત્માનદમા ચિદરતા મનુષ્યની માવના કેવી હોય છે ?

(ઉદ્ભવજી સદેવો કહેજો સ્થામને - એ રાહ)

આત્માનદ તથા શી ઉર્મિ ઊછળે, ન્યારે મીઠી નિદા લેતુ વિશ ને
સુખદુઃખ જીવન મરણ તથા જે ભાવના,
તેથી જાગે અતર જેતુ સદેવ ને આત્મા ૧

પીથાના ઝકાર સમા એ ના છે, સંગીતજેમાંલલ્લ-સુરો લય યાવ ને
એ જ કારતથા ધ્વનિઓ પ્રકી રહે,
ચિત્ત વૃત્તિમાં અમી રસશુભરાય ને આત્મા ૨

ક્ષણ ક્ષણમાં જે સત્ત્વ જગત્તુ ચૂસતા, રાગદ્વેષ રૂપી એ દૈત્ય કરાલ ને
બલ તેતુ નિઃસત્ત્વ કરી સત્રામમાં,
અદ્વૈત યોગ વિરે વહતા શુભકાલ ને આત્મા ૩

જીવનની શુભ પુણ્ય ક્ષણો પ્રકટાવતી,
નિર્મલ ચિંત સરોવર-સહસી જન્ય ને
શુદ્ધચેતના સ્મરણ પથે જેને ચર્ષ,
જનમાતરની વિરમચરૂતિ ધન્ય ને આત્મા ૪

ક્ષણેજી યુગ્મર ઉપરે દંકતી
 તુજા તેમજ આવરતી જીવતેજ ને
 અનુભવગાન પ્રમા ઉદ્ધાયક આવતાં
 અગપાતી એ દેહ શુદ્ધિમાં દેજે ને આત્મા ૫
 કમમતી સખા જેમ ક્ષણેજીમાં સુરે
 અધારી રજનીમાં તેજ વિદ્યાય ને
 જીવન-જ્યોતિ ન મ-મૃત્યુ પર્ણમાં
 યાનદિતી યજ્ઞ-બચ્ચ કળાય ને આત્મા ૬
 જેમ પદકમાં ચક્ર ઉદય પામ્યા પડી,
 રાત્રિની નિના-અધારુ જાય ને,
 પૂર્વપરિચિત સરકારો અજ્ઞાનના
 દૂર દૂર સદ્-જ્ઞાનરશ્મિથી યાય ને આત્મા ૭
 આત્માનંદ તું સર્વ છે, પૂર્ણ છે,
 સકલ દીનતાનુ મદાર્જવસાન ને
 પરમાત્મા થી વીરતજા પગલે હવે
 સચરણ સામર્થ્ય વડેજય સિવસ્થાન ને. આત્મા ૮

આ પ્ર વિ સ ૧૯૭૫

૧ સક્રિય વચસ્તુ ૨ વિરમન ૩ પ્રાપ્તિ તેજુ શુદ્ધ ચેતનાદર્શન
 ૪ યોગા વિસ રહેનારી ૫ શાકળ ૬ પ્રાપ્ત કાગનો સમય વિશેષ
 ૭ તરત ૮ મને ૯ સમ્યજ્ઞાનના કિરણોથી ૧૦ જમતના સમ
 ૧૧ દીના આત્મતિક ૧૨ ૧૩-આત્માનો સપૂર્ણ જ્ઞાન

સદ્વર્તનની ઉચ્ચતા—દર્શન

(હરિગીત)

યુક્તિ પ્રયુક્તિથી વળી પાંડિત્યના ચમકાટથી,
જે જમતમહિ સત્યશક્તિ ના મળે ઝગકાટથી

વર્તન વિશે ઉત્તમ બને જેવી^૧ર જીવન જીવતું
સદ્વૃત્તિથી સજવા સુજીવન હૃદય મંદિર મ્હાલનું

૧

આત્મિક યજ્ઞની આતુતિમાં સર્વયોગો સ^૨વરી,
ત્યાં પાપ જીવનનું થતું સત્કાર્યથી આદર કરી,
સત્કાર્યની કિમત નહિ એ વળેથી અકાષ છે
આચારમાં મુક્તતા સદા તો જીવન બધું પકાવ છે

૨

ચારિત્ર એજ ઉદ્દેશત મુણ્ડ-શક્તિ ખરેખર એજ છે,
ચારિત્ર એજ ખરેખરી જીવન તણી ચાવી જ છે-
ચારિત્ર એ જ મનુષ્યના અણુ^૩મૂલ રતનતણી પ્ર^૪ભા,
વાણીતણું બળ ના કરે-ચારિત્ર કરતું સવધ

૩

આ પ્ર૦ વિ૦ સ૦ ૧૯૭૭

૧ વીર પરમાત્મા જેવું આંતર ચતુષ્ચોને જીતવાવાળું જીવન
૨ મન વચન કામના સન^૨ યોગી આત્મા સાથે શુભ કાર્યોમાં
એકન કરી ૩ મહાન ૪ અમૂલ્ય ૫ કીર્તિ

શ્રો શાન્તિનાય પ્રમુને અભ્યર્ચના.

(ચિખતિણી)

મધુરા એ પાને પ્રતુ શુભતણાં સવ કરવા,
વગી આ આત્મામાં પરમ સુખદા ભક્તિ રસવા,
મદી ચારે રથાનો પરમ મુણિયું પ્રીતિ વદવા
પ્રતુ રાતિ અપો શુભ ભગ સદા કર્મ મલરવા

શ્રુત જ્ઞાન સ્તુતિ

(ચાદ્ધલ વિહાડિન)

જે જ્ઞાને કરી પ્રાણીઓ અવનતી શાંતિ લહે વિશ્વમાં,
અજ્ઞાની હૃદયો તણાં વતમ દળી પુષ્ટિ ભરે પયર્મદા
જેથી આત્મિક તેજ આ નસરતું સદ્યના મનદમાં,
પ્રાણાનો જો ગુપ્તાન પૂર્ણ કરિતા દ્વલો મહાવેનમાં

આ પ્ર વિ સ ૮૭૪

૧ રમણી રમિત કરવા ૨ નામ સ્થાપના, ૩ નામ દાવ ૪
નિજના કરવા ૪ અપહાર ૫ આધ્યાત્મિક મુજ અજ્ઞાની ૬
સમ્બંધરૂપ આનંદમાં ૭ અમાતી ઘો ૮ મુજ્જાન ૯ મુજ્જાન

(આત્મિક સામ્ય મરુટ કરવા મેરણા)

(ગ્રાંટક)

ભજ લે પ્રભુ તું, ભજ લે પ્રભુ તું
 કઈ કાળ તપ્તી મતિ ઓરજ છે
 કઈ માનસ બાન ફરે ફરતા,
 પણ જીવન સાર ન કાં સમજે ?

નિરખી અહિ વિષ મહિ વીરના,
 શુભ જીવન-ગોન તણી પ્રતિભા,
 ડગે પગે પ્રભુ—જીવનને
 અનુસારી ધવા કપમ લીધ કરે ?

વળી હાસ્ય વિરો લહી મિ'ટપણ
 રહ્યો મહિ કાં અનિ શાપ ધરે ?
 ધમના અહિ જીવનની નીરખી
 સમચિત્ત થા ! મન દ્વાંતિ ધરી

બનતું કહી જીવન જો કડું એ,
 નધુરી સમતા મન મેળવ તું
 ન નિરાવ બની મહી લે દીનતા,
 અહિ આત્મતણુ બળ ઓર જ છે !

નિરખી જમ ! દુષ્ણ તણા ઉતરા
 જડ-ચેતનને તું જગાડ જરી
 સિંહને પરવા પર આસ તણી
 કઈ બાળી તણી મતિ ઓરજ છે !

ચદ્ર ઉદયથી રાત્રિતણી જે, મોઝનિદ્રા આજપાતી,^૭
 તવ મુખચદ્રની જ્યોતિ અગતી, કુમતિ જપ લપાતી.
 સુમતિ-સમ સતમરો નાય. ૫

જ્ઞાન તણી મગા રેલાવો, સર્વ પ્રદેશ સમાવો,
 રાગદ્વેષ વગી કર્મ તણુ જાણ હરવા અમ ઉર આવો,
 સદા ભવજ્વલિ તારો નાય ૬

આત્મિક જ્ઞાન આ સદ્ગુણ રૂચિમાં સમ્યગ્ દર્શન અર્પો
 કરણુ વિશેષે વીર ઉજગતા, અવિચલ મુખ સતર્પો
 અમીદૃષ્ટિ વિસ્તારો નાય ૭

આ પ્ર વિ સ ૧૬૭૧

૧ નવુ સત્ત્વ ૨ અનાહતના ૩ જ્ઞાનરૂપ વરસાદ ૪ અદ્ભુત
 ૫ સ્યાદ્વાદરૂપે ૬ અતરાત્મ-દર્શનયોગ ૭ વિનાશ પામતી
 ૮ આત્માના સર્વ પ્રદેશોમાં ૯ અનિશ્ચિત-કરણુ

સત્યાશ્રમ અતરાત્મા પ્રતિ પ્રોત્સાહન

[હરિગીત]

નિસ્ત્રાણ્ય યાગિની વિશે જાણી મધુર જેમ લાગતી,
 મોહન સ્વરે સત્યાશ્રમ વાણી આત્મ અતર વાગતી

હે બંધિત માનવ! કોણ તું! તે તે તપાસી લે જરી,
 ના દેહ! ના તું અવધરી! ચૈતન્ય મૂર્તિ છે ખરી ૧

બીરુ-કાવર ના બને તું ના નિરાશી થા હવે
અદા કરી પરમાત્મ વચ્ચે સમજ બનજો આ બવે
પુરુષાર્થથી મદાવીર ગિનવર વદનીય ત્રિભુવને,
પુરુષાર્થદીન ! તું આ રણો જો તુરુઝમાવે બવવને ૨

કાલે કરીશું રતિ એવી જીવને રખડાવતી,
ત્યાની પ્રમાદ પ્રવત્તથી સ્વસમ સાધન લાવતી
સસારના કુરોત્તમા સમમાવ—ટલિ સમઘી
જીવન તણી મુંદર કણે આનંદમાં ભગે વઘી ૩

પ્રિયતમ ! સત તુ બધુજે છે મિરોટીરૂપ જ પટિતુ
માનુષ્ય જીવન બના રહેતુ સાજીવિ ઉલ્લસન દ્રષ્ટિતુ,
કમલ વાના સપ્તરત્નને અર્ધવાટ રહી હવે,
જો ! જો ! ભિયુ આત્મ નિદાણ મુક્ત બનવા પરમવે ૪

હે સાધનો સમજજુ પછી સદસદ—વિવેક વિરે ગદી,
તરવો તણી હે મુલસના આ રેખ સદિમાં લઘી
હે સાતિનો આ ધર્મચક્ર આપણ રક્ષણ કરે,
ચાતલ્ય ને કર્તવ્ય ને પ્રાપ્તવ્યથી મુક્ત સમરે ૫

કા^૧વે હતી તારા વિરે એ ચેતના જો કર્મની
વળા કર્મફળની ચેતના ભોગે વિરે, ના ધર્મની
પણ હા ! હવે એ ચેતના સુવિશુદ્ધ કા^૧ન તણી ધર્મ,
સરકારથી સમૃદ્ધ બનતા—દક્ષિ અદ્ય હવે ગર્મ ૬

વાયુ અપટે જેમ તરણી ચક્રવર્ત બમતા રહે,
તું તેમ આજ્ઞા-ચાસનાથી દીનતાને સમરે

નિર્વાત-૧ રચના દીપ પેટે હૃદય ચમળતા તણ,
સામર્થ્ય અદ્ભુત પ્રેરણે તું, મુક્તિ વધૂ માટે સજી ૭

સાચી કુચી સામ્રાજ્યની તારી કને જો આ રહી,
ઉપયોગ કરતાં શીખ ! કાં એ જુલ ના જાઓ વહી
આત્મિક સ્વભાવ-વિભાવ પરિણતિ-એ તણી જ પસંદગી,
કર યતની જલ્દી હવે અવશ્ય જ આ જીતગી ૮

આ પ્ર વિસ-૧૬૭૫

૧ જ્ઞાન, ૨ શાંતી, ૩ વાંસળી ૪ ગુરુ સ્વસ્થી ૫ જીવન કલહર્મા
૬ મુકુટ ૭ ઉચ્ચતર ગુણધ્યાનકળી ભવિષ્યમાં પ્રાપ્તિ ૮ સાત
રાજ લોક, ૯ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવ ૧૦ એક વખતે
૧૧ વિશુદ્ધ જ્ઞાનચેતના ૧૨ પવન વચરના રચનમાં રહેલા
દીવાની પેટે

શાશ્વત જીવન પ્રમટાવશ અતરાત્માને નિર્દેશ

(હરિગીત)

કષ્ટોત્થાં નિર્માણથી અભિમૂત થઈ નભરાય શું ?
અદા વડે સસાર ચીવો કાપતાં કરમાય શું ?
આવી મળે જો જો પ્રસંગે અશુભ કે શુભને વિરો,
કરી દુઃસ્વચ્છિ શાંતિથી કર ચિત્ત સચમ દય દિવો ૧

ના દુઃખ ! નથી દીન તું ! સામર્થ્ય તારું જો રહ્યું,
સતપ્ત કાં કર ચિત્ત ત્હારું ! આયુ નિષ્કાળ જો વહ્યું

નિયેપ જનના મોહ જલ—સપર્કથી દેવતા ર
મુખ સાધરા સાદી જની દુર્ગતિ જાણે છે

એક કદા તે જોઈ ને દુઃખ જનના હૃદય
ઈશ તણા નાચતથી ને પિતૃકૃતિ જાણે
સવમ કરી તું ચોજ તે સમજાવે છે
શાશ્વ તારા ચરખમાં અખાતની નિદેશ છે

વિપરીત ગતિમાં ના વહે તું આખા જલ જાણે
વિભાસથી અભિમાન ટાળી આત્મ જાણે
શાઓ અને અનુભવ વડે તે સિદ્ધિ જાણે
જની મીઠા તુ જાણનાં શા તુ જાણે છે

ને ને પ્રત્યક્ષ સવમી છે વચન જાણે
સનાપ્ત તો છે તેમને પાદ જાણે
છે પરમપત્ની સિકિત્ર ને જાણે
અખાતમહત્તમી યુક્ત છે જાણે

એવો અનતા ને કમે સિદ્ધિ જાણે
સાદર કરી અવસાન ર જાણે
છે મૂલરૂપ સ્વભાવના તે જાણે
અદા લદી પરિણામ માટે જાણે

ભગૃત કરી એ સુખ શક્તિ અનવધિ^૩ સામર્થ્યથી,
 ઉત્સર્ગમાં ૪ અધ્યાત્મ-લક્ષ્મી પ્રાપ્ત કરવા વીર્યથી
 ચિરમજનાં જે બધેના પ્રિયતમ હવે તું તોડજે,
 રૂતોદયી પરમાત્મ—પણી પ્રાપ્તિમાં મન લેડજે ૮

આ પ્ર વિ સ ૧૯૭૬

૧ શીઘ્ર ૨ વિનાશ ૩ અનત ૪ (પોતામાં) આત્મામાં

જીવનની જ્યોત જાગે છે

(૬ શ્લોકી)

- જીવનની શાંતિ લેવાને, મહી સન્માર્ગ^૧ સેવાને
 ૮૫માં ઉર્મિ ભરવાને જીવનની ન્યોત જાગે છે ૧
- મહાત્મા વીરની વાણી, જીવનનું ધ્યેય એ ભણી
 બધા કુવિકલ્પને દાળી જીવનની ન્યોત જાગે છે ૨
- અરે ! તું તો ૮૬૫ લોને, હવે અભિમાન કરવાને
 નિરાશા દૂર લે કરતી, જીવનની ન્યોત જાગે છે ૩
- પ્રભુની શાનની પ્રદિ, અખિન મહાકાં^૧ બ્યાપક છે,
 મહી લેવા વિવેકથી, જીવનની ન્યોત જાગે છે ૪
- બધું વિશ્વ સૂતું જ્યારે, નીશ્વર શાંતિ રહે ત્યારે
 રહે તું ભગતો પ્યારે, જીવનની ન્યોત જાગે છે ૫
- સદા અધ્યાત્મની ડાંચા, ધીણી છે ઉજ્યુ જે માયા
 અનાદત^૩ નાદ જે પામી, જીવનની ન્યોત જાગે છે ૬

છે રથુકાર શીજી જમા જીવન સચામ નાજે છે
દલ ને શાંતિ ધારે છે, જીવનની જ્યોત જો ૭

ડીમા' ને દરિયાની, મહાલયમાં ધીમતોની
સરે ને શાંતિ આ વિશ્વે, જીવનની જ્યોત જાગે છે ૮

૬ ન વિપત્તિ' ને બનતું વળી વ્યાકુળતા ધરતું
નશુની સાન જ્યોતિષી જીવનની જ્યોત જો છે ૯

સરોવર અરુઢ જળ માહે કિરણ રાં ચક્રનાં લાગે
વિચારે પૂનઃ જાને જીવનની જ્યોત જાગે છે ૧૦

ધુપાયો કમ ભરમોથી દત્તો ચૈતન્યનો અગ્નિ
કે કે ને વાસના ત્યાગી જીવનની જ્યોત જો છે ૧૧

જા ન વિ સ ૧૬૭૫

૧ વિશ્વ ૨ અવાજ વગરની - જ કારનો અનાદત નાદ

૪ હુપડીમાં ૫ કનેશન

જાતિક ગુણો માત્ર કરવા પ્રયત્ન માર્ગના

(ગદ્ય-કવિતા)

જીવનના હેતુઓ જાણી, સ ૧ સમલાવધી રહેતા,
ઉચિત કર્મો દૃષ્ટિથી, વિશુદ્ધિ માર્ગ સચરતા ૧

કરી નિઃકામ કમેનિ, અધર્મો દૂર કરવાને,
ભવાચક્ર વિગ્રહથી, કમથી મુક્તિ સંજવાને ૨

અચળ સકલ્પને ધારી, ધરી સ્થિરતા અડમ બગથી
સદાએ આત્મ ભાવેને સ્મરણ કરવા પ્રતિપજાયી ૩

પ્રભ પ્રીતિતણા રંગો તણી, ઉજ્જવળ પ્રભા ધરવા
મલિનતા ઠઠાતિ^૧ ગ્લાનિયા^૨ જીવનને સઘ^૩ ઉધ્ધરવા ૪

અમોને અર્પણે બગ એ, વિનો ! આત્મિક ખમ્મનાથી
અખૂટ છે ! આપ સાનિધ્યે,^૪ લહો આશિષ જાળકની ૫

આ પ્ર વિ સ ૧૯૭૧

૧ યાક ૨ પીડા ૩ જલહી ૪ પામે

વર્તમાન જગત્ને કેવા મનુષ્યો જોઈએ કે ?

(હરિગીત)

જે વીર મનુષ્યે દૃઢતા વ્યક્તિત્વ ના ગુણવતા,
વગળી રહીને નિઃશ્ચેને આત્મભીતિ હાવતા
ઉદ્દેશ એક અખડ રાખી વિશ્વ પાક પાવતા
માગે જન્મત એવા મનુષ્યો જ્યોતિ^૧ જીવન લાવતા

૧

સરકાર સારા સમઠી વૈરાગ્ય કપથી જે કરી,
જીવનતણા વૈરાગ્ય બગમાં યાનગર્ભિતતા વસી
સિદ્ધસમ ત્યાગી યર્ષ વગી સિદ્ધસમ જીએ દસી,
માગે જન્મત એવા મનુષ્યો ભાવના હૃદયે વસી.

૨

નથી ધમ્મત્ત એવા મનુષ્યો જન્મત જોખ રૂપ છે,
પુરુષાર્થથી કિલ્લ સ્ત્રી જે જીવન નિયતિ રૂપ છે
લોકોપયોગી જે બને ઉપકારમા વળી રમ્ત છે
માગે જન્મત એવા મનુષ્યો પૂર્ણનિર્માર સર્વર છે

૩

આડબરો ના રાખતા પ્રહી સર્વરે સ્થિરતા સૌભતા,
સકીર્ણતાને દૂર કરી ઉત્સાહના જે ગલતા
સાદી સમજ શક્તિ વડે ઉપયોગિતા ઉપજવતા,
માગે જન્મત એવા મનુષ્યો તીવ્ર શક્તિ પ્રકાશતા

૪

સર્વ દેહી વિકાસથી જે શક્તિઓ સર્વર્થતા
વસ્તુતત્ત્વી જે અધ-માત્ર ના કદી અવતોષતા
સ્વસ્થાન કદી ના નુકતા મળીર દષ્ટિ દેખતા
માગે જન્મત એવા મનુષ્યો વીરહાકે વગાડતા

૫

સદ્ગાનતત્ત્વ જેમના અત્યંત દોષ સચેતના
મસ્તક વળી છે જિનજિજ વિચારના અભ્યાસમા
વિદ્યાનના જિહ્વામા મતિ જેમની અનુરમ્ભ છે,
માગે જન્મત એવા મનુષ્યો કમયોગે સર્વિત છે

૬

હયો વળી મદુ જેમનાં મદાતાં કલા સૌદર્યને,
ધિક્કારતા જે અધમતા અવલોકતા શુભ કાર્યને
સંસ્કરણ ડેળવણી અને વ્યાયામમા જે પૂર્ણ ૩
માટે જમત એવા મનુષ્યો આત્મનદા પૂર્ણ છે.

૭

આલાક હાથો જેમના આખો વિરે ઉત્સાહ છે,
સદ્સદ્વિવેક વિશે સત્ત બળ ભુદિમાં નહિ પાસ છે,
બળવાન બદાદુર કુશળ જીવન જેમનાં છે સાંતિમાં,
માટે જમત એવા મનુષ્યો ગ્રીક્ષતા જળ દહાંતિમાં

૮

આ પ્ર વિ. સ ૧૬૭૭

૧ જીવનમાં પ્રકાશવાળું ૨ સદ્ગુણીયથી ભરપૂર ૩ સાત્ત્વિક પ્રકૃતિમાં
૪ વિચારોની તુચ્છતાને ૫ શક્તિ કરતા ૬ શુભકર્મ યોગ કરવા માટે
તૈયાર ૭ શુભસંસ્કારો ૮ નૂનતા ૯ હામારૂપી જળમાં

નિર્વિકલ્પદશાનુ સામર્થ્ય

(મહાકાંતા)

જેના સદ્ભાવથી આ મુખ્ય સધળી વસ્તુ સંપાદિત થાય,
કલેથી ચિત્તો તણા જે હૃદય રમતા સક્રિયથી દૂર જાય.

એવું જાણી વિચારી પ્રવર્તી જનવા સતિથી કાર્ય સાધી,
દાણી સર્વે વિક્રમે પ્રશુ જીવનમાં યોગ રસાન્નિધિ રાખી

આ પ્ર વિ સ ૧૬૭૭

૧ પ્રવર્તન શીલ ૨ મન વચન કામાના શુભ યોગમાં આત્માને
જોડી

પરમપદના અમિલાપીની વ્યક્તિરુપે ઉક્તિ

(મહાકાંતા)

ધનજી સર્વાત્મજીને રમણ કરવા વિચિત્રધૃત ભાવે,
સમ્યગ્નિર્ણય-મુરુચિમાં — ચિત્તયોગી જમાવે

એવી મધ્યસ્થતિ દીન દીન જનમાં ભાવ કારુણ્ય લાવી,
પામું ક્યારે! પરમ પદ જે જ્ઞાન જ્યોતિ પ્રભાવી.

આ ૨ વિ. સ ૧૬૭૭

૧ આત્માના સર્વ પ્રદેશોની જાગૃતિપૂર્વક ૨ કેવલજ્ઞાનની
જ્યોતિના પ્રભાવવાળું (સિદ્ધપદ)

મિન્ન અપેક્ષાગત જ્ઞાનત્રય સ્વરૂપ

(દરિગીત)

સર્વે નયો સ્પાદવાદમાં આકર્ષીતું ક્રુત જાણીએ,
તેની-સુ. ચિંતા કરી સુવિવેક જ્ઞાન પીજાણીએ

સદ્ભાવના પરિપાકથી વર્તન વિશે પરિજ્ઞાન છે,
 ૧ શુભ ઓષધિ તાર ૨ ભાવના ૩ એ જ્ઞાન આત્મિક ભાવ છે

આ પ્ર. વિ. સ ૧૯૭૭

૧ શુભ જ્ઞાન ૨ ચિંતા-જ્ઞાન-વિચારણારૂપ ૩ ભાવના-જ્ઞાન
 આચરણરૂપ

અતરાત્માને સદ્ જ્ઞાન મેલ્લવા ઉપદેશ (હરિમીત)

સમય^૧ બળને શોધતું વળી વિશ્વરૂપીયા વેરતું,
 અધ્યાત્મવિદ્યા ઓપતું કાપાય ૩ બધન કાપતું
 સંવેગરૂપ જમાવતું ચારિત્ર ચક્રન સિયતું
 સદ્ જ્ઞાન મુંદર મેળવી સત્સત્થી થા શુદ્ધ તું

આ પ્ર. વિ. સ ૧૯૭૭

૧ શાસ્ત્રરૂપ શક્તિ ૨ જન્મતાના સ્વરૂપને જણાવનાર ૩ ચાર
 કથાઓનાં

૧ પિતૃ ત્રિશિષ્ટ સ્નેહની અનિત્યતા (ચિખરિણી)

[મહાકાતાની પાદપૂર્તિયુક્ત]

તમારે માટે અહીં સહુ જન કરે શોક અધિકો,
 વિશિષ્ટ પ્રજાવાળે અમ લક્ષ્મીને ખેદ કરેતો

પિતા ! તે ■ વ્યર્થ સ્મરણપથ આવે સુવચનો
 રસમતિમાં ક્ષણિક જ રહે સ્નેહ-સળધ એવો

આ પ્ર વિ સ ૧૯૬૭

૧ પૂજ્ય પિતામીના અવસાન પછી પ્રપ્તેનુ કાવ્ય ૨ સ સારમાં

અપ્રશસ્ત અને પ્રશસ્ત ચાર અવસ્થાઓ (મદ્યકાંતા)

નિદ્રાવસ્થા જનત સહુને ઠાકતી બધે સાડી
 સ્વપ્નાવસ્થા પ્રચિત^૧ ખેતી દુર્વિઠ્ઠપાત્ર નાડી

હું ને માફ વિકલ^૨કૃતિ આ જનકૃતિમાં વિનાયો
 વડુ ઉજ્જવલ^૩ સ્વરૂપને જ્ઞાન નેત્રી સંકાશે

આ પ્ર વિ સ ૧૯૬૯

૧ અન્યવશિત ૨ વિભાવ-પરિણતિ ૩ ચોથી ઉજ્જવલ
 કથા ૪ કેવલજ્ઞાન ૫ નેત્રજ્ઞાનાના ૫ અનુભવવાળી

સમ્યક્ દર્શનવત્-સ્તુતિ

(શાસ્ત્રન વિદ્ધિહિત)

૧ લથી^૧ વિપુષ્પ^૨ કરતું સદ્ગુણ પ્રકાશવતું,
 ૨ અનેક પ્રકારે સર્વેષાંમાં લાવતું

જે બાળે બદમીજને સમૂળથી અર્ધાટિ^૧—કાળમાં,
તે સમ્યક્ત્વ યદી અનુષ્ઠ દદ્યો સંતિ વદો વિષમાં

આ પ્ર વિ સ ૧૯૭૧

૧ રસાયણ ૨ વિરોધે કરીને આત્માને પુષ્ટ કરતું ૩ મોક્ષ
માર્ગ—મોક્ષાભિલાષ ૪ અર્ધ પુણ્યવ પરાવર્તન કાળમાં વધારેમાં વધારે

માગલિક પદ્ય

(શાદ્દલ વિકીકિત)

આ સસાર તરતણા ખીજ^૧ જણો બાળ્યાં મદાસરે^૨વધી,
રામદ્વેષતણા અભાવ ધરતા જે બાળના સાચેયિ
જેને મોહ નથી સભ રવપરમાં સદ્ગાનના સમથી,
બ્રહ્મા નિ છુ શિવોહ ધવા જિનપતિ તેને નમુ ભાવથી

સમ્યગ્દર્શન સ્તુતિ (૨)

(સિખતિણી)

પ્રકાશે જે સત્ત્વે મુખદ સમયે આત્મધર્મમાં,
જણાવે સદુ વસ્તુ ક્રમતિ હરી સસાર તટમાં,
અમારિત^૪કવાદિ ન્યાં અભિનયે ગુણો ૫ પ્રવદતા
સહી સમ્યગ્દર્શિ અવિચલ પદે રથે^૫ ધરતા

આ પ્ર વિ સ ૧૯૭૨

૧ 'ખી' નાં સમૂહો ૨ પરાક્રમથી ૩ રથ દાકનાર
૪ સમ સવેગ નિર્વેદ અનુક્રપા અને આસ્તિક્ય
૫ આત્માએ પૂર્વે કદી નહિ અનુભવેલા

શ્રી જિનેશ્વર સ્તુતિ

(સાદૃશ્ય નિમિત્તે)

જેના સર્વવ્યાપી સ્વ પ્રસર્યુ બન્ધાત્મ સંધિ વિરે
તેજ-જ્ઞાન તણે પ્રકાશ વિલસે જીનેન્દ દષ્ટિ વિરે
જેનું દર્શન સાતિથી પ્રવહ્યુ સર્વેશ્વર આનંદમાં,
તે શ્રી જ્ઞાનજિનેશ્વર નમ્રપીએ આત્માયના રમમાં

સમ્યક્ ચારિત્ર પત્ર

(ચિખરિયા)

પ્રકાશી સદૃશ્યુ વિરતિ મુખથી આત્મધર્મમાં,
જણાવે એ ચો ગો અવિચલપણે જ્ઞાનપટમાં

પતિ કે આત્માઈરી મદલ્ય કરતા આત્મમગથી,
નમો આપરિની જે કરાઈલ્યુ કરે કર્મ દગથી

આ પ્ર વિ સ ૧૯૭૨

૧ પરાક્રમ ૨ મોક્ષની અભિલાષાના ૩ ચારિત્રના અસખ્ય
રચાનો ૪ ગૃહસ્થ ૫ સમ્યક્ચારિત્રધારીપુરુષ ૬ ઉખેડી નાંખે

[સપૂર્ણ]

શ્રી શંભુચર-પાર્શ્વનાથાય નમઃ

આત્મ-નિદર્શન

નિશ્ચયજિહ્વ વરીજી, પાળે જે વ્યવહાર
પુણ્યવત તે પામશેજી, ભવ સમુદ્રનો પાર.

પૂ જી શ્રી. યશોવિજયજી.

સુશ વાચક બધુએ,

પ્રસ્તુત આત્મ-નિદર્શન લખવા પહેલાં ‘સમક્ષિત વાચક ગુરુ તજો પશુવચાર ન થાય -એ ત્રીમહ ઉપાધ્યાયજીના કરન મુગ્ધ સૌથી ત્રયમ અમાગ સ્વ પૂ પિતાશ્રી કે જેમણે મને ધર્મશ્રદ્ધા પ્રકટાવી લલુચમધી સાચ વાચનની શુભ જોખી કરી હતી, તેમનો આભાર માનુ છું દ્વિતીય આભાર સ્વ પૂ જી શ્રી વીરવિજયજી, સ્વપૂ આ શ્રી વિજયદાનસૂરિ પૂ આ શ્રી વિજય પ્રેમસૂરિજીનો જેમણે સ ૧૯૭૧માં અમારા પૂ પિતાજીના સંસ્કૃતપાત્રસાર ભાવનમરથી શ્રી સિદ્ધદેવ પર્વત છત્રી પાળતા સઘમા પનારવા કૃપા કરી અને અમોને સદકુદ્દેવ તીર્થમાળ પહેરાવી અમારુ જીવન વન્ય કર્તુ, તેમનો તથા પ્રસ્તુત પ્રસ્તકમાં પૂ વિદ્ધરત્ન મું શ્રી ચંદ્રસાગરજીએ તથા પૂં મું શ્રી જળુવિજય જીએ આશીર્વાચન મોકલ્યા તેમનો તૃતીય આભાર સેવામૂર્તિ શ્રી

પ્રાણીજીવનદાસ ગાંધી કે જેમની પ્રેરણાથી આત્માનંદ પ્રકાશમાં લખાયેલા આવીશ, પચાસ વર્ષ પહેલાં આવેલા મારા લેખો અને કાળોનો સંમંદ જે વિભાગમાં પ્રગટિત કરવાની તૈયારી થઈ તેમનો ચતુર્થ આશર તથા મારી થનકિ ચત્ત મેરાને ખ્યાનમાં લઈ અધ્યાત્મજ્ઞાન પ્રસારક મંડળના સભ્યોએ જેમણે પ્રસ્તુત લેખો મંડળ દ્વારા પ્રગટિત કરવાનું ઉચિત ધાર્યું અને મંડવના પ્રમુખ શ્રી મન સુખનાથ તારાચંદ્ર મહેતાએ પ્રસ્તુત પુસ્તકનો આમુખ્ય લખી આપેલો છે—તેમનો તથા શતાવવાની શ્રી ધીરજલાલ દોશીભાઈએ મારો જીવનપરિચય તટસ્થપણે ગુણ દૃષ્ટિએ લખી મોકલ્યો—તેમનો અત્યંત પૂર્વક આભારી છું

મારી જીવનયાત્રામાં અનેક અપૂર્ણતાઓ ક્ષતિઓ અને નબળાઈઓ હતી અને છે છતાં તે તરફ માન ગુણદૃષ્ટિ રાખી જીવન-દર્શનમંત્રે જણાવી નથી અનેક પ્રમત્તની અપૂર્ણતાઓમાંથી પસાર થઈ જીવન ધ્યાય છે માન સુખીજીવનમાં જનનું ધડનર થઈ શકતું નથી સાક્ષર શ્રી નરસિંહજીવ કહે છે કે—

‘ જે માનવી જીવનની ઘટમાળ એવી—કુ અપ્રધાન, સુખ અરૂપ થકી ભરેલી ’ એ રીતે અનેક કુ ખો અને ઉપાધિઓ વચ્ચે મારું જીવન પસાર થયું ॥ છતાં પૂર્વપુરના ઉદ્યતી માનસિક સ્થિતિ-સ્થાપકપણું જળવાઈ રહ્યું છે—તે માટે અનેક ત્રયોના વાચનનો તથા સદ્ગુણોના વ્યાખ્યાનશ્રવણનો પણ દિરસો છે મનુષ્યોચિત માનસિક નમજાઈને અંગે હાથમર વિષાદનો પ્રસંગ આવે, છતાં કર્મોદ્યત આલબન લઈને આત્મજગૃતિ રાખી અનેક વખત તે પ્રસંગો વગવ્યા છે આ પ્રભાવ સદ્ગુણોની કૃપા, જ્ઞાનની લક્ષિત અને ઉપાસનાનો છે—સાસનદેવની કૃપા પણ નિમિત્તકારણ સમજી છું

આ જ મમા મુન્યોગો વડે ઘર્ષ છે, તે માટે હવે પત્રીના જ મોમાં તે સરકારો સમૃદ્ધ થવાના તેમજ કર્મ અને આત્માની લગાઈમાં ઉપમિતિ ભન પ્રપચ્ચારના કથન પ્રમાણે છેવટે આત્માની જ છત થશે-તેમ વિશ્વાસ છે

સદ્ભુદ્ધિ અને મનીષી—એ કમોંથી મુક્તિ મેળવવાની મુશ્કેલી છે ચારિત્ર વચર મુક્તિ નથી-તે જ જ મમા પ્રાપ્ત થાઓ તેમ ઈન્દુ ધુ સુદેવ સુગુર અને સુધર્મની શ્રદ્ધા બની બની રહી છે—એમ આત્મગત માત્ર કુ અને સમી દન-જ્ઞાન ચારિત્રની ગદ્દિ ઉત્તરોત્તર જ મજ માનરમા પ્રાપ્ત થાઓ તેની ભાવના આત્મ સાદુ રાખી છે

શક્તિ અનુસાર આવકને મેળવતો-આચારો સાથે વીધેનાં છે યથાશક્તિ સામાયિકો, પ્રતિક્રમણો પોષણ (ભાવનવરમા), ઉપવાસો, અપ્રમાણ્યમાં છૂટ-અક્રમો લગતમ સાકારણ લાખ નવમરની મગના, મત્ર-પો તીર્થ-યાત્રાઓ લલમમ દરમજ પ્રતુ-પૂજન, પ્રતિદાઓ, અદ્યાહનિમમહોત્સવો ઘાતિરનામો નવમરસી જમણો, મુપામદાન, અનેક સરથાઓની સેવા અને અસિન-વજ્ઞાન સાહિત્યની ઉપાસના-રિરોર છનનમા યથા હ તદુપરાંત ‘છ-ડી’ પાળતાં જ્ઞાનનગરથી સિદ્ધિરિશ્ત તરફ લમમવ તેરમો યાત્રિકો સાથે સધપ્રયાણ અને તીર્થમાના પરિધાન મારા પિતાધીના અવસાન પછી સહકુટુંબ યથા છે જ્ઞાનવસ્ત્રીલકર્મના પૂતજ મના ક્ષયો પથમાનુસાર, આ જ મમા જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાનાં મુદ્દર નિમિત્તો મળ્યાં છે જેમાં પૂ પ શ્રી ગભીરનિ ત્યથ, પૂ પ મ મહિપિન્યથ, પૂ આ શ્રી વિનયનેમિસૂરિથ પૂ આ શ્રી આનંદસાગરથ, પૂ આ શ્રી રેમસૂરિથ, સનિત્ર પૂ મુ શ્રી કર્પૂરનિન્યથ, અમારા પૂન્ય પિતાશ્રી સ્વ વ૦ શ્રી કુવરથ આણુદથ વિગેરે પરંતુ ચારિત્ર-મોહનીબો ક્ષયોપશ્ચમ બે

બળવાન થતા માટે પુરુષાર્થ થયો નથી—આ સર્વ સમ્યગ્દર્શન-
ચારિત્ર તપના જે જે કાર્યો જીવનમાં થતાં છે, તેની મન-વચન-
કાયાથી અનુમોદના કરુ છુ અને અદ્વારે પાપસ્થાનકો, રાત્રિભોજનો,
ભક્ષ્યાભક્ષ્ય અને પેચાપેચના ખાનપાનો દિ સકલ્પાઓ તથા ઇજ કથનો
વિગેરે વિભાવ પરિણતિઓ પચેદ્રિયનો દુરુપયોગ, કપાલના આવેગો
અને તજજન્ય અહ અને મગત્વ ભાવનાના વળગણો—વિગેરે જે જે
જીવનમાં મન વચન કાયાથી આચર્યા હોય તેની આત્મસાક્ષીએ
અતઃકળુર્વક નિંન્ન કરુ છુ

માનવજીવનમાં દીર્ઘઆયુ એટલા માટે ઈષ્ટ છે કે, પૂર્વોપાર્જિત
અનેક પાપ કર્મોની સમમ નિજરા કરવા, તથા આત્મામાં વિશેષ
પ્રકાશ જીવન પર્વત મેળવવા આવા રત્ન-નયની પ્રાપ્તિના
અનેક સયોગો અન્યજન્મમાં મળવા મુશ્કેલ હોય છે વળી જે તૈયારી
ગ્રાન અને અનુભવપૂર્વકની આ જન્મમાં થયેલી હોય છે, તેવી
તૈયારી બીજા જન્મમાં ક્યારે મળશે તે અચોક્કસ છે જેથી આ
જ મનુ દીર્ઘ આયુષ્ય તે રીતે પણ ઉપયોગી છે એમ જ નહિ
પરંતુ શુભ ભાવનાઓ અને ધર્મસેવા કરવા માટે પણ આયુષ્યનું
દીર્ઘપણ ઈષ્ટ છે—એમ મારી અમત માન્યતા છે

આયુ જીવન અતેતો પરિમિત છે જીવનના સમયોજ્જ્વલોનોની
જેમ અરિરેતપણે ચાલ્યા જાય છે અને મરેલા સમયો પાછા આવતાં
નથી એક દિવસ તમામ છોડીને અપર સૃષ્ટિમાં જવાનું છે ખાસ
કરીને જીવનમાં પાપના સરકારોની બાળપણની સરઆત પછી,
મોટે ભાગે જીવનપર્વત તેનું પાપચક્ર ચાતુ રહે છે, તેવી જ રીતે
ધર્મના સરમરોની સરઆત પછી પુણ્યચક્ર ચાતુ રહે છે પાપ
સરકારો માટેની આત્માની નમગાર્થ ચાતુ રહે તો, તેનું-વર્તુળ
વધતું જાય છે સદ્ગ્રાન-દ્વારા પ્રજા પુરુષાર્થ (Will Power)

ની આસપડાં છે કે કર્મચેતના અને કર્મદ્રવ્ય ચેતના—એ બેનું
ધર્મ પ્રત્યુત્તર નર્મ આત્મ દાવ તે નખતે જે કર્મ મેળવેલા આધ્યાત્મિક
અનુભવના નિયોક્તિ દાવ—તેમ ઉપદાન જ્ઞાનચેતના કરી વહે છે,
જેવી અને એ—અણુઓની નિર્ગત ચર્ચ થકે છે

પ્રત્યેષાત વિવેક કટુ પુ કે કો નિહિરિજીની નવાપુ
યાત્રાની અતિથાત ૧૭ તુરી અપૂર્ણ કા છે પાત સમવાયો
બંદરે સાગુણ યથે ત્યારે મુંઝવિદિ યે—તેમ આવા રાખી રહો પુ

અતિત આરાધના સ ૨૦૦૮ માં દેરાત્મને યનર્મ પ મ
થી સાનુવિજયજીએ કરાવી હતી ત્યાર પછી લાઠવાનર્મ ૧૧૧૧ કરી
નાભેરર્મ ભાવવા વધી ૮૫૦ આથી વિજયવર્મમૂર્તિજીએ કો
જોગીજી ઉપાસ્યના અગ્રભવના ખમતખામખા રાખ્યાં રતા—જેથી
ભવે મરતી આરાધનાનો પૂર્વના પાપોના પશાતાપ પૂર્વમે લાભ
મળ્યો હતો. સ ૨૦૦૮ માં ભવેનના મિત્રમિત્રદુષ્ટ મારેનો જે
એ ૧૯૫૬ રોજ વાનન નાદે સકલસધને પૂ ૫ ૧ ની સાનુ
વિજયજીએ આપ્યું હતું—તે આજ્ઞાન મુખી નિગતર લખતમ ૧ આનુ
૧૭ જેથી આત્મસાક્ષીએ અતમત્માની નક્ક નવા અનુભવુ પુ
પ્રત્યુત્તર લેખોમાં જે કર્મ જિનાયા ચિદ્ ૧ આપુ દાવ તે માટે
'મિત્રમિત્ર દુષ્ટ' હકે પુ

ઉત્સહારના—સામમિ સવ્ય કીર—એ સુધી ચોગસી
લાખ જીવોનિના સમમ જીવોને ખમર્મ—ખમાવના કુટુંબીજનો તથા
સેદી સ િધી જીવોને ખમાતુ પુ અને નતિ નીચેની માગળીએ. શ્રી
પરમાત્મા પાસે મન-વચન-મવાના ત્રિકરણ ચોમપૂર્વક સ્થાદર કટુ પુ,
(૧) નવોભવ તુમચરણની એક-કુ તો આત્મ દેશધિદેશ

(શ્રી ઉચરત્તલ)

(२) तस्य त्वत्कृष्णस्य शरण्यं भूया-स्वामीः त्वमेव
भुवनस्य भवातरेऽपि

(श्री सिद्धसेन द्वि-५५७)

(३) जिनधर्म विमुक्ताऽपि-भाभुवचम्वत्यपि, स्यात्वेताऽपि,
-दग्निः प्राऽपि-जिनधर्माधिवासिनः ।

(श्रीभट्ट द्वि-५५८)

(४) इच्छितकर्म जन्मनि जिनमतराम परत्रापि
(७ श्री यशोविजय)

(५) शास्त्राभ्यासा जिनपदमति ममति सर्वदार्ढ्ये ।
सत्प्रवृत्तानां गुणगणना दोषवादय मोक्ष ॥
सर्वत्रापि प्रियहितयथा भावना चान्द्रमतरा ।
सपद्यता मम भवभव यावदाप्तोऽप्ययम् ॥

(भन्नीश्वर श्री वस्तुपाणि)

(६) ता देवद्विज बोधि, भवे भवे पान जिनचद
(श्री लक्ष्मणसुखाभी)

(७) आत्मवस्तु सदा भुज साधरो, जासन वासन ओह, अरथ
आने धरो

(श्रीभट्ट द्वि-५५९)

(८) दुःखसंशयो कर्मसंशयो, समाहि मरण च बोधिलामोक्ष
संपञ्जतः महमेत, तुह नाह पणाम करणेण

(जय वीरराय)

(૯) મુજ હોતે ચિત્ત શુભ બાવથી, બચતન તાહરી સેવ રે
 ધનીએ કોડિ થતે કરી, એહ તુજ આગળ દેવરે—
 સ્વામી સીમંધન તુ જયો

(૯ શ્રી યશોવિજયજી)

—આ મામણીઓના શુભચરકારો લઈ, પ્રતિ આજીવન પર્વત
 અવિરલ— સબધો અને સ્નેહસબધોથી મુક્ત થવાની—અભિલાષા
 સારે, મૈત્રીઆદિ ચાર-બાવના પૂર્વક ચાર ચરણો આ પ્રકાર કરવા
 સાથે મહામાગનિક નમસ્કાર મંત્રના પ્ધાનમય સમાધિમૃત્યુ
 પૂર્વક—ના જન્મતુ આતુલ્ય પૂરું થયે અન્ય જન્મમાં ત્યાજ્ય કરવાની
 તૈયારીસહિત—શુભભાવના રાખેલી છે—એ બાવના શાસનદેન સર્જ
 કરે—એ ૮ અતિમ અભ્યર્ચના

સુબર્ણ વિ. સ. ૨૦૧૭
 વિજયાદશમી શુક્રવાર
 તા. ૧૯-૧૦-૧૯૬૧

ફતેહચંદ ઝવેરભાઈ

परिशिष्ट नं १

श्री इन्द्रेन्द्र प्रसादना सरस्वत प्राकृत पुस्तकालया अक्षयास

(१)	पथ प्रतिक्रमण	सार्थ	पू पिताश्री पास
(२)	नव रत्नसु तथा रेनाकरपञ्चीश्री	"	"
(३)	अनित्यार	"	"
(४)	नरनर	"	"
(५)	दंड	"	"
(६)	समु सप्रदा	"	"
(७)	नद्य आध्या	"	"
(८)	सरस्वती भागोपदेशिका	"	दाहरिकुसुमा
(९)	सरस्वती भविरात भवेद्विभ	"	"
(१०)	सिद्धरत्नकर	सार्थ	पू पिताश्री पास
(११)	योगशास्त्र	"	"
(१२)	अध्यात्मसुत्र	"	"
(१३)	मानसार	"	"
(१४)	अध्यात्मसार	"	"
(१५)	उपनिषत्सु नव या कथा	अपूर्ण	"

- (૧૧) ચતુર્થ આહાર્ય ,
- (૧૨) વરિયા ચરની ટીકા (અયદીપિકા) સાથે
- (૧૩) ગુજરાતી ચરિત્ર ,
- (૧૪) રસમાન દેવના ,
- (૨) ચૈતન્યરસ નોવીસી
(દામાકાસ્ત્રાજી)
- (૨૧) મોક્ષનાસિમ ,
- દાનિસિમ ,
- (૨૨) ચેનિલાવ ,
- (૨૨) ગણસપ્તતિકા ,
- (૨૨) દેહત્રિધિતિ ,
- (૨૫) સિદ્ધ કલિા ,
- (૨૬) ભાવ પ્રસરણ ,
- (૨) વિચાર પચાસિકા ,
- (૨૬) નવનિરિક્ષિકા ,
- (૨૬) પરમાણુ-પ્રદનસ સાથે
નિનોનનનિ સિમ
- (૩૦) સિદ્ધપચાસિકા ,
- (૧) અન્નાય ઉનકુલકમ ,
- (૨૨) વિચાર સપ્તતિકા ,
- (૩૩) ગુરુગુણદૂતિ સિકા ,
- (૪૪) લોકપ્રકાશ ,
- (લગભગ ૨૮ હજાર) ,
- [દન-સેન-કાળ સાથે] ,
- ચોક્કો અથ

- (૩૫) તત્ત્વાર્થટીકા (અપૂર્ણ) પૂ આ શ્રી લાવડપદ્મસુરિપાસે
- (૩૬) લોકતત્ત્વનિર્ણય સાર્થ પૂ શ્રી હ સાવિત્ર્યજી પાસે
- (૩૭) યોગબિંદુ " પૂ સન્નિવત્તી કપૂરવિજયજી પાસે
- (૩૮) પ્રથમ બે કર્મમય " પૂ પ મહિવિજયજી પાસે
(ભાવનગરમાં)
- (૩૯) ત્રીજો ચોથો , પૂ આ શ્રી વિજય પ્રેમસુરિ પાસે
કર્મમય (ભાવનગરમાં)
- (૪૦) તર્કસમઠ (અપૂર્ણ) એજાજીશાસ્ત્રી પાસે
- (૪૧) પાતજલયોગદર્શન " પૂ મુ પુણ્યવિજયજી પાસે
- (૪૨) પુરુષાર્થસિદ્ધિપાથ સાર્થ સ્વયમેવ
- (૪૩) યાનાર્થુવ સાર્થ સ્વયમેવ
- (૪૪) હસકુમારચરિત (અમુક ભાગ) હાષ્ટકૃષ્ણમા
- (૪૫) ચાકુતલ (,,) શાસ્ત્રી પાસે
- (૪૬) શ્રીહરિભદ્રસુરિઅષ્ટક સાર્થ પૂ પિતાશી પાસે
- (૪૭) યોગ વિ સિકા " સ્વયમેવ
- (૪૮) તત્ત્વાર્થ (અમુક ભાગ) પૂ સામરાનહસુરિ પાસે
- (૪૯) યોગ પ્રદીપ સાર્થ સ્વયમેવ
- (૫૦) યોગ ચતક સાર્થ સ્વયમેવ
- (૫૧) સમયસાર નિયમસાર, અપૂર્ણ સ્વયમેવ
- (૫૨) કમ્બપદી અપૂર્ણ પૂ આ શ્રી વિજયકર્મસુરિજી પાસે
- (૫૩) સમરાષ્ટ્ર્ય ઠહા અપૂર્ણ પૂ આ શ્રી વિજયકર્મસુરિ પાસે

- (૫૪) પરિશિષ્ટ પર્વ અપૂર્ણ પૂ પિતાશ્રી પાસે
 (૫૫) અધ્યાત્મચીતા (શ્રી જીવસાગર સરિ) સ્વયમેવ
 (૫૬) આત્મપ્રમોદ (શ્રી જિનલાલ સરિ) પૂ પિતાશ્રી પાસે
 (૫૭) નવકથિ હા (ઉ વિનયવિશ્વજી) સ્વય

પરિશિષ્ટ નં ૨

ધાર્મિક ગૂજરાતી-હિંદી પ્રથાનુ-સાધન

- (૧) શ્રી આનંદન પદ અર્થો સાથે (અપૂર્ણ)-પૂ પ જબીર વિશ્વજી પાસે
 (૨) સ્વામી દેહમો સાડાત્રયમો ગાથાનાં સ્તવન
 (૩) તત્ત્વાર્થ હા ૧-૨ ૫ સુખલાલજીવાળાં
 (૪) શ્રી આનંદનજી દેવચંદ્રજી અને શ્રી યશોવિશ્વજી ચોવીશી સાર્થ
 (૫) જૈનદર્શન (મુ ન્યાયવિશ્વજી)
 (૬) ઉપમિતિમત્ર પ્રપચ્યા કથા બાપાનર ત્રણ હા મો
 (૭) શ્રી સિદ્ધર્થ
 (૮) અધ્યાત્મ કલ્પદ્રુમ બાપાનર
 (૯) ચલતદ્વનો સ્તવનો સગ્રાર્યો પદો-પૂજાઓ વિગેરે
 (૧૦) અથ અનેક ધાર્મિક, સામાજિક ઇતિહાસ ગૂજરાતી હિંદી વિગેરે પ્રથો
 (૧૧) જૈન દર્શિએ ચેત્ર

- (૧૨) ચિદ્વિતાસ, (હિંદી)
 (૧૩) આનંદધન પદ્યમય ભાવાર્થ—(શ્રી જુહિસાગરજી સંસ્કૃત)
 (૧૪) કમંચોમ („)
 (૧૫) આત્મપ્રકાશ („)
 (૧૬) ચોમદીપક („)
 (૧૭) આત્મપ્રભોધ ભાષાંતર
 (૧૮) સાવતરિક ક્ષમાપના
 (૧૯) સમ્યક્ત્વમુખા (હિંદી)
 (૨૦) હાંત મુધારસ બા ૧-૨
 (૨૧) આંતરબોલિ બા ૧-૨-૩
 (૨૨) પ્રથમ રતિ-પ્રકરણ વિગેરે-વિગેરે

પરિશિષ્ટ નં ૩

શ્રી કૃતેહ્યદસાઈજી લખેલી પ્રસ્તાવનાઓ, આશુખો,
 પુરોવચન અને સમુદનાસ.

- (૧) આત્મપ્રભોધ ભાષાંતર (પૂ પિતાશ્રીકૃત) વિ સ ૧૯૬૮
 (૨) બારવતની પૂજા (સાર્થ) „ ૧૯૬૮
 (૩) નવાણુ પ્રભારી પૂજા (સાર્થ) „ ૧૯૭૧
 (૪) નવપદ્ય પૂજા (સાર્થ) ૧૯૮૧
 (૫) આર્ચન જોન „ ૧૯૮૪

- (૬) વીરસ્યાનક પૂજા (સાર્થ) ,, ૧૯૮૧
- (૭) કપૂર લેખસમૂહ ભા ૩ ભો , ૧૯૮૬
- (૮) અમર આત્મમયન , ૨૦૦૧
- (૯) દુર્લભ કાવ્ય કન્નોલ ભા ૨ ભો ૨૦૦૪
- (૧૦) તત્ત્વાર્થ પ્રતોત્તર દીપિકા (દક્ષિણ કાશ્યાભાઈ) ૨૦૦૮
- (૧૧) સાંવત્સરિક ક્ષમાપના (આ શ્રી જુહિઆમરજી) , ૨૦૦૮
- (૧૨) શેઠ મોતીલા (શ્રી ગોડીજી જ્ઞાન સમિતિ) ,, ૨૦૦૮
- (૧૩) અધ્યાત્મ કન્પુટમ (કાવ્યમૃત) ,, ૨૦૦૮
- (૧૪) પન્ન પ્રતિકમણ્ણ (સાથ) શ્રી ગોડીજી જ્ઞાનસમિતિ ,, ૨૦૦૮
- (૧૫) દ્વિતીયાવૃત્તિ , ૨૦૦૮
- (૧૬) આંતરજ્યોતિ ભા ૧ ભો , ૨૦૦૮
- (૧૭) ભા ૨ ભો ૨૦૦૮
- (૧૮) શ્રી ભગવતી સૂત્રનાં વ્યાખ્યાનો (પૂ આ શ્રી વિશ્વમયમંદિર) ૨૦૦૮
- (૧૯) જ્ઞાનામૃત ૨૦૦૮
- (૨૦) કર્મમય-વિવેચન સાથે (પૂ હી શ્રી જુહિઆમરજી) ૨૦૦૮
- (૨૧) આત્મનકાલ (પૂ આ શ્રી જુહિઆમરજી) ૨૦૦૮
- (૨૨) જૈન ગુણ ૨ સાહિત્ય રત્નો (શ્રી ભાર્ગવજી) ૨૦૦૮
- (૨૩) કમલીર દેવકરપૂ મૂળજી ૨૦૦૮
- (૨૪) ભગવત સૂત્રક સાવાર્થ (પૂ શ્રી જુહિઆમરજી) ૨૦૦૮

- (૨૫) આનંદધન પદસમ્રઠ (ભાવાથ) (પૂ આ શ્રી
શુદ્ધિસાગરજી) ૨૦૦૬
- (૨૬) કમ્પોઝિટ
" , , ૨૦૦૭

પરિશિષ્ટ નં ૪

શ્રી કૃતેશ્વર સાધના આત્માનંદ પ્રકાશ ઉપરાત અન્ય
સ્થળે આવેલા લેખોની યાદી

- (૧) શ્રી વલ્લભસ્મારક અંક
 - (૨) દેવાનંદ અંક (૬૯૫ પાનાં પ્રકાશિત થયે)
 - (૩) શ્રી યતીન્દ્રસુરિ સ્મારક અંક
 - (૪) શ્રી યશોવિજય સ્મૃતિ અંક
 - (૫) શ્રી વિમાનંદ અંક ૪ થો—જયતીપ્રકાશન અંક
 - (૬) ૫ લાલન સ્મૃતિ અંક
 - (૭) શ્રી આત્માશામજી સતગુરુ અંક
 - (૮) ભગવાન નેમિનાથ (કથા)
 - (૯) ૨૧ પૂ આ શ્રી વિવેકલક્ષ્મીસુરિની સાહિત્યોપાસના
 - (૧૦) જૈન જ્યોતિષ શિક્ષણિકા વિગેરે
- પૂરક-નોંધ—

આત્માનંદ પ્રકાશમા વેરક વર્ષે 'નૂતન વર્ષનું મગધમય
વિધાન' એ દેહીગથી લગભગ ત્રણ વર્ષ મુધી વિચાળ લેખો
આવેલા છે

परिशिष्ट नं ५

श्री हुनेहुयड अवेरभाईना सेवाकार्य

- (१) श्री गैल आत्मानड सभा (भावनगर) मेनेछत्र कभीटीना सभ्य तरीके स १६५८ थी तथा उपप्रमुख तरीके स १६६२ थी
- (२) श्री यशोविराज गैल गुरुकुल (पानीताला) स १६७१ थी भावनगर स्थानिक कमिटिना मेजर तरीके मुजर्द जनरल कभीटीना मे वर् ५५ त भत्री तरीके तथा मुजर्द मेनेछत्र कभीटीना सभ्य तरीके अनेक वीथी
- (३) भावनगर तपातणपदा छातिना भत्री तरीके मे वर्
- (४) श्री आत्मानड गैल सभा-मुजर्दना उपप्रमुख तरीके मे वर्
- (५) नोपारी गैल भित्रमठना प्रमुख तरीके पंच वर्
- (६) सिद्धेश्वर गैल आवाश्रमना तथा ओल्डुकेसन सोसायटीना मेनेछत्र कभीटीना सभ्य तरीके
- (७) सिद्धेश्वर गैल आवाश्रमना मेनेछत्र कभीटीना सभ्य तरीके
- (८) गैल धार्मिक शिक्षण सभमा मे वर् भत्री तरीके मे वर् उपप्रमुख तरीके अने मेनेछत्र कभीटीना सभ्य तरीके
- (९) गैल डा इन्सानी कभीटीना सभ्य तरीके
- (१०) अभ्यासस्थान प्रसारक भडणना उपप्रमुख तरीके मे वर् अने प्रमुख तरीके मे वर्
- (११) वारंवा धरभमी अवेरभाईना तथा मल्लिखदेन नानावाल सदन द्रुती तरीके

- (૧૨) જૈન સાહિત્ય સમા મુગ્ધના મેનેજમ કમીટીના સભ્ય તરીકે
- (૧૩) શ્રી ગોડીજ્ઞ જ્ઞાન સમિતિના સભ્ય તરીકે
- (૧૪) પ્રવેતાબર એજ્યુકેશન બોર્ડના સભ્ય તરીકે
- (૧૫) નાસિક ગૂજરાતી દાર્શનિકનના સભ્ય તરીકે
- (૧૬) ઠડી વિદ્યાર્થી બચનના
- (૧૭) શ્રી વિજયદેવસૂરસથ અને ગોધારી જૈનગ્રાંથિના સભ્ય તરીકે
- (૧૮) શ્રી મહેસાણા જૈન પાઠશાળા (સભ્ય તરીકે)
- (૧૯) જૈન સાહિત્ય વિકાસ મંડળના મેનેજર કમીટીના સભ્ય તરીકે
- (૨૦) જાનસુખહેન પાઠશાળાના સલાહક તરીકે ૫૦૨ વર્ષ પર્વત
- (૨૧) પ્રિ મેસ સ્ટ્રીટ લુહાર ચાલ જૈન સપના ઉપમુખ્ય તરીકે ૫૦૫ વર્ષ પર્વત

પરિગિષ્ટ નં ૬

શ્રી કૃતેહ્ય જ્ઞાન તરફથી તથા એમના કુટુંબ તરફથી ધ્યેયા
મંગલમય કાર્યોની યાદી

- (૧) એમના પૂ પિતાશ્રીના અવસાન પછી ■ ૧૯૬૮ માં અષ્ટાક્ષિ મહોત્સવ તથા તથ સ્વામિવાત્સલ્ય
- (૨) સ ૧૯૬૯ માં શ્રી કેશરીઆજી તીર્થ વિચેરેની યાત્રા
- (૩) સ ૧૯૫૯ માં શ્રી જાનસાહેબમાં શ્રી મહાવીર સ્વામી (નાના પ્રમુખ)ની પ્રતિમા-પૂ પિતાશ્રીની હયાતીના (માતાજી-એમનાની સ્મૃતિમાં)

- (૪) સ ૨૦૦૭ માં શ્રી કલ્પજિરિજી ઠાપર શ્રી ચીનનાયકની પ્રતિજ્ઞા ('કલ્પદંડદર્શનની સ્મૃતિમાં)
- (૫) સ ૧૯૮૬ માં શ્રી તાત્ત્વજિરિ ઉપર બે પ્રભુની પ્રતિજ્ઞા (૨૨ કર્તવ્ય તથા દરકારગાની સ્મૃતિમાં)
- (૬) સ ૧૯૮૧ માં અર્ધાઈ મદોત્સવ અને ચાતિસ્નાન તથા મેરુ પર્વતની રચના (ભાર્ગવ મનસાલના લક્ષ્મી પ્રસંગે)
- (૭) સ ૧૯૯૦ માં અર્ધાઈ મદોત્સવ તથા ચાતિ સ્નાન (ભાર્ગવ દિગ્મતસાલના લક્ષ્મી પ્રસંગે)
- (૮) સ ૧૯૮૬ માં તળાગ સંધ્યુ નવમસ્તી જન્મધુ
- (૯) સ ૧૯૭૧ માં પૂ જી શ્રી વીરવિજયજીની નિત્યામાં લગભગ ૭૫ સાધુસાધ્વીઓ તથા લગભગ તેરમે યાત્રીઓ સાથે 'હરી' પાળતા ભાવનગરથી સિદ્ધેશ્વર પર ત સંધ્યુ, અને તીર્થમાળ પરિયાન
- (૧૦) સ ૧૯૭૭ માં સદ્ગુરુ : શ્રી પાવાપુરીજી સમેતશિખરજી આદિ તીર્થોની યાત્રા
- (૧૧) સ ૨૦૧૧-૧૭ માં શ્રી પાવાપુરીજી સમેતશિખરજી આદિ તીર્થોની શ્રી ગોધારી મિત્રમંડળ સંચાલિત પાવમે યાત્રીકાના સમય સાથે પુનઃ યાત્રા
- (૧૨) શેઠ જીવતલાલ પ્રતાપવી તથા શેઠ રમણભાઈ દત્તમુખ સાથે સ ૨૦૦૮ માં શ્રી રાણકપુરજીની યાત્રા
- (૧૩) જૈન આત્માનંદ સમાજ જૈન ગુરુકુલ સિદ્ધેશ્વર બાલાશ્રમ, ભાવનગર પાળગપોળ, ઠકી વિદ્યાર્થીભવન એન્ડયુકેશન બોર્ડ આત્માનંદ જૈન સમાજ, અધ્યાત્મગ્રામ પ્રસારકમંડળ ગોડીજી જૈન ઉપાશ્રય ગોધારી જૈન મિત્રમંડળ, જૈન

ધાર્મિક શિક્ષણ સમ, ગ્રીન્સેસ્ટ્રીટ હુદાર ચાલ જૈન સમ,
 જૈન દવાખાના હરબીસન હોસ્પીટલ, નાસિક ગુજરાતી
 હાર્મિકલ, મોહનલાલજી સેટલ લાયબ્રેરી, સાધર્મિક ફક,
 ભાવનગર સામાયિકશાળા, આયમિલ ખાતુ—નિમેર સરયા
 એમના ઉચિત-દ્રવ્ય-યથ



- (૪) વિદ્વદ્ગણ સોજન્યમૂર્તિ શ્રી ફતેહુલ્લખ ઝરેરભાઈ શ્રી આનંદધન પદ સમ્રાટ ભાવાર્થના આમુખ ૩૫૫ ગાનપ્રસુર પ્રમશન પ્રસુત પુસ્તકને વધારે સમૃદ્ધ કરે છે
વિ સ ૨ ૦૯ - શ્રી મણિલાલ માહુનલાલ પાદનાથ
- (૫) મુરુમી શ્રી ફતેહુલ્લખ ઝરેરભાઈ જન સમાજના એક જાણીતા કાર્યકર્તા છે એમના નર્મ પરાયણ અને મેદા પરાયણ જીવને એમની પામે ધર્મ અને જીવનના વિવિધ પાસાઓને લગત ચિંતન કળા યુ છે અને અનુભવનો નિષ્કોડ અપાવ્યો છે જે એમના ધણા લેખો દ્વારા આપણને મગેલ છે એમની નેખન પ્રવૃત્તિ પચાનેક વર્ષના સુનિર્ધારિત પર નિસ્તરેની છે એ લેખામાં આપણને એમના વિચારોની ઉચ્ચતા અને સુસમતતાનું સતત જ્ઞાન થાય છે એમની પામે આપણા જનધર્મના ધણા મહત્વના અંશોનું પરિક્ષીતન છે કેટલીએ ઉત્તમ સાહિત્ય કૃતિઓની પણ તેઓ સુપરિચિત છે અને પોતાના વિચારોને વ્યક્ત કરના માટે સર્જન અને પ્રાસાદિક ભાષા વાળી ચેતી પણ છે આથી જ એમના લેખો સૌ કોઈને વાચવા મે મે તેના છે એમના લેખોના પ્રખર થતા (ભાવનમરમાં અને મુખર્ષમાં) બન્ને સમ્રાટો આવમર પાત્ર લેખારી એમાં શકા નથી

ડૉ રમણલાલ ચી શાહ

પ્રો સેટ ડેવિસ કોલેજ મુમ્બઈ (P H D)

સમગ્ર વિવિધ દૃષ્ટિનિદુષ્ટિને છેકનારા વિવેચનો આ પુસ્તકમાં રજૂ કરવા બંધ તેના લેખક શ્રી કૃતેહ્યવલ્લાખને ખરેખર અભિનંદન થઈ છે

મુનષ

તા ૮-૩-૧૯૧૨

શ્રી અમૃતલાલ કાલીદાસ દોશી

B A

પ્રમુખ

શ્રી જન સાહિત્ય નિકાસ મંડળ

(૭) શ્રી કૃતેહ્યવલ્લાખ જૈનસમાજના એક પી સેવક તરીકે જાણીતા છે અને તેમનો પરિચય આજથી ૨૦ વર્ષ પહેલાં થયો અને તેમણે પોતાના વિનમ્ર, માયાળુ સ્વભાવની મારા જીપર ન બૂસાય તેવી છાપ પાડી જૈન ધર્મનું તેમનું જિજ્ઞાસુ જોઈને હું મુગ્ધ બયો તેમને મેં મારા મુરખી માન્યા અને આજ પર્વત માનતો રહ્યો છું નતિક વિરોધ પરંતુ તેમનું જેવું જિજ્ઞાસુ છે તેટલું જ નૈતિક દૃષ્ટિએ તેમનું જીવન જિજ્ઞાસુ છે એમ હું મારા અમત અનુભવ જીપરથી કહી શકું તેમ છું

તેઓ જૈન આત્માનંદ સભા-ભાવનમર અધ્યાત્મમજ્જાન પ્રસારક મંડળ મુનષ જૈન ધાર્મિક શિક્ષણ સંઘ-મુનષ, જૈન સ્વેતાખર એજ્યુકેશન બોર્ડ-મુનષ, શ્રી ગોધારી જૈન મિત્ર મંડળ-મુનષ શ્રી ચરોતિજયજી જૈન ગુરુકુળ પાલીતાણા, શ્રી સિદ્ધદેવ જૈન બાલ્યાશ્રમ પાલીતાણા, સિદ્ધદેવ જૈન આલોક-શ્રમ વિગેરે અનેક નાની મોટી સંસ્થાઓ સાથે જોડાયેલા છે, અને વિનમ્રભાવે યથાશક્તિ સેવા કરી રહેલા છે ધામધૂમ અને પ્રસિદ્ધિથી દૂર રહેતું એ એમની ખાસીયત છે

કાર્મિકશુ સુખ પ્રવૃત્તિ હાથમાં લીધી એટલે તે પારખાડવા માટે સતત પ્રયત્નશીલ રહેવું એ શ્રીયુત કૃતેહ્ય દશાઈનો મુખ્ય સ્વભાવ

માનવ જીવનમાં જ્યારે આવા યુક્તો સદજલાલે અકિત થાય છે ત્યારે તે બ્યક્તિનો વિકાસ પણ સદજલાલે દિન પ્રતિદિન થતો જ આવ્યો છે

શ્રીયુત કૃતેહ્ય દશાઈની જીવન રેખાનો જ્યારે આપ-લે વિચાર કરીએ છીએ ત્યારે ઉપરનો સદગુણ એમના જીવનમાં સદજલાલે વણાયો હોય તેમ આપણને સદજલાલે દેખાઈ આવે છે

તત્ત્વચિંતન અને નમ્ર સેવાભાવ-એમના જીવનમાં બંને જ હોય છે. તેઓશ્રીના પિતાશ્રી ઝવેરચંદ્ર દશાઈચંદ્રના તત્ત્વજ્ઞાન અને ધર્મપરાયણ સરકારજીવનની છાયા તેમનામાં પડી અને લઘુવયથી જ દર્શનશાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરવાની શુભ પ્રવૃત્તિ તેઓશ્રીમાં જાગી તેના પરિણામે દર્શનશાસ્ત્ર જેવા કષ્ટ વિષય ઉપર ઉત્કૃષ્ટ તલસ્પર્શી સાહિત્ય આતેખી શક્યા છે આ અર્થમાં રજુ થયેલ તેઓશ્રીના લેખો અને એ ઉપરાંત તેઓશ્રીએ બીજા જે અનેક લેખો, પ્રસ્તાવના, વિવેચનો વગેરે લખ્યા છે તેમાં તત્ત્વજ્ઞાનનું ઉત્કૃષ્ટ ચિંતન, યુવનાત્મક દૃષ્ટિ અને અભ્યાસનું વહેતું ઝરણું આપણે જોઈ શકીએ છીએ

જીવનની ઉમમણથી જ તેઓશ્રીએ જ્યારે જ્યારે જ્યાં જ્યાં તત્ત્વજ્ઞાનના અભ્યાસની તક મળી ત્યારે ત્યારે વિસ્તાર પૂર્વક તે ઝડપી લીધી છે અને વડુ ને વડુ જ્ઞાન સંપાદન કરી જીવનમાં તે પચાવ્યું પણ છે

એક અભ્યાસી તરીકે તેઓશ્રીને મહત્તા મળી છે

તેમ સાધક તરીકે પણ તેઓશ્રી એટલા જ સફળ

(૯) શ્રીકૃષ્ણ દ્વિતીય દ્વાપર યુગમાં જન્મેલા આર્ય પુત્રોમાંથી એક વર્ણ યજ્ઞ
 તેમની ઉમર સીતોતેર વર્ષની છે તેમણે લગભગ ચાલીસ
 વર્ષ વર્ષ પહેલાં લખેલા પાત્ર લેખો લાવનનર જૈન
 આત્માનં સભા તરફથી તથા અન્ય લેખો અને કાવ્યો
 મુખર્ષિ આત્માનં જ્ઞાન પ્રસારકે મળેલ તરફથી થોડા વખતમાં
 પ્રકાશિત થશે જૈન દર્શન ગ્રંથો તથા ગુણનાત્મક દૃષ્ટિએ
 જૈન દર્શન-એ બંને લેખો તેમનો જૈન દર્શન પરત્વે
 જોડા અભ્યાસ દર્શાવે છે તેમના પિતાશ્રી તરફથી વીલમાં
 લખેલ સૂચના અનુસાર સ ૧૯૭૧ માં એમના કુટુંબે છ-રી
 પાળતા સિદ્ધગિરિજીનો સથ કાઢ્યો તે પ્રસંગે અનુસરતો
 લેખ છે તેમાં શ્રી આત્મારામજી મહારાજ દ્વિત સમગ્રદર્શન
 પૂજ્ય મુંદર વિવેચન છે ઉપરાંત શ્રી મહાવીર સ્નામીજી
 આત્મરજ્જ્વન તથા પૂ જી શ્રી યશોવિજયજી સમધીને લેખ
 પણ છે અન્ય પત્રોમાં લેખો વિવિધ રીતે સામાજિક ધાર્મિક
 અને આધ્યાત્મિક છે, તેમજ કાવ્યો પણ વિવિધ જોડાનાં
 મનાવેલાં છે ચોથી પણ મુંદર છે અને વાંચ્યો તે તે લેખોના
 વાચનથી સદૃશ આધ્યાત્મિક જૂનિકામાં જઈ શકે તેમ છે
 શ્રી દ્વિતીય દ્વાપર યુગમાં અભિનંદન આપુ છું તેઓ અનેક
 અનેક સરથાઓની અરે સેવા કરી રહ્યા છે તેમજ લગભગ
 પચીસ પુસ્તકોની પ્રસ્તાવનાઓ લખી છે—તે સવિશેષપણે
 કરવા દીધાંયુ યાઓ તેમ સાસનદેવને પ્રાર્થના કર છું

મુખર્ષિ
 વિ સ ૨૦૧૮
 ચેત્ર સુદ ૧૧ રવિવાર
 તા ૧૫-૪-૬૨

આર સી. શાહ [B-Com]
 મેજર (કુસુમજર) ડેવલોપમેન્ટ કાઉન્સિલ
 (B S & I)

(૧૦) મુરબ્બી શ્રી કૃતેહ્ય દવાધ્યએ લગભગ આઠી સદી પાં
ભાવનગર = આત્માનંદ પ્રકાશ" યાસિકમાં લખેલા લેં
માંથી ચાર લેખો ભાવનગર જેન આત્માનંદ સભા જે
દર્શન મીમાસાના નામથી પ્રકાશિત કરે છે તથા બાકી
લગભગ સાડત્રીસ લેખો અને પચીસ કાવ્યો સમજને હિરોડ
દોઈ મુનઈ અધ્યાત્મ જ્ઞાન પ્રસારક મહાગ લેખોમાંની અને
વર્ણોની સેવાના પ્રતીકરૂપે "સ્વાનુભવચિંતન" નામથી પ્રકાશિત
કરે છે, તે જેન સમાજ માટે ચોરસપણે

જેન દર્શન મીમાસાનો તેમનો લેખ સરસી સ્વરૂપ
જેન દર્શનનું વ્યાપક સ્વરૂપ અને જેન દર્શન નિર્વર્તન જે
રીતે દોઈ શકે તેનું સવિસ્તર વર્ણન નવ, નિર્ણય, મુદ્દા, રૂ
સપ્તલગી અને પૂર્વના મહાપુરુષોત્તરી સદાચારી મુદ્દા છે

ખીજે લેખ તુલનાત્મક દષ્ટિએ જેન દર્શનનું નિર્વર્તન
દર્શનની તુલના સ્વાદવાદ દષ્ટિએ જેન દર્શન અને મીર્જ
દર્શનોનું અવતરણ પ્રાતે જેન દર્શનનું સ્વરૂપ નવ જેને
વિસ્તાર પૂર્વક દર્શાવેલી છે

ત્રીજે લેખ "શ્રી મહાવીર મહાકવિનું અવતરણ" અને ચોથો લેખ એમના મુદ્દા તથા સ, ૧૯૩૨ના
ભાવનગરથી સિદ્ધાચલ તા. મહેસાણા સંપર્કની પદ્ધતિ
રૂપે ટાણા મુકામે રરલિશ પીટિ/વલમહા અને તજાવેલી
સમગ્ર દર્શનની પૂજના વિવેચન રૂપે છે

પાંચમો લેખ, "મહાનિર્વર્તન-ત્રી મુદ્દાઓ" અને
સળધેમા સ ૨૦૨૩ના વર્ષનો લેખ છે

ખીજી અન્ય લેખોમાં “દિવ્ય ભાવના બર્જ” “સમયો
વિત સેવા” “વિવેક બુદ્ધિનો વિનિષ્ઠાત” “વિશ્વની વિચિત્ર
ધટનાઓ” “વિશ્વમાં આત્માનુસયાન” “જીવન અને મૃત્યુ”
‘માનસિક ખીલવણી’ વગેરેમાં સાંભાજીક, ધાર્મિક અને
આધ્યાત્મિક તત્ત્વોનું સુક્ષ્મ અવલોકન છે, અને ‘વાંચકોને
ઉચ્ચ પ્રકારે સમજે’ છે

કાવ્યોમાં શ્રી આનંદદાસજીના આઠ પદોનો ‘દરિદ્રીતમાં
અનુવાદ, તથા “મનુષ્ય જીવનનું, અમૃત, “ “આત્મિક સામર્થ્ય
પ્રકટાવવા” અભ્યર્થના” “પરમાત્મા પ્રતિ હૃદય નિમગ્નતા”
વગેરે શિનશિન્ન હૃદયોવાળા કાવ્યોમાં ‘આત્માની
ઉચ્ચ ભાવનાઓ દૃષ્ટિગોચર થાય છે જે તેમના ‘આત્માને
તથા વાંચકોના આત્માને ઊર્જામાં બનાવે છે દુઃખમાં તેઓ
શ્રીના લેખો અને કાવ્યો વિદ્યાર્થી બરપુર છે જેન સમાજને
ગૌરવરૂપ બાવા વિદ્વાન અને શાસ્ત્રના અભ્યાસી મુરબી
પાસેથી એમનો આ વિદ્યાનો વારસો સર્જ થોડા વિદ્વાનો અને
અભ્યાસીઓ તૈયાર થાય એ ખુબ જ ધન્યકર્મીય

હું શ્રી કૃતેન્દ્રિય બ્રહ્મ જેન સમાજની અનેક સર્યાઓમાં
વર્ષોથી પોતાની સેવાઓ આપતા રહ્યાનું આજે પણ જાણું
છે પોણી સદી ઉપર વીતી ગયેલી ઉમરે પણ તેઓશ્રી ખુબજ
ધન્યપૂર્વક સમાજના ધાર્મિક શૈક્ષણિક અને સાહિત્યિક ક્ષેત્રે
તન મન ધનથી પોતાની સેવાઓ આપતા રહ્યા છે, એ
અનેકોને પ્રેરણારૂપ

મુખર્જી, ભાવનમર, પાલીતાણા વિ સહૃદયોની જેન સમાજની
આગેવાન કાર્યકર્તા સર્યા એવી ભાગેજ દરેક જેમને

મુરબી શ્રી કૃતેહ્ય દલાઈની સેવાનો લાભ નહિ મળ્યો હોય.

આવી એક સેવામૂર્તિ અને પીઠ લેખકના પ્રકાશનનો લાભ જોન સમાજને મળે તે પણ સમાજનું એક સદ્ભાગ્ય છે—એમ કહું તો અતિશયોકિત નહીં મનાય.

અતઃપ્રાં મુ શ્રી કૃતેહ્ય દલાઈ સમાજ સેવા અને સાહિત્ય સેવા વધુ ને વધુ કરે તે માટે તેઓશ્રીને ત કુન્સીભયુ દીર્ઘાયુ બહે એમ શ્રી વાસન દેવને પ્રાર્થના કરું છું.

૨૦૧૮

હીરાવાય જીવવાલ સાહ

ચૈત્ર સુદી ૧

ઉપપ્રમુખ

ગુરુવાર

શ્રી અધ્યાત્મજ્ઞાન પ્રસારક મંડળ

મુમર્ષી

દ્વરગી

શ્રી અમીસી જૈન કેલસર

(૧૧) શ્રી કૃતેહ્ય દલાઈના અતિ નિકટ પરિચયમાં આવવાનું સદ્ભાગ્ય મને મળ્યું તેમ જ્ઞાતા આ સૌજન્યમૂર્તિને નમસ્કાર મળે ઉપર મણી ઉઠી જાય પાડી છે—એમ કહું તો તેમાં અતિશયોકિત નથી તેમની આજીવન કેલસરજીના, તેમનો અધ્યાત્મ રમ અને તેમની કર્તવ્ય શુદ્ધિને માત્ર ઉત્તમમાં તેમને માટે સમસ્ત સન્માનની ભાવના દર્શી કરેલી છે એમના જૈનદર્શન મીમાંસા વિગેરે પાંચ લેખો જીવનવર શ્રી જૈન આત્માનંદ સલા પ્રકાશિત કરે અને આત્માનંદ પ્રકાશના આવેલા અન્ય લેખો મુમર્ષી શ્રી અધ્યાત્મજ્ઞાન પ્રસારક મંડળ પ્રકાશિત કરે છે.

જૈન સમાજમાં જે સૌપ્રથમ સત્ત્વ કાર્યકર્તાઓ તેમાં શ્રી કૃતેહ્ય દલાઈનું સ્થાન મોખરે છે. ૨૮. ૧૧

લાઇ કરમચક્ર દલાલ અને શ્રી કૃતેહચક્રલાઈ બન્નેને અધ્યાત્મતાનના રસિયાઓ તરીકે અને જૈન સમાજના ધુરધર કાર્યકર્તાઓ તરીકે મારા અભ્યાસકાળથી દુ પિછાનતો આવ્યો હુ જૈન સમાજની ઉત્ક્રાન્તિમાં બન્નેનો ફાળો વિશેષ છે

શ્રી કૃતેહચક્રલાઈની મુખ-ઠગિજ એવી છે તેને જોતાં હરકોઈને તેમના પ્રત્યે માન ઉપજે તેમના હૃદયની ઉર્મિઓનો પડથો તેમની પ્રસન્ન અને સૌમ્ય મુખ-મુદ્રામાં પડે છે તેમના દિલની સાસ્વિકતાનુ રૂપરૂચિ તેમની મુખ-આરસીમાં અંકિત થાય છે સેવા અને આકબર ધણી બન્નાએ નિકટનાં સાથી હોય છે શ્રી કૃતેહચક્રલાઈમાં સેવા અને નિરાકબરીપણાનો અજન્મ મુમેળ થયેલો છે

“Do all the good you can as long as ever you can” તમારાથી બની શકે તેટલો લાભો સમય અને તેટલું સારું કરો-આ સૂત્ર શ્રી કૃતેહચક્રલાઈના દીર્ઘજીવનની દીવાલદીક્ષ બનેલું છે એમ તેમને બાણનાર સૌ કોઈને લાગે છે તેમની ધાર્મિક અને સામાજિક વિવિધ સમાજ કલ્યાણકારી પ્રવૃત્તિઓ આ મહાન ધ્યેયથી સુવાસિત થયેલી છે

શ્રી કૃતેહચક્રલાઈ એક અભ્યાસિયારક, સૂક્ષ્મ ચિંતક, તત્ત્વજ્ઞ અને સુહર લેખક છે તેમના વિચારોમાં ઉડાઈ અને ગહનતાનાં દેશન થાય છે તેમના લખાણો આત્મતત્ત્વના અતિવિશદ ચિંતનથી ભરેલાં છે

એક વેપારી તરીકે વ્યવહારમાં કુબેલા છતાં તેમનો આત્મા બાણે તેનાથી જળકમળવાળો ન્વારો દેખાય છે એમ લાગે છે તેઓ આ દુનિયાથી લાગી છુટવા માગે છે પણ

સનેમવસાત તેમ કરી શકતા નથી. તેનું કદ નહોતું
સવપણ જાણે ધાવખાતા જેવું છે તેમજ એ કદ નહોતું,
નીચેની પક્ષિઓ હિપતથી આપણને આ વખતે નજીક
ખાસ આવે છે

“ગૂઢ તિમિરથી હાથુ દસ આ,
શોધે તમારી આસ, વિભો...
અણમૂલ રતનના કાનિષ્ઠી,
પ્રકટાવો સુહાસ વિભો...
બહિરાતમ આવે હું...
અતરાતમ સિંધર વાસ વિભો...”

તેમના હૃદયમાંથી નીકળેલું આ અર્થ...
રહસ્યો પણ આ આજની રાત્રીને કદ નહોતું છે
અવસ્થા તુલામય આત્મપ્રતિ પ્રેરેલું નહોતું...
મુખિ આંતર સાચત તુલ્ય થવા, નહોતું...
અરે...

જીવનના મૌનકાવ્યથી...
અને આ આત્મિક આજનાં કાળો કોઈ...
એક ભુના કા વના તેમના કૌરવો આ કા

મુખદ ખના નિર્મિત...
પ્રેરો જેથી પ્રાપ્ત એકેક...
તત્ત્વ તણી દિલ્લિ કાદિ મેળ...
અનાનિષ્ઠન વિરૂપાક્ષને આપ કો

જાણે માર્ગ પરમ કૌંસ દેખાઈ રહ્યો...
તે બુલતા નથી કે પેણે કહી આત્મા છે.

શ્રદ્ધાના અપૂર્વ બળથી તેઓ પોતાનું તાવ દુકારી રજા છે
કષ્ટે તથા નિર્માણથી અભિમૂલ થઈ મહારાય થું ?
શ્રદ્ધા પડે સસાર ચીરો કાપતાં ! કરમાય - થું ?

આત્મા તુમ્હો નથી અને દીન પણ નથી સામર્થ્યવાન છે
ના તુમ્હો ! ના નથી દીન તુ ! સામર્થ્ય તારૂં જો રહ્યું,
સતપ્ત કાં કર ચિત્ત તારૂં ! આયુ નિશ્કળ જો વધ્યું

શ્રી ફેતેહુલ્લ્હાખાનખાંએ પોતાના દીર્ઘજીવનમાં જે અનેક
વિધ સેવાપ્રવૃત્તિઓ આદરી છે તે ઉપરથી જ તેમના આત્માના
સામર્થ્યનો આપણને પરચો મળે છે તેમનો આત્મા બળવાન
છે નામ્મ આત્મા બલહીનેન સમ્યક્તે-એ સૂત્ર તેમણે જીવનમાં
બરાબર વણી લીધું છે

શ્રી ફેતેહુલ્લ્હાખાનખાંને શૈશવકાળથી કુટુંબમત સુસુકારો
વારસામાં મળેલા છે અને જે વારસામાં મળ્યું તેને કેવળ
જાતનપૂર્વક જાળવી રાખ્યું નથી પણ ઉત્તરોત્તર તેમાં વૃદ્ધિ
કરી છે તેમનો ! મૃદસ્થાવાસમાં રહેનો આત્મા જ્ઞાનગર્ભિત
વૈરાગ્યથી વાસિત થયેલો છે તેમના હૃદયમાં જાણે એક જ
ઈચ્છા બાકી રહેલ છે-

“ઈચ્છા સર્વાત્મમાને રમણ કરવા વિશ્વમધુત્વભાવે”
તેમની આ બાવના પૂર્ણ થાય અને તેઓ આત્માના વિકાસ
ક્રમની એક પછી એક કેડીઓ સર કરવા આરોગ્યમય દીર્ઘા
યુગ્ય પ્રાપ્ત કરે—એ જ અભ્યર્થના

(૧૨) દર્શનશાસ્ત્રોનું જ્ઞાન ધરાવનાર વ્યક્તિ દબ્બરોમાં માંડ એકાદ મનવી નજરે પડે છે જેમ એક વિદ્વાને કહ્યું છે કે દસદબ્બર માણસે એકાદ વક્તા હોય છે તેમ દસદબ્બર કરતાં પણ વધુ માણસે એકાદ દર્શનશાસ્ત્રી નજરે પડે છે દર્શનશાસ્ત્રનો વિષય ધણે જ દર્શન કે જ્ઞાનના ક્ષયોપશમ વખતે જ પ્રાપ્ત થયેલ નથી

શ્રીયુત ફેલેલુચ્ચ દલાઈએ ભાવનનર-આત્માનંદ પ્રકાશમાં માત્ર પચીસ વર્ષની હાથ વયમાં "જૈન દર્શન શ્રીમાસા" તથા સ્વાતુભવ ચિંતનરૂપે અન્ય લેખો તથા કાવ્યો ઉપર લખેલા વિશાળ લેખો પુસ્તક રૂપે પ્રગટ થતા જોઈને અત્યંત આશ્ચર્ય અનુભવીય છે તેઓએ રજુ કરેલ સચોટ પૂરાવા સાથેની દલીલો તેમની પ્રતિપાદન સૈધીપૂર્વક સરલ ભાષામાં કરેલી રજુઆતે વિદ્વાનો તથા સામાન્ય માનવી માટે પણ અત્યંત ઉપયોગી થઈ પડશે તે નિઃશંક વાત છે તેઓનું ભાષા ઉપરનું વર્ચસ્વ અને જ્ઞાનની બહીરતા જોતાં તેમની શુદ્ધિ અને અભ્યાસ માટે માન ઉપજે છે

જેમ મહાશાસ્ત્રના તળીએ પહોંચી શોધકો મોતી મેળવે તેમ શાસ્ત્રી રૂપ મહાશાસ્ત્રના તળીએ પહોંચી શ્રી ફેલેલુચ્ચ દલાઈ જીએ દસનના તત્વોના ઉદાહરણમાં ઉતરી શુદ્ધતરવો રૂપી મોતીને બહાર લાવ્યા છે અને તેના શુદ્ધ રચરખને ન્યાયપૂર્વક તેમજ રજુ કરેલ છે તેઓએ જુદા જુદા લાઓનું અધ્યયન, અભ્યાસ અવલોકન ઉપરાંત પરદેવી વિદ્વાનોના મતઓ રજુ કરી તે સર્વનું ન્યાય પુર સર તટસ્થ દષ્ટિએ જે પ્રતિપાદન કર્યું છે તે તેમની ઘીવ શુદ્ધિ અને અતરના જિહાજીમાં



ઉપર રજુ કરેલ દર્શનશાસ્ત્રનું ઉકુ રહસ્ય જોનાં શ્રી કૃતેહ્ય દ
 ક્ષાધ્યએ મહાન પુરુષાર્થ સેવો હોવો જોઈએ એવું જ નહિ
 પણ એક દર્શનશાસ્ત્રીનું સ્થાન ચોલાવે તેવું આ કાર્ય જોતાં
 એમજ લાગે કે પૂર્વે કંઠ્યાએ બોલ્યાં જ્ઞાનની આરાધના
 કરી હશે ત્યારે જ આવું ઉત્તમ પ્રકારનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું હશે.

એમના પિતાશ્રી શ્રીયુત ઝવેરજીઈ આધ્યાત્મિક જ્ઞાનના
 ઝરેરી હતા જ્ઞાન લેવાનો અને દેવાનો તેમનો વ્યવસાય જ
 યઈ પડ્યો હતો એના રામે રામમાં જ્ઞાનની ઉપાસના બરી
 હતી મળરકે ચાર વાગ્યે ઉઠીને હમેશા જ્ઞાનની આરાધના
 કરતા ત્યાર પછી પોતે બજુતા અને ખીજાઓને સામાયિકમાં
 બજાવતા શ્રી કૃતેહ્ય દ્વ્યાઈને વારસામાં આ મૂડી તેઓ મુપ્રત
 કરતા મયા તેઓનો વ્યાવહારિક વ્યવસાય તો જો કે કાપડનો
 હતો છતાં પણ જળકમળવત્ અલિપ્ત રહીને હરહમેશ તેઓ
 જ્ઞાનની આરાધના કરતા જ રહ્યા છે શ્રીયુત કૃતેહ્ય દ્વ્યાઈ
 દુકાને જતા હોય કે દુકાનેથી આવતા હોય મમે ત્યાં જતા
 જુઓ પણ તેમના હાથમાં સરસ્વતી દેવીના પ્રતીક સમા
 એક બે પુસ્તકો તો અવશ્ય હોય જ

તો કૃતેહ્ય દ્વ્યાઈ અત્યારે સીતોતેર વર્ષની વયના હોવા
 છતાં આટલી ઉંમરે પણ શીર્ષાસન વિગેરે યોગના આસનો
 નિયમિત રીતે કરે છે જુદી જુદી કસરતો કરે છે અને ચાલે
 છે ત્યારે યુવાનોની પણ આગળ નીકળી જાય છે તેમના મુખ
 ઉપર પુણ્યની પ્રતિબા પડે છે તેમના દેહની કાંતિ મુખાવિ-
 દની માયાળુના, અખીમરેલી આંખો સરલ સ્વભાવ, નાના
 મોટાના બેહાવ વિના સર્વની સાથે જોએકે યઈ જઈ સહુને
 પોતાના કરી લેવાની કળા, સમય આ ચે સત્ય કહેવા છતાં

મિષ્ટ વચન અને અને પ્રેમથી સામાના દિલને છતી લેવું
પરોપકાર કરવાની તેમની તમન્ના, ખીમના કલ્યાણમાં
પોતાનું કલ્યાણ સમજવું, આવા અનેક ગુણોથી અતકૃત
એમનો સ્વભાવ તેમના સર્જનમાં આવેલ સદ્ ગુણોને
પરિચિત છે.

તેઓએ જિનેન્દર ભગવતની પ્રતિમાઓની પ્રતિમાઓ
કરી છે શી શત્રુજય ગિરિરાજનો સહારો છે અહાં
મહોત્સવો, શાંતિસ્નાનો નવકાસ્તીઓ વિગેરે ધર્મનાં ધણાં
મર્થો કર્યા છે સ્વામિશાઈઓને સહકાર આપવો, સમાજની
સેવા કરવી, કૃત્યવધીને ઉત્તમન આપવું તથા પ્રત્યેક ધર્મ
કાર્યમાં તનમન અને ધનથી સદાય તત્પર રહેવું—આ બધું
તેમના જીવનના શેમેશભમા રમી રહ્યું છે.

કુટુંબિક રીતે પણ પૂર્વના પ્રવચનો તેઓ પ્રવચનાળી
છે અમારું કુટુંબ ‘લખાણી કુટુંબ’ મહેવાય છે—લક્ષ્મિકુ
નક્ષી કરીને કાર્ય કરવું એ કુટુંબિક ગુણ તેઓના ખાસ
અકાએનો ■ ‘ભાવનચર’ અમારું મૂળ વતન છે ભાવના
ગૃહ-ભાવનાનું ઘર હોય તેમ વિશ્વકલ્યાણની ભાવના તેમના
અતરમાં વસી રહી છે એમના નામે દરેક ઠેમણે ફેરેલું જ
યાય છે તેમના ઉત્કર્ષમાં તેમના પિતાશ્રીનો અને મુનિ
મહારાજઓનો અનન્ય શ્રાવો છે એવી જ રીતે કુટુંબિક કાર્યમાં
તેમના પુત્ર સરકારમર્તિ નીચુત હિંમતભાઈ તથા તેમના
ધમ પત્ની વસંતબેન, તેમના પુત્રીજસુમતીબેન તેમજ પૌત્ર
અજિતભાઈ કે જે B.L. માં અભ્યાસ કરે છે તથા જેમને પૂ
વિજયવર્ધિસૂરિશ્રી કથાપ્રેમી કહેતા હતા—વિગેરે તરફથી
સર્વ પ્રકારનો સહકાર થોડ તેમને પ્રાપ્ત થયો છે આપુ

કુટુંબ માયાળુ અને સંપીઢા સ્વભાવ સાથે બાપાજીની સેવામાં સદાય તત્પર રહે છે તે માટે તેઓ, ખરેખર આભ્યાસી છે

શ્રીયુત ફતેહચંદલા! મારા કાકા છે અમારા કુટુંબના મૌસ્વશ છે તેમનું 'જૈન-ચર્ચન મીમાસા' તથા સ્વાનુભવ-ચિંતન બન્ને પુસ્તકો સેકડો વર્ષ સુધી અમર રહ્યાં છે અને સર્વત્ર કલ્યાણ કરો—એજ અભ્યર્થના !

શ્રી રાધચંદ મગનલાલ

મુબમ્બ સ ૨૦૧૮

મત્રી

ચૈત્ર સુદ ૧ રવિવાર

શ્રી ગાધારી વિશા શ્રીમાળી જ્ઞાતિ
શ્રી પાડીજી જૈન પાઠશાળા

(૧૩) પોણોસો થી વધુ વર્ષની ઉંમરે પણ એક યુવાન જેવી શક્તિવાળા, દરેક જૈન સભામાં જેનું અગ્રસ્થાન હોય છે, તેવા શ્રી ફતેહચંદલા! ને મુનાઈનો જૈન સમાજ સારી રીતે ઓળખે છે એમના છુટા છવાયા છતાંયેલા લેખોનો સંગ્રહ એ પુસ્તકોમાં કરવામાં આવ્યો છે જે વાચવાથી તેઓ જૈન ઇતિહાસોદીના ફેટલા મુક્ત અને બેઠા અભ્યાસી છે તેનો ખ્યાલ આવશે

મુબમ્બ, ભાનનગર વગેરે સ્થળોની ધણી જૈન ધાર્મિક સંસ્થાઓમાં તેઓ અત્યંત દાર્પકર છે, જેમાં શ્રી જૈન ધાર્મિક શિક્ષણ સંઘ મુખ્ય છે

આ પ્રસંગે મદારા એક સ્વ મિત્ર શ્રી માતીચંદલાઈ સોલી સિદ્ધર મદારા સમરથમાં આવે છે માન રાજની એક સામાયિકના.

દક્ષિણા લખવાની ટેરથી તેમણે પણ જ હિંમત અને મોહ સાદિય
દર્શન કયું છે

મારા વડીલ મિત્ર શ્રી કૃતેહ્ય દલાઈને હું વિનંતી કરું છું કે
ત્યારે તેઓ ધરતી જ ઉપાધિથી મુક્ત થયા છે ત્યારે તેઓ પણ એક
શાશ્વત્તો નિયમ લઈ જૈન તત્ત્વજ્ઞાન વગેરે ઉપર યુવક વર્ગની જૈન
ધર્મ તથા જૈન તત્ત્વજ્ઞાન તરફ અભિરુચિ વધે તેવી શૈલીથી એક પુસ્તિકા
જાહેર તો જૈન તથા તત્ત્વઅભિરુચિવાળા જૈનેતર સમાજ ઉપર
દર્શનો અને મોટા ઉપકાર થશે

હી

વસંત પંચમી કેશવલાલ નગીનનાથ શાહ (B com)
સપ્ત ૨૦૧૮ માન ડાપાખાશ શ્રી જૈન ધાર્મિક શિક્ષણ સંઘ
બી ૬-૨-૧૯૧૨ માન મત્રી શ્રી જૈન સાહિત્ય સંઘ

(૧૪) સૌજન્યમૂર્તિ શ્રી કૃતેહ્ય દલાઈનું ચરણ નામ સમસ્ત જૈન
સમાજમાં મહાદુર છે જૈનતત્ત્વજ્ઞાનમાં પારંગત સદ્ગુણ શ્રેષ્ઠ સુવેરદલાઈ
સાધુશ્રી જૈન સમાજના ખરા ગ્રાહક હતા બાબાના મુનિરાજો પણ
આ સુવેરદલાઈના જૈન ધર્મના અદ્વિતીય જ્ઞાનની અનુમોદના કરતા
હતા શ્રી કૃતેહ્ય દલાઈ આવા પિતાશ્રીના મુપુત્ર છે પિતાની
અનન્ય ભક્તિ દ્વારા તેઓ આ પિતાશ્રીના તત્ત્વજ્ઞાનનો મહામૂલો વાગમે
મેળવી શક્યા છે કહેવું જોઈએ કે, તેમણે મેળવેલા આ વારસામાં
આજે તો અનેક મણા વધારો કરેલા જણાયે શ્રી કૃતેહ્ય દલાઈ સાથે
મારો પરિચય લતભજ અધીર સદી ઉપરનો હતું તો આજે બનારસ
પાઠશાળામાં મારો અભ્યાસ પૂરો કરીને સ ૧૯૬૬માં હું જામનગર

આ-રો, ત્યારથી મને તેમનો પરિચય થયો છે જે આજ સુધી નીચેના સુભાષિતમાં નિદિષ્ટ કર્યા મુજબ દૃઢિ પામતો રહ્યો છે

“ નિત્ય પૂર્વાધ પરાધમિ ના હાયવ મત્રી મતમગ્જનાનામ ”

અહીં તેમની એકાદ વાત કહુ તો તે ઉચિત ગણાયે જનના જાણીને આશ્ચર્ય પામશે કે તેમનાં શરીરનું સંદનન તેમજ સરયાન લગભગ અર્ધી સદી પૂર્વે જેવું કેખાતું હતું-વગભગ આજેપણુ જોનારને તેનું જ જણાયે શ્રી કૃતેહ્યદભાર્ષિ લગભગ અનેક શાસ્ત્રના જાણકાર છે યોગશાસ્ત્રનું જ્ઞાન તો તેમણે એવું સુન્દર રીતે પચાવ્યું છે કે શીર્ષાસન, ત્ર્યપૂરાસન, પન્નાસન, જેવાં આસનો દ્વારા અગુરુ-લઘુપણે પોતાની કાયાને સમધારણુ રાખી રહ્યા છે વયમાં તેઓ સાતેક દશકા વટાવી ચૂક્યા છે આઠમાની પૂર્ણાવૃત્તિ નજદીકમાં છે છતાં આજે તેઓ હાથમાં હાકડી વગર એક યુવાનને સરભાવે તેવી સૂતિથી ચપલતાથી જમીન ઉપર ચાલ્યા જતા હોય છે યુમારે ત્રણેક દશકા પૂર્વે તેમનો વસવાટ જ્યારે બાવનગર મુકામે હતો ત્યારે બાવનગરની ત્રી જૈન આત્માનંદ સંભાળેલી નાની મોટી અનેક સરયાઓને જરા પણ વિચાર્યા નથી વ્યાપાર એવું આજે તેઓ મુખર્ષિ ખાતે વમે છે ત્યારે મુખર્ષિના શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલય, શ્રી શ્રવેતાબર એજ્યુકેશન બોર્ડ, શ્રી જૈન ધાર્મિક શિક્ષણસંઘ અને શ્રી જાંતુ બેન જૈન પાઠશાળા વગેરે અનેક સરયાઓમાં સક્રિય સેવા આપી રહ્યા છે શ્રી કૃતેહ્યદભાર્ષિ આજે તેમની સાત્યોત્તેરવર્ષની ઉંમરે નિવૃત્તિપરાયણુ જીવન જીવી રહ્યા છે અહીં પ્રસંગોપાત્ત લગભગ દર કરવો જરૂરી જણાય છે કે આજે નિવૃત્તિ સમ્મતા અર્થના દરપને લોકો વગર સમજીને કે-હાય પત્ર જોડીને ધરમાં કે ચોરા ઉપર બગાડાં આધા કરવા-“ કહેતો હતો કહેતી થી કર્યા કરવું ” એવો સમજી મેઠા જણાય છે તે અર્થ જીવનને આડે માર્ગે દોરનાર બને છે શ્રી કૃતેહ્યદભાર્ષિને આવી અર્થશૂન્ય, નિર્માલ્ય

એ નિધુર નિરતિ મનુષ્ય નથી તેથી તે તેઓ આજે નિરત હોવા
જા પ્રતિતીત જીવન જીવી રહ્યા છે શ્રી કૃતેહ્યદ્વાધ્ય વ્યવહાર
છે હોઈ બૂલેવાને જીવનનો ખરો રાહ જતાવનાર છે વધુ શું કહું ?
તેમણે નીનેની સુખોષક પણ અર્થમળીર પકિતઓને વાણીતાણા
શરે જીવનમાં વધી લીધેલી ■

નિવૃત્ત વસતિ પાદ વન્નપૂત વિવિધનમ ।

ગાસ્ત્રપૂતા વદેન વાચ મનપમ સમાચરન ।

મનવનો તેઓ જે પગલુ શરે છે તે જોઈ વિચારીને બરે છે.
એ તેવા પીથુનિ તેમના જીવનમાં [પરમા પણ] રચાન નથી સાચા-
ગુદાર તેમનો વચન વ્યવહાર દોષ છે અને મનની નિર્મળતાને જાળવી
ગ્યા છે આમ શ્રી કૃતેહ્યદ્વાધ્યે યાનિ સમાજ સાહિત્ય
અને બાપાર વોરે જિન્ન જિ ન ક્ષેત્રમાં આજ સુધીમાં પોતાનાં
સામર્થ્યનો ઠીક ઠીક પરિચય આપ્યો છે તેમણે સાહિત્ય નિર્માણ
કરું છે પૂજના પ્રયો પર વિવેચનો કર્યા છે અને અપ્રતેજો તથા
આતુષો પણ પુષ્કળ લખ્યા છે તેથી એમને સાહિત્યકાર તરીકે
ઓળખવા કે પત્રકાર તરીકે પિછાણવા ? વિવેચનકાર તરીકે માનવા
કે સામયિક તરીકે સમજવા ? એ તો એક સમસ્યા જ રહેશે જાણું
નિવે ન કરી તેમનો આ આઠો પરિચય પૂરો કરું તે નક્કી વેચણે
કરેલી સેવાઓને કુ હાદિક બજલિ આપુ છું અને કહીને પ્રાચના
કરું છું કે જનનાની વધુને વધુ સેવા જાળવવા તેમને કહ્યું કરો

સુબાઈ,

તા ૧-૨-૬૨ ગુરવાર

માવજી દમજી શાહ

જૂનાગઢ શ્રી વિહાર-

બાળુ પાતાલ બેન હાકરેકુન.

વિદ્વાન પિતાના વિદ્વાન પુત્ર

(૧૫) લાવનગરના મુઆવક ધર્મનિષ્ઠ શ્રી ઝવેરચંદ લાલચંદના સુપુત્ર વયોવૃદ્ધ અને જ્ઞાનવૃદ્ધ શ્રી રૂતેહચંદભાઈ એક જાણીતા લેખક અને વક્તા હિ પોતાની નાની ઉમરમાં તેઓએ પોતાના પિતાશ્રી પાસે ધાર્મિક સૂત્રો પ્રકરણો, ભાષ્યો, સિદ્ધપ્રકર, અધ્યાત્મ કથાપદ્યુત, જ્ઞાનસાર શ્રી હરિભદ્રસૂરિઅષ્ટક, ઉપનિષદિ ભવપ્રપચા કથા આદિ ઉત્તમ ગ્રંથોનો અભ્યાસ કર્યો હતો અને ત્યારપછી મુ કુંવરજીભાઈ પાસે તેમ અન્ય મુનિરાજો પાસે અનેક સંસ્કૃત ગ્રંથો વાંચ્યા હતા સંસ્કૃત ભાષામાં પશુ પોતે પ્રવીણતા મેળવી છે

લગભગ ત્રીસ વર્ષની ઉમરે તેઓએ લાવનગરથી પ્રસિદ્ધ થતા શ્રી આત્માનંદપ્રકાશ માસિકમાં લખેલા ચાર મોટા લેખો તથા એક ત્યાર પછીનો લેખ શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા તરફથી પ્રકટ થાય છે તે તેમનું વિશાળ વાંચન તથા ચિંતન દર્શમાન થાય છે

તેમના ખીજા લગભગ પાંત્રીસ લેખો તથા લગભગ ત્રીસ કાવ્યોનું પ્રકાશન પુસ્તક રૂપે મુબઈ શ્રી અધ્યાત્મ જ્ઞાન પ્રસારક મંડળ તરફથી થય છે તે પ્રકાશન જૈન સમાજ માટે ઉપયોગી થશે

મુબઈમાં તેઓની સમાજ સેવા જાણીતી છે મુબઈ શ્રી વિજયદેવસૂર સંઘની જ્ઞાનસમિતિના સભ્ય તરીકે તેમના નિકટ પરિચયમાં હોવાં પાંચ વર્ષ થયાં આવ્યા છુ શ્રી સિદ્ધમેત્ર જૈન ખાલાશ્રમની એજેન્ડા કમીટીના સભ્ય તરીકે, તથા જૈનધાર્મિક શિક્ષણ સંઘના અગ્ર દ્વ્ય કાર્યકર્તા તરીકે તેમની સેવા અમૂલ્ય છે

તેઓશ્રીએ મુખર્ષિ અધ્યાત્મ જ્ઞાન પ્રસારક મહાત્મા પ્રમુખ તરીકે જે મુદ્ર સલાહ સૂચના મહાત્મા આપી છે તે જુની સલાહ તેમ નથી આ સિવાય ધર્મી સંસ્થાઓમાં તેઓ સભ્ય તરીકે સેવા આપી રહ્યા છે જાવનગર આત્માનંદ સંસ્થાના ઉપપ્રમુખ તરીકેના તેમની સેવા અને વર્ગોથી છે સમાજ તેમનો સજી છે તેઓના લેખો અને કાવ્યો મોવિક તથા અર્થમંત્રીવંથી ભરપૂર ■ તેમાં અધ્યાત્મજ્ઞાન જાણી જો છે

મારા પૂજ્ય પિતાશ્રીના હૃદય (શ્રી નગીનલાલ મહુભાઈ જેન સાહિત્યોદ્ધારક હૃદય) તરફથી નકલ થયેલ શ્રી જેન ગુર્જર સાહિત્ય રત્નો તથા તેની કાવ્ય પ્રસાદી જા ૧ લો-માટે વખી આપેલ પુરોવચન માટે હું તેમનો સજી છું

શાસનદેવ તેઓને બાવી સમાજ સેવા અને સાહિત્ય સેવા કરી માટે દીર્ઘાયુષ્ય બધે એવી પ્રાર્થના સાથે વિરમુ છું

બા

લાલચંદલાઈ નગીનલાલ ડેવેરી
(દ્રુતી શ્રી ગાડીજ દેવસૂરસથ)

(૧૧) હું સમયમાં પ્રકટ થેનાર 'સ્વાનુભવ-ચિંતન'ના ર્માં ખૂબ રસપૂર્વક વાંચી મળે મહારી દષ્ટિએ શ્રી કૃતેદ્દય દલાલએ એક સામાન્ય માણસને આ સંસારમાં રહ્યા છતાં અને આ જીવનમાં આત્મસાક્ષાત્કારની પ્રાપ્તિ માટે પોતાના તન, મન ધર્મિયા, શુદ્ધિ અને હૃદયને કેવી રીતે દોષમુક્ત રાખી સલાહ, તેમને કેવી કેળવણી

ખીલવણી વડે સરકારી જનાવાય અને માનવસદ્ગુણ હારી શોક, સુખદુઃખ, માન અપમાન, લાભ હાનિ, અને જીવન, મરણના પ્રસંગોમાં ડેવી રીતે પોતાના મનને અડમ, અડોલ, અને અમુખ રાખી ચકાય અને પોતાના ખ્યેયને કદી વિસરાય નહિ, પણ તેને સ્વાય વળગી રહેવાય જલ્દે દિનપ્રતિદિન વધારે વધારે નજીક જવાય તેને માટે જૈન દર્શનમાં સદાયજૂત થાય તેવા ડેવા ડેવા સિદ્ધિતા અને ઉપદેશો છે-તે શ્રી કૃતેહુચ્ચ દલાધને પુરતકના બિન બિન પ્રકરણોમાં સુદર અને વિશદ રીતે જતાવવાનો રતુત્ય પ્રયત્ન ચાલીસ પચાસ વર્ષો પહેલાં કરેલો હતો—તે પ્રકાશિત થાય છે એ પ્રકરણનો મઘ વિભાગ પૂરો ચર્તા તેટલી જ સખ્યાના સુન્દ પ્રાર્થનાઓનાં પદો મુકેલાં છે તે તમામ પ્રકરણોનું જળણે કવિતામય લાખ્ય હોય તેમ લાગે છે અને પ્રકરણો કા યોનુ વિવેચનરૂપ બની ચર્ચા છે મ્હારે કહેવું જોઈએ કે પ્રકરણો કરતાં પણ તેમનાં તે પ્રાર્થના-કાવ્યો વિશેષ રસપ્રદ અને રસક છે, શ્રી કૃતેહુચ્ચ દલાધને વિનતી કક છુ કે જાવિધ્યમાં વિશેષ કાવ્યો લખવાનો પ્રયત્ન કર્યો તેમના રસતુત પુરતકનો ‘જૈનદર્શન મીમાંસા’ની પેઠે સમાજમાં ફેલાવો થાય એવી મ્હારી હાર્દિક કામના છે

સુખ., તા ૧૮-૩-૧૨

અબાલાલ ચતુરભાઈ શાહ

B A (ઓનર્સ)

(૧૭)લાવનગર નિનાસી સુપ્રસિદ્ધ શ્રીમાન ધીમાન શ્રી કૃતેહુચ્ચ દલવેરભાઈ કે જે વર્ષોથી સુખર્ષમાં નિવાસ કરે છે તેઓ માત્ર આર્ટસીક કે ફેસી કાપડના વેપારી નથી પરંતુ જૈન તત્ત્વજ્ઞાનના અસાધારણ જીડા અભ્યાસી છે ધર્મશ્રદ્ધાળુ । સચ્ચરિત્ર, સેવાભાવી સદ્ગુણરમ્ય છે તેઓ સાચા અખ્યાતજ્ઞાનના ગ્રેમી, પ્રચારક, પ્રસારક

શ્રી શકાવ. જેમણે પોતાનાં ૭૭ વર્ષોના ઉચ્ચવેળ જીવનમાં ચિંતન, ધર્મન, પરિશીલન દ્વારા મેળવેલા વિચિત્ર અધ્યાત્મજ્ઞાનનો લાભ મનસમાજને દેલ્લાં પચાસ વર્ષોથી-અર્ધા સૈકાથી આપ્યો છે

લાવનગરની જૈન આત્માનંદ સલા દ્વારા પ્રકાશિત થતા માસિક આત્માનંદ પ્રકાશમાં સ ૧૯૬૭થી 'વર્તમાન સમય મુધી વિવિધ લેખો, કાવ્યો દ્વારા પ્રકાશિત છે અધ્યાત્મજ્ઞાન આપનારા જોમના એ લેખોના એ સમ્રાટો જૈન દર્શન ત્રીમાસ્ય શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા તરફથી અને સ્વાતુભવ ચિંતન અધ્યાત્મજ્ઞાન પ્રસારક મહર્ષિ-મુખર્ષિ તરફથી પ્રકાશિત થાય છે-એથી જિજ્ઞાસુ વાંચકોને વિશેષ આનંદ થશે

એ લેખોમાં જૈન ધર્મની તુલનાત્મક વિચારણા સાથે દ્રમાત્મ યોગ આદિમાર અનુયોગો ચારનિકોપા પાંચ સમવાયીકારણો સ્પાદવા સાતનયો અને કર્મશાસ્ત્ર સમઘી વિચારણા છે તેમાં વાચક મુખ શ્રી ઉમાસ્વાતીજી તત્ત્વાર્થ સૂત્ર શ્રી સિદ્ધર્ષિની ઉપમિતિ ભવપ્રપચા કથા તથા અધ્યાત્મ યોગનિવ જ્ઞાત્રાઓ શ્રી હેમચ દ્રા ચાર્ય, ૩ શ્રી યશોવિજયજી, ૪ શ્રી વિનયવિજયજી, ૫ આનંદધનજી, શ્રી કેવચ દ્રજી આદિના મહત્ત્વનાં વચનો પણ ઉપ્સૂત કરેલાં જણાયે પવિત્ર જીવન અને તેની પ્રતિજ્ઞાઓ સાર્વજનિકીવૃત્તિનું ઝણુ વિજેરે અનેક લેખો મનન દેવા સેવ અને જીવનમાં ઉતારવા યોગ્ય જણાયે

વિશેષમાં ધમનિજ પિતાશ્રીના શુભ સંકલ્પો રૂપ મનાર પિતૃજકત શ્રી કૃત્તેહચ દલાહએ લાવનગર પક્ષીતલ્લા મુખર્ષિ જૈન સમાજની અનેક સરથા-સભા-સમિતિઓને પ્રેમથી મહત્ત્વ સેવાઓ આપી પોતાના જીવનને ધન્યતાર્થ ન્યાયુક્ત છે. જેણે જ

નહિ, શ્રી વીશાશ્રીમાણી ચક્રિક જ્ઞાતિને દીપાવી છે, જે ન સમાજને ઉત્તજવલ વચ્ચેની બનાવ્યો છે-એમ કહેવામા અતિચર્યાક્રિત નહિ જણાય

, આપણે પરમાત્માને પ્રાર્થના કરીએ કે, તેઓ દીર્ઘ આયુષ્માન થઈ જૈન શાસન-સમાજ ની વિચિત્ર સેવા બજાવતા ચક્રિયાણી થાઓ.

વડોદરા,

વિ ૩ ૨૦૧૮

શ. સુદી ૧૭

—સાવચંદ્ર ભગવાનદાસ
નિવૃત્ત જૈન પંડિત

- (૭) ધર્મ, અનુભવ અને વ્યક્તિત્વ એ ત્રણેનો જીવત સમન્વય - શ્રેયો જોઈએ આ સમન્વયના પાયામાં ખાનસ શાસ્ત્ર નદિ પણ ખાનસતા દોતી જોઈએ.

(Ends & Means)

- (૮) Lack of wealth is easily repaired but poverty of soul is irreparable.

(Times of India) Montague

- (૬) દુનિયા મહી વાતો ધણી જૂલી જવી મુશ્કેલ છે, લાન્ચો હુલ્મમાં ડખ તો, વિસરી જવો મુશ્કેલ છે જૂલી જવો મુશ્કેલ છે, અન્યના અપકારને, જૂલી જવું મુશ્કેલ છે, આપણા અપમાનને, જૂલી જવાં મુશ્કેલ છે, વિરોધીઓનાં વેરને, જૂલી જવાં મુશ્કેલ છે, વચન કડવાં જેરને ચાહો તમારા જીવનમાં શાંતિ અને આનંદને, દુનિયા મહી તો એ બધું, જૂલી જવામાં માલ છે, જૂલી જતાં તો શીખવું-એ એક આશીર્વાદ ॥

આ પ્ર વિ સ ૨૦૦૩ અમલતરાય બા.વજી ઝવેરભાઈ

- (૪) ઠાઈને ખાતર મરીને, મોતને મારી જશું,
 પ્રેમવર્ણજીથી અવરનાં દુઃખદિલ દારી જશું
 નિજ હૃદયની આગને અતર મહી ભારી જશું,
 કુખરુ મઝધારમાં પણ નાવને તારી જશું
 મોત જેવું ઠાઈ મનલ નથી આ વિશ્વમાં,
 એટલે એનો અમો જયકાર લલકારી જશું

વિચિત્ર

- (૫) સમગ્ર રીતે વિચાર કરતાં જ્ઞાપર્યા હુ ખમય કે ચાપરપ
 નથી જીવનના કળચરપ છે જીવનની પરાકાષ્ટાએ જ્ઞા-
 વર્યામાં જ પહોચાય છે ચારિત્રમાં શુદ્ધતા અને રહાપણમાં
 વિશાળતા જ્ઞાવર્યામાં આવે છે જીવનની પરિપાક રહા
 લાખા જીવન પછી જ પામી શકાય છે

જીવનકાળનું માપ નક્ષિત પ્રમાણે કરવાનું નથી, પણ
 આધ્યાત્મિક ગુણોના ઉત્તરોત્તર વિકાસની દૃષ્ટિએ કરવાનું છે,
 અર્થાત્ અમુક વર્ષ માણસ જુઓ એ એના જીવનનું ખર
 માપ નથી પણ કેટલા આધ્યાત્મિક ગુણો તેનામાં વિકાસ
 પામ્યા તે તેના જીવનનું માપ છે

વૃદ્ધવર્ગીયમાસા - સ ૧૯૬૮ જૈન ધર્મ પ્રકાશ

- (૬) નિત્યકાલ માપી સ્વાતુલવની એક અનવચિત નં દ્વારા અને
 પ્રાણીઓની વિવિધ લીલામાં મળેલી એક અખડ લીલા
 મારી નજરે પડી પ્રત્યેક નટ પોતાનો અભિનય કરી રહ્યો
 છે, તેમની દરેકની જીવન માત્રામાં સુખદુખનો અનેક
 ખડિત પ્રકાશ થઈ રહ્યો છે પરંતુ તે સમગ્ર દ્રાતા એક
 નાટ્યરસ પ્રકાશ પામી રહ્યો છે

શ્રી રવી દ્રનાથ ટાગોર

- (૭) યાન, અનુભવ અને વ્યક્તિત્વ એ ત્રણેનો જીવત સમન્વય થવો જોઈએ, જ્યાં સમન્વયના પાયામાં માનસ શાંત નહિ પણ માનવતા દોષી જોઈએ

(Ends & Means)

- (૮) Lack of wealth is easily repaired but poverty of soul is irreparable

(Times of India) Montagu.

- (૯) દુનિયા મહી વાતો ધણી બૂલી જવી ખુશ છે, લાગે છેકરમાં રૂખ તો, વિસરી જવો ખુશ છે બૂલી જવો ખુશ છે, અન્યા અપહરને, બૂલી જવું ખુશ છે આપણા અપમાનને, બૂલી જવાં ખુશ છે, વિરોધીઓનાં વેરને, બૂલી જવાં ખુશ છે વચન કડવાં ઝેરને ચાહે તમારા જીવનમાં શાંતિ અને આનંદને દુનિયા મહી તો એ બધું, બૂલી જવામાં માલ છે, બૂલી જતાં તો શીખવું-એ એક આશીર્વાદ છે
આ પ્ર વિ સ ૨૦૦૩ અનંતરાય બા.વજી ડેવે સાહ

- (૧૦) વાતાવરણની નિર્જનતાથી મન કુબંધ ન થવું જોઈએ એકલતાથી આઘાત ન પહોંચવો જોઈએ તમે તેવા અપરિચિત વાતાવરણ સાથે જે તમને યર્ષા આપવું જોઈએ જન્મતમાં વિષ્ણવ થામ અને હું એકલો પડું તોયે હું એકલો નથી. કુદરતનાં જળો મારી સાવે જ છે-એ જ્ઞાન સતત રહેવું જોઈએ—તોજ ચેતનશક્તિની અનુભૂતિ થઈ શકે એની આભોટવાનું મને નમ્રપણે મુખ્યનો જન્મ

રાખ્યા વિના એની સક્રિયા ઝપલાવવાની તૈયારી હોવી
જોઈએ અજ્ઞાત

- (૧૧) આ પૃથ્વી ઉપર માણસનું જીવન એ સતત ચાલતો સમાગમ
છે પ્રતોઘનો આપણે જાત્રે અચૂક આવે છે પણ જમે
તેટલા ખતરનાક અને કષ્ટદાયક હોવા છતાં-એ આપણે
માટે ખૂબજ લાભદાયક છે કેમકે એમની તાવણીમાંથી
પસાર થઈને જ આપણે નમ્ર બનીએ છીએ, પવિત્ર બનીએ
છીએ, જ્ઞાન પામીએ છીએ

મધુસૂદન

(૧૬) તમે તો વાસનાનું પોષણ કર્યા કરો, સાધનાના કળ માટે અધીર બની જાઓ તો પડી શકે અને નીરવ કેવી રીતે રહી શકશો ? મનુષ્યના સ્વભાવનું રૂપાંતર એ તો ઘણું મોટું કામ છે—એ શું એક દિવસમાં થઈ જવાનું છે ? સિયર રહીને આત્મશક્તિને કામ કરવા દો—એમ કરશો તો મયા સમયે બધું બની આવશે.

— શ્રી અરવિંદ

(૧૭) જ્ઞાનવિનાની ક્રિયા જડ બનશે અને ક્રિયા વગરનું જ્ઞાન નિષ્ક્રિય-નિર્જીવ બનશે ખૂબ વાંચ વાંચ કરવાથી એ જ્ઞાન સંપાદન થતું નથી ખરી રીતે વાંચન એક ગણ, ચિંતન બે ગણ અને આચરણ ચાર ગણ થતું જોઈએ બહુ ઝાઝું વાંચીએ છીએ તો જુનીએ પણ છીએ એટલે વાંચીએ ઓછું અને ચિંતન વધુ કરીએ વળી ક્રિયાની સાથે જે જ્ઞાન આપવામાં આવે છે તે જુનાતું નથી.

— વિનાયા

(૧૮) જ્યાં સમ્પ્રજિત નમણી બનશે ત્યાં શાસ્ત્રશક્તિ જોર કરશે અને ત્યાં સાહિત્યિક ફીક્ષા પડી જશે કેમકે સાહિત્યિકને બધો મદાર સ્પર્શ પર જ હોય છે સ્પર્શ જ શાસ્ત્ર છે અને સ્પર્શ જ રત્ન છે સમ્પ્રજિત કહિન થશે તો સાહિત્યિક નિસ્તેજ બનશે સાહિત્યિકનું લક્ષણ શું ? જેનું સંપૂર્ણ ચિંતન મથાવત્ સ્પર્શમાં પ્રકટ થાય ■ અને એનો એકેએક સ્પર્શ પ્રાણ હોય છે.

— વિનાયા ભાવે

(૬) રાગાય થોસો વિ ચ કમ્મધીય,
કમ્મ ચ માહવ્વમથ ચ યન્તિ ।

કમ્મ ચ જાહ મરણસ્સ મૂળ,
કુલ્લ ચ જાહ મરણ ચ યન્તિ ॥

“કુલ્લરૂપરૂપ બીજ રાગ અને મૂળ છે, કુલ્લરૂપરૂપ બીજને બીજે
પેના થાય છે જન્મ અને નરણની મૂળ જડ કુલ્લરૂપ છે,
જ મ અને મરણ કુલ્લરૂપ છે એમ આપ પુરો હો ૩

— શ્રી મહાવીર પાણી

(૨૦) મહ મિચ્છા દમણ મમૂહ મદ્દસ્સ યયસારસ્સ ।
જિજ્ઞાસવણસ્સ મનવણ સપિગ્ગસુદાહિયસ્સ ॥

“મિચ્છાદમણેના સમૂહરૂપ અમરણ આપણને અને
મુમુક્ષુઓ વડે અનાયાસથી સરળ રીતે—એક પૂર્ણ મિત્ર
વચનરૂપ જ હો”

— શ્રી મહાવીર પાણી

(૨૧) અવમાત્મિયમસાર કથાપેદિય નિજ્ઞાને ।

તમેવ તદ્વિજેતાર માહાગદુ મંત્રીવિલ ॥

“કથાપેદિય અને ઉદિયેથી છાત્રોને જાણ તેજ સચાર છે
અને કથાપ અને ઉદિયેને છાત્રો અમર તેજ મોહ ૩
એમ પડિત પુરો હો ૩”

(૨૨) લોહનો એક ટુકડો વેચો તો તેનો એક રૂપિયો ઉપજે .

પણ તેમાંથી ઘોડાની નાલ બનાવાને વેચો તો અઠી રૂપિયા ઉપજે

જો તેમાંથી બધી સોય બનાવી નાખો તો ૧૦૦ રૂપિયા ઉપજે

નાલ કે સોયને બદલે ધડીયાળની ઝીણી કમાનો બનાવી નાખો, તો હજારો રૂપિયા ઉપજે

લોહ તો એટલું એ અને એટલું જ છે, પણ તેનું જેવું યોગ્ય રીતે તેનું મૂલ્ય ઉપજે

માણસ વિશે પણ એવું જ છે

— પરમાર્થ

(૨૩) મને તો ક્યારેક એમ લાગે જે કે આપણે 'સર્જીત' હાથેનો અર્થ જ જુની અથા છીએ આજે તો સર્જીતિક ઉત્સવના કાયદો જ સર્જીતના મૂળ અમરૂપ બની અથા ■ ગીત ગાન, સમીત, વાદન અભિનય અને નૃત્ય, જલપાન ને અત્યાદાર એ સર્જીત મનુષ્યના સામાજિક જીવન-વ્યવહારમાં બને વ્યક્ત થતી હોય પણ સર્જીતિનું નિવાસસ્થાન તો મનુષ્યનું અંતઃકરણ છે સર્જીતિ આપણી ચેતનાને પરિચીત થાય છે, સુન્દર બને છે

આપણું સામાજિક જીવન, પાડોશિયો આપણું સબ આપણું સર્જીતિક ઉત્સવો સમારોહો—એ

સર્વજ્ઞતાની જાણ વસ્તુઓ છે અદ્વૈતી વસ્તુઓ એ છે કે
આપણે ખરેખર સર્વજ્ઞતા ધરાવે છીએ કે નહિ? આપણે આપણી
જનતા અને પાસની વસ્તુઓનો ત્યાગ કરીને આપણા
સરકારોને તુલ્ય બનાવ્યા છે કે નહિ? આપણી જીવનચર્યા
આપણા દેશ અને જાતિની પરંપરાઓને આમજી સર્વ જાણ
છે કે નહિ? આપણા હરીર અને ધરને કઈ રીતે જાળવીએ
છીએ, એ તો દેશનો વિષય છે પરંતુ આપણા જીવન
જીવનને કઈ રીતે જાળવીએ છીએ એ સર્વજ્ઞતાનો વિષય છે

—આચાર્ય શ્રી કિર્તિભાઈ નેન

(૨૬) હવેની જાણી જાણી જાણી જાણી ૩ લે અને મુલ્ય
અને રેવની દેખાય છે પ્રજા મહાવીરે પાવેલ સર્વજ્ઞતાની જાણી
અમલ પરિવારને જાણે સુવચાને સભાગીરે દેશ તરે દેશ જાણ
અને રેવની જાણી મુલ્યજાણે તે જાણી દેશ અને દેશ જાણી
દેશ દેશ જાણી પ્રજામહાવીરને જાણવિધાન કરી દેશ જાણી
જાણી જાણવિધાન જાણી દેશ જાણી અને જાણી જાણી
જાણી જાણી જાણી જાણી જાણી જાણી જાણી જાણી
જાણી જાણી જાણી જાણી જાણી જાણી જાણી જાણી
જાણી જાણી જાણી જાણી જાણી જાણી જાણી જાણી
જાણી જાણી જાણી જાણી જાણી જાણી જાણી જાણી

—શ્રી વસુદેવ કિર્તિભાઈ નેન

પરિશિષ્ટ નં ૧

અજલિ

પોણી સદી પૂર્ણ કરી, કસોટી પામ્યા જીવનમાં,
ચંદન સમી સુવાસપ્રસરી, આજ જૈન સમાજમાં
જીવેરાતની ખીમત ખરી, અઘાય ભારત વેધમાં,
દેવદાસ મમત મગળ દિને, દીર્ઘાયુ સસારમાં

જૈન સાહિત્યનો જૈનના હૃદયે અવિહંગ રમ્ય છે, છેક બાલ્ય
કાળથી આજ પોણી સદી સુધી જૈનજી સ્વામી-ઉપાસનામાં જીવન
વિતાળ્યું છે, જૈન દર્શનના યોગ-અધ્યાત્મમાં જૈનો ખુબ ઉડા
ઉતરી તેના દાર્દર તત્ત્વરૂપથી આવેખન જૈનની કલમમાં નીતરી
રહ્યું છે જૈનો ધાર્મિક શિક્ષણ સહ મુખર્ષિ અધ્યાત્મજ્ઞાન પ્રસારક
મગળ મુખર્ષિ આત્માનંદ સભા-ભાવનગર વિ સરથાઓમાં
પોતાની માનક અમૂલ્ય સેવા બપોરે સાહિત્ય પ્રકાશનની પ્રવૃત્તિનો
પોતાનો રસ આ સરથાઓ દ્વારા સમાજને પીરસી રહ્યા છે

ગૃહસ્થ યોગમાં બ્યાપારાદિની પ્રવૃત્તિ સાથે તેઓશ્રીનું સાહિત્ય
જીવન ગદી રહ્યું છે અને વિકસી રહ્યું છે તેઓશ્રી ખુબજ સરળ
સ્વભાવી, માયાળુ અને લાગણીવાળા છે જૈન સમાજનાં વિહંગાવ
લોકનપૂર્વક જૈનની કાવરીમાં જૈન સમાજના વાર્ષિક સરવૈયાઓની
નોંધ છે

જૈનનાં મગળમય વિધાનો આત્માનંદ પ્રકાશ માસિક દ્વારા
પ્રસિદ્ધ થતા રહ્યાં છે, તેમજ અન્ય લેખ સામગ્રીનો સમઠ તેઓશ્રીના
પોણી સદીના મગળ અવસર પછી-એ સમઠ પુસ્તકરૂપે સમાજમાં
પ્રકાશિત થાય છે તે પ્રસંગે મારી લાવવારી અજલિ આપુ છું

સ્વપ્રકાશ ચિંતન

જારા 'અમર આત્મ મુક્તિ' મધ્યમાં તથા હોવા 'અમર
જ્ઞાન' મધ્યમાં તેઓએ તથા પૂર્ણ 'વિદ્યાપૂર્ણ' યોગવાદિની
મધ્યમાં તે પ્રસ્તાવના તથા પુરાંતરણ બધી આપ્યા છે તે ખાસ
મધ્યમાં શ્રદ્ધાની યોગ્યતા જન્મ છે-તે નામ હાલ આપ્યું
દરે અભિનંદન આપુ ૫

શ્રી કૃતેદ્યદેવતાપ્ત જ્ઞાન આપે જેન પર્મનાં મુખ
કૃતેદ્યદેવતાપ્ત જ્ઞાન આપે જે રીતે જ્ઞાન જ્ઞાનો
કૃતેદ્યદેવતાપ્ત જ્ઞાન આપે જે રીતે જ્ઞાન જ્ઞાનો
કૃતેદ્યદેવતાપ્ત જ્ઞાન આપે જે રીતે જ્ઞાન જ્ઞાનો
કૃતેદ્યદેવતાપ્ત જ્ઞાન આપે જે રીતે જ્ઞાન જ્ઞાનો

શુભેચ્છા

તથા

શ્રી અમરવં. માનંદ શાહ

૧૯૫૦ મુદ્રા અટકી

વિ. સં. ૨૦૧૭

